IN
TITI LIVII PATAVINI, HISTORIARVM AB VRBE CONDITA LIBROS, QVI QVIdem exſtant, omnes,

OBSERVATIONES,

EX VARIIS AVCTORVM LVcubrationibus collectæ,

PER

WILHELMVM GODELEVÆVM.



FRANCOFVRTI,

Typis Caſpari Rötelij, Sumptibus Hæredum Iacobi Fiſcheri.

M. DC. XXXIV.

d by Google

ANNOTATIONES

N PRIMVM LIBRVM HISTORIARVM T. LIVII PATAVINI,

EX VARIIS DOCTORVM LVCVBRAtionibus collecta.

FESTINANTIBVS *ad hac noua*] Reſpexiſſe videtur ad illud Homericum Odyſſ. 1. *Τὴν γὰρ ἀοιδὴν μᾶλλον ἐπικλείουσ' ἄνθρωποι ἥτις ἀκουόντεσσι νεωτάτη ἀμφιπέληται*, quod ſic Eraſmus Latine reddidit: *Cantio enim hac hominum longe eſt celeberrima vulgo, & gratiſſima, qua nuperrima venit ad aures.* Accinit huic Pindarus Olymp. hym. 9. *Αἴνει καὶ παλαιὸν μὲν οἶνον ἄνθεα δ' ὕμνων νεωτέρων*, ſentiens, gratiores eſſe hymnos, qui res nuper geſtas celebrant quam qui priſca tractant.

Noua veteribus gratiora.

Qua ante conditam] Magnæ magnorum virorum ſuper hoc loco contentiones fuerunt, idque non ſine cauſa, vt Petrus Nannius libro 5. *συμμίκτων*, ſiue Miſcellaneorum refert. Nam cum duo tempora Liuius ſignificet, in vnam tamen vicem ambo incidere videntur, ſiue enim dicas ante conditam, ſiue ante condendam, vtroque modo tempus, quod natalem vrbis anteceſſit, innititur. Verum Nannius aliorum opinionibus commemoratis, cenſet, conditam, eſſe præteriti temporis, condendam, præſentis, vt primum interuallum temporis ea habeat, quæ antequam vrbs exiſteret, ſecundum, quæ in ipſa conſtituenda vrbe, dum conditur, obtigerunt, atque ita in vicibus nulla erit perturbatio, nec exiguo fine diſtinctæ erunt. Participia autem in Dus eſſe præſentis temporis, ac paſſiuæ indolis, docetur à Thoma Linacro, ex iſto Virgilij:

Turne quod optanti diuûm promittere nemo
Auderet, voluenda dies en attulit vltro

Vbi non diem, quæ voluetur, & adhuc in futurum imminet, ſed præſentem diem, quæ iam volueretur, indicauit.

Hoc illud eſt præcipue in cognitione] Hiſtoriæ vtilitas præcipue, periculis aliorum ſine ſuo periculo cautum ſapientemque fieri, exempla inde capere omnigena, quæ ad vſum tuum qualibet in re traducas. Translatus autem hic locus videtur à Polybio, qui in principio libri primi ait, eſſe *ἀληθινωτάτην παιδείαν καὶ γυμνασίαν πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησιν. ἐναργεστάτην δὲ μόνην διδάσκαλον, τοῦ δύνασθαι τὰς τῆς τύχης μεταβολὰς γενναίως ὑποφέρειν τὴν τῶν ἀλλοτρίων περιπετειῶν ὑπόμνησιν*, id eſt, hiſtoriam, veram diſciplinam, exercitationemque ad res ciuiles eſſe, eamque ſolam ob exempla alienorum incommodorum effectricem & magiſtram, vt quis poſſit fortunæ varietatem æquo animo ferre.

Hiſtoriæ vtilitas.

Nobis quoque mos eſſet] Innuit, non itidem hiſtoricis, vt Poetis, in more eſſe, vt in initio operis Deos inuocent. At alios auctores in alia ſententia fuiſſe, ex eorum monumentis apparet. Nam Charondas Chathanæus in principio legum ſuarum ſtatuit, *τοὺς βουλευομένους καὶ πράττοντας τὸ ἀπὸ θεῶν ἄρχεσθαι χρή, τὸ γὰρ ἄριστον, ὥσπερ ἡ παροιμία φησί, τὸν θεὸν ἡμῖν αἴτιον πάντων τούτων.*

Dij in exordio cuiuſque rei inuocandi.

Conſultantes agenteſque aliquid à Diis auſpicari debent. Optimum en
eſt, vt parœmia fert, Deum cauſam & auctorem eſſe illorum omnium, pro
Stobæus refert de legib. & conſuetud. ſerm. 42. Huic ſubſcribens Xenoph
lib. 1. de pædia Cyri, ait: πολλὰ γὰρ μοι συνόντες ἐπίστασθε οὐ μόνον τὰ μεγάλα,
ἀλλὰ καὶ τὰ μικρὰ πειρώμενον ἀπὸ θεῶν ὁρμᾶσθαι ἀεί. Illud minime ignor
tis me non ſolum in magnis rebus, ſed etiam in paruis ſemper à Diis imm
talibus initium facere. Et rurſus in Oeconomico. Καλῶς μοι δοκεῖς λέγειν,
κελεύων πειρᾶσθαι σὺν τοῖς θεοῖς ἄρχεσθαι παντὸς ἔργου, ὡς τῶν θεῶν κυρίων ὄ-
ντων, οὐδὲν ἧττον τῶν εἰρηνικῶν ἢ τῶν πολεμικῶν ἔργων. Id eſt, Recte tu quid
mones, omnem à Dijs actionem potiſſimum auſpicari oportere, tanqu
pacis ac belli ſtudiis imperantibus. Et veteres omnibus rebus agendis De
præfari ſolitos, Plato quoque teſtatur, θεὸν δὴ πρὸς τὴν τῆς πόλεως κατα-
σκευὴν ἐπικαλώμεθα, ὁ δ᾽ ἀκούσειέ τε καὶ ὑπακούσας, ἵλεως εὐμενής τε ἡμῖν
ἔλθοι συνδιακοσμήσων τήν τε πόλιν καὶ τοὺς νόμους. Id eſt, Deum ad ciui
tis conſtitutionem inuocemus, ille vero nos audiat, exoratuſque propit
ac beneuolus adſit, vna nobiſcum ciuitatem ac leges conſtituturus. E
Aratus in Phænom. ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα τὸν οὐδέποτ᾽, ἄνδρες ἐῶμεν ἄρρη
Quem Cicero lib. de Legib. imitatus; A Ioue Muſarum primordia ſumen
tradit.

Ius belli abſtinuiſſe] Æneam hic nulla proditæ patriæ nota à Liuio aſper
contra Seruium Grammaticum Chriſtophorus Landinus, & poſt eum Gl
reanus hic in annotationibus oſtenderunt. At non prætereundum id, quod
Cœlius tradit. Æneam pietate in Deos ac parentem inſita clementer huma
niterque à victorib. Græcis tractatum, ac liberum abire cum domeſticis per
miſſum bonis. De quo plura Cœlius lib. 19. cap 23.

Aborigines. *Latinus Rex Aborigineſque*] Aborigines appellati ſunt, quod errantes con
uenerint in agrum, qui nunc eſt populi Romani. Fuit enim gens antiquiſſi
ma Italiæ: Athenis quoſdam profectos Sicyonem Theſpiaſque, ex quibus
porro ciuitatibus, ob inopiam domiciliorum complures profectos in extre
mas regiones, delatos in Italiam, eoſque multo errore nominatos *Aborigi-
nes*, auctor eſt Feſtus Pompeius. Obtinentibus autem regionem Aborgini-
bus, primi eorum cohabitatores fiunt Pelaſgi errabundi, profugique et ea,
quæ tunc Æmonia dicebatur, nunc Theſſalia, in qua tempus quoddam habi-
tarunt. Hæc ex Dionyſio in principio. Diodorus Siculus in 5 dicit, eo tempo
re, quo Hercules ad eum locum venit, vbi nunc Roma eſt, Aborigines tenuiſ
ſe, quod nunc palatium appellant, vrbem penitus paruulam incolentes por
ro & id exiſtimat Dionyſius lib. 1. Aborigines dictos ἀπὸ τοῦ ὄρους, id eſt, à
monte, quod montes ipſi incoluerint.

Cære vrbs Agilla. *Qui Cære*] Hanc vrbem alio nomine Agillam vocatam, Cato & alii tra-
dunt. Cur vero Cære ſit dicta, refert Seruius libro octauo Æneidos: Agilla
(inquit) ciuitas eſt Thuſciæ, à conditore appellata, cui ex inſcitia Romana
aliud eſt inditum nomen. Nam cum Romani euntes per Thuſciam inter-
rogarent Agellinos, quæ diceretur ciuitas, & illi vtpote Græci, quid audi-
rent ignorantes, & optimum ducentes, ſi prius eos ſalutarent, dixerunt
χαῖρε, quam ſalutationem Romani ciuitatis nomen eſſe arbitrati ſunt, &
detracta aſpiratione eam Cære vocarunt. Citat Iginum auctorem in vrbibus
Italicis.

Æneas à Latino in ſomnis ſuſcipi iubetur. *Aborigines Troianis*] Dionyſius libro 1. longe aliter hanc hiſtoriam refert.
Latinus (inquit) Aboriginum rex nouorum aduenarum commotus aduen-
tu, bellum Troianis inferre decreuit. Sed per ſomnium à loci genio commo-
nitus eſt, vt eos aduenas in patria regione ſuſcipiat. E diuerſo Dij patrij

Æneam

…ecam monent, vt amicè à Latino ſe in ea regione ſuſcipi poſtulet. Longo …ltro citroque ſermone habito, inter Aborigines atque Troianos huiuſmodi …nt icta, fœdera, &c.

Situs eſt quemcunque] Non temerè eſt illa Liuij εὐλάβεια, vt Nannius lib. 5. …μμίκτων exiſtimat, exhortentis nomen Æneæ in duos recepti, euulgare. …uumma autem proprietate de ſepulto ſitum dixit. Hinc etenim Siticines di…ti, quod apud ſitos, hoc eſt, ſepultos canere ſolebant, idque ex antiquitate …apitonis Attæi, vt in noctibus Atticis ab Aulo Gellio memoratum inueni…ur, lib. 20. cap. 2. Nefas vero olim fuit, indigitati & inter duos recepti nomen …dere, quod illis à conſecratione nouum indi ſolet, neque fas erat mortali …iuinis nominibus vti, quod Iudæi ſeruant in ſuo tetragrammate, quod ab …pſis ἀνεκφώνητον dictum, id enim myſterijs latere debet. Quamobrem olim …aciti templa Heroum præterire ſolent, iram offenſi Herois metuentes, niſi …d facerent. *Situs & Siticines.*

Iouem indigetem appellant] Indigetes Dei antiqui vocati. Seruius in 12. Æneidos duplici ratione indigetes dici aſſeuerat, vel ſecundum Lucretium, quod nullius rei egeant: vel certe ait) indigetes Dei ſunt ex hominibus facti, & dicti indigetes. Alii, quaſi in deis agentes, qui ex hominibus ad diuinitatem perueniſſent. Fuere qui indigetes putarent eos, quos indigitari, hoc eſt, vocari & nuncupari nefas eſſet, atque hos eos Deos fuiſſe, in quorum cuſtodia eſſent vrbes genteſque. Alii dicunt, ſi indigitare inuocare eſt, deos illos indigetes eſſe potuiſſe, qui inuocati faciles ſint, & præſto adſint. Alij ſunt, qui putant, indigetes appellari, quaſi in loco vel geniti vel degentes, & magis propitii patriæ, loco & ciuibus. Gyraldus de hiſtoria Deorum, Syntagm. 1. *Iupiter. Indiges. Indigetes.*

Albula quem nunc Tyberim vocant] Albula ab aquarum colore. Deinde à Tybri Tuſcorum rege ibi occiſo, Tyberis. Vide Plinium lib. 3 cap 5. & lib. 36. cap. 9. Cornel. Tacitus lib. Annal. Virgil. lib. 8. Ouid. lib. 2. Faſtorum: *Albula quem Tyberis.* *Albula. Tyberis.*

Rhea Syluia cum Veſtalem eam legiſſet] Syluiæ cognomen ab Aſcanii filio, qui in ſyluis natus erat, accepiſſe conſtat, à quo omnes, qui Albanorum regnum obtinuerunt, Syluii d…ti ſunt. Quanquam Virgilius in 6. regibus Albanis à Syluio poſthumo hoc cognominis datum putet. Cæterum ad Veſtam quod attinet, ea Saturni ex Ope filia fuit, Dea virginitatis, cui Æneas poſt Troianum incendium, condito Lauinio, ædem ſacrauit. Poſtea Aſcanius, condita Alba, templum quoque in montis Albani vertice dicauit. De qua re Plinius lib. 16. cap. 2. lib. 28 cap 2. lib. 34. cap. 5. Cice lib 2. de nat. Deor. Gellius lib 1. cap. 12. Alexand. ab Alexand. lib. 5 cap. 12 Cælius Rhod lib 15. cap. 16. 17. & 18. Flauius Blondus lib 1. Romæ triumph. Seruius lib. 11. Æneid. Ouidius lib. 6. Faſtorum, Lucretius lib. 2. *Syluia Veſtalis. Veſta.*

Auentino fulmine ictus] Vnde mons Auentinus dictus ſit, nondum inter auctores conſta… Næuius ab auibus dictum ſcripſit, quæ à Tyberi in hunc montem cubitum volarint. Itidem Virgilius ſcribit, quod id nomen ante Euandri & Herculis in Italiam aduentum habuerit: alij, vt refert Varro in libris de gente populi Romani, ab Auente Sabinorum fluuio vocatum volunt, quibus in vrbem ſuſceptis, Romulus Auentinum habitandum conceſſit. Varro ab aduectu dictum aſſerit, hic enim mons ab aliis montibus & ciuitate olim paludibus & Tyberi excluſus fuit, vnde qui hunc montem adire volebant, ratibus aduehebantur. Sunt qui ab aduentu quoque dictum putarint, quod Dianæ templum in eo ſacrum Latini frequentarent. Sextus Pompeius hunc montem aliquando Murcium vocatum ſic ſcribit: Murciæ Deæ ſacellum erat ſub monte Auentino, qui antea Murcius vocabatur. In eius ſummo *Auentinus. Murcius mons.*

Remoria.

locus erat, qui Remoria dicebatur, vbi Remus de vrbe condenda fuerat auſpicatus. Quem montem Romulus neminem paſſus eſt habitare, ſed ſacrum fratri eſſe voluit vſque ad Hylernam. Appellatus quoque eſt à Dianæ templo collis Dianæ. Martialis lib. 12.

Collis Dianæ.

Cum tu forſitan inquietus erras
Clamoſa Iuuenalis in Suburra,
Aut collem Dominæ teris Dianæ.

Romuli pater.

Vi compreſſa Veſtalis] Dionyſius ita ait, cum Ilia Veſtalis (ſic enim alii appellant eam, quæ Liuio dicitur Rhea Syluia) ad Martis lucum iuiſſet aquæ puræ hauriendæ cauſa, in templo compreſſa eſt. Sunt qui putent ab aliquo ex procis, nec deſunt, qui dicant, ab Amulio ipſo patruo armato, qui cum amore eius captus eſſet, Martis ſpecie armatus, & incognitus cum ea rem habuit. Alii à genio loci, alii vero à ſacerdote aliquo ſeu pontifice compreſſam aſſerunt. Onuphrius Panuinius Romulum militis cuiuſdam filium fuiſſe credit, & quia milites ſub Marte eſſe exiſtimantur, idcirco Romuli patrem Martem dictum: Nec dubium à Marte compreſſam virginem ita finxiſſe veteres, vt minor turpitudinis nota eſſet, & humanus quoque animus diuinæ ſtirpis fiducia res ingentes audacius aggrederetur. Martis congreſſum graphice depingit Naſo lib. 3 Faſtor. Cicero vero lib. 1 de natura Deor. vt fabuloſum deridet.

Veſtalium delinquentũ pœna.

Sacerdos vincta] Quidam virgis prius cæſam, & deinde ſecundum legem delinquentium Veſtalium viuo corpore ſepultam eſſe prodiderunt. De qua lege & conſuetudine Plutarch. par. 96. Problematum. Alexan. ab Alexan. lib. cap. 12. Cælius lib. 17. cap. 19.

Aquam mitti iubet] Fabius Pictor & Dionyſius famulis exportandos dediſſe ſcribunt, more veterum gentilium, qui infantes, de quorum vita, moribus, rebus denique geſtis ſiniſtra habuerunt præſagia, clam expoſuerunt, quo futurum euitaretur malum, quorum catalogum lege apud Higinum fabul. 252. Sabellicum lib. 1 cap. 1. exemplorum.

Defungi imperio.

Defuncti regis imperio] Defunctos regis imperio dixit eos, qui imperio regis ſatisfeciſſent, de qua loquendi forma Budæus eleganter in prioribus annotationib. ad Pandectas.

Ficus ruminalis.

Ficus Ruminalis] Ficus Ruminalis ideo ſic dicta, vel quod æſtate ſub ea pecora frigora captantia, herbaſque vellentia ruminabant, vel à rumine, id eſt, mamma, quam antiqui rumen dixere: quod ſub ea pueri Romulus & Remus Lupæ rumina ſuxerint. Vnde Ouid. 2. Faſt.

Arbor erat, remanent veſtigia, quæque vocatur
Rumina nunc ficus, Romula ficus erat.

De hac Plinius libro 15. cap. 18. Plutarchus in Romulo. Tacitus lib. 4. annal. Publius Victor de regionibus vrbis, reg. [illegible] Aelianus lib. 2. cap. 13 Annotatum autem eſt, hanc arborem ruminalem, quæ in Comitio annis octingentis & quadraginta & amplius virens perſeuerarat, Nerone imperante, ramalibus emortuis viſam exaruiſſe. Quod & in prodigium abiit, donec in nouos reuireſceret fœtus. Cælius lib. 18. cap. 32. lectionum antiquarum.

Alueus pro nauigio.

Fluitantem alueum] Alueum hic pro nauigio rudi & quocunque modo confecto capi, tradidit Gyraldus in lib. de nauigiis, & quem alueum hoc loco Liuius, Plutarchus ſcapham vocat. Sic Propertius:

Aut quidnam fracta gaudes Neptune carina?
Portabat ſanctos alueus ille viros.

Lupam inter paſtores] Lupam voraciſſimum animal infantibus vbera præbuiſſe ſcribunt Fabius Pictor, Lucius Cincius, Porcius Cato, Calphurnius Piſo, Dionyſius Halycarnaſſeus, Plutarchus, Florus, Higinus fab. 252. Virgilius lib. 8. circa fin. Propertius lib. 2. Eleg. 6. Ouidius lib. 2. Faſtorum. & lib. 2.

à prin-

principio. Teſtatur quoque lupæ huius ſtatua in templo Romuli, de quo Pomponius Lætus par 99. Marlianus lib.2.cap.7.& lib.2 cap 12. Sed præter Liuium hæc quoque fabuloſa videntur Euſebio Chronicis, Lanctantio lib. 1. cap. 20. diuinarum inſtitutionum. Eutropio & aliis aſſerentibus, Laurentiam paſtoris vxorem, ob corporis quæſtum Lupam, hoc eſt, meretricem fuiſſe, Vnde & hodie meretricum cellulæ *lupanaria* dicuntur. Picum etiam auem Marti ſacratam infantibus cibum dediſſe legimus apud Plutarchum, & Ouidium lib.3 Faſtorum.

Magiſter regii pecoris] Itidem Dionyſius ſcribit. Plutarchus vero Amulii ſeruum fuiſſe putat. Cæterum quiſquis fuerit, ſtatuam Romæ meruit, teſte quo. Marliano lib.3.cap.17. *Fauſtulus*

Laurentia vxoris] Ab hac eadem deinde poſt aliquot annos Romulus ſpicea coronatus eſt, vt apud Plinium lib.18.cap.18.legimus. Eius ſepulchrum in Velabro, Valerius Antias,& Marlianus lib.4.cap.4.fuiſſe ferunt. Plura de ea vide apud Gellium lib.6.cap.7. Verum quæ Romanorum hiſtoriæ de immoderata huius mulieris libidine ſcribunt, ad Floram inſignem meretricem referre videtur Boccatius, de claris mulieribus, cap.62. *Laurentia Fauſtuli vxor.*

In Palatino monte] Variæ de Palatini montis denominatione ſententiæ ſunt. Varro libro 4. de lingua Latina dictum putat, quod Palantes cum Euandro iſthuc venerint, aut quod Palatini, qui & Aborigines ex agro Reatino, quod appellatur palatium, ibi conſederint. Sed hoc alii à Palatia vxore Latini putarunt. Eundem hunc locum à pecore dictum putant quidam, inter quos Sextus Pompeius, quod ibi pecus paſcens balare conſueuerit, vel quod palare, id eſt, errare ibi pecudes ſolerent, quod Propertius & Ouidius affirmant. Alii, quod Hyperborei filia in Palatio habitauerit, quæ ex Hercule Latinum peperit. Alii eundem, quod Pallas ibi ſepultus ſit, exiſtimant appellari. Dionyſius vero lib.1. eum à Palantio, vel vt Liuius & Virgilius, à Palanteo Arcadum metropoli ab Euandro vocatum ſcribunt, poſt corrupte Palatium dictum. Solinus autem: Palatium vero nemo dubitauit, quin Arcadas habeat auctores, à quibus primum Palanteum oppidum conditum, quod aliquandiu Aborigines habitarunt. Sunt qui velint eum dictum à balatibus ouium, mutata litera, vel à Pale paſtorali Dea, aut, vt Silenus probat, a Palante Hyperborei filia, quam Hercules ibidem compreſſit, nomen monti datum. Polybius eum à Palante Euandri filio dictum fuiſſe ſcribit. Nunc Palatium maius dicitur. Huius montis pars Germali nomen habuit, alia vero Velia, in qua vbi poſtea Deûm penatium ædes facta eſt, habitauit Tullus Hoſtilius rex. In hoc monte fuit ſedes Imperii Romani, domuſque Auguſta. *Palatinus mons.*

Lupercal ludicrum] Intelligit locum ſub Palatino monte ſacratum ab Euandro Pani Deo, qui Lyceus vocatur. Luperci autem, qui & Fauiani & Quintiliani appellabantur, auctore Sexto Pompeio, à Flauio & Quintilo Præpoſitis ſuis, ſacerdotes omnium vetuſtiſſimi fuerunt, ſolemni ex Arcadia tranſlato in Palatino monte inſtituti. De quibus Dionyſius libro 2. Iuſtin lib.43. Varro lib.4. de lingua Lat Valerius Maximus lib.2.cap.1. Lupercalia itaque erant Feſta, quibus ad expiandos manes Pani Lyceo iuuenes Romani nudi canem & capram immolabant. Deinde facie ſanguine fœdata ſe his pellibus cingebant, loriſque ò pelle factis currebant nudi, circa Palatium obuios quoſque coriis illis verberantes, & præſertim mulieres grauidas quæ vltro obuiam occurrebant, facilem partum percuſſione ſperantes. De qua re Ouidius Faſt. 2. Meminit Lupercalium etiam Plutarchus in Romulo. Complura de hiſce habet Gyraldus hiſtoriæ Deorum. Syntag. 17. ſub capite, de celebritatibus & Feſtis. *Lupercal. Luperci.*

Romani vocant Inuum] Idem quod hic Liuius, ſcribit quoque Probus in Commentariis Georgicorum. Pana Latinis Inuum dictum, eiuſque ex Ar- *Inuus.*

 cadia

Remoria.

locus erat, qui Remoria dicebatur, vbi Remus de vrbe condenda fuerat auſpicatus. Quem montem Romulus neminem paſſus eſt habitare, ſed ſacrum fratri eſſe voluit vſque ad Hylernam. Appellatus quoque eſt à Dianæ templo collis Dianæ. Martialis lib. 12.

Collis Dianæ.

Cum tu forſitan inquietus erras
Clamoſa Iuuenalis in Suburra,
Aut collem Dominæ teris Dianæ.

Romuli pater.

Vi compreſſa Veſtalis] Dionyſius ita ait, cum Ilia Veſtalis (ſic enim alii appellant eam, quæ Liuio dicitur Rhea Syluia) ad Martis lucum iuiſſet aquæ puræ hauriendæ cauſa, in templo compreſſa eſt. Sunt qui putent ab aliquo ex procis, nec deſunt qui dicant, ab Amulio ipſo patruo armato, qui cum amore eius captus eſſet, Martis ſpecie armatus, & incognitus cum ea rem habuit. Alii à genio loci, alii vero à ſacerdote aliquo ſeu pontifice compreſſam aſſerunt. Onuphrius Panuinius Romulum militis cuiuſdam filium fuiſſe credit, & quia milites ſub Marte eſſe exiſtimantur, idcirco Romuli patrem Martem dictum: Nec dubium à Marte compreſſam virginem ita finxiſſe veteres, vt minor turpitudinis nota eſſet, & humanus quoque animus diuinæ ſtirpis fiducia res magnas audacius aggrederetur. Martis congreſſum graphice depingit Naſo lib. 3 Faſtor. Cicero vero lib. 2 de natura Deor. vt fabuloſum deridet.

Veſtalium delinquentũ pœna.

Sacerdos vincta] Quidam virgis prius cæſam, & deinde ſecundum legem delinquentium Veſtalium viuo corpore ſepultam eſſe prodiderunt. De qua lege & conſuetudine Plutarch. par. 96. Problematum. Alexan. ab Alexan. lib. 5. cap. 12. Cælius lib. 17. cap. 19.

Aquam mitti iubet] Fabius Pictor & Dionyſius famulis exportandos dediſſe ſcribunt, more veterum gentilium, qui infantes, de quorum vita, moribus, rebus denique geſtis ſiniſtra habuerunt præſagia, clam expoſuerunt, quo futurum euitaretur malum, quorum catalogum lege apud Higinum fabul. 252. Sabellicum lib. 1. cap. 1. exemplorum.

Defungi imperio.

Defuncti regis imperio] Defunctos regis imperio dixit eos, qui imperio regis ſatisfeciſſent, de qua loquendi forma Budæus eleganter in prioribus annotationib. ad Pandectas.

Ficus ruminalis.

Ficus Ruminalis] Ficus Ruminalis ideo ſic dicta, vel quod æſtate ſub ea pecora frigora captantia, herbaſque vellentia ruminabant, vel à rumine, id eſt, mamma, quam antiqui rumen dixere: quod ſub ea pueri Romulus & Remus Lupæ rumina ſuxerint. Vnde Ouid. 2. Faſt.

Arbor erat, remanent veſtigia, quæque vocatur
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

De hac Plinius libro 15. cap. 18. Plutarchus in Romulo. Tacitus lib. 4. annal. Publius Victor de regionibus vrbis, reg. 8. Aurelianus lib. 2. cap. 13 Annotatum autem eſt, hanc arborem ruminalem, quæ in Comitio annis octingentis ac quadraginta & amplius virens perſeuerarat, Nerone imperante, ramalibus emortuis viſam exaruiſſe. Quod & in prodigium abiit, donec in nouos reuireſceret fœtus. Cælius lib. 11. cap. 12. lectionum antiquarum.

Alueus pro nauigio.

Fluitantem alueum] Alueum hic pro nauigio rudi & quocunque modo confecto capi, tradidit Gyraldus in lib. de nauigiis, & quem alueum hoc loco Liuius, Plutarchus ſcapham vocat. Sic Propertius:

Aut quidnam fracta gaudes Neptune carina?
Portabat ſanctos alueus ille viros.

Lupam inter paſtores] Lupam voraciſſimum animal infantibus vbera præbuiſſe ſcribunt Fabius Pictor, Lucius Cincius, Porcius Cato, Calphurnius Piſo, Dionyſius Halycarnaſſeus, Plutarchus, Florus, Higinus fab. 252. Virgilius lib. 8. circa fin. Propertius lib. 2. Eleg. 6. Ouidius lib. 2. Faſtorum. & lib. 2.

à prin-

Digitized by Google

à principio. Teſtatur quoque lupæ huius ſtatua in templo Romuli, de quo Pomponius Lætus par 99. Marlianus lib. 2. cap. 7. & lib. 2. cap 12. Sed præter Liuium hæc quoque fabuloſa videntur Euſebio Chronicis, Lanctantio lib. 1. cap. 20. diuinarum inſtitutionum. Eutropio & aliis aſſerentibus, Laurentiam paſtoris vxorem, ob corporis quæſtum Lupam, hoc eſt, meretricem fuiſſe, Vnde & hodie meretricum cellulæ *lupanaria* dicuntur. Picum etiam auem Marti ſacratam infantibus cibum dediſſe legimus apud Plutarchum, & Ouidium lib. 3. Faſtorum.

Magiſter regii pecoris] Itidem Dionyſius ſcribit. Plutarchus vero Amulii *Fauſtulus* ſeruum fuiſſe putat. Cæterum quiſquis fuerit, ſtatuam Romæ meruit, teſte *ſeru.* Marliano lib. 3. cap. 17.

Laurentia vxori] Ab hac eadem deinde poſt aliquot annos Romulus ſpicea *Laurentia* coronatus eſt, vt apud Plinium lib. 18. cap. 18. legimus. Eius ſepulchrum in Ve- *Fauſtuli* labro, Valerius Antias, & Marlianus lib. 4. cap. 4. fuiſſe ferunt. Plura de ea vide *vxor.* apud Gellium lib. 6. cap. 7. Verum quæ Romanorum hiſtoriæ de immoderata huius mulieris libidine ſcribunt, ad Floram inſignem meretricem referre videtur Boccatius, de claris mulieribus, cap. 62.

In Palatino monte] Variæ de Palatini montis denominatione ſententiæ ſunt. *Palatinus* Varro libro 4. de lingua Latina dictum putat, quod Palantes cum Euandro *mons.* iſthuc venerint, aut quod Palatini, qui & Aborigines ex agro Reatino, quod appellatur palatium, ibi conſederint. Sed hoc alii à Palatia vxore Latini putarunt. Eundem hunc locum à pecore dictum putant quidam, inter quos Sextus Pompeius, quod ibi pecus paſcens balare conſueuerit, vel quod palare, id eſt, errare ibi pecudes ſolerent, quod Propertius & Ouidius affirmant. Alii, quod Hyperborei filia in Palatio habitauerit, quæ ex Hercule Latinum peperit. Alii eundem, quod Pallas ibi ſepultus ſit, exiſtimant appellari. Dionyſius vero lib. 1. eum à Palantio, vel vt Liuius & Virgilius, à Palanteo Arcadum metropoli ab Euandro vocatum ſcribunt, poſt corrupte Palatium dictum. Solinus autem: Palatium vero nemo dubitauit, quin Arcadas habeat auctores, à quibus primum Palanteum oppidum conditum, quod aliquandiu Aborigines habitarunt. Sunt qui velint eum dictum à balatibus ouium, mutata litera, vel à Pale paſtorali Dea, aut, vt Silenus probat, a Palante Hyperborei filia, quam Hercules ibidem compreſſit, nomen monti datum. Polybius eum à Palante Euandri filio dictum fuiſſe ſcribit. Nunc Palatium maius dicitur. Huius montis pars Germali nomen habuit, alia vero Velia, in qua vbi poſtea Deûm penatium ædes facta eſt, habitauit Tullus Hoſtilius rex. In hoc monte fuit ſedes Imperii Romani, domuſque Auguſta.

Lupercal ludicrum] Intelligit locum ſub Palatino monte ſacratum ab Euan- *Lupercal.* dro Pani Deo, qui Lyceus vocatur. Luperci autem, qui & Fauiani & Quinti- *Luperci.* liani appellabantur, auctore Sexto Pompeio, à Flauio & Quintilo Præpoſitis ſuis, ſacerdotes omnium vetuſtiſſimi fuerunt, ſolemni ex Arcadia tranſlato in Palatino monte inſtituti. De quibus Dionyſius libro 2. Iuſtin lib. 43. Varro lib. 4. de lingua Lat Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Lupercalia itaque erant Feſta, quibus ad expiandos manes Pani Lyceo iuuenes Romani nudi canem & capram immolabant. Deinde facie ſanguine fœdata ſe his pellibus cingebant, loriſque è pelle factis currebant nudi, circa Palatium obuios quoſque coriis illis verberantes, & præſertim mulieres grauidas quæ vltro obuiam occurrebant, facilem partum percuſſione ſperantes. De qua re Ouidius Faſt. 2. Meminit Lupercalium etiam Plutarchus in Romulo. Compluta de hiſce habet Gyraldus hiſtoriæ Deorum, Syntag. 17. ſub capite, de celebritatibus & Feſtis.

Romani vocant Innum] Idem quod hic Liuius, ſcribit quoque Probus in *Innus.* Commentariis Georgicorum. Pana Latinis Innum dictum, eiuſque ex Ar-

cadia religionem ab Euandro illatam. Gyraldus Syntagm.15. Inuum dictum putat ab ineundo paſſim cum omnibus animalibus. Omnium vero vetuſtiſſimi ante vrbem conditam, ab Euandro Arcadum Rege ſolenni ex Arcadia tranſlato, Inui ſacerdotes, nouiſſimi omnium Anaſtaſio Imperatore, & Theodorico Amalo Gothorum rege in Italia regnante, aboliti, circiter annum Chriſti CDXCV. Horum meminit Varro lib.3. de lingua Lat. Dionyſius lib.1. Ouid. lib 2. Faſt. Val. Max lib.2. cap.1. Iuſtinus lib.34.

Solenne votum eſſet] Sic legendum eſſe, Robortellus lib.2. emendationum, cap.56. annotauit, & hic ſolenne ſubſtantiuum eſſe, vt & tertio ante verſu: de quo vide eundem.

Tempus vrbis conditæ. *Vrbis condendæ*] Et de auctore & tempore vrbis conditæ, tam variæ multiplicesque hiſtoricorum ſententiæ extant, vt quam quis amplecti debeat, merito dubitare poſſit. Quas qui videre voluerit, adeat commentaria Onuphrij Panuinij ad Faſtos Conſulum Romanorum, & commentaria eiuſdem de Republ. Romana. Non contemnenda quoque tradit de primordiis vrbis Solinus. cap.1. Cuius tamen opinionem de motu ſiderum in natalitio vrbis die, refellit Ioachimus Vadianus in Pomponij Melæ lib.2. cap.1. Commentariis.

Templa in augurijs quid? *Templa capiunt*] Templa regiones ſunt aut agri, certo carmine ab Augure lituo finiti & notati, vnde in omnes cœli partes ad augurium captandum liber erat aſpectus, in tantum, vt interdum augures ea, quorum altitudo auſpiciis obeſſet, demoliri iuberent. Ideoque ſummiſſiorem aliis ædem Honoris C. Marius fecit, ne ſi forte officeret publicis auſpiciis, augures eam demoliri cogerent.

Vultur auis augurijs accommoda. *Sex vultures*] In augurijs vulture plurimum vſi veteres, cum auium fere omnium innocentiſſimus, cum non ex his, quæ feruntur aut plantantur, ſed ex cadaueribus tantum ſibi victum quærat: & hinc Herculem quoque lætari ſolitum apud Herodotum legimus, ſi in re gerenda vultures ſeſe oſtendiſſent. De quorum augurio Cælius lib. 28. cap.8. Plinius lib.10. cap.6. & lib 20. cap.7. Alexan. ab Alex lib.5. cap.13. Volaterran. lib.25. cap.10. Vectij vaticinium autem de Romani imperij perſeuerantia ex vulturum duodecim vaticinatione, ex Varronis antiquitatibus refert Cælius lib.27. cap.8.

In turba ictus Remus cecidit] Idque, vt Dionyſius ait, Fabio Celere murorum præſide, aut, vt Plutarchus, Romuli duce. Alij Remum in contentione auguriorum interfectum, alii ab ipſo Romulo confoſſum eſſe, memoriæ prodiderunt. Plinius de viris illuſtribus, à Fabio Celere interfectum ſcribit, cui aſtipulantur Plutarchus, Eutropius, Meſſala. Coruinus, & Ouidius libro 4. Faſtorum. Sed quocunque demum caſu interierit, nouæ vrbis munitionem, auctore Romulo, ſanguine ſuo conſecrauit, vt canit Lucanus libro Pharſaliæ 1.

Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.

Tranſiliet mænia mea] Hanc legem ex honeſtatis fonte nequaquam fluxiſſe, Cicero lib. 3. Officiorum, oſtendit copioſiſſime, cum magis vtilitatis quam honeſtatis cauſa lata eſſe videatur.

Romæ nomen vnde. *Vrbs conditoris nomine appellata*] Recte quidem hæc omnia. Romam autem & non Romulam, idcirco vrbem Romulus vocauit, vt ampliore vocabuli ſignificatu proſperiora patriæ ſuæ ominaretur. Alterum quoque vrbis nomen proprium habuit, vt Plinius & Solinus ſcripſerunt, quod publicari vetitum eſt: quandoquidem quo minus id enuntiaretur, ceremoniarum arcana ſanxerunt, vt hoc pacto notitiam eius aboleret fides placitæ taciturnitatis. Valerium quoque Soranum, quod optima atque ſalutari fide abolitum, atque contra interdictum euulgare id auſus foret, ob meritum profanæ vocis pœnas luiſſe. Onuphrius.

Nomine

Cacus.

Nomine Cacus] Caci huius hiſtoriam ſiue mauis fabulam ſcribunt Dionyſius lib.1. Strabo lib.5. Virgilius 8. Æneidos. Ouidius 1. Faſtorum. Propertius lib.4. Eum Diodorus lib.5. Laciniũ furem appellat. Columella autem malum vicinum, vide Seruium 8. Æneidos.

Carmenta.

Carmenta Matris] Hæc ab oraculis θεσπιῳδὸς Græce dicta, teſte Dionyſio. Latine vero Carmentis, vnde Ouidius in Faſtis.

Ipſa mone quæ nomen habes de carmine ductum.

De hac Dionyſius Halicarnaſſenſis in 1. hiſtoriarum ait, Euandro & Carmenti quotannis ſacra facta fuiſſe, Carmenti quidem ſub Capitolio ad Carpentalem portam, Euandro vero in Auentino à porta Tergemina non procul. Hæc eadem & Nicoſtrata & Themis dicta fuit.

Potitii & Pinarii.

Iiſque exta apponerentur] Petrus Nannius lib. 5. συμμίκτων ex Buſſidiani & Atrebatenſis exemplarium auctoritate legendum putat iiſque exta potirentur, Pinarii ad cæteram dapem venirent. Eamque lectionem omnino caſtigatiorem arbitratur. Per tropum enim ἐτυμολογικὸν originationes eorum vocabulorum doceri exiſtimat. Nimirum quod alteri à potiendo Potitij ſunt dicti, alteri ἀπὸ τοῦ πεινᾶν. Nec remorari nos debere putat, quod alterum ſit Græcum, alterum Latinum. Veriſimile enim eſſe, aduenas & ſua & indigenarum lingua locutos eſſe, vt vere ſemper fieri ſolet. Alii Potitios à potando, id eſt, ἀπὸ τοῦ ποτίζειν dictos tradunt, ſicuti Pinarios ἀπὸ τοῦ πίνειν. Pinariorum enim familia tantum miniſtra erat, epulantibus Potitiis & complentibus ſacra. Porro autem quando omne genus Potitiorum interierit, docet Liuius lib.9. & Valerius lib.1. cap 2.

Terræ filij.

Natam è terra ſibi prolem] Terræ filios ignobiles, & quorum genus ignoretur appellari Cæcilius, Minutianus, Apuleius in libro de Orthographia ſcribit. Florens Septimius in Apologetico terræ filios dictitari vulgo aſſerit, quorum ſit incertum genus, ſicuti ignotos itẽ, aut ex inopinato apparentes, de cælo ſuperueniſſe dicunt, de quo plura Cælius libro vigeſimo, cap. 28. lect. antiq.

Aſylum.

Aſylum] Primum Cadmus dum Thebas conderet inter Græcos, aſylum, aperuiſſe fertur, ad quod fugientes ſine diſcrimine ſerui aut liberi ab omni pœna tuti erant. Nonnulli à prognatis Herculis Aſylum Athenis primo inſtitutum ferunt, ad quod à patribus oppreſſis confugere fas erat, de quo Herodotus lib 2. Poſt quod in Rheteo litore Aiacis fuit Aſylum, & in Sigæo Achillis, quorum exemplo Romulus ſuum aſylum aperuit ad lucum opacum & vallem inter Capitolium & arcem. meminit eius præter Liuium Dionyſius libro 2. Lactantius lib.2. cap 7. Eutropius libro 1. cap.4. Alexander ab Alexand. lib.3. cap.20. Volaterranus lib.19. cap.1. Virgilius lib. 8. Ouidius lib.3. Faſtorum. Iuuenalis Satyra 8. Propertius lib 4. eleg.1. Horatius lib.1. Od.12. Hoc autem Romuli aſylum maleſaciendi anſam tatus Tyberius poſtea irritum fecit.

Iuſtitia & legib. ciuitates coaleſcunt.

Præter quam legibus coaleſcere poterat] Nulla re magis ſocietas hominum cõſeruatur, & tranquilla eſt, quam iuſtitia vt in Protagora dicitur: Ζεὺς δείσας ἀμφὶ τῷ γένει ἀνθρώπων μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί. hoc eſt, Deus metuens, ne totum genus humanum interiret, donauit hominibus pudorem & iuſtitiam, vt eſſent ciuitatum ornamenta, & vincula. & amicitiæ conciliatrices. Et in quinto de legibus, iuſtitiam nominat ἔρυμα πόλεως, hoc eſt, fulcrum ſeu anchoram, quæ ſuſtentat ciuitatem.

Patres cur dicti ſenatores.

Patres certe ab honore] Plutarchus in vita Romuli alias cauſas, cur ſenatores patres appellati ſint, commemorat, nimirum quod vel liberorum legitimo-

rum patres eſſent, vel quod ipſi ſuos patres oſtendere poſſent, id quod non multi eorum qui primi in ciuitatem confluxere, potuerunt. Quidam à patronatu nomen dictum exiſtimant. Sic enim tunc vocabant præfecturam, & nunc etiam vocant. Dionyſius autem ſcribit: Illuſtriores genere, ſpectatæ virtutis, ditioreſque ac natu grandiores, Patres Romulum appellaſſe: Patres autem dictos ob ætatem, nam ex populo ſeniores erant, vel ob curæ ſimilitudinem, vel quia agrorum partē tribuebant tenuioribus, perinde ac liberis propriis, & eos ſuæ curæ commendatos atque in clientelam ſuſceptos, tanquam patres tuebantur. Horum autem progenies patritij dicti, perinde ac plebeiorum patritij. Porro ex patribus hac ratione centum legit Senatores, quorum conſilio Rempubl. adminiſtraret. Primo tres ex ſingulis curiis, quæ triginta erant, lecti factique nonaginta, deinde tres ex ſingulis tribubus, & vnus à Romulo

Centum ſenatores.

nominati, qui centum numerum explerunt. Centum autem ideo tantum creauit, vel quia is numerus ſatis erat nouæ & paruæ ciuitati, ſiue quia ſoli centum erāt qui creari ſenatores poſſent. Senatores autem propter ſenectutem, cum vetuſtiſſimi patritiorum eſſent, ſiue ab honore & virtute appellauit. De Romano ſenatu ex paſtoribus vel nouis hominibus collecto, ita ſcribit Propertius.

Senatores cur ita dicti.

Curia, prætexto quæ nunc nitet alta Senatu,
Pellites habuit ruſtica corda patres.
Buccina cogebat priſcos ad verba Quirites,
Centum illi in prato ſæpe Senatus erat.

Patritiorū & ſenatorū differentia.

Patritiorum autem & Senatorum numerum Sabinis intra vrbem receptis centum ex iiſdem additis Romulus duplicauit, ducentoſque Senatores fecit. Hic autem non eſt prætereunda, quæ inter Dionyſium & Liuium eſt controuerſia. Dionyſius enim ait, Romulum patritios primo, deinde centum ex patritiorum primoribus, qui numero longe plures erant, Senatores feciſſe, ita vt vere dici poſſet, Senator eſt, ergo patritius: nō econtra; patritius, ergo Senator, quum ex Dionyſio non omnes facti patritii Senatores lecti eſſent. Quorum poſtea numerum Sabinis intra vrbem receptis duplicaſſe idem ſcribit. Liuius vero centum tantum patritios à Romulo factos fuiſſe prodit, quos etiam ſenatores fuiſſe refert, Romulique ſecundam ex Sabinis lectionem omittit. Hos autem à Romulo prima lectione patritios creatos, eos eſſe cōſtat, qui maiorum gentium dicti ſunt. Qui vero à reliquis regibus, Brutoque primo conſule, minorum gentium De quo plura Onuphrius Panuinius in commentario lib. 1. Faſtorum, de Patritijs & Senatoribus.

Conſualia.

Conſualia vocat] Fuit Conſus conſilij Deus, cuius ara in Circo maximo vndique aggeſta humo abdita erat, quod arcanum eſſe conſilium putarent, quā aram cum ludos celebrarent, omnib. adire fas erat, in qua Romani ſacrificiis igneis aliiſque ſolennibus feſtos dies agere conſueuerunt, quæ feriæ publicæ dictæ ſunt. Erat autem is ludus, vt equi & muli iuncti & ſoluti in circo maximo, magno ſpectantium ſtudio currerent. Indicta vero fuiſſe Conſualia finitimis populis à Romulo anno Imperii quarto Dionyſius Halicarnaſſeus tradit. eoſque etiam ſua ætate ludos fieri ſolitos dicit Lucius Tarquinius annos eos fecit, qui iidem & magni & Romani vocantur. De qua re Terentius Varro lib. 5. de lingua Latina. Alexander ab Alex. lib. 5 c. 26. Blondus lib. 2. Romæ triumph. Volaterranus lib. 19. c. 11. Ouid. lib. 3. Faſtorum. notandum tamen plerosque eſſe, qui dum diis Laribus Romani ludos celebrarint, Romulum Sabinas rapuiſſe dicant.

Ludi Romani magni.

Signoque dato] Erat autem ſignum, aggrediendæ rei opportunitatem adeſſe, cum Romulus aſſurgens, purpuram in ſinus contractam explicaret. vt apud Plutarchum legimus. Sextius vero Syllus Carthaginenſis Thalaſſij nomen direptionis ſignum fuiſſe prodit.

Rapi.

Digitized by Google

Raptus virginum.

Rapiendas virgines] Hinc à Romulo inſtitutum videtur, vt poſtea non vero, ſed ſimulato quodam raptu omnis legitimi connubii ritus peragerentur. Id quod innuiſſe videtur Feſtus, cum ſcribit: Rapi ſimulatur virgo ex gremio matris, aut ſi ea non eſt, ex proxima neceſſitudine, cum ad virum trahitur, quod videlicet res feliciter Romulo ceſſit. Rapiendæ autem vi ſimulata virginis quinam olim ritus fuerit, eleganter ex lib. 4. Apuleii de aſino aureo expoſuit Iacobus Rænardus ad legis XII. tabularum cap. 21. Porro qui fuerit raptarum numerus inter auctores non conuenit. Quidam enim non vltra triginta fuiſſe tradunt, quæ curiis nomina dederint. Nonnulli quingentas, plerique ſeptem & viginti, vt Valerius Antias. Alii ſexcentas & tres ſupra octuaginta vt Iubas & Dionyſius. De hoc autem facto præter citatos lege Oroſium lib. 2. cap. 4. Plinium lib. 15. c. 20. Auguſtinum lib. 2. cap. 17 & lib. 3. c. 13. de ciuitate Dei Virgil. lib. 8. Ouid. lib. 3. Faſtorum. Alexandrum ab Alex. lib. 5. cap. 26. Strabonem lib. 5.

Raptarum numerus.

Thalaſsius.

Thalaſsis] Iuuenis, vt Plutarchus ait, probi & ſplendidi, Romulique ducis.

Nuptialem hanc vocem] Sicuti Græci *ὑμὴν ὦ ὑμέναιε ὦ ὑμήν*, qui felices cōiugio forte De qua Romanorum conſuetudine, vide Plutarchum quoque in Cneo Pompeio & problemate 30. Blondum lib. 8. Romæ triumphant. Alex. ab Alex. lib. 1. cap 5.

Acron rex.

Regem in prælio obtruncat] Acronem nimirum hominem vehementem, & rebus bellicis pariter audacem, qui magna militum copia in Romanum agrum impetum fecerat. De quo lege Plinium Secundum, de viris illuſtrib. Valerium Maximum libro 3. cap. 2. Volaterranum libro 16. capite primo Anthropolog.

Iupiter Feretrius.

Iupiter Feretrius] Diuerſas huius cognominis rationes adferunt. Alii enim à ferendo cognominatum putant, alii à feriendo, id quod Propertius in quarto oſtendit. Plutarchus à feriendo hoſtem. Feſtus Feretrium dictum putat, quod pacem ferre putaretur, cum ex templo eius ſumerent ſceptrum, per quod iurarent & lapideum ſilicem, quo fœdus ferirent Oliuerius Arziganenſis in Valerii Maximi commentariis à feretro inſtrumento, quo ſpolia opima ſuſpendebantur, dictum putat. Alii, quod per eius ſceptrum & ſilicem iurantes, Romani pacem referre ſoliti ſint. De qua conſuetudine Alexander ab Alexandro lib. 1. cap 14.

Opima ſpolia.

Opima ſpolia] Opima ſpolia, vel ab opibus, vt ait Varro, vel ab inuicto opere, cum victoribus tantum laudis acceſſerit, nomina ſumpſere, ſeu quod fidei propius eſt, opima ampla dici, ſicut opimam prædam & opimum bouem dicimus. Quæ niſi duces regeſque, quorum auſpicio res geruntur, ſuiſmet corporibus dimicantes, hoſtium ducibus detraxerint, necemque & exitium intulerint, haudquaquam opima dici voluere. Ter autem opima ſpolia delata ſunt tantum. Primo à Romulo, deinde à Cornelio Coſſo. Tertio à Claudio Marcello Qua de re Plutarchus, & Alexander ab Alexandro, lib. 1. cap. 14.

Iouis Feretrii templū.

Templi origo] Fuit vero Feretrij Iouis templum in vertice Capitolini montis exiguum ſane & anguſtum, ſed religione ſanctiſſimum, cuius tecta multos poſt annos ob vetuſtatem & Romanorum negligentiam collapſa reſtituit Auguſtus, ampliauit etiam poſt Romulum Ancus Martius. Vide Marlianum lib. 2. cap. 3.

Capitolium.

Capitolium aſcendit] Capitolium à capite hominis à Tarquinio Priſco ibi inuento dictum eſt. De cuius diuerſis nominibus & ſtructura Plinius lib. 19. cap. 1. & lib. 7. cap. 28. & lib. 36 cap. 6. Publius Victor de regionibus vrbis, reg. 8. Alexander ab Alexandro lib. 6. cap. 11. Cælius lib. 13. c. 6.

Sabini vnde dicti.

Sabinus] Sabini Italiæ populus à Deorum cultu nomen accipiens, quaſi Sebini, ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, vel à Sabo, duce, vt eſt apud Silium Italicum lib. 8. Vide

Plini

Digitized by Google

Plinium lib.3. cap.12.& lib.36.cap.15. Volaterran.lib.6.cap.2 Alexandrum ab Alexan.lib.6.cap 2.Cælium lib 7.2.c.9.

Tarpeia virgo.

Filiam Virginem] Veſtalem, quam Dionyſius Spurii Tarpeij Capitolini præſidis filiam, Antigonus vero & alii quidam, Sabinorum regis filiam fuiſſe tradiderunt, cuius factum deſcribunt Ariſtides Meliſens, de rebus Italicis. Plutarchus cap.31. Para. Valer Max.lib.9.cap 4. Volaterran.lib.18 cap.2. Virgil.lib.8.Ouid.1.lib.Faſt.Propert.lib.4.eleg.4.

Aquam] Ad fontem videlicet Veſtalibus ſacrum, ex quo aquam haurientes ſacrificia mundant, manus & pedes lauant, aditumque aſpergunt. Qua de re Plutarchus in vita Numæ Pompilij. Qua ratione autem, quibuſve ceremoniis aqua ſacrificiis adhibita ſit, docet Alexan.ab Alexan.lib.4 cap.17.

Proditio mala.

Prodendi exempli cauſa] Proditio ex genere earum, quæ malæ prouerbialiter appellantur. De qua vide Eraſmum in Prouerbiis: Mala proditio. Tarpeiæ vero virginis factum alii in malam, alii in bonam partem interpretantur. Fabius Pictor enim & Cincius auri cupidine motam, illud quod ſiniſtris manibus habebant, petiiſſe ferunt. Lucius vero Piſo Cenſorius, Clypeos quos contra vim hoſtium ſiniſtris manibus tenebant, efflagitaſſe exiſtimat, vt nudatos iam hoſtes ſuis interficiendos traderet. Vtrum autem verius ſit, ex eo colligimus, quod non tantum honeſtiſſime à Romanis, vt Plutarchus ſcribit ſepulta, verum etiam Tarpeius mons ab ea denominatus. Qua de re Plutarchus, Dionyſius & Marlianus lib. 2.cap.1. Porro Petrus Nannius lib 5.Miſcellaneorum pro decreto, directo legit ex libro Buſlidiano, eamque lectionem veram arbitratur. Opponitur enim hæc dictio ambagioſæ illi petitioni, qua vel arma, vel armillas poſcere videbatur, dum paciſcitur, vt id ſibi traderent, quod in ſiniſtris manibus habebant. Nunc autem plane explicitis verbis ſtema petiit, quamobrem non auara, ſed inſidioſa eſt habita tanquam quæ illos nudos hoſti obiicere vellet.

Tarpeius mons.

Armilla.

Aureas armillas] Armillæ ab armo dictæ, ſuprema brachii parte in humeros collumque vergente, quam partem argenteis aureiſque tegminibus fabrefactis milites ornabant, quod in ſtatuis nunc marmoreis & aliis veterum ſculpturis apparet. Sic legimus infra lib.10 Papyrium curſorem conſulem, Papyrium filium, idem quatuor centuriones, manipulumque haſtatorum, armillis aureiſque coronis donaſſe.

In ſiniſtris manibus eſſet] Græcos olim annulos in digito, qui minimo proximus eſt ſiniſtræ manus habuiſſe legimus, quod in ſectis humanis corporibus, olim neruum quendam tenuiſſimum ab eo digito ad cor hominis tendere animaduerterint. Vnde quod quaſi connexus eſſe cum principatu cordis videretur, hunc ſiniſtræ manus digitum tali honore decorandum veteres putarunt, cuius rei auctor eſt Appion in libris Ægyptiacis. Gellius lib.10.cap.10. Plinius lib.33.cap.1.

Proditores regibus ingrati.

Armis necauere] Huc pertinent Octauiani Augusti, & Antigoni quoque apophthegmata qui dicebant, proditores quidem dum proderent amandos, poſt factum vero ſummo odio proſequendos eſſe. Significantes, his qui proditionne profuerunt nihil deberi gratiæ, licet officium quod præſtãt, pro tempore gratum ſit. Similem autem de pœna proditionis hiſtoriam ex Clitophontis libro tert. Gallic.t.leges apud Plutarch.cap.30.Paral.

Hoſtius Hoſtilius.

Hoſtius Hoſtilius] Tulli Hoſtilij tertij Romanorum regis auus & Herſiliæ maritus.

Cecidit] Apud portam veterem Palatii quidam cecidiſſe ſcribunt. Plutarchus vero apud lacum Curtium qui fuit in medio foro iuxta Domitiani poſtea equum. Vide Marlianum lib.3. cap.19. Topograph. & Publ. Victorem in regione octaua vrbis.

Iupiter ſtator.

Statori Ioui] Iouem ſtatorem pleríque à ſtando dictum volunt, hoc eſt, erigen-

erigendo, conciderant enim in ea clade plane Romanorum animi. Diuus autem Hieronymus contra Iouinianum, quod nunquam otioſus ſedeat, ſed ad ferendam opem omnibus paratus ſit. Seneca vero libro de beneficiis, tertio, ideo quod eius beneficio ſtent omnia, ſtatoris nomen ſibi vendicare exiſtimat. De qua re Laurentius Valla lib. 5. cap 6 elegantiarum multa.

Templum] In Palatini montis radicibus è regione ædis Concordiæ, olimque Ciceronis domus. quæ iuſſu Clodij demolita, & in porticum libertatis translata fuit, cuius templi etiam hodie ſpondę murorum altiſſime videntur. De quo Plinius lib. 34. cap. 6. Alexander ab Alexandro lib. 6. cap. 11. Ouidius lib. 6 Faſtorum.

Sabinæ mulieres] Sabinarum virginum orationem vt doctam, ita commiſeratione & affectionibus plenam, pete ex Plutarchi Romulo, Naſonis præterea libro 3. Faſtorum. Similem autem muliebris fortitudinis hiſtoriam legimus de Celticis mulieribus, quæ per media hoſtium agmina irruentes, precibus & lachrymis pacem conciliarunt ſuis, apud Plutarchum cap. 6. de claris mulieribus. *Sabinæ mulieres pacis conciliatrices.*

Fœdus faciendum] In via ſacra, Carinis & viæ Suburræ proxima, explicatio vero fœderis, quod erectis aris iuramento firmarunt, eſt apud Dionyſium, Plutarchum & Eutropium lib 1 cap. 4. à quibus in eo tantum diſſentit Liuius, quod Romulum & Tatium in ipſo belli ardore congreſſos, & de pace collocutos arbitratur.

Quirites à Curibus] Curibus metropoli Sabinorum olim, teſte Volaterrano lib 6. cap. 2. Geograph. patris quoque Tatii & Numæ. *Quirites vnde.*

Nomina eorum curiis impoſuit] Hanc opinionem Liuij, nimirum quod curiæ à raptis mulieribus Sabinis nominatæ ſint, auctore Varrone, Dionyſius, & poſt eum Plutarchus ita refutarunt, vt eas partim à locorum, partim à virorum nominibus appellatas eſſe appareat. Quare qui vlterius quid cognoſcere cupit, eos auctores adeat. Varro autem de curiarum nominibus diuerſa prodidit, eos ſecutus, qui prius hæc omnia indita fuiſſe putarunt. *Curiarum nomina vnde.*

Centuriæ tres equitum] Quarum opera in omni Republ. vteretur. Erat autem equeſtris ordo, etſi Senatorio minor, magnæ tamen amplitudinis & vigoris, vt legimus apud Dionyſium, Ser. lib. 9. Aſconium Pædianum in 2. actione Verrina Alexan. ab Alex. lib. 2. c. 9. *Centuria equitum.*

Lucerum nominis] Auctor de viris illuſtribus à Lucumone Tuſco, qui Romulo aduerſus Tatium Sabinorum regem pugnanti, auxilium tuliſſe fertur, Luceres appellatos putat. Sed Feſtus ait, quoſdam fuiſſe, qui non tam à Lucumone, quam à Luco, in quo vrbs Roma, aut prima eius pars aſylum fuit conditum, dictos exiſtiment. In qua ſententia etiam eſt Pædianus, qui Luceres à Luco aſyli dictos ſcribit. Coniecti enim erant in hanc centuriam Thuſci, Latini, & reliqui omnes. qui ad ſyluam confugerant, vt etiam præter Pædianum, Plutarchus teſtatur. Sunt præterea, qui à Lucero Ardeæ rege Luceres dictos putent. Quod vero Liuius Lucerum nominis & originis incertam eſſe cauſſam putet, id Sigonius ita accipiendum arbitratur, non quod nullam ipſe tenuerit, ſed quod incertam eam diuerſos fuiſſe auctores exiſtimarit. *Luceres vnde dicti.*

Quinque cum eo equites erant] Petrus Nannius lib. 5. συμμίκτων, annotat in vetuſtis libris legi, quinque cum eo equis ierant, eaque lectio ei paulo vetuſtior videtur.

Viribus nulla parte adiutus] Nannius loco præallegato, nulla arte adiutis legendum arbitratur, vt intelligas Romulum aperta vi, ſine vllo ſtratagemate hoſtem viciſſe. Facilis ſiquidem in tam affinibus vocibus parte & arte lapſus fuit.

Celeres appellauit] Celeres vocati, vt plures ſcribunt, ab exequendi mini- *Celeres.*

ſterii

Plinium lib.3. cap.12.& lib.36.cap.15. Volaterran.lib.6.cap.2 Alexandrum ab Alexan.lib.6r.cap 2.Cælium lib 7.2.c.9.

Tarpeia virgo.

Filiam Virginem] Veſtalem,quam Dionyſius Spurii Tarpeij Capitolini præſidis filiam, Antigonus vero & alii quidam, Sabinorum regis filiam fuiſſe tradiderunt, cuius factum deſcribunt Ariſtides Meliſeus, de rebus Italios. Plutarchus cap.31. Para. Valer Max.lib.9.cap 4. Volaterran.lib. 18 cap.2. Virgil.lib.8.Ouid.1.lib.Faſt.Propert.lib.4.eleg.4.

Aquam] Ad fontem videlicet Veſtalibus ſacrum,ex quo aquam haurientes ſacrificia mundant, manus & pedes lauant, aditumque aſpergunt. Qua de re Plutarchus in vita Numæ Pompilij. Qua ratione autem,quibuſve ceremoniis aqua ſacrificiis adhibita ſit,docet Alexan.ab Alexan.lib.4 cap.17.

Proditio mala.

Prodendi exempli cauſa] Proditio ex genere earum,quæ malæ prouerbialiter appellantur. De qua vide Eraſmum in Prouerbiis: Mala proditio. Tarpeiæ vero virginis factum alii in malam, alii in bonam partem interpretantur. Fabius Pictor enim & Cincius auri cupidine motam, illud quod ſiniſtris manibus habebant, petiiſſe ferunt. Lucius vero Piſo Cenſorius, Clypeos quos contra vim hoſtium ſiniſtris manibus tenebant, efflagitaſſe exiſtimat, vt nudatos iam hoſtes ſuis interficiendos traderet. Vtrum autem verius ſit, ex eo colligimus, quod non tantum honeſtiſſime à Romanis, vt Plutarchus ſcribit ſepulta,verum etiam Tarpeius mons ab ea denominatus. Qua de re Plutarchus, Dionyſius & Marlianus lib. 2.cap.1. Porro Petrus Nannius lib 5. Miſcellaneorum pro decreto, directo legit ex libro Buſlidiano, eamque lectionem veram arbitratur. Opponitur enim hæc dictio ambagioſæ illi petitioni, qua vel arma,vel armillas poſcere videbatur, dum pacileretur, vt id ſibi traderent, quod in ſiniſtris manibus habebant. Nunc autem plane explicitis verbis arma petiit, quamobrem non auara, ſed inſidioſa eſt habita tanquam quæ illos nudos hoſti obiicere vellet.

Tarpeius mons.

Armilla.

Aureas armillas] Armillæ ab armo dictæ,ſuprema brachii parte in humeros collumque vergente, quam partem argenteis aureiſque tegminibus fabrefactis milites ornabant,quod in ſtatuis nunc marmoreis & aliis veterum ſculpturis apparet. Sic legimus infra lib.10 Papyrium curſorem conſulem, Papyrium filium,idem quatuor centutiones, manipulumque haſtatorum,armillis aureiſque coronis donaſſe.

In ſiniſtris manibus eſſet] Græcos olim annulos in digito,qui minimo proximus eſt ſiniſtræ manus habuiſſe legimus, quod in ſectis humanis corporibus, olim neruum quendam tenuiſſimum ab eo digito ad cor hominis tendere animaduerterint. Vnde quod quaſi connexus eſſe cum principatu cordis videretur, hunc ſiniſtræ manus digitum tali honore decorandum veteres putarunt,cuius rei auctor eſt Appion in libris Ægyptiacis. Gellius lib.10.cap.10. Plinius lib.33.cap.1.

Proditores regibus ingrati.

Armis necauere] Huc pertinent Octauiani Auguſti, & Antigoni quoque apophthegmata qui dicebant, proditores quidem dum proderent amandos, poſt factum vero ſummo odio proſequendos eſſe. Significantes, his qui proditione profuerunt nihil deberi gratiæ,licet officium quod præſtãr,pro tempore gratum ſit. Similem autem de pœna proditionis hiſtoriam ex Clitophontis libro tert. Gallic.1.leges apud Plutarch.cap.30.Paral.

Hoſtius Hoſtilius.

Hoſtius Hoſtilius] Tulli Hoſtilij tertij Romanorum regis auus & Herſiliæ maritus.

Cecidit] Apud portam veterem Palatii quidam cecidiſſe ſcribunt. Plutarchus vero apud lacum Curtium qui fuit in medio foro iuxta Domitiani poſtea equum. Vide Marlianum lib.3. cap.19. Topograph. & Publ. Victorem in regione octaua vrbis.

Iupiter Stator.

Statori Ioui] Iouem ſtatorem pleriqueà ſtando dictum volunt, hoc eſt,

erigen-

Digitized by Google

erigendo, conciderant enim in ea clade plane Romanorum animi. Diuus autem Hieronymus contra Iouinianum, quod nunquam otioſus ſedeat, ſed ad ferendam opem omnibus paratus ſit. Seneca vero libro de beneficiis, tertio, ideo quod eius beneficio ſtent omnia, ſtatoris nomen ſibi vendicare exiſtimat De qua re Laurentius Valla lib 5. cap 6 elegantiarum multa.

Templum] In Palatini montis radicibus è regione ædis Concordiæ, olimque Ciceronis domus, quæ iuſſu Clodij demolita, & in porticum libertatis tranſlata fuit, cuius templi etiam hodie ſpondę murorum altiſſime videntur. De quo Plinius lib. 34. cap. 6. Alexander ab Alexandro lib. 6. cap. 11. Ouidius lib. 6 Faſtorum.

Sabinæ mulieres] Sabinarum virginum orationem vt doctam, ita commiſeratione & affectionibus plenam, pete ex Plutarchi Romulo, Naſonis præterea libro 3. Faſtorum Similem autem muliebris fortitudinis hiſtoriam legimus de Celticis mulieribus, quæ per media hoſtium agmina irruentes, precibus & lachrymis pacem conciliarunt ſuis, apud Plutarchum cap. 6. de claris mulieribus. *Sabinæ mulieres pacis conciliatrices.*

Fœdus faciendum] In via ſacra, Carinis & viæ Suburræ proxima. explicatio vero fœderis, quod erectis aris iuramento firmarunt, eſt apud Dionyſium, Plutarchum & Eutropium l b 1 cap. 4. à quibus in eo tantum diſſentit Liuius, quod Romulum & Tatium in ipſo belli ardore congreſſos, & de pace collocutos arbitratur.

Quirites à Curibus] Curibus metropoli Sabinorum olim, teſte Volaterrano lib 6. cap. 2. Geograph patris quoque Tatii & Numæ. *Quirites unde.*

Nomina eorum curiis impoſuit] Hanc opinionem Liuij, nimirum quod curiæ à raptis mulieribus Sabinis nominatæ ſint, auctore Varrone, Dionyſius, & poſt eum Plutarchus ita refutarunt, vt eas partim à locorum, partim à virorum nominibus appellatas eſſe appareat. Quare qui vlterius quid cognoſcere cupit, eos auctores adeat. Varro autem de curiarum nominibus diuerſa prodidit, eos ſecutus, qui prius hæc omnia indita fu ſſe putarunt. *Curiarum nomina unde.*

Centuriæ tres equitum] Quarum opera in omni Republ. vtebatur Erat autem equeſtris ordo, etſi Senatorio minor, magnæ tamen amplitudinis & vigoris, vt legimus apud Dionyſium, Ser. lib 9. Aſconium Pædianum in 2. actione Verrina Alexan. ab Alex. lib. 2. c. 9. *Centuriæ equitum.*

Lucerum nominis] Auctor de viris illuſtribus à Lucumone Tuſco, qui Romulo aduerſus Tatium Sabinorum regem pugnanti, auxilium tuliſſe fertur, Luceres appellatos putat. Sed Feſtus ait, quoſdam fuiſſe, qui non tam à Lucumone, quam à Luco, in quo vrbs Roma, aut prima eius pars aſylum fuit conditum, dictos exiſtiment. In qua ſententia etiam eſt Pædianus, qui Luceres à Luco aſyli dictos ſcribit. Coniecti enim erant in hanc centuriam Thuſci, Latini, & reliqui omnes, qui ad ſyluam confugerant, vt etiam præter Pædianum, Plutarchus teſtatur. Sunt præterea, qui à Lucæo Ardeæ rege Luceres dictos putent. Quod vero Liuius Lucerum nominis & originis incertam eſſe cauſſam putet, id Sigonius ita accipiendum arbitratur, non quod nullam ipſe tenuerit, ſed quod incertam eam diuerſos fuiſſe auctores exiſtimarit. *Luceres unde dicti.*

Quinque cum eo equites erant] Petrus Nannius lib. 5. συμμίκτων, annotat in vetuſtis libris legi, quinque cum eo equis ierant, eaque lectio ei paulo vetuſtior videtur.

Viribus nulla parte adiutus] Nannius loco præallegato, nulla arte adiutis legendum arbitratur, vt intelligas Romulum aperta vi, ſine vllo ſtratagemate hoſtem viciſſe. Facilis ſiquidem in tam affinibus vocibus parte & arte lapſus fuit.

Celeres appellauit] Celeres vocati, vt plures ſcribunt, ab exequendi mini- *Celeres.*

ſterii

ſterii celeritate. Prompti enim veloceſque ad opera erant, quos Romani Celeres. Vt autem Valerius Antias memoriæ prodidit, dicti fuere Celeres à primo eorum duce Fabio Celere.

Fabius Celer.

Præerat namque ipſis dux etiam clariſſimus, cui tres ſuberant centuriones, & ſub eis alii inferiores magiſtratus, qui per vrbem ſequentes eum cum telis, miniſtri eorum, quæ iubebantur, erant. Fabio vero Celeris cognomen ideo datum volunt, quod Remo occiſo celerrime in Hetruriam aufugit, ne à Remi fautoribus quoque interficeretur. Hic enim, vt Dionyſius ait murorum vrbis Romæ præſes, aut, vt Plutarchus Romuli dux, Remum, contra edictum Romuli muros vrbis tranſilientem, raſtro fertur occidiſſe, vnde profugus factus, à celeritate Celeris nomen commeruit. Sic & à velocitate Metellus Celer cognominatus eſt, vt legere eſt apud Plutarchum in Metello, & Cælium quoque l. 24. c. 6. Porro hoſce Celeres à Numa, teſte Plutarcho, ſublatos alij reges reſtituiſſe videntur. Siquidem L. Brutus L. Superbo regi præfectus Celerum fuiſſe traditur. Hos autem

Troſſuli qui.

Flexumines poſtea, inde Troſſulos tum equites dictos, ex Feſto & Plinio apparet, verba Feſti hæc ſunt: Celeres antiqui dixerunt, quos nunc equites dicimus, à Celere interfectore Remi, qui initio à Romulo iis præpoſitus fuit, qui primitus electi fuerunt, ex ſingulis curiis deni, ideoque omnino treceni fuere. Et alio loco Troſſuli equites dicti, quod oppidum Thuſcorum Troſſulum ſine opere peditum ceperint. Plinii vero lib. 33. hæc: Equitum nomen ſæpe variatum eſt in iis quoque, qui ad equitatum trahebantur. Celeres ſub Romulo, regibuſque appellati ſunt, deinde Flexumines, poſtea Troſſuli, cum oppidum in Thuſcis citra Volſinios paſſuum nouem millia ſine vllo peditum adiumento cepiſſent eius vocabuli, idque durauit vltra C. Gracchum, Iunius certe, qui ab amicitia eius Gracchanus appellatus eſt, ſcriptum reliquit his verbis: Quod ad equeſtrem ordinem attinet, antea Troſſulos vocabant, nunc equites vocant, ideo quia non intelligunt Troſſulos nomen, quid valeat, multos pudet eo nomine appellari, & cauſam, quæ ſupra iudicata eſt, exponit, inuitoſque etiamnum tamen Troſſulos vocari. Hæc Plinius.

Capra palus.
Romuli mors.

Capra paludem] Quam in campo Martio fuiſſe, Marlianus ait lib. 6. cap. 9.

In terris Romulus fuit] Non vna eſt auctorum de morte Romuli opinio, ſunt enim, qui victis Fidenatibus & Veientibus, Romulum à primoribus interfectum, corporeque in minutiſſimas partes diſſecto, occulte ſub veſtibus per partes aſportatum ſcribant. Ariſtobulus vero Italicarum rerum l. 2. Dionyſius Halicarnaſ. l. 2. Val. Max. lib. 5. c. 3. Auguſtinus lib. 3. c. 15. eius parricidii nouos ciues auctores fuiſſe memorant, apud Capream autem paludem cum concionem haberet, à Marte patre nimbo ablatum, cum Liuio affirmarunt Plinius Secundus, de viris illuſtribus. Plutarchus in Romulo & Numa Pompilio, Florus, Meſſala Coruinus, Sabellicus lib. 1. c. 8. Ethnicorum exemplorum, Ouid. quoque lib. 2. Faſtorum.

Proculus.

Proculus Iulius] Plutarchus in Parallelis Ætium Proculum ex Ariſtobuli ſententia vocat virum primarium & à Romulo plurimum dilectum. Proculi autem dicuntur, qui foris agente patre, nati ſunt, vt teſtatur Alex. ab Alex. l. 1. c. 9.

Roma caput orbis] Romani imperii magnitudinem & excellentiam legere licet tum apud alios, tum apud Plinium lib. 3. cap. 4. Solinum in præfatione Polyhiſt. Virgil. 1. Æneid. Romanos rerum dominos, & lib. 6. Imperium terris. Ouid. 2. Faſtorum. Hic vbi nunc Roma: Claudianus lib. 3 De laudib. Stiliconis, Cælius Rhodiginus lib. 18. cap 25. qui ex Græco quodam auctore orbis Epitomen Romam vocat.

Interregnũ.

Interregnum appellatum] Eſt enim interregnum ſpacium temporis à rege defuncto vſque ad creationem ſequentis, & qui præeſt hoc temporis ſpacio, cum regia poteſtate & inſignibus, interrex erat. De cuius officio & poteſtate

Feſto-

Digitized by Google

Feneſtella c.4. Blondus lib.3. Romæ triumphantis. Alex. ab Alex. lib.5. cap.6. omnium copioſiſſime.

Auctorem fieri quid.

Patres auctores fierent] Quid ſit auctorem fieri, tradit Paulus in L. Etiam ſi, ff. de auctoritate tut. Etiamſi, inquit, non interrogatus tutor auctor fuerit, valet auctoritas eius, cum ſe id probare dicit, quod agitur. hoc eſt enim auctorem fieri. Sic antiqui vocabant auctores mulierem, ſine quorum conſenſu, quæcunque egiſſent mulieres, rata non erant, vt ſcribunt Liuius lib. 37. Cicero pro Flacco & A. Cecinna. Similiter quoque id iuris patres habebant, vt tũ demum rata eſſent, quæ populus iuſſerat, ſi patres auctores fierẽt. Id eſt, cum rem factam probarent. Sic Liuius l.6. Et ne is quidem finis certaminum fuit, quia Patritii ſe auctores fore negabant. Et Victorinus ait, ſine auctoritate & conſenſu ſenatus nullam legem olim ferri potuiſſe, vbi auctoritas intelligenda, non opinio grauitatis, prudentiæ ac magnitudinis cuiuſdam, quam in magnis ac claris viris eſſe credimus, ſed conſenſus maioris vel prudentioris alicuius, ſine quo res actæ nihil valent.

Samium Pythagoram] Varia de Pythagoræ temporibus & Numæ Pompilii doctrina ab antiquis tradita fuiſſe oſtendit Franciſcus Floridus Sabinus lib. 1. ſucciſiuarum lectionum c.13. Librorum autem Numæ Pompilii mentionem etiam facit Liuius, infra lib. 40. Vide & Gellium noctium Atticarum lib. 17.

Capite eius velato] Ita legendum eſſe, ne Numæ caput obtectum intelligatur, ſed auguris, annotat Cælius libro vigeſimo, cap. 12. lectionum antiquarum.

Lituus.

Lituum appellauerunt] De lituo vide Macrobium lib. 6. Saturnalium cap. 8. Gellium lib. 5. c. 8.

Auſpicia vrbana. Auſpicia agrorum.

Proſpectu in vrbem agrumque capto] Sic Cicero lib. 2. de legibus. Augures vrbemque & agros & templa liberata & effata habento. Vrbana ſiquidem auſpicia definiebantur pomœrio, & ex arce in vrbe ſæpe augures augurium agebant. Iidem quinque agrorum genera ex auſpiciis diſtinguebant, Romanum, Sabinum, Peregrinum, Hoſticum, Incertum.

Dextra & ſiniſtra quæ.

Dextras ad meridiem partes] Hanc diſtinctionem ridet Arnobius libro aduerſus gentes quarto, ſcribitque pro ratione ſitus corporis variare mundi partes, vel læuas vel dextras. Nam quidquid teres eſt & ex omni parte rotunditate ſolita conuexum, definiri aliqua finis aut initii portione non poteſt. De quo vide notata ab Adriano Iunio libro 3. animaduerſorum cap.3. Cœlio lectionum antiquarum lib 1. cap. 10. Solinus vero dextra in mundo vocat ſeptentrionalia, læua meridionalia, cum de Taprobanæ incolis loquitur. Ariſtoteli dextra ſunt exortiua, læua occidua. Plinio contra læua exortiua, dextra occidua. Antica ad meridiem, poſtica ad ſeptentrionem. Varroni quoque ſiniſtra ab oriente ſunt in templis effandis, dextra ab occaſu, antica ad meridiem, poſtica ad ſeptentrionem, prout Turnebus annotauit libro 18. cap. 35. animaduerſorum.

Templum quid?

De templo deſcendit] Templo, id eſt, loco augurij. Templum enim, vt tradit Varro libro 6. de lingua Latina, tribus modis dicitur, ab natura, ab auſpicio, ab ſimilitudine: ab natura in cœlo, ab auſpiciis in terra, ab ſimilitudine ſub terra. Templa ergo in augurali ſententia regiones ſunt, aut agri, certo carmine ab augure lituo finiti & notati. Vnde in omnes cœli partes ad augurium captandum liber erat aſpectus. Nam in templis liber quaqueuerſum aſpectus erat, vt interdum augures ea, quorum altitudo auſpiciis obeſſet, demoliri iuberent. Ideoque ſubmiſſiorem aliis ædem Honoris C. Marius fecit, ne, ſi forte officeret publicis auſpiciis, augures eam demoliri cogerent.

Ianum ad infimum Argiletum] Alij Tatium & Romulum templi eius auctorem referunt, vt qui, cum fœdus inter eos ictum eſſet, communem Deum

tan-

Remoria. locus erat, qui Remoria dicebatur, vbi Remus de vrbe condenda fuerat auſpicatus. Quem montem Romulus neminem paſſus eſt habitare, ſed ſacrum fratri eſſe voluit vſque ad Hylernam. Appellatus quoque eſt à Dianæ templo *Collis Dianæ.* collis Dianæ. Martialis lib.12.

Cum tu forſitan inquietus erras
Clamoſa Iuuenalis in Suburra,
Aut collem Dominæ teris Dianæ.

Romuli pater. *Vi compreſſa Veſtalis*] Dionyſius ita ait, cum Ilia Veſtalis (ſic enim alii appellant eam, quæ Liuio dicitur Rhea Syluia) ad Martis lucum iuiſſet aquæ putæ hauriendæ cauſa, in templo compreſſa eſt. Sunt qui putent ab aliquo ex procis, nec deſunt, qui dicant, ab Amulio ipſo patruo armato, qui cum amore eius captus eſſet, Martis ſpecie armatus, & incognitus cum ea rem habuit. Alii à genio loci, alii vero à ſacerdote aliquo ſeu pontifice compreſſam aſſerunt Onuphrius Panuinius Romulum militis cuiuſdam filium fuiſſe credit, & quia milites ſub Marte eſſe exiſtimantur, idcirco Romuli patrem Martem dictum: Nec dubium à Marte compreſſam virginem ita finxiſſe veteres, vt minor turpitudinis nota eſſet, & humanus quoque animus diuinæ ſtirpis fiducia res magnas audacius aggrederetur. Martis congreſſum graphice depingit Naſo lib.3 Faſtor. Cicero vero lib.1 de natura Deor. vt fabuloſum deridet.

Veſtalium delinquentiũ pœna. *Sacerdos vincta*] Quidam virgis prius cæſam, & deinde ſecundum legem delinquentium Veſtalium viuo corpore ſepultam eſſe prodiderunt. De qua lege & conſuetudine Plutarch. par.96. Problematum. Alexan. ab Alexan. lib.5. cap.12. Cælius lib.17. cap.19.

Aquam mitti iubet] Fabius Pictor & Dionyſius famulis exportandos dediſſe ſcribunt, more veterum gentilium, qui infantes, de quorum vita, moribus, rebus denique geſtis ſiniſtra habuerunt præſagia, clam expoſuerunt, quo futurum euitaretur malum, quorum catalogum lege apud Higinum fabul. 252. Sabellicum lib.1. cap.1. exemplorum.

Defungi imperio. *Defuncti regis imperio*] Defunctos regis imperio dixit eos, qui imperio regis ſatisfeciſſent, de qua loquendi forma Budæus eleganter in prioribus annotationib. ad Pandectas.

Ficus ruminalis. *Ficus Ruminalis*] Ficus Ruminalis ideo ſic dicta, vel quod æſtate ſub ea pecora frigora captantia, herbaſque vellentia ruminabant, vel à rumine, id eſt, mamma, quam antiqui rumen dixere: quod ſub ea pueri Romulus & Remus Lupæ rumina ſuxerint. Vnde Ouid 2. Faſt.

Arbor erat, remanent veſtigia, quæque vocatur
Romula nunc ficus, ruminа ficus erat.

De hac Plinius libro 15. cap.18. Plutarchus in Romulo. Tacitus lib.4. annal. Publius Victor de regionibus vrbis, reg.8. [illegible]rlianus lib.5. cap.13 Annotatum autem eſt, hanc arborem ruminalem, quæ in Comitio annis octingentis ac quadraginta & amplius virens perſeuerarat, Nerone imperante, ramalibus emortuis viſam exaruiſſe. Quod & in prodigium abiit, donec in nouos reuireſceret fœtus. Cælius lib.11. cap 5. lectionum antiquarum.

Alueus pro nauigio. *Fluitantem alueum*] Alueum hic pro nauigio rudi & quocunque modo confecto capi, tradidit Gyraldus in lib. de nauigiis, & quem alueum hoc loco Liuius, Plutarchus ſcapham vocat. Sic Propertius:

Aut quidnam fracta gaudes Neptune carina?
Portabat ſanctos alueus ille viros.

Lupam inter paſtores] Lupam voraciſſimum animal infantibus vbera præbuiſſe ſcribunt Fabius Pictor, Lucius Cincius, Porcius Cato, Calphurnius Piſo, Dionyſius Halycarnaſſeus, Plutarchus, Florus, Higinus fab. 252. Virgilius lib.8. circa fin. Propertius lib.2. Eleg.6. Ouidius lib. 2. Faſtorum. & lib.2. à prin-

Digitized by Google

à principio. Teſtatur quoque lupæ huius ſtatua in templo Romuli, de quo
Pomponius Lætus par 99. Marlianus lib.2.cap.7.& lib.2.cap 12. Sed præter
Liuium hæc quoque fabuloſa videntur Euſebio Chronicis, Lauctantio lib. 1.
cap. 20. diuinarum inſtitutionum. Eutroplo & aliis aſſerentibus, Laurentiam
paſtoris vxorem, ob corporis quæſtum Lupam, hoc eſt, meretricem fuiſſe,
Vnde & hodie meretricum cellulæ *lupanaria* dicuntur. Picum etiam auem
Marti ſacratam infantibus cibum dediſſe legimus apud Plutarchum, & Oui-
dium lib.3 Faſtorum.

Magiſter regii pecoris] Itidem Dionyſius ſcribit. Plutarchus vero Amulii *Fauſtulus*
ſeruum fuiſſe putat. Cæterum quiſquis fuerit, ſtatuam Romæ meruit, teſte *quo.*
Marliano lib.3.cap.17.

Laurentia vxori] Ab hac eadem deinde poſt aliquot annos Romulus ſpicea *Laurentia*
coronatus eſt, vt apud Plinium lib.18.cap.18.legimus. Eius ſepulchrum in Ve- *Fauſtuli*
labro, Valerius Antias.& Marlianus lib.4.cap.4.fuiſſe ferunt. Plura de ea vide *vxor.*
apud Gellium lib.6.cap.7. Verum quæ Romanorum hiſtoriæ de immoderata
huius mulieris libidine ſcribunt, ad Floram inſignem meretricem referre vi-
detur Boccatius, de claris mulieribus, cap.62.

In Palatino monte] Variæ de Palatini montis denominatione ſententiæ ſunt. *Palatinus*
Varro libro 4. de lingua Latina dictum putat, quod Palantes cum Euandro *mons.*
iſthuc venerint, aut quod Palatini, qui & Aborigines ex agro Reatino, quod
appellatur palatium, ibi conſederint. Sed hoc alii à Palatia vxore Latini puta-
runt. Eundem hunc locum à pecore dictum putant quidam, inter quos Sex-
tus Pompeius, quod ibi pecus paſcens balare conſueuerit, vel quod palare, id
eſt, errare ibi pecudes ſolerent, quod Propertius & Ouidius affirmant. Alii,
quod Hyperborei filia in Palatio habitauerit, quæ ex Hercule Latinum pepe-
rit. Alii eundem, quod Pallas ibi ſepultus ſit, exiſtimant appellari. Dionyſius
vero lib.1. eum à Palantio, vel vt Liuius & Virgilius, à Palanteo Arcadum
metropoli ab Euandro vocatum ſcribunt, poſt corrupte Palatium dictum.
Solinus autem: Palatium vero nemo dubitauit, quin Arcadas habeat aucto-
res, à quibus primum Palanteum oppidum conditum, quod aliquandiu Ab-
origines habitarunt. Sunt qui velint eum dictum à balatibus ouium, mutata
litera, vel à Pale paſtorali Dea, aut, vt Silenus probat, à Palante Hyperborei
filia, quam Hercules ibidem compreſſit, nomen monti datum. Polybius eum
à Palante Euandri filio dictum fuiſſe ſcribit. Nunc Palatium maius dicitur.
Huius montis pars Germali nomen habuit, alia vero Velia, in qua vbi poſtea
Deûm penatium ædes facta eſt, habitauit Tullus Hoſtilius rex. In hoc monte
fuit ſedes Imperii Romani, domuſque Auguſta.

Lupercal ludicrum] Intelligit locum ſub Palatino monte ſacratum ab Euan- *Lupercal.*
dro Pani Deo, qui Lyceus vocatur. Luperci autem, qui & Fauiani & Quinti- *Luperci.*
liani appellabantur, auctore Sexto Pompeio, à Flauio & Quintilo Præpoſi-
tis ſuis, ſacerdotes omnium vetuſtiſſimi fuerunt, ſolemni ex Arcadia tranſ-
lato in Palatino monte inſtituti. De quibus Dionyſius libro 2. Iuſtin. lib.43.
Varro lib.4. de lingua Lat. Valerius Maximus lib.2. cap.2. Lupercalia itaque
erant Feſta, quibus ad expiandos manes Pani Lyceo iuuenes Romani nudi
canem & capram immolabant. Deinde facie ſanguine fœdata, ſe his pellibus
cingebant, lorîſque è pelle factis currebant nudi, circa Palatium obuios quoſ-
que coriis illis verberantes, & præſertim mulieres grauidas quæ vltro obuiam
occurrebant, facilem partum percuſſione ſperantes. De qua re Ouidius Faſt.
2. Meminit Lupercalium etiam Plutarchus in Romulo. Complura de hiſce
habet Gyraldus hiſtoriæ Deorum, Syntag. 17. ſub capite, de celebritatibus &
Feſtis.

Romani vocant Inuum] Idem quod hic Liuius, ſcribit quoque Probus in *Inuus.*
Commentariis Georgicorum. Pana Latinis Inuum dictum, eiuſque ex Ar-

cadia religionem ab Euandro illatam. Gyraldus Syntagm.15. Inuum dictum putat ab ineundo paſſim cum omnibus animalibus. Omnium vero vetuſtiſſimi ante vrbem conditam, ab Euandro Arcadum Rege ſolenni ex Arcadia translato, Inui ſacerdotes, nouiſſimi omnium Anaſtaſio Imperatore, & Theodorico Amalo Gothorum rege in Italia regnante, aboliri, circiter annum Chriſti CDXCV. Horum meminit Varro lib.3.de lingua Lat. Dionyſius lib.1. Ouid. lib 2. Faſt. Val. Max. lib.2.cap.1. Iuſtinus lib.34.

Solenne votum eſſet] Sic legendum eſſe, Robortellus lib.2.emendationum, cap.56. annotauit, & hic ſolenne ſubſtantiuum eſſe, vt & tertio ante verſu: de quo vide eundem.

Tempus vrbis condita. *Vrbis condenda*] Et de auctore & tempore vrbis conditæ, tam variæ multiplicesque hiſtoricorum ſententiæ extant, vt quam quis amplecti debeat, merito dubitare poſſit. Quas qui videre voluerit, adeat commentaria Onuphrij Panuinij ad Faſtos Conſulum Romanorum, & commentaria eiuſdem de Republ. Romana. Non contemnenda quoque tradit de primordiis vrbis Solinus. cap.2. Cuius tamen opinionem de motu ſiderum in natalitio vrbis die, refellit Ioachimus Vadianus in Pomponij Melæ lib.2. cap.1. Commentariis.

Templa in augurijs quid? *Templa capiunt*] Templa regiones ſunt aut agri, certo carmine ab Augure lituo finiti & notati, vnde in omnes cœli partes ad augurium captandum liber erat aſpectus, in tantum, vt interdum augures ea, quorum altitudo auſpiciis obeſſet, demoliri iuberent. Ideoque ſummiſſiorem aliis ædem Honoris C. Marius fecit, ne ſi forte officeret publicis auſpiciis, augures eam demoliri cogerent.

Vultur auis augurijs accommoda. *Sex vultures*] In augurijs vulture plurimum vſi veteres, cum auium fere omnium innocentiſſimus, cum non ex his, quæ ſeruntur aut plantantur, ſed ex cadaueribus tantum ſibi victum quærat: & hinc Herculem quoque lætari ſolitum apud Herodotum legimus, ſi in re gerenda vultures ſeſe oſtendiſſent. De quorum augurio Cælius lib. 28.cap.8. Plinius lib.10.cap.6. & lib 20.cap 7. Alexan. ab Alex lib.5.cap.13. Volaterran. lib. 25. cap.10. Vectij vaticinium autem de Romani imperij perſeuerentia ex vulturum duodecim vaticinatione, ex Varronis antiquitatibus refert Cælius lib.27.cap.8.

In turba ictus Remus cecidit] Idque, vt Dionyſius ait, Fabio Celere murorum præſide, aut, vt Plutarchus, Romuli duce. Alij Remum in contentione augiriorum interfectum, alii ab ipſo Romulo confoſſum eſſe, memoriæ prodiderunt. Plinius de viris illuſtribus, à Fabio Celere interfectum ſcribit, cui aſtipulantur Plutarchus, Eutropius, Meſſala, Coruinus, & Ouidius libro 4. Faſtorum. Sed quocunque demum caſu interierit, nouæ vrbis munitionem, auctore Romulo, ſanguine ſuo conſecrauit, vt canit Lucanus libro Pharſaliæ 1.

Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.

Tranſiliet mœnia mea] Hanc legem ex honeſtatis fonte nequaquam fluxiſſe, Cicero lib. 3. Officiorum, oſtendit copioſiſſime, cum magis vtilitatis quam honeſtatis cauſa lata eſſe videatur.

Romæ nomen vade. *Vrbs conditoris nomine appellata*] Recte quidem hæc omnia. Romam autem & non Romulam, idcirco vrbem Romulus vocauit, vt ampliore vocabuli ſignificatu proſperiora patriæ ſuæ ominaretur. Alterum quoque vrbis nomen proprium habuit, vt Plinius & Solinus ſcripſerunt, quod publicari vetitum eſt: quandoquidem quo minus id enuntiaretur, ceremoniarum arcana ſanxerunt, vt hoc pacto notitiam eius aboleret fides placitæ taciturnitatis. Valerium quoque Soranum, quod optima atque ſalutari fide abolitum, atque contra interdictum euulgare id auſus foret, ob meritum profanæ vocis pœnas luiſſe. Onuphrius.

Nomine

Digitized by Google

Nomine Cacus] Caci huius hiſtoriam ſiue mauis fabulam ſcribunt Dionyſius lib. 1. Strabo lib. 5. Virgilius 8. Æneidos. Ouidius 1. Faſtorum. Propertius lib. 4. Eum Diodorus lib. 5. Lacinium furem appellat. Columella autem malum vicinum, vide Seruium 8. Æneidos. *Cacus.*

Carmenta Matris] Hæc ab oraculis θεσπιῳδὸς Græce dicta, teſte Dionyſio, Latine vero Carmentis, vnde Ouidius in Faſtis. *Carmenta.*

Ipſa mone qua nomen habes de carmine ductum.

De hac Dionyſius Halicarnaſſeus in 1. hiſtoriarum ait, Euandro & Carmenti quotannis ſacra facta fuiſſe, Carmenti quidem ſub Capitolio ad Carpentalem portam, Euandro vero in Auentino à porta Trigemina non procul. Hæc eadem & Nicoſtrata & Themis dicta fuit.

Iiſque exta apponerentur] Petrus Nannius lib. 5. συμμίκτων ex Buſlidiani & Atrebatenſis exemplarium auctoritate legendum putat iiſque exta potirentur, Pinarii ad cæteram dapem venirent. Eamque lectionem omnino caſtigatiorem arbitratur. Per tropum enim ἐτυμολογικὸν originationes eorum vocabulorum doceri exiſtimat. Nimirum quod alteri à potiendo Potitij ſunt dicti, alteri ἀπὸ τοῦ πεινᾷν. Nec remorari nos debere putat, quod alterum ſit Græcum, alterum Latinum. Veriſimile enim eſſe, aduenas & ſua & indigenarum lingua locutos eſſe, vt vere ſemper fieri ſolet. Alii Potitios à potando, id eſt, ἀπὸ τοῦ ποτίζειν dictos tradunt, ſicuti Pinarios ἀπὸ τοῦ πεινᾷν. Pinariorum enim familia tantum miniſtra erat, epulantibus Potitiis & complentibus ſacra. Porro autem quando omne genus Potitiorum interierit, docet Liuius lib. 9. & Valerius lib. 1. cap 2. *Potitii & Pinarii.*

Natam è terra ſibi prolem] Terræ filios ignobiles, & quorum genus ignoretur appellari Cæcilius, Minutianus, Apuleius in libro de Orthographia ſcribit. Florens Septimius in Apologetico terræ filios dictitari vulgo aſſerit, quorum ſit incertum genus, ſicuti ignotos irē, aut ex inopinato apparentes, de cælo ſuperueniſſe dicunt, de quo plura Cælius libro vigeſimo, cap. 28. lect. antiq. *Terra filij.*

Aſylum] Primum Cadmus dum Thebas conderet inter Græcos, aſylum, aperuiſſe fertur, ad quod fugientes ſine diſcrimine ſerui aut liberi ab omni pœna tuti erant. Nonnulli à prognatis Herculis Aſylum Athenis primo inſtitutum ferunt, ad quod à patribus oppreſſis confugere fas erat, de quo Herodotus lib 2. Poſt quod in Rheto litore Aiacis fuit Aſylum, & in Sigæo Achillis, quorum exemplo Romulus ſuum aſylum aperuit ad lucum opacum & vallem inter Capitolium & arcem. meminit eius præter Liuium Dionyſius libro 2. Lactantius lib. 2. cap 7. Eutropius libro 1. cap. 4. Alexander ab Alexand. lib. 3. cap. 20. Volaterranus lib. 19. cap. 2. Virgilius lib. 8. Ouidius lib. 3. Faſtorum. Iuuenalis Satyra 8. Propertius lib 4. eleg. 1. Horatius lib. 1. Od. 12. Hoc autem Romuli aſylum maleſaciendi anſam ratus Tyberius poſtea irritum fecit. *Aſylum.*

Præter quam legibus coaleſcere poterat] Nulla re magis ſocietas hominum cōſeruatur, & tranquilla eſt, quam iuſtitia vt in Protagora dicitur: Ζεὺς δείσας περὶ τῷ γένει ἀνθρώπων μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, δωρεῖται ἀνθρώποις αἰδῶ τε & δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί. hoc eſt, Deus metuens, ne totum genus humanum interiret, donauit hominibus pudorem & iuſtitiam, vt eſſent ciuitatum ornamenta, & vincula, & amicitiæ conciliatrices. Et in quinto de legibus, iuſtitiam nominat ἐρυμα πόλεως, hoc eſt, fulcrum ſeu anchoram, quæ ſuſtentat ciuitatem. *Iuſtitia & legib. ciuitates coaleſcunt.*

Patres certe ab honore] Plutarchus in vita Romuli alias cauſas, cur ſenatores patres appellati ſint, commemorat, nimirum quod vel liberorum legitimo- *Patres cur dicti ſenatores.*

rum patres eſſent, vel quod ipſi ſuos patres oſtendere poſſent, id quod non multi eorum qui primi in ciuitatem confluxere, potuerunt. Quidam à patronatu nomen dictum exiſtimant. Sic enim tunc vocabant præfecturam, & nunc etiam vocant. Dionyſius autem ſcribit: Illuſtriores genere, ſpectatæ virtutis, ditioreſque ac natu grandiores, Patres Romulum appellaſſe: Patres autem dictos ob ætatem, nam ex populo ſeniores erant, vel ob curæ ſimilitudinem, vel quia agrorum partē tribuebant tenuioribus, perinde ac liberis propriis, & eos ſuæ curæ commendatos atque in clientelam ſuſceptos, tanquam patres tuebantur. Horum autem progenies patritij dicti, perinde ac plebeiorum patritij. Porro ex patribus hac ratione centum legit Senatores, quorum conſilio Rempubl adminiſtraret. Primo tres ex ſingulis curiis, quæ triginta erant, lecti factique nonaginta, deinde tres ex ſingulis tribubus, & vnus à Romulo nominati, qui centum numerum explerunt. Centum autem ideo tantum creauit, vel quia is numerus ſatis erat nouæ & paruæ ciuitati, ſiue quia ſoli centum erāt qui creari ſenatores poſſent. Senatores autem propter ſenectutem, cum vetuſtiſſimi patritiorum eſſent, ſiue ab honore & virtute appellauit. De Romano ſenatu ex paſtoribus vel nouis hominibus collecto, ita ſcribit Propertius.

Centum ſenatores.

Senatores cur ita dicti.

> *Curia, prætexto quæ nunc nitet alta Senatu,*
> *Pellitos habuit ruſtica corda patres.*
> *Buccina cogebat priſcos ad verba Quirites,*
> *Centum illi in prato ſæpe Senatus erat.*

Patritiorū & ſenatorū differentia.

Patritiorum autem & Senatorum numerum Sabinis intra vrbem receptis centum ex iiſdem additis Romulus duplicauit, ducentoſque Senatores fecit. Hic autem non eſt prætereunda, quæ inter Dionyſium & Liuium eſt controuerſia. Dionyſius enim ait, Romulum patritios primo, deinde centum ex patritiorum primoribus, qui numero longe plures erant, Senatores feciſſe, ita vt vere dici poſſet, Senator eſt, ergo patritius: nō econtra; patritius, ergo Senator, quum ex Dionyſio non omnes facti patritii Senatores lecti eſſent. Quorum poſtea numerum Sabinis intra vrbem receptis duplicaſſe idem ſcribit. Liuius vero centum tantum patritios à Romulo factos fuiſſe prodit, quos etiam ſenatores fuiſſe refert, Romulique ſecundam ex Sabinis lectionem omittit. Hos autem à Romulo prima lectione patritios creatos, eos eſſe cōſtat, qui maiorum gentium dicti ſunt. Qui vero à reliquis regibus, Brutoque primo conſule, minorum gentium De quo plura Onuphrius Panuinius in commentario lib. 1. Faſtorum, de Patritijs & Senatoribus.

Conſualia.

Conſualia vocat] Fuit Conſus conſilij Deus, cuius ara in Circo maximo vndique aggeſta humo abdita erat, quod arcanum eſſe conſilium putarent, quā aram cum ludos celebrarent, omnib. adire fas erat, in qua Romani ſacrificiis igneis aliiſque ſolennibus feſtos dies agere conſueuerunt, quæ feriæ publicæ dictæ ſunt. Erat autem is ludus, vt equi & muli iuncti & ſoluti in circo maximo, magno ſpectantium ſtudio currerent. Indicta vero fuiſſe Conſualia finitimis populis à Romulo anno Imperii quarto Dionyſius Halicarnaſſeus tradit. eoſque etiam ſua ætate ludos fieri ſolitos dicit Lucius Tarquinius annuos eos fecit, qui iidem & magni & Romani vocantur. De qua re Terentius Varro lib. 5. de lingua Latina. Alexander ab Alex. lib 5 c. 26. Blondus lib. 2. Romæ triumph Volaterranus lib. 19. c. 11. Ouid. lib. 3. Faſtorum. notandum tamen, pleroſque eſſe, qui dum diis Laribus Romani ludos celebrarint, Romulum Sabinas rapuiſſe dicant.

Ludi Romani magni.

Signoque dato] Erat autem ſignum, aggrediendæ rei opportunitatem adeſſe, cum Romulus aſſurgens, purpuram in ſinus contractam explicaret, vt apud Plutarchum legimus. Sextius vero Syllus Carthaginenſis Thalaſſij nomen direptionis ſignum fuiſſe prodit.

Rapi.

Rapiendas virgines] Hinc à Romulo inſtitutum videtur, vt poſtea non vero, ſed ſimulato quodam raptu omnis legitimi connubij ritus perageretur. Id quod innuiſſe videtur Feſtus, cum ſcribit: Rapi ſimulatur virgo ex gremio matris, aut ſi ea non eſt, ex proxima neceſſitudine, cum ad virum trahitur, quod videlicet res feliciter Romulo ceſſit. Rapiendæ autem vi ſimulata virginis quinam olim ritus fuerit, eleganter ex lib 4. Apuleii de aſino aureo expoſuit Iacobus Rænardus ad legis XII. tabularum cap. 21. Porro qui fuerit raptarum numerus inter auctores non conuenit. Quidam enim non vltra triginta fuiſſe tradunt, quæ curiis nomina dederint. Nonnulli quingentas, plerique ſeptem & viginti, vt Valerius Antias. Alii ſexcentas & tres ſupra octuaginta vt Iubas & Dionyſius. De hoc autem facto præter citatos lege Oroſium lib. 2. cap. 4. Plinium lib. 15. c. 20. Auguſtinum lib. 2. cap. 17 & lib. 3. c. 13. de ciuitate Dei Virgil. lib. 8. Ouid. lib. 3. Faſtorum. Alexandrum ab Alex. lib. 5. cap. 26. Strabonem lib. 5.

Raptus virginum. Raptarum numerus.

Thalaſsi] Iuuenis, vt Plutarchus ait, probi & ſplendidi Romulique ducis. *Thalaſsius.*

Nuptialem hanc vocem] Sicuti Græci ὑμὴν ὦ ὑμέναιε ὦ ὑμήν, qui felices cõiugio fuere De qua Romanorum conſuetudine, vide Plutarchum quoque in Cneo Pompeio & problemate 30. Blondum lib. 8. Romæ triumphant. Alex. ab Alex. lib. 1. cap 5.

Regem in prælio obtruncat] Acronem nimirum hominem vehementem, & rebus bellicis pariter audacem, qui magna militum copia in Romanum agrum impetum fecerat. De quo lege Plinium Secundum, de viris illuſtrib. Valerium Maximum libro 3. cap. 2. Volaterranum libro 16. capite primo Anthropolog. *Acron rex.*

Iupiter Feretrius] Diuerſas huius cognominis rationes adferunt. Alii enim à ferendo cognominatum putant, alii à feriendo, id quod Propertius in quarto oſtendit. Plutarchus à feriendo hoſtem. Feſtus Feretrium dictum putat, quod pacem ferre putaretur, cum ex templo eius ſumerent ſceptrum, per quod iurarent, & lapideum ſilicem, quo fœdus ferirent Oliuerius Arziganenſis in Valerii Maximi commentariis à feretro inſtrumento, quo ſpolia opima ſuſpendebantur, dictum putat. Alii, quod per eius ſceptrum & ſilicem iurantes, Romani pacem referre ſoliti ſint. De qua conſuetudine Alexander ab Alexandro lib. 1. cap 14. *Iupiter Feretrius.*

Opima ſpolia] Opima ſpolia, vel ab opibus, vt ait Varro, vel ab inuicto opere, cum victoribus tantum laudis acceſſerit, nomina ſumpſere, ſeu quod fidei propius eſt, opima ampla dici, ſicut opimam prædam & opimum bouem dicimus. Quæ niſi duces regeſque, quorum auſpicio res geruntur, ſuiſmet corporibus dimicantes, hoſtium ducibus detraxerint, necemque & exitium intulerint, haudquaquam opima dici voluere. Ter autem opima ſpolia delata ſiunt tantum. Primo à Romulo, deinde à Cornelio Coſſo. Tertio à Claudio Marcello Qua de re Plutarchus, & Alexander ab Alexandro, lib. 1. cap 14 *Opima ſpolia.*

Templi origo] Fuit vero Feretrij Iouis templum in vertice Capitolini montis exiguum ſane & anguſtum, ſed religione ſanctiſſimum, cuius tecta multos poſt annos ob vetuſtatem & Romanorum negligentiam collapſa reſtituit Auguſtus, ampliauit etiam poſt Romulum Ancus Martius. Vide Marlianum lib. 2. cap. 3. *Iouis Feretrii templum.*

Capitolium aſcendit] Capitolium à capite hominis à Tarquinio Priſco ibi inuento dictum eſt. De cuius diuerſis nominibus & ſtructura Plinius lib. 19. cap. 1. & lib. x. cap. 28. & lib 36 cap. 6. Publius Victor de regionibus vrbis, reg. 8. Alexander ab Alexandro lib. 6. cap. 11. Cælius lib. 23. c. 6. *Capitolium.*

Sabinus] Sabini Italiæ populus à Deorum cultu nomen accipiens, quaſi Sebini, ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, vel à Sabo, duce, vt eſt apud Silium Italicum lib. 8. Vide *Sabini unde dicti.*

Plini

Plinium lib.3. cap.12.& lib.36.cap.15. Volaterran.lib.6.cap.2 Alexandrum ab Alexan.lib.6.cap 2.Cælium lib 7.2.c.9.

Tarpeia virgo.

Filiam Virginem] Veſtalem, quam Dionyſius Spurii Tarpeij Capitolini præſidis filiam, Antigonus vero & alii quidam, Sabinorum regis filiam fuiſſe tradiderunt, cuius factum deſcribunt Ariſtides Meliſeus, de rebus Italicis. Plutarchus cap.31. Para. Valer Max.lib.9.cap 4. Volaterran.lib.18 cap.2. Virgil.lib.8.Ouid.1.lib.Faſt.Propert.lib.4.eleg.4.

Aquam] Ad fontem videlicet Veſtalibus ſacrum, ex quo aquam haurientes ſacrificia mundant, manus & pedes lauant, ad.tumque aſpergunt. Qua de re Plutarchus in vita Numæ Pompilij. Qua ratione autem, quibuſve ceremoniis aqua ſacrificiis adhibita ſit, docet Alexan.ab Alexan.lib.4 cap 17.

Proditio mala.

Prodendi exempli cauſa] Proditio ex genere earum, quæ malæ prouerbialiter appellantur. De qua vide Eraſmum in Prouerbiis: Mala proditio. Tarpeiæ vero virginis factum alii in malam, alii in bonam partem interpretantur. Fabius Pictor enim & Cineius auri cupidine motam, illud quod ſiniſtris manibus habebant, petiiſſe ferunt. Lucius vero Piſo Cenſorius, Clypeos quos contra vim hoſtium ſiniſtris manibus tenebant, efflagitaſſe exiſtimat, vt nudatos iam hoſtes ſuis interficiendos traderet. Vtrum autem verius ſit, ex eo colligimus, quod non tantum honeſtiſſime à Romanis, vt Plutarchus ſcribit ſepulta, verum etiam Tarpeius mons ab ea denominatus. Qua de re Plutarchus, Dionyſius & Marlianus lib. 2.cap.1. Porro Petrus Nannius lib 5. Miſcellaneorum pro decreto, directo legit ex libro Buſlidiano, eamque lectionem veram arbitratur. Opponitur enim hæc dictio ambagioſæ illi petitioni, qua vel arma, vel armillas poſcere videbatur, dum paciſcitur, vt id ſibi traderent, quod in ſiniſtris manibus habebant. Nunc autem plane explicitis verbis arma petiit, quamobrem non auara, ſed inſidioſa eſt habita tanquam quæ illos nudos hoſti obiicere vellet.

Tarpeius mons.

Armilla.

Aureas armillas] Armillæ ab armo dictæ, ſuprema brachii parte in humeros collumque vergente, quam partem argenteis aureiſque tegminibus fabrefactis milites ornabant, quod in ſtatuis nunc marmoreis & aliis veterum ſculpturis apparet. Sic legimus infra lib.10 Papyrium curſorem conſulem. Papyrium filium, idem quatuor centuriones, manipulumque haſtatorum, armillis aureiſque coronis donaſſe.

In ſiniſtris manibus eſſet] Græcos olim annulos in digito, qui minimo proximus eſt ſiniſtræ manus habuiſſe legimus, quod in ſectis humanis corporibus, olim neruum quendam tenuiſſimum ab eo digito ad cor hominis tendere animaduerterint. Vnde quod quaſi connexus eſſe cum principatu cordis videretur, hunc ſiniſtræ manus digitum tali honore decorandum veteres putarunt, cuius rei auctor eſt Appion in libris Ægyptiacis. Gellius lib.10.cap.10. Plinius lib.33.cap.1.

Proditores regibus ingrati.

Armis necauere] Huc pertinent Octauiani Auguſti, & Antigoni quoque apophthegmata qui dicebant, proditores quidem dum proderent amandos, poſt factum vero ſummo odio proſequendos eſſe. Significantes, his qui proditione profuerunt nihil deberi gratiæ, licet officium quod præſtãt, pro tempore gratum ſit. Similem autem de pœna proditionis hiſtoriam ex Clitophontis libro tert. Gallic.1. leges apud Plutarch.cap.30.Paral.

Hoſtius Hoſtilius.

Hoſtius Hoſtilius] Tulli Hoſtilij tertij Romanorum regis auus & Herſiliæ maritus.

Cecidit] Apud portam veterem Palatii quidam cecidiſſe ſcribunt. Plutarchus vero apud lacum Curtium qui fuit in medio foro iuxta Domitiani poſtea equum. Vide Marlianum lib.3. cap.19. Topograph. & Publ. Victorem in regione octaua vrbis.

Iupiter ſtator.

Statori Ioui] Iouem ſtatorem pleriſque à ſtando dictum volunt, hoc eſt, erigen-

erigendo, conciderant enim in ea clade plane Romanorum animi. Dicit autem Hieronymus contra Iouinianum, quod nunquam otioſos ſedeat, ſed ad ferendam opem omnibus paratus ſit. Seneca vero libro de beneficiis, tertio, ideo quod eius beneficio ſtent omnia, ſtatoris nomen ſibi vendicare exiſtimat. De qua re Laurentius Valla lib 5. cap 6 elegantiarum multa.

Templum] In Palatini montis radicibus è regione ædis Concordiæ, olimque Ciceronis domus, quæ iuſſu Clodij demolita, & in porticum libertatis tranſlata fuit, cuius templi etiam hodie ſpondę murorum altiſſime videntur. De quo Plinius lib. 34. cap. 6. Alexander ab Alexandro lib. 6. cap. 11. Ouidius lib. 6 Faſtorum.

Sabinæ mulieres] Sabinarum virginum orationem vt doctam, ita commiſeratione & affectionibus plenam, pete ex Plutarchi Romulo, Naſonis præterea libro 3. Faſtorum. Similem autem muliebris fortitudinis hiſtoriam legimus de Celticis mulieribus, quæ per media hoſtium agmina irruentes, precibus & lachrymis pacem conciliarunt ſuis, apud Plutarchum cap. 6. de claris mulieribus. *Sabinæ mulieres pacis conciliatrices.*

Fœdus faciendum] In via ſacra, Carinis & viæ Suburræ proxima, explicatio vero fœderis, quod electis atis iuramento firmarunt, eſt apud Dionyſium, Plutarchum & Eutropium lib 1 cap. 4. à quibus in eo tantum diſſentit Liuius, quod Romulum & Tatium in ipſo belli ardore congreſſos, & de pace collocutos arbitratur.

Quirites à Curibus] Curibus metropoli Sabinorum olim, teſte Volaterrano lib 6. cap. 2. Geograph. patris quoque Tatii & Numæ. *Quirites vnde.*

Nomina earum curiis impoſuit] Hanc opinionem Liuij, nimirum quod curiæ à raptis mulieribus Sabinis nominatæ ſint, auctore Varrone, Dionyſius, & poſt eum Plutarchus ita refutarunt, vt eas partim à locorum, partim à virorum nominibus appellatas eſſe appareat. Quare qui vlterius quid cognoſcere cupit, eos auctores adeat. Varro autem de curiarum nominibus diuerſa prodidit, eos ſecutus, qui prius hæc omnia indita fuiſſe putarunt. *Curiarum nomina vnde.*

Centuriæ tres equitum] Quarum opera in omni Republ. vteretur. Erat autem equeſtris ordo, etſi Senatorio minor, magnæ tamen amplitudinis & vigoris, vt legimus apud Dionyſium, Ser. lib 9. Aſconium Pædianum in 2. actione Verrina. Alexan. ab Alex. lib. 2. c. 9. *Centuria equitum.*

Lucerum nominis] Auctor de viris illuſtribus à Lucumone Tuſco, qui Romulo aduerſus Tatium Sabinorum regem pugnanti, auxilium tuliſſe fertur, Luceres appellatos putat. Sed Feſtus ait, quoſdam fuiſſe, qui non tam à Lucumone, quam à Luco, in quo vrbs Roma, aut prima eius pars aſylum fuit conditum, dictos exiſtiment. In qua ſententia etiam eſt Pædianus, qui Luceres à Luco aſyli dictos ſcribit. Coniecti enim erant in hanc centuriam Thuſci, Latini, & reliqui omnes, qui ad ſyluam confugerant, vt etiam præter Pædianum, Plutarchus teſtatur. Sunt præterea, qui à Lucero Ardeæ rege Luceres dictos putent. Quod vero Liuius Lucerum nominis & originis incertam eſſe cauſſam putet, id Sigonius ita accipiendum arbitratur, non quod nullam ipſe tenuerit, ſed quod incertam eam diuerſos fuiſſe auctores exiſtimarit. *Luceres vnde dicti.*

Quinque cum eo equites erant] Petrus Nannius lib. 5. συμμίκτων, annotat in vetuſtis libris legi, quinque cum eo equis ierant, eaque lectio ei paulo vetuſtior videtur.

Viribus nulla parte adiutus] Nannius loco præallegato, nulla arte adiutis legendum arbitratur, vt intelligas Romulum aperta vi, ſine vllo ſtratagemate hoſtem viciſſe. Facilis ſiquidem in tam affinibus vocibus parte & arte lapſus fuit.

Celeres appellauit] Celeres vocati, vt plures ſcribunt, ab exequendi miniſterii *Celeres.*

ſterii celeritate. Prompti enim veloceſque ad opera erant, quos Romani Celeres. Vt autem Valerius Antias memoriæ prodidit, dicti fuere Celeres à primo eorum duce Fabio Celere. *Fabius Celer.* Præerat namque ipſis dux etiam clariſſimus, cui tres ſuberant centuriones, & ſub eis alii inferiores magiſtratus, qui per vrbem ſequentes eum cum telis, miniſtri eorum, quæ iubebantur, erant. Fabio vero Celeris cognomen ideo datum volunt, quod Remo occiſo celerrime in Hetruriam aufugit, ne à Remi fautoribus quoque interficeretur. Hic enim, vt Dionyſius ait murorum vrbis Romæ præſes, aut, vt Plutarchus Romuli dux; Remum, contra edictum Romuli muros vrbis tranſilientem, raſtro fertur occidiſſe, vnde profugus factus, à celeritate Celeris nomen commeruit. Sic & à velocitate Metellus Celer cognominatus eſt, vt legere eſt apud Plutarchum in Metello, & Cælium quoque l. 24. c. 6. Porro hoſce Celeres à Numa, teſte Plutarcho, ſublatos alij reges reſtituiſſe videntur. Siquidem L. Brutus L. Superbo regi præfectus Celerum fuiſſe traditur. Hos autem *Troſſuli qui.* Flexumines poſtea, inde Troſſulos tum equites dictos, ex Feſto & Plinio apparet, verba Feſti hæc ſunt: Celeres antiqui dixerunt, quos nunc equites dicimus, à Celere interfectore Remi, qui initio à Romulo iis præpoſitus fuit, qui primitus electi fuerunt, ex ſingulis curiis deni, ideoque omnino treceni fuere. Et alio loco Troſſuli equites dicti, quod oppidum Thuſcorum Troſſulum ſine opere peditum ceperint. Plinii vero lib. 33. hæc: Equitum nomen ſæpe variatum eſt in iis quoque, qui ad equitatum trahebantur. Celeres ſub Romulo, regibuſque appellati ſunt, deinde Flexumines, poſtea Troſſuli, cum oppidum in Thuſcis citra Volſinios paſſuum nouem millia ſine vllo peditum adiumento cepiſſent eius vocabuli, idque durauit vltra C. Gracchum. Iunius certe, qui ab amicitia eius Gracchanus appellatus eſt, ſcriptum reliquit his verbis: Quod ad equeſtrem ordinem attinet, antea Troſſulos vocabant, nunc equites vocant, ideo quia non intelligunt Troſſulos nomen, quid valeat, multos pudet eo nomine appellari, & cauſam, quæ ſupra indicata eſt, exponit, inuitoſque etiamnum tamen Troſſulos vocari. Hæc Plinius.

Capra palus. *Capra paludem*] Quam in campo Martio fuiſſe, Marlianus ait lib. 6. cap. 9.

Romuli mors. *In terris Romulus fuit*] Non vna eſt auctorum de morte Romuli opinio, ſunt enim, qui victis Fidenatibus & Veientibus, Romulum à primoribus interfectum, corporeque in minutiſſimas partes diſſecto, occulte ſub veſtibus per partes aſportatum ſcribant. Ariſtobulus vero Italicarum rerum l. 2. Dionyſius Halicarnaſ. l. 2. Val. Max. lib. 5. c. 3. Auguſtinus lib. 3. c. 15. eius parricidii nouos ciues auctores fuiſſe memorant, apud Capream autem paludem cum concionem haberet, à Marte patre nimbo ablatum, cum Liuio affirmarunt Plinius Secundus, de viris illuſtribus, Plutarchus in Romulo & Numa Pompilio, Florus, Meſſala Coruinus, Sabellicus lib. 1. c. 8. Ethnicorum exemplorum, Ouid. quoque lib. 2. Faſtorum.

Proculus. *Proculus Iulius*] Plutarchus in Parallelis Æmilium Proculum ex Ariſtobuli ſententia vocat virum primarium & à Romulo plurimum dilectum. Proculi autem dicuntur, qui foris agente patre, nati ſunt, vt teſtatur Alex. ab Alex. l. 1. c. 9.

Roma caput orbis] Romani imperii magnitudinem & excellentiam legere licet tum apud alios, tum apud Plinium lib. 3. cap. 4. Solinum in præfatione Polyhiſt. Virgil. 1. Æneid. Romanos rerum dominos, & lib. 6. Imperium terris. Ouid. 2. Faſtorum. Hic vbi nunc Roma: Claudianus lib. 3 De laudib. Stiliconis, Cælius Rhodiginus lib. 18. cap. 25. qui ex Græco quodam auctore orbis Epitomen Romam vocat.

Interregnũ. *Interregnum appellatum*] Eſt enim interregnum ſpacium temporis à rege defuncto vſque ad creationem ſequentis, & qui præeſt hoc temporis ſpacio cum regia poteſtate & inſignibus, interrex erat. De cuius officio & poteſtate

Fene-

Digitized by Google

Fenestella c.4. Blondus lib.3. Romæ triumphantis. Alex. ab Alex. lib.3. cap.6. omnium copioſiſſime.

Patres auctores fierent] Quid ſit auctorem fieri, tradit Paulus in L. Etiam ſi, ff. de auctoritate tut. Etiamſi, inquit, non interrogatus tutor auctor fuerit, valet auctoritas eius, cum ſe id probare dicit, quod agitur, hoc eſt enim auctorem fieri. Sic antiqui vocabant auctores mulierem, ſine quorum conſenſu, quæcunque egiſſent mulieres, rata non erant, vt ſcribunt Liuius lib.37. Cicero pro Flacco & A. Cecinna. Similiter quoque id iuris patres habebant, vt tũ demum rata eſſent, quæ populus iuſſerat, ſi patres auctores fierẽt. Id eſt, eum rem factam probarent. Sic Liuius l.6. Et ne is quidem finis certaminum fuit, quia Patritii ſe auctores fore negabant. Et Victorinus ait, ſine auctoritate & conſenſu ſenatus nullam legem olim ferri potuiſſe, vbi auctoritas intelligenda, non opinio grauitatis, prudentiæ ac magnitudinis cuiuſdam, quam in magnis ac claris viris eſſe credimus, ſed conſenſus maioris vel prudentioris alicuius, ſine quo res actæ nihil valent. *Auctorem fieri quid.*

Samium Pythagoram] Varia de Pythagoræ temporibus & Numæ Pompilii doctrina ab antiquis tradita fuiſſe oſtendit Franciſcus Floridus Sabinus lib. 1. ſucceſſiuarum lectionum c.13. Librorum autem Numæ Pompilii mentionem etiam facit Liuius, infra lib. 40. Vide & Gellium noctium Atticarum lib. 1.

Capite eius velato] Ita legendum eſſe, ne Numæ caput obtectum intelligatur, ſed auguris, annotat Cælius libro vigeſimo, cap. 12. lectionum antiquarum.

Lituum appellauerunt] De lituo vide Macrobium lib. 6. Saturnalium cap. 8. Gellium lib.5. c.8. *Lituus.*

Proſpectu in vrbem agrumque capto] Sic Cicero lib.2. de legibus. Augures vrbemque & agros & templa liberata & effata habento. Vrbana ſiquidem auſpicia definiebantur pomœrio, & ex arce in vrbe ſæpe augures augurium agebant. Iidem quinque agrorum genera ex auſpiciis diſtinguebant, Romanum, Sabinum, Peregrinum, Hoſticum, Incertum. *Auſpicia vrbana. Auſpicia agrorum.*

Dextras ad meridiem partes] Hanc diſtinctionem ridet Arnobius libro aduerſus gentes quarto, ſcribitque pro ratione ſitus corporis variare mundi partes, vel læuas vel dextras. Nam quidquid teres eſt & ex omni parte rotunditate ſolita conuexum, definiri aliqua finis aut initii portione non poteſt. De quo vide notata ab Adriano Iunio libro 3. animaduerſorum cap.3. Cœlio lectionum antiquarum lib 1. cap. 10. Solinus vero dextra in mundo vocat ſeptentrionalia, læua meridionalia, cum de Taprobanæ incolis loquitur. Ariſtoteli dextra ſunt exortiua, læua occidua. Plinio contra læua exortiua, dextra occidua. Antica ad meridiem, poſtica ad ſeptentrionem. Varroni quoque ſiniſtra ab oriente ſunt in templis effandis, dextra ab occaſu, antica ad meridiem, poſtica ad ſeptentrionem, prout Turnebus annotauit libro 18. cap.35. animaduerſorum. *Dextra & ſiniſtra quæ.*

De templo deſcendit] Templo, id eſt, loco augurij. Templum enim, vt tradit Varro libro 6. de lingua Latina, tribus modis dicitur, ab natura, ab auſpicio, ab ſimilitudine: ab natura in cœlo, ab auſpiciis in terra, ab ſimilitudine ſub terra. Templa ergo in augurali ſententia regiones ſunt, aut agri, certo carmine ab augure lituo finiti & notati. Vnde in omnes cœli partes ad augurium captandum liber erat aſpectus. Nam in templis liber quaqueuerſum aſpectus erat, vt interdum augures ea, quorum altitudo auſpiciis obeſſet, demoliri iuberent. Ideoque ſubmiſſiorem aliis ædem Honoris C. Marius fecit, ne, ſi forte officeret publicis auſpiciis, augures eam demoliri cogerent. *Templum quid?*

Ianum ad infimum Argiletum] Alij Tatium & Romulum templi eius auctorem referunt, vt qui, cum fœdus inter eos ictum eſſet, communem Deum

tan-

tanquam fœderis teſtem inter duos reges & duos populos, Ianum bifrontem eſſe conſenſerint, atque idem hoc templum in eodem loco, vbi nunc ruinæ S. Catharinæ ædis conſpiciuntur, conſtituiſſe. Alii inſuper Cn. Duillum vouiſſe, Tiberium vero ædificaſſe aſſerunt. Verum diuerſæ hæ auctorum ſententiæ inde natæ videntur, quod apud poſteros plures Ianos fuiſſe cultos, certo conſtat, cum apud veteres vnus ſit creditus. Tu vide ea, quæ ſunt apud Plinium lib. 34 cap. 4. Plutarchum in vita Numæ, & libro de fortuna Roma. Virgil lib. 7. Sunt geminæ. Claudianum lib. 2. de laudibus Stilliconis. Porro

Ianus cur biſrons. vt de auctore templi Iani ſcriptores variant ſic cur bifrons Ianus à veteribus fingatur, diuerſæ ſunt rationes. Plutarchus ideo quidem, quod ferum & ſyluestrem cultum in vrbanum ciuilemque mutauerit, & tanquam alteram et altera formam diſpoſitionemque reddiderit. Fulgentius in Mythol. quod præterita & futura reſpiciat. Alii Ianum ſolem eſſe putarunt, geminum fixerunt, quod vtriuſque ianuæ cœleſtis potens, exoriens aperiat, occidens claudat. Alii mundum intelligunt vel cælum, & quaſi Eanum dictum putarunt, ab eundo, vt inquit Cicero lib. de natu. Deorum 2. quod mundus ſemper eat, dum in orbem voluitur, & ex ſe initium faciens in ſe reuertitur. Alii deinde, quod ſuperorum & inferorum ianitor extiterit, nuncupatum crediderunt. Tu vide Plutarchum problem. 21 Plin. lib. 38. cap. 7. & 36. cap. 5. Auguſt. lib 34. 9. de ciuit. Dei.

Omnium primum] Inſtitiæ religionis exemplum, quo docemur, gentilium etiam principes, quibus verbi Dei nulla erat cognitio, imperia tamen ſua à diuinarum rerum obſeruatione & cultu auſpicatos eſſe.

Numa cum Egeria congreſſus. *Simulat ſibi cum Dea Egeria*] Nimirum Minois aſtutiam ſecutus, qui ſe in antrum Iouis recipiebat, diuque ibi moratus, leges ſibi à Ioue traditas afferebat, vt ſuos ad obſequium non modo imperio, ſed etiam religione conſtringeret, quam ex Strabone hiſtoriam recitat Volaterranus lib. 34. Philolog. Val. lib. 1. cap 3. Cæterum fueritne hæc an altera Egeria non ſatis liquet, quæ à mulieribus coleretur, quod eam opitulari credebant partui egerendo, vnde

Egeria Dea. & illi nomen. Plutarchus in Numa de Egeria ſcribit, quæ & ab aliis traduntur. Sed illud præterea addit, quomodo huiuſmodi Dearum congreſſus fieri cum hominibus exiſtimarentur à gentibus. Meminere porro Egeriæ Lactantius lib. 1. cap. 22. diuinarum inſtitut. Auguſtin lib. 6. cap. 1. & lib 7. cap. 35. Ciuitat. Dei. Cicero lib. 1. de Legib. Valer. Max. lib. 1. cap. 3. Ouid. lib. 3. Faſtorum Sabellicus lib. 3 Ennead & lib. 2 cap. 2. Ethnicorum exemplorum. Acron in lib. 2 cap. 2 Epiſtol. Horat. Et Ennius de Egeriæ cum rege Numa colloquio in annalibus ſcripſit:

Olli reſpondet ſuauis ſonus Egeriai.

Duodecim menſes] Romulus enim antea decem tantum menſium ſpatio annum finire voluit. Nec nouo quidem exemplo, cum longe minorem menſium numerum Barbarorum quidam & Græcorum habuerint. Apud Ægyptios enim quatuor menſibus, apud Arcades tribus, Acarnanas ſex finiebatur annus. De qua re multa lege apud Plutarchum lib. 2. cap. 32. de placitis Philoſoph. Xenophontem in æquiuocis. Cenſorinum cap. 15. Strabonem lib. 17. Plinium lib. 7. cap. 8. & lib. 18. cap. 24. Solinum capite 3. Polyhiſt. Macrobium lib. 2. in ſomnium Scipionis, capite 11. & libro 1. cap. 12. Saturnal. Alexander ab Alexan. lib. 3. cap. 24. Cælium Rhodig. lib. 18. cap. 37. & lib. 24. cap 12 Ouidium lib. 1. Faſtorum, & ex Neotericis quoque Ringelbergium in lib. de tempore.

Solſtitialis id eſt ſolaris. *Solſtitiali*] Id eſt, ſolari. Nam etſi ſolſtitialis à ſolſtitio deducitur, tamen in eo ſæpenumero ſolis æſtatum ſignificatio attenditur, vt ſolſtitialis idem ſit quod ſolaris. Sic Solinus: Qua ſolſtitiali plagæ obuia eſt, id eſt, ſolari plagæ & meridiei. Adrianus Tornebus lib. 24. anniuerſariorum, cap 38.

Menſes

by Google

Menſibus interponendis] Nannius lib. 5. Miſcellan. legit interponendos, non reſcripturus, niſi inter Macrobium (qui hunc locum loco prælegato quaſi ex profeſſo interpretatur) & M. Ciceronem in quarta Verrinarum actionum, ingens eſſet diſcordia. Nam apud Macrobium ſingulis octenniis apud Græcos terni menſes intercaleantur. Contra apud Ciceronem non menſes intercalantur, ſed menſibus dies aliquot per intercalationem inſeruntur.

Faſtos fecit] Faſti duobus modis intelliguntur: Faſtos enim dies interdum feſtos dici, Feſtus Pompeius auctor eſt, quomodo accipi videntur in libris Ouidij, qui Faſti inſcribuntur. His enim in libris, feſta ſolum, quæ ſunt ſingulis menſibus, exponit. Alio autem modo Faſti dies intelliguntur, in quibus hæc tria verba: Do, dico, addico, prætori fari licebat. Sic enim veteres omnes, vt Varro, Ouidius, Feſtus Pompeius & Macrobius explicant. Nefaſti contrarij erant, in quibus ea verba prætor fari non poterat. Nec vero ſi ferijs ac feſtis hæc tria verba prætori fari non licebat, idcirco feſti dies erant nefaſti. Nam & nefaſti omnes profeſti ſunt, & cum in feſtis illa tria verba fari non poſſet, id ad Deorum cultum referebatur. Quid autem illa tria verba, Do, dico, addico, ſignificarent, quoniam multi de eo dubitare poſſunt, dicamus. Prætor quidem hoc loco intelligitur, qui inter ciues peregrinoſque ius dicit. Eius autem omnis iuriſdictio & poteſtas tribus rebus continebatur, & concedenda agendi poteſtate ei, qui petiiſſet, & iure inter aduerſarios dicundo, & re, de qua agitur, adiudicanda. Primum illud dicebatur dare agendi poteſtatem, ſecundum ius dicere ac reddere, tertium addicere, id eſt adiudicare. *Faſti dies.* *Nefaſti.* *Tria verba.*

Ipſe plurima ſacra obibat] Vſitatum enim tam apud Græcos quam Romanos fuit, reges ſacerdotia obire. Vnde Virgilius de rege Deli Anio loquens, ita ait: *Reges ſacerdotes.*

Rex Anius, Rex idem hominum, Phœbiq; ſacerdos.

Ac idem lib. 2. & 5. Dionyſius refert.

Dialem flaminem pertinent]. De flaminum inſtitutione parum inter auctores conuenit. Plutarchus enim in Numa ita ſcribit: Iouiſque Martiſque ſacerdotibus à Romulo conſtitutis, tertium ipſe Romuli conſtituit, quem flaminem Quirinalem appellauit. Vocabant & ſacerdotes antea conſtitutos flamines à pileis, quibus ad tegenda capita vtebantur, quaſi pilamines quidam eſſent. Econtra Dionyſius & Liuius Flaminum omnium originem Numæ tribuunt. Erat autem Flamen ſacerdotis nomen, qui alicui Deo peculiariter conſecratus, ei vni ſingillatim ſacra faciebat, à quo & nomen obtinebat, vt is qui Iouis ſacra curabat, vel Martis, aut Quirini, is flamen Dialis, Martialis & Quirinalis vocabatur. Nominis autem ratio tracta eſt à filo, quo caput cinctum habebant, prout docet Varro lib. 4. de lingua Latina, & Seruius ſuper Virgilium. Nam nudis penitus capitibus eos incedere nefas erat. Vnde à filo quo vtebantur, flamines dicti, quaſi filamines. Plutarchus in Numa eos à pileo Pilamines primo, poſt flamines dictos putat, quod non placet, nam & pontifices & alij ſacerdotes pileos gerebant, & tamen flamines non ſunt appellati. Sunt qui eos à ſacris infulis flamines dictos putant, quas in capite geſtabant, quæ ab antiquis Flamæ dicebantur, ſiue à flameo, quod genus eſt tegminis capitis, quod potius mulierum eſt, quam virorum. *Flamines qui?*

Dialem flaminem] Hic Dionyſio & Liuio auctoribus à Numa, vel, vt Plutarchus tradit, à Romulo ipſo Ioui inſtitutus fuit. Dictus autem eſt Dialis ἀπὸ τοῦ Διὸς, hoc eſt, à Ioue, qui Διὸς dicitur, quaſi Iouialis, à quo vita dari putabatur hominibus. Cui Flamini ceremonias multas impoſitas fuiſſe liquet, quas ex Fabio Pictore, Maſſurio Sabino, M. Varrone, Plutarcho in problematibus, Gellio lib. 10. c. 15. cæteriſque libris, qui de ſacerdotibus publicis conſcripti ſunt, excerpſit Onuphrius Panuinius in libro de ciuitate Romana, ſub capite, de flamine Diali. *Flamen Dialis.*

Flamen Martialis.

Marti vnum] Hunc quidem à Numa inſtitutum Liuius & Dionyſius tra-dunt. At Plutarchus à Romulo,quod Romuli vrbis conditoris Mars pater creditus ſit.Hic patritius & maior flamen erat.

Flamen Quirinalis.

Alterum Quirino] Et hic flamen maior & patritius in honorem Romuli à Numa inſtitutus eſt, quod Romulus parens & vrbis conditor Quirinus ap-pellatus fuiſſet , ſiue ab haſta, quæ Sabinorum lingua Quiris dicitur, ſiue quod Cures bello vicerit,ſiue à Marte patre,qui etiam Quirinus , dum fra-

Quirinus, Romulus.

abiecit. dictus eſt. De quo vide Plutarchum in Romulo , Eutropium libro 1. cap.4. Sabell.lib.3.Enne. Ouidium libro 3. Faſtorum. Solebant autem ve-tes mortuis conſecratis immutare nomina , hanc nimirum ob cauſam, ne quis homines fuiſſe exiſtimet, ſed Deos potius immortales, & humanarum rerum curatores. Sic quoque Læda Nemeſis,Circe Marica, & Ino , poſt-quam ſe præcipitauit, Leucothea nominata eſt,de qua conſuetudine Lactan-tius lib 1.Inſtit.diuin.cap.21.Cœlius lib.11 cap.19.Inde vero ab Homero il-la opinio fuit,aliis res vocabulis apud Deos eſſe,alijs apud homines , hinc illud Homeri:

Ξανθὸν μιν καλέουσι θεοὶ ἄνδρες σκάμανδρον,
Χαλκιδα μιν καλέουσι θεοὶ ἄνδρες ἢ κύμινδιν.

Veſta virgines.

Virgineſque Veſta legit] Geganniam ſcilicet & Beremiam,quibus deinde ad-diderunt Camiliam, Tarpeiam,& alias,quarum officium erat, impolluta vir-ginitate perpetuum cuſtodire ignem,qui ſi forte negligentia extingueretur, flagris pœnas luebant.Cæterum de virginum Veſtalium inſtitutione auctores vt & de alijs variant Dionyſ.lib 2 & Plutarch.in Romuli & Numæ vitis eam Numæ tribuunt.Alij vero (vt tradit Plutarch.) inter quos Virgilius eſt, vetu-ſtius id inſtitutum putant,eaſque ex Troianis ad Lauinios primum, deinde Albanos,poſtremo ad Romanos commigraſſe,Virgil 2. Æneid.

Sic ait, & manibus vittas,Veſtamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Veſta quæ.

Veſtæ enim ignis perpetuus dicatus erat, à ſacris virginibus cuſtoditus. Eam autem terram eſſe quidam credunt,alij vero Veſtam nihil aliud eſſe, quam purum ignem arbitrantur. Alij porro eandem , quæ & Opis & Cybele om-nium Deorum mater dicitur,eſſe opinati ſunt. Cuius ſacra , vigilem ſcilicet ignem,cum Virginibus,Penatibus, & Palladio , Æneas ex Troia in Latium tulit,& condito Lauinio,Veſtæ ædem ſacrauit. in qua etiam hæc ſacra con-dit.De quo vide plura apud Onuphrium in ciuitate Romana, ſub cap.de vir-ginibus Veſtalibus.

Salij qui, & vnde.

Salios item duodecim Marti Gradiuo legit] Virgil.lib. 8. Æneid. Salios Her-culi tribuit,qui hic Liuio ſunt Martis Gradiui.Sic enim ſcribit:

Tum Salij ad cantus incenſa altaria circum
Populeis adſunt euincti tempora ramis.

Salij vero vocati ſunt, vt Plutarchus in Numa tradit , non à viro Samothra-ce ſeu Mantineo Salo nomine , ſed ab ipſo potius tripudio ſaltatorio , quod vehementius robuſtiuſque per vrbem euntes,ſubſaltant , quum ad menſem Martium ſacra ſcuta,quæ ancilia dicebantur, ſuſpicerent , induti puniceis tu-nicis, æneis balteis latiſque ſuccincti, æneas in capite galeas portantes, & paruis gladijs arma pulſantes. Idem fere ſcribit Dionyſius lib 2. Simul quo-

Salij duodecim.

que Varro à ſaltando dictos exiſtimat cum Feſto Pompeio. Cæterum nume-rum duodenarium deinde Tullus Hoſtilius duplicaſſe fertur , & ita quidem, vt quatuor & viginti belli paciſque temporibus cooptarentur , & hinc quoque Appius Claudius triumphalis, Scipio Africanus , & L. Bibaculus inter Salios eſſe,& hæc ſacra attrectare gloriæ duxere. De hiſce præter alios vide Turneb. lib.13.animaduerſionum cap.8.

Ancilia

Ancilia appellantur] De ancilijs hæc produnt Dionyſius & Plutarchus. An-um iam octauum regnante Numa morbus inuaſerat ciuitatem, cunctis ro mœrentibus, traditur, ſcutum æneum è cœlo delapſum, in Numæ ma-bus deciḋiſſe. Quod in vrbis ſalutem miſſum Egeriam ſibi retuliſſe Numa addidit, oportereque id aſſeruari, alijs vndecim ad illius figuram, magnitu-inem formamque effectis, quo dubium ob ſimilitudinem eſſet, cœleſtis il-ius adipiſcendi. Addiditque Numa, ſe à Muſis cognouiſſe, eam vrbem, vbi id ncile aſſeruaretur, omnium potentiſſimam futuram. Quo facto, cum pe-is ceſſaſſet, ſcutum autem ex eius imperio cum effingere artifices certaſ-nt, diffidentibus ac deſperantibus cæteris, Mamurium Veturium præſtan-iſſimum artis eius opificem, vſque adeo eius ſimilitudinem effinxiſſe, ſtru-iſſeque omnia ſimilia, vt ne Numa quidem id cognoſceret. Horum vero cutorum cuſtodes Salios XII. legit, quot fuerant fabrefacta ſcuta, à quibus acris anniuerſarijs efferrentur per vrbem. Id autem ſcutum breue fuit, deoque ancile appellatum, quod ex vtroque latere eſſet reciſum, & ſummũ nfimumque eius latus medio pateret. Mamurius autem XI. anciliorum à ſe actorum præmij loco popoſcit, vt ſuum nomen inter carmina Salij cantarent. Ideq; Mamurij Veturij nomen in cantibus Salij Romani maxime fre-quentabant.

Ancilia. *Mamurius Veturius.*

Carmina cum tripudijs] Carmen Saliorum initium Poetices apud Romanos Varro dicit, quod obſcuriſſimum erat. Eius meminit Flaccus, iam Saliare Numæ carmen. Erant & axamenta carmina, quæ à Saliis componebantur in honorem ſingulorum Deorum, vt Ianuarij verſus, Iunonij, Mineruij, ab axo, quod eſt, nomino, appellata. Turnebus lib. 22. aduerſariorum, cap. 24. Licet Panuinius axamenta vocata exiſtimet, quæ eſſent in memoriam hominum compoſita, vt Mamurij & Volumniæ. Nam in Deos ſingulos verſus facti à nominibus eorum appellabantur. Salij autem non à populo, ſed à Magiſtris collegij legi ſolebant Patritij adoleſcentes, quorum vterque parens viueret, nec in magiſtratu eſſet. Lege quoque cautum erat, vt Salij liberi eſſent.

Saliorum carmen. *Axamenta carmina.*

Pontificem maximum] Vt qui maximarum rerum in cultu diuino dominus eſſet, ſacra dijudicaret, in rebus ad Deos ſpectantibus leges ſtatueret, quibus aris, quibus Dijs, quibuſque hoſtijs, quibus diebus, & ad quæ templa ſacra fieri deberent, alijs indicaret. De quorum electione, officio & dignitate Dionyſius, Plutarchus, Liuius, Blondus lib. 2. Romæ triumphantis, Alexander ab Alex. lib. 2. cap. 8. lib. 5. cap. 10. Fuit vero hic Marcius Marci filius, & ipſius Numæ gener, cui omnia publica & priuata ſubiecit ſacra.

Pontifex maximus. *Marcius Numæ gener.*

Ioui Elicio] Is ſic dictus eſt ab eliciendo, vel extrahendo, vt Varro ait, cuius ara in Auentino fuit. Ouid. 3. Faſt.

Iupiter Elicius.

Eliciunt cælo te Iupiter, vnde minores
Nunc quoque te celebrant, Eliciumque vocant.

Solennibus enim quibuſdam verbis pronuntiatis, Iouem de cœlo ad ſua ſacrificia educi poſſe putabant veteres, de qua re Cœlius Rhodig. lib. 10. cap. 14. ex Piſone vetuſtiſſimo auctore. Arnobius in quinto ex ſecundo hiſtoriarum Antiatis libro. Plutarchus autem Elicium Iouem videtur à Græca voce ἱλέω, id eſt, propitio, deducere, ipſum in vita Numæ legito. Legimus & apud Heſych. in Cypro ἐλλήνιον Iouem cultum.

Propulſo legum ac pœnarum metu] Nannius lib. 5. Miſcellan. ſibi perſuadet legendum, pro ipſo, non propulſo, vt pro ipſo, corruptum ſit in propulſo. Nimirum religionem ſucceſſiſſe in vicem metus legum ac pœnarum. Vt autem ſuam diuinationem ſequitur, non teſtimonia Codicum, ſic ea diuinatio Fabij Pictoris ſimili ſententia iuuatur, cum lib. 1. ſic ait: Nullo tunc vindice aut metu, ſed ſua ſponte retinebant fidem & rectum.

Maritum Marci filium] Mira hic eſt in ſcriptis libris diſcrepantia, vt Nannius loco prææallegato admonet. Alij enim habent Marcum Flauium, alij M. Fuluium, nonnulli M. Furium. Quid vero melius ſit, in medio diſceptandum relinquit.

Et cum ipſi homines in regis veluti vnici exempli] Præclara γνώμη, cuius ſimiles cum alibi, tum apud Claudianum ad Honorium extant, cum elegantiſſime ſcribit:

----Componitur orbis
Regis ad exemplum: nec ſic inflectere ſenſus
Humanos edicta valent, quam vita regentis.

Nec contemnenda eſt Nazianzeni ſententia ſcribentis: Sicut per principem, cum benefacit, plurimorum vitæ & ſaluti conſulitur, ita & etiam principis ad multorum perniciem pertinere.

Egeria an Dea, an Nympha.

Quod earum ſibi conſilia] Nannius lib. 5. Miſcellaneorum, etſi ſcripti codices cum vulgatis conſentiant, pro ſibi, inibi, legendum arbitratur, & ob id lucum illum Muſis eſſe dicatum, quod ibi colloquia vxori eius cum Deabus eſſent. Sub nomine autem Dearum Muſas intelligit Liuius, quas Theocritus perpetuo Nymphas appellat. Habet enim id magnificentiam, cum genus pro ſpecie ſubijcitur. Et ita dirimi poſſe videtur diſputatio, quæ eſt inter Dionyſium lib. 2. ſcribentis: Egeriam Nympham fuiſſe, & alios docentes, non Nympham, ſed Muſarum vnam, prout refert Gyraldus Syntagmate 5. ſub titulo, de Nymphis. Porro Luci ſyluæ erant in conſpectu villæ fundique incaeduæ Dijs conſecratæ, quas ferro temerare nefas erat, Plinius de arboribus. Hæc fuere numinum templa, priſcoque ritu ſimplicia rura, etiamnum Deo præcellentem arborem dicans, nec magis auro fulgentia atque ebore ſimulachra, quam lucos, & in iis ſilentia ipſa adoramus, erant enim in vrbe luci non tantum in agris.

Lucus quid.

Argei qui.

Argeos Pontifices vocant] Ridiculum exiſtimat Nannius loco prææallegato interpretationem eorum, qui putant Argeos Scyrpeos, hic eſſe homines, qui cum facibus de ponte deiiciebantur ex inſtituto Herculis. Nam ipſa ſacelli loca, vbi ſacris operam dabant, à Pontificibus Argei dicebantur. Sacra ob antiquitatem cum ſuis ritibus iam pridem abolita ſunt. Loca multa Romæ Argeorum nomen retinent, vt videre eſt apud Varronem lib. 4. de ling. Lat. vbi nunc quintum, nunc ſextum Argeorum ſacrarium citatur. Fabius Pictor vniuerſum campum ſeptem collibus ſubdens, vſque ad Tyberim duplici nomine Lybiſſum & Argeum vocat.

Albani.

Albani] Qui vrbem Albam ab Aſcanio olim conditam inhabitabant, quæ ab vrbe diſtabat, ſi Eutropio fides adhibenda eſt, duodecim milliaribus, & 300. iam annis caput regni fuerat, vel ſecundum alios quingentis minus tredecim. Hanc autem ciuitatem alij ab Albano monte, vbi ſita eſt, dictam putant. Marcus vero Varro propter colorem ſuis, cui aſtipulatur quoque liber tertius Æneidos, & liber octauus, vbi hæc carmina repetuntur. Vide quoque Plinium lib. 3. cap. 5.

Bellum indixit] Diſerte enim in Romuli cum Albanis fœdere expreſſum fuit, vt neutra ciuitatum bellum inchoaret, atque vtra ſe læſam aliquando quereretur, ab iniuriæ auctoribus iuſta reciperet, quod ſi non redderentur, tum demum neceſſario ruptis fœderibus indiceretur bellum. Albani igitur, cum agrum Romanum latrocinijs inuaſiſſent, nec petentibus iuſta reddidiſſent, iure bellum indixerunt. Cuius rei verba & ceremonias lege apud Alexandrum ab Alex. lib. 1. cap. 14.

Lauinium.

Lauinium ab Troia] Æneas enim Lauinia Latini regis filia in vxorem ducta, Lauinium condidit, & de vxoris nomine dixit. Aſcanius vero mortuo patri ſuccedens, tricesimo poſt conditum Lauinium anno, maiorem vrbem condi-

ondidit ſub Albano monte, eamque à ſitu Albam longam vocauit, coloni- *Alba longa.*
amque eo Lauiniorum, Deoſque penates ab AEnea delatos, deduxit.

Metium Suffetium] Quem omnes fere Romanorum hiſtoriæ virum, neque bello idoneum, neque pacis firmum cuſtodem appellant.

Fecialis regem] Varro Feciales, inquit, dicti, quod fidei publicæ inter po- *Fecialis.* pulos præerant. Nam per hos fiebat, vt iuſtum conciperetur bellum, & vt ſedere fides pacis conſtitueretur, & ex his mittebant, antequam conciperetur, qui res repeterent. Dionyſius eos dici Græce putat εἰρηνοδίκας, & à *Eiρηνοδίκαι.* Numa inſtitutos eſſe dicit, ſumpto ab Equicolis exemplo, apud quos, vt Valerius ſcribit, primus Sertor Reſius Ius Feciale inſtituit. Meminit eorundem Varro libro tertio. Sextus Pompeius, Feciales, inquit, à faciendo ſunt dicti, apud hos enim belli paciſque faciendæ ius eſt. Munera eorum præcipua Dionyſius deſcribit, & Cicero libro 1. de legibus. Quot eorum fuerint, ambigit Tornebus in annotationibus ſuis ad dictum Ciceronis locum: Fuiſſe autem eorum collegium, ex Liuio cognoſci poteſt, qui infra libro 36. ſcribit: Conſul inde M. Acilius ex SC. ad collegium Fecialium retulit, ipſi ne vtique regi Antiocho bellum indiceretur. Porro vnus horum Fecialium pater patra- *Pater patratus.* tus dicebatur, cuius munus erat, quum pax aut fœdus facienda eſſet, verba facere.

Sagmina, inquit, te rex poſco.] De Sagminibus Plinius libro 22. Hæc etiam *Sagmina.* herba Verbenaca vocatur Latine, à Græcis ἱεροβοτάνη dicta, hoc eſt, ſacra her- *Verbenaca.* ba, vt idem Plinius docet lib. 35. annotauit id Budæus in annotationibus prioribus ad Pandectas.

Capilloſque tangens] Buſſidianus codex, vt Nannius libro quinto Miſcellaneorum annotat, non tangens, ſed tegens habet. In ſacris Deorum caput operiri & tegi ſolet, & apud Plutarchum in vita Numæ: Numa capite operto ſedet, cum de eo in regem creando auguria captantur. quod tamen rectius Nannius non audet definire. Id ad vtilitatem rudiorum hic adijciendum. Fraudem appellari hic malitioſam fœderis interpretationem, cum ſententia *Fraus quid.* violata verbis ſatisfacimus, vt ille, qui cum certos dies inducijs aſſcripſerat, noctu hoſtilia fecit, quaſi de noctibus nihil omnino cautum eſſet. Pulchre admodum hæc diſtinguit Paulus Iuteconſultus, ff. de legibus & Senatuſconſultis. Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet. In fraudem vero legis, qui ſaluis verbis legis ſententiam eius circumuenit.

Sine fraude mea] Hoc eſt ſaluo meo, aliorumque iure. Ita interpretatur Budæus in prioribus annotationibus ad Pandectas.

Haud diſplicet rei Tullo] Boni ducis exemplum eſt Hoſtilius. qui, dum ſuis parcit militibus ſalutem quoque hoſtium quærit, conſultando, quo pacto bellum atrociſſimum paucorum cæde dirimi poſſit. Non fortaſſis immemor Metellenzi dicterij, qui probabat victorias ſine ſanguine partas: magno autem ciuium cruore emptas, hoc eſt, Cadmeas, non victorias exiſtimabat.

Vniuerſis ſolus nequaquam par] Veriſſimum enim eſt illud Homeri lib. υ. Od. χαλεπὸν γὰρ ἐρημαχέειν ἵνα πολλούς, Difficile ac durum eſt vnum compeſcere multos. Qui etiam Illiados ε. & Æneam alioqui ſtrenuum ſtetiſſe fingit, cum aduerſus duos dimicandum eſſet, quo docere voluit, neminem vſque adeo excellere viribus, vt vnus pluribus par eſſe poſſit.

Capeſſit fugam] Aſtus in fallendo hoſte. Huc autem illud Antigoni Imperatoris pertinet, qui cum aliquando cederet hoſtibus imminentibus, ſe nequaquam fugere, ſed vtilitatem à tergo ſitam perſequi, dicebat, ſentiens, non eſſe turpe fugere, quoties expedit hoſti dare locum, ad ſuum vſque tempus.

Victori obiicitur hoſti] Militaris fortitudinis exemplum. Similem autem

 hiſto-

hiſtoriam ex Demarati ſecundo rerum Arcadicarum libro, apud Plutarchum 32. cap Paral legimus.

Paludamentum.

Paludamento ſponſi] Paludamentum veſtem eſſe Imperatorum, ſcribit Tranquillus in Cæſare, Blondus lib. 9. Romæ triumphantis, Alexander ab Alexandro lib 3. cap. 3. & lib. 5. cap. 18. Feſtus tamen omnia militaria ornamenta paludamenta dici, in libris auguralibus affirmare videtur Plutarchus in Philopœmene tunicas equeſtres vocat. in Lucullo ἐφεστρίδα, vt opinor, pro paludamento poſuit, in Craſſo vero φοινικίδα pro paludamento purpureo dixit. Quo genere veſtis etiam Græci equites vtebantur, quando ἐφεστρίδας Athenæus in quinto vocat. Paludamenti autem picturam ad viuum ex Romanorum marmoribus expreſſam inuenies apud Lazarum Baifium in fine capitis 1. in l. veſtis. ff. de auro & argent. legat.

Flebiliter ſponſum mortuum] Veſteſque præ mœrore animi omnes lacerat. Cuius orationem patheticam, qua in fratrem inuehitur, vide apud Dionyſium. Eſt autem coniugalis amoris notatu dignum exemplum.

Abitum immaturo] Exemplum præclarum ſalutem patriæ longe ſaluti noſtrorum præferendam eſſe. Hiſtoriam copioſius deſcribunt Valerius Maximus lib. 6 cap. 3. & libr. 8, cap. 1. Plutarchus cap. 33. Parall. Auguſtinus lib. 3. cap. 14. Ciuitatis Volaterranus lib. 17. cap 3 Anthropol.

Duumuiri.

Duumuiros inquit] Hos primum in iudicio perduellionis à Tullio factos, ex hoc Liuii loco apparet. Eorum vero etiam poſt meminit in iudicio M. Manlii de affectata tyrannide, ſed hos eum raro creatos, tum poſtrema vetuſtate euanuiſſe comperio, niſi quod in conſulatu Ciceronis C. & L. Cæſares creati ſunt, idq; non à populo, ſed vt tum mos erat, à prætore (ſic enim narrat Dio) vt C. Rabirio, qui Saturninum Tribunum plebis ſua manu necarat, perduellionem iudicarent, à quibus damnatus, cum ad populum prouocaſſet, nobili, quæ exſtat, oratione à cõſule Cicerone defenſus, eſt abſolutus. De horum origine & officio lege Feneſtellam cap. 5. Pomp. Lætum cap. 6. de Rom. mag. Blondum lib. 4. Romæ triumph. Alexand. ab Alex. lib 5. cap. 16.

Soluere crines.

Soluit crines] Ad veterem morem hoc referendum eſt, quo in ſignum triſtitiæ crines ſoluebantur. Meminit eius moris & Ouid. lib. 3. Faſt.

Si qua tamen grauida eſt, reſoluto crine precetur,
Vt ſoluat partus molliter illa ſuos.

Et triſtium lib. 1. Eleg 3.

Illa etiam ante lares ſparſis proſtrata capillis,
Contigit extinctos ore tremente focos.

Perduelles.

Perduellionem iudicent] Quos nos hoſtes dicimus, eos veteres perduelles appellarunt, teſte Caio, ſub titul. de verbor. ſignificat. per eam adiectionem indicantes, cum quibus bellum eſſet. Idque etiam Varro de lingua Latina libro 4. & Feſtus libro 8. de verborum ſignification. teſtati ſunt. Multa verba, inquit Varro, aliud nunc oſtendunt, aliud ante ſignificabant, vt hoſtis. Nam tum eo verbo ſignificabant peregrinum, qui ſuis legibus vteretur, nunc dicunt eum, quem tum dicebant perduellem. Et Feſtus: Hoſtis, inquit, apud antiquos peregrinus dicebatur, & qui nunc hoſtis perduellis. Ex quibus quidem Varronis & Feſti locis recte colligi poteſt, non vt olim, ſic nunc hoſtis populi Romani perduelles vocari Siquidem, vt Vlpianus ait: is duntaxat perduellis nunc dicendus eſt, qui hoſtili animo aduerſus rempublicam vel principem ſuum animatus eſt, l. final ff ad l. Iul. maieſt. Igitur qui eo nomine accuſatur, is recte perduellionis reus fieri nunc intelligitur, quemadmodum olim, qui hoſtis iudicabatur, illi perduellio iudicari dicebatur. Proinde ſic Liuius intelligendus, vt contenderit, eis qui horrendum aliquod crimen commiſerant, perduellionem eo tempore ſolere iudicari, quo moris fuiſſe

apud

Digitized by Google

apud Romanos videtur, vt ciui Romano, de cuius capite iudicium erat, ante perduellio iudicaretur, hoc eſt, ciuium exemptus numero patriæ hoſtis pronunciaretur, quam capitale ſumi de ciue Romano ſupplicium poſſet, prout tradit Iacobus Rauardus cap. 27. ad leges XII. tabularum. Et hæc quidem interpretatio eo veriſimilior videtur, quod filium ſuum Horatium populi ſententia abſolutum, pater quibuſdam ſacrificijs piacularibus peractis, veluti ſub iugum miſerit. Quia igitur præter hoſtes nulli ſub iugum mitti conſueuerant, hinc recte ratiocinabimur, ideo miſſum veluti ſub iugum, quia Horatio duumuiri perduellionem iudicauerant, hoc eſt, quia inter perduelles populi Romani Horatium referendum eſſe, deinde vt perduellem interficiendum pronunciauerāt. Paulus vero Manutius lib. de legib. Rom. ideo Horatij factum, quod parricidium fuerit, lege perduellionis iudicatū exiſtimat, vel quia Numa vir ſanctiſſimus parricidium omne voluerit eſſe perduellionem, vel quia ſi non omne parricidium, ſaltem illud, quod in cognatos affinesque committeretur. Sigonius lib. 2. cap. 18 de antiq. iure ciuium Roman. minime Liuij ſententiam probat, qui iudicium hoc perduellionis vocarit, niſi forte perduellionem appellemus, non quod ille ſororem, id enim parricidium erat, ſed quod hominem in conſpectu vel regis, vel populi Romani interfecerat, in quo maieſtatem ciuitatis diminuerat. De perduellione autem inquiſitum eſſe credit in Iunios, Vitellios, & Aquilios, qui de prodenda regibus patria, nefaria & ſcelerata conſilia habuerant, quos Brutus primus conſul ſupremo ſupplicio affecit. Porro lege perduellionis primum duumuiri iudicabant, deinde ad populum prouocatio erat. Declarat hoc oratio pro Rabirio perduellionis reo.

Horrendi carminis erat] Ita legendum eſſe, & non criminis, multis auctoritatibus oſtendit Cœlius lect. antiq. lib. 10 cap. 7.

Infelici arbori reſte ſuſpendito]. Tornebus lib. 4. cap. 3. Infelicem arborem intelligit ſtipitem & furcam, de qua ſontes ſuſpenduntur. Neque enim vlla arbor, aut vllum lignum infelicius eſt. Felices autem arbores Cato dixit, quæ fructum ferunt, infelices quæ non ferunt. Plinius auctor eſt, infelices exiſtimari, damnataſque religione, quæ neque ſeruntur vnquam, neque fructum ferunt. At Veranius de verbis pontificalibus; Felices (inquit) arbores putantur, quercus, æſculus, ilex, ſapinus, fagus, corylus, ſorbus, ficus, alba, pyrus, malus, vitis, prunus. De quo latius Cœlius l. b. 10. cap. 7. lect. antiq. Brodæus lib. 4. Miſcell. cap. 6.

Infelix arbor.

Felix arbor.

Patrio iure in filium] Indicat hic locus, Numam ius necis, & ſeuerioris in filios animaduerſionis, non penitus ademiſſe parentibus, licet omne ius vendendi filios connubio conſenſu iunctos, parentibus expreſſa lege ademerit, vt Dionyſius ſcribit.

Imperatum patri] Dionyſius id negotium Pontificibus datum prodidit, qui duas eſſe extructas aras ait; Iunoni vnam, cui ius ſororium curæ eſſet; Iano alteram, ad quas Curiatiorum & Horatiæ interfectæ manes ſint vocati.

Transmiſſo per viam tigillo] Cuius hæc forma fuit, vt duo tecta tigillo defixa ſtarent, tertiumque ſuperne duobus illis tranſuerſum imponeretur. Dionyſius vero ait, aduerſis parietibus ſuffultum fuiſſe Hoſtilij tigillum. Quomodo autem ſub iugum miſſi ſint ſæpe milites, docet Liuius hoc eodem lib. & lib. 9. vbi Samnites ſub iugum miſſi ſunt.

Tigillum quid.

Pauori & Pallori] Id Auguſtinus his verbis luculentius explicat: Hoſtilius certe rex, Deos & ipſe nouos Pauorem atque Pallorem propitiandos non introduceret, ſi Felicitatem Deam noſceret & coleret, &c. Ita vero accidit, cum commiſſo inter Romanos & Veientes prælio, nunciatum eſſet Tullo Hoſtilio regi, Albanos deſciſcere, pallereque & pauere ob eam rem Romanos videret, ipſe in re trepida templum vouit Pallori & Pauori.

Pauoris & Palloris templum.

Sacrificium luſtrale.

Sacrificium luſtrale] Varia luſtrationum genera fuere apud Romanos: Sī vero exercitus luſtrandus eſſet, in campo Martio exercitus inſtruebatur, & ſue, aut hirco, oue & tauro luſtrabatur. Milites ipſi lauto coronati, rem diuinam faciebant ſub dio, & hunc luſtrandi morem Seruium regem primum inſtituiſſe ferunt. Alii hanc exercitus luſtrationem ita peragebant: ſuem, ouem, taurum, qui puri eſſent, ter circum acies inſtructas præcedente pompa ducebant, Martique Deo immolabant.

Ducis perfidia exercitus præſentiſſimum venenum.

Dimicatio maior ac periculoſior] Hinc itaque diſces, ducis improbitatem præſentiſſimum exercitus venenum eſſe. Probe igitur Pauſanias percunctanti quo pacto debellari Thraces poſſent, reſpondit: Si qui vir optimus eſt, eum belli ducem delegerimus: Admonens plurimum ad victoriam momentum Imperatore eſſe. Quemadmodum in omni negotio magni refert, quales ſint, quibus rei gerendæ creditur auctoritas.

Populum omnem Albanum Romam traducere] Exemplum pietatis in hoſtes. Albanos enim ciues non tantum in vrbem recipit Hoſtilius, ſed eos quoque, qui genere & opibus illuſtres erant, in patres elegit, vtpote Iulios Seruilios, Geganios, Curiatios, Clœlios, Quinctilios. Item decem quoque ex his equitum turmas fecit, vetereſque legiones suppleuit, qua de re copioſe apud Dionyſium leges.

Quadrigarum ſupplicium.

Duabus admotu quadrigis] De hac re lege Alexandrum lib. 5. rerum Italicar. Plutarchum cap. 14. Paral. Gellium lib 20. cap. 1. Virgilium lib. 8. Æneidos: Claudianum in Gild. 20. Hoc autē ſupplicij genus ab Hercule inuentum eſſe conſtat, qui florenti adhuc ætate regem Eubœæ Pyrechmen bellum Bœotijs inferentē vicit, victumque pullis equinis ita alligauit, vt in duas diſcerperetur partes, vt refert Plutarchus cap. 13. Paral.

Deuictos hoſtes gratulatur] Aſſentationis & adulationis exemplum. Verum Dionyſius ſcribit, Tullum Hoſtilium Veientibus aſtutias, ſeultatem & proditionem luculentiſſima oratione aperuiſſe, & deinde militibus circumſeptum, coram omnibus lictoribus tradidiſſe.

Hoſtilia Curia.

Curia Hoſtilia] Curia hoſtilia duobus in locis Romæ fuit. Altera namque in foro ad Pacis templum, vbi Hoſtilius rex prius habitauit, de qua Marlianus lib. 3. cap. 17. Altera in eo loco, vbi poſtea Diui Ioannis & Pauli templum eſt conſtitutum, de qua idem lib. 4. cap. 19. In roſtris quoque Curiam Hoſtiliam conditam fuiſſe, Varro ſcribit, cuius Marlianus de antiquitatibus vrbis non meminit.

Feronia.

Feroniæ fanum] Meminit huius Feroniæ Dionyſius libro 2. & rurſus lib. 3. Virgilius lib. 8. Æneidos, & rurſus lib. 7. vbi inquit: Et viridi gaudens Feronia luco. Vbi Seruius commentator ait, Feroniam virginem exiſtimatam, velut Iouem Anxurum, id eſt, ſine nouacula & perinde nondum abraſum, qui colerentur Terracinæ, quæ etiam aliquando Anxur fuit. Vide de eadem & Strabonem lib. 5.

Albanum ſacrum.

Patrio ritu Albani ſacra facerent] Id ſacrum Albanum vel Latinas ferias appellatum putat Perionius lib. 3 de magiſtr. Romanorum, quod omnes Latini ab Alba oriundi erant, vel cum Latinis feriis eſſe coniunctam. De quibus infra lib. 42.

Nouendiale ſacrum.

Nouendiale ſacrum publice ſuſceptum] Cœlius libro 17. capite 21. tradit, Nouendialium ſacrorum conſuetudinem inde natam, quod moris Ethnicorum fuerit diebus nouem mortuos flere. Dupliciter vero Nouendiale ſacrum actum eſt apud Romanos: vno modo, cum defunctis parentabant, ſeque luſtrabant. Altero, cum prodigium aliquod accidiſſet, quod Nouendiali ſacro expiare ſolebant. Ita vero perficiebatur, vt doctis placet: Nouem dies aſſidue Deis ſacrum faciebant, quod ſacrum indici ſolebat, vel à Pontifice

Mari-

Maximo vel à Prætore vrbano ex Senatus decreto, prout tradit Gyraldus hiſtoriæ Deorum Syntagmate 17.

Ioui Elicio facta] Cui Numa Pompilius aram in Auentino erexerat. Vide ſupra.

Fulmine ipſum cum domo] Contemptæ religionis pœna. Scribit enim Plutarchus in vita Numæ, Hoſtilium honeſta Numæ facinora, & potiſſimum pietatem in Deos, irriſionibus, & contumeliis inſectatum eſſe, vt res muliebres & inertes. Hoc igitur prodigium etiam extat apud Plinium libro 2. cap. 53. & lib. 28. ca. 2. Valer Max. lib 9. cap. 12. Cælium lib. 16. cap. 14. Sabellicum lib. 2. cap. 5. Multis verò perſuaſum eſt, Hoſtilium humana fraude periiſſe, Ancique Martii, qui poſt eum rex fuit inſidiis oppreſſum, vt cum proceſſoſo die Rex domi ſacra faceret, ſit ille regiam ingreſſus, ibique Hoſtilio cum vxore & liberis interfecto domum incenderit. Vide Dionyſium lib. 3. ea de re copioſiſſimè. *Hoſtilij mors.*

Ancum Martium] dictus eſt Ancus ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, id eſt, à cubito, quem incuruum habuit, teſte Zonara, Tomo ſecundo Annalium, Seruio in 6. Æneidos. *Ancus.*

Ex filia] Pompilia videlicet, quæ Martio Pontifici nupſit. Hanc filiam non ex vxore Tatia, ſed ex altera Lucretia nactam eſſe, Plutarchus in vita Pompilij ſcribit. *Pompilia Numæ filia*

Auitæ gloriæ memor] Liberi enim plerumque vel parentes, vel ſui generis homines referre ſolent. Vnde prouerbium vulgo iactatur: τοῦ πατρὸς ἐστὶ τὸ παιδίον, patris eſt filius. Et illud quoque Horatij, Fortes creantur fortibus & bonis.

Quod nunc feciales habent] De hac re copioſè Plutarchus in vita Camilli Dion. lib. 2. Gellius lib. 16. cap. 4. Seruius lib. 9. Æneid. Principium pugnæ Blondus lib. 4. Romę triumph. Cælius Rhod. lib. 21. cap. 5. *Ius feciale.*

Deſcripſit] Ius feciale, quo tempore vel à quo inuentum ſit, inter auctores non conſtat. Fecialis enim ſacerdotij vſum omnium vetuſtiſſimum apud Romanos fuiſſe, Feneſtella docet, cum Tulli Hoſtilij tempore fuerit, cui tamen nequaquam aſcribit, ſed Alexander ab Alexandro à Tullo Hoſtilio, ſeu Anco Martio, vt vero alii, à Numa Pompilio, feciales inſtitutos putauit, qui ab Equicolis iura & verba ſolennia, quibus res repetuntur & bella indicuntur, accepere, Heſo auctore, de qua re & ſuperius nonnulla à nobis annotata ſunt.

Equicolis] Equicoli Vmbriæ populus in quarta regione Italiæ, quæ hodie ducatus Spoletanus appellatur, & Marſis finitimus inter Samnites & Pelignos. Volaterranus libr. 6. cap. 4. Geographiæ, hanc gentem, quæ ad Marſos pertinebat, ait ſimul cum Claſtidio interiiſſe, & ex horum ruinis noua & vicina oppida excitata eſſe. *Equicoli.*

Iuſte pieque legatus venio] Hinc iuſta bella ſunt (quæ pia dicebantur) quæ indicebantur rebus repetitis; non ex libidine ſumpta. Cum autem iuſta bella ſuſcepta ſunt, ſunt etiam iuſte gerenda, non perfidioſe, non fœdifrage, non acerbe, non ad internecionem. *Iuſta bella.*

Quirine] Romulum intelligit vel Martem, qui & ipſe Quirinus dictus fuit, vt ſupra annotatum eſt. *Quirinus.*

Haſtam in fines] Multis gentibus id ſolenne fuiſſe legitur, vt bellum indicturæ haſtam mitterent. Sic de Rhodiis id narrat Polybius libro 4. Scimus præterea Carthaginenſes, cum bellum vellent, Romam haſtam miſiſſe, Cœlius lib. 21. cap. 16. lect. antiq. *Haſtæ emiſſio.*

Concipiendiq. iuriſiurandi] Conceptis verbis iurare, ad diſcrimen dicitur eius iuriſiurandi, quod ſermoni ſubinde noſtro inteximus & inſerimus, vt cum *Conceptis verbis iurare.*

medius fidius, me hercule, ita Iupiter me amet, ædepol, dicimus, aut vltro ſponteque Sacramentum fidei, aut adſeuerationis religioſæ addimus. Verbis enim conceptis iuratur, id eſt, verbis certa comprehenſis formula. Nam concipere comprehendere eſt, Hoc vero iuſiurandum multo religioſius erat: quam reliqua Huius generis erat & præiuratio. cum quis ante conceptis verbis iurabat, poſt quem alter in eadem verba iurans, tantummodo dicebat: idem in me. Huic igitur præiurationi, quæ ſpecies eſt iuriſiurandi conceptis verbis, addebatur execratio, eam enim verbum, idem in me, continet. Torneb. lib. aduerſar. 3. cap. 10.

Murtia Venus. *Ad Murtia data ſedes*] Venus primum Murtea, poſtea Murtia vocata eſt. Plinius lib 15. Quin & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murtiam vocat. Eſt & Arnobio Murcea ſegnium dea. Murciæ meminit Tertullianus in lib. de ſpeculis, quam eſſe dicit marmoris deam. Vbi marcoris ſcribendum recte exiſtimat Tornebus lib. 22 cap. 16. aduerſariorũ. Meminit & Murceæ Auguſtinus lib. 4. de ciuit. Dei. Cælius lib. 18. cap. 12 antiq. lect. Sed Gyraldus hiſtoriæ deorum, Syntag 13. tradit Murceam deam ſocordiæ, aliam eſſe à Murtia Venere.

Ianiculus. *Ianiculum*] Montem editum trans Tyberim poſitum: Dictus vero eſt Ianiculus ab Iano, qui in eo habitauit, & poſtea ſub eo ſepultus eſt. De huius magnitudine, & diuerſis quoque nominibus, vide Marlianum libro 1. cap. 1. & cap 5. vbi non contemnenda tradit de vrbis vario & ſæpe mutato ambitu.

Pons ſublicius. *Ponte ſublicio*] Sublicius pons dictus eſt à ſublicibus, id eſt, magnis trabibus, quibus conficiebatur., Primum enim ligneus ab Anco Martio abſque clauo ferreo, & fulturis, contignatione ſola ita compactus eſt, vt belli temporibus adimi poſſet. Eum deinde Æmilius Lepidus lapideum fecit, & ex ſuo nomine Æmilium denominauit. Poſtmodum vero Antoninus Pius Imperator marmoreum fecit, cuius veſtigia eſſe tenemus, quæ hinc ad primas Auentini radices, inde ad noſtram ætatem naualia cernuntur Vide Plinium lib 34. cap 5 & lib. 36. cap. 15. Marlianum lib. 7. cap. 7. & Blondum lib. 1. Romæ inſtauratæ.

Æmilius pons.

Sylua Maſia. *Sylua Maſia*] In qua nunquam gliſes, niſi in parta reperirii. Plinius lib. 1. cap. 58. ſcriptum reliquit.

Hoſtia vrbs. *Hoſtia vrbs*] XVI. miliaribus ab vrbe diſtans, de qua Plinius libro tertio cap. 15. & libro 36. cap 15 Marlianus lib. 7. cap decimooctauo. Florus ait, quaſi præſagio magnitudinis motum Martium, vt eo ipſo loco fundaret vrbem, quo totius mundi opes & commeatus reciperentur hoſpitio, maximo vrbis ſenore.

Carcer ædificari cœptus. *Carcer ad terrorem*] Ancum Martium Romæ primum carcerem ædificaſſe fere omnes ſcribunt, excepto Eutropio, qui lib. 1. cap. 10. L. Tarquinium Superbum primo vincula, taureas, fuſtes, compedes, catenas, exilia careereſque inueniſſe dicit. Vide Polydorum quoque Virgilium lib de rerum inuentoribus 2. cap 3.

Tullianum. *Imminens foro*] In radicibus Capitolii verſus ortum brumalem. Addidit deinde Tullus rex eam partem, quæ ſub terra eſt, & carceri, vt Tullianum vocetur, nomen dedit, vide Marlianum lib. 5. cap. 25.

Tarquinii ciuitas. *Tarquiniis*] Tarquinii Hetruriæ à Tarconte ædificata ciuitas, de qua Strabo lib 5. Plinius lib. 3. cap 6. Cuius veſtigia à mari paululum remota, etiam hodie viſuntur, nomen priſcam adhuc retinentia, cuius rei teſtis eſt Volaterranus lib. 5. cap. 1. Geograph.

Demaratus. *Demarati Corinthii*] Recte adiicit Corinthij, fuit enim & Demaratus Lacedæmoniorum dux, qui dum exularet, in patriam impius fuit, de quo Herodotus lib. 5. & Oroſius lib. 2. cap. 9. Hic vero Corinthius ex Bacchiadarum familia

Digitized by Google

milia ortus mercator fuit ditiſſimus. De quo Plinius lib. 15. cap. 3. & lib. 36. cap. 12. Plutarchus de fortuna Alexand. Val. Max. lib. 3. cap. 4.

Ob ſeditiones] Auctor de viris illuſtribus eam Cypſeli Corinthij tyrannidē fuiſſe ſcribit: De quo Plinius lib. 35. cap. 1. Fulgoſius Genuenſis lib. 9. cap. 1. de dictis factiſque memorabil.

Lucumo.

Duos filios] Itidem Dionyſius ſcribit Demaratum in vrbe Tarquiniis duos ex nobiliſſima vxore ſuſcepiſſe filios, quibus Hetruſca nomina impoſuerit, & Arnatem alterum ſeniorem natu alterum Lucumonem vocarit à quo poſtea Lucumedi, vt quidam volunt, appellati, qui poſtea Lucenſes ſunt dicti. Sed Lucumedorum nomen vetuſtiſſimum eſſe ſatis conſtat.

Lucumedi.

Tanaquil.

Tanaquil] De qua Plutarchus de virtutibus mulierum in præfatione, & de fortuna Romanorum in fine, Plinius lib. 36. cap. 27. Volaterranus lib. 19. cap. 2. Anthropol.

Sinere pro ſentire.

Humiliora ſineret] Integer hic locus prima ſpecie videtur, & approbatur omnium conſenſu. Nannius tamen lib. 5. Miſcel. hic hulcus ſubeſſe putat. Reddit enim, illud ſineret in ſentiret mutandum, vt idem ſit cum τῷ φρονεῖν, nimirum eam pares animos ſuis natalibus & opibus habere. Porro & id auctarii loco adiicit, Lucumones dici ſolitos reges Hetruſcorum, qui duodecim erant, ſecundum duodecim populos, qui autem iſtis omnibus imperitabat, Lartem appellabant. Vnde adhuc Angli ſatrapas ſuos Lordas vocant.

Lucumones qui.

Lartes qui.

Augurandi ars vetuſtiſſima. Hetruſci Augures.

Perita vt vulgo Hetruſci] Augurandi enim ars antiquiſſima primum à Chaldæis ad Græcos, apud quos Amphiaraus, Mopſus, & Calchas ſummi augures habiti ſunt, à Græcis deinde ad Hetruſcos venit, penes quos ea diſciplina præcipua ac longe peculiaris fuit. Vnde Naſo libro ſecundo Faſtorum ſcribit, virum quendam exulem Hetruria Romam veniſſe, cuius opera Romulum & Remum vſos exiſtimant, cum de imponendo vrbi nomine contenderent. Et ſic demum augurandi diſciplinam ad Romanos perueniſſe conſtat, de qua re multa Pompeius Lætus cap. 5. Feneſtella cap. 4. de ſacerdotijs Romanis.

Aquila Troianorum inſigne.

Aquila ſuſpenſis] Aquila cum rex omnium auium merito ſit, quas altiſſime volando, aliiſque virtutibus longe ſuperat, primum Troianorũ inſigne erat vt teſtis eſt Mapheus Laudenſis, de factis poſt cladem Troiæ. Et hinc apud Romanos in auſpiciis imperium portendere viſum eſt. Sic enim & Romæ Claudio in forum eunti aquila dextro humero inſedit, imperium oſtendens. Romani igitur etiam hodie aquilæ inſignia habent, teſte Plinio lib. 10. cap. 4. & Alexan. ab Alex lib. 4. cap. 2.

Repoſuit.] Hoc eſt reſtituit, veluti ſui miniſterii conſcia, quod cum feliciter Tarquinio ceſſiſſet ſumptis imperatoriis ornamentis, ſemper in eburnei ſceptri vertice aquilæ figuram habuiſſe dicitur, cuius rei teſtis eſt Alexan. ab Alex. lib. 1. cap. 28.

Notitiamque eam] Ampliſſimas enim ex hæreditate paterna diuitias cum haberet in commune deponere voluit: Deinde Anco Martio regi ampliſſimas pro neceſſitate pecunias dono dedit, in vſus bellicos quantiſcunque indigeret pecuniis, exhibuit, patritiorum multos beneficiis deuinxit, popularem quoque multitudinem argento ſibi conciliauit. Vere igitur in Phœniſſis Euripides: τὰ χρήματα ἀνθρώποισι τιμιώτατα πλείστην τῶν ἐν ἀνθρώποις ἔχει: Id eſt, Mortalibus nil charius pecunia, atque inter homines vita plurimum valet.

Iam filii prope puberem ætatem] Duos tantum filios reliquit Ancus Martius rex, alterum puerilis ætatis, alterum maiorem natu pubeſcentem.

Tarquinium inſtare] Diſcrepat hoc loco à Liuio Dionyſius, qui ſcribit, defuncto iam Anco, Senatum primum pro more interregem creaſſe, & deinde

ſtatim

Maretum Marci filium] Mira hic eſt in ſcriptis libris diſcrepantia. vt Na-nius loco præallegato admonet. Alij enim habent Marcum Flauium. al j M. Fuluium.nonnulli M.Furium.Quid vero melius ſit, in medio diſceptandu relinquit.

Et cum ipſi homines in regis veluti vnici exempli] Præclara γνώμη, cuius alię ſi-miles cum alibi, tum apud Claudianum ad Honorium extant, cum elegan-tiſſime ſcribit:

----Componitur orbis
Regis ad exemplum: nec ſic inflectere ſenſus
Humanos edicta valent,quam vita regentis.

Nec contemnenda eſt Nazianzeni ſententia ſcribentis: Sicut per prin-cipem,cum benefacit,plurimorum vitæ & ſaluti conſulitur, ita & errore principis ad multorum perniciem pertinere.

Egeria an Dea, an Nympha. *Quod earum ſibi conſilia*] Nannius lib. 5. Miſcellaneorum, etſi ſcripti co-dices cum vulgatis conſentiant,pro ſibi, inibi, legendum arbitratur, & ei id lucum illum Muſis eſſe dicatum, quod ibi colloquia vxori eius cum De-bus eſſent. Sub nomine autem Dearum Muſas intelligit Liuius, quas Theo-critus perpetuo Nymphas appellat. Habet enim id magnificentiam, cum ge-nus pro ſpecie ſubijcitur. Et ita dirimi poſſe videtur diſputatio, quæ eſt inte Dionyſium lib. 2. ſcribentis: Egeriam Nympham fuiſſe,& alios docentes, n Nympham,ſed Muſarum vnam, prout refert Gyraldus Syntagmate 5. ſu

Lucus quid. titulo,de Nymphis. Porro Luci ſyluæ erant in conſpectu villæ fundique i ceduæ Dijs conſecratæ,quas ferro temerare nefas erat, Plinius de arboribu Hæc fuere numinum templa,priſcoque ritu ſimplicia rura, etiamnunc De præcellentem arborem dicans,nec magis auro fulgentia atque ebore ſimu lachra,quam lucos,& in iis ſilentia ipſa adoramus, erant enim in vrbe lu non tantum in agris.

Argei qui. *Argeos Pontifices vocant*] Ridiculum exiſtimat Nannius loco præallega interpretationem eorum,qui putant Argeos Scyrpeos,hic eſſe homines, qu cum facibus de ponte deijciebantur ex inſtituto Herculis. Nam ipſa ſacra loca,vbi ſacris operam dabant, à Pontificibus Argei dicebantur. Sacra a antiquitatem cum ſuis ritibus iam pridem abolita ſunt. Loca multa Rom Argeorum nomen retinent, vt videre eſt apud Varronem lib.4. de ling La vbi nunc quintum,nunc ſextum Argeorum ſacrarium citatur. Fabius Pi vniuerſum campum ſeptem collibus ſubdens,vſque ad Tyberim duplici no-mine Lybiſſum & Argeum vocat.

Albani. *Albani*] Qui vrbem Albam ab Aſcanio olim conditam inhabitabant, que ab vrbe diſtabat, ſi Eutropio fides adhibenda eſt, duodecim milliaribus, & 300.iam annis caput regni fuerat, vel ſecundum alios quingentis minus vn-decim. Hanc autem ciuitatem alij ab Albano monte,vbi ſita eſt, dictam pu-tant.Marcus vero Varro propter colorem ſuis, cui aſtipulatur quoque liber tertius Æneidos,& liber octauus,vbi hæc carmina repetuntur. Vide quoque Plinium lib.3.cap.5.

Bellum indixit] Diſerte enim in Romuli cum Albanis fœdere expreſſum fuit, vt neutra ciuitatum bellum inchoaret, atque vtra ſe læſam aliquando quereretur,ab iniuriæ auctoribus iuſta reciperet, quod ſi non redderentur, tum demum neceſſario ruptis fœderibus indiceretur bellum. Albani igitur, cum agrum Romanum latrocinijs inuaſiſſent,nec petentibus iuſta reddidiſ-ſent, iure bellum indixerunt.Cuius rei verba & ceremonias lege apud Ale-xandrum ab Alex.lib.1.cap.14.

Lauinium. *Lauinium ab Troia*] Æneas enim Lauinia Latini regis filia in vxorem du-cta, Lauinium condidit, & de vxoris nomine dixit.Aſcanius vero mortuo pa-tri ſuccedens, triceſimo poſt conditum Lauinium anno, maiorem vrbem condi-

[co]ndidit ſub Albano monte, eamque à ſitu Albam longam vocauit, coloni- *Alba longa.*
[a]mque eo Lauiniorum, Deoſque penates ab AEnea delatos, deduxit.

Metium Suffetium] Quem omnes fere Romanorum hiſtoriæ vitium, neque [b]ello idoneum, neque pacis firmum cuſtodem appellant.

Fecialis regem] Varro Feciales, inquit, dicti, quod fidei publicæ inter po- *Fecialis.*
[p]ulos præerant. Nam per hos fiebat, vt iuſtum conciperetur bellum, & vt [f]œdere fides pacis conſtitueretur, & ex his mittebant, antequam concipe- [re]tur, qui res repeterent. Dionyſius eos dici Græce putat εἰρηνοδίκας, & à *Εἰρηνοδί-*
[N]uma inſtitutos eſſe dicit, ſumpto ab Equicolis exemplo, apud quos, vt Va- *κας.*
[le]rius ſcribit, primus Sertor Reſius Ius Feciale inſtituit. Meminit eorundem [V]arro libro tertio. Sextus Pompeius, Feciales, inquit, à faciendo ſunt dicti, [a]pud hos enim belli paciſque faciendæ ius eſt. Munera eorum præcipua Dio- [n]yſius deſcribit, & Cicero libro 1. de legibus. Quot eorum fuerint, ambigit [T]ornebus in annotationibus ſuis ad dictum Ciceronis locum: Fuiſſe autem [e]orum collegium, ex Liuio cognoſci poteſt, qui infra libro 36. ſcribit: Conſul [i]nde M. Acilius ex SC. ad collegium Fecialium retulit, ipſi ne vtique regi Antiocho bellum indiceretur. Porro vnus horum Fecialium pater patra- *Pater patra-*
[t]us dicebatur, cuius munus erat, quum pax aut fœdus facienda eſſet, verba *tus.*
[f]acere.

Sagmina, inquit, te rex poſco] De Sagminibus Plinius libro 22. Hæc etiam *Sagmina.*
[h]erba Verbenaca vocatur Latine, à Græcis ἱερὰν βοτάνην dicta, hoc eſt, ſacta her- *Verbenaca.*
ba, vt idem Plinius docet lib. 35. annotauit id Budæus in annotationibus prioribus ad Pandectas.

Capilloſque tangens] Buſſidianus codex, vt Nannius libro quinto Miſcella- neorum annotat, non tangens, ſed tegens habet. In ſacris Deorum caput operiri & tegi ſolet, & apud Plutarchum in vita Numæ: Numa capite operto ſedet, cum de eo in regem creando auguria captarentur, quod tamen rectius Nannius non audet definire. Id ad vtilitatem ſtudioſorum hic adijciendum. Fraudem appellari hic malitioſam fœderis interpretationem, cum ſententia *Fraus quid.*
violata verbis ſatisfacimus, vt ille, qui cum certos dies inducijs aſſeripſerat, noctu hoſtilia fecit, quaſi de noctibus nihil omnino cautum eſſet. Pulchre admodum hæc diſtinguit Paulus Iureconſultus, ff. de legibus & Senatuſcon- ſultis. Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet. In fraudem vero legis, qui ſaluis verbis legis ſententiam eius circumuenit.

Sine fraude mea] Hoc eſt ſaluo meo, aliorumque iure. Ita interpretatur Bu- dæus in prioribus annotationibus ad Pandectas.

Haud diſplicet rex Tulle] Boni ducis exemplum eſt Hoſtilius, qui, dum ſuis parcit militibus ſalutem quoque hoſtium quærit, conſultando, quo pacto bellum atrociſſimum paucorum cæde dirimi poſſit. Non fortaſſis immemor Mitelenæi dicterij, qui probabat victorias ſine ſanguine partas: magno autem ciuium cruore emptas, hoc eſt, Cadmeas, non victorias exiſtimabat.

Vniuerſis ſolus nequaquam par] Veriſſimum enim eſt illud Homeri lib. υ. Od. χαλεπὸν γὰρ ἐρυκακέειν ἕνα πολλούς, Difficile ac durum eſt vnum compeſcere multos. Qui etiam Illiados ε. & Æneam alioqui ſtrenuum ſtetiſſe fingit, cum aduerſus duos dimicandum eſſet, quo docere voluit, neminem vſque adeo excellere viribus, vt vnus pluribus par eſſe poſſit.

Capeſſit fugam] Aſtus in fallendo hoſte. Huc autem illud Antigoni Im- peratoris pertinet, qui cum aliquando cederet hoſtibus imminentibus, ſe nequaquam fugere, ſed vtilitatem à tergo ſitam perſequi, dicebat, ſentiens, non eſſe turpe fugere, quoties expedit hoſti dare locum, ad ſuum vſque tempus.

Victori obiicitur hoſti] Militaris fortitudinis exemplum. Similem autem

hiſtoriam ex Demarati ſecundo rerum Arcadicarum libro, apud Plutarch 32. cap Paral legimus.

Paludamẽtum. *Paludamento ſponſi*] Paludamentum veſtem eſſe Imperatorum, ſcribit Tranquillus in Cæſare, Blondus lib. 9. Romæ triumphantis. Alexander ab Alexandro lib 3. cap 3. & lib. 5. cap. 18. Feſtus tamen omnia militaria ornamenta paludamenta dici, in libris augnralibus affirmare videtur Plutarchus in Philopœmene tunicas equeſtres vocat. in Lucullo ἐφεςρίδα, vt opinor, pro paludamento poſuit, in Craſſo vero φοινικίδα pro paludamento purpureo di xit. Quo genere veſtis etiam Græci equites vtebantur, quando ἐφαπτίδα Athenæus in quinto vocat. Paludamenti autem picturam ad viuum ex Romanorum marmoribus expreſſam inuenies apud Lazarum Baifium in ſe capitis 1. in l. veſtis. ff. de auro & argent. legat.

Flebiliter ſponſum mortuum] Veſteſque præ mœrore animi omnes lacerat. Cuius orationem patheticam, qua in fratrem inuehitur; vide apud Dionyſium. Eſt autem coniugalis amoris notatu dignum exemplum.

Abreum immaturo] Exemplum præclarum ſalutem patriæ longe ſalui noſtrorum præferendam eſſe. Hiſtoriam copioſius deſcribunt Valerius Maximus lib. 6 cap. 3 & libr. 5, cap. 1. Plutarchus cap. 33. Parall. Auguſtinus lib. 3. cap. 14 Ciuitatis Volaterranus lib. 17. cap 3. Anthropol.

Duumuiri. *Duumuiros inquit*] Hos primum in iudicio perduellionis à Tullio factos, hoc Liuii loco apparet. Eorum vero etiam poſt meminit in iudicio M. Manlii de affectata tyrannide, ſed hos eum raro creatos, tum poſtrema vetuſtate euanuiſſe comperio, niſi quod in conſulatu Ciceronis C. & L. Cæſares creati ſunt, idq; non à populo, ſed vt tum mos erat, à prætore (ſic enim narrat Dio) vt C. Rabirio, qui Saturninum Tribunum plebis ſua manu necarat, perduellionem indicarent, à quibus damnatus, cum ad populum prouocaſſet, nobili quæ exſtat, oratione à cõſule Cicerone defenſus, eſt abſolutus. De horum origine & officio lege Feneſtellam cap. 5. Pomp. Lætum cap. 6. de Rom. mag. Blondum lib. 4 Romæ triumph. Alexand. ab Alex. lib 5. cap. 16.

Soluere crines. *Soluit crines*] Ad veterem morem hoc referendum eſt, quo in ſignum triſtitiæ crines ſoluebantur. Meminit eius moris & Ouid. lib. 3. Faſt.

Si qua tamen grauida eſt, reſoluto crine precetur,
Vt ſoluat partus molliter illa ſuos.

Et triſtium lib. 1. Eleg 3.

Illa etiam ante lares ſparſis proſtrata capillis,
Contigit extinctos ore tremente focos.

Perduelles. *Perduellionem iudicem*] Quos nos hoſtes dicimus, eos veteres perduelles appellarunt, teſte Caio, ſub titul. de verbor. ſignificat. per eam adiectionem indicantes, eum quibus bellum eſſet. Idque etiam Varro de lingua Latina libro 4. & Feſtus libro 8. de verborum ſignification. teſtati ſunt. Multa verba, inquit Varro, aliud nunc oſtendunt, aliud ante ſignificabant, vt hoſtis. Nam tum eo verbo ſignificabant peregrinum, qui ſuis legibus vteretur, nunc dicunt eum, quem tum dicebant perduellem. Et Feſtus: Hoſtis, inquit, apud antiquos peregrinus dicebatur, & qui nunc hoſtis perduellis. Ex quibus quidem Varronis & Feſti locis recte colligi poteſt, non vt olim, ſic nunc hoſtes populi Romani perduelles vocari. Siquidem, vt Vlpianus ait: is duntaxat perduellis nunc dicendus eſt, qui hoſtili animo aduerſus rempublicam vel principem ſuum animatus eſt, l. final. ff ad l. Iul. maieſt. Igitur qui eo nomine accuſatur, is recte perduellionis reus fieri nunc intelligitur (quemadmodum olim, qui hoſtis iudicabatur, illi perduellio iudicari dicebatur. Proinde ſic Liuius intelligendus, vt contenderit eis qui horrendum aliquod crimen commiſerant, perduellionem eo tempore ſolere iudicari, quo moris fuiſſe

apud

Digitized by Google

apud Romanos videtur, vt ciui Romano.de cuius capite iudicium erat, ante erduellio iudicaretur. hoc eſt, ciuium exemptus numero patriæ hoſtis pronunciaretur, quam capitale ſumi de eiue Romano ſupplicium poſſet, prout ad:t Iacobus Rauardus cap. 27. ad reges XII. tabularum, Et hæc quidem nterpretatio eo verſimilior videtur, quod filium ſuum Horatium populi uore abſolutum, pater quibuſdam ſacrificijs piacularibus peractis, veluti ub iugum miſerit. Quia igitur præter hoſtes nulli ſub iugum mitti conſueerant. hinc recte ratiocinabimur, ideo miſſum veluti ſub iugum, quia Horatio duumuiri perduellionem iudicauerant, hoc eſt, quia inter perduelles populi Romani Horatium referendum eſſe, deinde vt perduellem interiiciendum pronunciauerat Paulus vero Manutius lib. de legib Rom ideo Horatij factum, quod parricidium fuerit, lege perduellionis iudicatū exiſtimat, el quia Numa vir ſanctiſſimus parricidium omne voluerit eſſe perduellioem, vel quia ſi non omne parricidium, ſaltem illud, quod in cognatos affieſque committeretur. Sigonius lib.2. cap.18 de antiq. iure ciuium Roman. minime Liuij ſententiam probat, qui Iudicium hoc perduellionis vocarit, niſi forte perduellionem appellemus, non quod ille ſororem, id enim parricidium erat, ſed quod hominem in conſpectu vel regis, vel populi Romani nterfecerat, in quo maieſtatem ciuitatis diminuerat. De perduellione autem nquiſitum eſſe credit in Iunios, Vitellios, & Aquilios, qui de prodenda regibus patria, nefaria & ſcelerata conſilia habuerant, quos Brutus primus conſul ſupremo ſupplicio affecit. Porro lege perduellionis primum duumuiri iudicabant deinde ad populum prouocatio erat. Declarat hoc oratio pro Rabirio perduellionis reo.

Horrendi carminis erat] Ita legendum eſſe, & non criminis, multis auctoritatibus oſtendit Cœlius lect. antiq. lib. 10 cap 7.

Infelici arbori reſte ſuſpendito]. Tornebus lib 4. cap. 3. Infelicem arborem intelligit ſtipitem & furcam, de qua ſontes ſuſpenduntur. Neque enim vlla arbor, aut vllum lignum infelicius eſt. Felices autem arbores Cato dixit, quæ fructum ferunt, infelices quæ non ferunt. Plinius auctor eſt, infelices exiſtimari, damnataſque religione, quæ neque ſeruntur vnquam, neque fructum ferunt. At Veranius de verbis pontificalibus; Felices (inquit) arbores putantur, quercus, æſculus, ilex, ſapinus, fagus, corylus, ſorbus, ficus, alba. pyrus, malus, vitis, prunus. De quo latius Cœlius lib. 10. cap. 7. lect. antiq. Brodæus lib. 4. Miſcell. cap. 6.

Infelix arbor.

Felix arbor.

Patrio iure in filium] Indicat hic locus. Numam ius necis, & ſeuerioris in filios animaduerſionis, non penitus ademiſſe parentibus, licet omne ius vendendi filios connubio conſenſu iunctos, parentibus expreſſa lege ademerit, vt Dionyſius ſcribit.

Imperatum patri] Dionyſius id negotium Pontificibus datum prodidit, qui duas eſſe extructas aras ait; Iunoni vnam, cui ius ſororium curæ eſſet; Iano alteram, ad quas Curiatiorum & Horatiæ interfectæ manes ſint vocati.

Tranſmiſſo per viam tigillo] Cuius hæc forma fuit, vt duo recta tigillo defixa ſtarent, tertiumque ſuperne duobus illis tranſuerſum imponeretur. Dionyſius vero ait, aduerſis parietibus ſuffultum fuiſſe Hoſtilij tigillum Quomodo autem ſub iugum miſſi ſint ſæpe milites, docet Liuius hoc eodem lib. & lib. 9. vbi Samnites ſub iugum miſſi ſunt.

Tigillum quid.

Pauori & Pallori] Id Auguſtinus his verbis luculentius explicat: Hoſtilius tertius rex, Deos & ipſe nouos Pauorem atque Pallorem propitiandos non introduceret, ſi Felicitatem Deam noſceret & coleret, &c. Ita vero accidit, cum commiſſo inter Romanos & Veientes prælio, nuntiatum eſſet Tullo Hoſtilio regi, Albanos deſciſcere, pallereque & pauere ob eam rem Romanos videret, ipſe in re trepida templum vouit Pallori & Pauori.

Pauoris & Palloris templum.

Sacrificium luſtrale.

Sacrificium luſtrale] Varia luſtrationum genera fuere apud Romanos
vero exercitus luſtrandus eſſet, in campo Martio exercitus inſtruebatur
ſue, aut hirco, oue & tauro luſtrabatur. Milites ipſi lauro coronati, rem di-
nam faciebant ſub dio, & hunc luſtrandi morem Seruium regem prim
inſtituiſſe ferunt. Alii hanc exercitus luſtrationem ita peragebant : ſue
ouem, taurum, qui puri eſſent, ter circum acies inſtructas praecedente po
ducebant. Martique Deo immolabant.

Ducis perfidia exercitui praeſentiſſimum venenum.

Dimicatio maior ac periculoſior] Hinc itaque diſces, ducis improbitatem p
ſentiſſimum exercitus venenum eſſe. Probe igitur Pauſanias percunct
quo pacto debellari Thraces poſſent, reſpondit: Si qui vir optimus eſt, e
belli ducem delegerimus : Admonens plurimum ad victoriam momenti
Imperatore eſſe. Quemadmodum in omni negotio magni refert, quales ſi
quibus rei gerendae creditur auctoritas.

Populum omnem Albanum Romam traducere] Exemplum pietatis in hoſte
Albanos enim ciues non tantum in vrbem recipit Hoſtilius, ſed eos qu
que, qui genere & opibus illuſtres erant, in patres elegit, vtpote Iulios Se
uilios, Geganios, Curiatios, Clœlios, Quintilios. Item decem quoque ex h
equitum turmas fecit, veteréſque legiones suppleuit, qua de re copioſe ap
Dionyſium leges.

Quadrigarum ſupplicium.

Duabus admotu quadrigis] De hac re lege Alexarchum lib. 3. rerum Italica
Plutarchum cap. 14. Paral. Gellium lib 20. cap. 1. Virgilium lib. 8. Aeneido
Claudianum in Gild. 20. Hoc autē ſupplicij genus ab Hercule inuentum eſ
conſtat, qui florenti adhuc aetate regem Euboeae Pyrechmen bellum Boeoti
inferentē vicit, victumque pullis equinis ita alligauit, vt in duas diſpert
retur partes, vt refert Plutarchus cap. 13. Paral.

Demiſſos hoſtes gratulatur] Aſſentationis & adulationis exemplum. Verum
Dionyſius ſcribit, Tullum Hoſtilium Veientibus aſtutias, leuitatem & pro
ditionem luculentiſſima oratione aperuiſſe, & deinde militibus circumſe
ptum, coram omnibus lictoribus tradidiſſe.

Hoſtilia Curia.

Curia Hoſtilia] Curia hoſtilia duobus in locis Romae fuit. Altera namqu
in foro ad Pacis templum, vbi Hoſtilius rex prius habitauit, de qua Marliano
lib. 3. cap. 17. Altera in eo loco, vbi poſtea Diui Ioannis & Pauli templum e
conſtitutum, de qua idem lib. 4. cap. 19. In roſtris quoque Curiam Hoſtiliam
conditam fuiſſe, Varro ſcribit, cuius Marlianus de antiquitatibus vrbis non
meminit.

Feronia.

Feroniae fanum] Meminit huius Feroniae Dionyſius libro 2. & rurſus lib.
Virgilius lib. 8. Aeneidos, & rurſus lib. 7. vbi inquit : Et viridi gaudens Feronia
luco. Vbi Seruius commentator ait, Feroniam virginem exiſtimatam, velut
Iouem Anxurum, id eſt, ſine nouacula & perinde nondum abraſum, qui co-
lerentur Terracinae, quae etiam aliquando Anxur fuit. Vide de eadem &
Strabonem lib. 5.

Albanum ſacrum.

Patrio ritu Albani ſacra facerent] Id ſacrum Albanum vel Latinas ferias ap-
pellatum putat Perionius lib. 3 de magiſtr. Romanorum, quod omnes Latini
ab Alba oriundi erant, vel cum Latinis feriis eſſe coniunctam. De quibus in-
fra lib. 42.

Nouendiale ſacrum.

Nouendiale ſacrum publice ſuſceptum] Cœlius libro 17. capite 21. tradit, No-
uendialium ſacrorum conſuetudinem inde natam, quod moris Ethnico-
rum fuerit diebus nouem mortuos flere. Dupliciter vero Nouendiale
ſacrum actum eſt apud Romanos : vno modo, cum defunctis parentabant,
ſeque luſtrabant. Altero, cum prodigium aliquod accidiſſet, quod Nouendiali
ſacro expiare ſolebant. Ita vero perficiebatur, vt doctis placet : Nouem dies
aſſidue Deis ſacrum faciebant, quod ſacrum indici ſolebat, vel à Pontifice
Mari-

Maximo vel à Prætore vrbano ex Senatus decreto, prout tradit Gyraldus hiſtoriæ Deorum Syntagmate 17.

Ioui Elicio facta] Cui Numa Pompilius aram in Auentino erexerat. Vide ſupra.

Fulmine ipſum cum domo] Contemptæ religionis pœna. Scribit enim Plutarchus in vita Numæ, Hoſtilium honeſta Numæ facinora, & potiſſimum pietatem in Deos, irriſionibus, & contumeliis inſectatum eſſe, vt res muliebres & inertes. Hoc igitur prodigium etiam extat apud Plinium libro 2. cap. 53. & lib. 28. ca. 2. Valer Max. lib 9. cap. 12. Cælium lib. 16. cap. 14. Sabellicum lib. 2. cap. 5. Multis verò perſuaſum eſt, Hoſtilium humana fraude periiſſe, Ancique Martii, qui poſt eum rex fuit inſidiis oppreſſum, vt cum proceſſoſo die Rex domi ſacra faceret, ſit ille regiam ingreſſus, ibique Hoſtilio cum vxore & liberis interfecto domum incenderit. Vide Dionyſium lib. 3. ea de re copioſiſſimè. *Hoſtilij mors.*

Ancum Martium] dictus eſt Ancus, ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, id eſt, à cubito, quem incuruum habuit, teſte Zonara, Tomo ſecundo Annalium, Seruio in 6. Æneidos. *Ancus.*

Ex filia] Pompilia videlicet, quæ Martio Pontifici nupſit. Hanc filiam non ex vxore Tatia, ſed ex altera Lucretia nactam eſſe, Plutarchus in vita Pompilij ſcribit. *Pompilia Numæ filia.*

Auitæ gloriæ memor] Liberi enim plerumque vel parentes, vel ſui generis homines referre ſolent. Vnde prouerbium vulgo iactatur: τοῦ πατρὸς ἐστὶ τὸ παιδίον, patris eſt filius. Et illud quoque Horatij, Fortes creantur fortibus & bonis.

Quod nunc feciales habent] De hac re copioſè Plutarchus in vita Camilli Dion. lib. 2. Gellius lib. 16. cap. 4. Seruius lib. 9. Æneid. Principium pugnæ Blondus lib. 4. Romæ triumph. Cælius Rhod. lib. 21. cap. 5. *Ius feciale.*

Deſcripſit] Ius feciale, quo tempore vel à quo inuentum ſit, inter auctores non conſtat. Fecialis enim ſacerdotij vſum omnium vetuſtiſſimum apud Romanos fuiſſe, Feneſtella docet, cum Tulli Hoſtilij tempore fuerit, cui tamen nequaquam aſcribit, ſed Alexander ab Alexandro à Tullo Hoſtilio, ſeu Anco Martio, vt vero alii, à Numa Pompilio, feciales inſtitutos putauit, qui ab Equicolis iura & verba ſolennia, quibus res repetuntur & bella indicuntur, accepere, Heſo auctore, de qua re & ſuperius nonnulla à nobis annotata ſunt.

Equicolis] Equicoli Vmbriæ populus in quarta regione Italiæ, quæ hodie ducatus Spoletanus appellatur, & Marſis finitimus inter Samnites & Pelignos. Volaterranus lib. 6. cap. 4. Geographiæ, hanc gentem, quæ ad Marſos pertinebat, ait ſimul cum Claſtidio interiiſſe, & ex horum ruinis noua & vicina oppida excitata eſſe. *Equicoli.*

Iuſte pieque legatus venio] Hinc iuſta bella ſunt (quæ pia dicebantur) quæ indicebantur rebus repetitis, non ex libidine ſumpta. Cum autem iuſta bella ſuſcepta ſunt, ſunt etiam iuſte gerenda, non perfidioſe, non fœdifrage, non acerbe, non ad internecionem. *Iuſta bella.*

Quirine] Romulum intelligit vel Martem, qui & ipſe Quirinus dictus fuit, vt ſupra annotatum eſt. *Quirinus.*

Haſtam in fines] Multis gentibus id ſolenne fuiſſe legitur, vt bellum indicturæ haſtam mitterent. Sic de Rhodiis id narrat Polybius libro 4. Scimus præterea Carthaginenſes, cum bellum vellent, Romam haſtam miſiſſe, Cœlius lib. 21. cap. 16. lect. antiq. *Haſtæ emiſſio.*

Concipiendiq. iuriſiurandi] Conceptis verbis iurate, ad diſcrimen dicitur eius iuriſiurandi, quod ſermoni ſubinde noſtro inteximus & inſerimus, vt cum *Conceptis verbis iurare.*

medius fidius, me hercule, ita Iupiter me amet, ædepol, dicimus, aut vltro ſponteque Sacramentum fidei, aut adſeuerationis religioſæ addimus. Verbis enim conceptis iuratur, id eſt, verbis certa comprehenſis formula. Nam concipere comprehendere eſt. Hoc vero iuſiurandum multo religioſius erat quam reliqua Huius generis erat & præiuratio, cum quis ante conceptis verbis iurabat, poſt quem alter in eadem verba iurans, tantummodo dicebat: idem in me. Huic igitur præiurationi, quæ ſpecies eſt iuriſiurandi conceptis verbis, addebatur execratio, eam enim verbum, idem in me, continet. Torneb. lib. aduerſar. 3. cap. 10.

Murtia Venus. *Ad Murtia data ſedes*] Venus primum Murtea, poſtea Murtia vocata eſt. Plinius lib 15. Quin & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murtiam vocat. Eſt & Arnobio Murcea ſegnium dea. Murciæ meminit Tertullianus in lib. de ſpeculis, quam eſſe dicit marmoris deam. Vbi marcoris ſcribendum recte exiſtimat Turnebus lib. 22 cap. 16. aduerſariorũ. Meminit & Murceæ Auguſtinus lib. 4. de ciuit. Dei, Cælius lib. 18. cap. 12 antiq. lect. Sed Gyraldus hiſtoriæ deorum, Syntag 13. tradit Murceam deam ſocordiæ, aliam eſſe à Murtia Venere.

Ianiculus. *Ianiculum*] Montem editum trans Tyberim poſitum: Dictus vero eſt Ianiculus ab Iano, qui in eo habitauit, & poſtea ſub eo ſepultus eſt. De huius magnitudine, & diuerſis quoque nominibus, vide Marlianum libro 1. cap. 1. & cap 5. vbi non contemnenda tradit de vrbis vario & ſæpe mutato ambitu.

Pons ſublicius. *Ponte ſublicio*] Sublicius pons dictus eſt à ſublicibus. Id eſt, magnis trabibus, quibus conficiebatur. Primum enim ligneus ab Anco Martio abſque clauo ferreo, & fulturis, contignatione ſola ita compactus eſt, vt belli temporibus adimi poſſet. Eum deinde Æmilius Lepidus lapideum fecit, & ex ſuo nomine Æmilium denominauit. *Æmilius pons.* Poſtmodum vero Antoninus Pius Imperator marmoreum fecit, cuius veſtigia eſſe tenemus, quæ hinc ad primas Auentini radices, Inde ad noſtram ætatem naualia cernuntur Vide Plinium lib 34. cap 5 & lib. 36. cap. 15. Marlianum lib. 7. cap. 7. & Blondum lib. 1. Romæ inſtauratæ.

Sylua Maſia. *Sylua Maſia*] In qua nunquam glires, niſi in partu reperiri, Plinius lib. 8. cap. 58. ſcriptum reliquit.

Hoſtia vrbs. *Hoſtia vrbs*] XVI. miliaribus ab vrbe diſtans, de qua Plinius libro tertio cap. 15. & libro 36. cap. 15 Marlianus lib. 7. cap decimooctauo. Florus ait, quaſi præſagio magnitudinis motum Martium, vt eo ipſo loco fundaret vrbem, quo totius mundi opes & commeatus reciperentur hoſpitio, maximo vrbis fœnore.

Carcer ædificari cœptus. *Carcer ad terrorem*] Ancum Martium Romæ primum carcerem ædificaſſe fere omnes ſcribunt, excepto Eutropio, qui lib. 1. cap. 10. L. Tarquinium Superbum primo vincula, taureas, fuſtes, compedes, catenas, exilia carcereſque inueniſſe dicit. Vide Polydorum quoque Virgilium lib de rerum inuentoribus 2. cap 3.

Tullianum. *Imminens foro*] In radicibus Capitolii, verſus ortum brumalem. Addidit deinde Tullus rex eam partem, quæ ſub terra eſt, & carceri, vt Tullianum vocetur, nomen dedit, vide Marlianum lib. 3. cap. 25.

Tarquinia ciuitas. *Tarquiniis*] Tarquinii Hetruriæ à Tarconte ædificata ciuitas, de qua Strabo lib 5. Plinius lib. 3. cap 6 Cuius veſtigia à mari paululum remota, etiam hodie viſuntur, nomen priſcum adhuc retinentia, cuius rei teſtis eſt Volaterranus lib. 5. cap. 8. Geograph.

Demaratus. *Demarati Corinthii*] Recte adiicit Corinthii, fuit enim & Demaratus Lacedæmoniorum dux, qui dum exularet, in patriam impius fuit, de quo Herodotus lib. 5. & Oroſius lib. 2. cap. 9. Hic vero Corinthius ex Bacchiadarum familia

milia ortus mercator fuit ditiſſimus. De quo Plinius lib. 35. cap. 3. & lib. 36. cap. 12. Plutarchus de fortuna Alexand. Val. Max. lib. 3. cap. 4.

Ob ſeditiones] Auctor de viris illuſtribus eam Cypſeli Corinthij tyrannidē fuiſſe ſcribit: De quo Plinius lib. 35. cap. 1. Fulgoſius Genuenſis lib. 9. cap. 1. de dictis factiſque memorabil.

Duos filios] Itidem Dionyſius ſcribit Demaratum in vrbe Tarquiniis duos ex nobiliſſima vxore ſuſcepiſſe filios, quibus Hetruſca nomina impoſuerit, & Arnatem alterum ſeniorem natu alterum Lucumonem vocarit à quo poſtea Lucumedi, vt quidam volunt, appellati, qui poſtea Lucenſes ſunt dicti. Sed Lucumedorum nomen vetuſtiſſimum eſſe ſatis conſtat. *Lucumo. Lucumedi.*

Tanaquil] De qua Plutarchus de virtutibus mulierum in præfatione, & de fortuna Romanorum in fine, Plinius lib. 36. cap. 27. Volaterranus lib. 19. cap. 2. Anthropol. *Tanaquil.*

Humiliora ſineret] Integer hic locus prima ſpecie videtur. & approbatur omnium conſenſu. Nannius tamen lib. 5. Miſcel. hic hulcus ſubeſſe putat. Reddit enim, illud ſineret in ſentiret mutandum, vt idem ſit cum τῷ φρονεῖν, nimirum eam pares animos ſuis natalibus & opibus habere. Porro & id auctarii loco adiicit. Lucumones dici ſolitos reges Hetruſcorum, qui duodecim erant, ſecundum duodecim populos, qui autem iſtis omnibus imperitabat, Lartem appellabant. Vnde adhuc Angli ſatrapas ſuos Lordas vocant. *Sinere pro ſentire. Lucumones qui. Lartes qui.*

Perita vt vulgo Hetruſci] Augurandi enim ars antiquiſſima primum à Chaldæis ad Græcos, apud quos Amphiaraus, Mopſus, & Calchas ſummi augures habiti ſunt, à Græcis deinde ad Hetruſcos venit, penes quos ea diſciplina præcipua ac longe peculiaris fuit. Vnde Naſo libro ſecundo Faſtorum ſcribit, virum quendam exulem Hetruria Romam veniſſe, cuius opera Romulum & Remum vſos exiſtimant, cum de imponendo vrbi nomine contenderent. Et ſic demum augurandi diſciplinam ad Romanos perueniſſe conſtat, de qua re multa Pompeius Lætus cap. 5. Feneſtella cap. 4. de ſacerdotijs Romanis. *Augurandi ars vetuſtiſſima. Hetruſci Augures.*

Aquila ſuſpenſis] Aquila cum rex omnium auium merito ſit, quas altiſſime volando, aliiſque virtutibus longe ſuperat, primum Troianorũ inſigne erat vt teſtis eſt Mapheus Laudenſis, de factis poſt cladem Turni. Et hinc apud Romanos in auſpiciis imperium portendere viſum eſt. Sic enim & Romæ Claudio in forum eunti aquila dextro humero inſedit, imperium oſtendens. Romani igitur etiam hodie aquilæ inſignia habent, teſte Plinio lib. 10. cap. 4. & Alexan. ab Alex. lib. 4. cap. 2. *Aquila Troianorum inſigne.*

Repoſuit] Hoc eſt reſtituit, veluti ſui miniſterii conſcia, quod cum feliciter Tarquinio ceſſiſſet ſumptis imperatoriis ornamentis, ſemper in eburnei ſceptri vertice aquilæ figuram habuiſſe dicitur, cuius rei teſtis eſt Alexan. ab Alex. lib. 1. cap. 28.

Notitiamque eam] Ampliſſimas enim ex hæreditate paterna diuitias cum haberet in commune deponere voluit; Deinde Anco Martio regi ampliſſimas pro neceſſitate pecunias dono dedit, in vſus bellicos quantiſcunque indigeret pecuniis, exhibuit, patritiorum multos beneficiis deuinxit, popularem quoque multitudinem argento ſibi conciliauit. Vere igitur in Phœniſſis Euripides: τὰ χρήματα ἀνθρώποισι τιμιώτατα πλείστω τῶν ἐν ἀνθρώποις ἔχει: Id eſt, Mortalibus nil charius pecunia, atque inter homines vita plurimum valet.

Iam filii prope puberem ætatem] Duos tantum filios reliquit Ancus Martius rex, alterum puerilis ætatis, alterum maiorem natu pubeſcentem.

Tarquinium inſtare] Diſcrepat hoc loco à Liuio Dionyſius, qui ſcribit, defuncto iam Anco, Senatum primum pro more interregem creaſſe, & deinde

ſtatim

ſtatim comitiis habitis, multitudinem, regem Tarquinium Priſcum elegiſſe, confirmantibus quoque ea auſpiciis, quæ populus iudicauerat. Eſt autem libidinis regnandi notatu dignum exemplum.

Domi militiaq;] Secretioribus namque conſiliis domi militiæque adhibitis equitum deinde præfecturam adeptus eſt.

Pater minorum gentiũ. *Centum in patres legit*] Senatores à Romulo centum creatos fuiſſe, qui ob honorem patres, ob ætatem ſenatores dicti ſunt, dictum eſt ſuperius. Deinde communicata vrbe cum Sabinis & Tatio, idem Romulus alios centum legit, vt eſt apud Liuium, explens numerum ducentorum. Nunc Tarquinius Priſcus in orbitate Senatus legiſſe centum alios ſcribitur, minorum gentium appellatos, tametſi a Bruto familias minorum gentium inuentas nonnulli credant. Onuphrius Panuinius in ſua ciuitate Romana, Sabinis in vrbem æquo iure ſuſceptis, ex illuſtrioribus familiis viros centum curiarum ſuffragiis, veteribus Senatoribus aſcriptos, & Senatorum ordinem auctum exiſtimat. Et hinc potius patritiorum minorum gentium, & patrum conſcriptorum originem manaſſe credit, quam quod Liuius, Plutarchus & Tacitus tradunt, ſub L. Bruto primo conſule, & ſub Tarquinio Priſco, patritios minorum gentium primum appellatos. Nam eos tantum patritios, qui à Romulo primum lecti ſunt maiorum gentium fuiſſe, vel ſequentis lectionis patritiorum teſtimonio confirmari poſſet, qui eorum ratione habita, nonniſi minorum gentium ſeipſos eſſe profiterentur. Fuerunt equidem & hi maiorum gentium ſi iis, qui à ſequentibus regibus lecti ſunt, conferantur, ita vt à Romulo lecti, ſint ita maiorum gentium, vt minorum eſſe non poſſint. Nouiſſimi vero à Bruto creati, ita ſint minorum, vt maiorum appellationem obtinere nequeant, medii vero à regibus allecti, modo maiorum modo minorum dici poſſint, maiorum quidem inferiorum minorum vero ſuperiorum patritiorum habita ratione. Sunt autem qui maiorum gentium appellatos putent, quos Romulus tantum prima lectione ex Albanis adlegit, reliquos inde, & quos ipſe, & quos alij reges deinde aſciuerunt, maiorũ, vt tradit Sigonius lib. 1. de antiquo iure Quiritum, cap. 7. De patribus vero conſcriptis, eos

Patres conſcripti qui. primum conſcriptos eſſe credendum, qui primo ordini iam inſtituto inſerti ſunt, & reliqui omnes qui varijs temporibus in eum ordinem ſunt collocati. Nam ſi conſcriptum eſſe, idem eſt, quod allectum, cur hi qui in ordinem iam inſtitutum cooptati ſunt, conſcripti non ſunt appellandi.

Dii maiorũ & minorum gentium. *Deinde minorum gentium*] Id deinde Pitheus lib. 2. aduerſ. ſubſec. cap. 3. interpretatur ſcilicet à L. Bruto, auctoritate Taciti lib. 11. Ex hac vero differentia Senatorum; translatione quadam ex Diis Tullius eleganter quoſdam maiorum, quoſdam minorum gentium dixit libro 1. Tuſculan. Maiorum gentium appellans eos, qui cœleſtes habiti ſunt ſemper, & ab antiquis ſelecti dicti ſunt, vt & eos Auguſtinus libro ſeptimo, de ciuitate Dei præcipuos & ſelectos vocat: Minorum vero gentium Dij ab eodem appellantur aſcriptitij quidam, & allecti in Deorum numerum, qui ex hominibus diuinos honores meruerant, prout eleganter tradit Budæus in prioribus annotationibus ad Pandectas.

Circus. *Circo qui nunc maximus dicitur*] Circus apud Romanos dicebatur is locus, vbi ludrica fiebãt certamina & ob hoc quidem, quod in circuitu ſpectaculis ædificatis, ibi ludi fierent, & quod illic circũ metas ferretur pompa, & equi currerent. Erat autem forma oblonga inſtar arcus, in circuitu habens gradus, ſpectatoribus apta ſedilia, ne alter alterius proſpectum impediret, cuius deſcriptionem pete ex Marliani lib. 4. cap. 10. Topographiæ.

Circus maximus *Qui nunc maximus dicitur*] Inter Palatium montem & Auentinum non procul à templo Herculis, cuius pauimentum fecit ex Chryſocolla, hoc eſt, ex omnium dutiſſima materia, quæ naſcitur poſtquam aurum effoſſum eſt, po-

ſuit

Google

ſuit autem fundamenta tantum huius circi Tarquinius, quem Cæſar deinde, addens magnificentiam, ampliauit. Cum enim longus fuerit ſtadiorum triũ cum dimidio latus quatuor iugerum, Cæſarem in eam amplitudinem extendiſſe, & non Tarquinium volunt: Id quod veriſimile eſt, cum Tarquinii temporibus ciuitas adhuc tam populoſa nõ eſſet, neque in tantum dedita ſpectaculis, ergo non tanto opus erat ſpacio, vt Cæſaris ætate. Reliqua vide apud Dionyſium, Plinium lib.36.cap.15. Marlianum lib.4. cap.1. Topograph. Volaterranum lib.29.cap.11.& lib.6.cap.1.

Romani magnique] Romani ergo & Magni ludi iidem fuerunt, iique annui ex Liuii ſententia. Quod verumne ſit dubitat Perionius lib.3. De magiſtratibus Romanis, adductus eo, quod interdum facti inueniantur prodigiorum cauſſa, & interdum religione iniecta, vt Liuius lib. 22. tradit de Q. Fabio Maximo, & lib. 25. de Publ. Cornelio Scipione, Ædile ante legitimam ætatem creato. Inter ludos vero qui plurimi Romæ fuerunt, ſpectatiſſimi fuerunt Romani à regibus primum inſtituti, Ioui, Iunoni, & Mineruæ celebres. Nam ſingulis diis ſinguli dicati ludi erant, quos ad placanda numina cum ſacrificiis cumque cantu & tibia celebrabant, prætoris edicto id decernente. Tarquinius igitur Priſcus cum ludos Magnos opulentius, inſtructiuſque inſtituiſſet, quam priores fuiſſent, Magni dicti ſunt, in eos enim ducenta millia nũmûm impenſa ſunt. Vnde deinde quoque poſt pugnam ad Thraſymenum celebrati ſunt ludi Magni, æris 333. millibus, bobus albis 400. multiſque aliis hoſtiis & diuitiis, quorũ celebritate, præcipua per ſingula puluinaria mittẽbantur munera. Verum de Romanorum ludis & ſpectaculis Plinius lib.7. cap.56. lib.10 cap.19. Blondus lib.3. Romæ triumphantis. Alexander ab Alex. lib.6.cap.16. Volaterranus lib.20.cap.11.& alii. *Ludi Romani magni.*

Muro lapideo] Marlianus Tarquinium Superbum, ciuitatem prius ruderibus, vilibuſque ſtructuris munitam, muro ex lapidibus primum incluſiſſe, lib.1.cap.5. ſcribit, vbi multa de ambitu & mœnibus vrbis ſæpe reſtauratis legere licet.

Accius Nauius] Fuit Accius Nauius primo tenuis fortunæ homo referente Cicerone lib. de Diuinat. 1. Quum enim olim ob paupertatem ſues paſceret, vna ex his amiſſa vouiſſe dicitur ſi recuperaſſet, vnam ſe Deo daturum, quæ maxima eſſet in vinea. Itaque ſue inuenta, ad meridiem ſpectans, in vinea media conſtitiſſe dicitur, cumque in quatuor partes vineã diuiſiſſet, treſque partes aues obduxiſſent, quarta parte quæ erat reliqua regione diſtributa, mirabili magnitudine vnam inuenit: qua re celebrata cum vicini omnes ad eum de rebus ſuis referrent, tantum demum nomen tantamque in augurando auctoritatem aſſecutus eſt. *Accius Nauius.*

Diſcidiſſe cotem ferunt] Cotem autem illam & nouaculam defoſſam in comitio, ſupraque impoſitum puteal accepimus. Hanc hiſtoriam leges apud Dionyſium, Plin. lib.34. cap.5. Lactantium lib.1.cap.8. Val. Max. lib.1.cap.4. Blondum lib.2. Romæ triumphantis, Volaterranum lib.3.cap.1.& lib.14.cap.3. Cæl. Rhodig. lib.10 cap.17.

Numero tantum alterum adiecit] Vt Nannius lib.5. Miſcellaneorum annotat, Attrebatenſis codex habet numero tantum alteram adiecit. Buſſidianus numerum tamen alterum adiecit. Sed vulgata lectio probatior eſt, indicat enim numerum in centuriis equitum duplicatum eſſe. Hac forma loquendi Cicero de oratore perfecto vſus eſt. Pes qui adhibetur ad numeros, partitur in tria. vt neceſſe ſit partem pedis aut æqualem eſſe alteri parti, aut altero tanto, aut ſeſqui maiorem eſſe, ita ſit æqualis Dactylus. Alterum tantum dicimus cum tantundem adhuc ſemel eſt, quantum antea in numero aut magnitudine fuit. Sumpta autem eſt ea forma loquendi à Demoſthene contra Midiam, vbi inquit: *ὑμεῖς δ' ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι ὁμογνώμην δέκα ταλάντων ἐτιμήσατε, ὅτι* *Alterum tantum quid ſignificet.*

exi-

[illegible] ἱππέων. Cæterum de his centuriis præter Liuium, vide Dionyſium lib 2 Feneſtellam cap.2 de magiſtrat. Roman. Blondum lib.3 Romæ triumphantis. Alexand ab Alex lib.2.cap.29.

Deditionis formula. *Deditoſque Collatinos*] Deditionis formula. De qua Alciat lib. 1. [illegible] cap.14. vbi docet, qui dedititij in iure vocentur.

Seruius vnde dictus. *Seruio Tullio*] Dionyſius ait, ideo Seruium appellatum, quod ab Ocriſia ſerua natus eſſet.

Puero dormienti] De Seruii Tullii parentibus & conceptu mirabili, Plinius lib.2[illegible] cap.17.

Ignis duæ virtutes. *Arſiſſe ferunt*] Et ita quidem, vt qui forte aderant, perculſi aquam è proximo peterent flammam extincturi. Duæ autem ſunt virtutes ignis, vt Plato teſtatur: Altera edax & peremptoria, vt ſupra de Tullo Hoſtilio, qui fulmine ictus eum regia flagrarit. Altera mulcebris & innoxo lumine, ac quaſi lambens flama, Sic ignis Aſcanium fatalis exilii cum patre diſcrimina ſubeuntem, de cœlo quaſi ſuccenſo capite illuſtrauit, vt apud Virgilium lib. 2. Eneis. De præſenti vero prodigio Plinius lib.2.cap.110.& lib 36. cap. 27. Valerius Maximus lib.1.cap 16 Cicero lib 1.de diuinat.

Ignis in prodigiis. *Columen quondam rebus noſtris dubiis*] Ignis enim in prodigiis apud veteres, ſi vrendo non noceret, ſemper celebritatis gloriam afferebat, cuius quoque rei exemplum leges apud Claudianum de quarto conſulatu Honorij. Apparet quid ſigna.

Subito ictu] Accepto à percuſſoribus filiorum Anci Martii. Eſt autem muliebris aſtutiæ memoratu dignum exemplum.

Liuius cõtra Vallam defenſus ab Alciato. *Interim Seruio Tullio*] Qua ratione factum ſit, vt Priſco ſucceſſerit Seruiũ Tullius excluſo Superbo, docet Alciatus libro parergon capite 8. vbi Liuium contra Vallam defendit, & huius rationes aduerſus Liuium inductas diluit.

Cenſum enim inſtituit] Eadem quæ hic Liuius, Dionyſius quoque tradidit, etſi aliis verbis libro quarto: Vbi tamen à Liuio incenſus ſumma non in parti: is diſcrepat. Quare ille omnino ad huius loci verum intellectum adiungatur.

Ciuium Romanorum diſtinctio varia. *Ex iis qui centum millium æris*] Ex hoc loco ſatis apparet, multiplicem ciuium Romanorum inter ſe diſtinctionem fuiſſe. Nam cenſu ordinibus ætate deſcriptos præter Liuium lib.3 de legibus Cicero teſtatur, vbi de centuriatis comitiis loquitur Cenſu id eſt per claſſes, quæ cenſu inter ſe diſtinctæ erant. Ordinibus, id eſt, per centurias equitum & peditum, ætate, id eſt, per Seniorum Iuniorumq; centurias, quæ poſtrema diſtinctio, vt intelligenda ſit, ex Tuberone explicat Gellius lib 10 cap.28 nimirum quod Seruius Tullius, quos Reipublicæ idoneos eſſe arbitraretur, ab anno 17. vſque ad annum 46 Iuniores, ſupraque eum annum Seniores appellarit. De eo vero, quod de cenſu primæ claſſis hic Liuius ſcribit, non bene inter ſcriptores veteres conueniſſe videtur. Plinius enim lib 33 cap.3 dicit, primæ claſſis cenſum ſub Seruio fuiſſe centum ac decem millium æris Gellius lib.7.cap. 13. dicit centum & viginti quinque millium æris claſſicorum cenſum fuiſſe. ita vt quid in hac re ſequendum non habeamus. Æs autem apud Romanos, quod verbum hic & à veteribus ſæpe vſurpatur, eiuſdem pretii & ponderis fuiſſe, cuius minam apud Athenienſes tradit præter alios Ioachimus Perionius libro 2. de magiſtratibus Rom. Per dena autem millia æris, Budæus lib.5. de aſſe, intelligit centenos aureos

Classes. *Iuniores qui.* *Seniores qui.* *Claſſis primæ cenſus.* *Æs quod apud Romanos.*

Verutum. *Verutum datum*] Verutum teli genus, ſimile veru, à quo nomen ei adhæſit, meminit eius Lucretius lib.3. Vix etiam ruſſus quingentos ſæpe Veruti[illegible]: & Saluſtius lib 3. Hiſtor. Manebant, in modum verui militaris.

Accenſi. *In his accenſi*] Marcellus ſcribit, accenſos genus militiæ eſſe, adminiſtrantibus

tibus proximi, dicti quod ad neceſſarias res ſæpius accirentur velut acceſiti. Sextus vero Pompeius, Accenſi (inquit) dicebantur, qui in locum mortuorũ militum ſubrogabantur, & ad cenſum adiiciebantur. Idem lib. 1. Aſſcriptitii velut quidam ſcripti dicebantur, qui ſupplendis legionibus aſſcribebantur, hos & accenſos dicebant. Sed Varro rectius, qui docet accenſos adminiſtratores fuiſſe magiſtratuum abacciendo dictos, id eſt, vocando, nam accenſus inſtar præconis acciebat iuſſu conſulis Quirites ad concionem, quæ ſententia Robortello lib. 2. emendationum cap 21. & Onuphrio Panuinio in ciuitate Romana placet. Plinius lib. 7. Adiectus eſt & meridies accenſo conſulum id pronuntiante. Erant ſingulis præſidibus prouinciarum accenſi, quod munus nemini niſi libertis deferebatur, vt ſcribit Cicero ad Q. Fratrem. Aſconius autem ſic: Accenſus eſt nomen ordinis & promotionis in militia, & nunc dicitur princeps vel commentarienſis, aut cornicularius.

Hoc minor cenſus reliquam] Liuius quidem quinque claſſes à Seruio inſtitutas minime obſcure prodit. Ad ſextam Proletariorum & capite cenſorum fuiſſe auctores alii memoriæ prodiderunt, quanquam huius non ſit habita ratio, id quod oſtendit Tubero apud Gellium loco præallegato, & Liuius cum ait, Tribunos pleb s decem creatos binos ex ſingulis claſſibus: & Aſconius qui in commentario Cornelianæ quinque primum Tribunos creatos prodit, binos ex ſingulis claſſibus. Cæterum non eoſdem fuiſſe proletarios, & capite cenſos, quos ſextam expleuiſſe claſſem, auctores prodiderunt, teſtis huius rei eſt diligentiſſimus Gel. lib 16. ex Iulij Pauli ſententia. Nam qui in plebe, inquit, Romana tenuiſſimi pauperrimique erant, neque amplius, quam quingentum æris in cenſum deferebant proletarij appellati ſunt. Qui vero nullo, aut perquam paruo ære cenſebantur, capite cenſi vocabantur, extremus autem cenſus capite cenſorum æris fuit CCCLXXV.

Proletarij qui.

Capite cenſi qui.

Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera] Nam ſi quando ei opus eſſet militum decem millibus, aut viginti, diuiſa in centum nonaginta tres centurias ciuitate, prout Dionyſius tradit, per centurias imperabatur quantum dare militum quemque oporteret. Tum inita ratione pecuniarum, quæ exercitui ducendo opus eſſet, populus in centum nonaginta tres centurias diuidebatur, & quidquamque centuriam conferre oporteret imperabat. Qua ratione fiebat, vt qui maximo cenſuerant, cum & pauciores eſſent, & in plures diuiſi centurias, ſæpius ac fere continenter ferrent onus militiæ, & de ſuis facultatibus plus in commune conferrent, atque vt ait hic Liuius, à pauperibus inclinata onera, qui enim in medio cenſu erant, qui plures erant, & in pauciores centurias diſtributi, nec ita ſæpe militabant, nec magno tributo grauabantur: qui vero infimo cenſu erant, omnino onere immunes fuerunt, vt hoc explicat Onuphrius in ciuitate Rom. ſub tit. de cenſu.

Deinde eis honos additur] Dominatio nimirum in comitijs, quibus res maximæ à populo ſciſcebantur. Nam ex veteri lege tria erant, vt populi poteſtate, magiſtratus omnes creare, leges condere aut abrogare, bellum indicere, aut pacem facere. Hæc vero à populo ita peragi ſolita erant, vt per curias diuiſus ſuffragium ferret. Erantque tunc pauperes diuitibus ſuffragio ferẽdo pares. Quin etiam quia multo pauciores erant diuites pauperibus, ita fiebat, vt vis ſuffragiorum eſſet penes pauperes. Quo à Seruio Tullio animaduerſo in diuites tranſtulit poteſtatem ſuffragiorum, quando enim volebat vel magiſtratus creare, aut leges ferre, aut bellum indicere, centuriata comitia pro curiatis vocabat, ac primum quidem ad ſuffragium ineundum vocabat centurias maximi cenſus in quibus erant 18. centuriæ equitum & peditum XXC. Hæ octo & nonaginta centuriæ quæ reliquam multitudinẽ tribus centuriis ſuperabant, ſi conuenſſent, reliquas vincebant, omninoque quod ſtatuiſſent, obtineri oportebat. At ſi omnes illæ non conuenſſent, tunc vocabat

Suffragiorũ ratio ſub Seruio Tullio.

ſecunda

ſecundæ claſſis 20. vel 22. centurias, quod ſi horum ruſus diuerſæ ſententiæ fuiſſent, vocabantur centuriæ viginti tertiæ claſſis, mox quartæ XX. Idque eo vſque faciebat, donec XCVII. centuriæ conuenirent, quod ſi vocata etiam quarta claſſe id nondum ita accidiſſet, ſed ſuffragiorum multitudine pares eſſent XCII. centuriarum ſententiæ, tum vltimam centuriam ſextæ claſſis vocabat, quæ cui parti ſe addidiſſet ea vincebat, id quod raro aut nunquam vſu venit, fere enim à prima claſſe omnia tranſigebantur, raro ad quartam peruentum. Quinta vero claſſis ac poſtrema nullius fere momenti erat. Atque ille quidem ordine inſtituendo, quo tantum auctoritatis dabat ditioribus, vt pene exacti Reipublicæ adminiſtratione pauperes viderentur, tantum adhibuit calliditatis, vt plebi infimæ fraus non appareret. Omnes enim ſe æquabiliter Rempubl. gerere cenſebant, quod viritim rogabantur in ſuis ſingulis centuriis. At decipiebantur, partim quod vniuerſæ centuriæ vnum eſſet ſuffragium, ſiue plurimos ſiue paucos ciues complecteretur, partim quod primi ſuffragium ferrent ex centuriæ, quæ erant maximi cenſus, quæ & plures erant numero, reliquis omnibus, & pauciores tamen homines ſingulæ continebant.

Suffragiorum ferendorum triplex ratio.

Ibi ſi variaret] Ex his Liuii verbis, triplicem fuiſſe ferendorum ſuffragiorum rationem intelligimus, primam eam quam Romulus inſtituit, de qua paulo ante dictum eſt, alteram eam, cuius Seruius Tullius auctor fuit & inuentor, vt gradus eſſent ii, quos hic Liuius expoſuit, tertiam, quam ſua ætate ab ſuperioribus diuerſam eſſe affirmat. Cur autem inſtituta à Seruio ratione, niſi variarentur ſententijs iuret equites & primæ claſſis pedites infra non deſcenderetur, Liuius non exponit, ſed nos ex Dionyſio iam oſtendimus, nimirum hoc idcirco fieri ſolitum, quod illi vniuerſi reliquas tribus centurijs ſuperarant: Id quod tamen Ioachimo Perionio lib. 3. de magiſtratibus Romanis non longe à principio, falſum videtur. Nam cum ſecundæ claſſis viginti eſſent centuriæ, tertiæ 30 quartæ 25. quintæ 30. efficitur profecto maiorem harum numerum eſſe, quam equitum & primę claſſis, quæ ex ipſius Dionyſij ſententia decem & octo centurias explebant. Itaque magis adducitur, vt credat hunc honorem equitibus & primæ claſſis peditibus tributum eſſe, vt ſi in ferendis ſuffragijs vnum idemque ſentirent, eorum valeret ſententia, nec diffitetur tamen Dionyſii rationem ſententiæ eius de numero centuriarum conuenire. Equites enim facit explentes decem & octo centurias, primam claſſem octoginta, ſecundam duas & viginti adiunctis fabris, tertiam viginti, quartam duas & viginti, quintam 30.

Tribus ſub Seruio.

Quadrifariam enim vrbe diuiſa] Scilicet à Seruio Tullio, vt & auctor de viris illuſtribus in vita Seruij cap. 7. tradit: eo enim vſque trium tantum tribuum fuerat: Et vnam quidem Palatinam, aliam Suburanam, tertiam Collatinam quartam Eſquilinam vocauit. De hiſce autem vide Blondum lib. 3. Romæ triumph. Alexan. ab Alex. lib. 1. cap. 16.

Tribus vnde dicta.

Tribus vt ego arbitror à tributo] Non ſine cauſſa hoc Liuius adijcit (vt ego arbitror) Nam Varronis ſententia, verbum tribus à tribus eſt nominatum, quod ager Romanus in tres partes diuiſus eſſet, Tatienſes, Ramnenſes, Lucerenſes, quam etiam Plutarchus & Dionyſius ſecuti ſunt, tribum à numero dictam putantes, ſicut ab Athenienſibus τριττὺς eſt appellata ἀπὸ τῶν τριῶν id eſt à tribus, eamque veriorem exiſtimat Perionius lib. 1. de magiſtratibus Romanorum. Vt vero Liuius in hoc à Varrone diſſentit, ſic nec quos Varro tribus vocat, eodem nomine appellat Liuius, ſed centurias, eaſque equitum. Tribus vero à centurijs differre, hic Liuij locus luculenter teſtatur, dum primum duplicatum fuiſſe numerum tribuum quas tempore ſuo 35. fuiſſe ſcribit. Quod ſi multiplicatę fuerunt, Vt ipſe vult, & curiæ eædem ſunt quæ tribus,

Tribus an eadem

certe cum dicat, curias à Romulo 30. fuiſſe, non ſolum eſſent quinque & triginta

ſtata tribus, ſed ſexaginta duplicatę. Deinde tribus à tributo appellatas confirmat, cuius conferendi Seruius rationem inierit: quod ſi quatuor tantum fuerant tribus à Seruio inſtitutæ, curiæ autem triginta, quas Romulus, vt vult, inſtituerit, certe aliud tribuum, aliud curiarum nomine intelligi conuenit. *cum centuriis.* Liuio ſuffragatur Dionyſius Halicarnaſſeus libro 2. antiquit. Roman. & Plutarchus in vita Romuli qui melius accommodatiuſque ipſo Liuio horum verborum diſſimilitudinem expoſuiſſe videntur. Eorum etenim ſententia vnaquæque tribus curias decem continebat. *Tribus decẽ curias continet.* Liuius autem noſter adeo obſcuram hanc quæſtionem reddidit, dum ſolus centurias vocat, quas tribus cæteri appellant, & curias 30. à Romulo inſtitutas eſſe dicit, eaſque à tribub. ſeiungit, & à curiis triginta, quas Halicarnaſſeus & Plutarchus ponunt, vt Pedionius loco prææallegato fateatur, ſe prorſus ignorare, quid Liuius curias appellarit. Itidem de obſcuritate huius loci Nicolaus Grucchius lib. 1. de Comitiis Romanorum conqueritur licet lib. 3. cap. 1 tandem cum Budæo in poſterioribus annotationibus in Pandectas ſtatuat. Curias Romæ fuiſſe populi tales quaſdam partes, quales ſunt in vrbibus noſtris parœciæ. *Curiæ quæ fuerint.* Vt etenim hæ habent deſtinatas quaſdam domos, in certa quadam vrbis parte ſitas, quæ communia ſacra, ædem ſacram communem, ſacrorum communem adminiſtrum habent. Ita curiæ erant incolarum vrbis partes, non modo loco, ſed etiam ſacris peculiaribus ſibi diſtinctæ, ſed & diſtributionem tribuum ſecundum loca & regiones vrbis fuiſſe, Dionyſius Halicarnaſſeus teſtatur, qui eam vocat τοπικὴν, ſicuti diſtributionem in claſſes & centurias γενικὴν: prout & Gellius idem fere docet lib. 15. ca. 27. Porro autem Varro, curiam non eodem modo, quo Dionyſius atque Plutarchus appellare videtur. In libro enim de Latina lingua duo genera curiarum facit his verbis. Curia duorum generũ; *Curia duorũ generum.* nam & vbi curarent ſacerdotes res diuinas, vt curiæ veteres, & vbi Senatus humanas, vt curia Hoſtilia quam primus ædificauit Hoſtilius. In eodem: Curia, vbi Senatus Rempubl. cũ curat, illa etiam curia dicitur, vbi cura ſacrorũ publica, ab his Curiones. Varro itaq; nomen curiæ ad loci appellationem refert ſuperioribus verbis, de qua ſignificatione Dionyſius loquitur libr. 2. Iis autem quæ ad Deorum cultores pertinent, conſtitutis templa diuiſit, cuiuſque ſingulis binos deos quos colerent, aſſignarunt, decreuitque ad ſacra ſumptus, qui publice præberentur ſacra autem vna cum ſacerdotibus curiæ faciebant, feſtiſque diebus in curiali Veſta omnes epulabantur. Erat enim ſuum cuique curiæ triclinium, in quo ſacra ſtabant, vt apud Græcos in Prytaneis. *Veſta curialis.* Porro etſi hæc ad intelligendum hunc Liuii locum ſufficere videri poſſent, tamen quia tribuum cognitio res vt vtilis & neceſſaria, ita difficilis & obſcura hactenus fuerit, mihi ipſi conſtitui hoc loco, quo Ser. Tullii geſta ſcribuntur à viris doctiſſimis hinc inde tradita, maxime vero ab Onuphrio Panuinio aſcribere de iiſdem, atque quantum rei difficultas permittet, obſcurâ quæq; explanare, verumque xxxv. tribuum numerum & nomina, atque quid de iis, quæ ſuperflua videntur, ſentiendum ſit, aperire. Cuius rei tractationem, quo diſtinctius intelligi poſſit, à Romulo paulo altius repetam. Nam is primus tres conſtituit tribus.

DE PRIMIS TRIBVS ROmuli tributus.

VRbem Romam & agrum in tres partes, quâs etiam tribus appellauit, & XXX. curias primus Romulus diuiſit, vt M. Varro lib. 4. de lingua Latina, & alii veteres ſcriptores tradunt. Ager Romanus (inquit Varro) primum diuiſus in partes tres, à quo tribus appellatæ, Tatienſium, Ramnenſium, Lucerum, nominatæ (vt ait Ennius) Tatienſes à Tatio, Ramnenſes à Romulo, Luceres (vt ait Iunius) à Lucumone, ſed omnia hæc vocabula Tuſca, vt

Velumnius, qui tragædias Tuſcas ſcripſit, dicebat. Dionyſius libro ſecun Diuiſa in tres partes omni multitudine, ſingulis partibus præfectum con tuit eum, quem illuſtriſſimum ac nobiliſſimum cenſebat. Tum ſingul pertinm rurſus in decem partes diſtribuit, totidemque ſingulis præ dit, qui eſſent fortiſſimi, ac maiores quidem partes, tribus minores curi pellauit, vt etiam ad noſtram vſque ætatem vocantur. Qui tribubus, qui curijs præerant, curiones vocati. diuiſæque ſunt rurſus curiæ in dec vocabaturque ſingulatum præfectus decurio. Poſtquam autem hoc m omnes in tribus & curias deſcript. ſunt, agrum vrbanum omnem in tr æquales partes diſtribuit, ac ſingulis curiis ſuam partem attribuit. Liuius 10. Quum inter augures conſtet imparem numerum eſſe debere, vt tre tiquæ tribus, Ramnenſes, Vatienſes. Luceres ſuum quoque augurem ant. Pædianus oratione III. in Verrem Tribus principio tres fuerunt, Ta ſis vna à Tatio rege, Ramnenſis altera à Romulo. Luceres altera à Luc ne, ſiue Lucerino ſiue à luco, quem lucum aſylum vocauerat Romulus O tinnerunt autem nomen, aut à tributo dando, aut quia primo tres fuer vnde etiam tribuni dicti. Plutarchus in Romulo. Eodem tempore in tri bus tota ciuitas diuiſa. Ramnenſes à Romulo, à Tatio Tatienſes appell tertis tribus homines Luceres dicti, à luco Aſyli in quem multi fuga de ciuitate donati ſunt. Tribus autem tres ipſas fuiſſe numero, nomen ip indicat, quibus qui præerant, tribunos vocabant Singulæ autem trib' dec continebant curias. Pomponius Læt. Dicti tribuni quod olim in tres pa populus diuiſus erat, & ex ſingulis ſinguli creabantur, vel quia tribuum ſ fragio creabantur. Et Propert. lib. 4. Eleg. 1.

Primus Galeritus poſuit prætoria Lygmon,
Magnaque pars Tatio rerum erat inter oues.
Hinc Tities, Ramneſque viri, Lucereſque coloni,
Quatuor hinc albos Romulus egit equos.

Et Sex. Pompeius. Titienſis tribus à prænomine T. Tatij regis appell videtur. Pædiani & Plutarchi ſententiam de Lucerum appellatione, qui L ceres à luco Aſyli dictos fuiſſe ſcribunt, maxime probo, verum enim eam e exiſtimo. Nam hi, qui cum Romulo primo vrbem condiderunt, vt pa Albani, aliquot Græcanici generis, qui tum Palatium & Capitolium h tabant. Ramnenſes à Romulo nominati fuerunt, qui palatium & mon Cælium poſt conditam vrbem coluerunt. Tatienſes autem fuerunt Sab & quotquot ab ea regione, vel cum Tatio, vel poſtea venerunt, hi Cap lium & Quirinalem coluerunt. Cæteri aduentitij, vt Etruſci & Latini & fugæ omnes qui ad Aſylum confugerant. Luceres à Luco Aſyli denom ſunt. Hi loca inter Palatium & Capitolium plana, atq; circum forum it Et quanquam auctores habeam, qui tertiam tribum Lucerum à Lucum Etruſco, qui Romulo bello laboranti contra Sabinos præſto fuit, dictam lint quemadmodum Cœlium montem ab altero Tuſcorum duce Vib Cœlio appellatum fuiſſe ſcribunt: magis tamen Pædiani & Plutarchi ſen tia adducor, vt probem, quod Lucerum à loco appellatio longe ampli atque plus comprehendat, quam à Lucumone deriuata. Liuius lib. 1. has bus centurias equitum vocat, quod ex ſingulis ijs tribubus centũ equites pti eſſent Eodem (inquit) tempore & centuriæ tres equitum conſcriptæ Ramnenſes à Romulo, ab T. Tatio Tatienſes appellata, Lucerum nom originis cauſſa incerta. Sex. Pompeius: Turmam equitum dictam eſſe Curianus quaſi terinam, quod terdeni equites de tribus tribubus, Ta ſium Ramnenſium, Lucerum fiebant. Itaque primi ſingulis tum decu decuriones dicti, qui ex eo in ſingulis turmis ſunt, etiam nunc terni Et Varro libro quarto: tribuni militum dicti, quod terni tribus tribubus

mag-

Google

...nenſium, Lucerum, Tatienſium olim ad exercitum mittebantur. Porro autem hæ tres tribus vſque ad Tarquinij (vt opinor) Priſci tempora permanſerunt. Nam cum ſub Tullio Hoſtilio Albani in Ramnenſium tribum adſcripti, cæterique omnes populi, qui ſub Regibus Romam venerunt ad habitandum, præter Sabinos, Lucerum tribui incluſi fuiſſent, vrbeque multum aucta, hæ tres tribus non ſufficerent, L. Tarquinius Priſcus ſub iiſdem, quibus inauguratæ erant, nominibus eas duplicauit, primoſque & ſecundos Tatienſes, Ramnenſes & Luceres conſtituit, quod idem etiam de equitum centurijs Liuio & Dionyſio auctoribus fecit. Cuius rei ita meminit Sex. Pompeius: Sex Veſtæ ſacerdotes conſtitutæ erant, vt populus pro ſua quiſque parte haberet miniſtram ſacrorum, quia ciuitas Romana in ſex erat diſtributa partes, in primos ſecundoſque Tatienſes, Ramnenſes & Luceres. Et Liuius libro primo: Neque tum Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutauit numero, tantum alterum adiecit, vt mille octingenti equites in tribus centuriis eſſent, poſteriores modo ſub iiſdem nominibus, qui additi erant, appellati ſunt, quas nunc quia geminatæ ſunt ſex vocant centurias. Ita autem hæ tribus fuerunt vſque ad Ser. Tullium.

DE TRIBVBVS SERVII TVLLII REGIS.

LVcerum multitudine creſcente, cùm ea vna aduentitiorum tribus mirùm in modum aucta eſſet, ita vt ea ſola reliquas duas longe ſuperaret, aucta quoque ciuitate cum vrbis mœnia ſeptem montibus occupatis, ampliata fuiſſent, Seruius Tullius rex vrbem denuo in quatuor, agrum vero Romanorum in quindecim, vel vt aliis placet XVII. partes quas Romuli exemplo tribus appellauit, diuiſit. Ex quibus quatuor, quæ intra vrbem erant vrbanas, reliquas vero, quæ in agro, ruſticas appellauit. Tribus autem vrbanas quatuor, non vt Romulus ab auctore, vel gentis origine ſiue caſibus, ſed à locis, quos colebant, Seruius appellauit. In primam enim tribum vel regionem coniecit omnes qui montem Cælium & finitima loca plana habitarent, Orientem verſus quam Suburanam nominauit, quod eſſet ſub antiqua vrbe vel à pago Sucuſano, vt ſcribit Varro. Secunda trib. vel regio dicta eſt Eſquilina, hæc Eſquilias continebat. Tertia regio duos colles comprehendebat, Quirinalem & Viminalem, à quibus Collina appellata. Quarta regio ſola complectebatur fere totum id ſpatium, quod antiquæ tres ſub Romulo: continebat enim Palatium, forum & Capitolium, dictaque Palatina à Palatio ipſo tanquam primo colle, in quo vrbs condita eſſet. Ab his igitur regionibus tribus quoque quatuor vrbanæ appellatæ ſunt. M. Varro ab hoc quoque (inquit) quatuor partes vrbis tribus dictæ: & ab locis Suburana, Eſquilina, Collina, Palatina. Sext. Pompeius, Vrbanas tribus appellabant, in quas vrbs erat diſpertita à Ser. Tullio Rege, id eſt Suburana, Palatina, Eſquilina, Collina. Et Liuius lib. 1. Quadrifariam vrbe diuiſa ab Ser. Tullio, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit. Et Dionyſ. lib. 3. Ser. igitur Tullius, vbi muro ſeptem colles complexus eſt, in quatuor partes vrbem diuiſit, & cognomina cuique parti impoſuit ex collibus. Vnam quidem vocans Palatinam aliam Suburanam, tertiam Collinam, & quartam Eſquilinam, quatuorq; tribuum fecit vrbem, quæ eo vſque fuerat trium, neque amplius tres tribus generis ſiue originis, vt antea, ſed quatuor à locis à ſe deſignatis dictas eſſe voluit, creauitq; partibus ſingulis principes tribuum ſiue vicorum præfectos, quos ſcire iuſſit vbi quiſque habitaret, ſtatuitque homines, qui vnamquamq; partem habituri eſſent, tanquam eius loci incolas in nullam aliam transferri poſſe habitationē, nulloq; alio loco vel tribu nomina in militia darent, vel tributum penderent, quam in ea, in qua coniecti & deſcripti fuerant tribu. Hæ autem

 ſunt

ſunt cauſſæ & origo quatuor primarum tribuum, quas quod intra ... eſſent, vrbanas appellauit. Quo tempore alius factus eſt tribuum, alius curiarum ordo, nam tribus locis, curiæ vero quibuſdam ſa ... ris tantum ... niebant. Subſequenti tempore nobiles omnes qui in tribus vrbanas ... fuerunt à Ser. Tullio rege, paulatim in ruſticas ſeſe tranſtulerunt atq; ... tribus humiles admodum, & nonniſi tenuiorum hominum eſſe cœpe... ſed & hæc latius paulo poſt. Expeditis, quæ ad tribus vrbanas in v... pertinent, nunc de ... is ſingulatim eſt modo diſputandum.

Prima trib. Suburana.

Inter quatuor tribus vrbanas, in quas Ser. Tullius rex vrbem diui... Varro primam enumerat Suburanam, à Subura appellatam, ſic: Reliq... bis loca olim diſcreta, vt Argeorum ſacraria, in ſeptem & viginti par... ſunt diſpoſita, è queis prima eſt ſcripta regio Suburana, ſecunda Eſq... tertia Collina, quarta Palatina. Et paulo poſt: Eidem regioni attributa ... ra, quod ſub muro terreo Carinarum eſſet, vel vt Iunius ſcripſit, ab eo ... fuerit ſub antiqua vrbe: cui teſtimonium poteſt eſſe, quod ſubeſt ei l... terreus murus vocatur, ſed ego à pago potius Sucuſano dictam pro... ſam. Nunc ſcribitur tertia litera B non C. pagus Sucuſanus, quod ... Carineis. Ita Varro li. 4 de lingua Latina. Sextus Pompeius. Subura... rius alio libro à pago Sucuſano dictam ait. Hoc vero maxime proba... auctoritatem, qui aiunt ita appellatam, & regionem vrbis & tribu... tuno præſidio, quod ſolitum ſit ſuccurrere Eſquiliis infeſtantibus ... tem vrbis Gabiniis, indicioque eſſe quod adhuc ea tribus per C lite... B ſcribatur. Quintilianus quoque lib 1. c. 22 Subura cum tribus no... tertiam oſtendit. Hæc (vt dixi) Cælium montem & circum adiacentia lo... complectebatur.

Secunda tribus Eſquilina.

Inter vrbanas ſecunda tribus ſcribitur à Varrone Eſquilina, quod in Eſqui... lino monte eſſet appellata. De Eſquiliis vero ſatis ſupra dixit.

Tertia tribus Collina.

Tertia tribus Collina, vt tradit Varro, à collibus Quirinali, & Viminali, ... quibus ſita erat, appellata eſt. De qua Ioſephus lib. 14 cap 17 ſic meminit ... Coponius L. F. Collina.

Quarta tribus Palatina.

Inter vrbanas quarta fuit tribus Palatina, auctore Varrone, à Palatino ... te denominata, quem cum foro & Capitolio obtinebat. De qua ſic Cic... ſcribit oratione 4 in Verrem: C. Claudius C. F. Palatina Et Aſconius eo... ſic. Alibi ait L. Claudium Palatina. Hæ itaque ſunt quatuor vrbanæ tri... in quas quanquam ab initio nobiles omnes coniecti fuiſſent, paulatim ... men poſtea ſe ſubduxerunt & in ruſticas relati ſunt, cum forenſi turbæ, ... nuioris fortunæ hominibus vrbanas reliquiſſent. Vnde Plinius lib. 18 c... ſcripſit. Ruſticæ tribus laudatiſſimæ: eorum; qui rura haberent, vrbanæ ... in quas transferri ignominiæ eſſet, deſidiæ probro. Itaque quatuor ſolæ ... à partibus vrbis, in queis habitabant: Suburana, Palatina, Collina, Eſq... Liuius lib. 9. Quint. Fabius cenſor, ne humiliorum in manu omnia ... ſent, omnem forenſem turbam excretam in quatuor tribus coniecit ... naſque eas appellauit, Maximi cognomen adeptus eſt Florus ex Liuio ... toma lib 29. Libertini in quatuor tribus redacti ſunt, cum antea diſperſi ... ſent. Eſquilinam, Palatinam, Suburam & Collinam. Aſconius in ora... pro Milone: Libertini, inquit, in vrbanis tribubus ſuffragium ferebant. ... præcipua cauſa fuit, vt nobiles ex vrbanis ſeſe ſubduxerint, & in ruſticas ... horum hominum colluuie carebant, tranſierint.

De tribubus ruſticis.

De tribuum ruſticarum numero à Ser. Tullio inſtituto, parum inter ... ſtiſſimos auctores conuenit. Fabius enim Pictor tradidit, agrum Ro... in ſex & viginti partes quas tribus appellauit, Ser. Tullium diuiſiſſe ... eum quatuor vrbanas addidiſſet, omnium numerum ad 30. auxit. Ven... vero agrum omnem in vnam 30. tribus ab eodem rege diuiſum ſcrip...

Digitized by Google

et quatuor vrbanis additis quinque & triginta, tribuum numerum, qui poſterioribus temporibus fuit, ipſe expleuerit. Cato autem longe omnium diligentiſſimus certum earundem numerum nō edidit. Dionyſius 17. ruſticas, & quatuor vrbanas ab ipſo rege factas fuiſſe, innuere videtur, qui vbi iudicium Coriolani deſcribit, vnius & viginti tribuum numerum tantum tunc fuiſſe retulit. Liuius vero haud longe poſt reges exactos Ap. Claudio & P. Seruilio Coſſ. tribuum 21. numerum factum tradit, vt 15 ruſticis à Ser. Tullio inſtitutis tum duæ forte additæ ſint, atque 17. factæ. Quibus ſi quatuor vrbanas addiderimus, omnes erunt 21 Catonis inprimis, poſt Dionyſii ſententiam ſequentium tribuum 14. adiunctio quæ à Tito Liuio accurate refertur, confirmare videntur: præſertim cum Dionyſius adeó rerum Romanarum ſcriptor diligens nullam 21. tribuum explicationis mentionem faciat poſt reges exactos, eas tantum Coriolani iudicio 21 fuiſſe ſcribit. Hæc omnia, vt Dionyſii, Catonis, & forte Liuii ſententias confirmant, ita Pictoris & Venonii refellunt. Pictor quidem multa præterea ſcripſiſſe traditur, à vero haud parum abhorrentia, & à Polybio ſæpe negligentiæ reprehenditur. Venonii vero opinionem omnino falſam fuiſſe; non eſt, quod demonſtrem: cum liquido conſtet, quibus temporibus 14 tribus antiquis 21. ſingulatim additæ fuerint. Quam ob rem ego in tanta auctorum diuerſitate Dionyſium in primis, & à quo parum Liuius abhorrere videtur ſequar, atque à Ser. Tullio 21. tribus fuiſſe credam. Nam quod poſt reges exactos ad 21. actæ fuerunt, cum id à Dionyſio prætereatur, à Liuio autem ita conciſe & obſcure tradatur, vt ne earundem quidem, vt eius conſuetudo eſt, nomina afferant, non ſuſcipiam. Hanc eandem ſententiam accuratiore alia ratione paulo infra confirmabo, cum de 4. quæ veteribus 21 additæ fuerunt, verba faciam. Supereſt igitur, vt à Ser. Tullio ſeptendecim ruſticas tribus, & quatuor vrbanas factas fuiſſe dicamus, atque ab eo 21. numerum auctum. Suggerit lib. 4. Dionyſius. Tullius igitur cum in totidem partes agrum omnem Romanum diuiſiſſet, qui eo tempore ab Oriente agris, Gabino & Tiburtino, ab Occidente vero & Septentrione paulo vltra Tyberim & Anienem, à meridie autem mari terminabatur, neque ab vlla parte plus quam 18. millia paſſuū ſe extendebat, prope montes, rupes, ſpecus, & perfugia Collinis ſecuritatem allatura præparauit, quæ pagos appellauit, quo ſe ex agris omnes recipiebant, cum hoſtium incurſiones fierent, atque in eis ſæpe pernoctabant. Erant quoque & pagorum magiſtri, quibus nomina Colonorum ſcire cura erat, qui eidem pago attributi erant, atque in eius iuriſdictione prædia haberent, & cum opus eſſet ruſticos ad arma vocari, aut viritim tributa redimi, hi & homines adducebant, & pecunias exigere ſoliti erant. Ac ne eorum multitudo difficilis inuentu eſſet, ſed facile numerari & cognoſci poſſet, aras eos erigere iuſſit, diis pagi inſpectoribus & tutelaribus, quos hoſtiis publicis magiſtros pagi cum omni pagauorum multitudine ſingulis annis honorare conſtituit, & hoc ſolenne inter cætera admodum honorabile inſtituit, quæ paganalia vocantur. Ac leges eorundem ſacrificiorum edidit, quas adhuc Romani obſeruant. Iuſſit autem omnes, qui conuentui & ſacris Paganalibus intereſſent, vt per capita ſingula nummum ſoluerent, alium quidem viros, alium fœminas, alium impuberes, ex quibus à pagi magiſtris numeratis, cuiuſuis ſexus & ætatis numerus manifeſtus erat. Hæc autem ſunt, quæ de tribubus ruſticis vniuerſali quadam ratione inueni, nunc eas ſingulas deſcribendas aggrediar.

Tribus omnes ruſticæ, quemadmodum & vrbanæ, initio à locis, in quibus collocatæ fuerant, nomina acceperunt, nam quod à familiis quædam earum nomina habeant, id non ſub Ser. Tullio, ſed poſtea factum eſt, vt ex Liuio demonſtrabo. Quod autem à locis ruſticæ tribus initio nomen habuerint, *Tribus quinta Romilia.*

his verbis indicat M. Varro lib. 4 de lingua Latina: Ab hoc quoque quatuor partes vrbis tribus dictæ,& ab locis Suburana, Eſquilina, Colina, & Pal[illegible] na. Quinta, quod ſub Roma Romil[i]a. Sic reliquæ extra ab iis rebus, de [illegible] bus in tribuum libris ſcripſi. Ex quibus verbis colligimus,& tribus à locis [illegible] ctas fuiſſe & tribum Romiliam, quam quintam appellat. quod ſub Roma [illegible] ſet, vocatam. Hanc autem eam agri Romani partem obtinuiſſe credid[illegible] quæ in Tuſcia prope vrbis mœnia inchoans, ſecundum flumen vſque ad [illegible] ris oſtia trans Tiberim extendebatur. Quod ex Sex. Pompeio intelligitur, [illegible] de hac tribu ſic meminit. Romilia tribus dicta, quod ex agro cenſeba[illegible] quem Romulus ceperat ex Veientibus. Eum porro agrum quem Rom[illegible] de Veientibus cepit trans Tyberim in Tuſcia fuiſſe atque ea parte à Ian[illegible] lo, vel Vaticano vſque ad mare ſe extendiſſe, referunt Dionyſius & S[illegible] Cicero oratione ſecunda ad Verrem: Fortem amicum ex eadem fam[illegible] Verrem Romilia. Aſcanius ibidem: Romilia nomen eſt ablatiui caſus, [illegible] ex Romilia. Cicero in Rullum: A Romilia tribu ſe initium facturum, po[illegible] pars amputetur, ordo tamen negligatur, ante ruſticis detur ager, qui ha[illegible] quam vrbanis.

Tribus ſexta, Cluſtumina.

Cluſtumina tribus, alias Cruſtumina (vtroque enim modo in vetuſtis [illegible] ſcriptionibus extare animaduerti) à Tuſcorum vrbe Cluſtumina dicta [illegible] Ita Sex. Pompeius: Cruſtumerism autem in Sabinis potius quam in T[illegible] fuiſſe crediderim, haud procul ab vrbe Anienem verſus De qua tribu ſic [illegible] nius libro 42. ſcribit. Poſtquam conſul, quæ voluerat, dixit. Sp Liguſtinus [illegible] eo numero, qui tribunos plebis appellauerant. à conſule & à tribunis pet[illegible] vt ſibi pauca ad populum agere liceret. Permiſſu omnium ita locutus fer[illegible] Sp. Liguſtinus trib. Cruſtuminæ ex Sabinis ſum oriundus Quirites. Huius tr[illegible] bus Cic. pro Planco & pro Balbo ſic meminit: In tribum Cruſtuminam pe[illegible] uenit L. Cornelius Balbus legis de ambitu præmio.

Tribus ſeptima, Lemonia.

Sext. Pompeius Lemonia, inquit tribus à pago Lemonio appellata eſt, q[illegible] eſt à porta Capena via Latina. Cicero in Antonium Se. Sulpitij, Q. F. Lemo[illegible] Rufi meminit. Idem pro Planco: Quid Planco cum Lemonia.

Tribus octaua Pupinia.

Tribum Pupinianam in vetuſtis epigrammatibus PVP. POP PVPINIA[illegible] ET POPINIAM exaratam fuiſſe notaui magna enim, teſte Quintiliano [illegible] ter O & T affinitas eſt. Sic Popillia & Pupillia, Poblilia & Publilia ſc[illegible] animaduerti. De hac ita ſcribit Sext. Pompeius: Pupina tribus ab agro P[illegible] no. Hic ager in Latio cis Tyberim ad mare vergens, haud longe ab vrbe [illegible] Quod Liuius lib. 26. his verbis aperte docet: Hannibal infeſtius per popul[illegible] Agro Fregellano, propter interciſos pontes, per Fruſinatem, Ferentinate[illegible] & Anagninum agrum in Labicanum venit Inde Algido Tuſculum pet[illegible] receptus mœnibus infra Tuſculum dextrorſus Gabios deſcendit. Inde [illegible] Pupiniam exercitu dimiſſo octo millia paſſuum à Roma poſuit caſtra. [illegible] lerius Maximus lib 4. cap 4 illi etiam prædiuites, qui ab Aratro a[illegible] tur, vt Cos. fierent, voluptatis cauſa ſterile atque æſtuoſiſſimum Pupin[illegible] lum verſabant. Et paulo poſt: Attilius conſulibus ſcripſit vill cum in a[illegible] quem ſeptem iugerum in Pupiniana habebat, mortuum eſſe. Cicero E[illegible] fam. 8. C. Lucretij C. F. Pup. Iuri: & ad Q. fratrem libro 1. Cn. Neri P[illegible] meminit: De tribu Veientina, Cic. pro Cn. Plancio meminit ita Quid P[illegible] cio cum Lemonia? Quid cum Veientina? Hæc autem ab agri Veien[illegible] appellata fuit. Qui trans Tyberim in Tuſcia ſuper vrbem Veientis [illegible] de Veientibus à Romulo captus, nam agrum à Vaticano mare verſus [illegible] Romilia obtinebat.

Tribus nona Veientina.

Tribus decima. Galeria.

Cum animaduerterim, vnam & viginti tribus à Ser. Tullio ad[illegible] mnes aut locis, aut nobiliſſimis familiis nominatas fuiſſe, in hanc deu[illegible] tentiam, vt Galeria, & Pollia, Voltinia, quæ in earum numero fuerunt, [illegible]

quoque.

quoque appellationem obtinuiſſent. quorum tamen apud nos memoria omnino intercidit, nam eas familias neque etiam plebeias. nec dum patritias fuiſſe hac potiſſimum ratione ſuſpicatus ſum, quod nullam earundem mentionem vnquam fieri cognoui, quemadmodum aliarum familiarum quæ poſtea tribubus nomina reliquerunt, vt Æmiliæ, Corneliæ, Fabiæ, Horatiæ, Meneniæ, Papiriæ, Sergiæ & Veturiæ. Nam illud dici non poſſe exiſtimo, eas quidem familias fuiſſe, verum priſcis illis temporibus extinctas: quod non ſtatim vt tribus factæ ſunt familiarum nomina, ſed longo tempore poſt à nobiliſſimis familiis obtinuerint. Quod ſi hæ ignobiles, vel deperditæ familiæ fuiſſent nulla ratione credendum eſt, eas tribubus nomina ſua indidiſſe. Tribus igitur Galeria, & duæ ſequentes à locis nomina ſortitæ ſunt, nobis modo incognita, niſi eam à Galeſo flumine dictam velimus Galeſam poſt Galeriam, cuius fluminis meminit Virgil. qui in Tuſcia erat: de qua Liuius libro 27. ita ſcribit: Galeria iuniorum. quæ forte prærogatiua erat. Q. Fuluium, & Q. Fabium conſules dixerat, eodemque iure vocatæ inclinaſſent, &c. Et Plinius lib. 7. cap. 48. M. Mutium, M. F. Galeria Felicem commemorat.

Tribus vndecima Pollia.

De tribu Pollia Liuius lib. 8. ita meminit: Tribus omnes præter Polliam, antiquarunt legem in Tuſculanos latam. Memoriamque eius iræ, Tuſculanis in pœna iam atrocis auctores manſiſſe, ad patrum ætatem conſtat, nec quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre ſolitum. Et l. 39. Cũ ad tribum Polliam ventum eſt in qua M. Liuii nomen erat, & præco cunctaretur citare ipſum cenſorem cita, inquit Nero, M. Liuium, &c. Vtriuſq; etiam rei meminit Valerius lib. 2. c. 4. & lib. 9. c. 10.

Tribus duodecima Voltinia.

De hac tribu Cicero pro Plancio ſæpe mentionem facit, ita enim ait: Quas tribus edidiſti: Terentinã credo, aut Voltiniam? & paulo poſt. Voltinia tribus ab hoc corrupta, Terentinam habuerat venalem, quid diceret apud Voltinienſes, aut tribulos ſuos iudices? & alibi: Plures te teſtes habere de Voltinia, quam quod in ea tribu puncta tuleris.

Tribus decimatertia Claudia.

Sequentes nouem tribus, quæ familiarum nomina habent, à locis antea appellatas fuiſſe, præter Varronis auctoritatem, teſtimonio etiam eſſe poteſt tribus Claudia, quæ cum vetus eſſet, aliudque nomen à loco proculdubio haberet, à gente Claudia in eam relata nouum nomen aſſumpſit. Quod his verbis docet libro ſecundo Liuius. Publ. Valerio IIII. T. Lucretio II. Coſs. ſeditio inter belli pacisque auctores orta in Sabinis, aliquantulum inde virium tranſtulit ad Romanos. Namque Actius Claudius, cui poſtea Appio Claudio fuit Romæ nomen, quum pacis ipſe auctor, à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni eſſet, ab Regillo magna clientium comitatus manu Romam transfugit. his ciuitas data agerque trans Anienem. Vetus Claudia tribus additis poſtea nouis tribubus, quæ ex eo venerant agro, appellata. Appius inter patres lectus haud ita multo poſt in principum dignationem peruenit. Idem tradit Dionyſius libro 5. his verbis: Claudius opibus & amicis aſſumptis ex Sabinis Romam migrauit. Quem S. P. Q. R. in Patritios conſcripſit, locumque in vrbe pro domo conſtruenda conceſſit. Agrum quoque ei publicum tradidit qui inter Fidenas & Piculneam erat quẽ poſſet ſuis diuidere, à quibus tribus facta eſt Claudia vocata, quæ vſque ad mea tempora manet, idemque nomen ſeruat. Et Virg. lib 7. Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens. Et Pædianus pro Scauro cuiuſdam Seruilii Claudiæ Glauciæ meminit.

Tribus decimaquarta Claudia.

Claudiæ exemplum multæ præterea tribus ſequuti ſunt: hæ antiquis nominibus, quæ à locis acceperant, dimiſſis, nobiliſſimarum gentium, quæ in ſingulas ſeſe tranſtulerunt, nomina acceperunt, vt Æmilia, Cornelia, Fabia, Horatia, Menenia, Papiria, Sergia & Veturia. Hæ enim familiæ circa tempora

partæ libertatis. Patritiæ & celeberrimæ in vrbe erant. Nam eas primo in quatuor vrbanas coniectas fuiſſe, aperte indicat Dionyſius, quando quidem omnes qui vrbem habitarent, ex instituto Seruii Tullii, principio ... ex his quatuor vrbanis tribubus obtinere neceſſe eſſet, ſicut qui agros ... ſticas. Verum cum ob forenſem turbam in eas coniectam, vilea haberi ... piſſent, factum eſt, vt illuſtres familiæ in eas paſſim tribus nomina dare ... ſeque transferendas curarent, in quas agros ſuos habuiſſent, eiſque nova nomina tribuerent. Ita igitur gens Æmilia, Cornelia, Fabia, & reliquæ omnes, Claudiæ forte exemplo, vetera nomina tribubus, in quas transl... erant, immutarunt, nouaque abs ſe tradiderunt. Qua re factum fuiſſe ... nor, vt multæ tribus fuerint, quæ plures haberent appellationes, quod ... iſſe etiam paulo poſt oſtendam. Vna igitur ex antiquis Seruii Tullii ru... tribubus fuit, quæ poſtea Aimilia appellata eſt ab Aimilia gente, quæ Romæ fuit nobiliſſima, de qua tribu Liuius triceſimooctauo ſic meminit. Rogatio perlata eſt, vt in Aimilia tribu Formiani ac Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent, atque in his tribubus, tum primum ex Valerio Plebiſcito cenſi ſunt. De eadem Cicero ad Atticum Epiſtolar. lib. a. ita mentionem facit: Formianorum tribunm Æmiliam.

Tribus decimaquinta Cornelia. De tribu Cornelia quæ & ipſa à nobiliſſima gente Cornelia nomen obtinuit, Liuius lib. 38. vbi de Æmilia.

Tribus decimaſexta, Fabia. Et hoc tribus à Fabia gente, quæ in eam relata fuit, nomen obtinuit, de qua Tranquillus in Augusto cap. 40. Fabianis & Scaprienſibus tribulib. ſuis die comitiorum ſingula milia nummum à ſe diuidebat. Et Horat. lib. 1. Epiſtol. 6. Hic multum in Fabia valet, ille Velina.

Tribus decimaſeptima, Horatia. Horatiæ tribus nullam apud veteres auctores mentionem adhuc fieri inueni, quanquam marmoreæ inſcriptiones frequenter eius meminerint. Quum autem aliquot tribuum nomina præter 35. in antiquis monumentis extare manifeſtum ſit, vt Ocriculanæ, Cluentiæ, Cluniæ, Æliæ, Papiæ, & aliarum quarundam, quas omnes paulo poſt enumerabo, hanc potiſſimum multas ob cauſas præ cæteris elegi, quæ 35 numerum expleret. Primo, quia nulla earum veterum ſcriptorum auctoritatem habet. Deinde quia (quamquam nec Horatiæ nemo veterum ſcriptorum meminerit) ipſa à nobiliſſima gente nomen obtinuit, vt pleræque aliæ. Quæ niſi priſcis his temporibus denominata ſit non video, quanam ratione poſterioribus ſeculis tribus nomen obtinere potuerit, quum ea gens circa quadringenteſimum ab vrbe conditam annum memorari deſinat. Cæterarum enim extra 35. numerum origo ... qua ratione conici poteſt, quod de Horatia dici omnino nequit: quæ omnia ex aliarum diſputatione apertiora fient: poſtremo quod nullam inuenerim tribum, præter Horatiam, quæ ſi eam in 35. numerum conſtituamus, aliquid controuerſiæ non patiatur. Hæc autem ex cæterarum examinatione longe facilius demonſtrari poterunt. Inter omnes enim tribus, quæ 35. ſuperfluunt, auctoreſque non habent, ſed ex lapidibus acceptæ ſunt, vna tantum Ocriculana, quæ & ipſa ſcriptorum teſtimonio caret, Horatiæ loco reponi poſſet. Sed eam inter 21. priores nulla ratione conſtitui poſſe, cum de ea verba ... ciam, oſtendam.

Tribus decimaoctaua, Menenia. Menenia tribus, quæ ex hoc corrupto Ioſephi loco antiquitatum li... L. Maulius, L. F. Mentina: in Mentinam ſe transformauerat nunc demum vetuſtæ inſcriptionis auxilio, quæ Feltriæ extat prope Eccleſiam Cathedralem, priſtino ſplendori reſtituta eſt, quanquam enim frequens de ea in aliquis epigrammatibus mentio eſſet, tamen quia nunquam nonniſi hæc ... ta MEN exarata fuerat, res dubia & anceps fuit, cum tamen Mentina, quam Menenia interpretari poſſet, Mentinamque Ioſephi teſtimonium confirmaret. Quod erratum eſſe, multis adducor rationibus, vt credam, primum, ...

... Mentina nullam habet ſignificationem, deinde quia facilis lapſus fuit à MEN. vel etiã MENENIA in Mentinã, & præſertim in Græco ſcriptore, ſi tamen id vitium, quod vix credo, admiſerit, librariique erratum non fuerit. Ad ... tribum MEN, quæ frequens eſt, pro Menenia interpretari poſſe, ex Fel... inſcriptione didicimus, quod ſi Menenia tribus fuit, proculdubio ob eaſ... rationes, quas de Horatia attuli ex antiquis ... fuit, quo tempore gens Menenia à qua tribus nomen accepit, maxime florebat, cuius poſtea memoria (incredibile dictu) quam cito defecit. Poſtremo eſt hic Ciceronis locus ... epiſt. famil. lib. 13. ſic ſcriptus: P. Rupilius, P.F. Men. qui in vetuſtis codicibus modo Menenius, modo Menius legitur, nunquam Mentinus: ita vt facilis lapſus fuerit ex Menenia. Menenius.

Tribus decimanona Papiria.

Et hæc tribus à gente Papiria nomen accepit. De qua ita tradit Sext. Pompeius: Papiria tribus a Papirio vocata. Liuius libro 8. Memoriamque eius iræ Tuſculanis manſiſſe ad patrum ætatem conſtat, nec quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre ſolitum.

Tribus vigeſima Sergia.

Tribus vigeſima prima Veturia.

De tribu Sergia, quæ & ipſa à gente eiuſdem nominis appellationem obtinuit, Prædianus in Cornelianam ita meminit: Sergia & Quirina damnauerunt. Et Frontinus lib. 2. de aquæductibus. Verba legis. T. Quinctius Criſpinus Coſ. populum iure rogauit, populuſque iure ſciuit in foro pro roſtris ædis diui Iulij populi Romani, & Iulijs. tribus Sergia principium fuit, pro tribus Sext. &c. Agente Veturia & hæc tribus nomen, vetere relicto, mutuata eſt, vt pleræque aliæ, de qua Liuius lib. 26. ita ſcribit Fuluius Romam comitiorum cauſa accerſitus, cum comitia conſulibus rogandis haberet, prærogatiua Veturia Iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum, & T. Otacilium. Et paulo poſt: Et reduci in ſuffragium Veturiam Iuniorum iuberet. Et item: Tum Veturia & auctoritate mota viri, & admirandum circa ſe fremitu, petiit à conſule, vt Veturiam ſeniorum citaret velle ſeſe cum maioribus natu colloqui. & ex auctoritate eorum conſules dicere. Citatis Veturiæ ſenioribus, datum ſecreto in ouili cum his colloquendi tempus, ſeniores de tribus conſulendum eſſe dixerunt. Hæc porro ſunt vnius & viginti tribuum nomina, quas à Ser. Tullio factas fuiſſe exiſtimo. De quibus libro 7. vbi de iudicio Coriolani agitur, ita ſcribit Dionyſius: Vbi vero tulere omnes tribus ſuffragium, dinumeratis calculis, non magnum diſcrimen apparuit. Vna enim & viginti, cum eſſent tribus, quibus calculi dati ſunt, nouem eum abſoluerunt, ita vt ei ſi duæ aliæ tribus acceſſiſſent ex ſuffragiorum æqua parte, ex lege abſolui poſſet. Quoſdam vero, atque etiam me ipſum moueant verba Liuij, libro 2. App. Claudio, P. Seruilio Coss. Romæ tribus vna & viginti factæ, Quod ſi eo anno, non igitur à Ser. Tullio factæ ſunt. Si autem Liuij verborum rationem habere velimus, quanquam de ea re nihil apud Dionyſiũ reperiatur, decem & nouem tribus à Seruio factas dicemus, atque hoc anno duabus additis ad vnum & viginti auctas. In his autem alteram eſſe Cluſtuminam, ſuſpicari ex eo poſſumus, quod quadriennio ante T. Æbutio, & C. Vetuſio Coss. Cruſtumeria capta ab eodem Liuio refertur. Quæ vero altera eſſe potuerit, ne diuinando quidem conſequi potui. Cæterum ego vnius & viginti tribuum inſtitutionem integram Seruio tribuere malim, quam has duas hoc tempore factas affirmare. Vtcunque res ſit, illud ſatis conſtat, vnam & viginti tribus hoc tempore Romæ fuiſſe, quæ omnes, aut à locis, in quibus erant, aut à nobiliſſimis Romanis gentibus nomina adeptæ ſunt.

Tribus XXII. Stellatina.

Quatuordecim deinceps tribuum, quæ quinque & triginta numerum ſuppleruunt, adiectio & quo quæque anno addita ſit, aperte ex Liuio deinceps intelligemus. Anno enim poſt vrbem conditam 365. altero poſt eam à Gallis captam in ciuitatem accepti, qui Veientium, Capenatiumq; ac Faliſcorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerque iis nouis ciuibus aſſignatus.

Ita Liuius libro 6. Et biennio poſt luſtro 19 tribus quatuor ex nouis ciuibus Cenſoribus additæ. Stellatina, Tromentina, Sabatina, Arnienſis, ex que vigintiquinque numerum expleuere. Hæ vero tribus non ita neceſſario (vt multi exiſtimarunt) appellatæ ſunt, quod ipſarum ager ad campum Stellatem & Tromentum, vel lacum Sabatem, aut prope Arnum eſſet. Ea enim loca longe extra agrum Romanum erant, qui nunquam ad Arnum ſe extendit ſed quod ij, qui ex illis regionibus Romam venerant, atque ciuitate & agris donati fuerant, illis agri Romani partibus, quas ſortiti eſſent, nomina ca... buerint, ab iis ſcilicet regionibus, vnde ipſi commigrauerant. Quod ita eſſe latiùs paulo poſt aperiam. Cum autem propter nouos ciues Tuſcos hæ tribus additæ ſint, veroſimile eſt, eas omnes in Tuſcia fuiſſe, ex quibus prima Stellatina, non in Campania, vbi erat campus, qui Stellas appellabatur, ſed in Etruria fuit. Hoc enim tempore Romanorum imperium Capuam vſque non extendebatur, nec vllum inter Romanos, Campanoſque fœdus adhuc interceſſerat. In Etruria ergo fuit, quod ex Sexti Pompeij fragmento liquet ſic: Stellat.....eo, qui in Campania eſt, ſed eo, qui .....pena. Ex quo Tuſci profecti..... in campum appellauerant. Quæ verba ſic ego reſtituerem: Stellatina tribus dicta non eſt à campo eo, qui in Campania eſt, ſed eo, qui in Etruria, regione Capena, ex quo Tuſci profecti, eum Stellatem campum appellauerunt. Hæc autem ſic reſtitui, quod in Tuſcia Capenates erant populi ad lucum Feroniæ, & inter Tuſcos populos Stellates quoque enumerentur.

Tribus XXIII. Tromentina. Tromentina tribus à campo Tromento dicta. Sex. Pompeius: Is campus in Tuſcia fuit, ex quo eum aliquot Romam perfugiſſent, & ciuitate donati, in quatuorque tribus coniecti, & agri populi Romani partem obtinuiſſent, vni earum Tromentinæ nomen poſuerunt. Tromentum autem campum in Tuſcia eſſe incerti auctoris libro ſatis liquet. Hæc tribus cum Stellatina addita eſt anno vrbis 367.

Tribus XXIV. Sabatina. Sabatina tribus à lacu Sabate dicta. Ita Sext. Pompeius. Sabatis autem lacus in Tuſcia fuit, atque noſtra ætate appellatur Anguillaria. Hæc cum duab. ſuperioribus propter nouos ciues addita eſt

Tribus XXV. Arnienſis. Hæc tribus in vetuſtis monumentis & Arnenſis & Arnienſis appellatur quæ paſſim in Narnienſem ſe transformauerat, cum Arnienſem legendum ſit. Dicta autem eſt ab Arno Tuſciæ amne, cum tribus ſuperioribus. Liuio l. 6. auctore, propter nouos ciues anno vrbis 368. à Cenſoribus addita De hac tribu Cicero in Rullum ita meminit A Suburbana vſque ad Arnienſem. & Liuius lib. 29. C. Claudius Nero Cenſor ex tribu Arnienſe. Idem Valerius lib. 2 cap. 4 tradit.

Tribus XXVI. Pomptina. ¶ Poſt ſuperiores tribus additas, ipſo loco ſequitur Liuius. De agro Pomptino à L. Sicino Tribuno plebis auctum ad frequentiorem iam populum, mobilioremque ad cupiditatem agri quam fuerat cura maioris belli, quod Etruria in armis erat, dilata res eſt, &c. Hic ager Anxur, quæ nunc Tarracinæ ſunt, anno 348. capta, Volſcis ereptus fuerat. Suggerit Liuius libro 6. Anno vrbis 371. Hoſtes noui præter Volſcos, veluti ſorte quadam prope in æternum exercendo Romano militi datos. Circeoſque & Velitras colonias iam diu molientes defectionem, & ſuſpectum Latium. Lanuini etiam, quæ fideliſſima vrbs fuerat, ſubito exorti. Id patres rati contemptu accidere, quod Veliternis ciuibus ſuis tamdiu impunita defectio eſſet, decreuerunt, vt primo quoque tempore ad populum ferrent, de bello eis indicendo, ad quam militiam, quod paratior plebs eſſet, quinque viros Pomptino agro diuidendo & tres viros Nepet coloniæ deducendæ, creauerunt. Propter hanc cauſam annis aliquot poſt, C. Fabio Ambuſto. & C. Plautio Proculo Coſs. anno vrbis 395. à Cenſoribus M. Fabio, &.... duæ tribus additæ ſunt, Pomptina & Publilia

... aſias Popilia in quas, tum qui agrum Pomptinum ſortiti erant, tum noui ... ciues, qui indies ciuitate donabantur, coniecti ſunt Sext. cuim Pompeius Pomptinam tribum à Pontia vrbe dictam ſcribit, à qua & ager Pomptinus appellatus eſt. Hæc in Volſcis erat prope Tarracinas. De hac tribu Cic. Epiſt. ad Att. Trib. habet Pomptinam, Velinam, & Mæciam. Et 8. Epiſt. fam. lib. L. Iulius, L. F. Pom Annalis.

In Sext. Pompeij fragmento ſcriptum eſt: Popilia] tribus...... buum, tot e-tiam fu......lici nomine a. . ... Pinara à ſorori...... mine: Paulus pontifex eius abbreuiator: Popilla tribus (inquit) à progenitrice traxit vocabulum. His animaduerſis, in eam deueni ſententiam, vt hæc tribus non à gente Popillia nomen acceperit, ſed à loco, qui forte in Volſcis prope Pontinam erat. Neque enim vlla quatuordecim harum tribuum, quæ à Liuio primis 21. additæ referuntur, à familia nomen obtinuit, neque veriſimile eſt, gentem Popilliam, quæ & plebeia fuit, & tantum hoc tempore cognita, tribui nomen dediſſe. Illud adde, quod præter Papiriæ nullius tribus Feſtus mentionem facit, quæ à gente deriuetur, tanquam quod eorum nomina manifeſta ſint. Hæc igitur tribus Popilla & Popillia primo appellata fuit, non à gente Popilia, ſed à loco nomen adepta, cuius in antiquis marmoreis monumentis ita mentionem fieri inueni: POP. POPIL. PVP. PVPIL. Magna enim, Quintiliano auctore, inter O & V. affinitas eſt, vt Poblicus Publicus, Pullius & Pollius, Poblicola & Publicola. De hac tribu ita ſcribit Valerius li. 9. cap. 10. Quam ob cauſam Popillia tribus, in qua plurimum poſtea Tuſculani in ciuitatem recepti, potuerunt neminem vnquam candidatum. Polliæ tribus fecit magiſtratum, Hanc tribum Liuius Publiliam vocat lib. 7. ſic: Eodem anno duæ trib. Pomptina & Publilia additæ. Hanc procul dubio eandem cum Popillia eſſe exiſtimo, nam proceſſu temporis, cum iam illud obrepſiſſet, vt gentes tribubus nomina darent, factum eſt propter literarum affinitatem, vt Popilla vel Popillia tribus in Publiliam paulatim verſa ſit, nomine à familia Poblilia accepto, quæ poſterioribus temporibus, quanquam plebeia, nobilis fuit. Hæc tribus in vetuſtis monumentis omnium frequentiſſima eſt.

Tribus XXVII. Popillia, aliàs Popilla, aliàs Publilia.

Latinis & Campanis, qui rebellauerant, à Titio Manlio Conſule in deditionem anno vrbis CDXIIII. redactis, res omnis ita à Conſule compoſita eſt, vt tradit libro 8. Liuius, Latini Campanique agro mulctati, Latinus ager Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, vſque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Campanorumque equites, qui non deſciuerant. Cum Laurentibus renouari fœdus iuſſum, equitibus Campanis ciuitas data. Et paulo poſt: Anno vrbis CDXVI. L. Furio & C. Mænio Coſs. poſt Latinum bellum confectum: Adiecit Liuius, Lanuuinis ciuitas data. Aricini, Nomentani, Pedani eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti, Tuſculanis ciuitas ſeruata, quam habebant. Campanis equitibus honoris cauſa, quia cum Latinis rebellare noluiſſent. Fundanis & Formianis ciuitas ſine ſuffragio data. Et haud multo poſt ſuggerit Liu. Anno CDXXII. A Cornelio II. & Cn. Domitio Coſſ. Eodem anno cenſus actus, nouiq; ciues cenſi, tribus propter eos additæ, Mætia & Scaptia, Cenſores addiderunt, Q. Publilius Philo. Sp. Poſthumius. Ita vt ex his Liuij locis hoc ſcitu dignum animaduertere poſſumus. Dare ciuitatem ius pop. Romani fuiſſe quotieſcunq; illi libuiſſet. Verum nouos ciues in tribum conijcere, quod erat ſupremum ciuis Rom. priuilegium, vt in illa vel in illa ſuffragium ferrent, hoc munus Cenſorum eſſe, cenſuſque & luſtri tempus expectari oportere, atque ob eam cauſam legimus aliquoties, Cenſores ante quinquennij tempus creatos, vt in commentariis Faſtor. animaduerti. Cæterum propter nouos (vt dixi) ciues, Lanuuinos, Aricinos, Nomentanos, & Pedanos, quibus ſuffragij ius diu ante datum erat, hoc anno à Cenſoribus

Tribus XXVIII. Mæcia.

duæ

duæ tribus additæ ſunt, Mæcia & Scaptia. Ex quibus Mæcia tribus, auctore Sext. Pompeio, à quodam caſtro ſic appellata eſt. Hoc autem Mæclum fuit, quod Latinorum erat. De hac tribu ita ſeribit Cicero ad Atticum lib. 4. Tribus habet Pomptinam, Velinam & Mæciam. Et pro Plancio: Quid Pluuio cum Lemonia? Quid cum Veientina? Quid cum Cruſtumina? Nam Mæciam quæ non iudicaret, ſed quæ reijcerentur, eſſe voluiſti. Et Liuius lib. 29 ... de M. Liuius in ærarium venit, & præter Mæciam tribum, quæ ſe neque condemnaſſet, neque condemnatum conſulem aut cenſorem feciſſet, populum Romanum omnem, 34 tribus ærarios reliquit &c. Idem tradit Valer. lib. 4. de cenſoria nota.

Tribus XXIX. Scaptia. Tribus Scaptia eo anno, & eam ob cauſam, qua Mæcia, teſte Liuio, addita fuit. De qua Sext. Pompeius: Scaptia tribus nomine Scaptiæ vrbis appellata. Tranquil. in Auguſto cap. 40. Fabianis & Scaptienſibus tribulibus ſuis die comitiorum ſingula millium nummum à ſe diuidebat. Duas enim tribus Auguſtus, & plerique alij aliquando obtinebant, alteram, quam ſibi naſcendi ius dediſſet, alteram vero, vel iure adoptionis, aut in accuſationis de repetundis præmium, aut emptam, vt quis maiorem in diſtributionibus partem haberet.

Tribus XXX. Ouſentina. Creſcente ob nouos ciues, qui indies addebantur, vrbis frequentia, anno CDXXXV. Plautio, & M. Foſſio Coſs. Duæ Romæ, Liuio lib. 8 auctore, additæ tribus, Ouſentina & Falerina. Eas addiderunt Cenſores L. Papirius Craſſus, & C. Mænius. Quod Liuius omiſit. Hi enim eo anno Cenſores relati ſunt à Verrio Flacco in tabulis Capitolinis. De Ouſentina tribu ſic ſcribit Sex. Pompeius: Ouſentinæ tribus initio cauſa fuit Flumen Ouſens, qui eſt in agro Priuernate, inter mare & Tarracinas. Lucretius: Priuerno Ouſentina venit, fluuoque Ouſente. Poſtea à Cenſoribus alij quoque diuerſarum ciuitatum eidem tribui ſunt aſſcripti.

Tribus XXXI. Falerina. Falerina tribus eo anno, quo Ouſentina, Liuio auctore, addita eſt, ab agro Falerno in Campania, vt exiſtimo, dicta, nam ea parte & Ouſentina fuit. De hac tribu Ioſephus lib. 14. cap. 17. antiquitatum, meminit ita: C. Sempronius. C. F. Falerina.

Tribus XXXII. Anienſis. Ob eam, qua ſuperiores, cauſam anno vrbis CDLV. M. Fuluio. & T. Manlio Coſs. Liuio lib. 10. auctore, condito luſtro à Cenſorib. P. Sempronio Sopho & P. Sulpitio Sauerrione, tribus additæ duæ, Anienſis & Terentina. Ex quibus Anienſis ab Aniene amne (vt puto) dicta eſt. in Sabinis enim fuit. De hac tribu Cic. epiſt. Fam. lib. 8. mentionem facit ſic: L. Atteius L. F. An. Capito. & pro Plancio eandem commemorat.

Tribus XXXIII. Terentina. De tribu Terentina, quæ cum Anienſi addita eſt, Cicero pro Planc. meminit ſic: Quas tribus edidiſti? Terentinam credo? Et paulo poſt: Prioribus comitijs Anienſem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi eſſe conceſſam. Et poſt Altinas præfectura, ex qua Cn. Plancius fuit ex tribu Terentina. Idem Epiſt. Famil. lib. 8. M. Oppius. M. F. Terentina. Hanc à Terento (is locus in campo Martio erat) dictam puto.

Tribus XXXIV. Velina. Tribus Velina, à lacu Velino dicta. Floro ex Liuio in Epitom. lib. 19. auctore, addita fuit, cum Quirina anno vrbis DXIII. A. Manlio II. & Q. Lutatio Coſſ. Eas addiderunt Cenſores C. Aurelius Cotta, & N. Fabius Buteo, hæque 35. numerum expleuerunt. De hac Cicero Epiſtol. lib. 4. ad Atticum ſic ſcribit: Trib. habet Pomptinam, Velinam & Mæciam. Idem in Bruto: T. Annius Velina. Et Hor. lib. 1. Epiſt. 6. Hic multum in Fabia valet, ille Velina. Et Perſius quoque Satyr. 5.

Libertate opus eſt. non hac vt quiſque Velina
Publius emeruit ſcabioſum teſſerula far.

Hæc, vt dixi, à lacu Velino potius dicta eſt, quam à Velia. Eſt enim is lacus in Sabinis, à quibus ſequens quoque tribus appellata eſt. Velia vero vrbs Lucaniæ, longe ab vrbe diſtans.

Tri-

Tribus XXXV. Quirina.

Tribus Quirina (quæ eo anno, quo Velina addita eſt) à Curenſibus Sabi-...s videtur appellationem traxiſſe Sext. Pompeius Cicero Epiſt. famil. lib. 8. ...Septimius T. F. Quirina. Et pro Quinctio: L. Albius Sext. F. Quirina. Aſco-...nius in Cornelianam: Duæ ſolæ tribus Sergia, & Quirina damnauerunt. Io-ſephus antiquitat. libr. 14. cap. 17 Papirij Quirini meminit. Velina & Quiri-na tribus 35. numerum expleuere, poſt quas is numerus amplius mutatus nõ eſt, vſque ad bellum Marſicum, in quo cum Tuſcis, Vmbris, Gallis, & reliquis Ciſalpinis populis lege Iulia ciuitas data eſſet, octo nouæ tribus, vt Paterculus, vel decem, vt Appianus tradit, in quas noui ciues conijcerentur, à Cenſoribus P. Licinio Craſſo, & L. Iulio Cæſare additæ ſunt, anno vrbis DCLXV. Cn. Pompeio Strabone, & M. Porcio Catone Coss. In eaſdem, bello Marſico confecto, reliqui Italici ciuitate donati ſunt, præter Lucanos & Samnites relati. Quanquam & hi paulo poſt eandem ſunt conſequuti. Atque 41. & 45 tribuum numerus factus fuerat qui cum annos prope quatuor manſiſſet, poſtremo nouis ciuibus in 35. tribus à Cenſoribus L. Marcio Philippo, & M. Perperna, auctore L. Cinna Conſule diſtributis, denuo 35. numerus reſtitutus eſt. Qui idem Ciceronis tempore, vt ex eius orationibus in Rullum, in Verrẽ, in Antonium, & alijs locis liquet fuit. Triginta quinque tribuum et extat mentio in Traiani Imperatoris duabus inſcriptionibus. Hæ itaque ſunt 35. tribus, in quas vniuerſus populus Romanus diſpartitus erat, quarum aliquam, vt ait Aſconius, neceſſe erat, vt, cuiuſcunque eſſet ordinis, ciuis Romanus obtineret. Qui enim pleno iure ciues Romani erant, id eſt, cum iure ſuffragij, quod erat ſupremum ciuis Romani ius, is in vnam harum 35. tribuum vt eſſet, neceſſe erat, quam ſi a[illegible]tiquus ciuis hæreditate, ſi nouus à populo ciuitate donatus, à Cenſoribus obtinebat, in qua ſuffragium ferret. Ex quibus quatuor, vt dixi, vrbanæ, in quas transferri ignominiæ eſſet; reliquæ omnes ruſticæ laudatiſſimæ, eorum, qui rura haberent, quæ propriæ ingenuorum erant, cum vrbanæ forenſis turbæ, et proletariorum capite Cenſorum, & libertinorum eſſent vt auctores ſunt Cicero primo de Oratore, Valerius, Aſconius, Plinius, & Florus.

DE IIS QVÆ SVPERFLVVNT tribuum nominibus.

MVltarum tribuum nomina, quæ in veſtris epigrammatibus, & forte apud antiquos auctores, præter 35. reperiuntur, multam & magnam dubitandi occaſionem attulerunt. Nam præter relatas in antiquis inſcriptionibus, Camillæ, Cluentiæ, Cluuiæ, Dumiæ, Minuciæ, Ocriculanæ, Papiæ, Vot.... Caſtiæ, Taur... Iuliæ, Flauiæ, Vlpiæ, Æliæ, apud Liuium Sapiniæ, & Feſtum Pinariæ mentionem quoque fieri inueni. De quibus quid exiſtimem, probabiliter diſputaturus: nihil enim certi, quod afferam, habeo, primum rationẽ reddam, cur nullam earum in 35. numerum collocarim, deinde quanam ratione conſtitutæ eſſe potuerint. Etenim in 35 primis tribubus digerendis illud præcipue obſeruaui, vt eas tribus in earum numerum collocarem, quæ tam veterum auctorum, quam lapidum teſtimonia haberent. Quod etiam in omnibus, præter vnam tantum Horatiam, præſtiti. Nam & auctores, & lapides, quibus earum numerum confirmarem, errant. Horatiam autem potius, quæ vna ex his eſt, quæ ſcriptorum teſtimonijs caret, quam vllam aliarum paulo ante recitatarum tribuum interſerui, tum ob eas, quas dixi, rationes, cum de ea diſputaui, tum quod nullæ etiam harum teſtimonium vllum antiquum habeant præter Ocriculanum; quæ vna tantum ſine controuerſia, quando H[illegible]taria delenda eſſet è numero 35. eius locum obtinere poſſet, tum quod multos lapides etiam ipſa habeat, tum quod, quanquam mendoſe, de ea Marcus Cicero oratione ſecunda in Rullum mentionem faciat ſic.

Ab.

Ab Ocriculana ad Arnienſem. Nam in antiquis ſcriptis codicibus Vſurana l-
gitur, vt ſit Suburana: Deinde ſi Ocriculanam, & non Suburanam leg-
luerimus. Ciceronis ſententiam labefactabimus, qui illarum duarū T-
enumeratione vniuerſas tribus comprehendere voluit à prima ad non-
à Suburana ſcilicet, quæ inter vrbanas prima eſt, ad nouiſſimam Arnie-
quomodo nouiſſimam? non quidem ratione temporis, nam vigeſima q-
fuit, ſed loci, omnium enim remotiſſima ab vrbe erat. Quæ quum ita ſi-
linquitur, vt Ciceronis locus corruptus ſit, & pro Ocriculana Suburana
dum Eſt & alius Ciceronis locus in oratione pro Quinct. Roſcio ita: Q.
Luſcius Ocrea Senator. In quo cognomen id Ocrea Ocric. id eſt Ocric-
pro tribu interpretari poſſet, ſed quum res & obſcura & incerta ſit, viſum
potius Horatiam, quam Ocriculanam tribum in 35. numerum referre p-
ſertim, cum ſi Ocriculana vna ex 35. tribub. eſſet hoc autem maxime m-
gumentum mouit, vt ex 21. his quas Ser. Tullius fecit, fuiſſet, neceſſe eſt,
ſertim cum 14. ſequentium numerus manifeſtus ſit. Cæterum nulla ra-
fieri poteſt, vt ex primis 21. tribubus ſit, cum hæ omnes ab agri Romani l-
Seruio denominatæ fuerint. Ocriculū autem, à quo hanc tribum dicta-
iſſe crediderim, longe ab agro Romano ſitum erat. Quod ſi quiſpiam eam n-
ab oppido Ocricolo, ſed ab Ocriculia, id eſt, montibus appellatam aſſereret
Collina à collibus, vna quidem ex 21. eſſe poſſet. Verum cum euidentiora
gumenta non habeam, Horatiam excludere Ocriculanæ cauſa nolui, q-
ſiquidem ſi Horatia tribus fuit, vt omnino fuiſſe credo, non niſi iis tempo-
ribus addita eſſe potuerit, Cum C D. anno poſt vrbem conditam ea gens, quæ
ſub regibus, & poſt reges exactos primis Reipublicæ temporibus quam ma-
xime in vrbe floruit vix amplius ab hiſtoricis nominetur.

Tribus extra numerū Ocriculana.

Quid ergo eam eſſe dicemus? Ego igitur eam quidem vnam ex 35. tribu-
procul dubio fuiſſe exiſtimo, ſed quænam, ex ſupra relatis fuerit, incertu-
Quandoquidem vnam tribum plura nomina habere potuiſſe, immo habu-
ſe ſatis demonſtrauerim. Vna enim ex antiquis Seruij Tullij tribubus, ſiue à
gente, ſiue à loco appellata fuerit, eſſe potuit, in quā Ocriculani in ciuitatem
recepti, à Cenſoribus relati fuerint: à quibus ea tribus, vel antiquo nomine
mutato, nouum Ocriculanæ aſſumpſerit, vel vtraque ſimul retinuerit. Nam
eam tribum fuiſſe, in dubium venire non poteſt, cum pleraque ſaxa viderim,
quæ eius mentionem faciebant.

Tribus extra numerum Pinaria.

Hæc ſi tribus fuit eius enim tanquam tribus meminit Sext. Pompeius Fe-
Pupilla tr. ..buom, tot enim fu..lici nomine à....Pinaria ſorori...mine p-
culdubio vna ex 21. à Seruio Tullio factis fuit, puta Cluſtumina, Lemon-
Pupinia, aut Veientina. Cui gens Pinaria patritia maiorum gentium, & vt-
vetuſtior nomen ſuum impoſuit, vt de Æmilia, Fabia, Cornelia, & Pap-
factum fuiſſe ſcripſi. Sed hanc tribum merito illud ſuſpectam facit, quod
norum prorſus eget teſtimonio.

Tribus extra numerum Sappinia.

Huius quoque tribus nullum vnquam Epigramma vidi, neque qui ſe-
diſſe agnoui, quamobrem dubium eſſe poteſt, an Romana fuerit, quanq-
de ea diſerte bis, ter ve Liuius in libris de bello Macedonico mentionem
ciat, vt libro 31. ſic: Eodem tempore Publ. Ælius Conſul. C. Opp-
præfectum ſocium, hac tumultuaria manu per Vmbriam, quam tribum
Sappiniam vocant, agrum Boiorum inuadere iuſſit Et lib. 33. 14. Sub hæc
varia forma geſta L. Furius Purpureo alter Conſul. tribum Sappiniam
Boios venit. &c.

Reliqua tribus incerta.

Reliquarum nouem vel decem tribuum nomina, ſi modo vel tribu-
rior, vel error fabrilis non ſit, omnium enim in vetuſtis marmoreis ...
ptionibus mentionem extare didici, diu multumque me torſerunt, ...
milia, Cluentia, Cluuia, Dumia, Minucia: Papia, Vot...., Ceſtia, & T...

nam etſi facile concederem, quaſdam ex iis errore fabrili ortas eſſe potuiſſe, vt MIN pro MEN. VOT. pro VET. vel VOLT. & ſimiles, id tamen de omnibus dici nulla ratione poſſe exiſtimo, præſertim Papiæ, cuius duodecim inſcriptiones extare vidi. Cluentiam quoque & Cluuiam ex Cluſtumina errore fabrili ortas exiſtimaſſem, niſi eas integras ſic: Cluentia & Cluuia extantes fuiſſe inſpexiſſem. Cuius rei occaſione, CAM. Camillam, DVM. Duniam, MIN. Minutiam, CES. Ceſtiam, quæ conciſæ in lapidibus ſcalpæ erant interpretatus ſum. VOT. enim & TAVR. ſi tribuum nomina fuere, interpretari neſcire me fateor, niſi Votiuam & Taurinam dicamus. Quod ſi error fabrilis fuit, & Vot pro Vet. vel Voturiam pro Veturia interpretari voluerimus, quomodo Voturios pro Veturios dictos apud Soſipatrum legimus, non erit, quod in eius alia interpretatione laboremus. Porro autem cum quaſdam ex his tribubus omnino fuiſſe mihi perſuaſiſſem, & in his Cluenſiam, Cluuiam & Papiam, ſui ſuſpicatus, hæc nomina aliquot earum octo, vel decem tribuum fuiſſe, quæ bello Marſico, cum Italis ciuitas data eſt, à Licinio & Iulio Cenſoribus additæ ſunt, quod vt exiſtimasem, duabus potiſſimum rationibus adductus ſum: Primum quod eas aliquas ex antiquis 35. tribubus eſſe non poſſe ſemper exiſtimarim. Non enim veriſimile videtur, vt antiquis illarum nominibus mutatis, Cluuiæ, Papiæ, & Cluentiæ, quæ familiarum, plebeiarum, & nouarum nomina ſunt, aſſumpſerint. Deinde quia animaduerterim, ab Appiano, libro primo de bello ciuili, inter præcipuos duces Italicos, qui contra populum Romanum bello Marſico arma ſumpſerunt, Papium Mutilum, & L. Cluentium, nominari. Quæ familię poſtea in ciuitatem receptæ, nobiles euaſerunt, ſummoſque honores Romæ adeptæ ſunt, vt Præturam & Conſulatum. In Faſtis enim conſularibus Papij Mutili mentio eſt. Clunia quoque eſt oppidi in Samnio nomen, à quo, quando cum cæteris Italicis populis Samnites ciuitate donati ſunt, tribus Cluuia facile appellari potuit. Quod de his tribus dixi, idem de Camilla aut Camillia, Dunia, Minucia, Ceſtia, Taur.... & Vot..... Si Veturiam interpretari voluerimus, & forte Ælia ſuſpicari poterit. Nam Iuliam, Flauiam, & Vlpiani in Augusti Veſpaſiani, & Traiani memoriam additas, vel ex veteribus ita appellatas fuiſſe, ex Dione libro 44. intelligi poteſt. Nec me mouet, quod nouis ciuibus ex illis octo, aut decem detractis in 35. poſtea tribus diſtributi ſint atque tempore M. Tullij tantum 35. nominentur. Nam poſteaquam ciues ex ijs excepti ſunt. Republica ſtante, eas nihil fuiſſe exiſtimo. Verum poſt Augusti tempora, cum integris prouinciis extra Italiam etiam ciuitas dari cœpiſſet, eas ſub eiſdem, quibus inſtitutæ fuerant, nominibus ab aliquo Imperatore reſtitutas fuiſſe puto, atque ad 43. vel 45. numerum iterum auctas. Quæ nihilominus ob antiqui numeri religionem ſemper 35. appellatæ fuerunt, quanquam 41. aut 45. eſſent, vt centuriis & tribubus Romuli ſub rege Tarquinio Priſco. Centumuiris, qui centum quinque, Sexto Pompeio, & quindecim viris ſacris faciendis, qui 60. Seruio auctoribus fuerunt, accidit. Nec vlla difficultas fuit, quæ nouas tribus addere ſub Imperatoribus prohiberet, præſertim quum ciues Romani in eas non diſtribuerentur amplius, vt ſuffragium ferrent, vel aliquid comitijs agerent, quæ omnia in principis vnius poteſtate erant, ſed tantum in eas tribus ciuitate donati referebantur, vt id ſignum quoddam eſſet, eos eſſe ciues Romanos, omnibuſque priuilegijs potiri poſſe, quæ libertate oppreſſa ſub Cæſarum Imperio ciues Romani potiri ex legibus conſueuerant. De quibus alio loco diſputabo.

Anno ab vrbe condita DCLXIIII. L. Iulio Cæſare, & P. Rutilio Lupo Coſs. bello Marſico maxime vigente (omnis enim Italia auctoribus Picentibus, Tuſcis, Vmbris, & Gallis exceptis arma contra Romanos ob non adeptum ius ciuitatis aſſumpſerat) quum idem Tuſci, Vmbri, ob eandem cauſam defe-

ctiorem

ſtionem molirentur, veritus Senatus, ne hoſtibus omni ex parte [illegible] bus, vrbem minus tueri poſſet, mare omne à Cumis ad vrbem vſque [illegible] communiuit, cis tunc primum ad militiam ob virorũ inopiam acci[illegible] vero omnes adhuc in fide permanentes lege ab altero Conſulum [illegible] appellata) quod maxime expetebant, ciuitate donauit, inter quos [illegible] Vmbri & Galli fuere. Hac igitur liberalitate vſus Senatus ex amic[illegible] ge miciores fecit, & qui dubij erant, in fide confirmauit. Nouos vero hos ci[illegible] Romani haud ſtatim eorum tribubus, quæ 35. numero fuere, miſcuer[illegible] Verum decem alias tribus addidere, in quibus ipſi ſuffragium nouiſſime [illegible] rent, & plerumque ſuffragium eorum nullius fere erat momenti, cum [illegible] que & triginta inprimis vocarentur, quæ ſupra dimidium reliquas exce[illegible] rent, quod à principio efflagitantibus Italis latuit. Quum vero res co[illegible] fuiſſet, alterius ſeditionis occaſionem præbuit. Et paulo poſt. Et hæ[illegible] dem per Italiam ſociali bello geſta ſunt, quod cum in maius au[illegible]eretur [illegible] lia omni ciuitate donata, Lucanis & Samnitibus eo tempore exceptis, [illegible] nit. Nam & hi eandem paulo poſt aſſequuti ſunt, & inter tribus, [illegible] modum ſuperiores, ſeparatim lecti, ne, ſi antiquis ciuibus miſcerentur, [illegible] in comitijs ſuperarent, cum eſſent numero longe plures. Hoc eſt, quod [illegible] Liuio ſcribit Florus in Epitom. lib. 80. Italicis populis à Senatu ciuitas da[illegible] & lib. 84. Nouis ciuibus ex Senatuſconſulto ſuffragium datum. Paterc[illegible] autem lib. 2. hanc rem aliter tradere videtur. Non enim nouas tribus d[illegible] fuiſſe ſcribit, ſed octo ex veteribus acceptas, in quib. Italici ſuffragium ferr[illegible] Ait enim: Non erat Mario & Sulpitio Cinna temperatior. Itaque cu[illegible] ita ciuitas Italiæ data eſſet, vt in octo tribus contribuerentur noui ciues, ne potentia eorum, & multitudo veterum ciuium dignitatem frangerent, pl[illegible] que poſſent recepti in beneficium, quam auctores beneficij, Cinna in o[illegible] mnibus tribubus ſe eos diſtributurum pollicitus eſt, quo nomine ingent[illegible] totius Italiæ frequentiam in vrbem acciuerat, è qua pulſus, collegæ opt[illegible]a-tiumque viribus, cum in Campaniam tenderet, conſulatus ei abrogatus eſt, ſuffectuſque in eius locum L. Cornelius Merula Flamen Dialis. In Vell[illegible] ius. Appiani autem ſententiam magis vt approbem, duo faciunt. Primum eſt antiquorum exemplum, qui propter nouos ciues, nouas etiam tribus a[illegible] dere ſolebant: nunc enim tota Italia ciuitate donata veriſimile etiam viſum eſt, vt eas decem tribus adderent. Alterum eſt, octo aut decem tribuum, q[illegible] mox referam, nomina, quæ proculdubio veræ tribus aliquando, & n[illegible] 35. numero fuerunt. Hoc quidem anno à Cenſoribus Iulio & Licinio p[illegible] nouos ciues additæ, & quadriennio poſt à Marcio & Perperna, Cenſoribus cum in 35. tribus Italici omnes diſtributi eſſent, diſſolutæ, & poſtremo [illegible] Auguſti tempora cum integris extra Italiam prouincijs ciuitas dari cœpiſſe[illegible] & forte à Claudio Imperatore in cenſura, quam cum L. Vitellio anno v[illegible] DCCC. geſſit, denuo additæ.

Tribus Camelia ſeu Camilla.

Porro inter ipſas nouas tribus has fuiſſe exiſtimo: Tribus Camillia ſeu Camilla, cuius mentionem fieri in quinque antiquis inſcriptionibus animaduerti ſic CAM. CAMIL. Cæterum vrbem CAMIL. pro Camilla, & Ca[illegible] lina interpretari poteſt. Cauſa autem, cur neque huius, neque nouem [illegible] tium nemo meminit, eſt, quod paulo poſt, quam inſtitutæ ſunt, fractæ [illegible] runt, poſt Claudij autem Imperatoris tempora haud multos integros [illegible] ricos habeamus.

Tribus Ceſtia.

Tribus Ceſ. quam in aliquot lapidibus ſe vidiſſe vir fidedignus mihi retulit, pro Ceſtia ego interpretor, gente poſt legem Iuliam Romæ nobili & conſulari: C. Ceſtij enim conſulis ſub Tiberio Cæſare cum Cn. Seruilio [illegible] eſt apud Tacitum, & in Faſtis conſularibus, eiuſdem, vt puto, ſeptemuiri epulonum in vetuſta pyramide prope portam Oſtienſem.

Tri-

Tribus Cluentij bello Italico contra Romanos ducis, Appianus meminit. Tributem etiam Cluentiam Romæ nobilem Auguſti tempore fuiſſe, eamque Ciceronis, & Cloantho comite Æneæ deſcendiſſe. Virgil. lib. 5. ſic.....genus vnde tibi Romane Cluenti. Ab hac facile fieri poſſet, vt tribus Cluentia nomen obtinuerit. *Tribus Cluentia.*

Hæc tribus à Cluuia Samnitium vrbe, de qua meminit Liu. nomen obtinere potuit, in qua Samnites, in ciuitatem recepti, coniecti fuerint. *Tribus Cluuia.*

Tribus, quæ in vetuſtis lapidibus DVM. notatur, ego Dumiam interpretor, de qua præterea nihil, quod afferam, habeo. *Tribus Dumia.*

Minuciam gentem Romæ nobiliſſimam & vetuſtiſſimam fuiſſe, ſatis constat. Hæc cum priſcis temporibus à patribus ad plebem tranſiſſet, paulo ante bellum Marſicum adhuc florebat, quo tempore duos conſulatus, & alterum ex iis triumphalem Minucios habuit. De hac tribu abſurdum eſſet, tribum Minuciam deriuaram eſſe dicere. *Tribus Minucia.*

Frequentiſſima mentio eſt huius tribus in vetuſtis marmoreis monumentis, ita vt hæc vna reliquis fidem facere queat, plures quam 35. tribus fuiſſe. Hæc forte à gente Papia dicta eſt. Italicarum nobiliſſima. Nam inter primos belli ſocialis duces, à Paterculo & Appiano, Papius Mutilus refertur, cuius gens poſtea in ciuitatem accepta, conſularis fuit. Papiorum enim Mutili & Secundini Conſulum ſub Auguſto in Faſtis mentio eſt. Item legis Papiæ & Poppeæ. T. quoq; Annius Milo oratione Ciceronis celebratus e gente Papia fuit, à qua proculdubio hæc tribus nomen accepit. *Tribus Papia.*

Tribum Taur....neque ego vnquam vidi, neque qua ratione interpretari poſſit, niſi Tauria dicamus, ſcio. Vir tamen doctus, & fide plenus, ſe hanc in antiquis tabulis marmoreis vidiſſe pro certo affirmauit. *Tribus Taur....*

Huius tribus in duabus omni ex parte abſolutis, elegantiſſimiſque inſcriptionibus mentionem extare vidi. Hæc autem (ſi error fabrilis eſt. quod minime exiſtimo) tam pro Veturia, quã pro Voltinia interpretari poteſt. Quanquam apud Soſipatrum Voturios pro Veturios aliquando dictum legimus: ita vt Veturia dicendum ſit. Quod ſi neque error fabrilis ſit, neque Veturia legendum, quid plane dici poſſit, ignoro, niſi Votiua, vel Votinia interpretemur, quorum neutrum tamen placet. *Tribus Vo....*

Poſtremam omnium Æliam tribum, quæ decem numerum expleret, ſuggeſſi, quod parum compertum habeam, an à gente antiqua Ælia nobili, quanquam plebeia, an ab Hadriano Imperatore, qui ex gente Ælia fuit, dicta ſit, quemadmodum Iulia, Fabia, & Vlpia: quæ ab Auguſto, Veſpaſiano, & Traiano nomen adeptæ ſunt. Huius tribus lapidem nullum adhuc vidi ſed ſe vidiſſe vir quidam doctus, & cui facile credo, mihi retulit. Hæc autem ſi omnium tribuum bello Marſico additarum eſſe potuerunt, De quibus præterea, quid afferam non habeo. *Tribus Ælia.*

Tribum Iuliam, ſcribit Dio lib. 43. in Auguſti honorem à Senatu appellatam fuiſſe, vnam ex veteribus, non de nouo additam. Quæ autem ea fuerit, incertum. De hac tribu duas inſcriptiones extare vidi. *Tribus Iulia.*

Et hæc tribus aut à Veſpaſiano, aut ab altero filiorum Tito vel Domitiano nominata fuit, quandoquidem hi ex gente Flauia fuerunt. De qua tribu vnicam vidi inſcriptionem Romæ. *Tribus Flauia.*

Hæc in Traiani Imperatoris memoriam denominata eſt, de qua antiquum Epigramma ego aliquando vidi, quod modo ad manus non eſt. Atq; hæc ſunt omniũ tribuum nomina, quæ ego vnquam extare in antiquis tam librorum, quam lapidum monumentis, didici. Quas ego hac ratione digeſſi, atq; de iis ita diſputaui, vt probabiliter potius, & diſputandi more differuerim, quam ſic omnino fuiſſe mihi perſuadeam. Quæ ego attuli, harum rerum ſtudioſi accurate examinabunt, ſi, quod mihi propoſui, conſequutum me eſſe exiſtimabunt. *Tribus Vlpia.*

DD

mabunt, nō parum mihi in lucro tuliſſe videbor: ſin autem liberum e
que, quæ de rebus adeo noſtra ætate, & forte antiquorum etiam obſcu
ſtaui, ad ſuam ipſorum ſententiam, dum meliora & certiora afferan
no reuoluere, & ea diſtinctiora, & illuſtriora reddere, quod enim
ſtiti, neque quicquam laboris, quo omnia clariſſima facerem, reliqui.

A tribubus comitia fiunt tributa. quemadmodum à curijs curiata
turijs centuriata. Ea erant, auctore Gellio, quum ex regionibus & lo
per tribus ſuffragium ferebatur. Erant enim tribus populi Romani
ſtinctæ locis in vrbe diuerſis, & regionibus vndique circa vrbem per
diſperſis. Atque hactenus de tribubus Romanis, &c. nunc cæterorum
locorum explicationem obiter proſequamur.

Incenſorum pœna.

Metu legis de incenſis lata] Dionyſius pœnam incenſi fuiſſe lege Seru
tradit, vt publicatis bonis verberatus veniret. Zonaras, qui ſe aut bona
cenſum non detuliſſent, ipſos a Conſulibus, bona à Cenſoribus ven
ſcribit, & Vlpianus maximam capitis imminutionem eſſe, per quam
& libertas amittitur, ait, vt cum incenſus aliquis venierit.

Campus Martius.

In Campo Martio] Campum Martium deſcribit Liuius lib. 2 Fuit autem
Tarquiniorum, qui inter vrbem & Tyberim fuit, Marti conſecratus,
quet, quicquid inter Capitolium & Tyberim interfuit. fuiſſe Campum
tium. Nam vrbs prima ad Capitoliū finiebatur, quod idem Ouidius
dit, Iuturnæ ædem deſcribens quam vult fuiſſe in ea parte, qua campus
tius Virginia ambitur aqua. Verum de campo Martio Plinius lib 36.
Marlianus lib. 1. c. 1 & lib. 6. cap. 12. Blondus lib. 1. Romæ triumph. & lib
Roma inſtaurata

Iuturnæ ædes.

Solitaurilia.

Sue, oue, tauro] Has hoſtias, cum eas prius ter circa exercitum circ
iuſſiſſet immolans. Vnde & id genus ſacrificij Solitaurilia. Suouitau
dixerunt. Hinc Feſtus. Solitaurilia hoſtiarum trium diuerſi generis im
tionem ſignant, tauri, arietis, ſcrofæ, quod omnes integri ſolidique fint
poris, ſolum enim lingua Tuſcorum ſignificat totum & ſolidum
Sed & Græci totum ὅλον dicunt integrum. Porro de Solitaurilibus præter
uium, Aſconius, Quintilianus alijque meminere.

Solum quid lingua Tuſcorum.

Luſtrauit] Id eſt, expiauit, à luendo, id eſt, ſoluendo & liberando,
Virgil. & cum luſtrabimus agros.

Luſtrare quid.

Millia LXXX] Dionyſius 84. millia fuiſſe prodit, idque ex tabul
ſorijs ſe accepiſſe ſcribit, & cum eo ſentit Eutropius. Quum vero inſti
fuerit, vt quinto quoque anno exacto fieret cenſus, luſtrumve con
hinc luſtrum pro quinquennali ſpatio ſumptum eſſe conſtat, idque à
do dictum ſcribit Varro libro 5 de lingua Latina. quod quinto quoque
Vectigalia & alia tributa per Cenſores perſoluerentur, tametſi vltra qui
nij tempus, vel bello, vel domeſticis diſcordijs, vel alio caſu ſæpe prod
in ſeptem, decem, & aliquando ſeptendecim annos fuiſſe luſtrum ex
conſtet. Magiſtratus autem huic muneri præfuit primum, qui ſummus
be fuit, Reges eiectis Regibus, Conſules, deinde cum Conſules bellis i
rentur, Cenſores, qui ab re nomen acceperunt. Cenſum autem in
mum, deinde in villa publica locus is erat in campo Martio fieri luſt
luſtrum vero ſemper in campo Martio conditum. Hoc quoque anim
tendum, vt docet Robortellus lib 1. emendationum, cap. 15 Cenſum
do ſine luſtro fieri ſolitum, cum præſertim annus eſſet funeſtus, ob
Conſulis, vt declarat Liuius lib. 3 vbi ait Cenſus actus eo anno, luſtru
pter Capitolium captum conſulem occiſum, condi religioſum erat.
itaque ſine luſtro fieri non autem viciſſim è contrario luſtrum ſine
di poterat. Hinc liquet legendum hic eſſe: Idque conditum luſtrum
tum quia in cenſendo finis factus eſt.

Luſtrum quid.

Luſtrum vnde.

Quirinalis mons.

Quirinalem]. Qui ambitum fere habet 3000. paſſuum. Dictus eſt autem Quirinalis vel à fano Quirini, vel à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus venientes in eo caſtra poſuerunt. Velut Marcus Cato in libro Originum ſcriptum reliquit, à Iunone Sabinorum Dea, quam illi Curitim, id eſt, Haſtatam Iunonem vocant. His enim ſimul & Hetruſcis non erat litera Q. De ambitu eo & magnitudine huius collis vide Marlianum lib. 5. cap. 21. Alexandrum ab Alex. lib. 6. c. 11.

Viminalis mons.

Viminalemque] Collem Viminalem Varro inter Eſquilinas commemorat, & Ioue Vimineo, cuius aræ in eodem monte erant, vel à viminum illic creſcentium multitudine dictum putat. Reſpicit ab occaſu Quirinalem, interiacente circa ſtadium Suburbana plana, à Septentrione vallem habet Quirinalem. inter eoſdem colles quatuor iugerum latitudo, ſtadiorum vero duorum cum dimidio longitudo. Vide Marlianum lib. 1. c. 1. & lib. 5. ca. 19. Terentium Varronem de lingua Latina Alex. ab Alex lib. 6. c. 11.

Eſquiliæ.

Auget Eſquilias] Eſquilias duos vrbis montes eſſe, ex Varrone docemur, celebrior tamen pars Eſquilinus mons dictus eſt, vel ab auium excubiis, vt apud Ouidium lib. 1 Faſt. legimus. Vel ab aucupibus, quod eo loco quiſquilijs proiectis auibus illuderent, hic ex vrbis collibus ſolus duplici iugo & aggere munitur, cum reliqui ſingulis contenti ſint, ex quibus alter Ceſpius nuncupatur, alter Oppius. Qua de re vide Marlianum. lib. 1. & lib. 5. c. 9. Alex ab Alex vbi ſupra. Noſtra autem tempeſtate Eſquiliæ incipiunt à templo S. Petri ad vincula, & protenduntur vſque ad Eccleſiam S. Crucis, inde ad Thermas Diocletianas: includitque Eccleſiam S. Mariæ Maioris, & S. Praxedis.

Pomœrium quid.

Pomœrium profert] De hoc multa dici poſſent, ſed breuitati conſulendo, Pomœrium locus erat, tam intra quam extra murum vrbis, quem antiqui in condendis vrbibus augurato conſectabant, neque in eo vllum fieri ædificium patiebantur. Dictum autem eſt Pomœrium, vt auctor eſt Varro libro 4 de lingua Latina, quaſi poſt mœrium. Nam quem antiqui mœrum dicebant, nos murum dicimus, vnde ita nonnulli apud Virgilium legunt libro decimo: Atque ipſi prælia miſcent Aggeribus mœrorum. Iulius Pollux libro nono, intra muros ſolum Pomœrium latet, inquiens, ex interprete: interſtitiis vero omne illud Pomœrium dicitur, intra muros, intra mœnia, interius autem plateæ. Plutarchus etiam in Romulo, quod intra lineam murum Iuffinentem relinquitur, Pomœrium eſſe dictum ait, detractis per Syncopam medio literis, quaſi pone murum. Agenius Vrbicus in Commentarijs in Iulium Frontinum, in vniuerſum Pomœrium extra muros vrbes habuiſſe, dicit, aliquas vero intra. Pomœrium autem, inquit, vrbis eſt, quod ante muros ſpatium eſt ſub certa menſura dimiſſum. Sed & aliquibus vrbibus, & intra muros ſimili modo eſt ſtatutum, propter cuſtodiam fundamentorum, quod a priuatis operibus obtineri non oportebit. Hic locus eſt qui à publico nullo iure poterit amoueri. Liuius hic & intra & extra vrbes Pomœrium agnoſcit Gellius autem lib. 13 cap. 14. ex libris Augurum, populi Romani pomœrium eſſe dicit locum intra agrum effatum per totius vrbis circuitum pone muros, regionibus certis determinatum, qui faciebat finem vrbani auſpicij, antiquum autem Pomœrium, quod à Romulo inſtitutum fuit, Palatini montis radices terminum habuiſſe, cui aſtipulatur Tacitus, inquiens, certis ſpatiis à Romulo interiectos fuiſſe lapides per ima montis Palatini, ſcilicet ad ſignificandos Pomœrij terminos, quos Varro cippos vocat, aliaſ etiam quaſdam his terminis addens. Terminorum intra muros nulla fit mentio, ea, vt opinor, de cauſa, quod non ſit relictum intra muros Pomœrij. Quanquam apud eundem Gellium lib. 13. cap. 27. ex verbis Lælij Felicis contrarium quis ſuſpicari poſſit. Sed ea me minime mouent, cum Pomœrium illius appellatione, tametſi extra vrbem ſit, comprehendatur. Et quidem li-

Pomœrij etymologia.

Mœrus antiquum quid.

Cippi qui.

Pomœrium vrbis.

DD 2 bris

bris Augurum, Varroni & Tacito vt de Vrbico Chriſtiano homine ne antiquo auctore nihil loquar, magis quã Liuio, Plutarcho, & Polluci crederim, ideoq; arbitror, vnum duntaxat apud priſcos fuiſſe Pomœrium, id muror, id eſt, extra muros, eamq; ob rem Plutarchum, qui de antiquo rio loquatur, errare item Pollucem, qui exterius Pomœrium non poſtea vero & intra muros relinqui cõſueuiſſe. Quod ſpectat ad Pomœ mologiam. Varro quaſi poſt murũ dictum ſignificare videtur, inquie erat poſt murum, Pomœrium dictum, eiuſq; (terminis auſpicia vrbana untur. Cuius loci lacunam Hieronymus Magius explet voce Terminis Miſcellaneorum cap 13. Atque eodem auctore, Liuius pomœrium qua mœnium quoſdam interpretari ſcribit Varronẽ haud dubie intelliges poſt mœnia, id eſt, poſt murum Pomœrium ſit, ſed male, vt ipſi videtur dem cum primum hæc vox exorta inditaque loco eſt, vnum duntaxat, extra muros erat in vſu Pomœrium. Verum nec Varronem primi nom etymologiarum indagine auctorum, Pomœrium quaſi poſt mœnium

Mœri antiquæ muri. ſenſiſſe arbitratur, ſed magis quaſi poſt mœrium. Muri enim antiqua Latina, qua Lucretius eſt vſus, mœri dicebantur, ita namque hic inquit

Frigus vt à fluuiis, calor ì ſole, æſtus ab vndis,
Æquoris exeſor mœrorum littora propter.

Minime vero probanda videtur etymologia, quæ à Pompeio affertur 14. in his verbis, proſimurium pontificale pomerium, vbi pontifices a bantur dictum autem pomœrium quaſi promurum, id eſt proximum Hæc ille. Primus autem, qui Pomœria docuerit, Ianus fuit, ſi Fabio pi 2. credimus. De Pomœrij productione Tacitus lib. 11. Gellius lib. .cap Alia item ad hanc opinionem ſpectantia vide apud Marlianum lib. & lib. 1. cap. 7. Alexander ab Alex. lib. 6. cap. 14. Blondum lib 1 Romæ in ratæ, à principio: latiſſime autem Onuphrium Panuinium in Commen de vrbe Roma. Pomœrium vero proferre nihil aliud eſt, quam amplıare nia vrbis.

Dianæ templum Romæ. *Fanum Dianæ*] Ædificatum eſt Dianæ templum in montis Au vertice, Tyberim verſus, in quo templo Idibus Auguſt. Romæ ſeruis ſtus eſſe conſueuit, cum eo ipſo die Seruius noſter è ſerua natus, hanc conſecraſſet, & diem ſacrũ ſeruis, & qui in eius tutela ſint, voluiſſet ab Anco hanc ædem ædificatam exiſtimãt, ex pecunia, quam ciues nu litorio traducti contulerant. Fuit autem eo ipſo in loco, vbi hodie D. S templum eſt, teſte Marliano lib 5. c. 2. & lib. 4. c. 18. De Dianæ autem Ep templo multa lege apud Plinium lib. 36. c. 14. lib. 14. c. 1. lib. 2. c. 87. lib. lib. 36. cap. 5.

Andronius Coratius. *Cuidam patrifamilias*] Andronium Coratium Plutarchus problem. 5. ba & Varrone vocat.

Bonis aſpectus. *Ibi fore imperium*] A quadrupedibus animalibus diuerſis auſpicia ſum Romani. Ex bouis autem aſpectu plerumque proſpera pronuntiabant res. Sic quoq; L. Aurelio & L. Octauio Coſſ. ad immolandum bos de bus per hoſtium claſſem adnatauit, ſeque ad aras percutiendum obtul quo prodigio Iulius Obſequens cap. 59.

Antiſtes Romanus] Quem Cornelius Plutarchus vocat.

Manuum lotio. *Vino perfunderis flumine* [Nefas enim erat illotis manibus tractare & hinc Heſiodus vetat, ne quis mane Ioui liber vinum χερσὶν ἀνίπτοις, id eſt lotis manibus: vnde etiam χέρνιβος apud Homerum crebra mentio, perinde ſonat, quaſi dicas, manuum lotionem, à qua rem diuinam antiqui auſpicabantur, vt docerent, Deos immortales puris tantum ſacrificijs ſeleectari & placari.

Google

...terea Romanus] Varro hanc fallaciam non Cornelio ſacerdoti,ſed ædituo ...ribit. Refertur autem hæc hiſtoria inter vafrè dicta & facta apud Valerium ...aximum lib.7.cap. 3.

Contrahit ſimilitudo eos] Semper enim, vt Ariſtoteles libro octauo Ethicor. ...8, ὅμοιον ὁμοίῳ ἐφίεται, ſimile appetit ſimile: de ſimili matrimonio canit ...artialis:

Similitudo morum.

Vxor peſſima, peſſimus maritus.
Miror non bene conuenire vobis.

Malum malo aptiſſimum] refertur inter ſimilitudinis prouerbia, ſicut & Il... ad: malus cum malo colliqueſcit voluptate: de quo Eraſ. in prouerb.

Non ſibi defuiſſe] Luculentiſſima oratio apud Dionyſium lib. 4. Eſt autem li... dinis regnandi elegantiſſimum exemplum.

Muliebri dolo] Buſſidianus codex, vt annotat Nannius lib.5. Miſcellanorum, ...ro dolo, dono habet, vt id regnum, quod à ſenatu & populo dari ſolet, mulier ...i dono fecerit, quod ipſe omnino genuinum arbitratur. Sermo enim ex con... entione αὐτοψίεως acrior eſt. & de Tullia æmula Tanaquilis paulo ante hæc verba fecit, nec conquieſcere ipſa poteſt, &c.

Sceleratum vicum vocant] Ob perpetuam crudeliſſimi ſceleris memoriam. Sic etiam Carmentalis porta, eo quod per eam trecenti Fabij cum clientum quinque millibus egreſſi aduerſus Hetruſcos, ad amnem Cremeram interfe... cti ſunt, etiam ſcelerata dicta eſt, item ſcelerata via, quod ibi Veſtales ob inceſtum damnatæ ſepelirentur, teſte Marliano lib.5 cap.23.

Sceleratus vicus.

Scelerata via.

Per patris corpus carpentum egiſſe] Hoc eſt ſuper cadauer currum vel vehiculum duxiſſe, ſcabello aurigam vel mulionem frenum inhibentem percutiens. Eſt autem carpentum vehiculi genus, petorito prope ſimile dictum quaſi carmentum, mutatione vnius literæ à Carmenta Euandri matre. Vnde Ouidius lib.1. Faſtorum:

Carpentum quid.

Nam prius Auſonias matres carpenta vehebant,
Hæc quoque ab Euandri dicta parente reor.

Sic quoque Cornelius Tacitus ſcribit, Agrippinam carpento in Capitolium vehi voluiſſe, qui mos ſacerdotibus & ſacris antiquitus conceſſus fuit. Verum de hac impietate & crudelitate Tulliæ in ſuum parentem, præter Liuium & Dionyſium, Florum lib.1. c.6. Auguſtinum lib.3 c.15. lege Valerium Maximum lib. 9. c.11. Ouid. lib.6. Faſtor. Volaterran. lib.19. c.2. Alexand. ab Alexand. lib.2. c.6.

Difficilis eſſet æmulatio] Virtus igitur, cui vt inuidia, ita etiam plerunque fama comes eſſe ſolet, vt ſe nullis contineri vinculis oſtendat, non ſemper nobilitatem aut opes ſequitur, ſed velut toti humanæ amica naturæ, eam quærentes amplectitur, & perſæpe ad eos profecta, qui humili plane loco nati ſunt, clarosa facit, atque ad ſummum ſæpe honoris faſtigium euehit.

Virtus nobilitati aut opib. minime aſtricta.

Cognomen facta indiderunt] Sic multis Romanorum aut virtus aut vitium, aut alij denique caſus, pro conſuetudine appellationem dederunt. Qua de re Plutarchus in Coriolano Plinius lib. 16. c 16. Alexand. ab Alex. lib. 1. c 9. Sabell. lib.6. per totum cap.4. exemplorum.

Cognomina à factis.

Lucum Ferentinæ conueniant] Vide notata infra lib.5. de Latinis ferijs, vbi nonnulla ad huius loci illuſtrationem facientia inuenies.

Clam quidem muſſitantes] Hic locus Nannio, vt l. 5. Miſcellaneorum fatetur, perpetuò ſuſpectus fuit, neq; ſine cauſa, vt ait: pugnāt enim inter ſe, quoſdam clam muſſitantes, & vulgo eum appellaſſe Superbum. Vulgo enim dicitur, quod à nemine non iactatur, à quibuſdam dicitur, quod à paucis. Recte igitur ad iſtum modum liber Buſſidianus eo auctore: Iam enim quidem clam ita muſſitantes, vulgo tamen eum appellabant, dictione quidam mutata in quidem, vt intelligamus, clam quidem ita eum vocitari, ſed tamen paſſim.

Vulgo dici quid ſit.

Necari ſub crate.

Crate ſuperne iniecta] Sic & infra lib. 3. Ad vociferationem eorum, quos ... ri ſub crate iuſſerat, quæ verba Tacitus in opuſculo de morib. Germano... explicare videtur ignauos & imbelles, & corpore infames, cœno ac p... iniecta inſuper crate mergunt. Plautus in Pœnulo: Sub cratim vt iubeas ſupponi, atque eo lapides imponi multos, vt ſeſe neces. Hoc ſupplicij ... Carthaginenſibus peculiare fuiſſe, memoria à nonnullis proditur. ... lib. 1. Miſcell. cap 28.

Volſci qui.

Volſcis] Latij vel Campaniæ populis, de quibus Plinius lib. 3. cap. 5 ... 19. & Pomponius Mela lib. 2. cap. 4. Terminant autem Septentrionem v... cum Marſis

Volſcorum bellum.

In ducentos amplius] Durauit enim poſt Tarquinium tot annis S:qu... eos, poſt ſuperatos ad Regillum Latinos, vicit quoque Appius Claudius ... conſul cum Publio Seruilio fuit, rurſuſque rebellantes idem compeſcu... repta Sueſſa Pometiâ. De his etiam M. Valerius Publicolæ frater & di... triumphauit. Deinde ſimul Volſci & Æqui, à L. Æmylio, qui conſul cu... bio Caſone fuit: poſtmodum L. Lucretio, & T. Veturio, rurſuſque Quin... Q. Seruilio conſulibus victi ſunt. Præterea Q. Fabius Cæſo conſul, d... Publ. Valerius Potitus conſul apud Algidum, & poſt eum M. Geganius c... conſul ducto Cinilio duce Volſcorum ante currum, triumpharunt. vt ſu... cis ſcribunt Liuius, Dionyſius, Oroſius, Eutropius, Volaterranus lib. 38 ca... Paralip.

Pometia vrbs.

Sueſſamque Pometiam] Pometiæ vrbis & agri frequens apud aucto... mentio, quæ tamen iam dudum & ante Dionyſij Halycarnaſſei tempora ... teriit, cuius coloni Sueſſam migrarunt, vnde & Sueſſa Pometia dicta eſt. V... Plinium libro tertio, capite quinto, Plutarchum in Hannibale, Volaterran... lib. 6 cap. 1.

Gabij.

Gabios propinquam vrbem] Volſcorum vrbem ſeptuaginta millibus p... ſuum ab vrbe ſitam, quæ à Galacto & Bio fratribus Siculis condita eſt, vt ... bit Solinus. Sed ſi Straboni credimus, eſt in via Præneſtina, diſtatque cent... ab vrbe ſtadi a, quam hodie Zagarolum quidam exiſtimant, quod de ... probatur, cum Gabij propinquiores vrbi ex Strabonis auctoritate depre... dant. De his præterea lege Volaterranum libro ſexto cap. 1. Vrbanorum ... mentariorum.

Transfugit ex compoſito] Vide quoque Valerium Maxim. lib. 7. cap 4. F... num libro 1. capite 1. Volaterranum lib. 30. cap. 8. Vrban. Com. Ouid. lib... Faſtorum

Terminus Deus.

Non motam Termini ſedem] Numa Pompilius cum publicum agrum p... Romano, & priuatum certis limitibus terminiſque definiſſet, ſacellum ... xiſſe Termino Deo traditur, in colle Tarpeio, cui nihil animatum ſacrifica... retur, ſed liba tantum, pultes, & frugum primitiæ, qua de re Dionyſius lib... ſtatuitq; Numa, eum, qui Terminum exaraſſet, & ipſum, & bouem ſacro... ſe. Saxum vero fuit hic Deus, vnde & termini agrorum publicorum & p... uatorum tales fuerunt, licet & poſtea ſtipes & arbor, & tegula etiam pro Te... mino poſita. Lactantius in primo exiſtimat, Terminum eum fuiſſe lapid... quem pro Ioue deuorauit Saturnus, ſubiungens, Tarquinium, cum Capit... lium facere vellet, & multorum Deorum in eo loco ſacella eſſent, conſul... vtrum Ioui cedere vellent, & cedentibus cæteris, ſolus Terminus manſit ... noluit cedere. Vnde illum poeta Maro Capitolii immobile ſaxum dix... pluribus Seruius. Diuus vero Auguſtinus in 4. de ciuitate Dei aliter ... fabulam, quem vide. Cæterum vt inaugurare templa eſt, ea auguriis ſa... reddere, ſic exaugurare eſt, ea profana facere. Prout hic Liuii locus oſte... annotat Gyraldus hiſtoriæ Deorum ſyntag. 17. c. 1.

Exaugurare quid.

Caput hominis in Capitolio condendo monumentum.

Caput humanum] Recenti tabo & ſanguine aſperſum. Huius prodigi...

Google

tionem faciunt, & Plinius l.2. c.2. Plutarchus in Camillo, Portius Cato Originum. Terent. Varro de lingua Latina. Marlianus lib 2 cap 1. & ca.10. Alexand. ab Alexan. lib.6. cap.11. Cæterum Plutarchus in Camillo, ab Hetruscis vatibus reſponſum datum eſſe, ait, non gentium ſed Italiæ caput futurum. Huc vero pertinent Poetarum quoque diuerſa teſtimonia, & præſertim illud Martialis lib.12. Terrarum Dea, gentiumque Roma. Cui par eſt nihil, & nihil ſecundum. Virg. lib. 1 Æneidos: His ego nec metas. Ouid. lib.2. Faſtor. Gentibus eſt alijs tellus data.

Cloacamque maximam] Erat hæc cloaca ad Iouis Statoris ædem in tres ductus diuiſa, quorum duo poſtmodum clauſi ſunt, tertius per lacum Curtium à foro Romano per Palatini montis radices in Velabrum aqua limpidiſſima fluebat, & inde canali è ſaxis quadratis extructo in Tyberim effluebat. Id vero obiter notandum eſt, plures olim Romæ fuiſſe cloacas, eaſque publicas. Verum cum vrbs à Gallis capta atque incenſa eſſet, & quiſque domicilium ſibi reædificaret, factum eſſe, vt quæque domus hodie ſuam ferme & propriam cloacam habeat. Vide Plin lib 36. c. 15. Marlianum lib.3. c 18. *Cloaca maxima.*

Portentum terribile viſum] Dionyſ. autem ait Aquilas in palma, quę regiæ incumbebat, nidum habuiſſe, vbi illis abſentibus implumes pulli ſubito vulturum incurſu diſcerpti ſunt, quod mali imminentis prodigium eſſe putabant.

Delphos ad maxime inclitum] De huius oraculi origine, cultu, religione, & miraculis copioſe leges Herodotum libro 1. Diodorum Siculum de geſtis Philippi, Plutarchum in oratione conſolatoria ad Apollonium. De ſera numinis vindicta in Pericle. Iuſtinum lib.24. Sabellicum lib. 5. Ennead.1. Alexandrum ab Alexandro lib.6. cap.2. à principio Ouidium 2. Faſtorum: Conſulitur Phœbus. *Delphi.*

Bruti quoque haud abnuit cognomen] Brutus enim idem eſt, quod ſtupidus, grauis & tardus Hinc Cyprianus ad Demetrianum ſcribens, ait. Nullus affectus offert lumen cæco, ſermonem ſurdo, ſapientiam bruto, cum nec ſentire Brutus poſſit, nec cæcus lumen admittere, nec ſurdus audire. De ficta eius ſtultitia Ouidius lib. 2. Faſtorum ſcribit: *Brutus.*

Brutus erat ſtulti ſapiens imitator, vt eſſet
Tutus ab inſidijs dire Superbe tuis.

Tarquinia ſorore] Id & alij prodiderunt, inter quos & Plinius de viris illuſtribus. At Tarquiniæ filium ex Priſco Tarquinio Iunium Brutum fuiſſe, Dionyſius ait.

Ludibrium verius] Vtpote, quem vt morionem pro libitu conuitijs & contumelijs afficerent.

Corneo cauato] Plinius de viris illuſtribus ſambuceo ait.

Donum tuliſſe] Pro reſponſorio munere. Muneribus enim etiam Dij capiuntur, quod Euripides in Medea vulgi ſermone celebratum fuiſſe oſtendit, cum ait: πείθειν δῶρα καὶ θεοὺς λόγος. Et Ouidius: *Muneribus Dij etiam capiuntur.*

Munera crede mihi placant homineſque Deoſque.
Placatur iratus Iuppiter ipſe datis.

Celebratur & hic verſiculus:

Δῶρα θεοὺς πείθει, καὶ αἰδοίους βασιλῆας.

Oſculorum matri tulerit] Notandum eſt, Apolline Delphicum ſemper dubia dediſſe, & obſcura reſponſa, vt in quamcunque partem ſe fortuna inclinaret, veritatem dixiſſe videretur, cum ex ſua natura veritatis hoſtis eſſet, vtpote Satanas ipſe, prout tradit Auguſtinus lib.3. cap.7. ciuitatis. Simile exemplum ex Ennio allegat Cicero de diuinatione, libr. 2. Herodotus libro 1. Item obſcurum oraculum Siphniis datum leges apud eundem lib. 3. Spartanis lib.1. Argiuis lib.6. *Oraculorum obſcuritas.*

Digitized by Google

Velut ſi prolapſus cecidiſſet] Id vbi in terram Italicam & natale ſolum redi[...] factum eſſe ſcribunt, ac procidiſſe, quaſi pedem offendiſſet.

Terra communis mater.

Communis mater] Ægyptij, vt apud Diodorum Siculum libro primo [...] buloſis antiquorum geſtis, legimus, terram tanquam vas aliquod eorum [...] fierent, putantes, matrem appellarunt. A Græcis ſimiliter terra mater [...] deinde paululum verbo δημήτηρ eſt dicta, vt Orpheus teſtis eſt, qui [...] omnium matrem dixit, diuitias largientem. Cui aſtipulatur quoque [...] Varro de re ruſtica lib. 3. & Plin. l. 2. cap. 25. Huc quoque pertinet Cæſa[...] mnium, qui in ſomno matri ſtuprum intuliſſe viſus eſt, quo admonebat[...] turum eſſe, vt orbem terrarum ſubigeret: per matrem enim terram [...] intelligebat, vt eſt apud Suetonium in eius vita. Verum Bruti hiſtoria [...] quoque apud Plinium lib. 15. c. 30. Valerium Max. lib. 7. cap. 3. Ouidium [...] Faſtorum.

Ardea ciuitas.

Ardeam Rutuli habebant] Dicta eſt hæc Latij ciuitas, vel ab regionis fer[...] vt aſtipulatur Martialis:

Ardea ſolſtitio, Peſtanaque rura petantur,
Quique Cleonæo ſydere feruet ager.

Vel ab augurio auis Ardeæ, quæ altiſſima quæque volando petit, quæ Gr[...] ἐρωδιὸς; vt Virg. lib. 7. ----*Quam dicitur vrbem,*

Acriſioneis Danae fundaſſe colonis,
Præcipiti delata noto, locus Ardea quondam
Dictus auis, & nunc magnum manet Ardea nomen.

De hac ciuitate lege Strabonem & Plinium lib. 3. c. 5. & lib. 35. c. 3. Memin[...] iam eius Mela lib. 2. c. 4.

Ardea obſidionis cauſa.

Eaque ipſa cauſa] Dionyſius Tarquinium prætendiſſe ſcribit, ideo bell[...] ipſis motum, quod Romanos exules ſuſcepiſſent, & cum eis de reditu con[...] raſſent.

Aulicorum mos.

Suam quiſque laudare] Notabis ex hoc loco aulicorum mores, & vitam [...] quam primum conueniunt, & liberius bibunt, & bene poti liberrim[...] quicquid animo reconditum eſt, effutiunt. Vnde probe Athenæus de [...] toribus diſſerens, huiuſmodi prouerbium eleganter vulgo dici ſolere [...]

Vinum non habet clauũ.

τὸν οἶνον οὐκ ἔχει πηδάλια, id eſt, Vinum non habere clauum. Propterea q[...] ebrietas nihil conſulte, neque moderate vel dicat vel faciat. Obruitur qu[...] ratio, quæ claui vice ſobrios moderatur atque gubernat.

Collatia ciuitas.

Pergunt inde Collatiam] Ciuitatem, quæ non procul ab vrbe in via Tibu[...] erat, de qua Plin. lib. 3. c. 5. Volaterranus lib 6. c. t. vrbanorum comment. [...] hodie ne murorum quidem veſtigia extant.

Lanificium honeſtiſſimũ apud Romanos habitũ.

Lana inter lucubrantes ancillas] Honeſtæ matronæ & matrisfamilias [...] dignum exemplum. Quippe apud matronas quondam lanificiũ magnæ [...] di fuit, lanamq; feciſſe mulierem, pudicitiæ & probitatis ſignum erat. Quo[...] nim tempore inter Romanos & Sabinos fœdus ictum eſt, cum Romulo & [...] tio conuenit, vt Sabinæ ab omni opere, præterquam lanificio, immunes [...] rent, vt apud Plutarch. in problem. legimus. Præterea Pagani, vt lanifi[...] veteribus cordi fuiſſe oſtenderent, ſponſam nuptiarum die, colum com[...] & fuſum cum ſtamine, ad virum afferre iuſſere. Quem morem etiam ho[...] apud multos, & præcipue apud liberos coli obſeruatique legimus apud A[...] ab Alex. lib 4. c. 8. Meminit Plinius lib. 29. c 2.

Mors ſpontanea.

Cultrum quem ſub veſte] Apud Romanos namque priſcos laude dign[...] erat, in re honeſta, & reipub. vtili ſibi ipſi inferre manus. Apud Theban[...] men, qui mortem ſponte oppeteret, nulla omnino laude dignus erat. [...] potius crimini dabatur, eoq; facinore pudendam inſcitiam coarguebat [...] velut ſui carnifex immaniſque naturæ foret. Athenienſes vero cum [...]

Google

ſui quiſque manu conſciuiſſet, defuncto cadaueri manum tanquam facinoroſam abſcindebant, illamque diuiſam à corpore inhumatam relinquebant. Quod Platonis documentum fuit, qui cenſuit, optimum quemque infracto animo vim fortunæ & calamitatum incurſus potius ferre, & niſi cum dies promiſſus aduenerit, neminem iniuſſu Dei mortem ſibi conſciſcere oportere. idque magnificentius pleriſque multo videri.

Exulesque eſſe iuberet] Tarquinio enim clauſæ ſunt vrbis portæ atq; exilium publice indictum. Eius filii è caſtris eiecti. reliqui in Hetruriam patrem ſecuti ſunt. Sextus patris iram veritus Gabios veluti in peculiare regnum exul abiit. *Regifugii dies.* Hunc aũt diem quo exactus eſt Tarquinius, regifugium in poſterum Romani vocarunt. Quis autem dies is fuerit, variant auctores, apud quos plura & diuerſa regifugia leguntur, prout annotatum eſt circa initiũ Chronologiæ huic editioni adiectæ, & late explicat Onuphr. Panuinius in comment. lib. 1. Faſt.

A præfecto vrbis] Dionyſius ab interrege comitia habita ſcribit, ſed in eo cõtrouerſia nulla eſt. Nam & ab interrege & præfecto vrbis ſimul habita ſunt ea *Præfectus vrbis.* comitia, quibus primi conſules creati ſunt, cum iis præfuerit Lucretius Tricipitinus Lucretiæ pater, qui erat item interrex. idem vrbis præfectus, Interrex, quod eum ſenatus habendis comitiis Bruto referẽte creaſſet; Præfectus, quod ei Tarquinius ad bellum proficiſcens, curam vrbis mandauerat. Præfectum vero vrbis Romulum inſtituiſſe tradit Tacitus lib. 5. Sed præcipua ex Piſone gloria, quod præfectus vrbi recens continuam poteſtatem & inſolentia parendi grauiorum, mire temperauit. Namque antea profectis domo regibus, ac mox magiſtratibus; ne vrbs ſine imperio foret in tempus deligebatur, qui ius redderet ac ſubditis mederetur. Feruntque à Romulo Dentrem Romulium, poſtea Tullo Hoſtilio Numam Martium ab Superbo Tarquinio Sp. Lucretium impoſitos. Deinde conſules mandabant. At poſt introductũ Romæ Præturæ magiſtratũ deſiit Præfectus vrbis fieri, niſi quod Latinarum cauſſa, profectis vrbe conſulibus, relinquendus erat Præfectus vrbis, idq; religionis potius cauſſa, quam quod eo magiſtratu magnopere opus eſſet, de quo Gellius lib. 14. cap. vlt. Cæterum Auguſtus bellis ciuilibus Cilnium Mecœnatẽ equeſtris ordinis cunctis apud Romam atq; Italiam præpoſuit. Mox rerum potitus ob magnitudinem populi ac tarda legum auxilia, ſumpſit è conſularibus, qui coerceret ſeruitia &c. De Præfecto vrbis titulus exſtat in Pandectis, qui ſatis oſtendit, quod munus Præfecti vrbis ſub Imperatoribus deinde fuerit.

Comitiis centuriatis] Quia crebro comitiorum mentio cum apud Liuiũ, tum *Comitia triplicia.* alios quoq; auctores fit, ideo ſciendum eſt, triplicia potiſſimum apud Romanos comitia fuiſſe, Curiata, Centuriata & Tributa. Ex his Curiata antiquiſſima fuerunt, quippe quibus ipſe Romul' vſus ſit, eoq; tempore totius Reipubl. *Comitia curialia.* cura per ſententias Curiarũ expediebatur, auctore Pomponio, ff. de orig. iur. Hæc autem comitia Curiata in creandis magiſtratibus maioribus, cum Centuriata à Seruio Tullio inſtituta fuiſſent, abolita ſunt, in minoribus autem etiam poſt exactos reges ad annos 60. tres circiter permanſerunt. Vnde Gellius lib. 12. ait: Minoribus magiſtratibus magiſtratuum tributis comitijs, ſed iuſtius Curiata lege dari, & Tacitus lib. 11. auctor eſt, quæſtores ſub regibus lege Curiata creatos, quam legem L. Brutus repererit, in quibus etiam aliis rebus Curiata Comitia auſpiciorum gratia in Republ. remanſerunt, vt in re militari. Nam conſuli abſque lege Curiata rem militarem attingere non licebat, vt ſcribit Cicero de lege Agraria contra Rullum, & Liu. infra lib. 6 Comitia Curiata ait, rem militarem continere. Idemque lib. 10. clarius oſtendit his verbis: Papirius C. Iunium Bubulcum magiſtrum equitum dixit, atque ei legem Curiatam de imperio ferenti, triſte omen diem diffidit. Ex his conſtat, *Imperium lege Curiata dabatur.* neminem in re militari imperium habere potuiſſe, niſi cui id in vrbe Curiata lege datum fuiſſet, cuius rei etiam Cicero auctor eſt, lib. 1. Epiſtolar. ad Len-

Digitized by Google

tulum & ad Q. Fratrem: Nemini autem Curiata lege imperium dabatur, niſi cui antea veris comitiis, id eſt, Tributis vel centuriatis datus eſſet magiſtratus, vt tradit idem Cicero contra Rullum. Arrogationes etiam lege curiata fiebant. Nam hac imperium conſtituebatur arrogatoris in arrogatum, Gellius lib.5.cap.19. Meminit eius Cicero in oratione pro domo ſua ad pontifices. Et Appianus lib.2. bellorum ciuilium ſcribit, C. Cæſarem Octauianum ... ſe parenti in adoptionem dediſſe lege Curiata. Eſſe autem id a populo ... adoptione confirmari. Hoc autem genus adoptionis poſtea in principe̅ translatum eſt, quod alioquin iure antiquo neceſſario per populũ fiebat, l. 2. C. de adoptio. §. 1. inſtit. quib. mod. teſtam. infirm. Omne enim ius populi lege Regia in imperatorem tranſlatum eſt. Hæc autem comitia auſpiciorum cauſſa remanſerunt, vnde & Pontifices Augureſque iis intererant, vt tradit Cicero de prouinciis conſularibus, & lib. 4. Epiſtolar. ad Atticum, vbi de pactione Domitij cum conſulibus loquitur, quam detexit Memmius & Gellius in loco ſupra allegato. Hæc vero comitia per triginta lictores peragebantur ad ſpeciem atque vſurpationem quandam vetuſtatis, auctoribus Cicerone de lege Agraria contra Rullum, & Gellio lib. 15. cap. 27.

Adoptiones lege curiata fieri ſolita.

Comitia centuriata.

Secunda ratio conciliorum Centuriata dicitur, quam excogitauit Seruius Tullius Rex, in qua ſic omnia inſtituta ac ordinata erant, vt ea comitia in poteſtate optimatum eſſent, ipſaque plebs nihil poſſet. Quare aucta poſtea ciuitate & tribuum numero, vt inquit Liuius, conſummato receſſum eſt ab inſtituto Tullii ad ſeruandam ordinum concordiam. Nam cum primum centuriæ omnes centum & nonaginta tres eſſent, auctore Dionyſio, prima claſſis in qua ditiſſimi erant, prima vocabatur ad ferendum ſuffragium. Habebat autem ea claſſis octo & nonaginta centurias. Secunda viginti, quarum duarum claſſium centuriæ, ſi conſentirent, reliquas numero ſuperabant, eaq; ratione ſuffragia nunquã ad infimam plebem perueniebant, vt & ſupra oſtenſum eſt ſub vita Seruii Tullii. Poſtea vero, vt concordia ordinum, vt diximus, conſeruaretur, comitia hæc ſic haberi conſueuere. Primum omnium ex omni numero centuriarum ſortitio prærogatiua conſtituebatur centuria, quæ prima in ſuffragium mitteretur. Deinde primæ claſſis centuriæ vocabantur, & ſecundæ, quas primo vocatas centurias appellabant. Cicero Philippica ſecunda: Ecce Dolabellæ comitiorum dies: ſortitio prærogatiuæ quieſcit, renuntiatur, tacet: Prima claſſis vocatur, renuntiatur, deinde vt aſſolet ſuffragia, tum ſecunda claſſis vocatur, quæ omnia citius ſunt facta, quam dixi. Et Liuius lib. 9. Nemini dubium erat, quin Quint. Fabius omnium conſenſu deſtinaretur, eumque & prærogatiuæ, & primo vocatæ omnes centuriæ conſulem cum L. Volumnio dicebant. Poſt hæc autem vocabantur tribus, quas iure vocatas dicebant. Liuius quarto haud inuitis Patribus, P. Licinium Caluum prærogatiuæ tribus militum non petentem creat, moderationis expertæ in priore magiſtratu virum, cæterum iam tum exactæ ætatis, omneſque deinde ex collegio eiuſdem anni refici apparebat, qui prius quam renuntiarentur, iure vocatis tribubus permiſſu interregis, Pub. Licinius Caluus ita verba fecit. Et Cicero de lege Agraria contra Rullum. Itaque me non extrema tribus ſuffragiorum, ſed primi illi veſtri concurſus: neque ſingulæ voces præconum, ſed vna voce vniuerſus populus Romanus conſulem declarauit. Ex his literis conſtat, hanc comitiorum formam admixtis tribubus quaſi duplicem factam. Quod etiam Aſconius in Verrinam ſecundam teſtatur, Prærogatiuæ (inquit) ſunt tribus, quæ primæ ſuffragium ferunt ante iure vocatas. Mos enim fuerat, quo facilius in comitiis concordia ſeruaretur, bina de iiſdem candidatis comitia fieri, quorum tribus primæ prærogatiuæ dicebantur, quos vellent conſules fieri. Secundæ iure vocatæ, quod in his ſequente populo, prærogatiuarum voluntate omnia complerentur. Tribus autem hiem

Prærogatiua centuria.

Primo vocata centuria.

Tribus iure vocatæ.

prio

priore membro pro centurijs accepiſſe videtur Aſconius. Neque enim apud auctores tribus prærogatiuæ, ſed centuriæ dicuntur. Prærogatiuam autem iuſtorum comitiorum volebant eſſe Romani, auctore Cicerone, libro 1. de diuinatione. Quare etiam nomen illud varie vſurpatur. Nam & præiudicium ſiue auctoritatem quandam ſignificat, vt apud Liuium lib 1. Decad 3. in principio. Et Cicero actione in Verrem ſecunda, pulchra dialogia ludit in Metellum, qui cum magna pecunia à Verre quidam reus erat, accepta atque in prærogatiuam centuriam erogata, Præturam nactus fuiſſe, vel emiſſe potius exiſtimaretur, præiudicio ſuo reum Verrem iuuabat. Hic, inquit Cicero, Metellus, quam ſit iſti amicus, attendite, dedit enim prærogatiuam ſuæ voluntatis eiuſmodi, vt iſti pro prærogatiua reddidiſſe videatur. Priore loco prærogatiua hic pro præiudicio accipitur, in poſteriore vero pro centuria. Sed & Iureconſulti hac voce varie vtuntur, modo pro auctoritate & eminentia quadam, modo pro iure quodam ſpecialiter indulto. Vlpianus in l reſcripto & l. numerũ ff. de munerib. & honorib. l obſeruare ff. de officio procoſ. l. ſi quis. C. de epiſcop. & clericis. Cum autem hæc duo genera comitiorum ob auſpiciorum rationem, patrumque auctoritatem optimatum potentiæ obnoxia viderentur, tulit legem P. Volero, vt plebeii magiſtratus tributis comitijs fierent, in quibus nec auſpicia ſeruabantur, nec auctoritas patrum requirebatur, ſed plebes per triginta quinque ſuffragia nullo, nec religioſo aut ſacro, nec ciuili vinculo aſtricta ferebat. Propoſitis igitur tribus comitiorum generibus, videamus quomodo ſingula diſcreta à ſe inuicem fuerint. Curiata comitia à tributis ita differunt, quod curiata & antiquiora ſunt, auſpicato que fiebant, & patres ijs comitijs auctores erant. Quorum ante legem Æliam Fuſiam in tributis nihil obſeruabatur. Præterea tributa ex regionibus & locis (vt inquit Gellius) conficiebantur. Curiata ex ratione ſacrorum, ſecundum quam à Romulo conſtitutæ erant, fiebant. Vtriſque tamen hoc commune fuit, quod mixtim ſuffragium ferebatur, in quo etiam à centuriatis differunt: nam ijs comitijs populus cenſu, ordinibus, ætatibuſque deſcriptus, adhibebatur in ſuffragium, vt inquit Cicero lib 3. de legib. Centuriata comitia etiam ſæpe vna die confici non poterant. Tributa vero vna die perfici neceſſe erat. Præterea Curiata & Tributa cum in vrbe, tum in campo habere fas fuit. Centuriata vero in vrbe haberi non potuerunt, cuius rei auctores ſunt Dionyſius libro 9. Liuius lib. 17 Dion. Caſſius lib 31. & Gellius lib. 15. cap. 27. Vnde liquido apparet, vehementer errare eos, qui ducem ſententiæ ſuæ ſecuti Flauium Blondum libro Romæ triumphantis in 3. Curiata & tributa comitia eadem fuiſſe aſſerunt, & multo magis eos, qui Feſtum celebrem Grammaticum imitati ex curiatis & centuriatis idem comitiorum genus faciunt. Hæc quam breuiſſime de antiquis comitiorum generibus, quibus Romani cum in magiſtratibus creandis, tum in legibus ferendis, ſiue reo iudicando vtebantur aſcribere placuit. Quod ſi quis plura hac de re cognoſcere volet, legat Grucchij libros de comitijs Romanorum, quibus in hac materia nihil eruditius prodijt.

Prærogatiua quid. *Comitia tributa.* *Comitiorum differentia.*

Duo conſules] Duo autem conſules ideo creati ſunt, vt ſi vnus improbus eſſe maluiſſet, alter eãdem habens poteſtatem, collegam coerceret. Placuit quoque, ne imperium conſulare longius quam annuum eſſet, ne propter magiſtratus diuturnitatem inſolentiores, ſuperbioreſque eſſent, ſed ciuiles ſe ſemper redderent, qui ſe poſt annum ſcirent magiſtratu abituros. Vide Feneſtellam cap. 7. de magiſtrat. Rom. Blondum lib 3. Romæ triumphantis. Pomponium tit. 2. lib. 1. Digeſtorum, Auguſtinum lib 3. cap. 16. Ouidium lib. 1. Faſtorum, Ciceronem lib. 3. de Legibus.

Conſules duo cur. *Conſulare imperium cur annuũ.*

IN TITI LIVII HISTORIARVM LIBR

ſecundum obſeruationes ;ex variis Doctorum lucubrationibus excer ptæ: per Liuianæ lectionis Studioſum.

Conſulum iura.

O*Mnia iura*] Nimirum lictores cum faſcibus, trabeam prætextam, ſellam curulem regiam,cæteraque regum inſignia: id tantum cautum vt alter conſul faſces XII ſecuribus alligatos,alter vero virgarum fa tantum cum lictoribus haberet.idque alternatim ſingulis menſibus, do annuum eorum imperium expleretur,faceret.

Conſcripti unde dicti.

Qui Patres quinque conſcripti eſſent] De Patrum nomine ſupra ſcriptum e vita Romuli,itidemque ſenatorum ; cur vero conſcripti dicti ſint, auct variant.Liuius ſiquidem,Plutarchus & Tacitus patrum conſcriptorum o ginem Bruto tribuunt. At Onuphrius in ciuitate Romana, patrum conſ ptorum originẽ inde manaſſe credit, quod cum Romulus Sabinos, Etru & multos alios ad Aſylum confugientes, æquo iure in ciuitatem ſuſcepiſ & in Lucerum, Tatienſiumque tribus conieciſſet, pace cum Tatio facta veteribus & illuſtrioribus familiis, ſenatorum numerum, vt & patritio ad ducentos auxerit & duplicarit. Et ab hac ſecunda Romuli & Tatij ſe torum lectione patrum conſcriptorum nomen manaſſe credendum eſt. N ſic conſcriptum eſſe,idem eſt,quod allectum,cur hi,qui in ordinem iam inſ tutum cooptati ſunt,conſcripti non ſunt appellandi? Perionius lib.1 de Gr corum magiſtratibus diuerſum ſentire videtur: Patres (inquiens) Romul centum creauit, quorum liberi patritij appellati ſunt. Ad hos autem centu qui à Bruto additi ſunt exactis regibus ducenti, vocati ſunt conſcripti,deind factum eſt vt omnes conſcripti vocarentur. Maioraglus in ſuo de ſenatu R mano libello, cap. 2. quatuor Senatorum genera ſtatuit: Patritios, Conſc ptos, Allectos, & Pedarios. Patritij ex eius ſententia vocabantur omnes, v maiorum vel minorum gentium, qui poſt L. Bruti inſtitutionem à ſenato bus patritij generis oriebantur. Conſcripti dicti ſunt illi,qui conſulum, ce ſorumve decretis in ſenatu eſſent ſcriptis notati, quæ appellatio (Maiorag ſententia) principium habuit ab ipſo Iunio Bruto, qui cum ſenatorum n merum ſtatuit augere, non ſolum patritios elegit, ſed etiam ex equeſtri o dine, quos virtute ac nobilitate reliquis præſtare intellexit, atque eos co ſcriptos patres, quaſi vna cum patritijs in ſenatorum albo conſcriptos,nom nauit, ex quo tempore patrum conſcriptorum appellatio, locum habere c pit.

Allecti.

Allecti dicebantur, inquit Feſtus, qui propter inopiam ex equeſtri ord in ſenatum aſſumpti fuiſſent, fiebat enim interdum, vt vel propter hom num penuriam, cum bellorum cædibus exinanita eſſet reſpublica, vel pr pter fauorem & gratiam, non tantum ex equeſtri ordine, quem Alexand Seuerus aiebat ſenatus eſſe ſeminarium,ſed etiam ex Libertino genere vel ex nouis ciuibus aliqui in ſenatum allegerentur, qui ideo vocabantur Allecti,& in conſcriptorum numero ponebantur. Plutarchus enim in problematibus ita ſcribit: Cur ſenatores alios patres conſcriptos, alios tantum patres appel labant? An eos, quos ab initio Romulus delegerit, Patres ac Patritios nom nabant, quaſi bonis parentibus natos, reliquos deinde ex plebe electos, & ſcriptos in ſenatum conſcriptos vocarunt.

Pedarij ſenatores.

Pedarij dicti ſunt, qui non ha bant ſententiæ dictionem in ſenatu, ſed in aliorum ſententiam pedibus De quibus alibi ſuo loco dicetur.

Rex ſacrificulus.

Regem ſacrificulum creant] Idem tradit Dionyſius initio libri quinti. Primum autem regem ſacrificulum M. Papirium è Patritijs creatum ſcribit Dionyſius loco prææallegato. Regis porro vxor appellabatur Regina, quæ & ipſa aliquot ſacra

Google

ſacra facere ſolebat. De qua Macrobius in I. Saturnalium mentionem facit. Creabatur autem rex ſacrorum comitiis Centuriatis, quemadmodum apud Gellium lib. 15. cap. 27. refert Lælius Felix.

Ciuitate ceſſit] Huius abdicationis Collatini, non eadem cauſſa ab omnibus traditur: cum Liuio faciunt Plutarchus in Publicola: L. Piſo apud Gellium, lib. 15. Hanc autem opinionem Dionyſius irridet & refutat. Ortam autem eſſe diſſenſionem inter Brutum & Collatinum ait, cum Brutus ſupplicio de filiis qui de recipiendis in vrbem regibus conſilia habuerant, ſumpto, pariter in ſororum Collatini filios coniurationis eius ſocios animaduerti vellet. Quos cum pari poteſtate, qua præditus erat eximere pœna Collatinus vellet, Brutum miſſo in ſuffragia populo ei magiſtratum abrogaſſe. Piſonem ſequitur Cicero 1. de officijs, & in Bruto: Dionyſium Zonaras. *Collatinus remouetur.*

Vitellijs] Quorum ſoror Brutorum iuuenum erat mater. Verum Dionyſius Vitelliorum nominibus ſuppreſſis, Gellios ſubijcit, Marcum videlicet & Manlium fratres vxoris Bruti. *Vitellij.*

Aquilijſque] Qui nati erant ex ſorore Collatini Tarquini conſulis.

Cœnatum forte apud Vitellios] Dionyſius ab Aquilijs ad cœnam vocatos ſcribit, in qua conſpirauerint omnes, liberius viuendi deſiderio capti, Tarquinios in vrbem noctu clam recipiendos eſſe, quos propediem recepiſſent, niſi à Vitelliorum ſeruo, vel vt alij ſcribunt, à captiuo quodam ex vrbe Cenina, cuius nomen erat Vindicis, conſilia patefacta, literæque à Coſſ. vel vt Dionyſius ait, à Publicola interceptæ fuiſſent. *Aquilij. Vitellij à Vindice proditi.*

Ius tamen gentium valuit] Erat enim veteribus ius legatorum ſanctum & inuiolabile, cum hominum præſidio munitum, tum diuino iure defenſum, quod etiam in medio belli furore, & inter hoſtium tela incolume ſeruabatur. Teſtis Alexand. ab Alex. lib. 5. cap. 3. Verum vt Romani hic pro modeſtia ſua ſtatuerunt, ſic alia exempla in contrarium ſunt. Nam & Athenienſes interceperunt Legatos Lacedæmoniorum euntes ad regem Perſicum, vt cum ſibi adiungerent contra ciuitatem Atticam, vt recitat Thucydides lib. 2. Et Romani cœperunt legatos Hannibalis, euntes ad Regem Macedonicum, vt narrat Liuius lib. 3. Decad. 2. Quæ exempla oſtendunt fuiſſe vſitatum, legatos hoſtium perferentes mandata nocitura patriæ intercipere. *Legati ſacroſancti. Legati intercipi poſſunt maxime perferentes hoſtium mandata.*

Seges matura meſſi] Ex his Liuij verbis quidam euincere conantur regifugium in Iunio potius aut Quintili, quam Martio aut Aprili, vt pluſimi volunt factum eſſe. Cæterum Onuphrius hæc Liuij verba de ſegete matura meſſi minime obſtare putat, quo minus reges exacti, conſuleſque 6 Kal. Martij creati eſſe dici poſſint, præſertim cum a regum eiectione vſque ad eorundem bonorum publicationem, multa interim geſta fuiſſe dicantur, quæ non niſi tribus menſibus confici potuerunt, vt manifeſte ex Dionyſio conſtat, ea autem, quæ de ſegete matura meſſi à Liuio referuntur, circa medium vel finem menſis Maij facile eſſe potuerunt. Quo menſe faſces cum ſecuribus penes Brutum erant, qui eas menſe Martio concedente collega prior habuerat Aprili Collatinus, Maio autem iterum Brutus. Alternabant autem per ſingulos menſes faſces cum ſecuribus, ne ſi ambo faſces & ſecures haberent, duo reges pro vno creati viderentur, quo tempore meſſi apto occiſis coniuratis, boniſque regum publicatis, agrum Marti conſecrarunt, qui campus Martius eſt appellatus. Neq; veriſimile eſt ſi primi conſules, vt quidam volunt, 6. Kal. Iunij creati ſunt, tot ante maturam meſſem, quot geſſiſſe narrantur, feciſſe, cum ante medium menſis Iunij in agro Romano omnes vndique tritici meſſes in horrea congregantur. *Regifugium quo menſe factum.*

Virgis cædunt ſecurique feriunt] Fuit enim mos apud Romanos, vt hi, qui capitis ſupplicio damnati eſſent, virgis prius, quemadmodum etiam apud Iudæos, cæderentur, qui tamen mos lege abrogatus eſt. In Romanis enim ca- *Virgis Romanum cædi nefas.*

ſtris,

Vitibus Romani milites delinquentes cædebantur.

ſtris qui militabant, ſi quid deliquiſſent, ſi externi flagellis & virgis, ſi vero Romani ciues forent, vitibus cædebantur. Liuius deinde Druſus & C. Gracchus tribuni plebis, ne liceret quempiam Latini nominis virgis afficere, [illegible] vitibus plebiſcito ſanxerunt, in hac re Latinos Romanis coæquantes. Vide Alex. ab Alex lib. 4. cap 10 in fine. Eſt autem hic paternæ ſeueritatis exemplum, cuius quoque mentionem faciunt Valerius Maximus lib. 5. cap. 8. Sabell. lib. [illegible] cap. 3 Ethnic exemp. Platina lib de optimo ciue.

Triumphanſque] Idque primus quadriiugo curru, vt Plutarchus prodidit, vrbem ingreſſus.

Funebrium orationum origo.

Collega funus] Corpus eius in foro poſitum collaudans. Atque hinc funebrium orationum apud Romanos origo. Primus enim fuit Valerius Publicola, qui ſupremas Bruti laudes accurata oratione proſecutus eſt, poſt quē deinde inſtitutum eſt, vt clarorum virorum in funeribus ſolemnis laudatio [illegible]. Nam & Appii decemuiri defuncti laudationem ſequutis temporibus [illegible] æquis auribus audiuit. Et Scipionē in funere ſupremo, vt hominem diuinum [illegible] Maximus commendauit. De qua conſuetudine lege Blondum lib. 2. Alex. ab Alex. lib. 3. c. 7. Dionyſium Halicarnaſſ lib. 5.

Annus luctus apud Romanos.

Matrona annum] Tantum honorem Bruto, quantum maritis ſuis tribuentes. Mos enim erat Romanorum, vt defunctos maritos per annum lugerent, eoque temporis ſpatio viduæ manerent, teſte Valerio lib. 2 cap. 1. Annum autem hunc ex ſententia Rænardi lib. 1 Variorum, cap 20. ita accipe, vt illo annus Romuli, hoc eſt decem duntaxat menſes comprehendantur. Nam etiā Numa Pompilius decem menſibus non contentus, anno duos adiecerit, tamen luctus legitimum tempus non prorogauit. Teſtis huius eſt Plutarchus ſcribens, longiſſimum tempus luctus menſium decem etiam Numam voluiſſe. Et referendi ſunt verſus Ouidii lib. 1. Faſt.

Per totidem menſes à funere coniugis uxor,
Suſtinet in vidua triſtia ſigna domo.

Quibus autem modis & cauſis minuerentur lamentationes, cum Liuius libro 2. de bello Punico, tum Nonius Marcellus ſatis oſtendunt. Tu ea de re multa leges apud Blondum lib. 2. Romæ triumph. Senecam lib. 16. ad Lucilium, Epiſt. 99. Alex. ab Alex lib 3. cap. 6. Sabel. lib. 7. cap. 4. & lib. 10. cap. 25. Ethnic. exemplorum.

Summittere faſces.

Summiſit faſcibus] Hinc elegans proterpſit adagium, vt cum damus, & herbam quodammodo porrigimus, vincique nos plane fatemur, ſummittere faſces dicamur, aſtipulante Cicerone in Bruto. Porro faſces ſummittere. Cælius lib 12 lectio. antiq. cap. 7. interpretatur, non ſurrectos tenere, vt ſolebant prius lictores, vt viſendos eos præberent, oſtentarentque ad terrorem increſcentis audaciæ, ſed deprimere, & ante pedes quodammodo deiicere.

Collegam ſubrogauerat] Exactis enim regibus duos ſemper conſules creari voluerunt, penes quos ſumma totius imperij eſſe deberet, quorum vno morte ſublato, ſtatim alius, qui Reipub. ſalutem promoueret, ſubrogaretur, ne ſub vnius imperio eſſe dicerentur.

Velia.

Summa Velia] Eam montis Palatini partem, quæ forum Romanum aſpicit, quæque in ortum æſtiuum ſpectat, Veliam vocabant, vbi ſuperioribus annis Mariæ nouæ templum ſacratum eſt. Dictaque Velia, quod olim ante ouium tonſuram inuentam, paſtores eodem in loco lanam vellere conſueuerunt. Vide Pomponium Lætum parte 17. Marlianum lib. 3. cap. 6.

Munito loco] Erat quippe is locus, Plutarcho referēte difficili acceſſu ac arduo, vt eo deſcendente, ipſe quoque aſpectus pompæ magnificus ex alto edito apparens, regiam dignitatem & faſtum præ ſe ferret. Hinc vero oſtendit, nullam fidem eſſe tam ſpectatam quæ non ſuſpicioni & infamiæ ſubiecta [illegible]

Dunta confeſſim materia] Iouianus ſcribit, nocturno tempore, non ex [illegible] fabri[illegible]

oogle

fabrorum operariorumque conducta manu, domum omnem ab imis fundamentis tanta feſtinatione diruiſſe, vt gliſcente iam acie ædificium vniverſum ſolo æquatum viderent. Plutarchus, cum amicis poſtmodum habitaſſe ait, donec populus ipſe ædificandæ domus locum dederit: quo accepto plebis ſumptibus aliam domum magnificentiſſime ædificauit eo in loco, vbi fanum erat in vico publico. Notabis autem hoc loco, mirum in modum bonorum virorum adaugeri exiſtimationem & dignitatem.

Cognomen factum Publicola] Quaſi plebem colentis, vel vt Plutarchus interpretatur publica edentis. Quod nomen in poſterum dimiſſo priore (antea enim P. Valerio ei nomẽ fuerat, a Valerio patre indictum) vſurpatũ eſt Publicolæ igitur exemplo diſcendum eſt, magiſtratus boni officium eſſe, decedere de ſuo interdum iure, quo ſubditi rebelles ac maleuoli, non tam pœnis, quam beneuolentia, humanitate, imo beneficiis quandoque vincantur. *Publicola cognomen.*

De prouocatione aduerſus magiſtratus] Plutarchus tres leges à Publicola latas numerat, quibus plurimum roboris plebi adieciſſe ait, quarum prima permiſit reis dicta iam ſententia à conſulibus prouocationem ad populum. Secunda ſtatuit capitale eſſe, ſi quis iniuſſu populi magiſtratum adiret. Tertia demum, qua pauperibus proſpexit, & c... vectigalia ſuſtulit Satis enim ſtipendij pauperes pendere videbantur ſi liberos tollerent.

Aduerſus magiſtratus] Hac lege conſulare imperium diſſolutum fuiſſe, Liuius infra lib 4 ſcribit. A dictatore tamen ad populum prouocare non licuit, vt idem infra lib. 2 tradit. *Prouocationis remediũ.*

Sacrandoque cum capite bonis eius] Hæc lex proprie ad crimen maieſtatis pertinuit, vt annotat Zaſius ad legem Valeriam de prouocatione, qua occiderunt Poſtea Sp Caſſius, Sp. Melius, Manlius. Pecuniæ autem, quæ ex bonis damnatorum redigebantur, ſacræ erant Cereri, auctore Dionyſio lib. 10. Sacrare autem hoc loco, vt annotat Budæus in poſterioribus annotatio. ad Pandectas eſt deuouere & deteſtabile decernere, & ita morti addicere, vt impune occidi & violari poſſit. Sic ſacri homines deteſtandi & execrabiles dicuntur, quos Græci ἐναγεῖς, ἐξαγίστους, μιαροὺς, ἐπαράτους, φαρμακοὺς, καθάρματα, appellant. Erant enim Catharmata, homines qui peſte expianda, aliove quo morbo immolabantur Dijs. *Valeria lex maieſtatis.* *Sacrare caput cũ bonis.* *Sacri homines.*

Veientium bellum] Veientes Italiæ populi, de quibus Plinius lib. 3. cap. 5. & lib. 2. cap. 98. & lib 3. cap. 17. Veij autem noſtra tempeſtate ea loca inhabitare putantur, vbi nobilia veteris oppidi veſtigia ſub Veſinorum ditione apparent, quæ adhuc Veiana appellantur, teſte Volaterrano lib. 5 Geograph. *Veientes.*

Mortuum eius filium] Auguria duorum generum erant, quædam oblatiua, quædam impetratiua. Impetratiua petebantur à Dijs, nec in impetrantis poteſtate erat, ea vel accipere vel non accipere, vel agnoſcere, vel non agnoſcere, quæ vltro nobis non petentibus facta & oblata erant in poteſtate noſtra erant. Nam non agnoſcere vel agnoſcere licebat. Sic itaque Horatius funus non agnouit, nec ad ſe pertinere ſignificauit, ſed ad alios, cum dixit, efferte, quaſi ipſorum cadauer eſſet. Alij eum reſpondiſſe dicunt, vt refert Seruius, cadauer ſit. Torneb lib. 5. aduerſar. cap. 7. *Auguria oblatiua & impetratiua.*

Lartem Porſennam] Lartes Hetruſco vocabulo monarcha, regum Lucumonum, qui duodecim erant, maximus, & ſic Lartes dignitatis, non proprium eſt, vt annotauit Criſpinianus in conſulibus. Fuit autem Porſenna Cluſinorum Rex qui in Hetruria erant. *Lartes.*

Rex inter deos homineſque] De hac ſententia, q̃ regum res ſit inter Deos homineſque pulcherrima, vide notata per Cælium, lib. 4. c. 25 lectionum antiq.

Alij Cumas] Nobiliſſimam Campaniæ ciuitatem, quæ à Calcidenſibus ex Eubœa profectis ædificata, & ab Hippocle Cumani cognomine dicta eſt Qua de re Strabo lib. 5. Plinius lib. 3. cap. 5 Volaterranus lib. 6. cap. 6. Vrban. *Cumæ*

Com-

Digitized by Google

Com. Meminit quoque Plutarchus in Hannibale, & Mela lib. 2. cap. 4. de ſitu orbis.

Impenſum pretium.

Quia impenſo pretio venibat] Hic impenſum pretium pro magno Li-
dixit, vnde & impenſe aduerbium, quod eſt, & valde & vehementer. Hoc
ro in loco eruditiſſimi viri velut in luto hæſerunt, prout vir doctiſſimus T
nebus libro aduerſariorum quarto, cap. 2. teſtatur, ſententiæ neſcio quid
eſſe ſuſpicati, addito ſupplemento, omni ſumptu adempto conceſſum
tatis legerunt. At ille, nec male, ſaluam & incolumen arbitratur eſſe ſen
tiam, ſi aliter diſtinguatur. Interpunctio enim non poſita loca à ſenſu al
rare facit, ſic igitur diſtinguendum cenſet: Veniebat in publicum omni ſu
ptu, ademptum priuatis. Ad emerendam enim & eblandiendam volu
tem plebis, dicit ſalis vendendi arbitrium & poteſtatem ademptam priu
qui eum magno vendebant, & de publico datum plebi, ſumptu illo, & o
re in Remp. recepto. Omni igitur ſumptu in publicum abſolute dictum
participio, quod apud veteres non rarum nec infrequens eſt. Id autem
vt is omnis ſumptus eſſet Reipublicæ & impenſa. Nannius autem li
συμμίκτων, legendum arbitratur: Salis quoque arbitrium vendendi, q
impenſo pretio venibat in publicum, ſine omni ſumptu ademptum pri
tis, vt hic ſit ſenſus. Arbitrium ſalis vendendi ademptum priuatis, quæ imp
ſo pretio, hoc eſt, permagno venibat. Venditum autem publice fuiſſe ſi. o
mni ſumptu, detractis oneribus itinerum & vectigalium, vt præter preti
ſalis nihil ſit ſolutum.

Portoria quid?

Portoria quoque] Portoria pecuniæ erant, quæ portitoribus pendebantur,
eſt, iis, qui mercedes ex mercibus in portum deuehendis exigebant. Vnde ci
eumuectionis quoque nomine portorium appellatum eſt. Hæc autem port
ria à regibus exacta fuiſſe indicat Plutarchus in Publicola, & Dionyſius.

Coclites.

Horatius Cocles] Coclites dicuntur auctore Plinio li 11. cap. 3 qui altero l
mine dempto naſcuntur. Vnde Horatium quoque, quod oculum in cla
amiſiſſet, primum Cyclopem nominauere quidam, mox delapſa loquen
conſuetudine, Coclem dici contigit, quanquam Coclitem plures ſcripſere.
Vide Alex. ab Alex lib. 1. cap. 9.

Ianiculus.

Ianiculum] Montem altiſſimum Transtyberinæ regionis, quem Roma
iam validioribus firmarant munitionibus, ac præſidiis, prouidentes om
no, ne fieret hoſtibus aduerſus vrbem opportunus.

Tranſitus pons.

Tranſitum pontem] Niſi interpreteris tranſitum pro tranſibilem, vt in
ctum, pro inuicibilem, infractum, qui frangi non poteſt. Nannius lib
συμμίκτων, non videt quis ſenſus emergere poſſit. Atque reiecta lecti
Codicis Buſſidiani legendum eſſe putat, ſi tranſitui pontem à tergo reliq
ſent. Tranſitui, hoc eſt, ad tranſeundum, prout ipſe arbitratur.

Impetum ſuſtinuit] Dionyſius vltra flumen dimicatum eſſe ſcribit infra a
& tum demum rem Romanam aperte inclinaſſe: Hetruſcumque mixto
mine in vrbem irrupturum fuiſſe, niſi Coclitis virtus feroeiſſimos hoſti
conatus fregiſſet. Eſt igitur Romanæ fortitudinis in re militari memo
dignum exemplum.

Horatii Coclitis virtus.

Ad ſuos tranauit] Nec altitudine deiectus (vt inquit Valerius) quaſſatu
neque pondere armorum preſſus, nec vllo vorticis circuitu actus, nec
quidem, quæ vndique congerebantur proſtratus, tutum enatandi eu
habuit.

Porta Romana.

Ad portam Colinam] Quia hic mentio fit variarum portarum Roma
quarum non ſolum in ſubſequentibus Liuius, ſed & alii auctores me
runt, ideo earum nomina hic commemorare, & quædam de illis tra
non intempeſtiuum eſt viſum.

DE PORTIS, ET PRIMO DE PORTIS *vrbis Romuli.*

VRbem (inquit Plinius lib. 3. cap. 5.) tres portas habentem Romulus reliquit. aut (vt plurimas tradentibus credamus) quatuor. Qui tamen earum ec locum nec nomina ponit, quæ ego ex Varrone, Sex. Pompeio, & alijs anquis ſcriptoribus, coniecturiſque aliquot explicare conabor. Primam igitur iſſe exiſtimo portam Mucionis à mugitu, quod ea pecus in Buciatum antiuum oppidum exigebant. Hanc etiam fuiſſe crediderim, quam Verrius laccus Trigoniam dicit à tribus angulis cognominatam. Quam in vrbe Roauli verſus arcum Titi Cæſaris fuiſſe, ex loco Dionyſij liquet, & ex aliarum eſcriptione manifeſtum erit. Dionyſius enim libro 2. Ioui quidem Statori omulus templum dedicauit apud portam Mucionis vocatam, qua in palaum ex ſacra via itur: &c. Altera palatij porta fuit nomine Romanula de ua ſic Varro: Alteram Romanulam, quæ eſt dicta ab Roma, quæ habet graus in naualia ad Volupiæ ſacellum. Et Sex. Pompeio Romana appellatur. omanam, inquit, portam vulgus appellat, vbi ex Epiſtylio defluit aqua, qui ocus ab antiquis appellari ſolitus eſt Statuæ Cinciæ: quod in eo fuit ſepulhrum eius familiæ. Sed porta Romana inſtituta eſt à Romulo in infimo clio Victoriæ. qui locus gradibus in quadraturam formatus eſt, appellata auem Romana à Sabinis præcipue, quod ea proximis aditus erat Romam. Hanc autem ex hoc loco ex vrbis parte fuiſſe oporteret, qua nunc Titi arcus ſt, quo in Sabinos iter erat, tamen Dionyſij & Varronis verba accurate conderanda ſunt, quibus etiam magis credendum eſt, qui hanc portam (ſi modo eſt quam Sext. Pompeius Romanam vocat) gradus in naualia habuiſſe cribunt, quæ Tyberim verſus & non amphitheatrum erant. Atque eam alio oco prope Velabrum fuiſſe affirmat Varro ijs verbis: Hoc ſacrificium fit in Velabro, qua in nouam viam exitur, vt aiunt quidam, ad ſepulchrum Accæ, qui locus extra vrbem antiquus fuit, non longe à porta Romanula, de qua n priore libro dixi. Hoc autem peritis antiquariis diſcutiendum relinquo, atis mihi ſit controuerſias ſcriptorum annotaſſe. Tertia porro palatii porta orum verſus Ianualis appellata fuit. De qua ſic Varro: Tertia eſt Ianualis, dita ab Iano, & ibi poſitum eſt Iani ſignum, & ius inſtitutum à Numa Pompiio, vt ſcribit in annalibus, &c Piſo, vt ſit clauſa ſemper, niſi quum bellum ſit, uſquam enim traditum eſt memoriæ fuiſſe apertam, vt poſt T. Manlio Coſ. ello Carthaginenſi confecto, & eodem anno apertam. Hæc Varro, quam uidem ceremoniam prius in vrbis porta obſeruatam fuiſſe arbitror: Poſt mpliato Pomœrio, portaque loco mota id inſtitutum fuit, vt in portis templi Iani, quod vicinum huic portæ erat, obſeruaretur. Hoc autem manifeſte x nummis æreis Neronis. Dione & Procopio colligitur. Hæc autem porta in oro Romano erat, appellaturque à Liuio lib. 1. porta vetus palatii, ijs verbis, Hoſtilius cecidit, confeſtim Romana inclinatur acies (erat autem in foo) fuſaque eſt ad veterem portam palatij, &c. Quo nomine etiam in Faſtis b Ouidio appellatur. De hac loqui puto Macrobium in libris Saturnalium, uum ait: Quum bello Sabinorum, quod virginum raptarum gratia comniſſum eſt, Romani portam, quæ ſub radicibus collis Viminalis erat, claudeſ feſtinarent, quia in ipſam hoſtes irruebant, poſtquam eſt clauſa, mox ſpōte atefacta eſt. Quumque iterum & tertio idem contigiſſet, armati plurimi pro imine, quia claudere nequibant, cuſtodes ſteterunt, quumque ex alia parte cerrimo prælio certaretur, ſubito fama pertulit fuſos à Tatio noſtros, quam b cauſam Romani, qui tuebantur territi, profugerunt. Quumque Sabini er portam patentem irrupturi eſſent, fertur ex Iani æde per hanc portam agnam vim torrentium vndis ſcatentibus irrupiſſe, multaſque perduellium

Porta Mucionis.

Romanula porta.

Statua Cincia,

Ianualis porta.

Porta vetus.

Velut ſi prolapſus cecidiſſet] Id vbi in terram Italicam & natale ſolum rediiſ. factum eſſe ſcribunt, ac procidiſſe, quaſi pedem offendiſſet.

Terra communis mater.

Communis mater] Ægyptij, vt apud Diodorum Siculum libro primo de fabuloſis antiquorum geſtis, legimus, terram tanquam vas aliquod eorum q. fierent, putantes, matrem appellarunt. A Græcis ſimiliter terra mater, mut. deinde paululum verbo δημήτηρ eſt dicta, vt Orpheus teſtis eſt, qui terra omnium matrem dixit, diuitias largientem. Cui aſtipulatur quoque Mar. Varro de re ruſtica lib. 3. & Plin. l. 2. cap. 25. Huc quoque pertinet Cæſaris ſomnium, qui in ſomno matri ſtuprum intuliſſe viſus eſt, quo admonebatur futurum eſſe, vt orbem terrarum ſubigeret: per matrem enim terram quo intelligebat, vt eſt apud Suetonium in eius vita. Verum Bruti hiſtoriam lege quoque apud Plinium lib. 15. c. 30. Valerium Max. lib. 7. cap. 3. Ouidium lib. Faſtorum.

Ardea ciuitas.

Ardeam Rutuli habebant] Dicta eſt hæc Latij ciuitas, vel ab regionis feruore, vt aſtipulatur Martialis:

Ardea ſolſtitio, Peſtanaque rura petantur,
Quique Cleonæo ſydere feruet ager.

Vel ab augurio auis Ardeæ, quæ altiſſima quæque volando petit, quæ Græ. ἐρωδιὸς, vt Virg lib. 7. ----*Quam dicitur vrbem*,
Acriſioneis Danae fundaſſe colonis,
Præcipiti delata noto, locus Ardea quondam
Dictus auis, & nunc magnum manet Ardea nomen.

De hac ciuitate lege Strabonem & Plinium lib. 3 c. 5. & lib. 35. c 3. Meminit etiam eius Mela lib. 2. c. 4.

Ardea obſidionis cauſa.

Eaque ipſa cauſa] Dionyſius Tarquinium prætendiſſe ſcribit, ideo bellum ipſis motum, quod Romanos exules ſuſcepiſſent, & cum eis de reditu conſpiraſſent.

Aulicorum mos.

Suam quiſque laudare] Notabis ex hoc loco aulicorum mores, & vitam, qui quam primum conueniunt, & liberius bibunt, & bene poti liberrime, quicquid animo reconditum eſt, effutiunt. Vnde probe Athenæus de potatoribus differens, huiuſmodi prouerbium eleganter vulgo dici ſolere ſcribit: τὸν οἶνον οὐκ ἔχειν πηδάλια, id eſt, Vinum non habere clauum. Propterea quod ebrietas nihil conſulte, neque moderate vel dicat vel faciat. Obruitur quippe ratio, quæ claui vice ſobrios moderatur atque gubernat.

Vinum non habet clauũ.

Collatia ciuitas.

Pergunt inde Collatiam] Ciuitatem, quæ non procul ab vrbe in via Tiburtina erat, de qua Plin. lib. 1. c. 5. Volaterranus lib 6. c. 1. vrbanorum comment. cuius hodie ne murorum quidem veſtigia extant.

Lanificium honeſtiſſimũ apud Romanos habitũ.

Lana inter lucubrantes ancillas] Honeſtæ matronæ & matrisfamilias notta dignum exemplum Quippe apud matronas quondam lanificiũ magnæ laudi fuit, lanamq; feciſſe mulierem, pudicitiæ & probitatis ſignum erat. Quoenim tempore inter Romanos & Sabinos fœdus ictum eſt, cum Romulo & Tatio conuentũ, vt Sabinæ ab omni opere, præterquam lanificio, immunes forent, vt apud Plutarch. in problem. legimus Præterea Pagani, vt lanificium veteribus cordi fuiſſe oſtenderent, ſponſam nuptiarum die, colum comptam, & fuſum cum ſtamine, ad virum adferre iuſſere. Quem morem etiam hodie apud multos, & præcipue apud liberos coli obſeruarique legimus apud Alex. ab Alex. lib 4. c. 8. Meminit Plinius lib. 29. c 2.

Mors ſpontanea.

Cultrum quem ſub veſte] Apud Romanos namque priſcos laude dignum erat, in re honeſta, & reipub. vtili ſibi ipſi inferre manus. Apud Thebanos tamen, qui mortem ſponte oppeteret, nulla omnino laude dignus erat, quin potius crimini dabatur, eoq; facinore pudendam inſcitiam coarguebat ſeſe, velut ſui carnifex immaniſque naturæ foret. Athenienſes vero cum neca

ſibi

Digitized by Google

ſibi quiſque manu conſciuiſſet, defuncto cadaueri manum tanquam facinoroſam abſcindebant, illamque diuiſam à corpore inhumatam relinquebant. Quod Platonis documentum fuit, qui cenſuit, optimum quemque infracto animo vim fortunæ & calamitatum incurſus potius ferre, & niſi cum dies promiſſus aduenerit, neminem iniuſſu Dei mortem ſibi conſciſcere oportere, idque magnificentius pleriſque multo videri.

Regifugij dies.

Exulesque eſſe iuberet] Tarquinio enim clauſæ ſunt vrbis portæ atq; exilium publice indictum. Eius filii è caſtris eiecti, reliqui in Hetruriam patrem ſecuti ſunt. Sextus patris iram veritus Gabios veluti in peculiare regnum exul abiit. Hunc aũt diem quo exactus eſt Tarquinius, regifugium in poſterum Romani vocarunt. Quis autem dies is fuerit, variant auctores, apud quos plura & diuerſa regifugia leguntur, prout annotatum eſt circa initiũ Chronologiæ huic editioni adiectæ, & late explicat Onuphr. Panuinius in comment. lib. 1. Faſt.

Præfectus vrbis.

A præfecto vrbis] Dionyſius ab interrege comitia habita ſcribit, ſed in eo cõtrouerſia nulla eſt. Nam & ab interrege & præfecto vrbis ſimul habita ſunt ea comitia, quibus primi conſules creati ſunt, cum iis præfuerit Lucretius Tricipitinus Lucretiæ pater, qui erat item interrex, idem vrbis præfectus, Interrex, quod eum ſenatus habendis comitiis Bruto referẽte creaſſet; Præfectus, quod ei Tarquinius ad bellum proficiſcens, curam vrbis mandauerat. Præfectum vero vrbis Romulum inſtituiſſe tradit Tacitus lib. 5. Sed præcipua ex Piſone gloria; quod præfectus vrbi recens continuam poteſtatem & inſolentia parendi grauiorum, mire temperauit. Namque antea profectis domo regibus, ac mox magiſtratibus; ne vrbs ſine imperio foret in tempus deligebatur, qui ius redderet ac ſubditis mederetur. Feruntque à Romulo Dentrem Romulium, poſtea Tullo Hoſtilio Numam Martium ab Superbo Tarquinio Sp. Lucretium impoſitos. Deinde conſules mandabant. At poſt introductũ Romæ Præturæ magiſtratũ deſiit Præfectus vrbis fieri, niſi quod Latinarum cauſſa, profectis vrbe conſulibus, relinquendus erat Præfectus vrbis, idq; religionis potius cauſſa, quam quod eo magiſtratu magnopere opus eſſet, de quo Gellius lib. 14. cap. vlt. Cæterum Auguſtus bellis ciuilibus Cilnium Mecœnatẽ equeſtris ordinis cunctis apud Romam atq; Italiam præpoſuit. Mox rerum potitus ob magnitudinem populi ac tarda legum auxilia, ſumpſit è conſularibus, qui coerceret ſeruitia &c. De Præfecto vrbis titulus exſtat in Pandectis, qui ſatis oſtendit, quod munus Præfecti vrbis ſub Imperatoribus deinde fuerit.

Comitia triplicia.

Comitia curialia.

Comitiis centuriatis] Quia crebro comitiorum mentio cum apud Liuiũ, tum alios quoq; auctores fit, ideo ſciendum eſt, triplicia potiſſimum apud Romanos comitia fuiſſe, Curiata, Centuriata & Tributa. Ex his Curiata antiquiſſima fuerunt, quippe quibus ipſe Romul' vſus ſit, eoq; tempore totius Reipubl. cura per ſententias Curiarũ expediebatur, auctore Pomponio, ff. de orig. iur. Hæc autem comitia Curiata in creandis magiſtratibus maioribus, cum Centuriata a Seruio Tullio inſtituta fuiſſent, abolita ſunt, in minoribus autem etiam poſt exactos reges ad annos 60. tres circiter permanſerunt. Vnde Gellius lib. 12. ait: Minoribus magiſtratibus magiſtratuum tributis comitiis, ſed iuſtius Curiata lege dari, & Tacitus lib. 11. auctor eſt, quæſtores ſub regibus lege Curiata creatos, quam legem L. Brutus repetierit, in quibus etiam aliis rebus Curiata Comitia auſpiciorum gratia in Republ. remanſerunt, vt in re militari. Nam conſuli abſque lege Curiata rem militarem attingere non licebat, vt ſcribit Cicero de lege Agraria contra Rullum, & Liu. infra lib. 6. Comitia Curiata, ait, rem militarem continere. Idemque lib. 10. clarius oſtendit his verbis: Papirius C. Iunium Bubulcum magiſtrum equitum dixit, atque ei legem Curiatam de imperio ferenti, triſte omen diem diffidit. Ex his conſtat, neminem in re militari imperium habere potuiſſe, niſi cui id in vrbe Curiata lege datum fuiſſet, cuius rei etiam Cicero auctor eſt, lib. 1. Epiſtolar. ad Len-

Imperium lege Curiata dabatur.

tulum & ad Q. Fratrem. Nemini autem Curiata lege imperium dabatur, niſi cui antea veteris comitiis, id eſt, Tributis vel centuriatis datus eſſet magiſtratus, vt tradit idem Cicero contra Rullum. Arrogationes etiam lege curiata fi-bant. Nam hac imperium conſtituebatur arrogatori in arrogatum, G-lib.5.cap.19. Meminit eius Cicero in oratione pro domo ſua ad pontifices. Et Appianus lib.2. bellorum ciuilium ſcribit, C. Cæſarem Octauianum tum ſe parenti in adoptionem dediſſe lege Curiata. Eſſe autem id a populo adoptione confirmari. Hoc autem genus adoptionis poſtea in principe tranſlatum eſt, quod alioquin iure antiquo neceſſario per populũ fiebat, l. 2. C. adoptio. §. 1. inſtit. quib. mod. teſtam. infirm. Omne enim ius populi lege Regia in imperatorem tranſlatum eſt. Hæ autem comitia auſpiciorum cauſa remanſerunt, vnde & Pontifices Augureſque iis intererant, vt tradit Cicero de prouinciis conſularibus, & lib. 4. Epiſtolar. ad Atticum, vbi de pactione Domitij cum conſulibus loquitur, quam detexit Memmius & Gellius in loco ſupra allegato. Hæc vero comitia per triginta lictores peragebantur ad ſpeciem atque vſurpationem quandam vetuſtatis, auctoribus Cicerone de lege Agraria contra Rullum. & Gellio lib. 15. cap. 27.

Adoptiones lege curiata fieri ſolita.

Comitia centuriata.

Secunda ratio conciliorum Centuriata dicitur, quam excogitauit Seruius Tullius Rex, in qua ſic omnia inſtituta ac ordinata erant, vt ea comitia in poteſtate optimatum eſſent, ipſaque plebs nihil poſſet. Quare aucta poſtea ciuitate & tribuum numero, vt inquit Liuius, conſummato receſſum eſt ab inſtituto Tullii ad ſeruandam ordinum concordiam. Nam cum primum centuriæ omnes centum & nonaginta tres eſſent, auctore Dionyſio, prima claſſis in qua ditiſſimi erant, prima vocabatur ad ferendum ſuffragium. Habebat autem ea claſſis octo & nonaginta centurias. Secunda viginti, quarum duarum claſſium centuriæ, ſi conſentirent, reliquas numero ſuperabant, eaque ratione ſuffragia nunquã ad infimam plebem perueniebant, vt & ſupra oſtenſum eſt ſub vita Seruii Tullii. Poſtea vero, vt concordia ordinum, vt diximus, conſeruaretur, comitia hæc ſic haberi conſueuere. Primum omnium ex omni numero centuriarum ſortitio prærogatiua conſtituebatur centuria, quæ prima in ſuffragium mitteretur. Deinde primæ claſſis centuriæ vocabantur, & ſecundæ, quas primo vocatas centurias appellabant. Cicero Philippica ſecunda: Ecce Dolabellæ comitiorum dies: ſortitio prærogatiuæ quieſcit, renuntiatur, tacet: Prima claſſis vocatur, renuntiatur, deinde vt aſſolet ſuffragia, tum ſecunda claſſis vocatur, quæ omnia citius ſunt facta, quam dixi. Et Liuius lib. 9. Nemini dubium erat, quin Q. Fabius omnium conſenſu deſtinaretur, eumque & prærogatiuæ, & primo vocatæ omnes centuriæ conſulem cum L. Volumnio dicebant. Poſt hæc autem vocabantur tribus, quas iure vocatas dicebant. Liuius quarto haud inuitis Patribus, P. Licinium Caluum prærogatiuæ tribunum militum non petentem creat, moderationis expertæ in priore magiſtratu virum, cæterum iam tum exactæ ætatis, omneſque deinde ex collegio eiuſdem anni refici apparebat, qui prius quam renuntiarentur, iure vocatis tribubus permiſſu interregis, Pub. Licinius Caluus ita verba fecit. Et Cicero de lege Agraria contra Rullum. Itaque me non extrema tribus ſuffragiorum, ſed primi illi veſtri concurſus: neque ſingulæ voces præconum, ſed vna voce vniuerſus populus Romanus conſulem declarauit. Ex his ſatis conſtat, hanc comitiorum formam admixtis tribubus quaſi duplicem factam. Quod etiam Aſconius in Verrinam ſecundam teſtatur, Prærogatiuæ (inquit) ſunt tribus, quæ primæ ſuffragium ferunt ante iure vocatas. Mos enim fuerat, quo facilius in comitiis concordia ſeruaretur, bina de iiſdem candidatis comitia fieri, quorum tribus primæ prærogatiuæ dicebantur, quos vellent conſules fieri. Secundæ iure vocatæ, quod in his ſequente populo prærogatiuarum voluntate omnia complerentur. Tribus autem hic in

Prærogatiua centuria.

Primo vocata centuria.

Tribus iure vocatæ.

prior

...riore membro pro centurijs accepiſſe videtur Aſconius. Neque enim apud auctores tribus prærogatiuæ, ſed centuriæ dicuntur. Prærogatiuam autem *Prærogatiua quid.* auſtorum comitiorum volebant eſſe Romani, auctore Cicerone, libro 1. de diuinatione. Quare etiam nomen illud varie vſurpatur: Nam & præiudicium ſiue auctoritatem quandam ſignificat, vt apud Liuium lib 1. Decad. 3. in principio. Et Cicero actione in Verrem ſecunda, pulchra dialogia ludit in Metellum, qui cum magna pecunia à Verre quidam reus erat, accepta atque in prærogatiuam centuriam erogata, Præturam nactus fuiſſe, vel emiſſe potius exiſtimaretur, præiudicio ſuo reum Verrem iuuabat. Hic, inquit Cicero, Metellus, quam ſit iſti amicus, attendite, dedit enim prærogatiuam ſuæ voluntatis eiuſmodi, vt iſti pro prærogatiua reddidiſſe videatur. Priore loco prærogatiua hic pro præiudicio accipitur, in poſteriore vero pro centuria. Sed & iureconſulti hac voce varie vtuntur, modo pro auctoritate & eminentia quadam, modo pro iure quodam ſpecialiter indulto. Vlpianus in l. reſcripto & l. numerū ff. de munerib. & honorib. l. obſeruare ff. de officio procoſ. l. ſi quis. *Comitia tributa.* C. de epiſcop. & clericis. Cum autem hæc duo genera comitiorum ob auſpiciorum rationem, patrumque auctoritatem optimatum potentiæ obnoxia viderētur, tulit legem P. Volero, vt plebeji magiſtratus tributis comitijs fierent, in quibus nec auſpicia ſeruabantur, nec auctoritas patrum requirebatur, ſed plebes per triginta quinque ſuffragia nullo, nec religioſo aut ſacro, nec ciuili vinculo aſtricta ferebat. Propoſitis igitur tribus comitiorum generibus, videamus quomodo ſingula diſcreta à ſe inuicem fuerint. Curiata co- *Comitiorum differentia.* mitia à tributis ita differunt, quod curiata & antiquiora ſunt, auſpicatoque fiebant, & patres ijs comitijs auctores erant. Quorum ante legem Æliam Fuſiam in tributis nihil obſeruabatur. Præterea tributa ex regionibus & locis (vt inquit Gellius) conficiebantur. Curiata ex ratione ſacrorum, ſecundum quam à Romulo conſtituta erant, fiebant. Vtriſque tamen hoc commune fuit, quod mixtim ſuffragium ferebatur, in quo etiam à centuriatis differunt: nam ijs comitijs populus cenſu, ordinibus, ætatibuſque deſcriptus, adhibebatur in ſuffragium, vt inquit Cicero lib 3. de legib. Centuriata comitia etiam ſæpe vna die confici non poterant. Tributa vero vna die perfici neceſſe erat. Præterea Curiata & Tributa cum in vrbe, tum in campo habere fas fuit. Centuriata vero in vrbe haberi non potuerunt, cuius rei auctores ſunt Dionyſius libro 9. Liuius lib. 37. Dion. Caſſius lib. 32. & Gellius lib. 15. cap. 27. Vnde liquido apparet, vehementer errare eos, qui ducem ſententiæ ſuæ ſecuti Flauium Blondum libro Romæ triumphantis in 3. Curiata & tributa comitia eadem fuiſſe aſſerunt, & multo magis eos, qui Feſtum celebrem Grammaticum imitati ex curiatis & centuriatis idem comitiorum genus faciunt. Hæc quam breuiſſime de antiquis comitiorum generibus, quibus Romani cum in magiſtratibus creandis, tum in legibus ferendis, ſiue reo iudicando vtebantur aſcribere placuit. Quod ſi quis plura hac de re cognoſcere volet, legat Gruchij libros de comitijs Romanorum, quibus in hac materia nihil eruditius prodijt.

Duo conſules] Duo autem conſules ideo creati ſunt, vt ſi vnus improbus eſſe *Conſules duo cur.* maluiſſet, alter eādem habens poteſtatem, collegam coerceret. Placuit quoque, ne imperium conſulare longius quam annuum eſſet, ne propter magi- *Conſulare imperium cur annuū.* ſtratus diuturnitatem inſolentiores, ſuperbioreſque eſſent, ſed ciuiles ſe ſemper redderent, qui ſe poſt annum ſcirent magiſtratu abituros. Vide Feneſtellam cap. 7. de magiſtrat. Rom. Blondum lib 3. Romæ triumphantis. Pomponium tit. 2. lib. 1. Digeſtorum, Auguſtinum lib 3. cap. 16. Ouidium lib. 2. Faſtorum, Ciceronem lib. 3. de Legibus.

IN TITI LIVII HISTORIARVM LIBRVM

ſecundum obſeruationes, ex variis Doctorum lucubrationibus excerptæ: per Liuianæ lectionis Studioſum.

Conſulum iura.

OMnia iura] Nimirum lictores cum faſcibus, trabeam prætextam, ſellam curulem regiam, cæteraque regum inſignia: id tantum cautum, vt alter conſul faſces XII ſecuribus alligatos, alter vero virgarum faſces tantum cum lictoribus haberet, idque alternatim ſingulis menſibus, donec annuum eorum imperium expleretur, faceret.

Conſcripti vnde dicti.

Qui Patres quinque conſcripti eſſent] De Patrum nomine ſupra ſcriptum eſt in vita Romuli, itidemque ſenatorum; cur vero conſcripti dicti ſint, auctores variant. Liuius ſiquidem, Plutarchus & Tacitus patrum conſcriptorum originem Bruto tribuunt. At Onuphrius in ciuitate Romana, patrum conſcriptorum originē inde manaſſe credit, quod cum Romulus Sabinos, Etruſcos & multos alios ad Aſylum confugientes, æquo iure in ciuitatem ſuſcepiſſet, & in Lucerum, Tatienſiumque tribus conieciſſet, pace cum Tatio facta, ex veteribus & illuſtrioribus familiis, ſenatorum numerum, vt & patritiorum ad ducentos auxerit & duplicarit. Et ab hac ſecunda Romuli & Tatij ſenatorum lectione patrum conſcriptorum nomen manaſſe credendum eſt. Nam ſic conſcriptum eſſe, idem eſt, quod allectum, cur hi, qui in ordinem iam inſtitutum cooptati ſunt, conſcripti non ſunt appellandi? Perionius lib. 1 de Græcorum magiſtratibus diuerſum ſentire videtur: Patres (inquit) centum Romulus centum creauit, quorum liberi patritij appellati ſunt. Ad hos autem centum qui à Bruto additi ſunt exactis regibus ducenti, vocati ſunt conſcripti, deinde factum eſt vt omnes conſcripti vocarentur. Maioragius in ſuo de ſenatu Romano libello, cap. 2. quatuor Senatorum genera ſtatuit: Patritios, Conſcriptos, Allectos, & Pedarios. Patritij ex eius ſententia vocabantur omnes, vel maiorum vel minorum gentium, qui poſt L. Bruti inſtitutionem à ſenatoribus patritij generis oriebantur. Conſcripti dicti ſunt illi, qui conſulum, cenſorumve decretis in ſenatu eſſent ſcriptis notati, quæ appellatio (Maioragij ſententia) principium habuit ab ipſo Iunio Bruto, qui cum ſenatorum numerum ſtatuit augere, non ſolum patritios elegit, ſed etiam ex equeſtri ordine, quos virtute ac nobilitate reliquis præſtare intellexit, atque eos conſcriptos patres, quaſi vna cum patritijs in ſenatorum albo conſcriptos, nominauit, ex quo tempore patrum conſcriptorum appellatio, locum habere cœpit.

Allecti.

Allecti dicebantur, inquit Feſtus, qui propter inopiam ex equeſtri ordine in ſenatum aſſumpti fuiſſent, fiebat enim interdum, vt vel propter hominum penuriam, cum bellorum cædibus exinanita eſſet reſpublica, vel propter fauorem & gratiam, non tantum ex equeſtri ordine, quem Alexander Seuerus aiebat ſenatus eſſe ſeminarium, ſed etiam ex Libertino genere vel ex nouis ciuibus aliqui in ſenatum allegerentur, qui ideo vocabantur Allecti & in conſcriptorum numero ponebantur. Plutarchus enim in problematibus ita ſcribit: Cur ſenatores alios patres conſcriptos, alios tantum patres appellabant? An eos, quos ab initio Romulus delegerit, Patres ac Patritios nominabant, quaſi bonis parentibus natos, reliquos deinde ex plebe electos, & aſcriptos in ſenatum conſcriptos vocarunt.

Pedarij ſenatores.

Pedarij dicti ſunt, qui non habebant ſententiæ dictionem in ſenatu, ſed in aliorum ſententiam pedibus ibant. De quibus alibi ſuo loco dicetur.

Rex ſacrificulus.

Regem ſacrificulum creant] Idem tradit Dionyſius initio libri quinti. Primum autem regem ſacrificulum M. Papirium è Patritijs creatum ſcribit Dionyſius loco præallegato. Regis porro vxor appellabatur Regina, quæ & ipſa aliquot ſacra

Digitized by Google

ſacra facere ſolebat. De qua Macrobius in I. Saturnalium mentionem facit. Creabatur autem rex ſacrorum comitiis Centuriatis, quemadmodum apud Gellium lib.15. cap.27. refert Lælius Felix.

Comitate ceſſit] Huius abdicationis Collatini, non eadem cauſſa ab omnibus traditur: cum Liuio faciunt Plutarchus in Publicola: L. Piſo apud Gellium, lib. 15. Hanc autem opinionem Dionyſius irridet & refutat. Ortam autem eſſe diſſenſionem inter Brutum & Collatinum ait, eum Brutus ſupplicio de filiis qui de recipiendis in vrbem regibus conſilia habuerant, ſumpto, pariter in ſororum Collatini filios coniurationis eius ſocios animaduerti vellet. Quos cum pari poteſtate, qua præditus erat eximere pœna Collatinus vellet, Brutum miſſo in ſuffragia populo ei magiſtratum abrogaſſe. Piſonem ſequitur Cicero 1. de officijs, & in Bruto: Dionyſium Zonaras.

Collatinus remouetur.

Vitellios] Quorum ſoror Brutorum iuuenum erat mater. Verum Dionyſius Vitelliorum nominibus ſuppreſſis, Gellios ſubijcit, *Marcum* videlicet & *Manlium* fratres vxoris Bruti.

Vitelij.

Aquiliiſque] Qui nati erant ex ſorore Collatini Tarquini conſulis.

Cœnatum forte apud Vitellios] Dionyſius ab Aquilijs ad cœnam vocatos ſcribit, in qua conſpirauerint omnes, liberius viuendi deſiderio capti, Tarquinios in vrbem noctu clam recipiendos eſſe, quos propediem recepiſſent, niſi à Vitelliorum ſeruo, vel vt alij ſcribunt, à captiuo quodam ex vrbe Cenina, cuius nomen erat Vindicis, conſilia patefacta, literæque à Coſſ. vel vt Dionyſius ait, à Publicola interceptæ fuiſſent.

Aquilii. Vitellij à Vindice proditi.

Ius tamen gentium valuit] Erat enim veteribus ius legatorum ſanctum & inuiolabile, cum hominum præſidio munitum, tum diuino iure defenſum, quod etiam in medio belli furore, & inter hoſtium tela incolume ſeruabatur. Teſtis Alexand. ab Alex. lib.5. cap.3. Verum vt Romani hic pro modeſtia ſua ſtatuerunt, ſic alia exempla in contrarium ſunt. Nam & Athenienſes interceperunt Legatos Lacedæmoniorum euntes ad regem Perſicum, vt eum ſibi adiungerent contra ciuitatem Atticam, vt recitat Thucydides lib. 2. Et Romani cœperunt legatos Hannibalis, euntes ad Regem Macedonicum, vt narrat Liuius lib. 3. Decad. 3. Quæ exempla oſtendunt fuiſſe vſitatum, legatos hoſtium perferentes mandata nocitura patriæ intercipere.

Legati ſacroſancti. Legati intercipi poſſunt maxime perferentes hoſtium mandata.

Seges matura meſſi] Ex his Liuij verbis quidam euincere conantur regifugium in Iunio potius aut Quintili, quam Martio aut Aprili, vt plurimi volunt factum eſſe. Cæterum Onuphrius hæc Liuij verba de ſegete matura meſſi minime obſtare putat, quo minus reges exacti, conſuleſque 6 Kal. Martij creati eſſe dici poſſint, præſertim cum à regum eiectione vſque ad eorundem bonorum publicationem, multa interim geſta fuiſſe dicantur, quæ non niſi tribus menſibus confici potuerunt, vt manifeſte ex Dionyſio conſtat, ea autem, quæ de ſegete matura meſſi à Liuio referuntur, circa medium vel finem menſis Maij facile eſſe potuerunt. Quo menſe faſces cum ſecuribus penes Brutum erant, qui eas menſe Martio concedente collega prior habuerat Aprili Collatinus, Maio autem iterum Brutus. Alternabant autem per ſingulos menſes faſces cum ſecuribus, ne ſi ambo faſces & ſecures haberent, duo reges pro vno creati viderentur, quo tempore meſſi apto occiſis coniuratis, bonisque regum publicatis, agrum Marti conſecrarunt, qui campus Martius eſt appellatus. Neq. veriſimile eſt ſi primi conſules, vt quidam volunt, 6. Kal. Iunij creati ſunt, tot ante maturam meſſem, quot geſſiſſe narrantur, feciſſe, cum ante medium menſis Iunij in agro Romano omnes vndique tritici meſſes in horrea congregantur.

Regifugium quo menſe factum.

Virgis cædunt ſecurique feriunt] Fuit enim mos apud Romanos, vt hi, qui capitis ſupplicio damnati eſſent, virgis prius, quemadmodum etiam apud Iudæos, cæderentur, qui tamen mos lege abrogatus eſt. In Romanis enim ca-

Virgis Romanum cædendi

ſtris,

Vitibus Romani milites delinquentes cædebantur.

ſtris qui militabant, ſi quid deliquiſſent, ſi externi flagellis & virgis; ſi vero Romani ciues forent, vitibus cædebantur. Liuius deinde Druſus & C. Gracchus tribuni plebis, ne liceret quempiam Latini nominis virgis afficere, ſed vitibus plectendos ſanxerunt, in hac re Latinos Romanis coæquantes. Vide Alex. ab Alex lib. 4. cap. 10. in fine. Eſt autem hic paternæ ſeueritatis exemplum, cuius quoque mentionem faciunt Valerius Maximus lib. 5. cap. 8. Sabell. lib. 1. cap. 3. Ethnic exemp. Platina lib. de optimo ciue.

Triumphanſque] Idque primus quadriiugo curru, vt Plutarchus prodidit, vrbem ingreſſus.

Funebrium orationum origo.

Collegæ funus] Corpus eius in foro poſitum collaudans. Atque hinc funebrium orationum apud Romanos origo. Primus enim fuit Valerius Publicola, qui ſupremas Bruti laudes accurata oratione proſecutus eſt, poſt quē deinde inſtitutum eſt, vt clarorum virorum in funeribus ſolemnis laudatio eſſet. Nam & Appii decemuiri defuncti laudationem ſequutis temporibus plebs æquis auribus audiuit. Et Scipionem in funere ſupremo, vt hominem diuinum Maximus commendauit. De qua conſuetudine lege Blondum lib. 2. Alex. ab Alex lib. 3. c. 7. Dionyſium Halicarnaſſ lib. 5.

Annus luctus apud Romanos.

Matronæ annum] Tantum honorem Bruto, quantum maritis ſuis tribuentes. Mos enim erat Romanorum, vt defunctos maritos per annum lugerent, eoque temporis ſpatio viduæ manerent, teſte Valerio lib. 2. cap. 1. Annum autem hunc ex ſententia Rænaldi lib. 1. Variorum, cap 20. ita accipe, vt illo annus Romuli, hoc eſt decem duntaxat menſes comprehendantur. Nam cum Numa Pompilius decem menſibus non contentus, anno duos adiecerit, tamen luctus legitimum tempus non prorogauit. Teſtis huius eſt Plutarchus ſcribens, longiſſimum tempus luctus menſium decem etiam Numam voluiſſe. Et referendi ſunt verſus Ouidii lib. 1. Faſt.

Per totidem menſes à funere coniugis vxor,
Suſtinet in vidua triſtia ſigna domo.

Quibus autem modis & cauſis minuerentur lamentationes, cum Liuius libro 2. de bello Punico, tum Nonius Marcellus ſatis oſtendunt. Tu ea de re multa leges apud Blondum lib. 2. Romæ triumph. Senecam lib. 16. ad Lucilium, Epiſt. 99. Alex. ab Alex lib 3. cap. 6. Sabel. lib. 7. cap. 1. & lib. 10. cap. 25. Ethnic. exemplorum.

Summittere faſces.

Summiſit faſcibus] Hinc elegans proreppſit adagium, vt cum damus, & herbam quodammodo porrigimus, vincique nos plane fatemur, ſummittere faſces dicamur, aſtipulante Cicerone in Bruto. Porro faſces ſummittere. Cæl. lib 12. lectio. antiq. cap. 7. interpretatur, non ſurrectos tenere, vt ſolebant prius lictores, vt viſendos eos præberent, oſtentarentque ad terrorem increſcentis audaciæ, ſed deprimere, & ante pedes quodammodo deiicere.

Collegam ſubrogauerat] Exactis enim regibus duos ſemper conſules creari voluerunt, penes quos ſumma totius imperij eſſe deberet, quorum vno morte ſublato, ſtatim alius, qui Reipub. ſalutem promoueret, ſubrogaretur, ne ſub vnius imperio eſſe dicerentur.

Velia.

Summa Velia] Eam montis Palatini partem, quæ forum Romanum aſpicit, quæque in ortum æſtiuum ſpectat, Veliam vocabant, vbi ſuperioribus annis Mariæ nouæ templum ſacratum eſt. Dictaque Velia, quod olim ante ouium tonſuram inuentam, paſtores eodem in loco lanam vellere conſueuerunt. Vide Pomponium Lætum parte 17. Marlianum lib. 3. cap. 6.

Munito loco] Erat quippe is locus, Plutarcho referēte difficili acceſſu atque arduo, vt eo deſcendente, ipſe quoque aſpectus pompæ magnificus ex loco edito apparens, regiam dignitatem & faſtum præ ſe ferret. Hinc vero diſces nullam fidem eſſe iam ſpectatam quæ non ſuſpicioni & infamiæ ſubiecta ſit.

Domus conſeſtim materia] Iouianus ſcribit, nocturno tempore, non exiguo fabrorum

Digitized by Google

fabrorum operariorumque conducta manu, domum omnem ab imis funda-mentis tanta feſtinatione diruiſſe, vt gliſcente iam acie ædificium vniuerſum ſolo æquatum viderent. Plutarchus, eum amicis poſtmodum habitaſſe ait, donec populus ipſe ædificandæ domus locum dederit: quo accepto plebis ſumptibus aliam domum magnificentiſſime ædificauit eo in loco, vbi fanum erat in vico publico. Notabis autem hoc loco, mirum in modum bonorum virorum adaugeri exiſtimationem & dignitatem.

Cognomen factum Publicola] Quaſi plebem colentis, vel vt Plutarchus inter-pretatur publica edentis. Quod nomen in poſterum dimiſſo priore (antea enim P. Valerio ei nomē fuerat, à Valerio patre indictum) vſurpatū eſt Publi-colæ igitur exemplo diſcendum eſt, magiſtratus boni officium eſſe, decedere de ſuo interdum iure, quo ſubditi rebelles ac maleuoli, non tam pœnis, quam beneuolentia, humanitate, imo beneficijs quandoque vincantur. *Publicola cognomen.*

De prouocatione aduerſus magiſtratus] Plutarchus tres leges à Publicola latas numerat, quibus plurimum roboris plebi adieciſſe ait, quarum prima permi-ſit reis dicta iam ſententia à conſulibus prouocationem ad populum. Secun-da ſtatuit capitale eſſe, ſi quis iniuſſu populi magiſtratum adiret. Tertia de-mum, qua pauperibus proſpexit, & ciuium vectigalia ſuſtulit. Satis enim ſti-pendij pauperes pendere videbantur, ſi liberos tollerent.

Aduerſus magiſtratus] Hac lege conſulare imperium diſſolutum fuiſſe, Li-uius infra lib. 4. ſcribit: A dictatore tamen ad populum prouocare non licuit, vt idem infra lib. 2. tradit. *Prouocatio-nis remedium.*

Sacrandoque cum capite bona eius] Hæc lex proprie ad crimen maieſtatis per-tinuit, vt annotat Zaſius ad legem Valeriam de prouocatione, qua occide-runt. Poſtea Sp. Caſſius, Sp. Melius, Manlius. Pecuniæ autem, quæ ex bonis damnatorum redigebantur, ſacræ erant Cæreri, auctore Dionyſio lib. 10. Sa-crare autem hoc loco, vt annotat Budæus in poſterioribus annotatio. ad Pan-dectas eſt deuouere & deteſtabile decernere, & ita morti addicere, vt impune occidi & violari poſſit. Sic ſacri homines deteſtandi & execrabiles dicuntur, quos Græci ἐναγεῖς, ἐξαγίστους, μιαρούς, ἐπαράτους, φαρμακούς, καθάρματα, appellant. Erant enim Cathatmata, homines qui peſte expianda, aliove quo morbo immolabantur Dijs. *Valeria lex maieſtatis.* *Sacrare caput cū bonis.* *Sacri homines.*

Veientium bellum] Veientes Italiæ populi, de quibus Plinius lib. 3. cap. 5. & lib. 2. cap. 98. & lib. 3. cap. 17. Veij autem noſtra tempeſtate ea loca inhabitare putantur, vbi nobilia veteris oppidi veſtigia ſub Veſinorum ditione appa-rent, quæ adhuc Veiana appellantur, teſte Volaterrano lib. 5. Geograph. *Veientes.*

Mortuum eius filium] Auguria duorum generum erant, quædam oblatiua, quædam impetratiua. Impetratiua petebantur à Dijs, nec in impetrantis po-teſtate erat, ea vel accipere vel non accipere, vel agnoſcere, vel non agnoſce-re, quæ vltro nobis non petentibus facta & oblata erant in poteſtate noſtrà erant. Nam non agnoſcere vel agnoſcere licebat. Sic itaque Horatius funus non agnouit, nec ad ſe pertinere ſignificauit, ſed ad alios, cum dixit, efferte, quaſi ipſorum cadauer eſſet. Alij eum reſpondiſſe dicunt, vt refert Seruius, cadauer ſit. Totneb lib. 1. aduerſar. cap. 7. *Auguria oblatiua & impetratiua.*

Lartem Porſenam] Lartes Hetruſco vocabulo monarcha, regum Lucumo-num, qui duodecim erant, maximus, & ſic Lartes dignitatis, non proprium eſt, vt annotauit Criſpinianus in conſulibus. Fuit autem Porſenna Cluſino-rum Rex qui in Hetruria erant. *Lartes.*

Rei inter deos hominesque] De hac ſententia, q̃ regum res ſit inter Deos ho-mineſque pulcherrima. vide notata per Cælium, lib. 4. c. 25. lectionum antiq. *Cumæ.*

Alis Cumas] Nobiliſſimam Campaniæ ciuitatem, quæ à Calcidenſibus ex Eubœa profectis ædificata, & ab Hippoclis Cumani cognomine dicta eſt. Qua de re Strabo lib. 5. Plinius lib. 3. cap. 5. Volaterranus lib. 6. cap. 6. Vrban.

Com-

DE PORTIS, ET PRIMO DE PORTIS *vrbis Romuli.*

R bem (inquit Plinius lib. 3. cap. 5.) tres portas habentem Romulus reli-
quit, aut (vt plurimas tradentibus credamus) quatuor. Qui tamen earum
[illegible]c locum nec nomina ponit, quæ ego ex Varrone, Sex. Pompeio, & alijs an-
[illegible]quis ſcriptoribus, coniectuŕque aliquot explicare conabor. Primam igitur *Porta Mucionis.*
[illegible]iſſe exiſtimo portam Mucionis à mugitu, quod ea pecus in Buciatum anti-
[illegible]uum oppidum exigebant. Hanc etiam fuiſſe crediderim, quam Verrius
[illegible]laccus Trigoniam dicit à tribus angulis cognominatam. Quam in vrbe Ro-
[illegible]uli verſus arcum Titi Cæſaris fuiſſe, ex loco Dionyſij liquet, & ex aliarum
[illegible]ſcriptione manifeſtum erit. Dionyſius enim libro 2. Ioui quidem Statori
[illegible]omulus templum dedicauit apud portam Mucionis vocatam, qua in pala-
[illegible]ium ex ſacra via itur: &c. Altera palatij porta fuit nomine Romanula de- *Romanula porta.*
[illegible]ua ſic Varro: Alteram Romanulam, quæ eſt dicta ab Roma, quæ habet gra-
[illegible]us in naualia ad Volupiæ ſacellum. Et Sex. Pompeio Romana appellatur.
[illegible]omanam, inquit, portam vulgus appellat, vbi ex Epiſtylio defluit aqua, qui *Statuæ Cinciæ.*
[illegible]ocus ab antiquis appellari ſolitus eſt Statuæ Cinciæ: quod in eo fuit ſepul-
brum eius familiæ. Sed porta Romana inſtituta eſt à Romulo in infimo cli-
[illegible]o Victoriæ. qui locus gradibus in quadraturam formatus eſt, appellata au-
[illegible]em Romana à Sabinis præcipue, quod ea proximis aditus erat Romam.
[illegible]anc autem ex hoc loco ex vrbis parte fuiſſe oporteret, qua nunc Titi arcus
[illegible]ſt, quo in Sabinos iter erat, tamen Dionyſij & Varronis verba accurate con-
[illegible]ideranda ſunt, quibus etiam magis credendum eſt, qui hanc portam (ſi mo-
[illegible]o eſt quam Sext. Pompeius Romanam vocat) gradus in naualia habuiſſe
[illegible]cribunt, quæ Tyberim verſus & non amphitheatrum erant. Atque eam alio
[illegible]oco prope Velabrum fuiſſe affirmat Varro ijs verbis: Hoc ſacrificium fit in
[illegible]elabro, qua in nouam viam exitur, vt aiunt quidam, ad ſepulchrum Accæ,
[illegible]ui locus extra vrbem antiquam fuit, non longe à porta Romanula, de qua
[illegible]n priore libro dixi. Hoc autem peritis antiquarijs diſcutiendum relinquo,
[illegible]atis mihi ſit controuerſias ſcriptorum annotaſſe. Tertia porro palatii porta
[illegible]orum verſus Ianualis appellata fuit. De qua ſic Varro: Tertia eſt Ianualis, di- *Ianualis porta.*
[illegible]ta ab Iano, & ibi poſitum eſt Iani ſignum, & ius inſtitutum à Numa Pompi-
[illegible]io, vt ſcribit in annalibus, & c. Piſo, vt ſit clauſa ſemper, niſi quum bellum ſit,
[illegible]uſquam enim traditum eſt memoriæ fuiſſe apertam, vt poſt T. Manlio Coſ.
[illegible]ello Carthaginenſi confecto, & eodem anno apertam. Hæc Varro, quam
[illegible]uidem ceremoniam prius in vrbis porta obſeruatam fuiſſe arbitror: Poſt
[illegible]mpliato Pomœrio, portaque loco mota id inſtitutum fuit, vt in portis tem-
[illegible]li Iani, quod vicinum huic portæ erat, obſeruaretur. Hoc autem manifeſte
[illegible] nummis æreis Neronis. Dione & Procopio colligitur. Hæc autem porta in
[illegible]oro Romano erat, appellaturque à Liuio lib. 1. porta vetus palatii, ijs verbis. *Porta vetus.*
[illegible] Hoſtilius cecidit, confeſtim Romana inclinatur acies; erat autem in fo-
[illegible]o) fuſaque eſt ad veterem portam palatij, &c. Quo nomine etiam in Faſtis
[illegible]b Ouidio appellatur. De hac loqui puto Macrobium in libris Saturnalium,
[illegible]uum ait: Quum bello Sabinorum, quod virginum raptarum gratia com-
[illegible]miſſum eſt, Romani portam, quæ ſub radicibus collis Viminalis erat, claude-
[illegible] feſtinarent, quia in ipſam hoſtes irruebant, poſtquam eſt clauſa, mox ſpõte
[illegible]are facta eſt. Quumque iterum & tertio idem contigiſſet, armati plurimi pro
[illegible]mine, quia claudere nequibant, cuſtodes ſteterunt, quumque ex alia parte
[illegible]cerrimo prælio certaretur, ſubito fama pertulit fuſos à Tatio noſtros, quam
[illegible] cauſam Romani, qui tuebantur territi, profugerunt. Quumque Sabini
[illegible]er portam patentem irrupturi eſſent, fertur ex Iani æde per hanc portam
[illegible]agnam vim torrentium vndis ſcatentibus irrupiſſe, multaſque perduellium

 cater-

cateruas aut exuſtas feruenti aqua aut deuoratas rapida voragine deperi- ea re placitum, vt belli tempore veluti ad vrbis auxilium profecto Deo fo- reſerarentur. Piſo etiam in annalibus memoriæ prodidit, Ianualem dict- ab Iano. & ideo ibi poſitum & Iani ſignum & ius inſtitutum à Numa Pomp- lio, vt eſſet ſemper clauſa, niſi quum bellum foret, &c. Quod autem ſub V- minalis collis radicibus fuiſſe ſcribit, non intelligo. Magis Varroni aſſent- qui eam palatii portam prodit, non Viminalis.

Has autem tres portas fuiſſe, ex Varrone ipſo liquet, quæ primis muris v- bis Romuli fuerunt, ab eodem inſtitutæ. Qui numerus in vrbe adhuc pa- publico vſui ſatisfacere poſſe videbatur. Portas Pandanam, Mugionam, & Carmentalem, à primo Romuli murorum ambitu ex Varronis ſententia e- cluſi. Sabinis autem cum eorum rege T. Tatio in ciuitatem à Romulo aſſ- tis, quum aucto Pomœrio, Capitolium vrbi incluſum fuiſſet, quartam de- ſub Romulo portam vrbi additam fuiſſe conſtat, quæ Carmentalis nuncu- ta fuit atque hac ratione tolli poterit contradictio inter eos auctores, qu- Plinio cantur de vrbis Romuli portis, cum alii de primo, alii de poſter- Romuli Pomœrio loquantur.

Carmentalis porta.

Carmentalis autem porta ab Euandri ma- Carmenta nominata ſub Capitolio ſita fuit inter ſaxum Tarpeium & Tybe- rim verſus circum Flaminium. Quod his verbis declarat Liuius lib. 29. Ab ç- Apollinis boues, fœminæ duæ albæ porta Carmentalis in vrbem ductæ. Po- eas duo ſigna cupreſſea Iunonis reginæ portabantur. A porta Iugario vico i- foro venere, &c.

Iugarius vicus.

Iugarius autem vicus ea Capitolii parte erat. De ea Virgilius

Et Carmentalem Romano nomine portam.

Plutarchus in vita Camilli ad Carmentalem inquit: Portam Pontius co- tendit, vt quid ageretur, per ſilentium ſpecularetur. Nam huic maxime dir- cto Capitolium incumbit. Et Solinus. Pars infima Capitolium montis hab- taculum Carmentæ fuit. Vbi & Carmentale fanum nunc eſt, à quo Carmen- talis portæ nomen eſt. Eadem ratione Sext. Pompeius, qui templum aliud Ia- ni fuiſſe extra portam Carmentalem prodit. Hæc poſtea (vt inquit idem Sex. Pompeius Scelerata porta dicta eſt, quod per eam ſex & trecenti Fabii, cu- clientium millibus quinque, egreſſi aduerſus Hetruſcos ad amnem Creme- ram, omnes ſunt interfecti, Vnde Ouidius in Faſtis:

Scelerata porta.

Carmentis porta dextro eſt via proxima Iano.
Ire per hanc noli quiſquis es, omen habet.
Illa fama refert Fabios exiſſe trecentos,
Porta vacat culpa, ſed tamen omen habet.

Hæc ab aliis Tarpeia & Velentina ſolet appellari, atque hactenus de port- vrbis, quam Romulus diſcedens reliquit.

PRocopius Cæſarienſis lib. 1. de bello Gothico, quem ante mille annos ſcri- pſit, quatuordecim portas ſuo tempore vrbem Romam habuiſſe, iis verb- docet: Habet autem circumiectus vrbi murus portas 14. portulaſque ali- quaſdam, vnde & Gothi, quum minime poſſent, cum vniuerſo exercitu lon- giorem mœnium ambitum circumplecti, ſenis poſitis caſtris portarum inte- capedines infeſtabant. Quæ omnes præter vnam tantum Anteliam, quæ vrb- Leonianæ incluſa eſt, adhuc iiſdem fere nominibus ſuperſunt. De quibus ve- ba facturus aliorum ſcriptorum exemplo, à porta Flumentana Tyberi vicin- atque ea parte in ordine prima, initium ſumam.

DE PORTA FLVMENTANA, alias FLVMINIA.

Flumentana porta.

PRima poſt Tyberim in ordine portarum vrbis eſt, porta ſi antiquitus Flu- mentana, poſtea Flaminia, nunc populi dicta. Cuius meminit Sext. Pom- peius: Flumentana (inquit porta Romæ appellata, quod Tyberis partem a- fluxiſſe affirmant.) Hæc antiquitus non eo loco erat, quæ noſtra ætate eſt po-

populi. Alioqui Martius campus intra pomœrium eſſet clauſus, quod dice- abſurdum eſt. Erat igitur ad Tyberis ripam circa locum, vbi nunc ſunt æ- Farneſiorum, vel haud longe à campo Floræ ad Tyberis ripam è regione utorū, quos Ancus rex in Ianiculo exercerat. Vnde Liuius: Tyberis (inquit) feſtiore quam prius impetu illatus vrbi, duos pontes, ædificia multa, maxi- e circa portam Flumentanam euertit. Extra quam portam Lucum Petili- m fuiſſe teſtatur idem iis verbis: Ita prædicta die in Petilinum lucum ex- portam Flumentanam, vnde conſpectus in Capitolium non eſt, conci- m populi indictum. Hanc autem eo loco, vbi nunc eſt, tranſtuliſſe credo ureliianum, quando ea parte vrbis mœnia propugnauit, quæ poſtea via Fla- inia nomen obtinuit. De ea Procopius ſic ſcribit: Inter portam namq; Fla- niam & Præneſtinam eis Tyberim caſtra vna locauerant. Et alibi Belliſari- æneſtinam portam Beſſæ tradiderat cuſtodiendam. Flaminiæ Conſtantia- m præfecerat, quæ tamen prius impoſitis foribus & ingentium lapidum ole inædificata ita obſtruxerat, vt vix vllo molimine aperiri per quempiam oſſet, veritus maxime, ne ex tam propinquis hoſtium caſtris ea inſidiæ fie- nt, cæteras portas peditum ducibus cuſtodiendas permiſit. Et non longe oſt. Nec portam quidem Flaminiam Gothi tentarant, vt loco præcipiti ſitam, que adeo, vt adire non facile queat. Hæc porta nunc viæ Flaminiæ, à qua, vt xi, nomen obtinuit, impoſita eſt.

Lucus Petilinus.

DE PORTA COLLATINA.

OSt Flumentanam portam proximo loco eſt Collatina, colli hortulorum impoſita, de qua Sextus Pompeius: Collatia oppidum fuit prope Romam, o quod opes aliarum ciuitatum ibi fuerint collatæ, à qua porta Romæ Col- tina dicta eſt. Liuius quoque lib. I. Collatia, & quidquid circa Collatiam a- i erat, Sabinis à rege Tarquinio ademptum, &c. Seruat quoque ætas noſtra orem appellandi in Collatia, quidquid è regione eius portæ habet ager Ro- anus. Hæc antiquitus mœnibus à Collina porta verſus Tyberim ampliatis m Flumentana coniuncta fuit, non longe à campo Floræ collocata, poſtea omœrio ampliato, ad eum locum, vbi nunc eſt, ſuper hortulorum collem, m Flumentana ipſo forte Aureliani Imp. tempore translata fuit. Quam à roximis Pinciorum ædibus Pincianam lib. I. de bello Gothico, Procopius uo tempore appellatam fuiſſe ſcribit. Belliſarius (inquit) interim, quæ ad vr- is cuſtodiam facerent, præparare moliríque omnia. Pincianam is ferme & roximam huic ad dextram Salariam portam tenebat, vt ſuſpectiores & ne- eſſarias, ea namque parte oppugnari facile poterat murus, &c. Et non longe oſt. Nec portam quidem Flaminiam Gothi tentarunt, vt loco præcipiti ſi- am, atque adeo, vt adiri non facile queat. Inter hanc portam, & alteram & extram huic proximam portulā, porta alia eſt, quæ Pinciana vocatur. Huic roximi muri pars quædam lapidum laxata, iam pridem compage ſeiuncta pectatur, non tantum à ſolo, ſed à medio ad ſummum faſtigium ſciſſa. Nec ane collapſa, nec alias reſoluta, ſed vtrinque ſic inclinata, vt cætero muro ex- inſecus partim prominentior eſſe appareat, partim retractior. Hanc muri artem cum demoliri rum primum Belliſarius niteretur, & iterato ædificare aſtituiſſet, obſtitere Romani, Petrum Apoſtolum pro indubitato ſe compe- iſſe aſſeuerantes, eius loci tuendi pollicitum curam ſe ſuſcepturum, quod v- ique Romanis ex voto ſucceſſit, quandoquidem nec eo die, quo per Gothos ſunt mœnia oppugnata, nec per omne id tempus, quo vrbem obſiderunt arbari, hoſtilis vis vlla ad hunc locum peruenit, nec plane vnquam eodem umultuatum. Et ſane me admiratio ſubit, nec Romanis, nec hoſtibus ipſis uſca tam diutina vrbis obſidione in memoriam veniſſe muri hanc partem, uæ res cum miraculi loco poſtea ſit habita, nec ſarcire quidem in poſterum

Collatina.

Pinciana porta.

Digitized by Google

quiſquam, nec de integro reſtituere auſus eſt, ſed ad hunc diem ea è re
ſcinoctus permanet murus. Hæc Procopius.

Quæ verba ideo appoſui, quod vſq; ad noſtra tempora, adhuc ea pa
ſuperſit, vt à Procopio deſcribitur appellaturque à Romanis murus
rus. Porro autem ea portula quàm ſupra Pincianam fuiſſe ſcribit idem
pius omnino eſſe deſiit. A porta Collatina exit via eiuſdem nominis,
Frontinus lib. 1. de aquæduct. ſic ait: Aquæ Alſietinæ Auguſtæ ramus p
viam Collatinam accipit fontem, &c. Item concipitur aqua virgo via C
tina ad miliarium octauum paluſtribus locis, &c. Hæc autem via non p
ab ipſa porta incidit in viam Salariam.

DE PORTA COLLINA.

Collina porta. *Quirinalis porta.* *Agonenſis porta.*

Collatinam proxime ſequitur porta antiquitus Agonenſis, poſt Qu
lis, deinde Collina, poſtremo Salaria appellata. Sextus Pompeius: A
(inquit) ſacrificia, quæ fiebant in monte. Hinc Romæ mons Quirinalis
nius, vt Collina porta Agonenſis & alibi. Quirinalem eam quoque v
fuiſſe his verbis docet. Quirinalis porta dicta ſiue quod ea in collem Q
lem itor, ſiue quod proxime eam eſt Quirini ſacellum. Agonenſem au
circo appellatam ſcribit, quod inundato circo Flaminio Agonales lu
in eo celebrabantur, extra ipſam portarentur, ludoſq; ideo Agonales
ctos, vel quia locus in quo initio facti ſunt, fuerit ſine angulo, vel quod
dis rex hoſtiam immolare ſolitus eſſet, quam antiqui Agoniam vocaba
quod in montibus, quos Agones dicebant, fierent. Ex Quirinali autem
gonenſi Collina à collibus Quirinali, Eſquilino & Viminali, vel ab
bu & regione in qua ſita erat, quæ Collina dicebatur, deinceps longo te
re appellata eſt. Per Collinam portam ſcribit Liuius lib. 5. Gallos in vrbem
greſſos eam incendiſſe, de qua ſæpiſſime etiam alibi mentionem facit. Et
loco: Cum murus (inquit) & turres quæ ſunt intra portam Collinam &
ſquilinam de cœlo eſſent tacta, &c. Ouid. 4. Faſtorum.

Templa frequentari Collina proxima porta.

Et Iuuenalis Satyra 6.

proximus vrbi
Hannibal & ſtantes Collina in turre mariti.

Salaria porta.

Hæc poſterioribus temporibus à via cui impoſita erat, Salaria appella
pta. Procopius lib. 1. de bello Gothico, Belliſarius interim Pincianam & p
mam huic ad dextram Salariam portam tenebat, vt ſuſpectiores & ac
rias. Et paulo poſt: apud Salariam autem portas, vir quidam proceræ
Gothus crebrius ſagittando propugnacula infeſtabat, &c.

DE PORTA VIMINALI.

Viminalis porta.

Viminalis porta Collinæ ſuccedit, eiuſdem cum monte, in quo ſita
minis, à quo & nomen ſortita eſt. Sex. Pomp. Viminalis (inquit) &
& collis appellabantur, quod ibi Viminis ſylua fuiſſe videtur, vbi eſt &
Vimino conſecrata. Hanc regum tempore in aggere Tarquini fuiſſe
iis verbis prodit: In aggere autem medio tertia eſt porta eiuſdem nomi
colle Viminali. Tertiam autem dicit, quod Flumentana & Collina
priores eſſent. Collatina enim tunc non erat, quæ poſtea in ampliatio
rorum vrbis fuit interpoſita. Huic portæ nunc S. Hagnetis à proxima
uæ æde nomen eſt.

DE PORTA GABINA alias GABIVSA.

Gabiuſa porta.

Prope Caſtrum prætorium inter portas S. Hagnetis & S. Laurent
extat porta clauſa, quam aliquot rationibus adductus Querquetula
vel Querquetulanam fuiſſe olim crediderim, de qua quum tam noſtro

tiam Procopij tempore ante milleſimum annum in vſu eſſe deſierit, poſtea erba faciam, quum de ijs potius loquar quæ eſſe deſierunt, atq; ad eius por- descriptionē veniam, quæ ab antiquis Gabina vel Gabiuſa, noſtro vero ſæculo S. Laurentij appellatur. Gabiuſam autem portam fuiſſe Romæ teſtatur iuius, qui eam de cœlo tactā fuiſſe ſcribit. Hanc autem Gabiuſam fuiſſe vt redam adducor, quod in antiquo codice manuſcripto P. Victoris, quem in ommunem antiquitatis ſtudioſorum gratiam cum hiſce commentarijs pulicaui, Tiburtina via, quæ hac porta incipit, eadem eſſe cum Gabina dicitur. abina autem vel Gabiuſa porta non niſi à Gabijs nomen habuiſſe liquet, cut etiam & via quæ ex hac porta dextera parte verſus Præneſtinam viam educta recta Gabios quibus nunc Gallicanum nomen eſt, perducit.

DE PORTA ESQVILINA.

PRoximam Gabinæ fuiſſe Eſquilinam portam multis veterum ſcriptorum *Eſquilina* auctoritatibus demonſtrari poteſt, cuius nunc maior porta vel locum ob- *porta.* inet, vel non longe à loco, in quo antiqua Eſquilina quondā fuit, noſtro tempore ſita eſt. Cæterum multum mihi laboris eſſet & male mecum agerem, i omnes veterum antiquariorum errores nunc vel reprehendere vel exploſere vellem, quos in his rebus deſcribendis admiſerunt, vt de amphitheatro Statilij Tauri, baſilica Caij & Lucij, foro Romano, templo Saturni, &ærario, porta Gabiuſa, templo Mineruæ medicæ, quæ loca contra antiquorum ſcriptorum auctoritates, male & nimium inepte collocarunt. perinde ac etiam fecerunt de porta Eſquilina, de qua mihi nunc ſermo eſt. Ego autem iis reprehendendis, quoties occaſio ſeſe offeret, tempus non conteram, ſed quæ illi male dixerunt, nulla eorundem mentione facta emendare rationibuſque adductis reſtituere curabo. Quis igitur non eſt ex veteribus antiquarijs à Blondo vſque ad Marlianum, qui nouiſſimus vrbis topographiā (quod ſciam) ſcripſit, qui portam, quæ nunc maior dicitur Næuiam nō vocet? Quam aperte P. Victor in regione duodecima, piſcinæ publicæ inter portam Cape- *Næuia* nam & Oſtienſem collocauit, qui vicos portarum Næuiæ & Rauduſculanæ *porta.* in ea regione fuiſſe prodat. Varroque ipſe lib. 4. de lingua Latina, eas portamque Lauernæ vicinas ſcribit, atq; extrema vrbis regione fuiſſe aperte innuit. Quanquam enim is locus mancus ſit aperte tamen colligitur eum portarum omnium deſcriptionem eo loco fuiſſe atque à Flumentana inchoaſſe, quæ prima erat, deſiiſſeque in Lauernalem portam, quæ non procul à Trigemina fuit, cui vicinas fuiſſe Næuiam & Rauduſculanam exponit. Cui rei maxime quadrat, quod ante Næuiæ deſcriptionem dicit, vbi paginæ tres deſunt: Religionem Porcius deſignat, quum de Ennio ſcribens dicit eum coluiſſe Tutilinæ loca. Quæ ea parte fuiſſe alibi demonſtrabo. Quod enim lib. 2. refert Liuius, de portis Collina, Eſquilina, Cœlimontana & Næuia, meæ huic ſententiæ maxime conuenit, vt paulo poſt oſtendam, ex quibus rebus manifeſte videri poteſt an porta maior, quæ longiſſimo interuallo diſtat à regione piſcinæ publicæ, vbi erat porta Næuia, hæc porta eſſe poſſit. Quam Eſquilinam fuiſſe, vel Eſquilinæ potius locum tenere, aperte ijs verbis Strabo indicat. Porro in vnum cadit Labicana à porta quidem Eſquilina incipiens, à qua & Præneſtina, ſiniſtra vero & hanc, & Eſquilinum omittens campum vltra centum & viginti ſtadia pergit. Quum autem Labico vetuſto ſane oppido cæterum diſiecto, & in ſublimi ſito propinquat, & hoc & Tuſculum relinquit à dextra, videant igitur hi, qui portam ſancti Laurentij Eſquilinam faciunt, an Labicana, & Præneſtina via Gabina ſimul & Tiburtina ea vna porta incipiant, quum manifeſte conſtet à porta maiore duas nunc exire vias, quarum altera Labicos, altera Præneſte recta deducit. Quo fit vt hanc indubitato potius Eſquilinam olim fuiſſe credam. Confirmatur etiam mea hæc

EE 3 ſen

ſententia Ciceronis auctoritate, qui Eſquilinam & Cœlimontanam por-
propinquas fuiſſe demonſtrat, quum ait: Quum ego Cœlimontana porta in-
troiſſe dixiſſem, reſponſione me inimica Eſquilina introiiſſe homo prom-
ptiſſimus laceſſiuit, &c. Quod ei proximior eſſet. Hæc autem Liuij verba
non aduerſantur, qui non ſemel ait: Caſtra inter Collinam Eſquilinamque
poſita. Nam Viminalem & Gabinſam eo tempore aut non fuiſſe, aut eas
duas tantùm, quod notiores eſſent, nominaſſe exiſtimo. Huius autem & a-
liarum quarundam portarum ordo ex verbis Liuij facile apparebit, quæ idcò
ſubiunxi. Porſenna, inquit, primo conatu repulſus, conſiliis ab oppugnanda
vrbe ad obſidendam verſis, præſidio in Ianiculo locato ipſe in plano, ripiſque
Tyberis caſtra poſuit, nauibuſque vndique accitis & ad cuſtodiam, ne quid
frumenti Romam ſubuehi ſinerent, & vt prædatum milites trans flumen per
occaſiones aliis atque aliis locis traijcerent, breuique adeo infeſtum agrum
Romanum reddidit, vt non cætera ſolum ex agris, ſed pecus quoque omne
in vrbem compelleretur, nec quiſquam extra portas propellere auderet. Hoc
tantum licentiæ Etruſcis non metu magis quàm conſilio conceſſum eſt. Nam-
que Valerius Coſ. intentus in occaſionem in multos ſimul & effuſos improui-
ſo, adoriundi in paruis rebus negligẽs vltor grauem ſe ad maiora vindicem
ſeruabat, itaque vt eliceret prædones, edicit ſuis poſtero die frequentes por-
ta Eſquilina, quæ auerſiſſima ab hoſte erat (erant enim in Ianiculo) expelle-
rent pecus, ſcituros id hoſtes ratus, quod in obſidione & fame ſeruitia infida
transfugerent, & ſcire perfugæ indicio, multoque plures vt in ſpem vniuerſæ
prædæ flumen traijciunt. Pub. Valerius inde T. Herminium cum modicis copiis
ad ſecundum lapidem Gabina via (quæ læua portæ Eſquilinæ proxima erat)
occultum conſidere iubet, Sp. Lartium cum expedita iuuentute ad portam
Collinam ſtare, donec hoſtis prætereat, inde ſe obiicere, ne ſit ad flumen re-
ditus. Conſul alter T. Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis mili-
tum egreſſus, Cœlimontana (tanquam medio loco ſita: ab omnibus ſi opus
eſſet præſto eſſe poſſet) delectas cohortes educit, hiq; primi apparuere hoſti.
Hactenus Liuius. Quibus verbis innuitur, Cœlimontanam portam mediam
inter Eſquilinam & Næuiam fuiſſe, Collinamque Gabinæ proximam atque
hæc Eſquilinæ. Flumentanæ autem non meminit, quia etſi Etruſci recta per
campum Martium tranſire potuiſſent, tamen quia intra vrbis mœnia abru-
ptoſque montes iter erat, ne in aliquod diſcrimen inciderent, eam portam nõ
inuaſerunt, ſimulque quo propinquiore à mœnibus curſu ferrentur in pecus,
ad eum forte Tyberis locum deuenère, qui medius eſt inter pontem Mil-
& Anienis oſtia. Quarę non oportuit ad portam Flumentanam militum ſta-
tionem locare. Collatinæ & Viminalis cum nõ meminiſſe exiſtimo, vel quia
adhuc non erat, vel forte eo bello clauſæ vſum amiſerant, vt in bellis fieri
conſuetum eſt, vel quia aliis portis ſatis fuerat & ſtruere inſidias & exponere
pecus, ac turmas præſidiaque emittere. De hac porta multa apud omnes au-
ctores veteres mentio eſt. Hanc autem aliquando Maciam vocatam fuiſſe ex
Plauto coniici poteſt, quod idem de porta Macia ſcribit Plautus, quod de Eſ-
quilina Horatius, vtriuſque ſententiam confirmat Cornelius Tacitus, qui la-
hiſtoriæ Auguſtæ ait: Sumptum more priſco extra Eſquilinam de nocentibus
ſupplicium. Plautus vero in Caſina:

Macia porta.

Illum Ædepol videri ardentem te extra portam,
Maciam credo ecaſtor velle.

Horatius in 5. Epodon.

Poſt inſepulta membra deferent Lupi,
Et Eſquilinæ alites.

In quem locum annotauit Porphyrius, in regione aggeris extra portam Eſ-
quilinam ſolita fuiſſe pauperum corpora vel comburi vel proiici: combuſta
fuiſſe

fuiſſe indicat Plautus, proiecta Horatius. Hanc portam à via, quæ per eam exibat, Plinius lib 16 cap. 5 Labicanam iis verbis vocat : Mars eſt etiamum ſedens Colloſſæus eiuſdem in templo Bruti, Calliaci, apud circum eundem ad Labicanam portam eunti. Quam ab altera quoq; via Procopius Prænestinam appellat: Inter hæc (inquit) Beſſas, qui Prænestinam portam cuſtodiendam acceperat, ad Belliſarium miſit, qui nunciaret, teneri ab hoſtibus vrbem, per portam aliam introgreſſis, quæ ſupra Tyberim eſt, & paulo poſt Prænestinam Beſſæ tradiderat cuſtodiendam & alibi acie inſtructa iuxta Prænestinam portam ad eam muri partem mox ducit, quam Ro. riuarium dicunt, vnde & ex pugnari mœnia per quam facile poterant, &c Hæc porta nunc Maior porta dicitur, forte ab ædificij magnificentia, cui ſuppoſita eſt, id eſt, aquæ Claudiæ caſtellum. Hancq; ibi locatam fuiſſe à Belliſario crediderim eo tempore, quo vrbis muros à Gothis diſiectos reſtituit, atq; è proximo loco ibidem translatam, neque enim veriſimile videtur, veteres portam vrbis aquæductum formis vel Caſtello ſubieciſſe, ab hac autem porta exeunt viæ, Labicana quidem à dextera & Prænestina à læua, quæ Præneſte & Labycos deducunt.

Labicana porta.

Maior porta.

DE PORTA COELIMONTANA.

PRoxima Eſquilinæ, vt innuere videtur Cicero, fuit porta Cœlimontana, nunc S. Ioannis appellata à monte Cœlio, in cuius parte ſita eſt, olim Cœlimontana dicta. Quam L. Cornelio & Quinto Minutio Coſſ. tactam de cœlo narrat Liuius. Hanc poſterioribus ſeculis Aſinariam fuiſſe dictam referunt Procopius lib. 1. de bello Gothico, & Anaſtaſius Bibliothecarius in vita Sylueſtrij Papæ. Procopius quidem : contigit autem, vt die vna eodemque tempore, & Belliſarius cum imperatoris exercitũ per portam, quam Aſinariam dicunt, (Neapoli enim veniebat) vrbem iniret, & per Flaminiam Gothi excederent, & libr. 2. Quum itaque perpauci, vt diximus, admodum ad murorum cuſtodiam relinquerentur, & hi quidem iam fame confecti, quaterni cuſtodes quidam, & Iſauri genere ad portam Aſinariam cuſtodias nacti, excepturos ſe intra vrbem Gothorum exercitũ pollicerentur. Et alibi ſæpius eius portæ meminit, quam Bibliothecarius Lateranẽſi Baſilicæ proximam fuiſſe ſcribit Per hanc, Alarico primum, poſtea Totila ducibus ingreſſi Gothi vrbem captam diripuerunt. Mirandum autem, quod quum Sex Pompeius viæ Aſinariæ mentionem faciat, eam longe ab hac porta fuiſſe ſcribat, quam inter Latinam Ardeatinam fuiſſe tradit, vt inferius explicabo. Hanc vero Cœlimontanam fuiſſe illud etiam confirmat, quod non mons ipſe nullam præter hanc habet portam.

Cœlimontana vnde dicta.

DE PORTA LATINA.

COElimontanam ſequitur porta Latina ante mille annos appellata, quæ quod in Latium mitteret, nomen obtinuit, quod etiamnum manet. Quo autem nomine antiquiſſimis temporibus vocaretur, incertum. Verum quum Strabo via Latina Ferentinum vrbem fuiſſe aſſerat, crediderim portam hanc eam eſſe, quam Plutarchus Ferentinam nominauit in Romulo. Nam Romulus (inquit) expiationibus ciuitatem expugnauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obſeruare tradunt. Sicq; appellatam exiſtimo, quod ea iter eſſet ad Ferentinos Hernicorum populos. A Latina autem porta initium habet via eiuſdem nominis in Latinos populos ducens, quæ modo Latina, modo Auſonia dicitur à Martiali lib. 9.

Ferentina porta.

DE PORTA CAPENA.

NOn longe poſt Latinam extat porta Capena cuius etymologiam refert Solinus: Qui Italum regem ex Sicilia ad Ianũ fuiſſe ſcribit, tum in Italia regnantem, eius auxilio conſilioque ciuitatem iuxta Albam condidiſſe Capenam

Capena porta.

penam nomine,& ab ea poſtmodum denominatam portam Capenam : Seruius vero Grammaticus ſuper Virgilii locum,lucos Capenos, aliter dicit : enim,vnde hoc eſt à Capenis lucis & porta Capena , quæ iuxta Camœnas e nomen accepit. Aſconius enim Pedianus, Victor & Sext. Rufus extra hanc portam ædem Camœnarum fuiſſe referunt,proptereaque Camœnam a nonnullis olim fuiſſe appellatam Nunc à proximo templo S. Sebaſtiani dicitur, quam olim Capenam fuiſſe hac confirmari poteſt ratione. Eam enim in via Appia fuiſſe oſtendit Frontinus iis in verbis: Appius Cenſor viā Appiā à porta Capena vſque Capuam muniuit. Quum autem via in qua Septizonium Seueri adhuc extat,tendens ad portam S.Sebaſtiani , via Appia à Spartiano & Iulio Capitolino vocetur . non eſt quod dubitare poſſimus , portam quæ nunc in via Appia extat,fuiſſe Capenam,quæ apud poetas & hiſtoricos celeberrima eſt.

DE PORTA OSTIENSI.

Trigemina porta. NOuiſſima citra Tyberim porta , quæ nunc S. Pauli proxima templo dicitur antiquitus Trigemina dicebatur , quod ea contra Curiatos tergemini Horatii egreſſi ſint , quanquam is qui ſuperſtes fuit porta Capena redierit. Hæc antiquitus ad Auentini radices non longe ab æde S.Mariæ in Coſmedin,vel ſcholæ Græcæ,vt refert Liuius fuit;qui ait ædiles extra portam Trigeminam in Auentinum porticum ſtrauiſſe, & quum bello Punico ſecundo Romæ ortum incendium narrat,hoc idem innuit. Quod incendium omnia ædificia,quæ erāt in vico Iugario ſub Capitolio , Æqui meliumque comprehendit,mox extra Carmentalem portam per ripā Tyberis in Fortunæ ac Matutæ templa debacchatum eſt,vſque ad portam Trigeminam , & Frontinus Ductus aquæ Appiæ habet longitudinem à capite vſque ad Salinas qui locus eſt ad portam Trigeminam , & alibi Cacus habitauit locum,vbi Salinæ nomen,vt vbi Trigemina porta : Multa demum huius portæ apud veteres auctores mentio eſt,quam eo loco olim fuiſſe ſatis liquet. Præcepto autem intra Pomerium Auentino ab imperatore Claudio ad radices eiuſdem montis, vbi Teſtatij planicies primum ingredi incipit, translata eſt. Poſtremo à Belliſario eo vbi nunc eſt, locata fuit, quæ à via ab Ammiano Marcellino, Procopio & cæteris eius ætatis ſcriptoribus etiam Oſtienſis appellatur : Extra hanc portam quandam quoque porticum fuiſſe refert in libris de bello Macedonico Liuius quum ait: Ædiles alteram porticum extra portam Trigeminam *Oſtienſis via.* inter lignarios feciſſe. Plinius quoque ſcribit extra hanc portam populum Romanum Minutio Augurino, qui ad aſſem pretium farris redegerat. Extra hanc etiam tenues ſtipem petere ſolitos, Plin. lib 34. ſignificat, inquiens extra portam Trigeminam vnciaria ſtipe collata. Et alludit eodem Plautus in Captiuis,apud quem ſic loquitur paraſitus.

Vel extra portam ire Trigeminam ad ſacculum licet,
Quod mihi ne eueniat nonnullum periculum eſt.

DE PORTIS TRANS TYBERIM ET PRImo de Portuenſi porta.

Portuenſis porta. POrtam quæ nunc Portuenſis dicitur , quod ad portum Romanum perducat , antiquitus Naualem dictam fuiſſe à proxima nauium ſtatione docet Sex. Pompeius,Naualis inquit porta à vicinia naualium dicta, ab hac exiſtimo quæ Portuenſis appellata eſt. Hæc ad portum Oſtienſem totius orbis ampliſſimum ducebat. Ante Claudii vero tempora,qui hunc portum excitauit, quo nomine vocaretur non inueni. A Procopio & eius ætatis ſcriptoribus Portuenſis vocitatur. Per hanc viam ſecundum Tyberim fuerunt Horti Cæſaris dictatoris.

Digitized by Google

DE PORTA IANICVLENSI, alias PANCRATIANA.

QVo nomine apud antiquos vocaretur porta, quæ in dorſo Ianiculi eſt, atque nunc à proximo templo S. Pancratij appellatur, hactenus non in ueni. Ego eam à Ianiculo, cum aliud nomen non habeam, ſicut & pons, Ianiculenſem vocatam fuiſſe exiſtimo. Cuius portæ multa mentio eſt apud Procopium, quam modo Pancratianam, modo S. Pancratij nominat. Inter hæc (inquit) Beſſas, qui Prænestinam portam cuſtodiendam acceperat, ad Belliſarium miſit, qui nunciaret teneri ab hoſtibus vrbem per portam aliam intro greſſis, quæ ſupra Tyberim eſt, & S. Pancratij dicitur, &c. Et paulo poſt: Ad portam vero Pancratianam, quæ trans Tyberim eſt, quum hoſtium copiæ perueniſſent, ob loci difficultatem nihil per eos geſtum memoria dignum eſt, namque locus accliuus, & ea è regione murus ad inuadendum difficilis. Hanc autem portam Aureliam non fuiſſe, vt omnes fere veteres antiquarij affirmarunt, paulo poſt oſtendam. *Ianiculenſis porta. Pancratiana.*

DE PORTA SEPTIMIANA.

TErtiam vltimam trans Tyberim portam, quæ nunc Septimiana dicitur, Fontinalem priſcis temporibus dictam fuiſſe, aliquot veterum ſcriptorum auctoritatibus demonſtratur. Sext. Pompeius, Fontinalia (inquit) fontium ſacra, vnde & Romæ Fontinalis porta. Liuius quoque Ædiles alteram porticum ad portam Fontinalem ad Martis aram, qua in campos iter eſſet, perduxere. Per campos autem Vaticanos intelligit, ex eo, quod Plinius ſcribat, Vitellium CCHS. condidiſſe Patinam, cui faciendæ fornax in campis exædificata erat: Videmuſque etiam nunc in campis Vaticanis fornaces eſſe, eamque terram argillam eſſe ad fictilium fabricam commodiſſimam. Cicero: Campum, inquit, Vaticanum fieri quaſi Martium campum. Hanc autem quidam eandem eſſe cum Capena dixerunt, ſed Liuius primo & tertio de bello Punico 2. de Capena. Quinto vero & 10 de Fontinali ita loquitur, vt diuerſas eas eſſe oporteat. Hæc poſtea ab Imp. L. Septimio Seuero, Septimiana appellata eſt, ait enim Spartianus, ipſum extruxiſſe Thermas in Ianiculo ad portam ſui nominis, ibi quoque erat Ianus Septimianus cum ara, quæ non paruum huius rei argumentum ſunt. *Septimiana porta. Fontinalis porta*

DE PORTA AVRELIA.

QVum à Procopio porta Aurelia haud procul ab Hadriani ponte & ſepulchro, Triumphaliſque iuxta pontem & viam ſui nominis eadem regione à Tranquillo & Ioſepho fuiſſe referantur, neceſſe fuit aliquam Leonianæ vrbis, quæ nunc Burgus S. Petri dicitur, partem antiquis Romanis mœnibus cinctam fuiſſe, alioqui vrbs vno ponte, & duabus portis eo tranſmittentibus hoſtium percuſſionibus peruia fuiſſet. Quantum autem coniectura conſequi potui, ex veterũ auctorum ſententijs, & ijs, quæ nunc ſuperſunt, veſtigijs, murum vrbis tum ſic fuiſſe crediderim. Ab vna parte Tyberim verſus muri principiũ erat, haud longe ab Hadriani ſepulchro & ponte Ælio, qui in eum deſinebat, è regione, videlicet ædis S. Mariæ tranſpontanæ, qui mox producebatur verſus locum illum, vbi nunc eſt porta S. Angeli moli ipſi vicina, deinde deductus paulo infra medium Burgum (vt vocant) gyrabat verſus Xenodochium ſancti Spiritus, atque ad eius portam prope Tyberim terminabatur. Baſilica principis Apoſtolorum, eaque montis Vaticani, quæ nunc muro clauſa eſt, parte excluſis, atque hac ratione duas comprehendebat portas, alteram quidem Triumphalem è regione eius pontis, cuius nunc pilas & veſtigia S. Spiritus ædem in Tyberi videmus. Alteram vero Aureliam vocatam, quæ prope eiuſdem Hadriani ſepulchrum fuit, quæque iter erat ponte ipſo triumphali. Quomodo vero ſepulchrum Hadriani muris annexum fuerit, *Leoninæ vrbis.*

paulo poſt ex Procopio aperiam. Aliquando autem mihi in mentem venit, Triumphalem portam diu ante vſum amiſiſſe, Aureliamque ſolam eam portam fuiſſe, donec ampliatis à Leone IIII. muris vſum & nomen & ipſa amitteret. Nam Procopius non omiſiſſet mentionem facere de Triumphali, in ea, quam deſcribit, vrbis oppugnatione, ſi eo tempore fuiſſet, cum Aureliæ non omittat, ea enim Gothi parte maxime in obſidione laborarunt, vnde illum crebrius locorum illorum meminiſſe oportuit. Adde, quod ſi Triumphalis porta eo tempore fuiſſet, non 14. portas, vt ſcribit Procopius, tunc circumiectus vrbi murus, ſed 15. habuiſſet, nam Aurelia 14. eſt, decem enim portæ vrbis, 4. vero trans Tyberim fuerunt, quæ omnes præter hanc Aureliam ad noſtram vſque ætatem perdurarunt. Porro autem ex Aureliæ portæ deſcriptione, quam Procopius facit, egoque hic ſubiiciam locum portæ, murorum ambitu, & quale fuerit Hadriani ſepulchrum, cognoſcemus. Gothi (inquit) ſeptima caſtra extra fluuium Neronianis in campis fixere, ita, vt caſtris omnibus eſſet pons intermedius, vnde peractum, vt & portæ aliæ duæ infeſtæ ab hoſte eſſent, Aurelia ſcilicet, quæ ſancti Petri, vt ei templo propinquior nuncupatur, & altera, quæ trans flumen eſt ſita (intelligit enim S. Pancratij. Quibus verbis eas diuerſas fuiſſe liquet, & alibi. Dum hæc peraguntur, Aurelianam portam ex altera parte Gothi hoc modo inuadunt. Hadriani quondam Romanorum Imperatoris ſepulchrum extra portam Aureliam exſtat, & ad lapidis iactum à mœnibus procul extructum, ſpectatu procul dubio dignum: Pario namque ex lapide ædificatum eſt, ſaxa quadrata illi inuicem nexa, alia nulla intermixta materia, & quaternis partitum pari dimenſione lateribus, tam porrectis in latitudinem, vt iactus ex angulo lapis alterum fere pertingat. altitudine etiam hæc vrbis mœnia ſuperant. Statuæ quoque ex eodem Pario marmore virorum equorumque miro artificio factæ deſuper inſident. Sepulchrum id priſci homines illi, cum velut moles, & arcis in ſpeciem vrbi impoſitum videretur, brachiis duobus à mœnibus ipſis ad ſepulchrum id vſque porrectis, inædificatiſque complexi ſic ſunt, vt murorum ſit, perinde pars quædam effectum, apparet, namque altiſſimæ id turri perſimile, & ea è regione imminet portæ. Erat itaque peropportunum & munitiſſimum eo loco præſidium, cuius cuſtodia per Belliſarium tradita Conſtantiano obtigerat, cui iniunctum, vt & contigui muri curam ſuſciperet aſſeruandi, vt leuiori & non magni momenti cuſtodia indigentis, ſi quidem ea ex parte haudquaquam murus flumine ſubterlabente poterat oppugnari. Conſtantianus autem, quum ei nunciatur, hoſtes tranſitum per flumen tentare, muro illi diffiſus, qui ad fluuium erat, cum paucis ipſe ſtatim opitulatum contendit maiore militum multitudine iuſſa portam inprimis, & in ſepulchro ipſo præſidium diligentius cuſtodire. Gothi interea Aureliam portam, Hadrianique molem ſine vllis machinationibus confeſtim inuadunt, ſcalas tamen ingenti manu inferentes, multitudine ſagittarum immiſſa, facile in dubium hoſtes deducere, & trepidationem inferre, atque adeo, vt paruo molimine præ cuſtodum paucitate potiri ſe præſidio poſſe exiſtimarent. Prælatis itaque ſcutis Perſicis, nihil inferioribus ad mœnia ſuccedebant, & hoſtes fruſtrati, quam proxime ſubierunt. Sub porticum namque ad ſacram Beati Petri Apoſtoli pertinentem, tum ædem latitantes hi veſtrant,. Inde quum de improuiſo comparuiſſent, rem ita aggrediuntur, vt nec baliſta quidem Romani cuſtodes vti in hoſtes poſſent, non enim in nimium ſubeuntes telum immittere, tormentumve poterant, nec illis vt ſcutatus obeſſe. Sed poſtquam validius Gothi incubuere, & crebertima ſagittarum immiſſione propugnacula infeſtando admoturi iam erant, ædificio ſcalas vndiquaque fere circumuentis iam omnibus, qui de mole pugnando ſe tuebantur. Aliquandiu Romanis iniectus terror, de ſalute iam deſperantibus, quandoqui-

Digitized by Google

doquidem ſeſe ad mœnia defenſare, vt erat neceſſe. haudquaquam iam poſſent, communi tamen conſenſu, diffractis marmoreis illis vaſtiſque ſimulachris, ex eorum fragmentis ingentia ſaxa in hoſtium capita ſuperne deuoluunt. Gothi vero percuſſi, oppugnationem remittunt, iiſque ſenſim cedentibus victoria potiti Romani, hos demum vt victos propellunt. Iamque & Conſtantianus, perterrefactis fugatiſque, qui tranſitum fluminis pertentaſſent, redierat, non enim præſidium illud hoſtes, vt ipſi rebantur, neglectum prorſus, vel incuſtoditum inuenerant. Itaque factum, vt circa Aureliam portam omnia in tuto iam eſſent. Ad portam vero Pancratianam, quæ trans Tyberim eſt, ob loci difficultatem, nil memoria dignum ab hoſtibus geſtum eſt, &c. Hactenus Procopius. Pontis autem Ælij & eius ſepulchri meminere Dio & Spartanus in Hadriani Imperatoris vita. Portam vero Aureliam, vel à via eius nominis, quæ per eam exibat, vel à tribunali Aurelio nomen accepit, de quo Cicero mentionem facit, ſic in L. Piſonem: Perſequente connexos his funeribus dies pro Aurelio tribunali, nec conniuente quidem te, quod ipſum etiam ſcelus, &c. Quæ poſtea locum cum nomine amiſit Leonis IIII. Papæ pontificatu, quando is prolatis muris Vaticanum & Baſilicam S. Petri Apoſtoli cinxit.

DE PORTA QVERQVETVLANA.

Querquetulana porta.

POrta Querquetularia vel Querquetulana, de qua Plinius ſic libr. 16. c. 20. Syluarum, certe diſtinguebatur in ſingulis Fagutali Ioui etiam nunc, vbi lucus fageus fuit, porta Querquetulana, colle, in quem Vimina petebantur. Si igitur in Viminali colle extat Viminum ſylua, à qua collis eſt denominatus, neceſſe fuit hanc portam in Viminali fuiſſe. In quo Varro Querquetulanum Sacellum, P. vero Victor ac Sext. Rufus lucum fagutalem ponunt. Quare etiam portam Querquetulanam eam olim fuiſſe portam, quæ nunc clauſa eſt, crediderim prope caſtrum Prætorium, vel non longe ab eo. Quamuis non me lateat, Cornelium Tacitum ſcribere, montem Cœlium Querquetulanum prius vocatum fuiſſe. Vtcunque autem ſit, Varroni, Plinio, P. Victori & Sext. Rufo magis credendum, qui eam Viminali fuiſſe, vel innuunt, vel aperte demonſtrant. Hanc autem eandem fuiſſe exiſtimo portam cum ea, quam Sext. Pomp. Querquetulariam appellauit: Querquetularia (inquit) porta, Romæ dicta, quod Querquetum intra muros vrbis iuxta ſe habuerit, & alibi: Querquetulanæ reputantur ſignificare Nymphæ, præſidentes querqueto vireſcenti, quod genus ſyluæ indicat fuiſſe, intra portam, quæ ab eo dicta ſit Querquetularia.

Fagutalis lucus.

DE PORTA PIACVLARI.

Piacularis porta.

PIacularis (inquit Sext. Pompeius) porta Romæ appellatur, propter aliqua piacula, quæ ibidem fiebant, vel, vt ait Cleatius, ex ſacro, per aliquem ſoluitur, aut aliqua piandi propitiandique cauſa immolatur.

DE PORTA CATVLARIA.

Catularia porta.

IDem Sext. ait, Catularia porta Romæ eſt dicta, quia non longe ab ea ad placandum Caniculæ ſidus frugibus inimicum, rufæ canes immolabantur, vt fruges flaueſcentes ad maturitatem perducerentur.

DE PORTA MINVCIA.

Minucia porta.

MInucia porta Romæ appellata eſt eo, quod proxima ſit ſacello, alias aræ Minucij, quem Deum putabant, auctor Sext. Pompeius. Forte de hac porta loquitur in Commodi vita Lampridius, cum ait: Herculis ſignum æneum ſudauit in Minucia per plures dies.

DE PORTA MVGIONA.

Mugiona porta.

IDem quoque etiam Mugionæ portæ his verbis meminit, Mugiona porta Romæ dicta eſt à Mugio quodam, qui ei tuendæ præfuit. Hanc non procul à Via Noua verſus Auentinum fuiſſe ſcribit Solinus.

DE PORTA SANQVALI.

Sanqualis porta.

SAnqualis (inquit Sex. Pompei.) porta appellatur proxima ædis Anci. Sanqualis autem auis nomen eſt, quæ Oſſifraga dicitur. Quidam Sagittariam portam ab æde Sangi legendum putant. Quod ſi textum aliquem antiquum adducerent, non improbarem.

DE PORTA NÆVIA.

Næuia porta.

HAnc, vt duas ſequentes, inter portam Capenam & Tyberim fuiſſe cliditur, vt etiam ſupra expoſui ex P. Victore. & M. Varron. lib. 4. de lingua Latina, qui de ea loquens ſic ait: Sequitur porta Næuia, quod in nemoribus Næuijs. Næuius enim loca, vbi ea ſic dicta, coluit. Hanc omnes ſuperioris ætatis antiquarij inepte nimium maiorem nunc eſſe dixerunt.

DE PORTA RAVDVSCVLA.

Rauduſcula porta.

DEinde (inquit Varro) porta Rauduſcula, quod ærata fuit. Æs raudus dictum, ex eo in veteribus manuſs. ſcriptum rauduſculo libram ferito. De hac porta mentionem etiam facit Val. Max. l. 5. c. 6. Dignam inquit, pietatem, quæ, quod ad ſolidã gloriã attinet, ſeptem regibus præferatur, cuius teſtandæ rei gratia capitis effigies ærea portæ, qua exceſſerat, incluſa eſt, dictaque Rauduſculana, quod olim rauda æra dicebantur. Vicum portæ Rauduſculanæ P. Victor cum vico portæ Neniæ in regione 12. piſcinæ publicæ enumerat.

DE PORTA LAVERNALI.

Lauernalis porta.

HInc porta Lauernalis, ab ara Lauernæ, quod ibi ara eius Deæ fuerit. Auctor Varro.

DE PORTA LIBITINENSI.

Libitinenſis porta.

POrtæ Libitinenſis meminit in Commod. Imperat. vita Lampridius. Galea eius, inquit, bis per portam Libitinenſem elata eſt. Hæc à Libitina dicta, quod per eam cadauera mortuorum ad ſepulchrum efferrentur. Libitina autem & pro Dea ipſa, & pro Libitinariorum opere accipi ſolet. Libitina autem Dea erat, in cuius templo vendebantur & locabantur ea, quæ ad ſepulchrum pertinebant.

DE PORTA FENESTRALI.

Feneſtralis porta.

FVit quoque Romæ etiam porta Feneſtralis appellata, de qua ſic ſcribit Plutarchus problem. 36. Quid eſt: quod portam vnam Feneſtram appellant ad quam Fortunæ thalamus poſitus eſt? an quia Seruius rex cum ſecundiſſima Fortuna rem habuiſſe creditus eſt, quum per feneſtram ad eum penetraret, an hoc fabuloſum, illud autem verum. Tarquinio Priſco Romæ regnante quum is à paſtoribus eſſet occiſus, Tanaquil eius vxor, mulier ſane prudens, & fortis per feneſtram populum allocuta multitudini perſuaſiſſe dicitur, vt Seruium Regem declararent, ex quo factum eſt, vt ille locus ita appellaretur, & Ouidius libro Faſtorum 6.

Lux eadem fortuna tua eſt, auctorque locuſque.
Sed ſuper iniectis quis latet iſte togis.
Seruius eſt, iam conſtat enim, ſed cauſa latendi
Diſcrepat, & dubium me quoque mentis habet.
Tum Dea furtiuos timide profitetur amores,
Cæleſtemque homini concubuiſſe pudet.

Aſſi

Arſit enim magna correpta cupidine regis,
Cæcaque in hoc uno non fuit illa viro.
Nocte demum parua ſolita eſt intrare feneſtra.
Vnde Feneſtralis nomina porta tenet.
Nunc pudet & vultus velamine celat amatos,
Oraque ſunt multa regia tecta toga.

Cæterum hanc portam non vrbis, ſed palatij fuiſſe crediderim. Vrbs enim Seruij Tullij regis tempore latius ſeſe extendebat, quam vbi porta Feneſtralis fuiſſe deſcribitur.

DE PORTA TRIVMPHALI.

PORTAM triumphalem fuiſſe (vt exiſtimo, extra cęterarum numerum trans Tyberim) ſub Vaticano iuxta viam & pontem ſui nominis, docet Ioſeph. lib. 7. de bello Iudaico, cap. 14. Vbi triumphum Iudaicum Veſpaſiani Imperatoris, & T. Cæſaris deſcribit. Die inquit, triumphi principes, qui non in Palatio, ſed prope Iſidis templum nocte illa quieuerant, primo iam aurora incipiente procedunt, lauro quidem coronati, amicti vero patria veſte purpurea, & ad octauianas deambulationes (porticum vero Octauiæ in campo Martio ſitam intelligit) tranſeunt. Ibi enim Senatus ducum proceres, & honorati equites eorum præſtolabantur aduentum. Tribunal autem ante porticus factum erat, ſellæque eburneæ in eo præparatæ, quo cum aſcendiſſent, conſederunt. Ibi cum milites allocutus fuiſſet, ſolennibuſque votis ſuſceptis, ſoluiſſet Imper. ipſe cum Tito Cæſare ad portam recedit, quæ ab eo, quod per illam triumphorum pompa ducitur, nomen accepit, ibi triumphalibus veſtibus amicti, Dijs ad portam collocatis cæſa hoſtia inter ſpectacula tranſeuntes triumphum ducebant. Quibus verbis conſtat, eos extra vrbem tum in campo Martio fuiſſe, eoſq; traiecto Tyberi per eam portam introiiſſe, de qua Tranquillus quoque in Augusti vita ſic mentionem facit, cap. 100. Senatus vt in funere ornando, & in memoria honoranda, & ſtudio certatim progreſſus eſt, vt inter alia complura cenſuerint quidam funus Triumphali porta ducendum, præcedente victoria, quæ eſt in curia, canentibus næniam principum liberis vtriuſque ſexus. Et Tacitus libr. 1. hiſtoriæ Auguſt. tum conſulatum de honoribus, ex queis maxime inſignes viſi, vt porta Triumphali duceretur funus, &c. Hanc autem portam diu ante Procopij tempora eſſe deſijſſe, ſuperius demonſtraui. Eratque in ea murorum vrbis parte, qua ab Hadriani ſepulchro ad S. Spiritus portam olim producti erant.

Triumphalis porta.

DE TRIBVS ALIIS PORTIS VRBIS ROMÆ.

PORTAS autem ſeptem, quas Plinius ſuo tempore eſſe deſijſſe ſcribit, has fuiſſe exiſtimo: Primo, quatuor vrbis Romæ veteris portas, quas Romulum reliquiſſe ſuperius ſcripſi, deinde porta Saturnia, quæ & Pandana, de qua ſic Varro mentionem facit: Capitolium, ante Tarpeius dictus, quem antea etiam Saturninum dictum prodiderunt. Et antiquum oppidum in hoc fuiſſe Saturniam ſcribitur, eius veſtigia etiamnum manent tria, quod Saturni fanum in faucibus, quod Saturnia porta, quam Iunius ſcribit, quam nunc vocant Pandanam, quod poſt ædem Saturni in ædificiorum legibus parietes poſtici muri ſunt ſcripti. Et Sext. Pompeius: Pandana, inquit, porta dicta eſt Romæ, quod ſemper pateret. Hanc autem ſub Capitolio fuiſſe non longe à templo Saturni refert Varro. De eadem porta mentionem facit Solinus, quam prope Capitolium fuiſſe ſcribit.

Saturnia porta.

Pandana porta.

DE PORTIS RATVMENA ET SALVTARI.

PORTA Ratumena (vt inquit Sext. Pompeius) à nomine appellata eſt, qui ludicro certamine quadrigis victor, Etruſci generis iuuenis à Veijs. Is conſter-

Ratumena.

ſternatis equis excuſſus, Romæ perijt, qui equi feruntur non ante conſtitiſſe quam peruenerint in Capitolium, conſpectumque fictilium quadrigarum, quæ erant in faſtigio Iouis templi. Quas faciendas locauerant Romani veienti cuidam artis figulinæ prudenti, quæ bello ſunt recuperatæ, quia in fornace adeo creuerant, vt eximi nequirent, idque prodigium portendere videbatur, in qua ciuitate ex fuiſſent, omnium eam futuram potentiſſimam. Et Plinius lib. 8. c. 42. Maius augurium apud priſcos, plebeiis Circenſibus excuſſo auriga, ita vt ſi ſtaret, in Capitolium cucurriſſe equos, ſedemque ter luſtraſſe. Maximum vero eodem perueniſſe à Veiis cum palma & corona, effuſo Ratumena, qui ibi vicerat. inde poſtea nomen portæ eſt.

Salutaris porta. Porta Salutaris appellata eſt ab æde Salutis, quæ ei proxima eſt. Sex. Pompeius. Hanc autem in Quirinali fuiſſe conſtat, ſicut & ædes Salutis fuit.

DE PORTA STERCORARIA.

Stercoraria porta. STercoraria vero porta non vrbis, ſed Capitolij fuit, de qua idem Sex. Pom. Stercus, inquit, ex æde Veſtæ 17. Kal. Iulias defertur in angiportum medium fere cliui Capitolini, qui locus clauditur porta Stercoraria, tantæ ſanctitatis maiores noſtri eſſe iudicarunt, &c Has non ſeptem portas eas fuiſſe exiſtimo, quæ Plinij tempore iam eſſe deſierant.

Portæ autem, quæ nunc exſtant Romæ, in vniuerſum ſunt viginti, antiqui nominis, & loci 13. recentioris vero vrbis Leonianæ videlicet 7. Ad Septentrionem ſunt Flaminia & Collatina; ad ortum vernum Collina & Viminalis; ad ortum æſtiuum Gabiuſa & Eſquilina; ad ortum hyemalem Cœlimontana & Latina; ad meridiem Capena & Trigemina; ad occaſum Naualis, Ianiculenſis & Septiminiana, reliquę ſeptem vrbis Leoninæ ſunt, &c. Hæc hactenus de portis Romanis, quæ diligenter collectæ ſunt ab Onuphrio Panuinio in ſua ciuitate Romana.

Vrbem obſideri] Obſedit autem Porſenna tertio anno poſt reges exactos, tribus annis continuis.

Transfuga. *Pari ſere ornatu*] Purpuratus ſcilicet. Erat enim purpura regum & magiſtratuum primo, licet deinde vſus eius ad equites quoque translatus ſit.

Vt transfuga] Transfuga dicitur is, teſte Sext. Pompeio, qui liber vel ſeruus, aut hoſtis ſeruorum, ſua voluntate ad hoſtes tranſit: quos Romani detractis armis, ne quid inſidiarum ſimulata tranſitione moliri poſſent, in poſtremam aciem inducebant, neque illis facile quicquam credebant, qua de re lege multa apud Alexandrum ab Alexand. lib. 4. cap. 6. & Blondum lib. 7. Romæ triumphantis.

Scæuola vnde. *Scæuola à clade dextræ manus*] Σκαιὸν enim Græcis idem, quod læuum & ſiniſtrum eſt. Scæuola enim cum dextram igni dediſſet, enſemque à Porſenna datum læua manu arripuiſſet, Scæuola in poſterum cognominatus eſt, vt Liuius & Plutarchus in Publicolæ vita teſtantur. *Scæa.* Vnde etiam Scææ ab Vlpiano Iuriſconſulto dicuntur, qui ſiniſtra manu pro dextra vtuntur. Vide Alex. ab Alex. lib. 1. cap 9. Genialium.

Graſſaremur] Buſſidianus Codex, vt Nannius lib. 5. annotat, craſſaremur, pro graſſaremur habet, idque ſæpius in eadem voce, vt antiqui Caium pro Gaium, Cneum, pro Gneum, dixere. Quanta autem affinitas ſit in his literis, *C pro G.* ipſa forma docet C G. cum nihil differant, niſi quod inferius cornu in G nonnihil ſurſum verſus repandum eſt, quare non immerito inter αἰλίτεγα referri poſſunt.

Aderunt] Eiuſdem ætatis & generis, ac qui ſimiliter pro ſalute patriæ, aduerſus omnia corporis & vitæ pericula, mortem vel oppetere ſua ſponte, vel ſe interficere animum induxerunt, accepta per iuſiurandum fide. Hoc autem pertinet Diogenis nobiliſſima reſponſio, qui adoleſcenti conquerenti, quod

à mul-

Digitized by Google

à multis conturbaretur: Deſine inquit, & tu perturbationis indicia præ te ferre. Significans, nulla re magis improbitatem lædentium finiti quam ſi qui læditur, dolorem ficta quadam ratione diſſimulet, & tum illi, qui inceſſunt hominem, vt illum diſcrutient, deſinent, ſi viderint illum nihil moueri. Extat apud Laert. in eius vita.

His conditionibus] Dionyſius ſcribit, primum conſultaſſe Porſennam, quo pacto inſidias vitaret, & deinde legatos Romam miſiſſe, vt ad pacem ineundam Tarquinium & filios exules reciperent. Si autem id non daretur, vt bona ſaltem illis redderent. Poſtremo, vt agro decederent, Hetruſcis circa flumen adempto. Quod vnum, vt bello ſe ſoluerent Romani, à ſe impetrari promiſerunt, obſideſque datæ fidei teſtes, Porſennæ, priuſquam de Ianiculo exercitum deduceret, dederunt.

Mutia prata. Adorea.

Pretia militia antiqua.

Statuæ viris præclaris erigi antiquitus ſolita.

Mutia prata] Militaris fortitudinis præmium ampliſſimum: priſcis enim temporibus militaria dona, quæ militibus fortem operam nauantibus in bello à ducibus dabantur, heminæ vel quartarij farris fuère (vnde adorea laus bellica dicta) binaque iugera, aut tantum agri, quantum vno die circumaraſſent, ampliſſima dona putauere. Pretia enim militiæ hæc habita ſunt maxima, vt poſt exhauſtos labores, milites emeritis ſtipendiis, ſanguine & ſudore partis, donarentur. Hos enim lætiſſimos fructus, velut optimam prędam laborum periculorumque accipiebant. Pernicioſum enim ciuem putabant, cui bina aut ſeptem iugera non eſſent ſatis. Vide Blondum libr. 6. Romæ triumphantis, & Alexand ab Alex. lib 4. c. 18 Neque vero Mutio ſolum prata data fuère, ſed & ſtatua equeſtris ei honoris gratia conſtituta eſt. Viris enim claris, & bene de Republ. meritis, mos fuit antiquis, ſtatuas in templis, & aliis locis inſignioribus, quæ aliis ad virtutem ſtimulum adderent, conſtituere Qua de re Plin. lib. 34. c 4. & lib. 33. c. 12. lib. 34. c. 5. & 6. Eius vero ſtatuæ, quæ Mutio apud Curiam Hoſtiliam collocata fuit, meminit Cœlius Rhodig. lib. 18. c. 12. Antiquitatum.

Vna ex obſidibus] Captiuis enim omnibus receptis, & viginti præterea obſidibus. decem videlicet maribus, adoleſcentibus, ac virginibus totidem obſidionem ſoluiſſe Porſennam, hiſtoriæ tradunt, inter quas præcipui nominis fuere Clœlia, & Valeria Publicolæ Conſulis filia. Verum de Clœlia, quam alij Cœliam, & Seneca ad Martiam Cocliam vocat, plura vide apud Dionyſ. lib. 5 Plutarchum de claris mulieribus, cap. 14. & in vita Publicolæ, Florum lib. 1. cap. 10. Orpſium lib. 2. Eutropium lib. 1. c. 11. Valerium Maximum lib. 3. ca. 2. Virgilium lib. 8. Æneid. Silium Italicum lib 10. Claudianum de laudib. Serenæ vxoris. Othonem Phriſingenſem lib. 2 cap. 10. Sabellicum lib. 7. Ennead. 2. Rhapſod.

Fruſtrata cuſtodes] Ferunt enim à cuſtodibus impetraſſe, quorum cuſtodiæ traditæ erant virgines obſides, vt liceret ire ad flumen, vt corpus lauarent, & vt tantiſper oculos retro aſpicientes amouerent, donec depoſitis veſtibus fluuiali aqua abluerentur. Quo facto, deceptis cuſtodibus natando in vlteriorem ripam peruenerunt.

Romanorum fides.

Romani pignus pacis ex fœdere reſtituerunt] In ſeruanda enim fide à Rege Hetruſcorum, vel quouis alio vinci turpiſſimum putabant. Romani quippe, vt perpetuæ fidei cuſtodes ſanctiſſimi viderentur, non ſolum pacis fœdera in templo Iouis Capitolini columnis, aut æneis tabulis, vt perpetua monumenta exſtarent, inſculpſerunt, & in æde Iouis Piſtij in ligneos clypeos ſcripta detulerunt, ſed fidei quoque templa magnificis exemplis ædificarunt Qua de re Alex. ab Alex lib. 5. c. 3. & lib. 2. c. 22. Plinius lib. 35. c. 10. Cœlius Rhodiginus lib. 9. c. 22.

Legiſſe impubes dicitur] Eſt enim pueritia ſemper amabilis, & dum virgines Clœlia legit, liquet veriſſimum eſſe, quod Ariſtoteles libro Rhetoricorum 2. ſcriptum

ſcriptum reliquit. In totum eſt natura ſeſe inuicem delectari, quæ generi conjuncta, aut ſimilia, vt ſenem ſene, adoleſcentē adoleſcente, virginem virgine. Prima enim familiaritatis conciliatio ab ætatis æqualitate proficiſcitur. Vide prouerbium. Simile gaudet ſimili. Deus vbique ſimiles coniungit.

Simile ſimili gaudet.

Maximè opportuna iniuriæ eſſet] Notandum quam prudens fuerit Clœliæ conſilium, quæ noluit iuuenes maturioris ætatis, aut quoſuis alios itineris comites, quam virgines & pueros ſibi eligere, quo eam ætatem potiſſimum ab hoſtium manu liberaret, quæ maximè opportuna iniuriæ eſſet, & ipſa ſim amiſſæ virginitatis ſuſpicionem apud ſuos non incideret. Quandoquidem Quintilianus alibi ait, non ſatis eſſe abeſſe à turpitudinis crimine, niſi criminis quoque ſuſpicionem effugias.

Criminis ſuſpicio effugienda.

Virgo inſidens equo] Statuam equeſtrem virginis habitu, in via, quæ ſacra nuncupatur, qua ad forum itur, Clœliæ poſitam eſſe legimus apud Dionyſium (qui ſuo tempore non ampliùs extitiſſe, ſed incendio circa ædes proximas exorto deletam eſſe ait) Plutarchum de claris mulieribus; Plinium lib. cap.6. Senecam lib. de conſolat. ad Martiam. Petrum Marſum in Silij librum 10. Verum Plutarchus ait, quoſdam fuiſſe, qui Valeriæ nomine ſtatuam dedicatam affirmarint.

Statua equeſtris Clœliæ.

Tuſcum vicum vocant] Alij huic vico appellationem factam ſcribunt, quod ſedem illic acceperit Celes Vibenna Hetruſcæ gentis dux, à Priſco Tarquinio ob ſuppetias ei latas, vt annotat Cœlius lect. antiq. lib. 20. c. 33.

Tuſcus vicus.

Generum Mamilium Octauium] Dionyſius & Florus eum Manlium vocant, vt id annotauit Cuſpinianus in ſuis conſulibus.

Mamilius Octauius.

De publico eſt elatus] Plutarchus ſcribit, populum Romanum publicum honorem funeri decreuiſſe, ac quadrantem ad funus exornandum contribuiſſe. Sepultus eſt autem intra vrbem, iuxta Veliam, cuius ſepulchri tota familia particeps eſt facta.

Luxere matronæ] Veluti ſi nihil in eum pro dignitate contuliſſet Romanus populus, dum viueret, ſed omnem ei gratiam, etiam poſt mortem, de... Vide Alex. ab Alex lib. 2. c. 7. Blond lib. 2. Romæ triumph.

Publicolæ funus,

Sub corona venierunt] Id eſt, in ſeruitutem redacti ſunt. Antiquitus enim mancipia iure belli capta coronis induta veniebant, & idcirco dicebantur ſub coronis venire. Nam corona ſignum erat captiuorum venalium, ſicut pileus impoſitus demonſtrabat eiuſmodi ſeruos venundari, quorum nomine emptori venditor nihil præſtaret. Budæus in priorib. annot in Pandectas.

Sub corona venire.

Dictatoris primum creandi] Vt Liuius conqueritur de incertitudine temporum quo primum creatus ſit Dictator, & quis ille primus fuerit. Sic nec de cauſa ſatis inter auctores conuenit. Oroſius enim Sabinorum bellum mouentium cauſa Liuius ad Sabinum, Latini etiam belli metu accedente, Dionyſius quod plebs æri alieno obſtricta, ad bellum Latinum nomina dare detrectaret, poſt longas conſultationes, abrogata pro tunc conſulari poteſtate, nouum magiſtratum, à quo nulla eſſet prouocatio, quique ſummum ac regium ... haberet, ad comprimendos ſedandoſque eos tumultus, ſenatum creaſſe ... bit. ſe ſenatuſconſulto factum, vt Lartius & Clœlius conſules, exterique magiſtratus abdicarent, vnuſque, quem Senatus nominaret, populus ſciſceret, haud amplius quam in ſex menſium ſpatium ſine prouocatione, & maiore quam Conſules eſſent, poteſtate, imperaret. Itaque Clœlio Conſuli negotium datum Dictatoris dicendi, qui T. Largium Flauum collegam dixit. Is fuit primus, vt Dionyſius aſſeuerat, princeps vniuerſus belli, pacis, cæterarumque rerum Imperator. Prætor maximus, & magiſter populi, & Dictator appellatus. Titus autem Lartius, Dictator dictus, Sp. Caſſium Viſcellinum, virum conſularem magiſtrum equitum dixit. Atque inde ea ſemper in Republ. conſuetudo fuit, vt Dictator cum magiſtro equitum magiſtratum gereret. Dictatores ...

Dictator creatus.

T. Largius Flauus primus Dictator Romæ.

vero ita eſt, ſiue à dictando iure, vel vt Dionyſius ſcribit, propter poteſtatem iubendi, dicendique quod vellet, ſiue vt Varro lib. 4. de lingua Latina ſcribit, quod à conſule diceretur, cuius dicto omnes audientes eſſent. Creabatur enim viua voce conſulis, non per populi ſuffragium. Dictatoris itaque quia ſumma erat in populum poteſtas, is quoque Magiſter populi appellatus eſt. Vnde Varro eodem libro: Magiſter equitum, quod ſumma poteſtas huius in equites accenſos, vt eſt ſumma pop. Rom. dictator, à quo is quoq; magiſter populi appellatus His vero ex cauſis dictator plerumque creabatur, legendi ſenatus, claui figendi, ferendæ vel abrogandæ legis, Latinarum feriarũ, Reip. conſtituendæ, ſeditionis ſedandæ, quæſtionis exercendæ; ſigni mittendarum quadrigarum dandi, comitiorum habendorum. Quibus rebus peractis dictatura ſe abdicabat. At ſi rei gerendæ cauſa, hoc eſt, belli, ſex menſium eius erat imperium, ne in tanto imperio, ſi diuturnum eſſet, inſolentior quis redderetur, ac ita ad tyrannidem aſpiraret quod ſuccedentibus annis à Iulio Cæſare factum eſt, poſtquam dictator eſt declaratus. Quomodo autem dictator à conſule nocturno tempore diceretur, tradit Liuius infra lib. 9. Vnde non erat neceſſe conſulem progredi ad populum, vt dictatorem diceret. Et quemadmodum à Græcis hæc poteſtas initio ducta ſit, docet Dionyſius in quinto erudite, qui ante omnia videndus eſt. Sed & Ariſtoteles tertio politicorum huius dignitatis meminit. Lege etiam Plutarchum in Fabio & Marcello. Meminit & Eutropius cap. vndecimo, l. b. 1. Nihil vero prætermiſit de hac re Onuphrius Panuinius, in commentariis Faſtorum. *Dictator vnde dictus. Dictator magiſter populi.*

Equum inſeſtus admiſit] Equum admittere, pro conſcendere, interpretatur Budæus in poſteriorib. annor. in Pandectis. Aeum erroris arguit Franciſcus Floridus, Sabinus lib. 2. ſucciſiuarum lectionum cap. 8. admittere idem eſſe quod concitare, demonſtrans. *Equum admittere. Admittere, concitare eſt.*

Saturnalia] Origo Saturnaliorum latiſſime enarratur à Macrobio, libro 1. cap. 6. Nec prætereundus Lucianus de Saturnalibus, & Dionyſius lib. 6. de eodem. *Saturnalia.*

Ædem Caſtoris vouiſſe] Quem ἱππόδαμον, ſicut Pollucem ἀεθλοφόρον, cognominatum legimus. Scribit autem Cicero libro 3 de natura Deorum, apud Regillum in ſilice apparere tanquam veſtigium vngulæ Caſtoris equi, & in foro ab A. Poſthumio ædem Caſtori & Polluci dedicatam. Hiſtoria à pluribus recitata. Quæritur hoc tempore à pleriſque, qua for parte eſſet hæc Caſtorum ædes. Quidam D. P. Coſmi & Damiani templum Caſtorum exiſtimarunt, alii iuxta Iuturnæ fontem, quod innuere videtur Ouidius in Faſtis ita canens: *Caſtorum ædes.*

Fratribus illa dies fratres de gente Deorum,
Iuxta Iuturna compoſuère lacus.

Qui de vrbis Romæ antiquitatibus & regionibus ſcripſere & ipſi inter ſe diſſentiunt, cum tamen frequens ſit eius templi mentio Ciceroni, Liuio, Plutarcho, Catullo, Varroni, Dionyſio, Plinio, Gyraldo hiſtoriæ Deorum ſyntagmate 5. non vnum, ſed plura fuiſſe videtur, quem vide.

Ad Ariſtodemum] De cuius origine, ſi multa volueris ſcire, lege 7. librum Dionyſij a principio. Cognomento verò dictus fuit μαλακὸς, hoc eſt, mollis. Mortuus vero eſt Tarquinius anno ætatis ſuæ 90 Imperii ſui 5 Olympiadis 66 anno 4. & vlt. ab vrbe vero condita 144. quibus Romæ ſub ſeptem regibus regnatum eſt Auctor de vitis illuſtribus, cum Cumis per ſummam ignominiam reliquum vitæ tempus exegiſſe, ſcribit. *Ariſtodemus.*

Regillum lacum] Qui eſt in agro Tuſculano, & Algidæ ſyluæ ingreſſu. De quo Plinius l. 33. c. 3. Sabell 9. Ennead. 2. Volaterranus lib. 6. 1. Geographiæ. *Regillus lacus.*

Ebutius magiſter equitum] Florus Coſſum, Feneſtella capite 9. & Pomponius *Magiſter equitum.*

ponius 16. Spurium Caſſium vocant. Erat autem magiſter equitum, velut ma-
giſter conſiliorum dictatoris, atque in ipſius præſcriptum parere oporteb-
ra ſi quando abeſſe contingeret, eius vices gerere, & munia obire poſſet. Qua-
les igitur tribuni Celerum apud reges, tales fere apud dictatores magi-
quitum erant. & quemadmodum dictator ſummum habuit ius in popu-
ita in milites quoque magiſter equitum. Vide de ea re Feneſtellam, Pom-
nium Lætum. & Alex. ab Alex.

Pronunciaſſe militi præmia] Apud Frontinum libro 1. vbi docet. quemad-
dum ſit incitandus exercitus ad prælium, legimus Aulum Poſthumium c-
ta ſpecie duorum in equis iuuenum, animos ſuorũ erexiſſe. Pollucem & C-
ſtorem adeſſe dicentem, ac ſic prælium reſtituiſſe. Quo diſcendum eſt, p-

Caſtor & Pollux ſemper pro Romanis ſteterunt.

ſentibus Diis ne gentiles quidem in ſummo vitæ periculo deſperaſſe. I-
vero notandum, Caſtorem & Pollucem ſemper pro partibus Romano-
ſteтiſſe, vt qui albis inſidentes equis P. Vatieno nocte venienti, obuiam q-
que facti ſunt, nunciantes, eo die regem Perſen victum atque captum, q-
paucis poſt diebus literæ Pauli verum fuiſſe docuerunt. Cuius rei me-
Plin lib. 7. c. 22. Lactantius inſtitutionum diuinarum, lib 2. c. 8. Plutar. in v-
Pauli Æmylii.

Romæ tribus vna & viginti factæ] Ita hunc locum reſtituere viri doctiſſ-
Glareanus, & poſt eum Sigonius non XXXI, ſed XXI, tribus, ſcribendum
euincentes. Cæterum non negligenda ſunt, quæ accurate à viro erudit-
Nicolao Gruechio lib. 2. c. 1. de comitiis Romanorum diſputantur, vbi om-
auctorum locis diligenter excuſſis, tandem in Sigonii ſententiam conce-
re videtur.

Ædes Mercurii dedicata] Quod eo die Mercurius natus eſſet Templi ea-
dicatio natalis erat numinis, vt ex hoc Liuij loco & Feſto oſtendit Torne-
lib. 2. aduerſariorum, cap. 11.

Nexi ob æs alienum.

Propter nexos ob æs alienum] Erat enim hoc ius iam inde à condita fere -
vel lege, vel more conſtitutum, vt liberi, qui pecuniam deberent, cum ſo-
do non eſſent, trahi à creditoribus, atq; ad operas in ſeruitute præſtandas c-
gi poſſent, qua licentia abuſi multi, in terga miſerorũ crudeliſſime ſæuier-
Idq; ita obſeruatum eſſe ante XII. tabulas, hic locus indicio eſt. Poſt autem
eas hæc verba relata ſunt, teſte Gellio l. 20. cap. 1. Æris confeſſi, rebuſque -
iudicatis, XXX, dies iuſti ſunto. poſt deinde manus iniectio eſto, in ius duc-
ni iudicatum faxit, aut quis pro eo in iure vindex ſit, ſecum ducito, vincito -
neruo aut compede XV pondo ne minore, aut ſi volet, maiore vincito. Si v-
let ſuo viuito, ni ſuo viuit, qui eum vinctum habebit, libram farris in dies -
to. Si volet, plus dato. Et hæc quidem Gellius: quia v. hanc legem mend-
mam, & mutilatam veriſimilibus coniecturis reſtituit Iacobus Rænard-
s. XII, tabularum, itaq; Gellii verbis ex ipſo adiiciendũ. Tertiis nundinis p-
tes ſecanto. ſi plus minuſve ſecuerunt, ſine fraude eſto. Vt autem poſt-
pars legis de ſecandis debitoribus, atteſtante Cæcilio Iureconſulto, nunqu-
vſurpata, ſed more publico, vt Quintilianus l. 3 ſcribit, repudiata fuit. -
or nimirum, vt debitores addicti in vincula abducerentur, nectereturque -
que ad annum CDXXVII obſeruata eſt: quo anno, vt inquit Liuius, in-
libertatis Coſſ. L. Papirio Mugillano, & C. Petilio Viſolo, factum eſt. quo -
cti deſierunt. Atque hoc eſt illud, quod Varro intellexit, eum ſcripſit in -
de lingua Latina: Liber qui ſuas operas in ſeruitute pro pecunia, quam de-
dum ſolueret, nexus vocatur. Plura de nexorum ſtatu, nectendi ratione -
que ad hunc locum facientibus, vide apud Cælium lib. 12. lect. antiq. cap. -
Rænardum loco prææallegato. Quid vero addicti à ſeruis differant, Quintil-
libr. 8. cap 4. Faciet quoque non parum ad huius rei intelligentiam hiſtor-
Manlii Centurionem liberantis, infra lib. 6.

Tran-

Tributum.

Tributum iniquo ſuo tempore] Ita legendum eſſe Robortellus libro ſecundo emendationum cap. 36. oſtendit, vt ſit ſenſus, iniquo ſuo tempore, id eſt, cum ſuperiorum pugnarum malis conflictatus premeretur inopia rerum omnium. At Iannius libro 5. *ὑπομνημάτων*, ex codice Buſſidiano legit, tributum iniquum, & non ſuo tempore imperatum, vt duplex ſit conqueſtio ſuper hoc tributo, & quod magnitudine fuerit iniquum, quod vltra cenſum iniuncto onere, & quod non expectato tempore, quo dandum erat, extortum ſit. Tributum autem, vt M. Varro de lingua Latina oſtendit, dictum eſt, à tribubus, quod ea pecunia, quæ populo imperata erat, tributim à ſingulis exigebatur, per quam occaſionem tribuni quoque, quod tributum exigerent, dicti ſunt. Tributum autem ab omnibus pro modo facultatum, facta diſtributione, per centenas partes exigebatur apud Romanos, quæ deinde poſt Papirii de Samnitibus triumphum, vt Liuius in decimo teſtatur, in ſtipendia militum collata ſunt. De tributi autem ſoluendo more apud Romanos vetuſtiſſimo, lege præter Liuium copioſiſſime Blondum l. 5. Romæ triumphan à principio.

Ergaſtulū.

In ergaſtulum] Ergaſtulum Liuius appellat locum, in quo mancipia deteriora in vinculis opus facere cogebantur, vt metallarii ſerui ſolent, Budæus in priorib. annot. ad Pandectas.

Sacramento dicere.

Sacramento dicerent] Dicere Sacramento, ſermo eſt antiquorum, prout annotat Budæus in annotationibus reliquis ad Pandectas, ex ſtimans dicere hoc in loco, & aliis ſimilibus pro deſtinare & dicare accipi. Vide ibidem.

Collegium mercatorū.

Mercatorum collegium] Collegia à rege Numa ad exemplum ciuitatis Atticæ inſtituta ſcribit Plutarchus, & iura collegiorum ex Solonis legibus petita fuiſſe. Caius putat in l. final ff de collegiis. Florus tamen & Oroſius, & Iornandes collegiorum conſtitutionem Seruio Tullio tribuunt. Quid vero iuris hæc collegia habuerint, & qua ratione eorum diſtributio facta fuerit, docet Zaſius in catalogo legum antiquarum de legibus Clodiis. Cicero huiuſmodi collegia ſodalitates vocat. Sunt enim ſodales, teſte Caio, eiuſdem collegii homines, in Germania hodie Zünffte ſiue Zeche vocantur, eæque more antiquo magiſtratum habent, cuius in liberis ciuitatibus non eſt leuis auctoritas. Porro Feſtus mercatorum diem feſtum Idus Maias appellat, quod eo die Mercurij ædes eſſet dedicata. Eoſdem vero, à Mercurio, quem colebant, Mercuriales appellatos à Cicerone in epiſtolis ad fratrem, ſuſpicatur Sigonius lib. ſecundo de iure antiquo ciuium Romanorum, M. Furium Flaccum, inquit Cicero, equitem Romanum, hominem nequam, Mercuriales & Capitolini de collegio eiecerunt. Nam Capitolinorum collegium à M. Camillo dictatore ludis Capitolinis, eodem Liuio teſte, conſtitutum ſatis conſtat.

Sodales qui. *Mercuriales.*

Quæſtionem poſtulare. *Quæſtionem decernere.*

Quæſtionem poſtulantibus iis] Id eſt, fieri informationem, & legibus hoc factum vindicari, vt nunc vulgo loquuntur. Poſtulare enim quæſtionem eius eſt, qui iniuriam ſibi factam queritur, aut alteri, quam vindicari ad ſe pertineat. Decernere vero quæſtionem, id eſt, quod nunc dicimus ordinare, vt fiat informatio, & vt contra delinquentes procedatur, Budæus in priorib. annot. ad Pandectas.

Laſciuire.

Laſciuire magis plebem] Id eſt, plebem nimio otio ſe petulantē præbere magis, quam veram ſeditionem meditari, nulla ſatis digna iniuria nobilitatis concitatam. De plebe enim tanquam de equis, qui ab aurigante reguntur, locutus eſt Budæus ibidem.

Soluere ſacramento.

Soluerentur Sacramento] Id eſt, ſacramento, quo obſtricti erant, non amplius tenerentur. Sicuti ſoluere legibus, & canonibus ibidem dicitur, de qua loquendi forma Budæus, vbi prius.

Religione exſoluere.

Nullam ſcelere religionem exſolui] Sicuti obſtringere religione & obligare dicebant, pro eo, quod dicimus conſcientiæ metum incutere, ſic exſoluere re-

 ligione

ligione eſt huiuſmodi metum & ſcrupulum adimere. Forma eſt loque
miliaris Liuio, de qua Budæus in prioribus annot. in Pandectas.

Seceſſio prima plebis.

In ſacrum montem] Prima poſt reges exactos in vrbe diſcordia, quæ
anno 4. Olympiadis 71. ab vrbe condita 260. Ab eo vero, quo libertas
rat 16. Cuius rei meminerunt quoque Oroſius lib. 2 cap 5. Eutropius
1. Euſebius in Chronicis.

Agrippa qui?

Menenium Agrippam] Agrippas veteres vocabant, qui contra naſce
legẽ, pedibus prius ex vtero emerſis, nati eſſent, quaſi ægre partos, q
runq; omen infelicitatis fuit. Sed in vno Marco Agrippa, cuius egreg
cinus hic Liuius deſcribit felicitatis exemplum fuiſſe ſcribunt, nec ta
que eo inoffenſæ, vt non plura aduerſa pertulerit, quam ſecunda. Nam
ſera pedum valetudine, & aperto coniugis adulterio, & aliquot infel
notis retrouerſi ortus nomen luit. Qua de re lege Plinium lib. 7. cap.
num cap. 4. Gellium lib. 16. c 16. Alex. ab Alex. lib. 1. c 9.

Æſopus philoſophus.

Tempore quo in homine] Extat hæc fabula inter Apologos Æſopi phil
clariſſimi, quem haud immerito ſapientem eſſe exiſtimatum Gellius
cum quæ vtilia monitu ſuaſuque erant, non ſeuere, non imperioſe pr
rit, (qui philoſophis mos eſt) ſed feſtiuos commentus Apologos, res
ter animaduerſas in mentes animoſq; hominum cum audiendi quad
lecebra induxerit; cuius fabulæ inter omnes ſemper præualuerunt, vt
oratoriarum inſtitutionum quinto animaduertit. Vix tamen Æſopus
Lydorum regis tempore, cui fabulas ſuas dicauit.

Comparando huic] Affabulatio & accommodatio fabulæ. Eſt enim ciuit
mano corpori perſimilis. Nam compoſitum eſt vtrumque ex multis par
nec in eis vim eandem pars quæque habet, neque vſus pares exhibet.

Fabularum vſus.

Flexiſſe mentes hominum] Locus de fabularum & Apologorum vtilitate,
bus ſummi oratores imperitam plebem ſæpe ad meliora reuocarũt. Sic
ſummus orator Demoſthenes, in conſpiratione Græciæ ciuitatum, fab
de lupis & ouibus (vt Ariſtobulus Caſſandreus apud Plutarchum auctor
recitauit, & ſimili quoque modo Themiſtocles, ne nouarent magiſtratu
thenienſibus perſuaſit fabula de vulpe muſcis obſita, vt Plutarchus in Th
ſtocle auctor eſt. De vſu autem fabularum lege Aphthonium in progy
matis, Quintilianum lib. 5. c 11 Cælium lib 18. c. 7.

Tribuni plebeii.
Tribunorum varia genera.

Tribuni plebeii creati] Id (plebeij) ideo adiectum, quod plura Tribuno
genera eſſent; vt tribuni Celerum, qui ſub regibus equitibus præeran
veluti ſecundum locum à regibus obtinebant, de quibus ſupra lib. 1. Erat
tribuni militares, qui aliquando conſulari poteſtate Rempublicam adm
ſtrarunt. Fuerunt & tribuni ærarii. Verum is ordo magiſtratus non erat
vero hæc vox manauerit, variæ auctorum ſunt ſententiæ. Varro lib. 4 de
gua Latina, ex eo ortum tradit, quod terni ex tribus tribubus Rhamn
um, Lucerum, Tatienſium olim ad exercitum mittebantur. Pomponius
eo ortum putat, quod id temporis populi tres tantum partes erant, qui
bus nominabant, & ex ſingulis ſinguli creabantur, qui eis præeſſent, T
vocati alii à centuriarum equeſtrium numero dictos malunt, quas ab
tres tantum fuiſſe conſtat. Nec deſunt, qui à tribuum ſuffragiis, quibus
bantur, dictos exiſtimant. Porro ad numerum tribunorum plebis quod
net, omnes fere in eo conſentiunt, quinque primo anno factos, licet
mul in monte ſacro, vbi duo tantum creati leguntur, tribus deinde adi
vt eſſent quinque ſinguli ex ſingulis claſſibus, vt Prædianus in Cornel
ex Tuditani, Attici, Ciceronis, & Liuij ſententia tradit. Idem duos primo
vetuſtiſſimorum annalium auctoritate nominat L. Sicinium, L. F. Bellu
& L. Iunium, G. F. Patereulum. Dionyſius vero C. Sicinium Bellutum, L.
nium Brutum, C. & P. Licinios, & C. Icilium Rugam quinque primos

…. Plutarchus in Publicola duos ex quinque nominat, Iunium Brutum, & …iaium Bellutum. Suidas Sicinium & Brutum. Anno deinceps 267. C Ho… & Q. Minutio Coſſ quinq; additis, decem ſunt effecti, qui numerus de… ſtante Rep. Romana conſeruatus eſt. De tribunorum autem plebis ori…ne, electione, officio & auctoritate lege Feneſtellam cap. 10. Lætum cap. 18. …aidium lib. 1 Faſtorum, Valerium Maximum lib. 2. cap. 1. Blondum libro 5. …mæ triumphantis, Alex. ab Alex lib. 5. c. 2.

Sacratam legem latam] Sic dictam, quod in Sacro monte lata ſit. Vtrum au… vna tantum lex, an plures in ſacro monte latæ ſint, non ſatis conſtat. Liuius Dionyſius, vbi rem ipſam narrant, vnam nominant. Sed Liuius alibi non ſe… ſacratæ leges dixit, vt paulo poſt in hoc ipſo libro, ſicut & Cicero de pro… …ciis conſularibus, & in oratione pro C. Cornelio, vt annotauit Manutius …legibus Romanorum. Budæus autem in poſterioribus annotat, leges ſacra… dictas, quibus ſanctum iubetur eſſe alicui Deorum, quidquid aduerſus eas …erit, ſicut familia pecuniaque. Sacrabantur vero leges aut conſecratione, …obteſtatione, aut pœnarum ſanctione, Cicero pro Cornel. Balbo. Deinde …ctiones ſecundæ ſunt, aut genere ipſo, vt obteſtatione & conſecratione le…is aut pœna, cum caput eius, qui contra facit, conſecratur. *Sacrata lex.*

Sua laude obſtitit] Fuit enim Coriolanus Plutarcho teſte (qualem Cato mi…em eſſe optabat) non manu tantum, aut ictu, verum & vocis ſono, & vul…s aſpectu hoſti terribilis, animoque inſuperabilis. Quin quoque eum …lta bella per id tempus decernerent Romani, à nullo ſine corona aut præ…o diſceſſiſſe viſus eſt. *Coriolani laus.*

Sumptus funeri defuit] Frugalitatis contemptusq, diuitiarum memorabile …emplum, quo diſcemus, nullis niſi iniuitis & recuſantibus grauem & inde …iam eſſe paupertatem; quæ ad bene beateque viuendum multo aptior eſt, …iam largæ diuitiæ, quod cum vitæ vſus facile demonſtrat, tum ſapientum vi…rum documenta, qui reſpuerunt omnes diuitias, vel quia turius ſit ad ſecu…itatem, vel quod ad virtutem aptius ita viuere. Cuius rei alia multa exempla …te ex Valerio Maximo lib. 4. Bruſonio lib. 5. facet. Sabell. lib. 8 cap. 5. *Frugalitatis exemplū.*

Vnius pœna defungendam eſſe patribus] Id eſt, vt Marci Coriolani dominatione …illa populari conſeruatione liberandus eſſet Senatus, id quod à Græcis … & … dicitur, vt annotat Budæus.

Quæſitum in Sicilia] Inſula omnium fertiliſſima. Vnde Florus l. 4. cap 2. Si…iam Sardiniamque finitimas inſulas annonæ pignora. Cicero in quarta a…one Verrina, alijſque locis, horreum populi Romani vocat, quæ ſæpenume…corum maximos pauerit exercitus. De hac inſula, einſque vbertate lege …laudianum de raptu Proſerpinæ, lib. 1. Lucretium lib. 1. Silium Italicum lib. … Diodorum Siculum lib. 6. Polybium de primo bello Punico, Strabonem …6 Plinium lib. 3. Solinum cap. 11. Melam lib. 1. *Sicilia vbertas.*

Tribuni diem dixiſſent] Dicebatur enim dies ad populum à magiſtratibus, aut Tribunis plebis; quibus tantum ius dicendi diem facultas data fuit, non …nquam tamen à priuatis quoque. Eſt autem dicere diem idem quod accu…re. Nam qui accuſat, diem reo denuntiat, quo ob cauſam dicendam præſto … Non autem vnam ob noxam accuſatum legimus apud Plutarchum, eum …imo accuſatus ſit, eo quod regnum illicite affectaſſet. Secundo quod captā … Antiatium agro prædam in ærarium non retuliſſet, ſed militibus ſuis pri…tim diuiſiſſet. Tertio, quod facili venundari annonam inhibuiſſet, & vlti…o Tribunitiam quoque poteſtatem populo intercipere ſuaſiſſet. Vnde di…is inuidiæ naturam, quæ ſeriis etiam in rebus multa mendaciter confingit, malum malo conduplicat, modo obſit illi, cui ex animo male vult. *Diem dicere.* *Coriolanus cur damnatus.* *Inuidiæ natura.*

In Volſcos] Qui ducentos per annos cum Romanis bella geſſerunt, & …petui fere Romanorum hoſtes fuerunt, qua de re copioſe Volaterranus lib. 38. *Volſci.*

lib.38. Vrban comment. Plerumque autem, vt hic Coriolanus, iniuria af[...] ad eos confugimus, quos & nobiſcum ſentire, & ſimili quoque odio adu[...] rios noſtros proſequi putamus.

Accii Tulli] Plutarchus Tullium Amphidium, alii T. Tacitum appe[...]

Præſultator. *Præſultatorem diſplicuiſſe*] Præſultor dicebatur, qui in ludis aut ſac[...] ſultabat ὁ ἐν τοῖς ἱεροῖς προορχούμενος, vt explicat antiquum lexicon. [...] in omnibus pompis, ludiſque Circenſibus iuuenes ibant in numerum [...] tes & ſubſilientes, qui ludii & ludiones dicebantur. Tornebus l. 10. ad[...] riorum, cap. 10.

Sequius. *Inuitus quod ſequius ſit*] Sequius, id eſt, deterius. Nam ſequior pro d[...] dici non eſt infrequens. Quod Tornebus libt. 14. Aduerſariorum cap. 1[...] quēdo putat deduci: Deteriora enim ſequi, meliora præcedere ſolen[...] Varro apud Nonium loquitur. Non modo abſens quicquam ſequius de[...] gitat, ſed etiam ruminabitur humanitatem.

Veturia matre] Plutarchus in Coriolano Veturiam vxorem, Volumnia[...] tem matrem fuiſſe ſcribit. Vide Alex. ab Alex. lib. 1. c. 13.

Diſcordia inde inter patres] Si Hannibal fraude Punica agros Quinti Fa[...] ximi intactos reliquit, cæteris omnibus depopulatis. Cuius meminit P[...] lib. 17. c. 26 & Frontinus lib. 1. c. 8. Stratagematum.

Fregere tandem virum] Ex hac igitur hiſtoria diſces, vix vllam eſſe ho[...] tam grauem affectionem, quā pietas in parentes & coniuges, nō facile ſu[...]

Inuidia rei oppreſſum] Auctor de viris illuſtribus, vt proditorē occiſum [...] bit, Alij cum Romanis finibus copias abduxiſſet, non multo poſt Antio [...] luti belli inuidiam multitudinis incurſu lapidibus obrutum, alii ferro [...] datum memoriæ prodiderunt.

Fortunæ muliebris Templum. *Templum Fortunæ muliebri*] Inter numina pleraque, quæ veteres hab[...] lim, à Romanis Fortunam eximie cultam, ſcriptum in antiquitatibus e[...] ex eo coniectari licet, quod plures illi ædes fuiſſe, ab diuerſis nominib[...] minari vulgo proditum eſt, vt legimus apud Plinium, l. 34. c. 8. lib. 36. ca[...] & 25. l. 8. cap. 48. lib. 36 c. 5. lib. 7. cap. 7. Alex. ab Alex. lib 2. cap. 23. Cælius [...] 18. cap. 34. l. 13. cap. 12. l. 18. cap. 14. Fortuna v. muliebris ſic cognominata [...] quod eius ſimulachrum, vt in quarto de Ciuitate Dei Auguſtinus ſcr[...] matronis dedicatum fuit. Idque cum dicaretur, bis loquutum eſſe, ſ[...] ctores Halicarnaſſeus, Valerius. Plinius de viris illuſtribus. Plutarchus [...] de Fortuna Romanorum ait, in huius templi dedicatione ſimulachru[...] loquutum: Pie me vrbis lege mulieres vrbanæ erexere. Ex Latinis qui[...] afferunt hanc Deæ vocem: Rite me matronæ vidiſtis, riteque dedicaſtis [...] Lactantius in ſecundo affirmat, non ſemel hoc Fortunæ ſimulachrum [...] tum fuiſſe. Addit & Feſtus huius fortunæ fanum nefas eſſe attingi, niſi [...] quæ ſemel nupſerit in templo autem Fortunæ muliebris ſemper Calend[...] ptembribus, quo die bellum fuerat ſolutum poſt reges exactos anno [...] ſacrificabant, ad perpetuam huius facti memoriam.

Laudes mulieribus viri Romani] Notanda eſt Romanorum gratitu[...] Veturiam. Nam in huius & Volumniæ honorem non tantum Fortunæ [...] plum ædificarunt, ſed vt Valerius ait: Benigniſſimis decretis adornaru[...] ſanxeruntque vt fœminis ſemitā viri cederent.

Sunt qui patrem auctorem] Id Valerius lib. 2. vbi de parentum ſe[...] te erga liberos agit, affirmat: Et idem Tribunum plebis Caſſium fu[...] bit, ſed errorem eius refutat Paulus Manutius in lib. de legibus Ro[...] bi de legibus Agrariis tractat: Cæterum de origine & progreſſu legum A[...] riarum latiſſime vide Appianum libro 1. de bellis ciuilibus. Quomo[...] tandem hæc lex Agraria perlata ſit à C. Licinio Stolone, Liuius infra [...] commemorat.

Id vnum venenum eam labem ciuitatibus] Hinc recte Tyreſius Scipioni in- *Diſcordia*
terroganti, qua de cauſa Numantia prius inuicta duraſſet, paulo vero poſt *Venenum.*
inditis eueſſa eſſet? Reſpondit, concordiam, victoriam, diſcordiam, excidi-
m præbuiſſe. Cuius apophthegma extat apud Oroſium lib. 5. cap. 8. Eutro-
ium lib. 4. c. 7.

Conſules magis non confidere, quam non credere] Locum hunc Nannius libro 5. *Credere &*
interpretatur: Credimus illis, quos ſoluendo putamus: Confi- *confidere,*
mus his, quorum beneuolentia ſecuros nos facit. Conſules igitur potius *quid diffe-*
on confidunt ſuis militibus, quos alienos à ſe auerſoſque putabant, quam *rant?*
uod de viribus illorum deſperarent. Sic animo confidimus & moribus, ſi
de officia expectamus. Credimus facultati, cum id eos præſtare poſſe nobis
erſuademus. poſſe ſuos milites vincere credebant, velle eos vincere non con-
debant.

Ahoſpitaliores moueat Deos] Ita in Buſſidiano codice etiam legi, nō vero ira-
as annotat Nannius loco præallegato, vt ſit ſenſus, ſi fallat quod præceſſit,
xecratione ſeipſum obligant, niſi victor è prælio regrediatur.

Omnis exercitus in ſe quiſque iurat] Significat poſtea per ordinem ſingulos in ſe
iras concepiſſe, niſi victores redirent. Alij legunt: Item deinceps id exemplo
ceterius im tationem ſignificat: vt notat ibidem Nannius.

Fabia gens] Fabiorum familiam nobiliſſimam ab Hercule monſtrorum *Fabia gens.*
domitore originem duxiſſe, Feſto & Iuuenali placet. Cuius familiæ viros,
quod primum venandi per foſſas morem induxerint, à fodiendo Fodios di-
tos, quidam prodiderunt, & deinde mutatis literis, & lapſa loquendi con-
ſuetudine, Fabios appellatos. Alij vero à leguminis ſpecie cognomen hoc ſi-
bi vendicaſſe putarunt, eo quod fabas videlicet optimi ſeuerint, quod veriſi-
milius eſt. Sic & Cicerones à cicere, Lentuli à lente, & Piſones à piſo apud
Rom. agriculturæ ſemper ſtudioſiſſimos dicti & cognominati ſunt. Qua de
re multa Plin. lib. 18. cap. 3. Macrob. lib. 1. cap. 6. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. De
Fabiorum autem familia, Plin. lib. 7. cap. 4. & lib. 22. cap. 5. Volaterranus lib.
16. cap. 1. Silius Italicus lib. 6. circa finem. Ouidius lib. 1. Faſt. & Plutarchus
in vita Fabij Maximi.

Sex & treceni milites] Inter omnes conſtat 307. Fabios aduerſus Veientes
profectos eſſe, quod tamen recentioribus parum veriſimile videtur, cum pau-
lo ante Romanæ legiones ægre horum exercitum ſuſtinuerint. Veriora igitur
viſa ſunt ea, quæ Dionyſius prodidit quaternum millium hominum agmen ex
amicis & clientibus à Fabia gente conflatum eſſe.

Conſul paludatus] Id eſt, paludamento indutus. Paludamentum autem chla- *Paludatus.*
mys imperatoria erat, qui exercitus educebant. De quo infra plura, & Budæus
in annotationibus prioribus ad Pandect.

Iano porta Carmentalis] De qua ſupra, vt vero memoriam facinoris & rei di- *Porta Car-*
gnitatem Romani relinquerēt, ſcelerata dicta eſt. Solebant enim Romani iis *mentalis.*
locis, in quibus nefanda quædam facinora committebantur, huius notæ no-
mina imponere, vt & ſupra à nobis annotatum eſt.

Cremeram flumium] Fluuium Tuſciæ, qui Dionyſio teſte, haud procul Veiis *Cremera*
diſtat, & quem Volaterranus lib 5. Geographiæ cap. 2. vicinum primæ portæ & *fluuius.*
quinto ab vrbe milliario eſſe ſcribit.

Vnum prope, puberum ætate relictum] Ex tribus fratribus, Cæſone, Marco,
& Quinto ſeptem continuos gerentibus conſulatus relictum eſſe M Fabio
filium, Dionyſius ait, & hunc quidem illum eſſe putauit, qui ex Fabiorum
familia ſolus illuſtris domi relictus ſit. Cæterum Halicarnaſſeus fabuloſum
ſibi videri addit, quod cæteri Romanorum hiſtoriographi ſcribunt, ex tam
numeroſa familia vnum tantum fuiſſe, qui domi filium impuberem reliquerit,
cum vetus Romanorum lex vxores ducere coegerit. Vnde nimirum plu-

res enim pueros, tum in cunis iacentes domi relictos, qui velut vber ſe m... ſium gentialioque interituræ fuerint, conſtabit. Sed dubiæ rei fides ſit ap... eos, qui talia tradiderunt.

Anquirere capitu. *Capitis anquiſiſſent*] Capitis anquirere eſt actionem criminaliter inte... capitaliter poſtulare, & vt vulgo loquuntur, concluſiones capitales con... Ex antiquis annalibus à Liuio petitum, vt Budæus tradit in reliquis anno... tionibus ad Pandectas.

Lictores qui? Brutiani qui? *Eos ipſos plebis homines*] Apparet ex hoc loco tunc temporis lictores è p... Romana fuiſſe. Cæterum Punico bello confecto, qui magiſtratibus in ... uincia apparent, eos fere è Brutiis fuiſſe, vnde Brutianos dictos tradit ... lius, qui cauſam exponens, cur quendam à Brutianis verberatum, Cato d... ſet ait, Romanos ægre paſſos Brutios primos populos Italiæ ad Hannib... defeciſſe, pulſis victiſque Pœnis Brutios ignominiæ cauſa nec milites ſc... ſe, nec pro ſociis habuiſſe, ſed magiſtratibus in prouinciam euntibus par... & præminiſtrare ſeruorum vicem iuſſiſſe, quod autem è Brutiis eſſent, ... nos appellatos. Cæterum lictores dicti ſunt à ligando, eo quod magi... populi Romani priuſquam quempiam verberari iuſſiſſet, manus à mi... illi iubebat ligari.

Militis citati & non reſpondentis pœna. *Quod ordines duxerat, lictor miſſus*] Apud Romanos ſiquidē miles, qui ci... non reſponderet, variis modis puniebatur, Gellius lib. 11. M. Terentio, qu... do citatus, neq; reſpondit, neque excuſatus eſt, ego ei vnam ouem mul... co. Valerius lib. 6. M. Curius conſul, cum ſubitum delectum edicere co... eſſet, & iuniorum nemo reſpondiſſet, coniectis in ſortem omnibus, Polliæ, q... proxima exierat, primum nomen vrna extractum citari iuſſit, neque eo ... ſpondente, bona adoleſcentis haſtæ ſubiecit.

Plebeii magiſtratus. *Plebeii magiſtratus Tributis comitiis fierent*] De tributis comitiis circa finem... 1. diximus; Idem vero quod hic Liuius & Dionyſius lib. 9. tradit, apud que... tamen πόπλι@ βολίgων, legitur pro ποπλίλι@. Nam Valerio præno... Publilius nomen fuit, vt non Volerania, ſed Publilia dicenda ſit, in qu... Hotomanus de legibus ſentit, pleriq; decepti ſunt: haud dubie Zaſium ... ligens, qui in ſuo Catalogo legum antiquarum eam Voleroniam vocau... te hanc autem legem Curiatis comitiis plebeios magiſtratus, Centuriat... tritios creatos fuiſſe veriſimile eſt. Plebeii autem, vt Manutius exponit, ... bantur, qui plebis cauſa & ex ipſa plebe, Patritij verò qui patritiorum ... & ex patritiis familiis primum erant inſtituti.

Inuentor idem qui auctor. *Vt inuentor legis Volero*] Si Volero erat inuentor legis, cur Lectorius ei... auctor dicitur? cum auctor idem ſit, quod inuentor, hoc eſt, qui primu... quid & præcipuus inſtituit. Non male itaque vt Nannius lib. 5. συμμικτ... Buſſidianus codex pro auctor, actor habet, hoc eſt, exercitator, & executor ... Volero laudem habet inſtitutæ legis, Lectorius de opera ferendæ legis pri... obtineat.

Populus & plebs in quo differant. *Non populi, ſed plebis magiſtratum*] Quod plebs à populo differat, tradit Iu... nianus in titul. de iure nat. gent. & ciuili. paragraph. Lex eſt. Plebs autem ... quiens à populo eo differt, quo ſpecies à genere. Nam appellatione popu... vniuerſi ciues ſignificantur, connumeratis etiam patritiis & ſenatoribus, pl... autem appellatione, ſine patritiis & ſenatoribus, cæteri ciues ſignificant...

Viatores qui. *Tribunus viatorem mittit*] Viatores dicebantur, qui magiſtratibus p... bant, eo quod pleriq; euocabantur ex agris homines ad magiſtratus ... frequens eorum ab agris ab vrbem via erat, Columella in præfatione ... primi. Illis temporibus proceres in agris morabantur, & cum conſilium p... blicum deſiderabatur, à villis arceſſebantur in ſenatum, ex quo, qui eos ... cerſebant, viatores nominati ſunt. Qua de re lege Ciceronem de ſenectute.

& Alexan. ab Alex. lib 1. cap. 27. Poſtea viatorum nomen ad Tribunorum & Ædilium plebis miniſtros tranſlatum eſt, qui illorum iuſſu quemlibet prendebant Conſulum vero, Proconſulum, Prætorum, & Proprætorum miniſtri, Lictores dicebantur. ſic dicti à ligando, vt ante docuimus.

Odiſſe plebem plus quam paterno odio] Id eſt. plus oderat, quam pater eius ante feciſſet. De quo ſupra.

Se vnico conſule ob ...] Ætiologia indignationis, quæ frigidior & dilutior eſt in verbis iſtis. Si enim ipſe vnicus conſul obiectus ſit, contra Tribunitiam poteſtatem, quid miri, ſi victa ſit vnius auctoritas deſtituta à ſocio atque collega altero conſule, ac proinde minor cauſa iraſcendi, eum nihil ſubditum & inexſpectatum eius animum percellat. Sed rurſus, qui potuerunt patres habere tantum ſpei in impedienda lege, ſi vnum tantum conſulem pro ſe habebant?

Tot difficultates ſanantur vnica dictione, quam habet Buſſidianus, vbi pro obiecto eſt electo, vt ſit ſenſus: Ideo ſe tanta odia in plebem concepiſſe, quod vnice ad id conſul electus, cum ſumma ſpe patrum, vt ipſius viribus & conſtantia reſiſteretur legi, non tamen potuerit ſuſtinere violentiam legis. Nam memor eſt ſui Liuius, qui ſupra dixit, patres ad vltimam dimicationem rati rem venturam, Appium Claudium, Appij filium conſulem faciunt.

Duplicarii que.

Duplicariiſque] Varro duplicarios vocat, quibus ob virtutem duplicia cibaria dabantur. Explicantur etiam duplicarij in vetuſto Lexico διμοιρῖται, annotante Tornebo lib aduerſar 21. c. 28.

Decimatio.

Sorte decimus quiſque] Antiquiſſimum decimationis exemplum: Decimari vero legiones dicuntur, quando ſorte decimus quiſque ſupplicio afficitur ab Imperatore, Græci δεκατεύειν dicunt, Polyb. ἐν δεκαδίῳ ... ἐπὶ θανάτῳ. id quod ipſe copioſe & luculenter tractat. lib. 8. Appianus ἐκ πυρ..., Brodæus Miſcell. lib. 1. c. 9. Cur vero decimatio ſit inſtituta, rationem reddit Cic. in Cluent.

Militares animaduerſiones.

Fuitque hæc vna ex grauiſſimis animaduerſionibus militaribus, vt virgis cædi, venire, fuſte & ſecure percuti, in crucem tolli. Leuioris vero animaduerſionis ſpecies fuere, quæ ignominiam citra detrimentum attulere, ſtipendio legitimo ſpoliari, haſtam dare, tendendi locum mutare, extra oppidum hybernare, cibum ſtantem capere, foſſam fodere, hordeo paſci pro tritico, ſanguinem mittere. Quarum exempla paſſim apud Liuium occurrunt, & a Sigonio lib. 1. de iure ciuium Roman. c. 15. commemorantur.

Haud minus quam præmio] Hinc eleganter Poeta dixit:

— Laudataque virtus
Creſcit, & immenſum gloria calcar habet.

Tributa comitia.

Patribus ex concilio ſummouendis] Hinc tributa comitia, non vere comitia ſed plebis concilium dictum eſt, quod ad ea non vniuerſus populus vocaretur, ſed plebs tantum, patritijs exceptis. Comitia vero cœtus totius populi fuerunt, quem magiſtratus legitime conuocaſſet, vt aliquid ſuffragio ſuo vel iuberet, vel prohiberet.

Prenſaret homines] Id eſt, manibus rogando prehenderet. Ita enim interpretatur Budæus, & recte in priorib annotat. in Pandect.

Cornicines.

Vigiliarum ratio apud veteres.

Cornicines tubicineſque] Antiqui militares vigilias in quaterna horarum ſpatia diſtinguere, ac diuidere ſolebant, vt ſingulis ſpatijs ternæ comprehenderentur horæ. Tertia quaque hora ad tubæ vel cornu potius ſignum vigiles mutabantur. Lucanus: *Tertia iam vigiles mutauerat hora ſecundos.* Propertius:

Et iam quarta canit venturam buccina lucem.

Tuba vel cornu, vbi mutandi eſſent vigiles, cani, ſignumque dari conſueuiſſe, perſpicere etiam licet apud Liuium lib. 7. infra Saluſtium in bello Iugurthino, & Lucanum lib 3. & 7. A tubicine autem vigiliæ committebantur.

FF 5 & ſini-

& finitis horis à cornicine reuocabantur. Vegetius lib.1.cap.8. & Modeſtus libell. de vocab. rei milit. Cum itaque Quintius cornicines tubicineſq; ... equos impoſitos canere ante vallum iubet, vigilias obſeruari vult. Ho... ſciendum, vigilias excubiaſque non ab æquinoctialibus horis, ſed à p... riis temporis menſuram cœpiſſe, atque eam ob rem, quamuis noct. ... rumque modus enariaret, noctis vigiliarumque diſtributionis nihilom... vſum perpetuum certo extitiſſe.

IN III. LIBRVM TITI LIVI

ANNOTATIONES.

Antium.

ANtio capto] Antium vetuſtiſſima Latij ciuitas, ducentis ſexaginta ab ... ſtia ſtadiis diſtans, quæ cum à Cinna, poſtmodum & à Mario, vt apud ... uium in 4 ab vrbe condita, legimus expugnata ſit, ruinæ quædam in litore & nemoribus, ſuperioribus annis viſæ ſunt tantum. Huius vrbis memin... bo, & Plinius lib. 3.c.5.

Algidus mons. Regillus lacus. Algida ſylua.

In Algidum aduerſus Romam] Qui duodecim paſſuum millibus ab vrbe ... ſtat, & à quo quoque ſylua monti ſubiacens, in cuius ingreſſu Regillus ... erat, Algida dicta eſt: in cuius cacumine Algidum quoque oppidum, ex aeris algore dictum fuiſſe olim conſtat: quod nunc Rocca Papæ, ex veteris ſitus deſcriptione exiſtimatur. Cuius rei teſtis eſt Volaterranus lib.6.c.1. Geograph... meminit quoque Eutropius, vbi ſupra.

Conſules videant, ne quid Reſpubl. detrimenti capiat.

Videret, ne quid Reipubl detrimenti] De hac forma Senatuſconſulti vide notata à Budæo in prioribus annotat. ad Pandectas: Senatuſconſultis autem in hanc formam factis, neque prouocatio erat, neque vllum vſquam, niſi in cura ...rendi auxilium. Tunc enim commiſſa Reſp. Conſulibus dicebatur, pe... ſaque, vt multis teſtimoniis docet ibidem Budæus.

Iuſtitium.

Iuſtitium per aliquot dies] Iuſtitium iuris ſtatio eſt, quaſi inhibitio. Quod ...bum olim licet publicam iuris ceſſationem ſignificaret, quo tempore lege agi non poterat, nec tria verba Prætori dicere licebat, do, dico, addico. Poſt tamen & priuatam iuris ceſſationem moribus noſtris ſignificare, vt exiſtimat Budæus in priorib. annotat. Porro vero, tunc iuſtitium remiſſum eſſe dicebatur, qua formula Liuius paulo poſt vtitur, cum priſtina facultas tractandarum litium reſtitueretur, auctore eodem.

Iuſtitium remittere.

Vt tunc principium anni agebatur] Quis dies expulſis regibus magiſtratibus ...eundis ſolennis fuerit, nullibi ſe reperire potuiſſe fatetur Perionius lib. ... magiſtr. Rom. Vide de hoc notata ſuperius in principio Chronologiæ Liuianæ, vbi cauſæ diuerſitatis auctorum de annis Conſulum exponuntur.

Lapidibus via deſignabantur.

Tertium lapidem] Id eſt tertium milliare: Per lapides enim milliaria ſignabat antiquitas. Vnde Martialis canit:

Ad lapidem Torquatus habet prætoria quartum,
Ad quartum breue rus emit Otacilius.

Curio maximus.

Curio maximus] Curiones erant, qui curiis præſidebant à Romulo in... curiarumque ſuffragiis creati, de quibus lib.2. in Numa Dionyſius. hi... omnibus vnus præſidebat, Curio maximus dictus, cuius auctoritate (... quit Feſtus) cæteri Curiones regebantur. Hic Curiatis comitiis ſemper cr...tus eſt.

Quinque viri.

Quinque viri creentur legibus de Imperio] Dionyſius diligentiſſimus Romanæ hiſtoriæ ſcriptor, non de quinque viris, ſed decemuiris promulgatum fuiſſe ſcribit: iiſq; poteſtatem non tantum de conſulari imperio leges ferēdi decretum, ſed de omnibus publicis & priuatis rebus, cuius ſententia Zaſio placet, quamuis dubium non ſit, Liuium aliquem ſuæ opinionis auctorem habuiſſe.

La

Lex Terentilla.

Lex Terentilla] Corrupte Terentilla pro Terentia legi nonnulli admonent, meminit autem eius præter Liuium Dionyſ lib.10.

Duumuiri ſacrorum. Sibyllinorũ oraculorum auctoritas apud Romanos.

Per Duumuiros ſacrorum aditis] Horum Duumuirorum frequens eſt mentio apud Liuium, vt hic & lib 4 & lib.5. De his autem Dionyſius libro 4. ita ſcribit: Poſt eiectionem autem regum aſſumens ciuitas oraculorũ patrocinium, uiros etiam illuſtriſſimos eis deſignauit, qui per omnem vitam eam curam haberent, militia & aliis vrbanis muneribus immunes, publiceque apud eos libros depoſuit. ſine quibus non permiſit oracula aſpicere Sibyllina Roma... i enim nihil ita cuſtodiunt, neque ſanctum, neque ſacrum, quemadmodum Sibyllina diuinitus oracula miſſa. Ea autem adeunt ex S.C. ſeditione ciuitatem tenente, aut calamitate magna aliqua bello incidente, aut prodigijs aliquibus & laruis magnis. Cæterum cum multo tempore duo ad hoc ipſum ſacerdotium viri tantum creari ſoliti eſſent, ac plebs de ſuo corpore Conſules creari quoque ambiret, neque ad hoc ipſum ſatis vitium eſſet, obtinuit tandem, vt qui Duumuiri fieri ſolebant Decemuiri ſacris faciundis eo iure, quo Duumuiri crearentur. Quare anno vrbis 388. lege lata à Tribunis plebis, C. Licinio & L. Sextio, ex Duumuiris Decemuiri facti ſunt, ſimulque lege cautum, vt pars ex plebe, pars ex patribus fieret, qui Decemuiri ſacris faciundis vocati ſunt. Iſque numerus vſque ad tempora Syllæ manſit, quia in ſua dictatura 15. viros conſtituit. De quo plura Onuphrius in lib. Faſtorum, de Sibyllis & carminibus Sibyll.

Decemuiri ſacris faciũdis.

Comitiales dies.

Per omnes comitiales dies] Comitiales dies non ſolum dicuntur ij, in quibus comitia haberi licebat creandis magiſtratibus, ſed ij etiam, in quibus populus alicuius rei agendæ cauſa conueniebat. Per dies vero comitiales Senatum haberi non potuiſſe tradit Cicero lib.2. epiſt. ad Q. Fratrem Plura de his diſſerat Perionius de magiſtratibus Romanorum lib. 3. in iis edicendis, & auſpiciorum & dierum religioſorum nefaſtorumque rationem haberi ſolitam, oſtendens.

Cæſones qui.

Cæſo erat Quintius] Cæſones appellabant veteres, qui cæſo matris vtero in lucem prodiiſſent, ſicut Cæſares. Vide Solinum cap.4. Alexand. libro 1. capite 2 & 9.

Cincinnatus.

Cui Cincinnato cognomen erat] Apparet, nomen à prolixis & intortis capillis natum eſſe: à κικι olei ſpecie, vt quibuſdam videtur. Eos autem duntaxat capillos ſignificat, qui ita intorti ſunt, vt oleo perfuſi madeſcant, vt teſtis eſt Varro. Vnde Cicero in L. Piſonem: Erant illi compliciti capilli, & madentes cinnorum fimbriæ. Vide quoque Alex ab Alex. lib.2.c.9.

Vadari.

Vadatus eſt reum] Id eſt, pro reo ſe obſtrinxit, Varro lib. 3. de lingua Latina: Vas, inquit, dictus eſt. qui pro altero vadimonium promittebat: Inde vadari verbum, pro vadimonio obſtringere.

Tranſtyberina regio infamis.

Aliquandiu trans Tyberim relegatus] Tranſtyberina enim regio extra agrum Romanum, & quidem in eo genere, qui peregrinis habebatur, olim cenſeri ſolita eſt, & Hetruriæ attributa. Quin etiam, quod illa vrbis pars infrequentior eſſet, minuſque culta, & à Iudæis ignotis & omnibus inuiſis, humilique & ſordida plebecula tantum incoleretur, fere in ea pleraque viliora, immundiora & ſordidiora fiebant, & adminiſtrabantur, vt annotauit Troneb. cap. 43. lib a 4. aduerſ.

Quadrans quid.

Plebs quadrantes] Quadrantes, tres vncias: Ita enim quadrantem Priſcianus, Budæus, & Alciatus diuidunt.

Tuſculum.

Haud procul mœnibus Tuſculi] Tuſculum Latij oppidum, à Telegono Vlyſſis & Circes filio conditum, de quo Strabo lib.5. Plin.2.cap.98. Volaterran. lib.6. c.1. Huius autem oppidi veſtigia hodie quoq; videmus ſupra caſtrum Fraſcati, fontemque ex eo Romam manantem.

Gracchus Clœlius.

Gracchum Clœlium] Dionyſius Equos & Volſcos, Cæſonem Quintium damna-

damnatum, & exulem à plebe ducem, & Imperatorem belli electum au
mant, non Gracchum.

Trans Tyberim] Dionyſius ſcribit, Cincinnatum, damnato iam filio, c
vendidiſſe, ac ſibi tantum prædium paraſſe trans Tyberim, in quo paucis c
tentus ſeruis, ruſticam vitam egit, & præ mœrore & paupertate nec vrb
vidit, nec amicos ſalutauit.

L. Quintius Cincinnatus Dictator petitur ex agro.

Dictatorem eum] Notandum hoc loco, Dionyſium lib. 10. non ad dicta
ram, ſed ad conſulatum, à legatis ex agro vocatum memoriæ prodidiſſe.
ſimili deinde modo (vt eodem lib. ſed longe poſt ſcribit) ad dictaturam
tum ex eodem agro eſſe. Sed quocunque tempore, quamcunque etiam
dignitatem vocatus ſit, ſatis liquet, ea tempeſtate virtutem hominibus or
mento fuiſſe, non diuitias, nec eo tempore paupertatem cuiquam dede
fuiſſe, niſi huic, qui eam fortiter ferre non poſſet. Sed nunc, vt Naſo lib. A
rum 3. canit:

Curia pauperibus clauſa eſt, dat cenſus honores,
Inde grauis iudex, inde ſeuerus eques.

Corona obſidionalis.

Coronam auream] Obſidionalem, quæ tanquam virtutis præferens ſpe
ſimum inſigne, æſtimatione immenſa longe præcellere credita eſt: hæc
ex illo fiebat gramine, vbi ciues obſidione eſſent liberati, quã nulla nob
publica militari lege definitur. Cæteras quippe Imperatores aut duces
gulis militibus tradunt, graminea vero, velut multo maximum decus p
rens, niſi ab vniuerſo exercitu, ſeruatori ſuo minime concedi poterat. Et
quidem corona Q. Cincinnatus noſter primus omnium donatus fertur.
vero hic Liuius intelligendus, vt præter gramineam & auream acceperit, q
ad honorem triumphi erat. Vide de coronis militaribus diuerſis Plin. lib.
c.5. lib. 33. c. 2. lib. 21. c. 2. Gell. lib. 5. c. 6. Blond. lib. 6. Romæ triumph. Alexa
Alex. lib. 4. c. 18. Volater. lib. 6. Philol.

Ducti ante currum] In triumpho enim ſemper, tum reges, & captiui no
les, & ſi qui bello capti inſignes eſſent, præcipue hoſtium duces, ex tanto
ſtigio deiecti in vehiculis, cæteri vero cateruatim vincti catenis in ſeruit
tam præcedebant. Vide Blondum lib. 10. Romæ triumph. Alexan. ab Alex
lib. 6. cap. 6.

Dictatura ſe abdicauit] Quam ſex menſes iuxta legem retinere potuiſſet
poſuit autem omnem dignitatem, vt inanis gloriæ ſtudium à bonis viris a
num eſſe doceret. Sed quo magis gloriam inanem fugit Cincinnatus, eo
gis gloriam & laudem ſibi peperit, iuxta Diogenis dicterium, qui, dum ro
rogaretur, qua via quis gloriam conſequi poſſet? Gloriam ſi contempſerit,
ſpondit. Hanc autem huius hiſtoriæ partem legas apud Blondum lib. 1.
triumph. Alex. ab Alex. lib. 3. c. 11. Sabell. lib. 10. c. 1. exempl.

Decemuiri miſſi ad petendas leges a Græcis.

Miſſi legati Athenas] Apparet, hic Liuium exiſtimare triumuiros miſſ
petendas leges à Græcis. Pompon. autem l. 2. de orig. iuris, decemuiros p
ea auctoritate conſtitutos affirmat. Quam ſententiam veriorem etiam a
Franciſc. Florid. Sabin in lib. de iuris ciuilis interpp.

Lex Icilia.

Modo ne lex Icilia] Icilia lex vna ex ſacratis legibus fuit, quas ſibi pop
abiectus antea, & obnoxius parandi iuris, & conſtituendæ maieſtatis gra
ſeceſſione in ſacrum montem, vt Liuius & Cicero, ſiue vt Piſo & Salu
volunt, in Auentinum facta parauit. Erant autem hac lege iura populi, &
bunitiæ poteſtatis comprehenſa. Tulit autem hanc legem L. Icilius Tribun
plebis quinque annis ante creatos decemuiros, vt tradit Zaſius in Catal
legum antiq.

Inclytas leges Solonis] Athenienſium Philoſophi ſanctiſſimi, de cuius leg
vide Valerium lib. 5. Plutarchum & Diogenem in eius vita, Gellium lib. 2. c.
& lib. 11. c. 18. Verum de XII. Tabularum legibus vide Gellium lib. 20. cap.

Alexan

Alexan. ab Alex. lib. 6. c. 12. Pompon. IC. ff de orig. iuris Caium l. 4. ff. ad Leg. Aquil. Vlpian. l. 1. de tigno iniuncto. Paul. l. 1. ff. arbor. fur. Scriptæ autem fuerunt ab Hermodoro Epheſio, cuius ſtatua Romæ fuit in Comitio, vt auctor eſt Plin. lib. 34. c. 5.

Duodecim Tab. leges.

Multorum ingenia plus pollere. *Plus pollere multorum ingenia conſiliaque*] Sic & Heſiodus: πλείων ἐ πλεόνων μελέτη, id eſt, plus poteſt, & plurimum induſtria. Item Homerus Iliados ἀλλ' ἐφεσπόμενοι πλειόνων δὲ ἔργον ἄμεινον, id eſt, Adſitis comites: multorum induſtria namque plus pollet, quam paucorum. Et idem rurſus in Heraclidis: Μιᾶς γὰρ χειρὸς ἀσθενὴς μάχη. Eodem pertinet, quod dicitur: Vnus vir nullus vir. De quo vide Eraſmum latius in Adagijs.

Coitio quid. *Deiectiſque honore per coitionem*] Ita legendum eſſe, & non per concionem, annorauit Cælius lect. antiq. lib. 14. c. 16. Erat autem, eodem interprete, coitio, conſpiratio ſeu fœderatio, quæ inter candidatos plerumque fiebat.

Nec attinuiſſe demi ſecurim] Ex hoc loco liquet, illis magiſtratibus ſecures cum faſcibus in vrbe præferri ſolitas, qui ſine prouocatione ſummam imperii tenebant, vtpote Dictatori. At Valerius Publicola, vt cum ſeipſum, tum conſulatum ex formidoloſo placitum & gratum multitudini redderet, ſecures faſcibus dempſit, & cum ſolis faſcibus ad populum concionatus eſt. Vnde manſit in poſterum, vt cum duodecim faſcibus totidem lictores ſine ſecuribus Conſuli præirent.

Apparitores. *Apparitores ad pignora capienda*] Accenſi, præcones, lictores, viatores. vno nomine apparitores vocabantur, ſiue ſtatores, quod apparerent, & præſto eſſent ad obſequium magiſtratuum. Mittuntur autem hi apparitores ad pignora capienda. *Pignora capere.* Nam vetere Romanorum inſtituto, Senatoribus, qui, cum in Senatum venire deberent, non adeſſent, ſæta mulcta dicebatur, & antequam hæc ſolueretur, pignora capiebantur. Significat id præter Liuium & Cicero in Philipp. cum inquit: Quis vnquam tanto damno Senatorem coegit? aut quid eſt vltra pignus? Vendi autem ſolita fuiſſe pignora, innuit idem Cicero in Proœmio tertii de Orator. *Pignus cædere.* Me hiſce pignoribus putas poſſe teneri, non tibi illa ſunt cædenda. Vbi Cædere antiquo verbo dixit, pro eo, quod eſt, auctione diſtrahere. Namque Cædere ſignificabat conſumere, vt eſt à Nonio in Commentatiis linguæ Latinæ traditum. Porro vero de pignore capiendo, deque mulcta dicenda Senatori, qui è Senatu abeſſet, Marcus Varro, vt apparet ex Gell. lib. 14. diſputauit.

Comparare. *Inter Decemuiri comparabant*] Comparare hoc loco & alibi ſæpe apud Liuium pro eo poſitum eſt, quod deliberare, conſultare, componere ſine ſorte. Nam ſæpe apud eum legitur SC. factum eſſe, vel patres cenſuiſſe, vt Conſules & Prætores, vel comparent inter ſe, vel ſortiantur prouincias. Vno loco erimus contenti ad id probandum lib. 33. De prouincijs cum ad Senatum retuliſſent, patres cenſuerunt, cum in Hiſpania tantum gliſceret bellum, & iam conſulari & duce & exercitu opus eſſet, Conſules Hiſpaniam citeriorem, & Italiam prouincias, aut comparare inter ſe aut ſortiri.

Honeſtum ordinem] Erat enim Centurio, vt auctor de viris illuſtribus ſcribit. Vxor vero erat Numitoria honeſtiſſima matrona.

Appius Regillanus. Appia familia. *Appium amore ardens*] Regillanus cognominatus Ex Sabinis vero Claudios ab auctore Appio Clauſo, gentis principe, qui cum multitudine clientum Romam commigrauit, dictos ferunt. Ex qua familia multi inſignes nobilitate & honoribus contra furores Tribunitios, pro patribus perpetui defenſores extitere. Qua de re Volaterranus lib. 14. Alex. ab Alex. lib. 1. c. 9.

M. Claudio clienti] Homini confidenti, & ad omne miniſterium parato. Moris autem fuit apud antiquos, vt prouinciales in clientelam ſe darent proceribus Romanis, quos patronos ſibi adoptabant, non tantum publice, ſed

etiam

etiam priuatim, & hos deinde clientes vocabant. Vide Alexan. ab Alex. lib.
c.10. & copioſius lib.5.c.24.

Neque cederet ſe. undum libertatem poſtulantibus vindicias] Quo ſenſu vi
hic & apud alios probatos auctores accipiendæ ſint, & multis erudit
ris copioſe demonſtratum eſt. Præ cæteris autem id diligenter annot
Aſconius. Litem vindiciarum in hunc modum definiens: Lis vindiciar
eſt, cum litigatur ea de re apud Prætorem, cuius incertum eſt, quis debeat
poſſeſſor: & ideo, inquit, is, qui rem tenet, ſatis dat pro præda litis vind
rum aduerſario ſuo, quo illi ſatisfaciat, nihil ſe deterius in poſſeſſione f
rum, de qua iurgium eſt, rurſus cautione præſtita, ſponſione prouocat
aduerſario certæ pecuniæ aut æſtimationis, quā amittat, niſi ſua ſit hære
de qua contenditur. Cæterum ſi nulla poſſeſſionis fieret controuerſia
ſacramentis, nulla vindiciarum quæſtione mota, ſic contendebatur, v
terim, penes quem rei controuerſæ poſſeſſio eſſet, idonee ſatis daret, au
Paulo libro primo ſenten. cap.21. de quo latius differentem vide Iacob
Vindicias dare ſecundum legem, quid. Rænardum ad leges XII. Tabularum. capite 6. Vindicias itaque ſecu
libertatem cedere. Liuius intellexit, decernere, vt interim, dum pater po
abſens acceſſitur, dumque ipſa ſui ſtatus quæſtionem paritur, in poſſeſſ
ipſa ſui ac libertatis eſſet, vt vindicias poſtulare ſecundum libertatem, p
quod eſt poſtulare, vt interim libertate potiretur, vt interpretatur Budæ
prioribus annot. in Pandect. Imo vindiciarum nomine nihil aliud inte
quam aſſertionem, Cælius libro 17. capite 29 lectio. antiquar. tradit, qua
ſeruitute ad libertatem foret, vindiciæ ſecundum libertatem dicebant
vero à libertate in ſeruitutem, vindiciæ ſecundum ſeruitutem pronun
tur. A quibus minime diſſimilia, vide apud Alexand. ab Alexand. lib. 6 c.
Præcipue autem vide notata à Turnebo lib. 13. aduerſ. cap. 23., vbi varias h
dictionis ſignificationes eſſe oſtendit. Cæterum quia Franciſcus Hott
nus libro 1. obſeruationum, cap. 12. Hermagoreo artificio hunc locum L
valde obſcurum inſigniter explicuit, ideo eius explicationem adſcribere
pœnitebit. Puella Virginia, quæ in poteſtate patris abſentis erat, in ſer
tem petebatur. Cum aſſertores vindicias ſecundum libertatem poſtular
aduerſarij contradicerent, cauſa ita eſt conſtituta: Intentio: vindiciæ ſe
dum libertatem decernendæ ſunt. Depulſio: Non ſunt. Q. An ſint. R. Qui
mo idoneus auctor exiſtit cui addicantur. Nam ſi ſui iuris puella eſſet, &
tores adeſſent, ijs decernerentur, darentur etiam patri, ſi adeſſet, atque d
deret. At nemo pro ea, quæ in patris manu ſit, iuſtus eſt auctor, præter pat
F. At lex indefinite ſcripta eſt, neque inter filiamfamilias aut matremfa
lias diſtinguit. D. An lex ita demum vindicias ſecundum libertatem de
iubeat, ſi quis idoneus auctor exiſtat, cui addicantur. Hoc enim Appij v
ſatis alioqui obſcura ſignificare videntur. In his, inquit, quæ aſſerantur i
bertatem, quia quiuis lege agere poſſit, id iuris eſſe, in ea, quæ in patris m
ſit, neminem eſſe alium, cui dominus poſſeſſione cedat. Quaſi diceret
familias non aſſeruntur in libertatem, ſed petuntur filiæ, l.1 ff de rer vi
Præterea non quiuis poteſt lege agere pro filiafamilias, ſed ſolus pater
tem abeſt, quare nemo exiſtit, cui vindiciæ ſecundum libertatem attrib
tur, quod ne cui abſurdum videatur, Vlpiani locum adſcribam ex L. Po
nio, 40. ff de procurat. vbi ſic ait. Pomponius ſcribit, non omnes actiones
procuratores quem poſſe inſtituere. Denique vt liberi, qui in poteſtat
ſentis dicuntur, ducantur, interdictum non poſſe deſiderare, ait, niſi, v
lianus ait, cauſa cognita, id eſt, ſi & nominatim ei mandatum ſit, & pate
letudine, vel alia iuſta cauſa impediatur.

Conditionē filiæ quærere. *Conditionem filiæ quærendam eſſe*] Innuit fore, vt ſponſalia dirimātur cum
ginia, ſi pater ſuperſederit è vindiciis ſecundum libertatem, quoniam ſp

am, quæ ad ſeruitutem recidat, non ſit ducturus, proindeq; illi alteram con-ditionem quærendam. Paulus ſiquidem l.1.ff.de diuortijs, ſcriptum reliquit: it mititur matrimonium diuortio, morte, captiuitate, vel alia contingente ſeruitute. Plura de hac phraſi vide apud Cœlium lect.antiq.lib.17.c.29. Vtitur idem & Lampridius in Heliogabalo, ſed in obſcœna & inhoneſta ſignificatione; Romæ, inquiens, nihil aliud egit, niſi vt emiſſarios haberet, qui ei bene naſatos perquirerent, vt eorum conditionibus frui poſſet. Vbi quid conditiones quærere ſit, Egnatius explicat.

Vindicias vtque puellam pateretur] Id eſt, dari puellæ ſecundum libertatem vindicias. hoc eſt, aſſeri interim in libertatem, & in poſſeſſione libertatis eſſe vſque in poſterum diem, vt Budæus in prioribus annotationibus exponit.

Decreſſe vindicias ſecundum ſeruitutem] Id eſt, filiã Virginij in ſeruitutem abducendam. Verba vero decreti Appiani apud Dionyſ. hæc ſunt: Ego ne quid temere feciſſe viderer, expectandum duxi parumper, dum res aliquo modo componeretur. Cæterum cum nihil, vt video, illis conuenit, teſtor ego & decerno, Marcum Claudium libertum puellæ eſſe dominum, quibus dictis vt mancipium abducere puellam iuſſit, datis duodecim lictoribus, vt comitarentur, ne quam vim formidaret.

Appij Claudij decretum contra Virginij filiam.

Prope Cloacinæ ad portas] Cloacinam Deam T. Tatius rex conſecrauit, cuius ſimulachrum (vt Lactantius ſcribit) in cloaca repertũ. Gyraldus hiſtoriæ Deorum, Syntagmate primo, melius Cluacinæ legi exiſtimat: vt Venus intelligatur. Cluacina enim Venus à Romanis culta ſic dicta eſt, vt Plinius libro 15. ſcribit, quod cluere antiqui pugnare dicebant. Quippe ita traditur, myrtea Verbena Romanos, Sabinoſque, cum propter raptas virgines dimicare voluiſſent, depoſitis armis, pacificatos in eo loco, qui nunc ſigna Veneris Cluacinæ habet.

Cloacina.

Cluacina. Cluere, pugnare.

Pectus deinde puellæ transfigit] Pudicitiæ conſeruandæ memorabile exemplũ Virginis, qui pudicæ filiæ interemptor potius, quã corruptæ pater eſſe voluit. Eſt autem miſerandum hoc ſpectaculum editum ad Tabernas Laneas, quib. poſtea Nouis nomen fuit. Quem deinde longe poſt Sempronius cum Publij Africani æde emit. & Baſilicam, quam Semproniam vocant, eodem loco propre S. Gregorij templum in Velabro conſtruxit.

Tabernæ Laneæ.

Ante Decemuiros creatos auxilia plebi fuerant] Hinc Plutarchus in Problematis auctor eſt, moribus Romanorum conſtitutum fuiſſe, ne domus Tribunorum noctu clauderentur, ſed interdiu noctuque auxilio eorum indigenti paterent, quaſi portus quidam & præſidium periclitantium. Maiores enim Tribunũ eſſe voluerunt, tanquam aram omnibus acceſſibilem, proinde eos quidẽ honore ſacroſanctos eſſe voluerunt, nec ſine inexpiabili ſcelere violabiles.

Tribuni portus periclitantium.

Cum veluti in controuerſo iure eſſet] Cur controuerſum fuerit, Liuius non oſtendit, ſed Dionyſius ſubobſcure ſignificat, quia cum lege Centuriatis comitijs lata, populus omnis teneretur, Tributis vero comitijs latã plebeij tantum ſeruarent. plebs eandem conditionem in vtriſque legibus eſſe volebat, quemadmodum centuriatis comitijs, vbi plus patritij poſſent, latas leges plebeij obſeruarent, item eo iure, quod tributis comitiis ſancitum eſſet, in quibus plebeij patritijs ſuffragia præſtabant, patritij tenerentur: prout Manutius in libro de legibus Romanis hoc annotauit. Cæterum hanc legem de plebiſcitis non eſſe obſeruatam, argumento eſt lex Hortenſij: Nam cum plebs Romana, vt inquit Florus, propter æs alienum graueſque atque longas ſeditiones ad vltimum ſeceſſiſſet in Ianiculum, atq; ob eam rem in magno timore eſſent patres, et eaius Dictator L. Hortenſius plebem inde deduxit, legemque tulit, vt omnes Quirites plebiſcita non minus ac reliquas leges tenerent. Gellius lib.15.c.25. Plin.lib.16.c.10. Quibus aſtipulatur Iuſtinianus in §. plebiſcitum. Inſtitut. de iure natur. gentium & ciuili. Sed & plebiſcita lege Hortenſia

Controuerſum ius.

Lex Hortenſia.

Digitized by Google

Plebiſcitis omnes Quirites tenebantur.

Hortenſia non minus valere, quam leges cœperunt. Et Pomponius in l. de orig. iur. Quin & P Philo Conſul anno vrbis 416. à collega T Æmilio Mamerco aduerſus rebellãtes Latinos Dictator creatus, inter cæteras leges plebi ſecundiſſimas, nobilitati aduerſas tulit, vt plebiſcita omnes Quirites tenerent, conſtituit, infra lib.8.

Libera.

Ennenſium nemus vmbilicus Siciliæ.

Liberi liberaque] Arnob. lib 5. Liberam eandem eſſe cum Cerere & Proſerpina, tradit. Nec diſſentit Cic. In 6. Verrina cum inquit, raptam eſſe Liberam, quam eandem Proſerpinam vocant, ex Ennenſium nemore, qui locus quod in media eſt inſula ſitus, Vmbilicus Siciliæ nominatur.

Sacroſancti magiſtratus.

Tribunos ſacroſanctos eſſe] Quod ſine capitali piaculo attingi non poterant, idem Liuius lib.9. infra teſtatur. Tum Poſthumius interea. Dedite, inquit, prophanos nos, quos ſalua religione poteſtis, dedetis deinde & iſtos ſacroſanctos, cum magiſtratu abierint. Hinc ſacroſancta poteſtas Liuio lib.19 tribunitia, & ſacroſanctæ Eccleſiæ à Iuſtiniano dictæ, in quibus eſt ius Aſyli. Budæum in priorib. annot ad Pandect.

Sacrũ Iouis

Iouis ſacrum eſſet] Antiqui ſacros homines ſic vocabant, quaſi execrandos & deteſtandos. Vnde ſacra fames Virgilio, & ſacer atque inteſtabilis [illegible]. E XII. tabulis ſumptum vocabulum, quod more Gallorum Seruius [illegible] tum eſſe ait. Nam cum Maſſilienſes peſte laborarent, vnus ſe ex egentibus offerre ſolebat annum integrum alendum publicis cibis & purioribus, postea verbenis veſtibuſque ſacris ornatus circumducebatur per vrbem cum execrationibus: precabantur enim, vt in eum omnia mala ciuitatis incumberent, & inciderent, ſicque proiiciebatur. De quo plura Budæus.

Eiſdem auſpiciis] Id Liuius in initio lib.7 docet, nimirum centuriatis comitiis creari ſolitos. Meſſala apud Gellium lib. 12. c. 14. Cicero in oratione pro lege Manilia.

Conſules iudices.

Iudicem enim Conſulem appellari] Cicero etiam libr 3. de legibus, eundem quando fuiſſe Prætorem, Iudicem, & Conſulem, his verbis docet. Regio imperio duo ſunto, iique præeundo, iudicando & conſulendo, Prætores, Iudices, Conſules appellantur. M quoque Varro Conſules aliquando Iudices appellatos fuiſſe, lib.5. de ling. Lat docet. Quo vero tempore primum Conſules appellari cœperint, Incertum eſſe exiſtimat Onuphrius. Prætores vero primum, mox Iudices, deinde Conſules appellatos, clare explicat Cicero, cum dicit, iique præeundo, iudicando, conſulendo, Prætores, Iudices, Conſules appellantur. Porro vero ideo Prætores dictos eſſe ſciendum eſt. quod, vt Varro lib. 2. de vita populi Romani ſcribit, præeſſent populo. Conſules vero, quod conſulerent Senatum. Caſſiodorus Conſulem dictum ſcribit à conſulendo [illegible] prouidendo, quod, vt in lib de legib. docet Cicero, Reipubl. conſuleret, vel vt lib. 14. de verbor. origin. Varro ſcribit, conſuleret populum & Senatum [illegible] ret: aut, vt Atrius ait, quod à ciuibus conſuleretur.

Conſules vnde dicti.

Prætores vnde.

Senatuſconſulta ab Ædilibus ſeruari ſolita.

In ædem Cereris ad Ædiles plebis] Dio extrema pagina lib. 4. munus hoc [illegible] Ædiles & Tribunos communicat, ab hiſce imperante Auguſto tranſlatum ad Quæſtores ait. Penes quos manſit demum perpetua ætate Cæſarum [illegible] cuſtodiendorum cura. At mutata illa conſuetudine in intimo ærario reponebantur, vt ex Tacito colligere licet.

Vltio diuina lenta.

Etſi ſeras, non leues tamen] Diuina enim vltio lento pede ad vindictam ſuccedit, ſed tarditatem grauitate pœnæ compenſat, vt non minus pie quam eleganter Val. Max dixit. & Tibull quoque de penuriis ſcripſit:

Ah miſer, & ſi quis primo periuria celat,
Sera tamen tacitis pœna venit pedibus.

Qui verſus ex Homer. Iliad. δ. ſumpti ſunt:

εἴπερ γάρ τε καὶ αὐτίκ' Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσσεν.

Digitized by Google

ἔκ τε καὶ ὀψὲ τελεῖ, σύν τε μεγάλῳ ἀπέτισαν
σὺν σφῇσι κεφαλῇ, γυναιξί τε καὶ τεκέεσσι.
Quod ſi continuo Deus haud pernitia plectit,
Attamen id tandem faciet, quo maxima pœna
In caput auctoru, ſociam, natoſque redundet.

De ſera autem numinis vindicta, vide prouerbia: Sero Iupiter diphtheram aſpexit. Item, ſero molunt deorum molæ: & Plutarchus in Commentario, cui titulus περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων. Et huc quoque pertinet Homericum illud ex Iliados χ.

Νῦν δ' ἀθρόα πάντ' ἀποτίσεις: Quo vtimur, vbi qui diu multa patrauit impune, tandem in extremum malum adducitur, ſemelque dependit ſuperiora flagitia.

In carcerem eſt coniectus] Quem ipſe ſemper Appius Romanæ plebis domicilium vocare ſolitus erat, teſte Sabellico libro 10. cap. 4. Ethnic. exemplor. Ædificauit autem Appius Claudius illum ipſum carcerem in eo loco, vbi hodie S. Nicolai templum eſt, in quo deinde iudicij reus ſibi mortem conſciuit, teſte Marl. lib. 4. cap. 1. Sed alij tribunorum iuſſu occiſum affirmarunt genere mortis incerto, ita tamen vt immoderatæ libidinis, & falſi quoque iudicij condignas pœnas dederit. *Appius in carcere à ſe ædificato periit.* *Appii. Claudii mors.*

In æs inciſas] Priſcos illos Græcos & Latinos, leges, fœdera, reſque magni omnino momenti in æreis tabulis inſculpſiſſe docet præter alios Ouidius lib. 1. Metamorph. cum inquit: *Leges in æs incidi ſolita.*

----Nec verba minantia fixo *Ære ligabantur----*

Per verba minantia, leges ſupplicia minantes, intelligens. Et Tzetzes καὶ κύρβεις εἶχον, νόμους δὲ τοὺς περὶ δημοσίων, ὥσπερ δὲ χαλκοῖ ἄξονες ἀπὸ ξύλων. Cui aſtipulatur Dionyſius: ἐπικυρώσαντες δὲ καὶ τοῦ δήμου τοὺς νόμους, στήλαις χαλκαῖς ἐγχαράξαντες αὐτούς. Sic & Cicero: Et legum æra liquefacta ſunt, Pomponius iuriſconſultus publica auctoritate ait, placuiſſe decem conſtitui viros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus, quas in tabulis eburneis proſcriptas pro roſtris compoſuerunt, vt poſſent apertius percipi. Id quod Liuio repugnat. Cui tamen Plato in Minoe ſubſcribit. Cæterum ſunt qui Põponio adhærentes, libros illos eburneos, elephantinos à Flauio Vopiſco in Tacito appellari credant, non quod illis temporibus tales eſſent, ſed quod olim fuiſſent, licet quamplurimi ab operis magnitudine, quaſi elephanti proceritate nomen inueniſſe teſtentur. Nec ſolum in æreis tabulis inciſæ erant, ſed & parietibus affixæ, vnde Ouidius dixit, *fixo ære ligabantur.* & ſeruus apud Plautum conquerens non reddi mutuum, ac de legum & bonorum morum contemptu tragicam querelam extruens: *Elephantini libri.*

Mores (inquit) *leges produxerunt iam in poteſtatem ſuam,*
Et miſera etiam ad parietem ſunt fixa clauis ferreis.

Supplicationes decreuit] Supplicationes erant, cum aut ex collatione, aut certe de bonis damnatorum ſacrificaretur, vnde ſupplicia dicuntur. Iſidorus in ſexto, & meminit Feſtus. Supplicationes quæ ſunt de bonis paſſorum ſupplicia. Saluſtius: In ſupplicijs deorum magnifici. Iſidorus lib. 5. Supplicium, inquit, proprie dicitur, non quo quoquo modo punitur, ſed ita damnatur, vt bona eius conſecrentur, & in publicum redigantur, nam ſupplicia dicebantur ſupplicamenta. Et ſupplicium dicitur, de cuius damnatione delibatur aliquid Deo, vnde & ſupplicare. *Supplicationes quid.*

Dum decem tribunos plebis faceret] Nam Duilia lex de Tribunis nuſquam numerũ præfinierat tantum, vt relinquerentur, ſanciebat, & ab ijs, qui creati eſſent, cooptari collegas iubebat. Suſtulit igitur Trebonia lex cooptationem. *Trebonia lex.*

Nam cum iuſſerit,ab eo,qui comitia Tribunis creandis haberet,omnes
Tribunos,qui X. omnino erant creati: nimirum partem Tribunorum c
reliquos autem ab ijs,qui creati eſſent,cooptari velint, quod cum M D
Tribunus plebis feciſſet,recteque factum,neque contra legem ab ipſo
defenderet,anno inſequenti Trebonius, ne in poſterum fieret,lege cau
aliam legem intelligit Liuius lib. 4. cum ait, Ante omnia refellit falſum
ginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam co
liceat. Hæc enim verba nihil aliud ſignificant,niſi id,quod hic ſcripſit,
plebem Romanam,&c Prout ſentit Manutius lib. de legibus Romanis

Quod ſaluberrimum in adminiſtratione] Alludit ad illud Homericum
2. quod ipſum in prouerbium abiit.

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω.

Multos imperitare malum eſt, rex unicus eſto.

Nam his verbis Vlyſſes milites tumultuantes (in quibus erat & Th
compeſcit. Eum Homeri verſiculum vſurpauit Dion. cum videret H
moliri factionem auctor Æmilius Probus. Hinc Xenophon. Vt oculi
pedes ideo bini conditi ſunt, vt coniuncti ſe adiuuent, non impediant
cet fratres & collegas, animos, conſilia & actiones conferre. Et vt o
ſtes miris anfractibus ſibi mutuo cedunt, vt ſuam harmoniam & con
hoc quaſi obſequio tueantur: ſic principes & gubernatores collegas
dendo,ferendo,& placide contra nitendo,& concordiam retinere, &
prudentem & honeſte ſuſceptum abſoluere.

Haud ſurdis auribus] Id eſt, non fruſtra vel inaniter. Sic Virgilius in
cis. *Non canimus ſurdis, reſpondent omnia ſylua.* Et Terent. in Heaut. *Ne*
ſcit, quam mihi nunc ſurdo narret fabulam : Vide Eraſmum in Adagijs
cantu.

Litem in rē ſuā vertere. *Quadruplator.*

Iudices in ſuam rem litem vertendo] Litem in ſuam rem vertere, dix
quod eſt rem inter duos controuerſam adiudicari ſibi, quod eſt, cu
ita cum litigantibus agit, vt ei iure ſuo cedant. Budæus in prioribus a
in Pandectas. Quod deinde ſequitur quadruplatoris nomen, eo in
delatorum genus, qui ex eo quæſtu ſeſe tolerabant, vt ea perſequ
quorum ex legibus quadrupli erat actio, quorum crebra mentio ſp
quos. De quo licet dubium non ſit, locum tamen Taciti luculentum,
eius vocis explicationem pertinet, aſcribam. Contra M. Lepidus qua
cuſatoribus ſecundum neceſſitudinem legis. Igitur ab illa quarta, qu
accuſatori pro præmio tribuebat, nomen quadruplatores inueniſſe. T
lib. 3. aduerſ. c. 9.

IN IV. LIBRVM TITI LIVI

ANNOTATIONES.

Connubia patritiorum & plebeiorū vetita.

C*Ontaminari ſanguinem ſuum patres*] In duodecim tabulis ſcriptum
patritijs cum plebeiis connubium eſſet, præter Liuium docet Dio
Halicarnaſſeus libro vndecimo. Eo vero conſilio a decemuiris id factu
videtur, ne per nuptias reconciliati, iiſdem animis contra decemuir
deponere imperium nolebant, pro libertate conſentirent, vt Manutius
bro de legibus Romanis exiſtimat. At Zaſius in catalogo legum an
rum dicit eo id à decemuiris, qui omnes Patritij erant, conſtitutū putat
more maiorum nemo plebeius auſpicia habebat, quippe ea ſolis patrit
mulus dederat, auctore Cicerone de diuinatione. Et propterea futuru
ſi connubia non dirimerentur, vt incerta prole auſpicia turbarentur.

Q

Digitized by Google

Quorum ſacrorum ſit] Familiam enim ſacra ſequebantur, ac magna omnino ...a ab eadem conſeruabantur. Hinc apud poetam Æneas ex capta vrbe fu-...s patrem ita alloquitur: *Sacra familiam ſequebantur.*

Tu genitor cape ſacra manu patrioſque penates.

... paulo poſt: *Teucroſque penates,*

Commendo ſociis, & curua valle recondo.

...ertimus in illum Æneidos 12. verſum:

Sacra deoſque dabo.

Sed & ſepulchrorum iura ſequebantur ſacra, familiam & hæredem Cic. l. ... de legibus. Iam tanta religio eſt ſepulchrorum, vt extra ſacra & gentem in-...erri fas eſſe negent. L. familiaria, & L. ſeq. & L. Siquis ſue. de relig. & ſump. ...an. Cic lib. 1. de officiis diſſerens, de gradibus humanæ ſocietatis: Magnum ...um eſt habere eadem monumenta maiorum, iiſdem vti ſacris, ſepulchra ...bere communia. Verum in re tam religioſa pontificio ius ciuile miſcentes ...reconſulti ingenioſi eſſe non dubitarunt. Inuentæ ſunt enim rationes, qui-...us pecunia ſacrorum moleſtia liberarentur, interimerenturque ſacra. Cic l. ... de leg. bus, & pro Murena deridens Iurecconſultos.

In linteis libris] Lintei libri erant, in quibus Imperij Rom. facta continebã-...r, vt tradit Gyraldus h ſtoriæ deorum ſynt. 3. *Lintei libri.*

Vt morum diſciplinæque Romanæ] Cenſura enim, vt apud Plutarchum in Pau-...o Æmilio legimus, maximæ omnium magiſtratuum reuerentiæ erat pluri-...æque poteſtatis, tum in aliis rebus, tum maxime ad morum emendationē: è ...enatu quippe mouere indignos poterant Cenſores, equitibus auferre e-...uos, notare infamia, cenſum agere, luſtrum condere De quorum auctorita-...e, dignitate, & officio, præter Liuium, leges Feneſtellam capite 8. Pomponi-...um Lætum cap. 22. De Roman. magiſt. Varronem lib. 2. de agricult. Cicero-...em lib. 2. & 3. de legibus, Plutarchum in Paulo Æmilio, Aſconium Pedia-...um in actione prima in Verrem. Gellium lib. 7. cap. 22. & lib 4. cap 12. Blon-...um lib. 3. de Roma triumph Budæum in annot. ad Pandectas. Omnia vero Onuphrius in Commentariis Faſtorum cumulauit, quem, qui ea cognoſcere ...olet, adire poteſt. *Cenſura auctoritas.*

Coloni eo præſidii cauſa] Duo ciuium Rom. qui extra vrbem habitarent, ge-...era fuerunt, municipes, & coloni. Quales vtrique fuerint Gel. lib. 16. c. 13. do-...et. Municipes, inquiens, ſunt ciues Romani ex municipiis ſuo iure, & legi-...us ſuis viuentes, muneris tantum cum pop. Roman. honorarii participes, à ...uo munere capeſſendo appellari videntur, nullis aliis neceſſitatibus neque ...lla P R. lege aſtricti, cum nunquam populus eorum fundus factus eſſet. ...ed coloniarum alia neceſſitudo erat, non enim veniunt extrinſecus in ciui-...atem, nec ſuis radicibus nituntur, vt municipia, ſed ex ciuitate quaſi propa-...atæ ſunt, & iura inſtitutaque omnia pop. Rom. non ſui arbitrij habent. Co-...oniarum itaq; conditio, vt idem Gell. inquit, licet magis quam municipiorũ ...bnoxia & minus libera eſſet, potior tamē & præſtabilior exiſtimabatur pro-...ter amplitudinem maieſtatemq; pop. Ro. cuius coloniæ quaſi effigies parua ...unt, & ſimul quia obſcura obliterataque erant municipiorum iura. Dedu-...endarum vero coloniarum mos à Romulo inſtitutus frequentiſſimus apud ...omanos fuit. Nam hoſtibus laceſſentibus victis, agrique & regionis parte ...ulctatis, in agris de eis captis, quo imperium Roman. ſtabilirent, vel nouas ...bes condebant, vel in antiquitus conditas, veteribus incolis ex iis pulſis, ...uos ex vrbe ciues per Triumuiros ad id creatos eo deducebant, quotquot ...o capro colendo ſufficere poſſent, quem nouis colonis diuidebant. Hi ſta-... in coloniam deducti nouam adminiſtrandæ reipublicæ rationem Ro-...ano more conſtituebant. Nam vt Romæ erat populus & ſenatus, ſic hi no-... colonos in decuriones & plebem diuidebant. Decuriones ſenatus, plebs *Coloni qui. Municipes qui. Triumuiri coloniis deducendis.*

GG 2 popu-

populi Romani imaginem referebant. Ex decurionibus ſingulis annis vel quatuor viri creabantur, iuxta coloniæ magnitudinem vel paruitat[illegible] qui Duumuiri vel IIII. I. D. ideſt, iuri dicundo vocabantur. Hi con[illegible] Romanorum ſpeciem repræſentabant. creabantur inſuper ædiles, qui [illegible] ædificiorum publicorum, annonæ, & locandorum tituum publicoru[illegible] quæſtor, qui ærarij publici curam habebat. Atque hi erant præcipui [illegible] magiſtratus, in cæteris omnibus more, legibus & inſtitutis Roman[illegible]s [illegible] bant. Harum coloniarum duo genera erant, vt tradit Aſconius, quæd[illegible] ium Roman. & quædam Latinæ coloniæ ciuium Romanorum præte[illegible] omnia iura habebant, quæ ciues Romani obtinebant. Coloniæ vero [illegible] quæ ius Latij haberent, de quo infra dicturi ſumus. Quia vero crebra [illegible] niarum mentio apud Liuium fit, & earum cognitio non parum ad [illegible] Romani magnitudinem maieſtatemque intell gendam conferr, ideo [illegible] coloniarum ſer em ex Onuphrij Panuinij ſcriptis collectam aſſcribere [illegible] tiam Lectoris libuit.

Coloniæ ciuitates Romanorum.

I. COLONIA CÆNINA ABORIGINVM.

PRimum omnium Colonia à Romulo facta eſt bello primo Sabino, C[illegible] na Græci generis non ignobilis vrbs. Trecenti eo deducti ciues coloni [illegible] runt, anno ab vrbe condita 4. Dionyſius lib. 2.

II. COLONIA ANTENNÆ ABORIGINVM.

HÆc eodem anno, quo Cænina bello primo Sabino finito, colonia à [illegible] mulo deducta fuit. vrbs fuerat Græcorum Aboriginum, qui Sic[illegible] pulerunt, quemadmodum Cænina, trecenti eo etiam ciues Coloni [illegible] anno vrbis conditæ 4 Dionyſius lib. 2.

III. COLONIA CRVSTVMERIVM ALBANORV[M.]

CRuſtumerium quæ antea colonia Albanorum fuerat, eodem bello [illegible] Romulo, Romana Colonia facta fuit, anno vrbis 4. Dionyſius lib. 2. [illegible]

IV. COLONIA MEDVLLIA LATINORVM.

MEdullia, aliæque vrbes Latinæ audita Romuli virtute ſe ipſæ e[illegible] re. hæ Coloniæ Romanæ factæ, anno vrbis 5. Dionyſius libro 2. & [illegible] Medullia olim Colonia à Romulo deducta ad ſuos defecit. ſub Tullio [illegible] lio rege.

V. COLONIA.

Ex Dionyſio. Cum Medullia deducta anno vrbis 5.

VI. COLONIA CAMERIA ALBANORVM.

ROmulus & Tatius reges, quum bello Camerinos viciſſent. Cam[illegible] quæ Colonia Albanorum fuerat, Coloniam Romanam deduxerunt [illegible] vrbis conditæ 5.

VII. COLONIA FIDENÆ ALBANORVM.

ROmulus Fidenatibus inſigni prælio ſuperatis, vrbeque eorum capta [illegible] denas coloniam Romanam fecit idibus Aprilis, anno vrbis 13. duob[illegible] libus & quingentis colonis eo deductis. Hæc vrbs olim Albanorum c[illegible] fuerat, deducta à maximo natu ex tribus fratribus Albanis, quorum [illegible] Cruſtumeriam, alter Nomentum colonias fecerant, Dionyſius libr 2. [illegible] tarchus. Liuius vero lib. 4 à Cornelio Coſſo, T. Quinctio primo Coſ[illegible] vrbis 326. Fidenis colonorum additus numerus, agerque iis bello int[illegible] ptorum aſſignatus. Biennio vero poſt noui coloni à Fidenatibus occi[illegible] excidium attulerunt.

VIII. COLONIA OSTIA.

ANco Martio Rege ſylua Meſia Veientibus adempta, vſque ad mare imperium prolatum, & in ore Tyberis Oſtia colonia condita. Dionyſius libr. 1. & 3. Liuius lib. 1. item lib. 27. Eadem die hi populi in ſenatum venerunt, Oſtienſis, Alſienſis, Antias, Minturnenſis, Sinueſſanus, & à ſupero mari Senenſis. Quum vacationes ſuas quiſque populus recitaret, nullus quum in Italia hoſtis eſſet, præter Antiatem Oſtienſemque, vacatio obſeruata eſt, & earum coloniarum iuniores iureiurando adacti ſupra quadraginta non pernoctaturos eſſe extra mœnia ſuæ coloniæ, donec hoſtis in Italia eſſet. Item libr. 36. Senatus decreuit, vacationem rei naualis his colonis non eſſe, Oſtia & Fregena, Caſtrum nouum, & Pyrgi, Antium, Tarracinæ, Minturnæ & Sinueſſa fuerunt. Florus ex Liuio lib 79. Oſtiam coloniam Marius expugnauit & crudeliter diripuit. De hac quoque colonia mentionem faciunt, Eutropius libr. 1. Plinius lib. 3

IX. COLONIA LATINA SIGNIA.

SVperbus Tarquinius colonias deduxit Signiam & Circeos, illam caſu dum milites caſtris hybernis retinet, Circeos ductus loci opportunitate. In qua Titum in illa Sextum filios præfecit. Dionyſius lib. 4. & Liuius lib. 1. Tarquinius Superbus rex Signiam Circeoſque colonos miſit, præſidia vrbi futura terra mari que, & lib. 2. Ap. Claudio & P. Seruilio Coſſ. anno vrbis 259. Signia colonia, quam rex Tarquinius deduxerat, ſuppleto numero colonorum iterum deducta eſt. Sex Iulius Frontinus in lib de Coloniis. Signia muro ducta colonia, militibus & triumuiris munita, iter populo non debetur. Ager eius militibus Auguſteis in nominibus eſt adſignatus Hæc vna ex XIIX. coloniis bello Punico ſecundo populo Romano fidelibus fuit. Quum enim 30. tum eſſent coloniæ populi Romani, 12. ex his negarunt eſſe, vnde milites pecuniamque darent, XIIX. vero coloniæ milites ex formula paratos eſſe, vt ſi pluribus opus eſſet, plures daturos, ſi quicquid aliud imperaret, velletque populus Romanus, enixe facturos polliciti ſunt. Ne nunc quidem poſt tot ſecula ſileantur fraudenturue laude ſua. Signini fuere & Norbani, Siticulani, Brundiſini, Fregellani, Luceriui, Venuſini, Adriani, Firmani, & Ariminenſes, & ab altero mari Pontiani, Peſtani & Coſſani, & mediterranei Beneuentani, Æſernini, Spoletani, Placentini, & Cremonenſes. Harum coloniarum ſubſidio totum imperium populi Romani ſtetit. Ita Liuius lib. 27. De hac colonia Strabo lib. 5.

X. COLONIA CIRCEII.

HVius coloniæ præter ſupra citata auctorum loca, meminerunt Cicero l. 3. de natura Deorum. Circeum? inquit, coloni noſtri Circeienſes religione colunt Dionyſius lib 8. vbi Coriolani exulis Romani facta contra Romanos deſcribit. Item Liuius lib. 2. 27 & 29. & Plutarchus in Coriolano. Hæ autem ſunt ſub regibus deductæ coloniæ.

XI. COLONIA ECETRÆ.

AP. Claudio & P. Seruilio Coſſ. anno vrbis 259. Volſcis à Seruilio victis in agrum de eis captum Ecetras colonos miſſos fuiſſe, tradit libro 6. Dionyſius, quos cum Aurunci pellere voluiſſent, bellum Romanum in ſe conuerterunt.

XII. COLONIA VELITRÆ.

BEllo Volſco anno ſequenti, poſtquam Ecetræ colonia facta fuerat à Virginio, T Vetuſio Coſſ. Volſcis deuictis, Veliternus ager eſt ademtus, Velitras coloni ab vrbe miſſi, & Colonia deducta, ita Liuius l. 2. Idem Geganio &

P. Minutio Coſſ. Veliteris auxere numerum colonorum Romani, & Dion lib. 7. vitis creatis Velitras Volſcorum vrbem, Frontinus de colonis Ve oppidum lege Sempronia fuerat deductum. Poſtea Claodius Cæſar agr ius limitibus Auguſteis conſitum, militibus eum adſignari iuſſit.

XIII. COLONIA NORBA.

T. Germanio & Publio Minutio coſſ. anno vrbis 262. Norbam in m nouam coloniam, quæ arx in Pomptino eſſet, miſerunt, & Dionyſiu 7. Norbam deducta colonia Latinorum vrbem, non incelebrem, & L u rum lib. 6. Priuernates etiam Norbam atque Setiam finitimas coloni manas incurſione ſubita depopulati ſunt. idem de ea lib. 27. ſcribit.

XIV. COLONIA CIVIVM ROMANORVM ANTIV

Liuius libro 3. T. Æmilio II. & Q. Fabio coſſ anno vrbis 287 Antium niam deduxere Triumuiri T. Quintus, A. Virginius, & P. Furius, ide 290. A. Poſthumio. Albo Sp. Furio coſſ. colonia Antium ſuſpecta ad Æ tranſiiſſe, & lib. 8. L. Furio Camillo, C Menio, coſſ anno 416. Antium colonia miſſa, cum eo, vt Antiatib. permitteretur, ſi & ipſi aſcribi colon lent. Naues inde longe abactæ, interdictumque marchi Antiati popul & ciuitas data. Hæc omnium prima ex Latina ciuium Romanorum co facta eſt, Frontinus Antium populum deduxit, iter populo non debet ger eios in laciniis eſt aſſignatus. Tranquillus in Nerone capitul. 9. An coloniam deduxit, aſſcriptis veteranis à prætorio, additiſque per dom translationem ditiſſimis primipilarum, vbi & portum operis ſumptuo mi fecit. Hoc anno vrbis 804. Neroni 4. & Coſſo Cornelio, coſſ. factum tradit lib. 15. Tacitus, vbi ita eo anno ait: Veterani Terenium & Antium a pti. Plinius libro 8. cap. 4. in Latio, inquit, quondam Aphroditium nunc tium colonia. Florus ex Liuio in Epitoma lib. 80. C. Marius Antium At & Lauinium deuaſtauit colonias. De ipſa colonia Liuius libr. 26. & 36 minit.

XV. COLONIA VITELLIA.

QVo potiſſimum anno colonia in Æquos deducta fuerit Vitellia, ab ctoribus non traditur: Ego eam domitis Æquis præſidij cauſa circa num vrbis 295. factam fuiſſe opinor, quo tempore aliquot deuictis Æ triumphi primum acti ſunt. Huius Coloniæ Liuius lib 5. L. Lucretio Fl & Ser. Sulpicio Camerino coſſ. anno vrbis 361. ita meminit: Vitelliam co niam Romanam in agro ſuo Æqui expugnant. Vitelliam etiam Colon Tranquillus in Vitellio c. 1. commemorat.

XVI. COLONIA LATINA ARDEA.

M. Fabio Vibulano, Poſthumo Ebutio Cornicine coſſ. anno vrbis 312 factum, vt quoniam ciuitas Ardeatium inteſtino tumultu redacta paucos eſſet, colonico præſidii cauſſa aduerſus Volſcos ſcriberentur. Ho lam relatum in tabulas, vt plebem tribunoſque falleret, iudicij reſcind conſilium initum. Conſenſerant autem, vt multo maiore parte Rutulo colonorum, quam Romanorum ſcripta, nec ager vllus diuideretur, ni qui interceptus iudicio infami erat, nec ulli prius Romano ibi quam o bus Rutulis diuiſus eſſet, gleba vlla agri aſſignaretur. Sic ager ad Ardeate dijt. Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendam creati. Agrippa Mene & Titius Cloelius Siculus. M. Ebutius Elua, ita Liuius lib. 4. Frontinus de lonis, Ardea oppidum Imperator Hadrianus cenſuit. Iter populo non de tur, ager eios in lacineis eſt adſignatus, Liuius lib. 27. Q. Fabio Max. V Fuluioq. Flacco 4. coſſ. 30, inquit, tunc coloniæ populi Romani erant F du

duodecim quum omnium legationes Romæ eſſent, negauerunt conſulibus eſſe, vnde milites pecuniamq; darent. Hæ fuere Ardea, Nepet, Sutrium, Circeii, Alba, Carſeoli, Sueſſa, Sora, Setia Cales, Narnia, Interamna. Eaſdem lib. 29. Liuius colonias Latinas vocat, quas ob id punitas fuiſſe refert acerbiore ſelectu & cenſu, tributoque ſtipendij nomine indicto.

XVII. COLONIA LAVICI.

Liuius libro quarto, anno vrbis 336. Senatus frequens cenſuit coloniam Lauicos deducendam, coloni ab vrbe mille & quingenti miſſi, bina iugera ceperunt. Lauici oppidum in Latio Præneſte verſus erat, à quo via Lauicana, quod Cicero pro Planco municipium vocat. Hæ vero ſunt coloniæ omnes populi Romani deductæ poſt reges exactos, ante vrbem à Gallis Senonibus captam, 120. annorum interuallo, quas vt opinor, Sextus Pompeius priſcas Latinas colonias vocat, vt diſtinguerentur à nouis, quæ poſtea à populo deductæ ſunt.

XVIII. COLONIA SATRICVM C. R.

Liuius libro ſexto anno vrbis 370. largitor voluntatius repente ſenatus factus Satricum coloniam duo millia ciuium Romanorum deduci iuſſit, bina iugera & ſemiſſes agri aſſignati. Hæc Colonia in Latio fuit, vt idem Liuius tradit.

XIX. COLONIA LATINA SVTRIVM, alias Iulia Sutrina.

Paterculus lib. 1. poſt ſeptem annos, quam Galli vrbem ceperunt (is fuit annus vrbis 371.) Sutrium deducta colonia eſt, & poſt annum Setia. Feſtus Sutrium municipium ſui iuris vocat. Frontinus colonia Sutrium ab oppidanis eſt deducta ante limites, &c. Plinius lib. 3. c 5 in regione 7. Tuſcia coloniæ Ruſſellana, Senenſis, Sutrina de hac colonia Liuius lib. 27. & 29.

XX. COLONIA LATINA SETIA alias SETINA.

HÆc Velleio auctore anno poſt Sutrium colonia facta eſt. Frontinus. Setia muro ducta colonia triumuirali lege eſt munita, iter populo debetur P. .. Ager eius in abſoluto ex occupatione à militibus tenebatur. De hac Liu. lib. 7. 27. & 29. mentionem facit.

XXI. COLONIA LATINA NEPET.

Paterculus lib 1. poſt ſeptem annos quam Galli vrbem ceperunt Sutrium deducta colonia eſt, & poſt annum Setina, nouemque interiectis annis Sepet Is igitur fuit annus vrbis 381. Frontinus de coloniis. Colonis Nepenſis ager Nepis eadem lege ſeruatur, qua & ager Faliſcorum. Nepet igitur legendum eſſe ex Priſciano liquet, hanc coloniam Liuius lib. 27. & 29 commemorat, & Feſtus municipium ſui iuris eſſe refert.

XXII. COLONIA LATINA CALES AVSONVM.

Liuius lib. 8. M Valerio Coruo 4. & M. Attillio Regulo coſſ deſignatis retulerunt de colonia Cales deducenda factoque SC. vt duo millia quingenti homines eo ſcriberentur Triumuiros coloniæ deducendæ, agroque diuidundo creauerunt K Duilium, T. Quintium, & M Fabium. Paterculus lib. 1 Sp. Poſthumio, Veturio Caluino coſſ. Cales deducta colonia, de ea Liuius libris 27 & 29 ſcribit: Hanc coloniam Cicero in Rullum municipium vocat.

XXIII COLONIA ANXVR TARRACINÆ.

Liuius lib. 8. L. Æmylio Mamercino, C, Plautio Deciano Coſſ. anno vrbis conditæ 425 Anxur trecenti in coloniam miſſi ſunt. Bina iugera agri acceperunt. Paterculus lib. 1. In ſequentibus conſulibus Sp. Poſthumio & Philone

munere anni vacauerunt. Tūc Sora atque Alba deductæ Coloniæ, Frontinus de Coloniis. Sora muro ducta Colonia, deducta iuſſu Cæſaris Auguſti, iter populo debetur pedum 15. Ager eius limitibus Auguſteis Veteranis eſt adſignatus. Plinius lib. 2. cap. 5. Regio ea à Tyberi prima Italiæ ſeruatur ex inſcriptione Auguſti, intus Colonia Capua, Aquinum, Sueſſa, Veneſrum, Sora, Theanum. De eadem Liuius lib. 27. & 29. Soram Cicero pro Planco municipium nominat.

XXXII. COLONIA L. ALBA.

Liuius l. 10. Sora & Alba coloniæ deductæ. Albæ in Æquos ſex millia colonorum ſcripta. Florus ex Liuio in Epitoma l 72. Æſernia & Alba coloniæ ab Italicis obſeſſæ ſunt. De eadem Liuius lib. 27 & 29.

XXXIII. COLONIA L. CARSEOLI.

Liuius l. 10. M. Liuio Dentre. Q. Æmilio Coſſ anno vrbis 425. Marſorum agrum vt tueri, in quem colonia Carſeoli deducta erat, quatuor millib hominum ſcriptis. Velleius l. 1. Sora atq; Alba deductæ Coloniæ: & Carſeoli poſt biennium. De eadem Liuius lib. 17. & 29.

XXXIV. COLONIA L. NARNIA NEQVINVM.

Liuius l. 12. M. Fuluio Pætino, & T. Manlio Torquato Coſſ. anno vrbis 455. Nequinum in deditionem populi Romani venit, colonia eo aduerſus Vmbros miſſa à flumine Narnia appellata. Plutarch. in Tito Quintio colonias deduxit ante conſulatum Narniam & Conſam. De eadem lib. 27. & 29.

XXXV. COLONIA MINTVRNÆ.

Liuius libro 19. Tum de præſidio regionis depopulatæ à Samnitibus agitari cœptum Itaq; placuit, vt duæ coloniæ circa Veſtinum & Falernum agrum deducerentur, vna ad Oſtium Lyris fluuii, quæ Minturnæ appellata, altera in ſaltu Veſtino Falernum cõtingente agrum, vbi Synope dicitur, Græca vrbs fuiſſe: Sinueſſa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum eſt, vt plebiſcito iuberetur, P. Sempronius prætor Triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. Nec qui nomina darent facile inueniebantur, quia in ſtationem ſe prope perpetuam infeſtæ regionis non in agros mitti rebantur. Hoc autem App. Claudio 2. & L. Volumnio 2. Coſſ. factum eſt, anno vrbis 458. Eas vero non niſi anno ſequenti deductas his verbis refert Velleius. At Fabio Quinto & Decio Mure 4. Coſſ. quo anno Pyrrhus regnare cœpit, Sinueſſam Minturnaſque miſſi coloni. De colonia Sinueſſa Liuius lib. 28. & 29.

XXXVI. COLONIA MINTVRNÆ.

HÆc Liuio & Velleio auctoribus eodem anno, quo Sinueſſa colonia deducta eſt. De qua ſcribit Frontinus. Minturnæ muro ducta colonia, deducta à C. Cæſare. Iter populo non debetur, eius ager pro parte, in iugeribus eſt adſignatus, cæterum in abſoluto relictus. Plinius lib. 3 colonia Minturnæ Lyri amne diuiſa, Glancio appellata. Oppidum: Sinueſſa extremũ in adiecto Latio. De hac colonia Cicero pro Planco, Dionyſius lib. 1. Liui. lib. 27. 29. Ptolomæus mentionem faciunt.

XXXVII. COLONIA VENVSIA.

PAterculus lib. 1. Sinueſſam Minturnaſque coloni miſſi poſt quadriennium Venuſiam anno vrbis 463. Liuius lib. 31. P. Sulpicio Galba 2. C. Aurelio Cotta coſſ. anno vrbis 554. Triumuiri creati ad ſupplendum Venuſinis colonorum numerum, quod bello Hannibalis attenuatæ vires eius coloniæ eſſent: Terentius Varro, T. Quintius Flaminius, P. Cornelius, Cn. F. Scipio.

C Terentius Varro, T. Quintius Flamininus. P. Cornelius, Cn. F Scipio
lonos Venuſiam adſcripſerunt Plinius lib 3.c.11. Dauniorum præter ſu
ctas colonia Venuſia. De eadem Liuius lib 2 .

XXXVIII. COLONIA SENA.

FLorus ex Liuio coloniæ deductæ ſunt Caſtrum Sena , Hadria an
Hoc ego magis factum fuiſſe anno vrbis 471. quo Senonibus à P. Do
ad internecionem exſis hæ in eorundem agris coloniæ ductæ ſunt Ha
tem in Senonum agro ſupero mari adiacente deductam fuiſſe ſic ex
lib.27 intelligitur C. Claudio Nerone , M. Liuio Salinatore 2. Coſſ
maritimos, qui ſacroſanctam vacationem dicebantur habere , dare
cogebant nullius obſeruata. Oſtienſis. Alſienſis, Antias, Anxuras, Min
ſis, Sinueſſanus, & à ſupero mari Senenſis. De colonia Senenſi mention
cit Tacitus. lib 21.

XXXIX. COLONIA HADRIA.

HÆc eodem anno, quo Sena deducta colonia fuit auctore Liuio, de
dem etiam meminit lib.27.

XL. COLONIA COSSA, alias CONSA.

PAterculus lib.1. Coſſam vt Pæſtum Fabio Dorſone vt Claudio Cani
no vrbis 481. coloniæ deductæ ſunt. Florus & Liuio in Epitoma
coloniæ deductæ ſunt. Poſſidonia & Conſa, Plinius lib 3. cap. 5. In regi
Etruriæ ab eo tractu Vmbria portuſque Telamon , Coſſa Volcienſium
pulo Romano deducta . victi enim aliquot annis ante fuerant Volſi
Vulſinienſes à Tit. Coruncanio, de quibus etiam triumphauit. Liuius
L. Furio Purpureone, M. Claudio Marcello Coſſ Coſſanis poſtulantib
ſibi colonorum numerus augeretur, mille adſcribi iuſſi, dum ne quis in
numero eſſet, qui poſt L. Cornelium & T. Sempronium Coſſ. hoſtis
Plutarch. in T. Quintio refert, eum adoleſcentem, & Narniam & Co
lonias deduxiſſe. Coſſam Cicero in Verrem municipium vocat. Dec
Liuius lib.27. Hæc noſtra ætate Ortebellum dicitur.

XLI. COLONIA PÆSTVS, alias POSSIDONIA.

PÆſtus quæ & Poſſidonia dicta eſt, eodem anno, quo Coſſa colonia d
cta fuit, vt ex Velleio & Liuio videmus. De ea ita etiam ſcribit Liuiu
27. Et ab altero mari Pontiani, Pæſtani, & Caſſani. Strabo lib. 5. Picen
Hadria Romani colonos in Poſſidoniatem ſinum deduxere, vrbs Poſſ
Pæſtus dicta eſt in medio ſinu, collocata ab Sybaritis , quos Lucani, Lu
Romani expulere. Inſalubris vrbs ob amnem in paludes diffuſum.

XLII. COLONIA ARIMINVM.

FLorus ex Liuio lib.15. coloniæ deductæ Ariminum in Piceno, Beneue
in Samnio. Paterculus lib.1. P. Sempronio Sopho, & Appio Cæci F.
anno 481. Ariminum & Beneuentum coloni miſſi. Strabo lib. Arim
Vmbrorum colonia, vt Rauenna vtraque Romanos habet inquilinos P
lib.3. cap. 15. Octaua regio determinatur Arimino, Pado, Appennino,
fluuius Cruſtuminum, Ariminum, colonia cum Amnibus, Arimino, & Ap
Fluuius hinc Rubicon quondam finis Italiæ. Eutropius lib. 2. Semp
Sopho, & Ap. Claudio Coſſ. conditæ à Romanis ciuitates Ariminum in
lia Beneuentum in Samnio. De eadem colonia Cicero pro Cæcinna. L
lib.27. & 29.

XLIII. COLONIA BENEVENTVM CONCORDIA

HÆc colonia eo anno, quo Ariminum Liuio, Velleio, & Eutropio au
bus deducta eſt. De qua ſic ſcribit Frontinus in lib de coloniis, Bene

...m muro ducta colonia, Concordia dicta. Deduxit Nero Claudius Cæſar, ...t populo non debetur. Ager eius lege 3. viral. Veteranis eſt adſignatus. ...udinum alias Caudium oppidum muro ductum, iter populo non debetur ... à Cæſare Auguſto coloniæ Beneuentanæ cum territorio ſuo eſt adiudica...m. Ager eius Veteranis fuerat adſignatus, poſtea menſuratus limitibus & ...ſitu. Sext. Pompeius: Beneuentum (inquit) colonia quum deduceretur, ...pellari cœptum eſt, melioris ominis cauſſa. Namque eam vrbem antea ...ræci incolentes Maleuentum appellarunt. Et Plin. lib. 3. cap. 11. Cætera in... in ſecunda regione Hirpinorum colonia vna Beneuentum auſpicatus ...utato nomine, quæ quondam appellata Maleuentum: Polybius lib 3 Hannibal Beneuentum coloniam diripuit. De eadem Liuius lib. 27.

XLIV. COLONIA FIRMVM.

HÆc eodem anno, quo Caſtrum Velleio auctore in initio primi belli Punici deducta colonia eſt. De qua Liuius lib. 27.

XLV. COLONIA CASTRVM NOVVM.

FLorus ex Liuio in Epitoma libri 11. coloniæ deductæ, Caſtrum, Sena, Hadria. Hoc autem factum eſt anno vrbis 465. Paterculus lib. 1. Longe poſt deductam ſcribit: ait enim. Initio primi belli Punici Firmum & Caſtrum colonis occupata, is annus vrbis fuit 489. Liuius lib. 36. Senatus decreuit vacationem rei naualis non eſſe colonis maritimis. Oſtia, Fregena, Caſtrum nouum Pyrgi: Velleii vt approbem ſententiam potius quam Liuii, facit, quod Tuſci nondum victi erant, vt in his coloniæ adhuc deducerentur.

XLVI. COLONIA ÆSERNIA.

VElleius lib. 1. initio belli Punici Firmum & Caſtrum colonis occupata, & poſt annum Æſernia. Ergo anno vrbis 491. Florus ex Liuio lib. 16 colonia Æſernia deducta eſt. Frontinus de coloniis; Æſernia colonia deducta lege Iulia iter populo debetur pedum 10. ager eius limitibus Auguſteis eſt adſignatus. Florus in Epitoma lib. 73. Æſernia vt Alba coloniæ ab Italicis obſeſſæ ſunt. Idem lib. 73. Æſernia colonia cum M. Marcello in poteſtatem Samnitium venit. De eadem Liuius lib. 27.

XLVII. COLONIA ALSIVM.

PAterculus lib. 1. poſt 22. annos Æſulum & Alſium colonis occupata ſunt. Liuius lib. 27 colonis maritimis vacatio obſeruata non eſt, Oſtienſis, Alſienſis, Antias, Anxuras, Minturnenſis, Sinueſſanus & Senenſis.

XLVIII. COLONIA ÆSVLVM.

HÆc auctore Velleio eodem anno quo Alſium colonia deducta eſt, fuit is annus vrbis conditæ 507.

XLIX. COLONIA FREGENÆ.

FLorus ex Liuio in epitoma libri 19. Coloniæ deductæ ſunt, Fregenæ in agro Salentino Brunduſium. Paterculus lib. 1. Fregenas poſt biennium colonia deducta eſt. Liuius lib. 36. Senatus decreuit colonias maritimas vacationem rei naualis non habere. Oſtia, Fregenæ, Caſtrum nouum, Pyrgi.

L. COLONIA BRVNDVSIVM.

PAterculus Fregenæ poſt biennium proximoque anno Torquato Semproniog, Coſſ. Brunduſium anno vrbis 510. Florus coloniæ deductæ ſunt Fregenæ & in agro Sallentino Brunduſium. De eadem Liuius lib. 27. & 29.

LI. COLONIA SPOLETIVM.

FLorus Epitoma libri 20. Vmbris victis Spoletium colonia deducta eſt. Paterculus lib. 1. Brunduſium & poſt triennium Spoletium coloniæ deductæ.

ctæ ſunt. Quo anno Floralium Ludorum factum eſt initium. Liu lib. 22. Hannibal interim recto itinere per Vmbriam vſque ad Spoletium venit, ... pulſus coniectans ex vnius coloniæ viribus quanta moles Rom. vrbis ... Et Cic. pro Balbo, Spoletinus T. Maerinus vnus ex his, quos C. Marius ... te donaſſet, dixit cauſam ex colonia Latina in primis firma & illuſtri. ... lo poſt, ſed cum lege Appuleia coloniæ non eſſent deductæ, qua lege S... nus, C. Mario tulerat, vt in ſingulas colonias ternos ciues Romanos ... poſſit. De eadem Liuius. lib. 27.

LII. COLONIA VALENTIA.

PAterculus Torquato Sempronioque Coſs. Brunduſium & poſt trien... Spoletium, poſtquam biennium deducta Valentia, anno vrbis 5?5 ... 35. de eiuſdem coloniæ reſtitutione (vt puto loquens) ita ait, L. Quinct... Domitio coſſ. anno vrbis 563. Vibonem colonia deducta eſt, ex S. C. p... ſcito tria millia & ſeptingenti pedites ierunt 300. equites, Triumuiri ... xerunt eos, Q. Neuius. M. Minutius, M. Furius Craſſipes, quinta dena ... agr. data in ſingulos pedites ſunt, duplex equitibus. Brutiorum proxime... rat ager. Brutii ceperant de Græcis. Strabo lib. 6. Poſt Côſentiam Hippo... eſt Locrorum ædificium, quod Brutiis eripuere Romani & Vibonem V... tiam appellauere.

LIII. COLONIA LATINA PLACENTIA.

Q. Aſconius Pedianus in Piſonianam. In annalibus eorum qui Punic... bellum ſecundum ſcripſerunt tradi video Placentiam coloniam d... ctam prid. Kal. Ianuarij T. Sempronio Lôngo, & Publico Cornelio Sci... patre Africani Coſſ. Primo anno eius belli, vrbis 536. Sex millia hom... noui coloni deducti ſunt. In quibus equites deducendi fuit cauſſa, vt ... nerentur Gallis, qui eam partem Italiæ tenebant, deduxerunt tres viri P. C... nelius Aſina, P. Papyrius Maſo & Cneius Pompeius alias Cneius Co... Scipio. Eamq; coloniam 53. deductam eſſe inuenimus. Deducta autem ... Florus lib. 20. in Epitoma. Coloniæ deductæ ſunt in agro de Gallis capt... centia & Cremona. Paterculus libro primo: Sub aduentu in Italiam Ha... balis Cremona atque Placentia deductæ coloniæ. Polybius lib. 3. ſic ſcri... P. Scipione, T. Sempronio Coſſ. Cremonam trans Padum & Placenti... Padum deduxere C. Lutarius vir conſularis, aliique duo prætorii vi. u... quos Boij fugarunt & Mutinam compulere, deducta ſunt ſex millia ci... intra trigeſimum diem adeſſe iuſſa. Plutarchus in Hannibale. Romani ... centiam Cremoniamque colonos deduxere. Plinius lib. 3. cap. 15. In ... regione Italiæ coloniæ Parma & Placentia. De eadem Liuius lib. 21. & Ta... lib. 18 mentionem faciunt. Hanc Cicero in Piſonem municipium & ... municipium ſui iuris vocant.

LIV. COLONIA LATINA CREMONA.

HÆc eodem anno quo Placentia, Polybio, Liuio, Velleio & Plutarch... ctoribus deducta eſt, de qua ſic ſcribit Cornelius Tacitus lib. 19. ... tus Cremonam habuit anno 286. à primordio ſui condita erat T. Sem... & Cornelio Coſſ. ingruente in Italiam Hannibale propugnaculum adu... Gallos trans Padum agentes, & ſi qua alia vis per Alpes irrueret. Igitur n... ro colonorum opportunitate fluminum, vbere agri annexu, connubi... tium adoleuit, floruitque bellis externis intacta ciuilibus infelix. Liu... Galli Placentiam inuaſerunt, & direpta, traiecto Pado ad Cremonam d... eandam pergunt: Vicinæ vrbis audita clades ſpacium colonis dedit ad cla... das portas duarum coloniarum alteram captam, alteram oppugnari. Id... libro 35. Cremonenſium & Placentinorum colonorum turba, qui ... quere

quebantur Cornelium Cethegum conſulem triumphantem de Gallis, Inſubribus & Cænomanis. Et libro 37. Cremona & Placentia colonis auctæ. Plinius lib. 3. cap. 19. In mediterraneo regionis 10. coloniæ Cremona, Brixia, Cænomanorum agro Venetorum Ateſte, Ptolomæus lib. 3. cap 1. Cænomanorum qui ſub Venetia ſunt ciuitates, Cremonia colonia,

LV. COLONIA PVTEOLI CIVIVM Romanorum.

Liuius lib. 34. P. Africano maiore, 2. & T. Sempronio Coſſ. anno 560. Coloniæ ciuium Romanorum deductæ ſunt Puteolos. Vulturnum, Linternum triceni homines in ſingulas. Paterculus lib. 1. eodem temporum tractu, quanquam apud quoſdam ambigitur. Puteolos Salernumque atque Buxentum miſſi coloni. Rurſum Liuius lib. 41. Puteolos Salernumque & Buxentum adſcripti coloni, qui nomina dederant, quum ob id ſe pro ciuibus Romanis ferrent, ſenatus iudicauit, non eſſe eos ciues Romanos, Frontinus. Puteoli colonia Auguſta: Auguſtus deduxit. Iter vno latere populo debetur, P. 30. Ager eius in Iugeribus veteranis, & tribunis legionariis eſt adſignatus, Feſtus. Puteolos vnam ex his præfecturis aliquando fuiſſe dicit, in quas præfecti populi Romani ſuffragiis creati mittebantur. Tacitus libro 14. vetus oppidum Puteoli Ius coloniæ, & cognomentum à Nerone adipiſcitur, Strabo libro quinto. Puteoli Cumanorum emporium bello Hannibalis à Romanis incolis auctum nomen accepit à puteis vel à putore, antea Dycearchia dicebatur.

LVI. COLONIA SALERNVM CIVIVM ROMAN.

Liuius libro 34. P. Cornelio Scipione Africano 2. T. Sempronio Longo Coſſ. anno 560. coloniæ ciuium Roman deductæ ſunt Puteolos, Vulturnum, Liternum triceni homines in ſingulas. Item Salernum Buxentumque coloniæ ciuium Romanorum deductæ ſunt. Deduxere triumuiri. T. Sempronius Longus qui tum Coſ. erat, Marcus Seruilius, C. Minutius Thermus: Ager diuiſus eſt, qui Campanorum fuerat. Eadem Paterculus libro 1. Strabo lib. 5. Romani Salernum cuſtodiæ gratiâ munierunt, de ea & Appian. 1. bellorum ciuilium.

LVII. COLONIA BVXENTVM C. R.

EOdem anno quo Puteolos Salernumque & Buxentum colonia deducta, vt Liuius & Patereulus tradunt. De eadem Liu. lib. 30. Sp. Poſthumio Albino, Q. Marcio Philippo Coſſ anno vrbis 568. Triumuiri ad colonos ſcribendos Sipontum mari ſupero, Buxentum infero deſertas colonias ab Tit. Mænio Pr. vrbis creati ſunt, L. Scribonius, M. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus.

LVIII. COLONIA VVLTVRNVM C. R.

HÆc cum tribus ſuprâſcriptis colonia deducta eſt. De qua Frõ. ſic ſcribit: Vulturnum muro ducta colonia iuſſu imper. Cæſaris eſt deducta, iter populo debetur pedum 20. Ager eius in nominibus villarum, & poſſeſſorum eſt adſignatus Varro lib. 4. de lingua Latina. Nam & colonia noſtra Vulturnum & Deus Tyberinus. Hæc colonia inter eas præfecturas à Feſto refertur, in quas præfecti à populo Romano creati mittebantur.

LIX. COLONIA LINTERNVM C. R.

EThæc cum Vulturno & tribus reliquis eodem anno colonia facta. De qua ita ſcribit Frontinus, Linternum muro ductum, colonia ab Auguſto deducta, iter populo debetur, P. 120. Ager eius in iugeribus veteranis eſt adſignatus. Hæc eodem iure præfectura aliquando fuiſſe à Feſto refertur, quo Vulturnum.

LX.

LX. COLONIA SIPONTVM C. R.

Liuius lib.34 Scipione Africano 2.& Sempronio Longo Coſſ. Sipont[illegible] agrum, qui Hirpinorum fuerat colonia ciuium Roman. triumuiri, [illegible]nius Brutus, M. Bæbius Tamphilius,& M. Heluius deduxerunt. Hæc co[illegible] Liuio auctore deſerta colonia, cum Buxento reſtituta eſt.

LXI. COLONIA TEMPSA C. R.

Liuius eodem anno quo Sipontum, Tempſam, item, Crotonem ciu[illegible] Roman. Coloniæ deductæ ſunt: Tempſanus ager de Brutiis capt[illegible] Brutij Græcos expulerant. Tempſam L. Cornelius Merula & C. Salon[illegible] duxerunt.

LXII. COLONIA CROTON C. R.

Liuius lib.34. Africano 2.& Longo Coſſ. anno 560. Tempſam & Cro[illegible] ciuium Roman. coloniæ deductæ. Crotonem Græci habebant. Triu[illegible] Cn. Octauius, L. Æmilius Paulus, C. Platorius Crotonem deduxerunt.

LXIII. COLONIA PIRGI.

HÆc eodem anno colonia deducta eſt, qua ſuperiores, de qua ſic[illegible] lib. 36. Liuius P. Scipione Naſica, M. Attilio Glabrone Coſſ. Sena[illegible] creuit colonias maritimas vacationem rei naualis non habere. Oſtia, [illegible]næ, Caſtrum nouum, Pirgi, Antium, Taracinæ, Minturnæ, Sinueſſaque.

LXIV. COLONIA LATINA BONONIA.

Liuius lib. 37. M. Fuluio Nobiliore, & Cn. Manlio Vulſone Coſſ. anno [illegible] ante diem 3. Kal. Ianuarias Bononiam Latina colonia ex ſenatuſco[illegible] L. Valerius Flaccus, M. Attilius Serranus, L. Valerius Teppo Triumuiri [illegible]xerunt. Tria millia hominum ſunt deducta, equitibus ſeptuagena ing[illegible] teris colonis ſo. ſunt data. Ager captus de Gallis Boijs fuerat, Galli T[illegible] pulerant. Paterculus lib.1. C. Manlio Vulſone, M. Fuluio Nobiliore Co[illegible] nonia deducta colonia. Feſtus Bononiam municipium ſui iuris app[illegible] Plinius lib. 3. cap. 15. in regione 8. quæ determinatur Arimino, Pado, A[illegible]nino intus, coloniæ Bononia Felſina vocitata, quum princeps Etruriæ [illegible] Brixillum, Mutina, Parma, Placentia, Pomponius Mela. lib. 2. cap. Vrb[illegible] quæ procul a mari habitantur opulentiſſimæ ſunt, ad ſiniſtram Patau[illegible] Antenoris. Mutina & Bononia Romanæ coloniæ.

LXV. COLONIA PISAVRVM.

Liuius lib. 39. P. Claudio Pulchro, L. Porcio Licino Coſſ. anno 570 colo[illegible] duæ Pollentia in Picenum, Piſaurum in Gallicum agrum deductæ [illegible]na iugera in ſingulos data, diuiſerunt agros, colonoſque deduxerunt [illegible] Triumuiri. Q. Fabius Labeo, M. & Q. Fuluij Flaccus & Nobilior. Pate[illegible] lib. 1. Quadriennium poſt Bononiam Piſaurum ac Potentia coloniæ de[illegible] Plutarchus in Antonio. Prodigia ante bellum Actiacum fuere, Piſauru[illegible] bem non longe ab Hadria, in qua Antonius colonos deduxerat, hiatu [illegible] abſorptum periiſſe.

LXVI. COLONIA POTENTIA aliàs POLLENTIA.

HÆc eodem anno cum Piſauro colonia deducta eſt, vt Liuius & Ve[illegible] tradunt.

LXVII. COLONIA AMVTINA C. R.

Liuius lib. 39. Q. Fabio Labeone, M. Claudio Marcel. Coſſ. anno 561 M[illegible] & Parma, coloniæ Romanorum ciuium ſunt deductæ. Bina millia [illegible]num in agro; qui proxime Boiorum & Tuſcorum fuerat. Octogena i[illegible]

Parm

armæ, quina Mutinæ acceperunt. Deduxerunt Triumuiri, M. Æmilius Lepidus, T. Æbutius Caius L. Quintius Criſpinus. De hac colonia Polybius lib. . Cicero Philippica 7. Plin. lib. 3. cap. 15. & Pomponius Mela lib. 2. mentionem faciunt.

LXVIII. COLONIA PARMA. C. R.

HÆc eodem anno, quo Mutina colonia facta eſt, vt paulo ante vidimus.

LXIX. COLONIA SATVRNIA. C. R.

Liuius lib. 39. Q. Labeone, & M. Marcello Coſſ. Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrum Caletranum eſt deducta, deduxerunt Triumuiri, Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio. T. Semp. Gracchus, Ptolomæus lib. 3. cap. 1. Tuſcorum mediterraneæ Saturnia colonia. Hanc coloniam inter eas præfecturas Feſtus enumerat, in quas præfecti quotannis à Prætore vrbis mitti ſolebant.

LXX. COLONIA LATINA AQVILEIA.

Liuius lib. 39. Q. Labeone & M. Marcello. Coſſ. illud agitabant in ſenatu, vti colonia Aquileia deduceretur, nec ſatis conſtat, vtrum Latinam an ciuium Romanorum deduci placeret. Poſtremo Latinam potius coloniam deducendam patres cenſuerunt. Triumuiri creati ſunt, P. Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Et lib. 40. P. Cornelio Cethego, M. Bæbio Tamphilio Coſſ. anno vrbis 573. Aquileia colonia Latina in agro Gallorum eſt deducta. Tria millia peditum, quinquagena iugera, Centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt, Triumuiri deduxerunt, qui ſupra. Velleius. Interiectoque triennio Aquileia & Grauiſcæ. Plinius lib. 3 cap. 17. In 10. regione Italiæ Venetia Natiſo cum Turro Præfluentes Aquileiam coloniam 12. millia paſſuum à mari ſitam Carnorum hæc regio. Strabo lib. 5. & Ptolemæus lib. 3 cap. 1. eius coloniæ meminerunt.

LXXI. COLONIA GRAVISCÆ.

Liuius lib. 40. P. Cornelio Cethego, M. Bæbio Tamphi. Coſſ. colonia Grauiſcæ deducta eſt in agrum Etruſcum de Tarquinienſibus quondam captum, quina iugera agri data. Triumuiri deduxerunt, C. Calphurnius Piſo, P. Claudius Pulcher & Caius Terentius Iſter: eiuſdem meminit Velleius & Frontinus: colonia Grauiſcæ ab Auguſto deduci iuſſa eſt, nam ager in abſoluto tenebatur, poſtea Imperator T. Cæſar Iugerationis modum ſeruandi cauſſa lapidibus immenſis Reipub. loca adſignauit.

LXXII. COLONIA LATINA PISÆ.

Liuius lib. 40. A. Poſthumio Albino, C. Calphurnio Piſone Coſſ. anno 574. Piſanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab Senatu actæ. Triumuiri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popilij Lænates. Ptolomæus lib. 3. eius coloniæ meminit. Feſtus, Piſas municipium ſui iuris fuiſſe, ſcribit.

LXXIII. COLONIA LVCA C. R.

Liuius lib. 41. C. Claudio Pulchro. Tit. Sempronio Graccho Coſſ. anno vrbis 577. Lucam colonia ∞ ∞ ciuium Romanorum ſunt deducta. Triumuiri deduxerunt, Publius Ælius, L. Ægilius, Cn. Sibinius. Quinquagena & ſingula iugera, & ſemiſſes agri in ſingulos data ſunt. De Ligure captus is ager erat, Etruſcorum antequam Ligurum fuerant. Paterculus, & poſt quadriennium Luca colonia deducta. Plinius libro tertio, cap. 5. In regione 7. Primum Etruriæ oppidum Luca à mari recedens, quem Feſtus municipium ſui iuris vocat.

LXXIV.

LXXIV. COLONIA AVXIMVM.

PAterculus lib.1. Auximum miſſi coloni in Picenum ante triennium Caſſius cenſor à Lupercali in Palatium verſus theatrum facere in cui in demoliendo eximia ciuitatis ſeueritas, & Coſ Cœpio teſt.tere. annus vrbis 597. Sex. Iulio Cæſare, L. Aurelio Oreſte Coſſ.

LXXV. COLONIA FABRATERIA.

PAterculus lib.1. Caſſio Longino & Sextio Caluino Coſſ. anno vrbis 6 brateria colonia deducta eſt. Frontinus de colonijs: Fabrateria mu iter populo non debetur. Ager eius iure ordinario eſt diuiſus.

LXXVI COLONIA SCYLACIVM.

PAterculus lib.1. Caſſio Longino, & Sextio Caluino Coſſ. 650. Fabrate lonia deducta eſt. Et poſt annum Scylacium Mineruium, Tarentum tunia, Carthagoque in Africa prima extra Italiam colonia condita Dertona ambigitur.

LXXVII. COLONIA MINERVIVM.

EOdem anno, quo Scylacium auctore Velleio deducta colonia, anno 631. Q. Cæcilio Metello Balearico, T. Quinctio Flaminio Coſſ.

LXXVIII. COLONIA TARENTVM.

ET hæc cum Scylacio & Mineruio colonia, vt tradit Velleius, de De qua Plutarchus in Gracchis ita ſcribit: C. Gracchus Tribunus legem promulgauit, vt Tarentum & Capuam coloniæ deducerent vero eius collega, vt 12. fierent, quod Senatus probauit. Tacitus lib. 4. & Coſſo. Cornelio Coſſ. Veterani Tarentum & Antium adſcripti. N vt olim vniuerſæ legiones deducebantur cum tribunis & centurion ſuis cuiuſque ordinis militibus. Strabo lib. 6. Tarentum, inquit, rum colonia.

LXXIX. COLONIA NEPTVNIA.

CVm Scylacio, Mineruio, & Tarento colonia deducta eſt, auctore anno vrbis 31.

LXXX. COLONIA IVLIA DERTONA.

ET hæc circa hæc tempora, vt tradit Paterculus. colonia facta eſt, de nius lib. 3 c. 5 Ab altero Apennini latere ad Padum amnem Ital mum omnia nobilibus oppidis nitent. Liburna Dertona colonia, I gio ex deſcriptione Auguſti 9. eſt.

LXXXI. COLONIA NOLA.

ANno vrbis 731. Q. Balearico & T. Quinctio Flaminio Coſſ quo C primum Tribunatum geſſit, 12. vt ait Plutarchus, vel 10. vt Ap Druſi tribuni plebis coloniæ factæ, in quarum ſingulas tria milli ducta, quibus deducendis, ipſe præeſſe noluit, ſed alios præfecit. A rus ex Liuio in Epitoma lib. 60. C. Gracchus Tribunus plebis cont alterum annum Tribunatu legibus agrariis lat. s effecit, vt compl niæ in Italia deducerentur, Sovna in ſolo dirutæ Carthaginis quo Triumuir creatus coloniam deduxit. Idem refert Appianus lib. ciuilium. Quæ autem fuerunt, ab auctoribus non produntur ſe opinor, Scylacium, Mineruium, Tarentum, Neptuniam, Der Velleius ſcribit hoc anno deductas fuiſſe. Item Nolam, Ariciam La Abellinum, Ferentinum, Tarquinios, & extra Italiam Carthag n has omnes vrbes paulo poſt colonias fuiſſe legimus, nec quand

I

erint apparet. Quæ quum ante hæc tempora factæ non ſint, reliquum eſt, eas hoc anno legibus Sempronia & Liuia deductas dicamus, quarum vna it Nola, de qua ſcribit ex Liuio Florus in epitoma lib. 17. L. Cæſar conſul ale aduerſus Samnites pugnauit. Nola colonia in poteſtatem Samnitium am L. Poſthumio pr. venit, qui interemptus eſt. Feſtus Nola municipium ſui ris fuiſſe tradit. Frontinus de coloniis: Nola nunc ducta colonia Augusta eſpaſianus Auguſtus deduxit. Iter populo debetur. P. 120. Ager eius militi- us Sullanis fuerat adſignatus, poſtea interciſiuis menſuris colonis, vt familiæ assignatus. Plinius lib. 3 cap 5. Regio ea à Tyberi prima Italiæ ſenatus ex ſcriptione Auguſti, notus coloniæ Capua, Aquinum, Sueſſa, Venafrum, So- Theanum, Nola Antiquus lapis.

LXXXII. COLONIA ARICIA C. R.

Lorus ex Liuio in Epitoma lib 80. Marius Antium, Ariciam, Latinium colonias deuaſtauit. Aricia autem ex antiquo municipio colonia facta fuerat.

LXXXIII. COLONIA LAVINIVM.

IÆc vt puto vna ex 12. coloniis hoc anno deductis fuit. de qua bello Marſico meminit ex Liuio Florus lib 30.

LXXXIV. COLONIA ABELINVM.

ABelinum, inquit Frontinus, muro ducta colonia lege Sempronia. Iter populo non debetur. Ager eius veteranis eſt aſſignatus. Velleius lib. 2 de C. empronio Graccho loquens. C. Gracchus tribunatum ingreſſus longe ma- ora & acriora repetens dabat ciuitatem omnibus Italis, extendebat eam pe- e vſque ad Alpes, diuidebat agros, vetabat quenquam ciuium plus quingen- is iugeribus habere, noua conſtituebat portoria, nouis coloniis replebat pro- incias, iudicia à ſenatu transferebat ad equites, frumentum dare inſtituerat. x quibus verbis intelligo, Abelinum & reliquas colonias, quam Frontinus ege Sempronia deductas ſcribit, ex his 22. fuiſſe, quæ hoc anno ab ipſo & ruſo tribunis plebis deductæ ſunt.

LXXXV. COLONIA FERENTINVM.

FRontinus in lib. de coloniis Ferentinentis colonia lege Sempronia eſt aſſignata, ſed quod ante limitibus centuriatis fuerat aſſignata, poſtea deficientibus veteranis iuxta fidem poſſeſſionis eſt recenſita, numeris vncialibus erminiſunt conſtituti Liuius lib. 34. Nouum ius eo anno à Ferentinalibus entatum, vt Latini qui in coloniam Romanam nomina dediſſent, ciues eſſent Romani. Sed hic de populis, non de colonia.

LXXXVI. COLONIA TARQVINII.

TArquinii colonia lege Sempronia eſt adſignata, cuius agri menſura in trigono variis locis eſt contecta. Ita Frontinus de colonia. Hanc coloniam Cicero pro Cæcinna municipium appellat.

LXXXVII. COLONIA EPOREDIA.

PAterculus lib. 1. Narbo *Martius* in Gallia, M. Porcio & Q. Martio Coſſ. anno vrbis 636. deducta colonia eſt. Poſt tres & viginti annos in Bagiennis Eporedia *Mario* VI. Valerioque Flacco Coſſ anno vrbis 654. Neque facile memoriæ mandauerim, quæ niſi militaris colonia poſt hoc tempus deducta it Plinius lib. 3. cap. 17. in regione 11. Tranſpadana Augusta prætoria iuxta geminas Alpium fauces Graias & Pœninas. His Pœnos Graiis Herculem tranſiſſe memorant. Oppidum Eporedia Sibyllinis libris à populo Romano condi iuſſum. Eporedicas Galli bonorum equorum domitores vocant

LXXXVIII. COLONIA ALBA POMPEIA.

ANno ab vrbe condita 664. L. Iulio Cæſare, P. Rutilio Coſſ. qui primus belli

 Marſici

Marſici fuit, quum lege Iulia Latinis, Tuſcis & Vmbris primum anno
deinde anno ſequenti, Cn. Pompeio. Strabone & Lucio Portio Caton
Gallis Ciſpadanis ciuitas data fuiſſet, Tranſpadani indignati cotum
nem in iure ciuitatis Romanæ habitam non fuiſſe, tumultuari cœp
Quibus tumultibus ſedandis à ſenatu cura data eſt Pompeio conſuli. I
lis quidem Ciſpadanis ciuitate donata, vt Tranſpadanos quietaret, eo
Latii honorauit, aliquotque tam citra quam vltra Padum colonias de
Citra Padum quidem colonias Romanas, vltra vero Latinas eas fecit.
quæ cis Padum fuerunt. Alba Pompeia, vt opinor, colonia fuit ab ipſo
ta, vt Laus Pompeia vltra Padum. Neque enim vllus prętereа Pompeius
regionibus quid geſſiſſe legitur. An colonias vero cis Padum deduxe
veriſimile, ita obſcurum eſt.

LXXXIX. COLONIA AVGVSTA VERONA.

PÆdianus in Piſoniam ita ſcribit, vbi de Placentia loquitur: Neq; ill
poteſt, ſic eam coloniam eſſe deductam, quemadmodum poſt plur
tes, Cn. Pompeius Strabo, pater Cn. Pompeii Magni Transpadanas co
deduxerat. Pompeius enim non nouis colonis eas conſtituit, ſed vet
incolis manentibus ius dedit Latii, vt poſſent habere ius, quod cętera L
coloniæ, id eſt, vt gerendi magiſtratus gratia ciuitatem Romanam ad
tentur. Porro duo genera earum coloniarum, quæ à populo Romano
ctæ ſunt, fuerunt, vt aliæ ciuium Romanorum, aliæ Latinorum eſſent
Pædiani verbis illud quod dixi, colligimus, deductis aliquot coloniis,
Tranſpadanis ius Latii ciuitati Romanę proximum dediſſe, poſtquam c
reliquis Italicis populis (quos enumeraui) data eſſet à ſuperioribus c
libus Iulio & Rutilio. Porro autem inter Tranſpadanas Latinas colo
Pompeio deductas fuiſſe opinor (nullus enim de his aperte, quod ſciam
pror tradit) Veronam & Ateſte Venetorum, Brixia & Comum Cænon
rum Laudum Pompeii Inſubrium: Nam Veneti (quanquam eos nunq
legamus à Romanis victos vel ſubactos aut triumphatos ex quo en
amicitiam & fœdus Romanorum bello Gallico Ciſalpino, auctore Stra
venerunt, diu in populi Romani amicitia libere egere, poſtea tamen in
ſuetudinem parendi Romanis clementer pronocantibus, & ipſi vene
omnibus præſertim circum finitimis nationibus & gentibus, vt Inſub
Cænomanis, Carinis, Iapudibus, Iſtris, & Boiis multis prœliis bello ſupe
ac in ditionem populi Romani redactis. De his coloniis Tranſpadanis
minit Tranquillus in Cæſare, vbi has colonias Latinas vocat, ſic deceden
go ante tempus colonias Latinas de petenda ciuitate agitantes adiit, & a
dendum aliquid concitaſſet, niſi conſules conſcriptas in Ciliciam leg
pauliſper ob id ipſum retinuiſſent. Veronam vero vnam ex his colonii
nis Tranſpadanis à Pompeio Strabone deductis fuiſſe refert incertus
in Panegyrico ad Conſtantinum Imperatorem, ſic pugnaciſſimo præfect
quam coloniam Cn. Pompeius aliquandiu deduxerat, Pompeianus e
ret, ô miſerabilem Veronenſium calamitatem, &c. Tacitus lib. 17. Quæ
inde quæ ſedes bello legeretur. Verona potior viſa patentibus circum c
ad pugnam equeſtrem, qua prævalebant, ſimul coloniam copiis valid
ferre Vitellio in rem famamque videbatur.

XC. COLONIA ATESTE VENETORVM.

HÆc proculdubio vna ex Tranſpadanis coloniis fuit à Cn. Pompeio
Verona & reliquis deducta, de qua ſcribit Plinius lib. 3. cap. 19. In
terraneo regionis 10. coloniæ Cremona, Brixia Cænomanorum agro, V
torum autem Ateſte.

X

XCI. COLONIA BRIXIA CÆNOMANORVM.

HÆc & ipſa ab eodem Cn. Pompeio Strabone Latina Colonia deducta eſt, atque poſtea cum reliquis coloniis Tranſpadanis à C. Cæſare dictatore ciuitate donata. De cuius magiſtratibus Quæſtore, Ædili, Quadrumuiris iuri dicundo, Quadrumuiris quinquennalibus, Sextumuiris auguſtalibus multa mentio eſt in antiquis vrbis epigrammatibus, haud multo tempore an-te effoſſis.

XCII. COLONIA COMVM alias NOVOCOMVM.

STrabo lib. 5. Comum mediocris colonia erat, ſed Pompeius Strabo Magni pater colonos reſtituit, eam Rheti vaſtauerant. Cn. Scipio tria millia hominum addidit. Cæſar quinque millia, ex quibus quingenti Græci ciuitate donati. Hi Nouum Comum vocauere, Appianus lib. 2. bellorum ciuilium, Cæſar Nouum Comum condidit in Alpibus, qui illic magiſtratum geſſiſſent ciues Romanos eſſe voluit.

XCIII. COLONIA LAVS POMPEIA.

HVius coloniæ quanquam nullus, quod ſciam, vetuſtus auctor mentionem faciat, proculdubio tamen à Cn. Strabone Latina colonia & ipſa Tranſpadanum deducta eſt, à quo & cognomen accepit.

XCIV. COLONIA ARRETIVM.

HÆc colonia ante Ciceronis tempora, & forte à Sylla militaris deducta fuit, de qua idem Cicero pro L. Murena ſic ſcribit: Catilinam confluente colonorum Arretinorum & Feſulanorum exercitu alacrem incedere. L. Florus lib. 77. L. Sulla ciuitatis ſtatum ordinauit, exinde colonias deduxit. Frontinus, Arretium muro ducta colonia lege Triumuirali. Iter populo non debetur, ager eius limitibus eſt aſſignatus. Et alibi, Colonia Arretina, lege Auguſta cenſita limitibus Gracchanis, qui recturas maritimas & montanas ſpectabant, poſtea per cardines decimano & duodecimano eſt aſſignata & numeris centuriatum maner, &c.

XCV. COLONIA FESVLÆ.

ET hæc, vt exiſtimo à L. Sulla dictatore colonia deducta eſt, de qua Cicero pro Murena meminit. Quandoquidem ex Liuio Florus eum in conſulatu deduxiſſe ſcribit.

XCVI. COLONIA BOVILLA.

BOuilla lege Sullana eſt circumdata. Iter populo non debetur, agrum eius ex occupatione milites veterani tenuerunt in ſortem, Frontinus. Hanc Cicero Philippica 2. appellat municipium.

XCVII. COLONIA SVESSVLA.

OPpidum muro ductum, lege Sullana eſt deducta. Iter populo non debetur, ager eius veteranis militibus Sullanis in iugeribus eſt aſſignatus. Front. Hæc vetus præfectura & municipium ſine ſuffragii iure fuit.

XCVIII. COLONIA POMPEIA.

DE hac colonia Cicero pro Sulla ſic mentionem facit. Diſiunxit Pompeianos à colonis, vt hoc diſſidio ac diſſenſione facta oppidum in ſua poteſtate haberet. & Pompeianos haberet, quum ab hoc illa colonia deducta ſit, & quum commoda Romanorum, à fortunis Pompeianorum P. R. fortuna diuiſerit ita ſtatus vtriſq; eſt. Has aũt quinq; colonias à Sylla deductas fuiſſe opinor, quod multas colonias militares feciſſe credatur, atq; hæ ante Ciceronis ætatem iam coloniæ factæ fuerint. Florus lib. 77. Sylla cõſul colonias deduxit. & lib. 89. Sylla Nolam in Samnio recepit, 47. legiones in agros captos deduxit. & eo iis diuiſit. Multiſq; municipiis, vt tradit Cicero pro Cæcinna, ciuitatem ademit.

HH 2 XCIX.

XCIX. COLONIA CAPVA IVLIA FELIX.

PAterculus Cæſar in conſulatu (is eum geſſit anno vrbis 695. cum M
lo) legem tulit, vt ager Campanus plebi diuideretur , ſuaſore leg
peio. Ita circiter 29. millia ciuium eo deducta, & ius his reſtiturum poſt
circiter 152. quam bello Punico à Romanis Capua in formam præfe
redacta erat. Frontinus de coloniis. Capua muro ducta colonia Iulia.
iuſſu Imperatoris Cæſaris à 10. viris eſt deducta. Iter populo debetu
ager eius lege Sullana fuerat aſſignatus, poſtea Cæſar Auguſt. in iuge
militi pro merito diuidi iuſſit. Calatium oppidum muro ducta, iter p
debetur P.60 coloniæ Capuenſi cum territorio ſuo à Sulla Felice adiu
olim ob hoſtium pugnam Cicero in Rullum 2. Neque te P. Rulle om
M. Bruti atque auſpicia à ſimili furore deterrent , nam & ipſe qui ded
qui magiſtratum Capuæ ceperunt, & qui aliquam partem illius dedu
honoris, muneris attigerunt, omnes acerbiſſimas impiorum pœnas
runt. Idem quum veniſſem Capuam coloniam deductam. L. Conſidio
Saltio . quemadmodum ipſi loquebantur , prætoribus nam quum ex
coloniis duumuiri appellentur, hi ſe prætores appellari volebant. E
poſt. Hinc iſti decemuiri, quum numerum colonorum ex lege Rulli d
runt, centum decuriones, decem Augures, ſex Pontifices conſtituerunt.
illorum animos, impetus quam ferociam eſſe putatis ? Idem Philip
Conſuluiſti me per literas de Capua, tu quidem, ſed idem de Caſilino
diſſem, poſſeſne, vbi colonia eſſet, eo coloniam nouam inde ducere, n
ea coloniam quæ eſſet auſpicato deducta, dum eſſet incolumis coloniam
uam iure deduci , colonos nouos aſcribi poſſe, reſcripſi. Plinius lib. 3.
Regio ea à Tyberi prima Italiæ ſeruatur ex deſcriptione Auguſti. Intus
niæ Capua à Capi dicta Aquinum.

COLONIA BOVIANVM VETVS.

ET hæc à Cæſare, vt puto, iam dictatore deducta eſt (nullus enim dein
lta in eis digerendis temporis ordo accuratus ſeruari poterit de q
ſcribit Frontinus: Bouianum oppidum lege Iulia milites deduxerunt ſi
lonis. Iter populo amplius non debetur quam P.10. Ager eius per cen
& ſcamna eſt adſignatus , Plinius lib. 3. c.12. in regione 4. Italiæ Samni
quos Sabellos, & Græci Saunitas dixere, colonia Bouianum vetus, & al
cognomine Vndecumanorum.

COLONIA VEII.

VEii colonia priuſquam oppugnaretur , ager eius militibus eſt adſig
ex lege Iulia. Poſtea deficientibus his ad vrbanam ciuitatem adſoci
cenſuerat Diuus Auguſtus , nam variis temporibus & à diuis Impera
agri ſunt adſignati. Frontinus in lib. de coloniis.

COLONIA AVFIDENA.

AVfidena muro ducta colonia , iter populo debetur P. 10. milites eam
Iulia ſine colonis deduxerunt.

COLONIA CASILINVM.

CIcero Philippica ſecunda in Marcum Antonium : Deduxiſti colo
Caſilinum, quod Cæſar ante deduxerat omni auſpiciorum iure
Caſilinum coloniam deduxiſti, quod erat paucis annis ante deducta, v
lum videres . & aratrum circumduceres , cuius quidem nomine portam
puæ pene perſtrinxiſti , vt florentis coloniæ territorium minueretur. H
ctore Feſto vetus præfectura fuit.

CO

COLONIA CALATIA.

Et hæc à C. Cæſare deducta fuit vt ex his Velleii verbis intelligitur lib. 2. vbi de Auguſto loquitur ſic. Primumque à Colatia mox, Caſilino veteranos exciuit paternos, quorum exemplum ſequuti alii breue in formam iuſti operæ exercitus.

COLONIA LANVVIVM.

Lanuuium colonia ex municipio vetere facta eſt, à C. Cæſare dictatore, vt tradit Frontinus, ſic Lanuuium vero muro ductum colonia deducta, à diuo Iulio. Ager eius in limitibus Auguſteis pro parte eſt adſignatus militibus veteranis, & pro parte virginum Veſtalium lege Auguſtana fuit adſignatus. Sed poſtea Imperat. Hadrianus colonis ſuis agrum adſignari iuſſit.

COLONIA FORVM IVLII.

Hæc, vt exiſtimo, à Cæſare etiam deducta fuit, quod nomen ipſum declarat. De qua Ptolomæus lib. 3. cap. 1. ſic meminit. Carnorum mediterraneæ coloniæ Forum Iulii, &c.

COLONIA IVLIA HISPELLA.

Hanc quoque à Cæſare deductam nomen ipſum indicat. Hæc etiam municipium dicitur.

COLONIA POLA, alias PIETAS IVLIA.

Et hanc ex nomine à Cæſare deductam opinor, de qua ſcribit Plinius lib. 3. c. 19. In decima regione oppida Iſtriæ ciuium Romanorum Ægidia Parentium colonia Pola quæ nunc Pietas Iulia quondam à Colchis condita, abeſt à Tergeſte centum millia paſſuum, mox oppidum Neſactium. Hæ autem ſunt omnes coloniæ militares, quas à Cæſare dictatore deductas, vel inuenerim, vel coniectura conſequi potuerim.

COLONIA AQVINVM.

Nunc eas colonias adiiciam, quas à Triumuiris R. P. C. Lepido Antonio Cæſare deductas fuiſſe inuenerim. Quarum prima ordine alphabetico eſt Aquinum, de qua ita ſcribit Frontinus: Aquinum muro ducta colonia, lege Triumuirali deducta, iter populo debetur P. 80. Ager eius perennis militibus eſt adſignatus. Plinius lib. 3 c. 5. In regione prima Italiæ colonia Capua, Aquinum, Sueſſa, &c. Tacitus lib. 17 ſub Othone Sepoſitos per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem. Hæc colonia municipium vocatur à Cicerone in oratione pro Plancio: Nam ante coloniam à Triumuiris deductam, municipium lege (vt opinor) Iulia factum fuerat.

COLONIA IVNONIA FALISCA ETRVSCORVM.

Frontinus, colonia Iunonia, quæ appellatur Faliſca, à Triumuiris eſt adſignata & modus iugerationis eſt datus, in qua limites intercilíui ſunt directi lege Agraria. Plinius libro 3. capite 5. in regione 7. Tuſcia intus colonia Faliſca Argis orta, vt auctor eſt Cato, quæ cognominatur Etruſcorum, lucus Feroniæ, &c.

COLONIA FLORENTIA.

Frontinus, Florentia colonia deducta à Triumuiris adſignata lege Iulia Centuriis. Cæſariana iugera. 200 per cardines & decumanos. Huius coloniæ meminit Tacitus.

COLONIA FÆDATVRA.

Colonia Fædatura ea lege qua ager Florentinus in centuriatis ſingulis iugera. 200. termini lapidei, & alii ſextales, alii morales, Frontinus.

Digitized by Google

COLONIA FORMIÆ.

FRontinus: Formias oppidum, Triumuiri ſiue colonijs deduxerunt, populo non debetur. Ager eius in abſoluto reſedit, pro parte in laci[illegible] adſignatus. Finitur terminis ſiliceis & Tributtinis. Hæc ante vetus [illegible]pium & præfectura fuit.

COLONIA TELESIA.

TEleſa muro ducta colonia à Triumuiris deducta. Iter populo deb[illegible] P. triginta. Ager eius militibus Auguſteis in nominibus eſt adſig[illegible] Frontinus.

COLONIA TVDER FIDA.

TVder Fida colonia ea lege, qua & ager Florentinus in Centurias ſin[illegible] iugera 200. Termini lapidei, alias ſaxei, alias molares. Frontinus.

COLONIA VENAFRVM.

FRontinus: Venafrum (inquit) oppidum Triumuiri deduxerunt ſine [illegible] niis. Iter populo debetur p. 20. Ager eius in lacineis limitibus inter[illegible] uis eſt adſignatus, ſed ſumma montium iure templi ab Auguſto ſunt cou[illegible] Plinius lib. 3. cap. 5. In regione prima Italiæ intus coloniæ Capua, Aq[illegible] Sueſſa, Venafrum Sora &c. Venafrum vero vna ex his antiquis præfe[illegible] Feſto fuiſſe refertur, in quas præfectos quotannis prætor mittere ſolebat.

COLONIA VOLATERRÆ.

VOlaterræ colonia lege Triumuirali eſt adſignata in Centurias ſingul[illegible] gera ducenta decimanis à cardinibus eſt adſignata, quam omnes ve[illegible] in portionibus diuiſam pro parte habuerunt. Frontinus.

COLONIA VLVBRA.

VLubra oppidum à Triumuiris erat deductum, poſtea à Druſo Cæſa[illegible] tructum, ager eius in omnibus eſt adſignatus. Iter populo non de[illegible] Frontinus.

COLONIA REGIVM.

NVnc colonias, quas Cæſar Auguſtus deduxit, exponam, quarum forte [illegible] ma fuit Regium, de qua Strabo lib. 5. ſic ſcribit: Cæſar Auguſtus fuga[illegible] Sicilia Sext. Pompeio, quum deſertam vrbem Regium reperiſſet, perm[illegible] ex claſſe eius ibidem fecit colonos.

COLONIA ACERRÆ.

ACerræ muro ducta colonia Diuus Auguſtus deduci iuſſit, iter populo [illegible] betur P. 60. Ager eius in iugeribus eſt adſignatus. Frontinus. Hæc col[illegible] vetus municipium & præfectura fuit.

COLONIA ALATRVM.

ALatrum muro ducta colonia Auguſtus deduxit. Iter populo non de[illegible] Ager eius per centurias & ſtrigas eſt adſignatus. Frontinus.

COLONIA ATELLA.

FRontinus: Atella muro ducta, colonia deducta ab Auguſto. Iter popul[illegible] betur P. 120. Ager eius in iugeribus eſt adſignatus. Atella vetus tum [illegible] municipium, tum præfectura fuit.

COLONIA AVGVSTA TAVRINORVM.

HAnc cum Auguſta prætoria Salaſſorum ab Auguſto Cæſare deducta[illegible] iſtimo, quando ipſe auctore Strabone, egregia contra Salaſſos victoria [illegible] titus eorum prope nomen deleuerit, de quibus ſic lib. 5. c. 16. ſcribit Plin[illegible]

In Tra[illegible]

In Tranſpadana regione II. coloniæ ab Alpium radicibus Auguſta Taurinorum antiqua Ligurum ſtirpe inde nauigabili Pado, deinde Salaſſorum Auguſta prætoria iuxta geminas Alpium fauces Gratias atque Pœninas.

COLONIA AVGVSTA PRÆTORIA SALASSORVM.

DE hac præter Liuium meminit Ptolomæus lib. 3. cap. 2. ſic Salaſſorum qui ſub Inſubribus ſunt ciuitates Auguſta prætoria colonia.

COLONIA BOVIANVM VNDECVMANORVM.

HVc vndecimam legionem poſt bella ciuilia ab Auguſto deductam coloniam fuiſſe innuere videtur Plinius lib. 3. cap. 3.

COLONIA COPIÆ, alias THVRII.

STrabo lib. 6. Thurios Tarentini euerſere, Romani colonos paucos deduxere copiaſque coloniam appellauerunt. Hanc ab Auguſto deductam opinor poſt bellum Siculum.

COLONIA CORTONA.

DIonyſius, qui ſub Auguſto vixit, Croton colonia Romanorum Cortona nuper appellata eſt. Hæc in Tuſcia erat.

COLONIA CVMÆ.

CVmæ muro ducta colonia ab Auguſto deducta. Iter populo debetur pedes 80. ager eius in iugeribus veteranis pro merito eſt adſignatus iuſſu Claudij Cæſaris Frontinus: Vetus aliquando municipium, aliquando præfectura hæc colonia fuit, Feſto & Liuio auctoribus.

COLONIA FANVM FORTVNÆ, ALIAS Iulia Feneſtris.

HAnc ab Auguſto deductam nomen declarat, quando in Tranquillo ſuctore duodetriginta colonias deduxerit. Plinius lib. 3. cap. 15. in regione 6. colonia fanum Fortunæ Piſaurum. Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. A Pado ad Anconam tranſitur Rauennam, Ariminum, Piſaurum, Feneſtris colonia, flumen Metaurus atque Atheſis.

COLONIA NVCERIA.

NVceris Conſtantina muro ducta colonia. Deducta iuſſu imperatoris Auguſti, iter populo debetur P. 60. Ager eius limitibus Iulianis lege Auguſtana militibus eſt aſſignatus. & alibi in abſoluto reſedit. Liuius lib. 27. Nucerinos quærentes, vbi habitarent Nuceria deleta Atellam, quia id maluerant. Atellanis Calatiam migrare iuſſis tranſiecti C. Marcello. & M. Læuino Coſ Ptolemæus lib 3. c. 1. Vmbrorum qui ſunt ſupra Tuſcos Nuceria colonia, poſtea Picentinorum Nuceria colonia.

COLONIA ORIENTIVM.

ORientium colonia lege Auguſtiœenſita eſt limitibus Gracchanis, qui rectas maritimas & montanas ſpectant, poſtea per cardines decumanos & duodecumanos adſignata eſt, Frontinus.

COLONIA PRIVERNVM.

PRiuernum oppidum muro ductum coloniam militibus deduxit Imperator Cæſar ſine colonis. Iter populo debetur P. 30. Ager eius pro parte cultus iugeribus eſt adſignatus. Cæterum in lacineis, vel in abſoluto remanſit. Frontinus: Priuernum vetus municipium & præfectura ante fuit, auctore Feſto.

Digitized by Google

COLONIA RAVENNA.

Strabo lib.5. Ariminum Vmbrorum colonia, vt Rauenna, ſed vtraque R[illegible] manos habet inquilinos. Hæc ab Auguſto inſtituta eſt, quum claſſem in ius portu inſtruit, quæ Hadriatico ſinu tuendo excubaret.

COLONIA TERGESTE.

HÆc ab Auguſto deducta eſt, de qua Plinius lib. 3. cap. 19. in 10. regione Italiæ. Tergeſtinus ſinus colonia. Tergeſte 33. mille paſſuum ab Aqui leia, Ptolomæus lib.3 cap.1. Iſtriæ poſt flexum Hadriatici intimi ſinus Terge ſte colonia.

COLONIA THEANVM SIDICINVM.

FRontinus. Theanum, quod & Sidicinum, colonia deducta à Cæſare Au guſto. Iter populo debetur P.95. Ager eius limitibus metricis omnibus adſignatus. Plinius lib.3 cap.5. in regione prima Italiæ colonia Capua, Aqui num, Sueſſa, Venafrum, Sora. Theanum, Sidicinum & Nola. Hæ autem ſunt coloniæ, quas pro conſtanti Auguſtum Cæſarem deduxiſſe inueni. Sequun tur hæ 3. præterea coloniæ à Nerone Claudio, fratre & Druſo Cæſare, & [illegible] Tyberii Imperat. factæ, de quibus ſcribit Frontinus.

GLORIA ATINA.

ATina muro ducta colonia, deduxit Nero Claudius, iter populo non de[illegible] tur. Ager eius pro parte in lacineis eſt adſignatus, Frontinus.

COLONIA ANAGNIA.

HÆc ex municipio à Druſo Cæſare deducta colonia eſt, de qua ita ſcribit Frontinus: Anagnia muro ducta colonia Druſi Cæſaris populus dedux rat, iter populo non debetur. Ager eius per ſtrigas eſt adſignatus. Hæc colonia municipium vetus & præfectura ante fuerat.

COLONIA CALAGNA.

CAlagna muro ducta colonia iuſſu Druſi Cæſaris populus deduxit, iter po pulo non debetur. Ager eius Veteranis eſt adſignatus, Front. de colonus.

COLONIÆ INCERTO TEMPORE DEDVctæ. Colonia Abella.

ABella municipium coloniæ, vel familiæ Imp. Cæſaris Veſpaſiani iuſſu æ ceperunt. Poſtea in lacineis ager eis in iugeribus militi eſt aſſignatus, iter populo debetur.

COLONIA ÆSIS.

HVius coloniæ non niſi in vetuſtis epigrammatibus mentionem extare didici.

COLONIA ANCON, alias ANCONA.

PLinius lib.3. cap.19. Quarta regione Piceni Numana à Siculis condita, [illegible] eiſdem colonia Ancon appoſita promontorio Cumero in ipſo flectentis ore cubito.

COLONIA APVLESIVM.

HVius coloniæ tantum vetus lapis meminit.

COLONIA ASCVLVM.

LIuius lib.11. cap.13. In quinta regione Piceni Cupra oppidum, caſtellum Firmanorum, & ſupra id colonia Aſculum Piceni nobiliſſima. Aſculum Cicero pro Sulla municipium vocat.

COLO-

COLONIA ASTA.

PTolomæus lib.2.c.1.in Liguria.Aſta colonia.

COLONIA BRIXILLVM.

PLinius lib.13.c.15.In octaua regione coloniæ Bononia, Brixillum, Mutina. De hoc oppido plura ſcribit Tacitus lib.17.19.clade Othonis inſigne.

COLONIA CÆDITIA.

VEtus epigramma tantum hanc coloniam commemorat.

COLONIA CAPIS.

CApis coloniæ, pro æſtimo vbertatis,& naturæ locorum ſunt agri adſignati. Nam termini in variis locis ſunt poſiti, Frontinus.

COLONIA CONCORDIA.

PLinius lib.1.cap.19. In decima Regione Venetia colonia Concordia, Ptolemæus lib.3.cap.1.Carnorum mediterraneæ coloniæ, Forum Iulij, Concordia, Aquileia.

COLONIA GABII.

CApis vetus extat Zagaroli, quod oppidum olim Gabios fuiſſe creditur. Hanc Cicero in Philipp.2.municipium vocat.

COLONIA ISTONIVM.

IT huius coloniæ mentio eſt in vetuſta quadam inſcriptione.

COLONIA LAVROLAVINIVM.

Aurolauinium lege & conſecratione veteri manet. Ager eius ab Imperat. Veſpaſiano, Traiano & Hadriano, in lacineis eſt aſſignatus, iter populo non debetur, Frontinus de colonijs.

COLONIA LVCVS FERONIÆ.

PLinius lib.3.c.5.in regione ſeptima, intus coloniæ Faliſca Hetruſcorum, Lucus Feroniæ, Ruſellana, Senenſis, Sutrina.

COLONIA LVPIA.

VEtus inſcriptio.

COLONIA NEAPOLIS.

VEtuſta epigrammata.

COLONIA PAMPIA.

VEtus inſcriptio.

A Gellius lib.16.c.19.D Hadrianus in oratione, quam de Italienſibus, vnde ipſe ortus fuit, in ſenatu habuit, Prænestinos refert maximopere à Tib. Imp. petiiſſe, oraſſeq;, vt ex colonia in municipii ſtatum redigeretur, idque illis Tiberium pro referenda gratia tribuiſſe, quod in eorũ finib. ſub ipſo oppido ex capitali morbo reualuiſſet. Feſtus Præneſte municipium ſui iuris vocat.

COLONIA REGIVM LEPIDI.

PTolemæus lib 3.c.1.in Gallia togata Regium Lepidi colonia.

COLONIA RVSSELLANA.

PLinius lib.3.c.5.huius coloniæ in Tuſcia mentionem fecit.

COLONIA SÆPINVM.

SÆpinum oppidum muro ductum, colonia ab Imperatore Nerone Claudio eſt deducta. Iter populo debetur P. 50. Ager eius in Auguſteis centuriis eſt aſſignatus, Frontinus.

COLONIA SALPIS.

HVius coloniæ meminit Frontinus in libro de coloniis. Salpis muro ducta colonia, &c.

COLONIA SENA.

PLinius lib.3.c.5. In regione 7. Etruriæ colonia, Faliſca, Luſcus Feroniæ, ſellana, Senenſis, Sutrina.

COLONIA SENVSIA.

ANtiqua inſcriptio.

COLONIA TOLLENTINVM.

TOllentini vetus inſcriptio adhuc extat. Tolentinarium in Piceno nit Plinius lib.3.

COLONIA VERVLÆ.

VErulæ oppidum muro ductum, ager eius limitibus Gracchanis in nibus eſt aſſignatus, ab Imp Nerua colonis eſt redditus. Frontinus in de coloniis. Atque hæc ſunt omnium coloniarum ciuium Romanorum, tinarum & militarium nomina, quas à Romulo vſque ad imperij exc deductas fuiſſe intra Italiam, apud veteres auctores, vel inſcriptiones in rim. Quarum pars maior, ordine temporum ſeruato, digeſta eſt. Has posteriores, quarum tempora inuenire non potui, vna ordine alpha ſubiunxi.

Præfectus annonæ.

L. Minutius præfectus annonæ crearetur] Extraordinarium fuiſſe hunc mag tum, annotat Onuphrius in commentariis ſuis de ciuitate Romana S enim, vt quæque negotia occurrebant, quæ extraordinariam curationem quirere videbantur, ita alii atque alij magiſtratus creabantur. Hunc ta ordinarium Auguſtum feciſſe tradit Tranquillus, qui eum curatorem menti populo diuidendi vocat.

Lanatus.

Lanato erat cognomen] A cana lanugine creſcente. Vnde etiam Capito Lanatus eſt dictus. Sic quoque Columella de re ruſtica vuas amineas tas, à naſcente languine vocat.

Seruilium Halam] Sic à fœdo oris halitu cognominatum, vt Alex. ab lib.1.c.9. ſcribit.

Bilibra farris] De lectione huius loci vide notata per Glareanum & Sigon Non male vero legi poſſe videtur bilibra auferendi caſu, ſicut & ſelibra gitur apud Celſum lib.4. annotante id Budæo lib.5. de aſſe. Cæterum & id loco ſciendum, veteres frumentum non ſolum metiri, ſed & appendere tos. Hinc illud Horatianum:

---- Cui ſatis vna
Farris libra foret, tenuis ſic tamque puſillo.

Vide Turnebum lib aduerſ.2.c.13.

Æquimelium.

Æquimelium eſt appellatum] Plerunque n. Romani eorum bona, quos criminibus oppido grauibus ſupplicio affecerant, publicarunt. ædeſque æquarunt, mutatis locorum nominibus. Sic cum Marcellus quidam neq & criminoſus, propter latrocinia & ſordes vitæ capitali ſupplicio pœn diſſet, bonis publicatis, ex ipſius domo macellum ædificarunt. Mem præterea Vitruuij Vaccij, cuius in Palatio domus, ob regnum affectatum blicata & euerſa, cui Vaccij prata nomen dederunt. Vide Alexan. ab Alex. 3.c.13. Fuit autem Æquimelium inter Velabrum & Capitolium ad taber laneas, vt eſt apud Valerium Maximum lib.6.cap.3 Alex. ab Alexan. vbi ſupra. Varronem lib 4. de lingua Latina. Nota vero hic exemplum libidinis randi, pœnarumque male affectati regni.

Fidenæ.

Fidenæ colonia] Fidenæ vrbs, vel oppidum potius, in quarta Italiæ reg inter Anienem & Tyberim quadraginta ſtadiis ab vrbe diſtans, teſte D ſio, cuius meminit Strabo lib.5. Plinius lib.3.c.5. & 12. Volaterranus lib.6.c Geograph.

Co

ade ruptura ius gentium] Legationem quippe, perinde vt rem ſacram vete-ri habuerunt, cui Deum *M*ercurium (quem Deorum nuncium finxit vetu-ſtas præficiebant. Ideoque ſi qui legati populi Romani, qui iure gentium ſancti ſunt, à quouis populo aut natione violati fotent, vt hi dederentur, qui contra ius gentium temere violaſſent, per Feciales canebatur. Qua de re lege Alexandrum ab Alex. lib. 5. c. 3. Hinc & Cæſarem retentis contra ius gentium legatis, non virtute, ſed dolo, de Germanis victoriam conſequutum. *M.* Catonem, cum pro ea victoria ſupplicatio decerneretur, hoſtibus dedendum cenſuiſſe, vt pro ciuitate perfidiam expiaret, prout auctor eſt Plutarchus in vita Cæſaris. *Legatio ſacroſancta.*

A. Cornelius Coſſus] Feſtus eos qui rugoſi ſunt, & aſpera facie, Coſſos vocari ſcribit, à ſimilitudine vermium, qui ligno nutriuntur, & apud Phryges Ponticosque accolas (teſte Plinio lib. 17. cap. 24.) pro delicatiſſimis cibis ſumuntur. & hinc quoque Coſſuria Cæſaris vxor dicta eſt, cuius Tranquillus in Cæſare meminit. Cæterum de militari fortitudine Coſſi, præter Liuium Plutarchus in Romulo, Plinius lib. 26. cap. 5. Valer. Max. lib 3. cap. 2. Sabellicus lib. Ennead. 3. *Coſſi qui?*

Secunda ſpolia] Ter enim tantum ſpolia opima Ioui delata legimus, primū Romulo vrbis parente, cum Acronem vicit. Deinde poſt Romulum 313. anno à Coſſo, victo Larte. Vltimo a M. *M*arcello, qui Gallorum ducem fudit, teſte Plutarcho in Romulo & Alex. ab Alex. lib. 1. c. 14. *Spolia opima.*

Templum Feretrij Iouis] Quod fuit in vertice montis Capitolini, à Romulo poſt bellum Ceninenſium extructum. Qua de re ſupra lib. 1. diximus.

Agere cuniculum] [illegible]m ſubtus terram fodere, eamque fodiendo tollere: hinc cuniculis, bella[illegible]citur, qui non aperta vi, ſed diſſimulanter ac dolis rem gerit. Contra, qui palam agit, quod agit, machinis agere dicitur. Hinc Martialis: *Cuniculum agere.*

Gaudet in effoſſis habitare cuniculus antris,
Oſtendit tacitas hoſtibus ille vias.

At Voltumna] Hanc Hetruſcorum Deam fuiſſe, ex hoc Liuij loco apparet. Videndum tamen, an potius Vertuna legendum ſit, vt Vertunus. Prout annotauit Gyraldus hiſtoriæ Deorum ſyntag. 1. *Voltumna.*

Duplicatoque cenſu ærarium fecerunt] Aſconius in diuinationem Ciceronis, de notis cenſoriis loquens, ita inquit: Regendis morib. ciuitatis cēſores quinto quoq; anno creari ſolebāt Hi prorſus ciues ſic notabant, vt qui ſenator eſſet, ſenatu eijceretur, qui eques Romanus equum publicum perderet, qui plebeius in Cæritum tabulas referretur, & ærarius fieret Ærarium vero fieri erat, nullum aliud ius ciuitatis in Centuria, atque adeo in tribu retinere, quam vt pro capite ſuo tributi nomine æra penderet, ita, vt qui ærarius factus eſſet, non ſolum ſuffragio vrbano, ſed etiam ſtipendiis militaribus ſpoliatus eſſet. Quod vero ærarii à militaribus ſtipendiis eſſent repulſi, ex Liuij loco, qui eſt in principio ſeptimi, vbi de Attellanis ſcribit, cognoſcitur. Et hinc patet Varronem recte dixiſſe, cenſorem eſſe, ad cuius cenſionem, hoc eſt, arbitrium cenſeretur populus. Et Feſto cenſores dictos, quod tanti rem ſuam quiſq; æſtimare ſolitus ſit, quantum illi cenſuerint, cum ſæpius cenſum multiplicarent, vt hic videre licet, illa tamen æquitate admiſſa, vt releuetur is, qui in tabulis publicis, delato modo ex certis cauſis frui non poſſit, prout Vlpianus de cenſibus eam cenſendi rationem fuiſſe demonſtrat. *Ærarium fieri quid ſit?*

Ne cui album veſtimentum] Huius legis vim auctoritatemque nullam fuiſſe, innumera de candidatis exempla docent, quæ videre eſt apud *M*anutium, in libro de legibus Romanis.

Orbem voluentes] Id eſt, in orbem conſiſtentes, vt Cæſar libro 5. de bello Gallico loquitur (inquiens) iuſſerunt pronuntiari, vt impedimēta relinquerent. *Orbem voluere.*

Digitized by Google

In orbem pugnari. rent,atque in vrbem conſiſterent,id eſt,in orbem pugnarent. In orbem pugnari ſolet,cum vndique metus eſt, aut cum pauci à pluribus ſe cir- uentos vident,vt militum terga tuta ſint.Alibi Liuius id vocat in orbe tutari,hoc eodem libro,Græci ουςρίφεσθ hoe dieunt.

Triſtis nota. *Poſthumius nulla triſti nota*] Triſtem notā dixit, quod nulla erude lita famia aſperſus ſit,vt notat Eraſmus in prouerbio. Creta notate,& eur Prouerbio.Triſtis litera. Vbi docet ex Aſconio D. fuiſſe literam damna T.abſolutionis.N.L.ampliationis.

Mulctitiæ leges. *Legem de mulctarum æſtimatione*] Tres leges de re mulctatitia latæ fuiſſe niuntur. Ex quibus primam tulit Sp. Tarpeius Capitolinus. & A. At Fontinalis coſſ.Vnde etiam ipſa lex tam Tarpeia,quam Aterina dicitur re autem lata ſit,oſtendit Gellius lib.1. c.1. Alteram autem legem F tam ſcribit, de modo mulctarum à T. Menenio Lanato, & P. Sextio Cap no,coſſ. biennio poſtquam Aterina lata eſt.Tertia eſt ea,euius hic Liuius minit.Vtrum autem hi conſules æſtimationem ex lege Aterina conſti mutauerint, aut ipſe Liuius circa hæc tempora deſcribenda negligen multis accuſatus,quod Aterino & Tarpeio tribuendum erat, his attri Zaſius in ſuo legum antiquarum Catalogo affirmare nequit.

Præmiis virtus excitatur. *Magna conatu magna præmia*] Nam honos virtutem & artes alit. Vnde Ariſtoteles ſcribit, honorem eſſe præmium virtutis. Et Solon Salamini terrogatus,quid magis ad Reipubl.ſalutem prodeſſet? reſpondit: ſi boni miis inuitantur, mali autem pœnis coercentur. Cicero ad Brutum,& ſthenes interrogatus, quæ res portenderet ciuitatibus itium: Quum inquit,nullum eſſe poteſt bonorum ac malorum d nen. Sentiens. Remp.non poſſe conſiſtere, vbi nec honos eſſet virtuti, nec pœna ſcel Et hoc eſt,quod apud Homerum ſtomachatur Achilles: ἐν δὲ ἰῇ τιμῇ. E ſander interroganti Perſæ,quam Rempublicā maxime probaret eam, in qua fortibus viris ac meticuloſis,congrua vtriſque redduntur.Sentien tutem inuitari præmiis, ignauos excitari ignominia. Theophraſtus q interrogatus,quidnam Rempubl. confirmaret? Reſpondit: Beneficent minm & pœna. Vide & alia in hanc ſententiam notata ab Eraſmo.in Ch Artes honos alit.

Fortem ac ſtrenuum aliquem exiſtere ex plebe] Vide quam plurima in hanc tentiam apud Iuuenalem, vbi inquit:

Veniet de plebe rogata.
Qui iuris nodos & legum ænigmata ſoluat.

Vbi nihil aliud in tota Satyra oſtendit, quam etiam ex infima plebe qu plurimos virtute præclaros prodiiſſe. Verum hæc fruſtra noſtro tempor ſtris Cyclopibus atque Harpyis occinuntur.

Capua vnde dicta. *Capuam ab campeſtri agro*] Variæ de conſtructione Capuæ ſententiæ a tur,Seruius à Tuſcis,qui omnem fere Italiam ſubiugauerunt,conditam bit,cum hunc Virgilij lib.8 verſum explicat:

Et Capys hinc nomen Campana ducitur vrbis.

Suetonius in dictatore Capys conditoris ſepulchrum Capuæ fuiſſe cat.in quo à colonis deductis tabula reperta fuit,quæ Cæſari mortem de tiarit.Ad quod & Lucanus lib.2.accedit.Plinius lib 8.c.5. Capuam ab cimo campo dictam inquit, quod quomodo ibi intelligendum ſit, H laus Barbarus annotauit. Strabo autem lib.5.quod duodecim vrbium eſſet,dictam putauit.Quicquid rei ſit, conſtat præter vmbram vrbis hui die nihil extare.

Quæſtores vrba- *Præter duos vrbanos quæſtores*] De origine quæſtorum mire inter ſe varia ctores,vt late oſtendit Onuphrius in commentariis lib.1. Faſtorum. Pr

vero deligebantur à conſulibus, vt ſcribit Cornelius Tacitus lib. 1. Manſit autem inquiens conſulibus poteſtas deligendi quæſtores, donec eum quoque honorem mandaret populus, creatique primum Valerius Potitus, & Mam. Æmilius 13. anno poſt exactos reges, vt rem militarem comitarentur. Plutarchus vero in vita Poplicolæ, & Zonaras ſcribunt, eum pecuniæ tractationem his mandaſſe, ne conſulum per eam poteſtas augeretur, tum primum quæſtoribus deſignatis. Nam publicæ pecuniæ propoſiti, ærarii curam habebant, quærendo dicti, vt tradit Varro lib. 4. de lingua Latina.

Ampliatam] Ampliati ſunt quorum damnatio differtur, aut quia eorum ſi- *Ampliati* lendi teſtes ſunt, & cum illis teſtes committendi, aut quia nondum plane li- *qui?* quet, aut de crimine, aut de pœnæ modo. Non liquere de cauſa dicebant, quando probationes & argumenta non ſatis erant idonea ad diiudicandam cauſam. Quid vero Comperendinatio ab ampliatione differat, tradit Torne- *Comperendi-* bus lib. 1. Aduerſ. c. 3. oſtendens Comperendinationem lege Seruilia in iudi- *natio quid?* cium repetundarum introductam, vt etiam ſi prima actione iudici liqueret eum damnandum eſſe, tamen ei condemnare non liceret. Lex enim Seruilia induxit comperendinationem, ne primo iudicaretur, id eſt, vt bis cauſa diceretur. ac comperendinatio altera id eſt, ſecunda eſt actio. Et hanc explicationem attigit Aſconius, cum ſcripſit. Comperendinatio vtriuſque partis reciatio eſt, id eſt, vt Tornebus interpretatur, cum iterum à præcone citantur, vt adſint, qui priore actione citati fuerant.

Necari ſub crate] De hac loquendi forma vide ſupra.

Defuncta ciuitate] Id eſt, cum ciuitas à morbis liberata eſſet, Budæus in prio- *Defungi* ribus annotat. *morbo.*

Non plus ſingulis ſenatoribus] Vetere ſiquidem inſtituto, publici populi Ro- *Senatores* mani nuntij cum mandatis ad exteras nationes ex ſolo ordine ſenatorio mit- *ſoli olim le-* tebantur. De vltimis Reipub. temporibus, vix vlla veterum auctoritas extat. *gati.* Nam Liuius infra lib. 31. conſuli à patribus commiſſum eſſe ſcribit, vt quem videretur ex iis, qui extra ſenatum eſſent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Atque etiam Imperatores nonnunquam ſibi legaſſe in equeſtri ordine adhuc conſtitutos certum eſt.

Nemo inuitus ſacramento diceret] Dicere ſacramento, vt Budæus in prioribus *Sacramento* annotationibus tradit ſermo eſt antiquorum, & hoc loco dicere, pro de- *dicere.* ſtinare & dicare accipi poteſt. Hoc enim etiam dicere ſignificat teſte Nonio.

Stipendium miles de publico acciperet] Recte inquit miles, neque enim eodem *Militare* anno equites, quo pedites ſtipendium acceperunt, ſed in Anxure capto, illi *ſtipendium.* bello Veiente, vt Liuius poſtea tradit: Stipendium vero militare quantum fuerit, haud procliue dictu eſt. Polybius enim diurnum peditis quæſtum obolos duos ſtatuit. Centurionis duplex Equitis drachmam, quæ eadem fere eſt apud Græcos, ac denarius apud Romanos. Poſtremorum autem temporum conſuetudine diurnum peditis Romani ſtipendium fuiſſe denarium, ex Taciti lib. 1. apparet, vbi Percennius miles conqueritur denis in diem aſſibus animam & corpus æſtimare, hinc veſtem, arma, tentoria, hinc ſæuitiam centurionum, & vacationes munerum redimi. Denarius autem decem aſſibus æ- *Denarij æ-* ſtimatus eſt, atque ſemper in militari ſtipendio pro decem aſſibus datur, *ſtimatio.* quamuis bello Punico ſecundo placuiſſet, vt ſexdecim aſſibus permutaretur, vt tradit Plin. lib. 33 c. 3.

Æra graue plauſtris] Æs graue, inquit Feſtus, dictum à pondere, quia deni *Æs graue.* aſſes ſinguli pondo libræ, efficiebant denarium ab ipſo hoc numero di- *Ære me-* ctum. Porro vero ex his Liuij verbis apparet, cur æra merere milites dican- *rere.* tur, cur que ærarium dictum ſit, ab ære ſcilicet graui, nondum argenteo numero percuſſo. Inde infra libro ſexto, hæc locutio; Rem creditori palam ſoluit,

Digitized by Google

uit, liberaque & ære liberatum emittit: de Manlio loquens, vt id Budæus
5. de aſſe annotauit. Fuit autem hic ordo rei nummariæ, vt primum R...
ære graui, id eſt, nummo rudi & informi vſi ſint, poſtea ære ſignato, quo...
Argentum quando ſignatum. ſub ſexto demum rege. Deinde argento ſignato anno vrbis 485 teſte Pl...
lib. 33 his verbis. Argentum ſignatum eſt anno vrbis quingenteſimo octo...
mo quinto Q. Fabio conſule, quinque annis ante primum bellum Punic...
& placuit denarius pro decem libris, quinarius vero quinque, ſeſtertius
dupondio.

IN LIBRUM V. ANNOTATIO-NES EX VARIIS DOCTORUM MONUMEN-tis exceptæ.

ID donum inimicorum veneno illitum] Alludere videtur ad vetus prouerb...
Hoſtium munera, non munera. De quo vide Eraſmum in eodem.

Sub pellibus durare. *Sub pellibus durare*] Id eo dicitur, quoniam militum tentoria pellibus t...
getentur. Vnde & ſub pellibus eſſe dicebantur, Liuius libr. 37. Aut ſub...
bus milites habendos fore. Huc ſpectat Celſus de ſuppellectile legata ...
quens. Labeo (inquit) originẽ fuiſſe ſuppellectilis putat, quod olim in...
in legionem proficiſcerentur, locari ſolerent, quæ ſub pellibus vſui fo...
Cælius lib. 27. c. 13. lect. antiq.

Hoſtimentũ. *Nec opera ſine emolumento*] Conuenit hæc ſententia cum prouerbia...
Hoſtimentum eſt opera pro pecunia. Quæ admonet, nihil gratuitum eſſe...
bere, ſed officium beneficio penſandum. Hoſtimentum autem, auctore F...
Pompeio, beneficii penſatio eſt à priſco verbo hoſtire, & rehoſtire, quo...
paria referre.

Aues æſtiuæ. *Sicut æſtiuæ aues*] Æſtiuæ aues Liuio ſunt, quas videmus æſtate, hyeme n...
videmus, cum vel lateant, vel autumno hinc auolent in diuerſas plagas. T...
neb. lib. 24. aduerſ. c. 3...

Fuſtuarium quid. *Fuſtuarium meretur*] Fuſtuarium quidam fuſtigationem interpretantu...
annotat Cælius lib. 10 cap. 3. lect. antiq. Polybius auctor eſt in l. de trib...
Duo in primis ſuppliciorum genera fuiſſe in militiæ diſciplina, decim...
nem, id eſt, δεκάτωσιν, & fuſtuarium. Modeſtinus quoq; Iureconſultus ...
pœnas militares fuſtium caſtigationem recenſet.

Vinea. *Vinea non tantũ iam iniuncta*] Vineæ machinæ militares, quæ cuiuſmodi...
& quomodo parentur, docet Flauius Vegetius lib. 4. c. 35. de re militari.

Cenſus equeſter. *Quibus cenſus equeſter erat*] Fuit autem equeſtris cenſus ſenatorio minor...
mirum ſeſtertium quadringentorum millium. Quadringenta vero mil...
quites eſſe cenſos, ante initium belli ciuilis, Suetonius de Cæſare ad Ru...
nem exercitum loquente teſtis eſt. Idem quoque Auguſto imperante ...
tum, Horatius 1 epiſt. indicat, cum cecinit:

> *Si quadringentis ſex, ſeptem millia deſunt*
> *Plebs eris.*

In legione qui. *Seniores etiam coacti nomina dare*] In legione namque non niſi ingenui, ...
ingenuis niſi iuniores, & ex iunioribus, niſi qui in quinque claſſibus c...
rentur, & ludicræ artis expertes eſſent, ordine centuriabantur. Vnde ſer...
bertini, pueri ſeniores, capite cenſi & hiſtriones ad arma non vocabantur...
in dubiis Reipublicæ rebus neceſſitate cogente. Sic bello Hetruſco ...
nitio libertinos lib. 10. Bello Punico ſecundo ſeruos centuriatos L...
lib. 27. ſcribit.

Digitized by Google

Libri Sibyl. lini.

Libri Sibyllini] Quos Tarquinio regi oblatos, Romani ſumma religione ac obſeruantia colebant, & ab aliis, quam Duumuiris primum, deinde Decemuiris, poſtremo Quindecemuiris aſpici aut legi nefas erat, vt Lactantius tradit. Imo nihil Romani neque ſanctum, neque ſacrum ita cuſtodiebant, quemadmodum hæc Sibyllina diuinitus vt exiſtimabant miſſa oracula, & cum dii immortales de rebus aduerſis conſulendi eſſent, remediumque aliquod malis quærendum, Quindecemuiri hos libros quaſi oraculum præſentaneumque remedium adire ſolebant. Cæterum is Tarquinius, qui eos emit, & eos in manibus habuit, ſtatim duos viros ex illuſtrioribus patritiis creauit, quibus horum librorum cuſtodiam tradidit, appellatique ſunt Duumuiri ſacris faciundis. Quorum munus erat hos ſacros libros cuſtodire, quoties opus eſſet adire, legere, interpretari, & quæ iubebantur, vt perficerentur, curare, Apollinis ſacratumque ceremoniarum antiſtites eſſe, & quoties fames, peſtilentia, bella ciuilia, & externa vrbem vexare contigiſſet, vel prodigia aliqua nunciata eſſent apparuiſſe, eorum omnium malorum ex oraculis Sibyllinis remedia inuenire, lectiſterniis ad Deorum puluinaria factis, Deum iram placare, proſpera omnia precari, aduerſa vt tollerentur, rogare, & poſtremo Deos omnes iratos ſacrificiis factis mitigare. Plura de hiſce libris, vide in libro Onuphrij de ludis ſæcularibus, non contemnenda de Sibyllis & Sibyllinis carminibus, ex Varrone, Dionyſio, Solino, Plinio, Gellio, Lactantio, & aliis exponentis.

Duumuiri ſacris faciundis.

Lectiſternium quid?

Lectiſternio tunc primum facto] Lectiſternium ritus ſupplicandi Diis Romæ frequentiſſimus, cum videlicet ſtratis in templo lectis, numina ſibi propitia rebus gerendis expoſcerent, auertuncandæ peſtilentiæ opem quærerent. Lectiſternia, inquit Seruius in XII. Æneidos, dicuntur, vbi in templo homines ſedere conſueuerunt. Legimus lectiſternium in Capitolio ſic celebrari ſolitum ſtratis tribus lectis, conuiuium Deis apponebatur, Ioui, Iunoni & Mineruæ. Iouis ſimulachrum in lectulo reponebatur, Iuno vero & Minerua in ſellis, ſic appoſitis epulis non Dei ſed VII. ipſi epulones celebrabant. Vide de hiſce Gyraldum hiſtoriæ Deorum ſyntag. 17.

Haruſpices. Hetruſci aruſpices. Extiſpex.

Hoſtibus Hetruſci aruſpices non erant] Haruſpices à victimis in ara aſpiciendis dicti ſunt. Is enim eſt haruſpex, qui poſtquam hoſtia immolata eſt, inſpectis extis futura prædicit, qui & extiſpex dicitur. Cæterum Hetruſcorum peritiam in auſpicina præcipue celebrem extitiſſe, indicio eſt, quod Cicero lib. 1. de diuinatione ſcribit. Hetruria autem de cœlo tacta, ſcientiſſime animaduertit, eademque interpretatur, quid quibuſque oſtendatur monſtris atque portentis. Quocirca bene apud maiores noſtros, Senatus tum cum florebat imperium decreuit, vt de principum filiis ſex ſingulis Hetruriæ populis in diſciplinam traderentur. Valerius tamen ait, decem principum filios dari ſolitos Hetruriæ populis, ad percipiendam ſacrorum diſciplinam. Sunt autem duodecim Hetruſcorum populi, quorum principes Lucumones vocabantur olim.

Lucumones qui? Procuratio quid?

Per quos ea procurarent] Sic & Cicero lib. 2. de legib. Quibus diuis creuerint, procuranto, iidemque fulgura atque obſtita pianto. Eſt autem procuratio ſacrificium, quod fit ad depulſionem & expiationem demonſtrorum & portentorum, & ea gratia rem diuinam facere eſt monſtra procurare. Annotante Turnebo in loco Ciceronis allegato.

Sortes quid.

Sorteſque oraculi] Duo enim genera oraculorum fuiſſe, ex libro de diuinatione cognoſcimus, vnum quod à furentibus profundebatur, vt à Pythia vate numine Apollinis correpta, alterum quod æqualis & paribus ſortibus è ſitella vel vrna dicebatur. Habebantur enim ſortes certis quibuſdam ſententiis, obſcuris tamen notatæ, quarum quædam felicitatem, quædam calamitatem denunciabant, aut alia eiuſdem generis. De qua re vide Turnebum lib. aduerſ 5. cap. 21.

Oraculi

Digitized by Google

Pythicum oraculum.

Oraculi Pythici] Apollinis ſic dicti à Pythone ſerpente, ſagittis eius confe[illegible] cuius fabula ab Ouidio in Metamorphoſi plene deſcripta eſt

Latinæ feriæ quæ.

Latinas ſacrumque in Albano] Harum crebra apud Liuium eſt mentio. Fe[illegible] ſunt autem inſtitutæ à Superbo rege, ea de cauſa, vt quemadmodum La[illegible] rerum publicarum cauſa ad lucum Ferentinæ conueniſſent, ſic ſacrorum [illegible] tia in montem Albanum cogerentur. Fuit autem locus, vt & à Dionyſio p[illegible] ditum eſt in monte Albano, in quem populus Romanus & Latini fœder[illegible] conuocabãtur, vt Ioui Latiali communi conſenſu ſacrificium facerent, cu[illegible] que eorum alij agnos, alij caſeum, alij lac, alii alia domo, attuliſſent, tauro [illegible] molato, ſuam quiſque carnis partem acciperent. Hoc ſolenne etiam La[illegible] appellatum, ad extrema vſque Reip. tempora eſt conſeruatum. No[illegible] enim ante Coſſ. exire Paludati in prouincias conſueuerunt, quam ferias [illegible] tinas induxiſſent, atque iis in monte Albano cum Latinarum ciuitatum m[illegible] giſtratibus operã dediſſent. Hinc eſt, quod Liuius lib. 22. ſcripſit, Latinas fe[illegible] inſtauratas, quod legati ab Ardea queſti in ſenatu eſſent, ſibi in monte Alb[illegible] Latinis carnem, vt aſſolet, datam non eſſe, & lib. 37. Latinas inſtauratas q[illegible] Laurentibus carnis, quæ dari debet, data non erat. His vero feriis vnum [illegible] dicauit Superbus, exactis autem regibus, alter additus eſt. Poſt fœdus cum La[illegible] tinis à Sp. Caſſio conſule ictum tertius, anno demum vrbis 396. comp[illegible] quæ diu ciuitatem turbauerat, de plebeio conſulatu ſeditione quart[illegible] quod apud Dionyſium & Plutarchum inuenitur.

Latiar.

Tuo ductu] Quid ſit ſacrorum euocatio, & quomodo olim fieri ſolita [illegible] de Macrob. lib. 3 Saturnal. c. 8

Iuno regina.

Iuno regina] Regina Iuno à Latinis cognominata, quod ſoror & coniun[illegible] uis, Deorum atque hominum regis. De qua Plutarchus in Camillo, præte[illegible] quæ à Liuio hic & in aliis locis commemorantur; Meminit Liuius regina[illegible] nonis etiam, Virgilius in illo:

Aſt ego quæ Diuûm incedo regina Iouiſque
Et ſoror & coniunx.

Proſecta quid?

Eius hoſtiæ exta proſecuiſſet] Exta cocta ſolebant proſecare, vnde & Pro[illegible] dicebantur, ac partem adolebant, partem conſecrabant, ſacerdotibuſque [illegible] bant, partem ſibi apponebant Tranquillus in Auguſto, Semicruda exta [illegible] foro proſecuit. Eſt vero verbum ſacrificantium. Particulæ enim m[illegible] membrorum omnium proſecta dicebantur in ſacrificiis. Sic Lucanus.

Si pectora pleno
Sæpe dedi, laui calido proſecta cerebro.

Et Ouidius:

Inde vbi libauit, proſecta ſub æthera ponit.

Hæ ſacrificiorum particulæ videntur etiam dici præficiæ à præſecand[illegible] quibus Arnob. lib. 7. ridens antiquorum ſuperſtitioſa ſacrificia. Vide T[illegible] bum lib. 15. aduerſ c. 7.

Sub corona venire. *Pileati ſerui.*

Libera corpora ſub corona vendidit] Antiquitus enim mancipia iure belli [illegible] coronis induta væniebant, & idcirco dicebantur ſub coronis vænire. Sic[illegible] tem corona ſignum erat captiuorum vænalium, ſic pileus impoſitus de[illegible] ſtrabat eiuſmodi ſeruos venundari, quorum nomine emptori venditor [illegible] præſtaret. De quo vide Gell. lib. 7 Budæus in prioribus ad Pandectas

Decem æſtates hyemeſque] Ad imitationem Poetarum per meſſes hyem[illegible] annos ſupputaſſe videtur. Sic Ouidius pereleganter:

Vrbe virum vidi tectoque animoque recepi,
Hic vbi bis æſtas biſque recurrit hyems.

Atque alio in loco.

Tertia nudatas acceperat area meſſes,
Inque cauos ierant tertia muſta lacus.

Sed & Thucidides auctor grauiſſimus non recte ab Eponymis rerum geſta-
rum ordinem accipi arbitratus, tempora in hyemes atque æſtates digeſſit.

Nulla felix arbor] Felices arbores Cato dixit, quæ fructum ferunt, Infelices, *Felix arbor.*
quæ non ferunt. De qua re Cælius lib. 10. cap 7. lect. antiq. Budæus lib. Miſ- *Infelix ar-*
cellaneorum, c.6. Turneb. l.4. c.3. Per infelicem arborem intelligit ſtipitem *bor.*
& furcam, de qua ſontes ſuſpenduntur, neque enim vlla arbor aut vllum li-
gnum infelicius eſt. & ita iſtud Liuianum intelligendum, I lictor, colliga ma-
nus, infelici arbori ſuſpendito.

Damnata voti] Verba propria ſacrorum. Damnatus autem voti eſt, qui pro- *Damnatus*
miſſa voti ſoluit. Sic & Virgilius: *voti.*

Damnabis tu quoque voti.

Reus autem voti eſt, qui ſuſcepto voto numinibus ſe obligat.

Stipe verius quam Decima] Varro ſtipem dictam vult quod qui ſupra æs ma- *Reus voti.*
iorem numerum accepiſſent, non in area ponebant, ſed in aliqua cella ſtipa- *Stipes vel*
bant, hoc eſt, componebant, quo minus loci occuparet. Pecuniam quoque, *ſtips.*
quam vel in ærarium reponebant, vel Diis offerebant, ſtipem veteres dixere.
Stipendiarii milites hinc dicti, quod ſtipem penderent.

Vt Pilento ad ſacra] Idem ſcribit Sextus Pompeius, ob hanc munificen- *Pilentum.*
tiam conceſſum fuiſſe matronis, vt Pilentis & Carpentis per vrbem vehe-
rentur. Fuere autem Pilenta, vt Seruius lib. 8. Æneidos ſcribit, vehicula, ſicut
nunc Baſternas videmus. Erant autem tunc Veneti coloris, non vt nunc ruſ-
sati, quibus niſi caſtæ matronæ vti non poterant. Quod & ab Iſidoro refertur
libro 20. Etymolog. vbi & carpentum ab Horatio Petoricum appellatum
ſcribit.

Magiſtro liberorum] Nefandum huius ludimagiſtri & indignum plane faci-
nus ſcribunt quoq; Plinius, de viris Illuſtribus cap. 83. Claudianus in Gildon.
Valerius lib 6. capite 5. Frontinus l. 4. c 4. Sabellicus lib. 10. cap. 4. Eſt autem
perfidiæ, proditionis, & impietatis in diſcipulos exemplum.

Belli iura] Fuit enim & inter cæteras hæc lex militaris, ne dolo malo, ne- *Iura mili-*
que aliena iniquitate, ſed iure & propria virtute bellum gereretur, quam dili *taria.*
genter à Romanis obſeruatam, hic Liuii locus teſtimonio eſt. Manutius de le-
gibus Romanis.

Patria tradidit] Iniuria enim vel dolo hoſtes vincere inhoneſtum puta-
bat, cum non fraude, ſed propria virtute, magnum fortemq; ducem militare
liceat.

Albi per vrbem vexerant equi] De hoc triumpho lege Plutarchum in vita *Equis albis*
Camilli, Blondum lib. 10. Romæ triumphantis, Alex ab Alex lib. 6. cap. 6. qui *triumphare.*
tres triumphos vna egiſſe. lib. 1. cap. 12 ſcriptum reliquit. Datum autem id
Camillo crimini ideo eſt, quod albis equis triumphaſſet, quod Diis immorta-
libus in eo ſimilis eſſe voluerit. Albis enim equis Iouem & Solem vehi apud
Higinum legimus, & alibi Plinius lib. 33. c. 7. Camillum minio illitum trium-
phaſſe ait.

Litera Laureata] Moris fuit apud Romanos, vt quoties imperator hoſtium *Litera lau-*
exercitum deleuiſſet, aut vrbem expugnaſſet, Lauro victoriæ ſigno literas in- *reata.*
uolutas ad ſenatum mitteret, Laurus enim vt & palma victoriam ſignificat:
Hinc Ouidius amorum 1. Eleg 11.

Non ego victrices lauro redimire tabellas.

Sic enim faſces laureati dicuntur Plinio, laureola corolla Ciceroni 3. epiſt.
ad Cælium. Vide Brodæum lib. 1. Miſcellan. cap. 33.

Interceſſionem ſuſtuliſſe] Interceſſio eſt id, quod vulgo oppoſitionem voca- *Interceſſio*
mus. Gellius lib. 13. Varro (inquit) de interceſſionibus ſcripſit. *Telum me-*
Aliud telum patres] Telum hoc loco pro conſilio ac ratione viaque ge- *taphorice*
rendi negotii accipitur, vt & alibi ſæpe apud Liuium. Fortaſſis ſumpta Meta- *quid.*

 phora

phora à venantibus, qui telo appetunt, quod capere volunt. vnde & ce
cuntur tela conſilia quæ nunquam fallunt. Eraſmus in prouerbio. Inge
lum neceſſitas.

L. Apuleius trib. plebis. *L. Apuleio tribuno plebis*] Non Saturnino, qui tribunus plebis de agro
uiſione legem tulit, prout Schureriani codices Argētinæ impreſſi haben
L. Apuleio Camilli accuſatore, quem quoque Volaterranus lib. 13. c. 4.
norum commentariorum à Saturnino ſeparat.

Quindecim millibus grauis æris] Qui aſſium numerus ad argenti ra
relatus mille & quingentas drachmas conſtituit. Notanda igitur Ro
rum ingratitudo erga Camillum, qui incolumitatem ſuam tueri non
Romæ cuius ipſe ſalutem ſtabiliuerat, & ſummam felicitatem auxera
Val. Max. lib. 5. c. 3.

Cluſium. *Cluſinis*] Cluſium Italiæ oppidum, prope Clanem in monte ſitum,
Plinius lib. 36 cap. 13. Volaterranus lib. 5. c. 2. Geogr.

Ius in armis. *Ius in armis ferre*] Militatis magis, quam ciuilis vox hæc eſt. Sic & Ma
prehendentibus ſe, quod vno tempore mille Mamertinos cōtra leges
donaſſet, reſpondit, ſe per armorum ſtrepitum leges exaudire non p
Iulius quoque Cæſar patriæ bellum illaturus, amicis bellum diſſuade
quod id contra leges eſſet. Ius in armis eſſe renunciat. Cumque Pom
Italia fugato, theſaurum ex ærario populi Romani foribus vi effrac
pturus eſſet, Metello tribuno plebis id certis legibus allegatis vetanti
idem armorum ac legum tempus eſſe.

Ambitio. *Ambitio obſtabat*] Quam Græci φιλοτιμίαν appellant, & Euripides
mum in ciuitate numen execratur.

Gallorum vlulatus. *Vlulatus cantuſque diſſoni*] Mos enim fuit Gallorū, terribilem ſonitum
ſeorum edere, & eum eo ab vniuerſa multitudine tantum clamorem
tumq; attolli, vt incredibilis vociferatio audiretur, nec tubæ ſolum m
verum etiam circumſtantia omnia loca vocem emittere viderentur.

Teſtudinem facere quid. *Teſtudine facta*] Id de ea teſtudine intelligit Tornebus lib 9. aduerſ.
quam faciebat exercitus, ſe tegumentis ſcutorum vndique operiens,
do ſuo obducta eſt putamine eaque ſpecie referebat tectum ædificioru
autem ſe operiebant crate perpetua clypeorum, aduerſus ſagittas Parth
& aduerſus omnia miſſilia ſuperne cadentia cum vrbem oppugnabant.
Maro ſcribit:

Obſeſſumque acta teſtudine limen.

Curules magiſtratus. *Curules geſſerant magiſtratus*] Curules magiſtratus erant ædiles, præ
conſules, ſic dicti à ſellis curulibus, quibus geſtabantur. Qua de re co
Feneſtella & Pomponius de magiſtratibus Romanorum, & Alex. ab Al
4. cap. 11.

Honorum inſignia. *Honorumque inſignibus*] Honorum inſignia erant toga prætexta, ſella c
lis, ius imaginis in memoriam poſteritatis, veſtis purpurea, Alexande
præallegato.

Senectus veneranda. *Quam venerabundi*] Senectuti enim, etiam inter atrociſſimos, honos
tus & reuerentia. Apud antiquiſſimos tamen Romanorum, neque pe
præſtantior honor tribui, quam ætati ſolitus. Maioreſque natu à mino
colebantur, ad Deum prope & parentum vicem atque in omni loco a
ſpecie honoris priores potioreſque habiti, Vide Gellium lib. 2. cap. 15.
Max. lib. 2. c. 1.

Nuda corpora] Gallos enim nudis corporibus pugnare ſolitos, teſtatu
Polybius lib. 2.

Cinctus Gabinus. *Gabino cinctu*] Cinctum Gabinum dicunt eſſe togam ſic in tergum rei
vt vna eius lacinia reuocata hominem cingat. Hoc genere veſtimenti
Romanus vtebatur bellum indicturus, atteſtante Virgilio:

Ipſi Quirinali lituo, cinctuque Gabino.

...i vide Seruium.

Pontius Cominius] Frontinus lib. 3. cap. 13. ſcribit Romanos in Capitolio ...ſſos, ad Camillum ab ex ilio reuocandum, Pontium Cominium miſiſſe, ...,vt ſtationes Gallorum falleret per ſaxum Tarpeium dimiſſus eſt. Cuius ... quoque mentionem faciunt, Plinius libro 7. cap. 28. Vegetius lib. 4. cap. 26. ... re militari.

Pontius Cominius.

Dictatorque abſens dictus] Abſentes antea nunquam hactenus dictatores di... re Romani, qui ſemper in foro Romano oriente nocte, & ſilentio dicere ...ſueuerunt teſte Alex. ab Alex. lib 4 cap 23. vbi de dictatoris ſummo impe... & poteſtate multa leges apud Dionyſium lib. 5.

Dictator abſens dictus.

Anſeres non fefellere] Eſt enim hoc animal natura pauidum, ac ſenſu auditu... te acerrimum, vt eſt apud Plinium lib. 10 c. 23. & lib 29. cap 3 huius autem ...toriæ meminit quoque Maro lib. 8. & Alex ab Alex. l. 6 c. ... Verum & illud ...oque obiter notandum eſt, Romanos volentes rependere id beneficii ...nus longe poſt tempore non tantum è publico anſeribus cibum dediſſe, ve...m etiam aurea anſerum ſimulachra feciſſe, ac vt Deos coluiſſe, vt eſt apud ...nium vbi ſupra.

Anſer natura pauidum animal.

Vir bello egregius] Nam vt Plinius lib. 7. cap. 28 ſcribit, ante viginti duos an...s bina cepit ſpolia: Primus omnium eques coronam muralem accepit, ſex ...icas, triginta ſeptem dona à ſuis imperatorib. triginta tres aduerſo corpo... cicatrices accepit. Cui ex recentiorib. aſtipulatur Pontanus de fortitudine ...roica lib. 1. cap. vlt.

Manlius ob virtutem laudatus] De Manlii rebus geſtis præter Liuium, Pli...us lib. 7. cap. 27. Florus lib. 1. cap. 13 & 26 Plutarchus in Camillo, Eutropius ...ro. 2. cap. 13. Valerius Maximus lib 6. cap. 3. Virgilius libr 8. Sabellicus lib. 1. ...nead. 4.

Manlii virtus.

Locutio fieri] Aium Locutium intelligit, qui, vt inquit Varro in libris di...narum, Deus eſt appellatus, ob vocem diuinitus editam, vt ſcribit Gell lib. ... capite 17. Meminit eius Cicero libro 1. de diuinatione, Plutarchus in li...ro de fortuna Romanorum, qui hanc hiſtoriam recitans, Aium Locutium ...ꞇαὶ ἐκλήδονα, vocauit.

Aius Locutius.

Puluinar ſuſcipi poteſt] Solebant Romani vel deuictis hoſtibus, vel quouis ...o modo Repub. bene geſta & periculo communi repulſato, ad puluinaria ...orum ſupplicationem decernere. Id vero nõ niſi in Capitolio fieri potuiſſe ...c locus Liuii indicat. Sic Cic. Catil. 3. Quamobrem Quirites, quoniam ad o...nia puluinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum coniugi...s & liberis veſtris, & Horat. lib. 1. carminum Ode 37:

Nunc Saliaribus
Ornare puluinar Deorum.
Tempus erat dapibus.

Comitia Curiata] Hoc eſt illud, quod de his obſcure dixit Cic. his verbis. At...e hoc cum in eo reprehendendum eſt, quod per tribunos plebis tribunitia ...eſtas minuitur, tum in eo deridendum, quod conſuli ſi legem curiatam ...on habet, attingere rem militarem non licet. Vide de hoc notata circa finem ...ri primi.

Puluinaria Deorum.

Tribunoſque militares] Tribunos militares, qui conſulari erant poteſtate, iiſ...m comitiis, quibus conſules creari ſolitos ex hoc Liuii loco oſtendit Perio...us lib. 3. de magiſtr. Roman.

Iuuentas] Plurimum ad huius loci illuſtrationem faciunt, quæ ſcribit ...guſt. lib. 4. de ciuitate Dei, quæ huc apponere libet. Cum rex, inquit Tar...inius Capitolium fabricare vellet, eumque locum, qui dignior aptior...e videbatur à Diis alienis videret præoccupatum, nõ audens aliquid con-

Iuuentas Dea.

Terminus.

tria eorum facere arbitrium, & credens eos tanto nomini ſuoq; princi pi ros per augurium quæſiuit vtrum locum concedere vellent Ioui, at u ipſi cedere omnes voluerunt præter Martem, Terminum & Iuuentute que ideo Capitolium ita conſtructum eſt, vt etiam iſti tres intus eſſen obſcuris ſignis, vt hoc vix homines doctiſſimi ſcirent. Digladiantur Gra tici Iuuentuſne, an Iuuenta, vel Iuuentas Dea ſit, ſed & Iuuentus & Iu pro Dea capitur: Ouid. lib. 1 de triſtib.

Nectar & Ambroſiam, latices, epulaſque Deorum,
Det mihi formoſa gnaua Iuuenta manu.

Templi Iuuentutis in circo Maximo à Licino Lucullo dedicati me Liuius infra.

Veſta ignes æterni.

Æternis Veſtæ ignibus] Veſtæ enim Deæ ignis inextinctus apud Roma tat, virginibus Veſtalibus eum ſumma diligentia cuſtodientibus, quod e tincto à pontifice verberari ſolerent. Quotannis tamen & nouus ign tabatur à Veſtalibus, vt teſtatur Ouid. in Faſtis:

Adde quod arcana fieri nouus ignis in æde
Dicitur, & vires flamma refecta capit.

Ignis perpetuus.

Sed enim non Romanos modo ſed aliquot alias gentes ſacrum igne blice cuſtodiſſe legimus. Nam Athenis in Prytannæo ignis perpetuu uabatur, non à virginibus, ſed (vt ait Plutarchus) à mulierib. iam matrim ſolutis. Strabo lib. 9. Poliadis Mineruæ templum in ſaxo vetuſtum ſcri quo lychnus inextinguibilis fuit. Ægypti quoq; ignem ſeruabant vt te Diodorus. Quin etiam Delphis Perſæ quoq; ſumma religione ignem c diebant & venerebantur, vt teſtatur Procopius lib. 2. belli Perſici. Fuit a

Veſta Dea.

Veſta Saturni ex Ope filia, dea virginitatis, cui Æneas poſt Troiannum in dium condito Lauinio ædem ſacrauit. Poſtea Aſcanius condita Alba te quoque in montis Albani vertice dicauit. De qua te Plinius l. 16. cap. 2 cap. 2. lib. 34. cap. 5. Cicero lib. 2. de natura Deorum, Gellius lib. 1. cap. 12 F ſtella cap. 6. Alex. ab Alex. lib 5. cap. 12. Cælius Rodiginus lib 15 cap. 16. B dus lib. 1. Romæ triumphantis, Seruius, lib. 11. Æneidos, Lucretius lib. 2. C rum, quod de ſigno imperii pignore ait, id paulo expreſſius lib. 6 ſecund li Punici declarat, vbi quoque æternos ignes recenſet, ac conditum in p trali fatale pignus imperij.

Antiquata lex.

Antiquata deinde lege] Lex antiquabatur, quæ non perferebatur. hoc Liuius hic tribunitiam rogationem antiquatam ſcribit, vt notat Renard 1, ad Leges 12 tabul. Quæ autem ſemel perlata, iterum tollebatur, abrog cebatur. Nam popul. Romanus, vt legem ferre, ſic eandem & antiquare & rogare potuit.

Abrogata lex.
Prædes qui.

Prædibus acceptis] Varro Præs, inquit, eſt, qui à magiſtratu interrogatur blicum vt præſtet, à quo eum reſponderit dicitur præs. Hodie vt annota dæus in prioribus prædes ſunt, qui ſponſores Reip. vel principi facti ſunt iis, qui pecuniam publicam diſpenſant.

IN TITI LIVII LIBRVM VI

ANNOTATIONES.

Religioſi dies.
Nefaſti dies.

DE *diebus religioſis*] Eadem Gellius & Macrobius à veteribus ſcri bus reperita, etſi aliis verbis referunt, niſi quod ſecundam ſolum opi nem ſequun Qui vero hic religioſi dicuntur dies; ii & nefaſti vocantur. Tot enim nominibus eos appellatos, Perionius lib. 3. de mag bus Romanis tradit ex Gellii l. 4. capite decimonono, Budæus lib 3. decimoſeptimo Miſcellaneorum. Apud Romanos enim dierum quidam ſti & in adeundis rebus felices, quidam atri & triſti omine infames habi qui

Google

us aliquid moliri, aut nouæ rei inceptare, euentus exitialis erat. In his exer-
rum conſcribere, legiones deducere, manus cum hoſte conſerere, ſponſalia
ire, peregre proficiſci, aut quidquam publicæ vel priuatæ rei moliri, inceptu
edum & exitiale exiſtimarunt. Obſeruatumque fuit, vt qui hoſtes bello la-
ſſere, vel acies eo tempore committere tentarent, rem in non mediocrem,
riculum & diſcrimen adducerent, magno poſtea exitio conſecuto. Præter-
in diebus faſtis prætores omnia verba ſine piaculo proferre audebant, in
ebus vero nefaſtis nequaquam. Qua de re vide M. Terentium Varronem
lutarchum in Camillo Macrobium lib 1. cap. 16. Saturnal. Gellium lib. 5. cap.
Blondum lib. 2. Romæ triumphantis. Cælium lib. 14. cap. 9. Ouidium lib. 2.
aſtorum.

Cal Sextiles] Plutarchus problemate 24. poſt idus Quintiles, quas nunc Iu-
as vocant, factum eſſe ait: Alex. autem ab Alex. populo apertius loquens, a-
os dies poſt Idus Quintiles 15. Cal. Sextiles duplici clade inſignes notatos
xiſtimat lib 4. cap. 10.

Pomptinus ager] De agro Pomptino Cælius lib. 19. cap. 25. vbi cenſet pro
omptimo legendum eſſe Pontino.

Ex cauſariis ſenioribusque] Cauſarios proprie dici milites valetudinis cauſa *Cauſarii*
miſſos, ex Vlpiano docuit Politianus libro Miſcellaneorum cap. 92. Quoniã *qui.*
ultra erant miſſionum genera: Erat honeſta, quæ emeritis ſtipendiis, vel ante
imperatore indulgebatur. Et cauſaria, quæ propter valetudinem laboribus
ilitiæ ſoluebat. Cauſa enim μεταληπτικῶς valetudinẽ malam & morbum
gnificat, vnde irrigare cauſas pro morbos tollere. Pr. Steph.

Supplicum cauſas petitis quæ medelis irrigant: vt annotauit vir eruditiſ-
ſimus Georgius Fabritius in annotat. ſuis in Poetas Chriſtianos.

Libraque & ære libratum emittit] Nam vt in mancipatione non minus quam *Libra &*
a inque teſtes ciues Romani puberes adhibebantur, vt is qui libripens dice- *are liberare.*
atur, eo qui mancipium accipiebat, æs tenẽte, atq; ita dicente: Hunc ego ho-
inem ex iure Quiritium meum eſſe aio, iſque mihi emptus eſt hoc ære æ-
eaque libra. Sic & in mancipatione hæc eadem ſolennitas obſeruabatur. Me-
init æris & libræ & Iuſtinianus. Teſtamentum, inquiens, aut in pace fiebat
uod calatis comitiis vocabatur, aut cũ in prælium eſſent exituri, quod pro-
nctum dicebatur, per æs & libram, id eſt, emancipationem nimirum imagi-
ariam venditionem, quæ fiebat præſentibus quoque teſtibus, vt dictum eſt.
idem adoptio per æs & libram interdum fiebat. Suetonius in Auguſto: Ca-
um & Lucium adoptauit domi per æs & libram emptus à patre Agrippa, id
iam in nexu & venditione fiebat. Omnia autem iſta eadem iuris ſolenni-
te ſoluebantur. Nihil enim tam naturale eſt, quam eodem genere quodque
ſoluere quo colligatum eſt, vt inquit Vlpianus L. Nihil tam naturale: ff. de
g. iuris.

Iudicatum addictumue] Addicta apud veteres dicebantur, qui prætoris iuſ- *Addicti qui.*
cum ſoluendo non eſſent, creditoribus addicebantur vide Vallam l. 5.

Theſauros auri Gallici] Prædam Gallicam vel aurum, quod pro Capitolii
demptione in medium fuerat collatum.

Dux ſeditioni datur] Dimiſſus enim, vt apud Plutarchum legimus, ex car-
re nihilo modeſtior fuit, ſed multo inſolentius factiones ſeditioneſque a-
auit.

Beluas ignorare voluit] A multitudine numeroque, quo plebeii valde nobi-
s ſuperabant, excitare voluit, imitatione Homeri, apud quem lib. 2. Ilia-
s, Agamemnon exercitum alloquens ſimili ratione vtitur, vt annotauit Vi-
orius lib. 16. cap. 4.

Nunquam de cœlo deſcendent] Varro lib. 1. de re ruſtica. Et quoniam, vt aiunt, *Dii facien-*
i facientes adiuuant, prius inuocabo Deos. Quo ſignificat diuinam *tes adiuuãt.*

opem non ceſſantibus, ſed induſtriis & pro ſua virili conantibus auxilio eſſe ſolere. Citatur à Suida Senarius in eandem ſententiam.

Αὐτός τι νῦν δρῶν, εἶτα τοὺς θεοὺς κάλει.

Et Æſchylus apud Stobaum:

Φιλεῖ δὲ τῷ κάμνοντι συσπεύδειν θεός.

Hoc eſt,

Huic qui laborat, numen adeſſe ſolet.

Mentem dare. *Vobis mentem dent*] Dare mentem vel inücere mentem, formula dicendi probatis autoribus vſitata, ſicut Græcis ἐμβαλεῖν ſiue ἐμποιεῖν νοῦν, de qua formula vide Victorium lib 7. variar lect. cap 5.

Veſtem mutare. *Ne cognatos quidem affines*] Veteri ſiquidem more non rei duntaxat, ſed etiam cognati, affines, liberti eorum & familiares veſtem mutare, capillumque ſummittere conſueuerunt, vt præter Liuium teſtatur Plinius ep. 7. Et huc refexit Venuleius L. 39 ff. de iniuriis, vbi ait: Veſtem ſordidam rei nomine in publico habere, capillumque ſubmittere nulli licet, niſi ita coniunctus ſit affinitate, vt inuidus in reum teſtimonium dicere cogi non poſſit, de quo vide Iacobum Rænardum Variorum, l. 1. c. 6.

Capillum ſummittere.

Dona imperatorum. *Dona Imperatorum*] De militaribus donis lege Alex. ab Alex. l. 4. cap. 8 Blondum lib. 6. Romæ triumph Gellium lib. 5. cap. 6. Plinium lib. 33. cap. 2. & lib. 7. c. 28 lib 21. cap 5.

Ad Capitolium manus tendens] Notandum ex hac hiſtoria, quantum habeat momenti venuſta actio atque pronuntiatio, vide Fulgoſum lib. 9. c. 10. rerum memorab.

Petelinus lucus. *Petelinum lucum*] Fuit enim in campo Viminali ſub aggere prope Iunonis Lucinæ templum hic locus, vt eſt apud P. Victorem in regione vrbis 5.

Duumuiri perduellionis. *Sunt qui duumuiros qui de perduellione anquirerent*] De duumuiris perduellionis ſuperius lib 1. dictum eſt. Pauca vero huius generis iudicia facta eſſe leguntur. Præterquam in cauſa Horatii & Manlii, vt hic Liuius ſcriptum reliquit. Ciceronis ætate crimen perduellionis erat, cum quis contra libertatem populi quid fecerat, cum contra legem Porciam, quæ cædi & ſecuri feriri ciues vetabat, quis ciuem virgis ceciderat, aut interfecerat. Sic in Poſthumii cauſa ob atrocitatem facti occiſo ſacroſancto tribuno iudicium perduellionis fuit. Hoc iudicium iam inde à regibus Duumuiri exercebant, quos poſt reges electos populus creabat, quandocunque tale crimen incidebat, non prætor ſortiebatur, vt ait Dio, quod contra morem patriæ factum dicit. Dio in Rabirii cauſa A Duumuiris autem prouocatio erat ad populum, ac Cicero pro Poſthumo iudicium illud Duumuirûm non tam reiicit, vt obſoletum & contra morem patriæ, quam quod neget, vbi ſenatus decreuit, vt conſules videant ne quid Reſpub. detrimenti capiat, eſſe locum ei iudicio.

Tarpeia rupes. *De ſaxo Tarpeio*] Tarpeia rupes, vel Tarpeius mons, locus eſt in vrbe ... mus, ex quo ſontes præcipitabantur. Vnde etiam hodie in eo loco damnati puniuntur ſupra forum Rom. Qua de re lege Alex. ab Alex. l. 1. c. 5. Cælium ... lo cap. 5 Marlianum lib. 2. c. 9.

Domus eius fuiſſet] Plinius de viris illuſtribus domum dirutam ſcribit. Diruebantur enim apud Romanos priſcos damnatorum ædes & illorum quoque bona propter criminis deteſtandum facinus publicabantur, ac publicis vſibus deſtinabantur. Qua de re copioſe Alex. ab Alex. lib. 3 c 23.

Notæ ſunt] Ideo autem publicæ hæ notæ impreſſæ ſunt, vt docerent p... fœdam regni cupiditatem ac tyrannidem ſemper infelices habere exitus.

Sanguine ſeruatoris] Nam Manlius defenſor, cuſtos, conſeruator, & c... & vrbis dictus eſt.

Legio quid. *Legionibus quaternum millium*] Ad quatuor millia legionem initio ... hi...

…ſtoriæ multis locis teſtantur, vnde & quadrata Feſto dicta eſt, variatam tamen eam pro vſu Reip. & Senatus arbitrio, vt modo quatuor, modo quinque, modo ſex millium ſcriberetur, Liuius plurimis locis teſtatur. Nam lib. 15. bello Punico legionem quinque millium peditum, lib. 42 bello Perſico itidem legiones quinorum millium conſcriptas tradit. Li. vero 44. exercitum in Macedoniam miſſum, ita vt in ſingulas Romanas legiones non plus quam ſena millia peditum, 300. equites eſſent. Quinetiam Polybius memoria ſua legiones ex quinis millibus conſcribi retulit. Et Feſtus C Marium primum legionem ſex millium conſcripſiſſe teſtatur, quod non ſenatus decreto, ſed Imperatoris conſilio factum ex Saluſtio docet Sigonius lib. 1. de Antiquo iure Quiritum cap. 15. Dicta autem eſt legio, Varrone & Plutarcho auctoribus, à delectu fortiſſimorum militum.

Armis con-crepare. *Armis concrepare*] Armis concrepare militaris moris fuit, quo nunc ita nunc fauorem exercitus notabant, Marcellus auctor eſt, ſi quando milites ſcuta genibus illiderent, proſperitatis indicium, contra eum hoſtis, clypei ferirentur, iræ documentum fuiſſe. Idem indicat T. Liuius Decadis 3. libr. octauo. Cæſar libro 7. de bello Gallico. Conclamat omnis multitudo, & ſuo more armis concrepat, quod facere in eo conſueuerunt, cuius orationem approbant, &c

Iupiter Imperator. *Iouis Imperatoris*] Simulacrum huius In 8. vrbis regione collocatum eſt auctores P. Victor. M. Tullius in 6. Verrina. Iouem Imperatorem, inquit, quanto honore in ſuo templo fuiſſe arbitramini, colligere poteſtis.

Ambuſtus vnde. *Ambuſti potentis viri*] Ambuſtus cognominatus eſt, quod olim adoleſcens fulmine in naribus tactus, deflagrauerit. Cuius rei teſtes ſunt Alex. ab Alex. l. 1. c. 9. Volaterranus l. 16. c. 1. & 4.

Filiæ duæ nuptæ] Quarum nomina nullibi expreſſa legimus, vide de hac hiſtoria etiam Valerium Max. l. 8. c. 6. Sabell. lib. 4. Enn. 3.

Stolo quis. *C. Licinio Stoloni*] Stolonis cognomen adeptus eſt, quod agriculturæ ſtudioſus plantas & arbores ablaquearet & reſectis fruticibus, quos ſtolones agricolæ vocant, curare ſoleret, vt legimus apud Columellam de re ruſtica. Gellium lib. 16 c. 18 Plinium l. 17. c. 1. & 10. Volaterranum lib. 16. cap 4. Cæterum Licinios Romani vocabant, qui patuis oculis naſcerentur. Alex. ab Alex. l. 1. c 9.

Licinii qui. *Mos eſt*] Mos enim fuit, vt lictor virga fores percuteret, quas conſul, aut alii magiſtratus eius notæ fuerant intraturi, quem morem etiam tangit Plin. lib. 7. cap. 30.

Riſui ſorori fuit] Inſolentiſſime irriſam à ſorore, ait Florus.

Viã ad cæteros honores aperirent] Libidinis regnandi, inaniſq; gloriæ ſatis memorabile exemplum, quo docemur, quam facile ad gloriæ & ſummum dignitatis faſtigium perueniendum cogitemus, ſi vxorum, quæ ſemper laudis & honoris ſtudio ducuntur, ſtimulis agitemur.

Sepultura veterum. *Locum ſepulturæ*] Mos enim veterum fuit, vt in ſuis agris plerumque buſta ſibi facerent, de quo Victorius lib. 14. var. lect. c. 11.

Neruum. *In neruum ac ſupplicia dare*] In neruum, id eſt, in nexum, de quo ſupra lib. 2. Vnde Plautus in Pænulo: Vtinam mihi argentum reddas, priuſquam in neruum abducare: in neruum itaque dare, eſt obligationis iure ac conditione capi, atque in ergaſtulum abduci.

Vti rogas. *Vti rogaſſint*] In legibus ferendis, eius lationi ſuffraganti tabella dabatur, cui inſcriptum erat, Vti rogas, improbanti vero eam, tabula, cui inſcriptum erat, Antiquetur, Cic. l. 2. de legibus. Suade igitur, ſi placet, iſtam ipſam legem, vt ego (vti rogas) dicere poſſim.

De fænore atque agro rogationes iubebant] Teſtatur hic locus Tribunos plebis, eoſque quibus rogare legem fas erat, ſolitos plures ſub vnius rogationis

nomine ad populum ferre,& plerumque vtilia cum pernicioſis, bona cũ malis coniungere. Qua ratione cum fieret, vt plebs ſæpe propter ea, quæ ſalubria erant, etiam mala iubere cogeretur, non diſiungentibus ea tribunis plebis, cautum eſt poſtea lege Cæcilia & Didia, vt de ſingulis rebus ſeparatim, non de pluribus coniunctim ad populum ferretur. Præterea, vt leges trinundino regerentur, vt teſtis eſt Cicero pro domo ſua.

Lex Cæcilia.

Ciuis Romanus quis. *Duobus ingenuis ortum*] Ciuis n. Romanus is erat, qui ex ingenuo & ingenua eſſet ortus, nec aliud præterea requirebatur, ſi modo pater Romanus erat & mater Romana, aut etiam peregrina, ex iis, qui ius ciuitatis habebant. P... autem lex fuit, quæ peregrinos à iure ciuitatis Romanæ repellebat, vt Cicero explicat in libro de officiis. & Val Max. lib. 3. cap. 4. in exemplo de Perpena Robortellus lib 1. Emendationum capite vigeſimo.

Auſpicia patritiorũ. *Adeo propria ſunt auſpicia*] Docet hic locus nihil aliud quam patritiorum adeo propria fuiſſe auſpicia, vt & ipſi ſoli auſpicarentur, ipſi ſoli auſpicato magiſtratus crearentur, ab ipſis ſolis nulli cum eſſent patritii in Republica magiſtratus, auſpicato interrex diceretur, qui rogandis magiſtratibus comitia centuriata haberet. Quorum duo priora præcedente tempore interiiſſe, poſtremum vero perpetuum fuiſſe tradit Sigonius libro primo, de iure ciuium Romanorum capite ſeptimo. Nam vbi plebs primum in partem patritiorum magiſtratuum venit, vt conſulatus, tum vero ad plebeios ita tranſlata ſunt auſpicia, vt & auſpicata diſparentur, & ipſi auſpicarentur. Id quod exemplo Genutij, de quo infra libro ſeptimo, confirmat. Neque enim dubium ſi Genutius Plebeius conſul eſt factus, quin auſpicato factus ſit. Nam centuriata comitia, quibus conſules creabantur, auſpicata erant, vt tributa inauſpicata, eademque ratione, ne illud quidem vllam habere debet dubitationem, ſi Genutius conſul rem geſſit, quin captatis ante auſpiciis geſſerit, cum conſules, teſte in Philippicis Cicerone, & ſpectionem & nuntiationem haberent. Cæterum cum omnia fere patritiorum iura, conſulatum & ſacerdotia, plebs conſequuta eſſet, illud tamen impetrare non potuit vt aut interregem ex ... aut flamines maiores, Dialem, Martialem & Quirinalem proderet aut regem ſacrificulum faceret. Quos locos, vt Patritii integros vſque ad extrema tempora poſſederunt, ſic proprium illud vſq; ad extremum plebeiis reliquer... vt comitia tributa ab auſpiciis ac patribus libera haberent, & Tribunatum atq; ædilitatem ſoli caperent: Patet itaque Plebeios magiſtratus auſpicia non habuiſſe, licet Zonaras libro annalium ſecundo, Tribunis plebis auſpicia ... patritiis conceſſa eſſe ſcribat Nam id, vt Sigonius exiſtimat, de obſeruatione de cælo intelligendum. Ae adeo magiſtratuum propria auſpicia fuerunt, vt magiſtratus ipſos inter ſe diſtinxerint ac ſegregarint. Vt enim auſpicia alia maiora fuerunt, alia minora: ſic magiſtratus partim maiores, partim minores. Maiores qui maiora auſpicia habuerunt, vt Conſules, Prætores, Minores reliqui. Maiora autem dicuntur habere auſpicia, quia eorum auſpicia magis rata ſunt, quam aliorum, quod ex libris Meſſalæ & Tuditani Commen... Gellius prodidit lib. 13.

More maiorum. *More maiorum*] Frequens eſt hæc formula Liuio, vt hic & l. 5. l. 6 lib ... iſque auctoribus. At hiſce verbis nihil aliud ſignificari, quam legem non ... ptam, tradit Ferrandus Adduenſ. in L. ius ciuile, paragrapho hoc igitur, ſ... iuſtitia & iur. Vide etiam Alciatum lib. 4. Parergon iuris ciuilis cap 21.

Auctores patres facti. *Patres auctores fiant*] Antiquitus enim id iuris patres habebant, vt tum demum rata eſſent, quæ populus iuſſerat, ſi patres auctores fierent. id eſt rem factam probarent. Quid v. ſit auctorem fieri ſuperius oſtenſum eſt, ... lor lib. 1.

Aues paſcunt. *Pulli non paſcentur*] Pulli ſi paſcerentur bonum augurium erat, ſi non paſcerentur malum. Claudius Pulchet (inquit Suetonius) apud Siciliam

paſcentibus in auſpicando pullis, ac per contemptum religionis mari demerſis, vt biberent, quando eſſe nollent, prælium nauale iniit, ſuperatusque eſt. Et Aſconius ſcribit dici ſolitum magiſtratum ineuntibus: aues paſcunt. Torneb. lib. 14. aduerſ. c. 12.

Recuſantibus Ædilibus plebis] Nam hi eo tempore, quo plebs in montem ſacrum ſeceſſerat, cum Tribunis creati erant, vt Tribunis ſubminiſtrarẽt omnia neceſſaria, eaſq; cauſas iudicarent, quas ipſi eis permitterent, ſimul quoque omnia decreta, plebiſcita, ſenatusconſulta aſſeruarent, ſacrorum, publicorumq; locorum curam haberent, ab iis, quæ ædes dicuntur, Ædiles vocati, vt Dionyſius, Pomponius, & Zonaras ſcribunt. Cæterum eorum, qui ex Patriciis electi, Curules à ſolio eburneo dicebantur, munus erat ludos publicos maximos vel Romanos facere, ſacras priuataſque ædes procurare, totam vrbem tueri, vt cloacæ & aquæductus, & quæque publica ædificia munda eſſent, loca in theatro aſſignare, quin ſi quiſpiam ſeruum aut iumentum morboſum vitioſumq; pro integro ſanoque vendidiſſet, edicto Ædilium emptori ſuccurrebatur, prout habetur in ff. ſub tit. de Ædil. edict. per tot.

Ædiles plebis.

Ædiles curules vnde.

IN TITI LIVII LIBRVM VII.

ANNOTATIONES.

PRætura] Mirum videri poteſt, quod Liuius hic ſcribit, Prætorem anno vrbis 389 creatum, cum ſupra lib. 3. tradiderit, Horatia lege Conſules & Prætores eiſdem auſpiciis creatos eſſe. Sed id ita intelligendum eſſe exiſtimat Antonius Concius lib. 2. ſucciſiuarum lect. iuris ciuilis, cap. 19. quod tum nouus gradus & numerus magiſtratus potius quam appellatio ſit facta, & cum vſque ad illum annum Conſules nomine Prætoris ſignificarentur, tranſiſſe tunc primum hoc nomen à Conſulib. ad eum nouum magiſtratum, qui tum creatus eſt. Nam antiquiſſimo tempore, vt & ſuperius annotatum eſt. Prætor appellabatur Conſul, & interdum omnis magiſtratus, cui exercitus parebat, vt ait Aſconius 3. in Verrem. cui aſſentiuntur Feſtus lib. 11. & Nonius auctoritate Varronis, de vita populi Romani, lib. 2.

Prætores quando inſtituti.

Curuli ædilitate] Duo erant ordines Ædiliũ: Alter, in quo ipſi Ædiles in iure dicundo ſellis incuruos pedes habentibus vtebantur: Alterum magiſtratum popularem appellabant, vt præcedenti libro docuimus. Erat autem ſella curulis vectabulum, quo ſedentes magiſtratus geſtabantur, quod geſtatorium etiam dicitur, & geſtatoria ſella. Budæus in priorib. annot.

Ædilium duo ordines.

Sella curulis.

Curulibus ſellis prætextatos] Prætori enim ſella curulis, toga prætexta, & ſex lictores permiſſi. Vnde Polybius & Plutarchus præturam ſex ſecurium magiſtratum vocant. Porro cum Prætorem non niſi ex patribus primo creari mos eſſet, hic deinde honos etiam plebi communicatus eſt, anno vrbis 417. & Quinct. Publilius Philo, vt Liuius infra auctor eſt, primus è plebe Prætor factus eſt. Poſtea non ſufficiente eo Prætore, quod multa turba peregrinorum etiam in vrbem veniret, circa annum vrbis 510. creatus eſt alius Prætor iiſdẽ auſpiciis, qui peregrinus eſt appellatus, quod plerunque inter ciues & peregrinos ius reddebat, cum alter Prætor vrbanus diceretur, vt tradit Florus in Epitoma lib. 19., Porro Sicilia atque Sardinia in prouinciarum formam redactis. Prætores alij duo ſunt additi, qui in eas prouincias mitterentur, Epitoma lib. 20. Solin. cap. 21. Victis poſtea duabus Hiſpanijs, alij duo creati ſunt, qui in Hiſpanias mitterentur anno 558. Atque per multa tempora hoc obſeruatum eſt, ne plures quam duo Prætores, Vrbanus & Peregrinus in vrbe manerent, reliqui quatuor in præturæ ipſo magiſtratu in prouincias ſortitas irent, atque in eis annum præturæ explerent, donec poſtremo Sylla Dictator latis nouis quæſtionibus publicis, velut de parricidio falſo, de ſicarijs,

Prætor peregrinus.

de iniuriis, prætores veteribus duos adiecit, atque ad octo prætorum numerum auxit

Ludi ſcenici.

Ludi ſcenici] Quibus ſcenici agones exercebantur qui & Muſici agones dicebantur, & Dionyſiaci quaſi Libero patri dicati. Quare & homines ipſi ſcenici vno verbo à Græcis Dionyſiaci artifices dicuntur, auctore Ariſtotele & Gellio libro decimo, prout annotat Budæus in l. Athletas, ff. de his qui notan. infam. Ludi vero publici apud Romanos circo & cauea diuidebantur. Circo cunicula circenſia, & pugilatio, luctatioque continebantur. Cauea theatralia & ſcenica ludicra. Cauea enim dicebatur ea theatri pars, vnde populus ſpectat:

Ludi apud Romanos duplices.
Cauea quid.

Lucret. *Namque ibi conceſſum caueai ſubter & omnem*
Scenalem ſpeciem patrum, matrumque, Deorumque
Inficiunt.

Sic & Græci diuidunt ludos in Gymnicos & Muſicos. In Gymnicis eſt luctatio & pugilatio, & curricula. In Muſicis Comœdiæ & Tragediæ & alia. De ludorum Scenicorum vero origine Cælius lib. 8. cap 7. lect. antiq. & cap. 8 libri eiuſdem, vbi tradit Scenicos dici à ſcena, id eſt tentorio à ruſticis inumbrationis cauſa excitari ſolito.

Ludiones qui.

Ludiones ex Hetruria] Ludii, inquit Dionyſius Halicarnaſſæus, adoleſcentes erant tuniculas induti inſignes, galeati & enſiferi peltatique, qui omnibus Circenſibus & Theatralibus pompis in verſum incedebant, ipſius velut pompæ duces, ſaliis ſimiles. Ludii ex eo vocati, quod à ludis hoc genus ludicri inuentum videretur. Torneb. lib. 6. aduerſ. c. 6. & lib. 19. c. 10.

Iocularia] Id eſt, quæ nec vera, nec ſeria, ſed ficta atque ridicula eſſent.

Modi muſici definiti.
Modus ſcenatilis.

Tibicinis modos] Id eſt, intentionem ac depreſſionem modulationis. Eſt enim modus vocis ad vocem certo interuallo migratio, vt Muſici definiunt, ſic Varro in Modio: Modum ſcenatilem, pro verſu ſcenico, vel Iambico, quo in Comœdiis Scena Poetæ vti ſolent, poſuit, prout annotat Torneb. lib 12. aduerſ. cap. 16.

Satyra.

Impletas modis Satyras] Variarum rerum mixtarum ſparſim nulloque ordine congeſta, veteres Satyram appellarunt. Hic vero accipitur pro Poemate Latinis proprio. Nam vt Quintilianus ſcribit, Satyra Latinorum tota eſt, neq; à Græcis acceſſita. Satyras enim Græci non ſcripſerunt. Hoc tamen negari non poteſt, Lucilium Satyrarum inuentorem atque auctorem, veteres Comœdiæ Poetas Eupolin, Cratinum, Ariſtophanem, & cæteros ſecutum, ſe ad Satyras ſcribendas contuliſſe, vt teſtatur Horatius 4. Sat. lib 1.

Feſcennini verſus.

Feſcennino verſu] Feſcennini verſus ſic dicti, quod ex Feſcennina vrbe Campaniæ allati eſſent, vel ideo, quod faſcinum arcere putabantur. Canebantur enim initio in nuptiis & omnium Venerearum laſciuiarum, opprobriorumque pleniſſimi erant, & magna verborum licentia conſtabant, vnde Catullus in Epithalamio Iuliæ & Manlii: Ne diu taceat procax Feſcennina locutio. Deinde vero non ſolum in ſponſos, ſed in quoslibet alios locum habuit. Vide Horat. lib. 2. Epiſt. ep. 1.

Feſcennina per hunc inuenta licentia morum,
Verſibus alternis opprobria ruſtica fudit. &c.

Ab Satyris] A quorum laſciuia temere nunc huc nunc illuc ſaltantium ſatyram, dicta Satyra eſſe videtur, vt docet Eraſmus in prouer. per Satyram.

Ad manum cantare.

Ad manum cantari] Ad manum cantare dixit, pro cantare in promptu, in præſentia, coramque, ſicut & Heſychius ad manum quæ ſunt, prompta & parata interpretatur, & ſeruum ad manum ad multa vtilem. Torneb. lib. 3. aduerſ. cap. vlt.

Diuerbia.

Diuerbiaque tantum] Diuerbia vocantur, cum diuerſæ agunt perſonæ, ſicut cantica in comœdiis intelligimus, vbi vnus modo loquitur, Cælius libro

ca-

cap 7. lect. antiq. Exodium vero, vt idem ex Polluce tradit, lib. 10. cap. 9. cantus eſt quem è theatro cedentes concinerent. *Exodia.*

Fabellæ Atellanæ] Obſeruandum, Atellanos dici priuatim perſonas, quoniam id illis eſſet ius, ne in ſcena perſonam deponere cogerentur. Quod hiſtrionibus aliis pati neceſſe erat. Hinc quæ ab iis agebantur fabulæ peculiari appellatione nuncupabantur perſonatæ, vt tradit Cælius lib 8. cap. 8. lect. antiq. Vt vero Satyri Græcis Tragœdiis interponebantur, Tragœdiis Latinis ad exhilarandum ſpectatorem Atellanarum exodia interſerebantur, nec hiſtrionibus earum actus committebantur, ſed honeſtis iuuenibus, quanquam fortaſſe tandem aliquando à mimis aliis & hiſtrionibus fabulæ iſtæ actæ ſunt. Erantque hæ fabulæ vrbaniſſimæ, & vrbis iocos elegantiamque imitabantur, & ab vrbe Atella nomen erant adeptæ. Itaque earum actores vrbici, vt apud Iuuenalem, vocabantur: *Atellani qui* *Atellanæ fabulæ.*

Vrbicus exodio riſum mouet Atellanæ
Geſtibus Autbences.

Sicut & earum auctores vrbici vocantur Martiali.

Quod non optimus vrbicus Poeta.

Atellanæ autem non totæ, ſed earum actus aliquis Tragœdiis interponebatur, è ſcena digreſſis Tragœdis: ita quod extra Tragœdiæ argumentum digreſſis Tragœdiis agerentur, exodia vocabantur. Hinc Exodiarius Marcellino, vt in omni ſpectaculo, Exodiario, Venatori, Aurigæ & Hiſtrionum generi omni. Turnebus lib. 3. aduerſariorum cap. 17. Quod vero hic Liuius ſcribit inſtitutum, ne Atellanarum actores tribu mouerentur, ideo referendum, quod ſcenici & arenarii olim infames fuerint, vt IC. teſtatur in L. Athletas, ff. de his, qui not. infam. vt ex Lampridio docet Cælius lib. 8. cap. 8. lect antiq. Macrob. Saturnal lib 3. cap 2. Hiſtriones contendit non inter turpes habitos, idque Ciceronis teſtimonio, qui Roſcio & Æſopo hiſtrionibus fam liariter vſus ſit. Sed aduerſatur ei Probus, in præfatione de vita excellentium Imperator. vbi ſcribit apud Græcos in ſcenam prodire, & populo eſſe ſpectaculo nemini fuiſſe turpitudini. Apud Romanos vero infame atque ab honeſtate remotum. Vbi non contemnenda de hoc Hieronym. Magius in ſuis annotationibus, quæ vide. *Exodia vnde.* *Hiſtriones infames.*

Numerus Mineruæ inuentum] Aliis diuerſum placuit, nimirum quod Theut, qui & Theutates ſeu Mercurius princeps & numerum & computationem excogitarit, qua tempeſtate Ægypti rex fuerit Thamus, quem dicunt Amonem Cælius lib. 22. cap 15. *Numerus Mineruæ inuentum.*

Nortia Hetruſca] Meminit huius Cælius lib. 22. cap. 3. Sub eius autem nomine ſortem fortunamq; ſignificari, docet Martianus Capella in libro de nuptiis Philogiæ. Meminit eius & Iuuenal. Satyr. 10. licet codices & interpretes variare videantur. Quidam hanc Deam Horchiam potius quam Nortiam appellandam eſſe cenſuerunt, ſed citra rationem. *Nortia Hetruſca.*

Ad nomina non reſpondiſſent] Id eſt, qui non comparuiſſent, vt Budæus in prioribus annotationibus interpretatur. Nam nomina dare eſt profiteri. & velut inſcribendum curare Et nomen recipere Liuius lib 7. belli Punici ſecundi dicit pro eo, quod vulgus dicit, recipere ad monſtram, quod & rationem habere dicitur. *Reſpondere ad nomina.* *Nomen dare.*

L. Manlius] Cicero lib. 3. officiorum filium Lucium, patrem vero Aulum Manlium appellat cap 31. vbi de fortitudine diſputat, cui conſentit Eutropius lib. 2. cap. 1.

Infacundior ſit] Ob linguæ tarditatem vnde domeſticis & Reipub. vſibus inutilis videbatur. De hac autem relegatione Valer Max lib. 6. cap. 9 Sabell. lib. 3. Ennead. 4. Rapſ. Volater. l. 17. c. 1. vrban. commen.

Præ ſe deinde tulit] Cic. refert, quod Pomponius dimiſſus à Manlio tem

ad

ad populum deruſerit,indicans, cur ſibi à cauſa deſiſtere neceſſe eſ
tum temporibus illis valebat, etiam metu extortum iuſiurandum.
Manlius præclarum pietatis in parentes etiam plus æquo ſeuerio
plum. Vide Sabell.lib.3.c.7.Valer.lib.5.c.4.

Ruffuli qui.

Quos Ruffulos vocant] Tribunorum militum, vt docet actione ſ
Verrem Pædianus,duo genera erant. Primum eorum, qui Ruffuli
hi in exercitu creari ſolebant. Alij fuerunt comitiati, qui Romæ co
ſignabantur; patet itaque; non omnes Tribunos militum populi
creatos,& qui creabantur,primum creari cœpiſſe, Q. Seruilio II. &
tio II. Conſulibus,de iiſdem meminit Liuius infra lib.9. vbi vide.

Hiſpanus gladius.

Hiſpano cingitur gladio] Hiſpanus gladius qui fuerit,Polybius lib.6
inter cætera dicens: Καλοῦσι δὲ αὐτὴν ἰβηρικήν, ἔχει δὲ αὕτη κέντημα
ρον καὶ καταφορὰν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν βίαιον διὰ τὸ τὸν ὀβελισ
ἰσχυρὸν καὶ μόνιμον εἶναι. Brodæus lib.Miſcell.1.c.vlt.

Torque ſpoliauit] Plinius torquibus aureis auxiliares cæteros dona
à Romanis,at ciues non niſi argenteis,refert.

Torquati cognomen.

Torquati nomen auditum] Vide Plinium libro 33. capite 1. & Alexa
Alexand.lib.1.cap.9. Florum lib.1.cap.13. Gellium lib.9.cap.13. Va
lib 2.cap.2.

Conciliabula obire ſoliti erant] Conciliabula loca erant,in quibus i
tur,& in concilium conueniretur. De quibus infra plura, & Torne
aduerſ cap.11.

De viceſima] Huius viceſimæ meminit & Cic.ad Att.lib.2. quam
dus in ſua Roma triumphante, vbi de vectigalibus diſputat, neſcio
ctoritate fretus, Ciceronem in eo loco de viceſima quadam loq
quam ex re frumentaria Latini Romanis præſtiterunt.

Vnciarium fænus.

Vnciario fænore] Tacitus libro 5. fœnus vnciarium duodecim T
legibus conſtitutum fuiſſe tradit. Decennio autem poſt hanc de vn
nore latam legem, Semiunciarium tantum ex vnciario factum, t
vt inquit Tacitus, rogationibus. Sed cum ne ſic quidem fœnus ro
ſet, L.Genutius ad plebem tulit, ne fœnerare liceret. Verum cum
eſſet hiſce legibus auaritia, aperteque graſſari metu legum non a
fraudes ſe conuertit. Via fraudis hæc fuit,vt nomina in ſocios, qui
bus non tenebantur,transſcriberent, atque ita libero fœnore deb
ruebantur. Deprehenſa autem hac fraude, M. Sempronius Tribu
ex auctoritate patrum legem rogauit, plebſque ſciuit, vt cum ſociis
ne Latino pecuniæ creditæ idem ius eſſet, quod cum ciuibus Rom
ciarium vero fœnus dicitur ratione maximæ vſuræ, quæ in aſſis par
poteſt: as enim,qui 12.vncias continet, pro toto & integro vſurpari
tradidit Zaſius in catalogo legum antiquarum, à quo nec Sigoni
tire videtur,dum de iure e[illegible]um Rom.lib.2.cap.11.ſcribit; Veteres
vſuram dixiſſe, reſpicientes centeſimam, quam maximam vſuram
runt, quæ eſt, cum pars ſortis centeſima ſingulis menſibus perdi
cum quotannis duodeni pro ſingulis vſuræ nomine numerantur.
quaſi vſurarum aſſem quendam eſſe voluerunt. Vnde aliæ minc
quaſi aſſis partes,aut particulæ finxerunt: ſemis cum dimidia pars
in menſes ſingulos ſoluitur,quadrans cum quarta, vnciaria cum d
ſemiunciaria cum viceſimaquarta.

Stolo ſua lege punitus.

Sua lege punitus eſt] Vt doceret alios,nil aliud præcipi debere,niſi
quiſque ſibi imperauit. Tum enim ſalua eſt Reſp. ſi legislatores ſu
leges ſanctiſſime cuſtodiant, & ſibi ipſis cuſtodiendi neceſſitatem
In qua re non immerito toties Lycurgus Spartanorum legislator c

eſt, non inuentione legis magis, quam exemplo clarior, vt qui nunquam legẽ in alios ſanxit, cuius non ipſe primum in ſe documenta daret, teſte Inſt lib 3.

Iugerum quid.

Iugerum agri] Iugerum eſt campi menſura, quam ducentis pedibus Mathematici definiunt. Quintilianus lib. 1. c. 18. ducentis quadraginta pedibus in longitudinem, dimidii in latitudinem iugerum deſcribit. Et eſt, quod vno boum iugo die arari poſſit, teſte Valla lib. 1.

Lympha.

Lymphati] Græci Nympholeptos vocant, quaſi Nympharum ſpiritu correptos, vt Budæus tradit in prioribus annotationibus: fuit vero Lympha etiam ſyluestris Dea, ex quarta cœli regione, vt tradit Gyraldus hiſtoriæ Deorum, ſyntagm. 1.

Dictatura ad plebem translata.

Dictaturam in promiſcuo eſſe] Cum etenim dictator lege ex conſularibus legendus eſſet, & Patritii ſoli ad hoc vſque tempus Conſules fuiſſent, minime eam plebi communicandam eſſe videbatur contra conſuetudinem veterem. Sed licet id contra conſuetudinem fuerit, non tamen contra legem factum eſt, vt erudite oſtendit Manutius de leg bus Romanis. Non enim lex Dictatorem de plebe fieri vetuerat, ſed de conſularibus iuſſerat. At C. Martius conſularis. Satisfecit igitur legi Popilius, cum conſularem hominem Dictatorem dixit, Patritijs non ſatisfecit, quia conſularem de plebe dixit.

Interregni iura.

Res ad interregnum rediit] Vt Dictator comitiorum cauſa: ſic quoque Interrex creari ſolitus eſt. Et huius quidem creandi mos, quam Dictatoris antiquior, vt ſupra tradidimus. Neque enim Dictator comitiorum cauſa ante dici cœpius eſt, quam Dictator de plebe creatus eſt Nam cum ante illud tempus nihil intereſſet plebis, Dictaiatorne an Interrex conſularia comitia haberet, quod nec Interrex, nec Dictator quiſquam de plebe creari poterat, qui alterum ex plebe Conſulem crearet. At poſteaquam dictaturæ faſtigium conſcendit, tum demum vt abſentibus Conſulibus, Dictator potius, quam Interrex comitia haberet, omnem diligentiam adhibebat, contra Interregem patres petebant. Eſt autem interregnum aliud nihil, quam poteſtas in dies quinque, cum rex mortuus eſt, ad alterum ſubrogandum ſufficiendumve comparata. Perionius lib. 3 de Magiſtr. Rom.

Poſtremum populus iuſſiſſet] Ad hanc legem Decemuiralem viſus eſt auctor ad Herennium lib. 2 reſpexiſſe, quum eam defenſionem tenuem eſſe contenderet, qua oſtenditur id factum eſſe, quod ea lex ſanciat, cui abrogatum vel derogatum ſit id, quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe neglectum, nimirum, quia illud demum ius & ratum erat, vt aiunt Decemuiri, quod poſtremum populus iuſſerat, proinde ſi noua lege vetus eſſet abrogata ſanctio; legi nouæ vetus lex omnino cedebat. Rænard. ad L. XII. Tab. c. 1.

Menſarii qui.

Qinqueuiru, quos menſarios vocant] Hos extra ordinem magiſtratus fuiſſe apparet, nec etenim continuo & eodem numero creabantur. Infra enim lib. 23. Triumuirûm menſariorum meminit: Fuere, qui exiſtimarunt, argentarios eoſdem fuiſſe cum menſariis, ſed plurimum inter eos interfuiſſe oſtendit Sigonius lib 2 cap. 11. De iure ciuium Rom. Menſarii ſiquidem publicam rationem conficiebant, argentarii priuatam, illi rei nummariæ publicæ curatores, hi negotiationis priuatæ erant.

Vana (vt plerunque fit) caderent] Loquitur non de ictu directiore, ſed grauiore liberalioreque ex ſupernis locis in ima ex imis vero in ſuprema, aut in æqua magis irrito citraque offenſam. Aduerſari vero huic loco videntur, quæ ſcribit Gellius ex L. Claudio Quadrigario, libro 9. c. 1. De quorum conciliatione Magius lib. 2. Miſcell c. 16.

Mataris quid.

Matari prope traiecto] Mataris teli genus, paulo quam lancea minus, cuius Siſenna apud Nonium meminit, Cæſar lib. 1. de bello Gallico: Et è loco, inquit, ſuperiore in noſtros venientes tela coniiciebant, & nonnulli inter carros rotaſque mataras ac tragulas coniiciebant. Mazacis apud Heſychium eſt

haſta

haſta Perſica, cuius tamen formam non exprimunt auctores. Torneb. lib aduerſar. 9. cap. 7. Materas in Cæſare legendum cenſet, ita autem vocabatur iaculum lingua Gallorum vt ſcribit Strabo: Videri autem poteſt nomen Gallicum, quo ſagittam capitatam hodie appellant.

Marcus erat Valerius] De hoc Valerio præter Liuium Florus lib. 1. cap. 13. Plinius lib. 7. cap. 48. Valer. Max lib. 8 cap. 14. Gellius l. 8. cap. 11. Oroſius lib. 3. cap. 6. Eutropius lib 3. c. 1. Sabell. l. 2. Ennead. 3 Alex. ab Alex. lib. 1. c. 9. Hunc autem Valerium Gellius ex vetuſtiſſimis annalib. Maximum Valerium Coruinum vocat Florus Lucium.

Satyria. *Coruus repente*] Florus & alii quidam non coruum, ſed ſatyriam auem galeæ eius inſediſſe ſcribunt, non tamen à Liuio diſcrepant, cum ſatyria genus ſit corui.

Coruorum augurium. *Augurium cælo miſſum*] Conſtat in colligendis auguriis ſiniſtram ſemper fuiſſe coruorum ſignificationem, & maxime cum glutiunt. Sic vero ab ortu clara voce occinuerint, præſentem felicitatem, contra vero ab occaſu ſolis exitium apportaſſe. Sic corui inuolantes obſtrepenteſque Alexandro Babyloniam ingreſſuro, & Ciceroni quoque imminens periculum, extremaſque ærumnas præmonſtrarunt. A dextra tamen coruus, & ſiniſtra cornix vel picus ſpem non ambiguam & ratum auſpicium fecerunt. De coruorum autem auguriis vide Plinium lib. 10. c. 12. & lib. 18. c. 35. Iulium Obſequentem cap. 25. & 51. Prodig. Alex. ab Alex lib. 5. cap. 13.

Prouocat per interpretem] Huius prouocationem acerbitatis, contemptus ac ſuperbiæ plenam ex Gellii loco citato pete, qui eam ex vetuſtiſſimis annalibus decerptam recitat.

Iuno Moneta. *Ædem Iunoni Monetæ vouit*] Iuno Moneta à Romanis cognominata fuit, quod cum non multo ante captam vrbem à Gallis terræmotus factus eſſet, vox è Iunonis templo, quod erat in arce, extiterit, vt de ſue plena fieret procuratio, quo circa ait Cicero, Iunonem illam appellatam Monetam, à moneo videlicet verbo.

Amici forte nunc ſubiecti] Infra lib. 34. Liuius vbi circiter finem introducit loquentem Menippum regis Antiochi legatum, tria fœderum genera fuiſſe oſtendit, eorumque alia aliis æquiora eſſe. Iniquiſſima autem fœderis conditione vſi ſunt deditítii, adeo vt non in fœdere, ſed in ditione eſſe dicerentur, ex quo fluit Latinorum illud de Campanis apud eundem: Campanorum aliam conditionem eſſe qui non fœdere, ſed per deditionem in fidem veniſſent: itaq; Campanos, ſeu velint, ſeu nolint, quieturos: in fœdere Latino nihil eſſe, quo bellare, cum quibus ipſi velint, prohibeantur, & illud Samnitium de Sidicinis: Sidicinos nec in fide, nec in ditione populi Romani eſſe, id eſt, neque æquo fœdere, vt ſe, neque deditione, id eſt, iniquiſſimo fœdere, vt Campanos in amicitiam populi Romani eſſe ſuſceptos, & tertium illud de Apulia ita in ſocietatem eos eſſe acceptos, vt non æquo fœdere, ſed vt in ditione populi Rom. eſſent. Iam vero, qui deditítii dicti ſunt facile ex formula ipſa deditionis intelligi poſſe arbitror, cuius veſtigia hæc extant apud Liuium lib. 1. ad memoriam omnium ſempiternam impreſſa. Rex interrogauit, eſtis ne vos legati oratoreſque miſſi à populo, vt vos populumque deleretis: Itaque idem lib. 28. morem vetuſtum fuiſſe ait Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum tanquã pacatum vti, quam omnia diuina humanaq; dediſſet; & obſides accepti, armaque adempta, & præſidia vrbibus impoſita forent. Vnde Campanos etiam apud eundem ſe populo Romano dediſſe his verbis videmus: Populum Campanum, vrbemque Capuam, agros, delubra Deûm, diuina, humanaque omnia in veſtram patres conſcripti ditionem dedimus, quicquid deinde patiemur, deditítii veſtri paſſuri. Æquius autem aliquando erat illud

dus, cui hæc verba erant adiuncta: Maieſtatem populi Romani comiter conſeruent. Quam iniquam tum conditionem fuiſſe probauit Cicero cum Balbum de ciuitate defendit: Primum, inqnit, verbi genus hoc conſeruandi, quo magis in legibus quam in fœderibus vti ſolemus, imperantis eſt, non precantis: deinde cum alterius populi maieſtas conſeruari iubetur, de altero ſiletur, certe ille populus in ſuperiore conditione cauſſaque ponitur, cuius maieſtas fœderis ſanctione defenditur. Quod autem in hoc genere dixit Cicero comiter, id videtur dixiſſe Liuius, ſine dolo malo, in exponendis conditionibus pacis Ætolis datæ. Sic enim ſcriptum eſt: Imperium maieſtatemque populi Romani gens Ætolorum conſeruato ſine dolo malo.

Extremum præceptum eſt æquiſſimi fœderis, cuius formula fuit, cum ab vtraq; parte canebatur, & pari iure ſocietas vtrinq; & amicitia ſtabiliebatur, quale fuit illud Annibalis cum Locrenſibus, de quo idem ſcribit hoc modo: Locrenſibus Annibalis iuſſu pax data, vt liberi ſuis legibus viuerent, vrbs pariter & portus in poteſtate Locrenſium eſſent: ſocietas eo iure ſtaret, vt Pœnus Locrenſem, Locrenſis Pœnum bello, ac pace iuuaret. Quo in genere fœdera fuerunt, quæ populus Rom. cum Carthaginenſi, antequam armis inter ſe decertarent, fecit: quorum meminit Polybius lib. 3. vt iniqua, quæ poſt conſecuta ſunt omnia. In omnibus autem fœderibus faciendis aut fœderum legibus conſcribendis, illud erat ſolenne ac prope translatitium, vt legibus, libertati, agris, locis ædificiis publicis, priuatiſque & cæteris præter hæc, rebus publicis priuatiſq; liberis, ſeruiſque bello amiſſis, iuri, conſuetudini, & portoriis exigendis, eius populi caueretur, quo cum amicitia iungebatur, quod ex veterum monumentorum diligenti obſeruatione colligitur.

Editum in ſaltu collem] Gaurum montem nominat Plinius de viris illuſtribus cap. 26. qui in Campania erat prope oppidum Bacchi & Vulturnum fluuium, qui priſtinum adhue retinet nomẽ. Vide Volaterran. lib. 6. cap. 8. Geograph. *Gaurus mons.*

Secunda vigilia buccina] Milites quippe, cum nimis longum eſſet, totam per noctem agere excubias, in quatuor vigilias noctem diuidebant, quarum prima à noctis principio vſq; ad initium quartæ horæ inæqualis producebatur. ſecunda, à fine tertiæ horæ ad mediam noctem durabat, tertia inde ad nonæ horæ terminum, quarta ad auroram, & ortum vſq; ſolis. De diuiſione autem noctis vide Alexand. ab Alex lib. 4. cap. 20. Ioach. Ringelberg de tempore. De caſtrorum autem vigiliis Alex ab Alex. lib. 1. cap. 12. *Vigiliarum ratio apud veteres.*

Militaria alia dona] Plinius cap. 26. Decium ab exercitu ciuica corona de quercu, quæ dabatur ei, qui ciues in bello ſeruaſſet, & obſidionali, quæ dabatur ei, qui ciues obſidione liberaſſet, donatum ſcribit De obſidionali autem corona, quam ii, qui liberati obſidione duci dabant, diximus ſupra.

Priuis tunicis] Veteres auctore Gell. lib. 10. cap. 20 Priua dixerunt, quæ nos ſingula dicimus, quo verbo Lucilius 1. Satyr. lib. eſt vſus. *Priuum quid.*

Abdomina thymnia venſentibus priua,
Dabo.

Velut indagine diſſipatos] Indago ferarum eſt inquiſitio, cum appoſitis retibus hominibuſque, omnes ſyluarum exitus ac viæ cuſtodiuntur, ne qua feris effugium pateat Virgil. lib. 4. Saltuſque indagine cingunt. Et Cæſar lib. 8. de bello Gallico, ſyluis vndique impeditiſſimis, aut altiſſimo flumine, velut indagine munitum hunc inſidiis circumdederunt.

Emerita dicuntur ſtipendia eſſe] Emeritis ſtipendiis dicebantur, qui legitima *Emerita* ſtipendia confecerant omnia, quæ triginta fuiſſe lex Tullia indicat, quæ iu- *ſtipendia.* niorem ætatem annis triginta definiuit, quos militare coegit. Ætatem nam- *Ætas mili-* que militarem à 17. anno vſq; ad 47. eoſdemque etiam iuniores, vt poſt eam *taris* ſeniores appellarunt. Qui vero emeritis ſtipendiis rurſus militare cogeban- *Euocati qui* tur, ij auctore Dione lib. 45. Euocati dicebantur.

IN TITI LIVII LIBRVM VIII.

ANNOTATIONES.

Lua Dea.

L*Vę matri*] Ea Dea nomen à luendo expiandoq; ſortita videtur eſſe, & præfuiſſe luſtrationibus, & luſtris, poſt cædem autem hoſtium, & bellū opus purgamentis & piaculis eſt. Torneb.lib.16.aduerſar.c.20. Lucre autem inter cætera purgare eſt, vt idem docet libro 23. cap.21. Gyraldus hiſtoriæ Deorum ſyntag.12.dubitat,an hæc eadem ſit cum Diana. Meminit eius & Liuius 5.decad 5.

Latinorum ad lucum Ferentinum conuentus.

Prætores tum duos] Vetere Latinorum inſtituto ita traditum erat, vt omnes Latini nominis rerum communium cauſa ad Lucum Ferentinum, qui erat ſub monte Albano, coirent, ibique de ſumma Reip.conſultarent, ac duobus Prætoribus rem vniuerſam Latinorum committerent, quod præter Liuium oſtendit Dionyſius in Anton.

Legati ſacroſancti.

Legatus iure gentium] Legatos iure gentium ſacroſanctos fuiſſe vſque adeo vulgatum eſt,vt & in prouerbium exierit: Legatus non cæditur neque violatur. De quo Eraſmus ibid.

In quiete vtrique conſuli] Hoc ſomnium etiam habetur apud Valerium Maximum lib. 1. cap. 7. Cæterum Valerius ſcribit, vtroſque ſomno certiores factos, ex altera acie Imperatorem,ex altera exercitum Diis manibus matrique Terræ deberi. Vtrius autem dux copias hoſtium aggrederetur, ſuperque eas ſeſe ipſum deuouiſſet,victoriam habiturum.

Auerrūcare vnde.

Auerruncanda Deûm ira] Auerruncus vnus ex Diis,quos placari oportet,vt mala à nobis, vel frugibus natis amoueantur, auctore Gellio lib 5.c.12. Hinc auerruncare verbum,quod idem eſt,quod amouere.

Manliana imperia.

Manlianaque imperia] Vide Eraſ.in prouerb Manliana imperia. Cæterum & Poſthumiana imperia eadem ſignificatione dici, oſtendit Gell. lib.1.cap.13.& Valer lib.2.cap de diſcipl. milit. Ex hac vero hiſtoria diſcendum, Manlium poſthabuiſſe priuatum affectum publicæ vtilitati, quum plus imperii maieſtatem militaremque diſciplinam fecerit, quam paternam vel pietatem, vel filii inſignem fortitudinem, de qua præter Liuium Plutarchus in vita Fab. Max.& cap.26. Paral. Frontinus lib.4.c.1. Sabell.lib.3.c.3.

Clypei & ſcuti differentia.

Clypeis antea Romani vſi ſunt] Hic niſi clypeum à ſcuto diſtinguamus, neceſſe eſt à ſenſu aberremus. Sed & idem Liuius lib.1: primæ claſſi imperatum fuiſſe bit eſſe clypeum cum galea, ocreis, lorica, ſecundæ pro clypeo ſcutum, & præter loricam eadem omnia. Vbi Dionyſius Halycarnaſſeus pro clypeo ἀσπίδα Græce ſcribit, pro ſcuto θυρεὸν. Igitur clypeus rotundus erat, vt Virgilio auctore intelligi poteſt, qui prægrandem Cyclopis oculum comparat clypeo Argolico,oculi autem figura rotunda eſt.

Argolici, inquit, clypei, aut Phœbeæ lampadis inſtar] Scutum formæ oblongæ maiuſque clypeo. Itaque pro clypeo ſecundæ claſſi datum ſcutum eſt, quod ſine lorica eſſent, vt ſcutum & clypei, & loricæ loco eſſet, & totum corpus

θυρεὸν.

protegeret. Maro: Scutis protecti corpora longis. Hinc & θυρεὸν Græci vocant, quod referant ſimilitudinem forium, quæ longiores quam latiores ſolent eſſe.

Stipendiarij qui.

Stipendiarii facti ſunt] Stipendiarii hic in Liuio ſunt, qui ſtipendia me[illegible] Dicit enim, Romanos ſcutis vſos eſſe, ex quo ſtipendium militibus conſtitutum fuit,antea enim ſine ſtipendio militabant,

Phalanx qui.

Phalanges ſimiles Macedonicis] Græcis & Macedonibus phalanx erat poſitum ſtabile agmen grauis armaturæ, vt fere Romanis ſuæ legiones. Iulius tamen Cæſar & Germanis & Gallis phalanges tribuit, libro 1. Sed in his [illegible] Torneb.libro 9.cap.7. phalangem facere eſſe arbitratur, quod Græci

cant

ſunt *συνασπίζειν*, cum iunctis clypeis aut ſcutis vel in hoſtes inuaditur, vel hoſtium impetus excipitur. quod ſic conſertis clypeis Macedonum phalanx pugnare ſoleret. Ita autem apud Cæſarem intelligi ex eo patet, quod ita ſcribit: Reperti ſunt complures noſtri milites qui in phalangas inſilirent & ſcuta manibus reuellerent, & deſuper vulnerarent. Eſt igitur ibi phalanx *συνασπισμὸς*. At Philippus rex Macedoniæ ſecutus heroicum illum belli Troiani cuneum, de quo Poeta ſcribit: ἀσπὶς ἄρ᾽ ἀσπίδ᾽ ἔρειδε, phalangem compoſuit Macedonicam vmbonum, velut perpetuo textu conſertam. Tornebus loco præallegato, vide eundem lib.6.cap.21.

Geſaque] Geſa Gallorum proprie tela, ſicut Sariſſæ Macedonum: Germanorum framea: Sed & fortes viros dici à Gallis Geſos, à Seruio annotatum eſt, Geſatas etiam ab eiſdem appellari mercenarios milites, Plutarch. auctor eſt, vt annotat Cælius lib.21.cap.18.lect.antiq. *Geſa quid.*

Manipulorum agmen antepilanos vocabant] Sic vocabant haſtatos & principes in legione, quod eſſent ante triarios, qui pilani vocabantur, vt & M.Varro de lingua Latina docet. Sic enim ſcribit: Haſtati dicti, qui primum haſtis pugnabant, Pilani, qui pilis, Principes, qui à principio gladiis, & poſt commutata re militari minus illuſtres ſumuntur. Pilani triarii quoque dicti, quod in acie tertio ordine extremis ſubſidio deponebantur. Ouidius 3. Faſt. *Antepilani.*

Haſtatos inſtituitque decem.
Et totidem princeps totidem pilanus habebat,
Corpora legitimo quique merebat equo.

Quindecim ordines locabantur] Aut pro quindecim ſcribendum nouem, aut in vexilli numero error ſit neceſſe eſt. Nam cum in vexillo dicat eſſe centum octoginta ſex homines, hi tres efficiunt ordines ſexagenum hominum cum ſuis centurionibus. Nam in ordine duo erant, ſic tria vexilla efficient nouem ordines, non quindecim, ex quibus acies poſtrema conſtabat, qua ordinem vnum ex illis effici dicit, cuius pars vna primum pilum dicebatur, id eſt, vexillum triariorum. Proinde Tornebus præallegato cap.27. lib.11. aduerſariorum, legendum ſuſpicatur: Nouem ordines locabantur, ex quibus ordo vnus, qui tres partes habebat, earum vnam, quam primum pilum vocabant, tribus ex vexillis conuenire. Nam niſi ita legatur, vix eſt, vt ordinum numerus cum vexillis conuenire poſſe videatur.

Ad triarios rediſſe] Vide etiam Vegetium lib.2.de re militari, vbi declarat, poſt omnes acies ſolere collocari Triarios omni armorum genere inſtructos, qui genu poſito ſubſidebant, vt ſi primam aciem vinci contigiſſet, ab iis integrato prælio victoria repararetur. *Triarii qui.*

Principes cum principibus] Hi principes in ſecunda acie erant, & robur exercitus exiſtimabantur. Inde illud Terentianum. Inde ego poſt principia omnibus ſignum dabo. *Principes.*

Caput iecinoris à familiari parte] Hic & caput & pars familiaris verba ſunt haruſpicinæ, quæ quidem ars, cum ob vanitatem & ſuperſtitionem merito deſueta ſit & improbata, nobis obſcura ſunt & ignota. Sed conijcere licet caput fibrarum in iecore initium fuiſſe, cumque iecur in duas partes diuiderent, familiarem & hoſtilem, & e familiari ſua euenta augurarentur, ex hoſtili hoſtium fata, duo capita erant, vnum hoſtile, alterum familiare. De familiari hic Liuius loquitur, vt annotauit Tornebus lib.11. Aduerſariorum cap.27. *Familiaris pars.*

Diui Nouenſiles] Nouenſiles Dei à Sabinis Romam deducti exiſtimantur, itaque iis à Tatio rege ædes dicatæ, quibus indigitamenta hæc aſcribit Varro, Herculem, Veſtam, Salutem, Fortunam, Fortem Fidem: Non deſunt qui *Nouenſiles diui.*

Nouenſiles hos Deos appellatos putent, quod nouiſſime in Deorum numerum recepti ſint, quaſi nouiſſime, id eſt, nuper ſalientes, hoc eſt, in Deorum numerum aſcendentes. Prout annotauit Gyraldus Syntag. Deorum.

Agedum pontifex publicus] Vota enim niſi arbitratu & ceremoniis quibuſdam pontificum fierent, irrita videbantur. Verum quæ vota olim ſolemnia fuerint apud Romanos, & quæ apud exteros, quiue vota concipere ſoliti ſint lege Alexan. ab Alex. lib. 3. cap. 22.

Deuotionis forma. *Manibus Telluríque deuoueo*] Deuotionis exercituum formam vide apud Macrobium lib 3. Satur. cap 8.

Cinctus Gabinus. *Incinctus cinctu Gabino*] Ante quoque cinctus Gabini mentio facta eſt. Meminit vero eius & Virgil. dum canit.

Ipſe Quirinali trabea, cinctuque Gabino,
Inſignis reſerat ſtridentia limina conſul.

Vbi Seruius quis is fuerit, exponit. Vtebantur autem eo magiſtratus & pontifices cum belli cauſa operabantur ſacris, ſe deuouebant pro exercitu, portas Iouí aperiebant, aut amburbia faciebant, denique eum rei ſacræ operam dabant belli cauſſa, vt annotauit Torneb. lib. 22. Aduerſ. c. 19.

Cuneiqui. *Perrumpere cuneos*] Nomen cunei ſignificat formam inſtituendæ aciei ... ſimo in findendis lignis inſtrumento ſumptam. Vide Vegetium lib. 3. cap. 19. Sic Cæſar libro 6. de bello Gallico, Alii cuneo facto, vt celeriter perrumpant, cenſent.

Decii patris deuotio. *In ſe vnum vertit*] De Decii facto, quo inſignem ſuam in patriam pietatem declarauit, præter Liuium Florus lib. 1. c. 14. Plinius lib. 22. c. 5. Plutarch. ... 17. Parall. Valer Max. lib. 1. cap. 7. & lib. 5. cap. 6. Auguſt. lib. 3. cap. 18. Sabell lib. 4. Ennead. 4. & lib. 4. cap. 1. Ethnic. exempl. Volaterr lib. 15. cap. 1. Vrban comment. Meminerunt etiam Virgil. 6. Æneid. & Claudianus de quarto conſulatu Honorii. Meminit & Iuuenalis, cum inquit, Plebeiæ Deciorum animæ, plebeia fuerunt nomina, &c.

Mars communis. *Communem vere Martem*] Incertum ac varium belli euentum notabant hoc dicto prout notat Eraſmus in prouerb Mars communis. Frequens autem Liuio eſt hæc dicendi forma quemadmodum & æquo Marte diſceſſum, quoties neutri parti ceſſit victoria.

Imperia quæ diuturna. *Firmiſſimum longe imperium*] Qui etenim metu imperium retinere ſtudent in inuidiam atque odium hominum incurrunt. Nam verum eſt illud à Cicerone relatum lib 1 de Offic. Oderint dum metuant. Quis enim (inquit idem in Lælio) eum diligat, quem metuat, aut eum, à quo ſe metui putet? Et huc pertinet dictum Æmylii Probi in vita Dionis, Nullum eſſe imperium tutum, niſi beneuolentia munitum: Id quod licet ſapientes verum eſſe putant, ſunt nihilominus noſtra ætate nõ indocti homines (inter quos Nicolaus Machiauellus) qui cum de regnis bellicíſque rebus ex profeſſo differerent, regnum metu ſæuitiaque aut comitate & beneuolentia fulcienda retinendaque eſſe contenderent. In quorum ſententiam experientia ſuadente, multos deſcendere animaduertimus.

Lanuuinis ciuitas data ſacraque reddita] Hoc loco quia quam plurima municipia à Liuio recitantur, non alienum erit ſeriem eorum aſſcribere: Nam ... municipes fuerint, & quæ inter ipſos atque colonos differentia fuerit, ... annotauimus: paulo poſt etiam de generibus municipiorum dicturi.

MVNICIPIVM CÆRE.

CÆrites primos municipes & eos ſine ſuffragiis iure fuiſſe, ex Aſconio & Gellio conſtat. Hoc municipium inter eas præfecturas refert Feſtus in quas prætor vrbanus præfectos creare ſolebat. Huic municipio ante legem Iuliam ciuitatem cum ſuffragio datam fuiſſe, Feſtus aperte innuere videtur quanta

quum illud eo iure quo Aricini fuerunt donatum ſcribat, & Aricinos ex Liuio ciues Romanos fuiſſe conſtet cum ſuffragij latione.

MVNICIPIVM TVSCVLVM.

PRimum omnium municipium cum ſuffragij latione fuit Tuſculum, cui quum (vt inquit Sext. Pomp.) primo ſine ſuffragio ciuitas data eſſet, poſt aliquot annos pleno iure ciues Romani Tuſculani facti ſunt. Eius rei ita meminit lib 7. Liuius. Tantum fere verborum à Tuſculanis in ſenatu factum. Pacem in præſentia, nec ita multo poſt ciuitatem impetrauerunt: Ab Tuſculo legiones deductæ. Hoc autem factum eſt anno vrbis 373. Ciuitatem vero Romanam (vt opinor) ſine ſuffragij iure adeptos fuiſſe quadriennio poſt, refert idem Liuius. Incenſos Latinos ea rabies impetus Tuſculum tulit, ob iram, quod deſerto communi conſilio Latinorum non in ſocietatem modo Romanam, ſed etiam in ciuitatem ſe dediſſent. Hoc factum eſt anno vrbis 377. Tuſculanos vero ſuffragij ius haud longe poſt primum conſulem è plebe creatum, ex his Imper. Claudij verbis apud Tacitum intelligo. Plebeij (inquit) magiſtratus poſt patritios. Latini poſt plebeios, cæterarum Italiæ gentium poſt Latinos. Neque enim æquum videbatur, plebem Romanam magiſtratibus capiendis excluſam, alienigenas vero admiſſos fuiſſe. Eos verò ſuffragij iure à populo donatos in tribum Papiriam, vt Liuius lib 6. vel Popiliam, vt Valerius lib. 9 cap. 10. tradunt à cenſoribus relatos fuiſſe conſtat. Adiicit Lib. 8. Liuius poſt bellum Latinum, quo Latium omne domitum eſt anno vrbis 616. L. Furio. C. Menio Coſſ. Tuſculanis ciuitas ſeruata, quam habebant, crimenque rebellionis à publica fraude in paucos auctores verſum. Ex Tuſculo celebres familiæ, quæ Romæ ſummos honores adeptæ ſunt, prodierunt. Porcii & Coruncanii, vt Cicero & Tacitus tradunt, quanquam Tacitus Coruncanios non Tuſculo, ſed Cameria oriundos ſcribat. De municipio Tuſculo meminit Cicero pro Plancio.

MVNICIPIVM LANVVIVM.

ANno vrbis conditæ 416. Furio Camillo, C. Menio Coſſ reliquis omnibus belli Latini extinctis, Latioque omni ab his Coſſ in deditionem populi Romani accepto, Camillus de Latinis populis ad ſenatum retulit, patreſque hortatus eſt, vt hoſtes victor more maiorum pro ciuibus haberent, eoſque in ciuitatem, quo illos in perpetuum fideles haberent, reciperent. Principes ſenatus relationem conſulis de ſumma rerum laudare, ſed cum aliorum aliâ cauſſa eſſet, ita expediri poſſe concilium dicere, vt pro merito cuiuſq; ſtatueretur, ſi de ſingulis nominatim referrent populi. R. latum igitur de ſingulis, decretumque, Lanuuiis ciuitas data, ſacraque ſua reddita, cum eo vt ædes lucuſq; Soſpitæ Iunonis communis. Lanuuinis municipibus cum populo Romano eſſet, Sextus Pompeius Seruius filius aiebat, Municipes initio fuiſſe, qui ea conditione ciues Romani fuiſſent, vt ſemper Remp. ſeparatim à populo Romano haberent (id eſt, qui ſuis legibus viuerent, Cumanos videlicet, Acerranos, Atellanos, qui æque ciues Romani erant, & in legione merebant. Municipium id genus hominum dicitur, qui quum Romam veniſſent, neq; ciues Romani eſſent; participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum, vna cum Romanis ciuibus, præterquam de ſuffragio ferendo, aut magiſtratû capiendo, ſicut fuerunt quondam Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani. Lanuini, Tuſculani, qui poſt aliquot annos Romani effecti ſunt. De Lanuuino municipio mentionem facit Cicero pro Murena, quod poſtea à Cæſare dictatore ex municipio colonia facta eſt.

MVNICIPIVM ARICIA.

SVggerit Liuius libro octauo. Aricini Nomentanique & Pedani eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti. Et Velleius libro primo. Deinde in-

terpoſitis duobus & triginta annis, Aricini in ciuitatem recepti. Sex. Pompeius: Alio modo municipium dicitur, cum id genus hominum definitur, quorum ciuitas vniuerſa in ciuitatem Romanam venerunt, vt Aricini, Cærites, Anagnini. Aricia poſtmodum ex municipio colonia facta eſt, exoleſcentibus (vt ſcribit Gellius) municipiorum iuribus & priuilegiis. Eam enim Florus ex Liuio in Epitoma lib 80. coloniam vocat. Cæterum cum tam de municipiorum numero, quam de iis, qui cum ſuffragio ciuitatem adepti ſunt, inter Liuium, Velleium & Feſtum controuerſia ſit, ego hic Liuium ſequor, qui mea ſententia accuratius hanc rem tractauit. Ne vero Velleius & Feſtus à Liuio diſſentiant, quantum à me fieri poterit, operam dabo, atque eorum repugnantiam, ſi qua vlla ſit, tollere curabo. Quanquam non ignorem, Feſti locum, vbi de municipiis loquitur, corruptum eſſe, aliquot verba Feſti ipſius, aliquot vero Epitomiſtæ eſſe, quæ inuicem inſerta rem valde obſcuram reddunt: Ego tamen ex Feſto non niſi municipiorum nomina excipere volui, nam triplicem quam eorum diſtinctionem facit, me ſatis non intelligere fateor. Ex Liuio enim & Gellio aperte colligitur, duo potiſſimum genera tantum fuiſſe.

MVNICIPIVM NOMENTVM.

ARicini, inquit Liuius lib. 8. Nomentani, Pedani eodem iure, quo Lan[uini] in ciuitatem accepti anno vrbis 416 L. Furio, C. Mænio Coſſ.

MVNICIPIVM PEDVM.

PEdani cum Nomentanis & Aricinis eodem iure, quo Lanuini ciues Romani facti, Pedum autem Latii oppidum, haud procul à Tybure fuit. Cæterum Lanuinos, Aricinos, Nomentanos, & Pedanos municipes hoc anno cum colonis Antiatibus ciuitate à populo Romano ex S.C. donatos, cenſores qui proxime creati ſunt, Quintus Publius Philo, & Sp. Poſthumius in duas nouas tribus propter eos additas cenſuerunt, Mæciam & Scaptiam, quarum Mæcia à caſtro Latii Mæcio dicta eſt, de quo ſic ſcribit lib. 6 Liuius: Tertiam partem dictator Camillus ad Volſcos duxit, nec procul à Lanuio ad Mæcium (is locus dicitur) caſtra oppugnare eſt adortus. Scaptia vero à Latii vrbe Scaptia dicta eſt. De qua Plin. lib. 3. cap. 5. meminit.

MVNICIPIVM FVNDI.

EOdem anno poſt bellum Latinum L. Furio & C. Mænio Coſſ. Fundanis Formianiſque, quod per fines eorum tuta pacataque fuiſſet via, ciuitas ſine ſuffragio data. Ita libro 8. Liuius. Paterculus vero, interiecto triennio, Fundani & Formiani in ciuitatem recepti, eo ipſo anno, quo Alexandria condita eſt. Addit idem Liuius lib. 36. M. Valerio Meſſala, & C. Liuio Salinatore Coſſ. anno vrbis 565. De Fundanis Formianiſq; municipibus & Arpinatibus C. Valerius Tappo Tribunus plebis promulgauit, vt iis ſuffragii latio (nam antea ſine ſuffragio habuerant ciuitatem) eſſet. Huic rogationi quatuor Tribuni plebis, quia non ex auctoritate ſenatus ferretur, quum interce[derent], edocti populi eſſe non ſenatus, ius, ſuffragium, quibus vellet impertiri, deſtiterunt incœpto. Rogatio perlata eſt, Aemilia tribu Fundani & Formiani, in Cornelia Arpinates ferrent. Atque his tribubus tum primum ex Valerio plebiſcito, à cenſoribus qui eo anno erant, T. Quintio Flaminio, & M. Claudio Marcello cenſi ſunt.

MVNICIPIVM FORMIÆ.

IDem ius quod municipiis Fundani, habuerunt etiam iis vicini Formiani. Longo tempore poſt Formiæ à triumuiris ex municipio colonia facta eſt. Municipia Fundos & Formias inter præfecturas eas refert Feſtus, in quas prætor Vrbanus ſingulis annis præfectos ab vrbe mittebat.

MVNI-

MVNICIPIVM CVMÆ.

Liuius libro 8. L. Furio, C Mæuio Coſſ Campanis equitibus honoris cauſa, quia cum Latinis rebellare noluiſſent, ciuitas ſine ſuffragio data, Cumanos Sueſſulanoſq; eiuſdem iuris conditioniſque, cuius Capuam eſſe placuit. Et lib. 23. de 300. equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide ſtipendiis emeritis Romam venerant, delatum ad populum, vt ciues Romani eſſent: item vt municipes Cumani eſſent pridie quam populus Campanus à populo Romano defeciſſet. Idem lib. 40. Cumanis petentibus permiſſum, vt publice Latine loquerentur, & præconibus Latine vendendi ius eſſet. Hoc municipium à Feſto inter ea refertur, quibus poſtea ciuitas cum ſuffragio data eſt. Inter eas quoque præfecturas illud enumerat, in quas præfecti à populo mittebantur. quod poſtea Auguſtus Cæſar coloniam militarem fecit.

MVNICIPIVM ACERRÆ.

Liuius libro 8. anno vrbis 422. A. Cornelio 2. & C. Domitio Coſſ. Cenſus actus nou q; ciues cenſi, tribus propter eos additæ Mæcia & Scaptia, addiderunt cenſores Q. Publ. Philo, Sp. Poſthumius, Romani facti Acerrani lege ab Lucio Papirio Prætore lata, qua ciuitas ſine ſuffragio data. Et Velleius inſequentibuſque conſulibus à Sp. Poſthumo & Philone Publilio cenſoribus Acerranis data ciuitas. Hoc municipium à Feſto inter ea refertur, quibus primo ſine ſuffragio, poſt cum ſuffragii iure ciuitas data eſt. De qua re nihil Liuius ſcribit. Hanc Feſtus inter eas præfecturas etiam enumerat, in quas à populo præfecti mittebantur. Quam vel ex præfectura, vel ex antiquo municipio Auguſtus poſtea coloniam deduxit.

MVNICIPIVM PRIVERNVM.

Victis Priuernatibus ex auctoritate patrum latum ad populum eſt, vt Priuernatibus ciuitas daretur. Hoc factum eſt auctore Liuio lib. 8. anno vrbis 425. L. Æmilio Mamercino 2. C. Plautio Deciano Coſſ. Hoc municipium inter eas præfecturas refert Feſtus, in quas prætor vrbanus quotannis præfectos mittebat. Hæc poſtea colonia facta eſt.

MVNICIPIVM ANAGNIA.

Liuius lib. 9. anno vrbis conditæ 443. Q. Marcio Tremulo, P. Cornelio Aruina Coſſ. Hernicorum tribus populis Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam ciuitatem ſuæ leges redditæ, connubiumque inter ipſos, quod aliquandiu ſoli Hernicorum habuerunt, permiſſum. Anagninis quique arma Romanis intulerant, ciuitas ſine ſuffragii latione data, concilia, connubiaque adempta, & magiſtratibus præterquam ſacrorum curatione interdictum. De municipio Anagnino meminit Cicero pro Domo. An vero huic municipio ciuitas cum ſuffragio vnquam data fuerit ante legem Iuliam, incompertum. Feſtus quum inquit, alio modo municipium definitur, id genus hominum eſſe, quorum ciuitas vniuerſa in ciuitatem Romanam venerunt, vt Aricini, Cærites, Anagnini, aperte ſignificare videtur, Cære & Anagniam ſuffragii ius, quemadmodum Aricinos habuiſſe. Qui etiam Anagniam inter præfecturas enumerat, in quas prætoris vrbani auctoritate præfecti ibant. Frontinus vero eam à Druſo Cæſare coloniam deductam fuiſſe tradit.

MVNICIPIVM ARPINVM.

Liuius lib. 9. L. Genutio, Ser. Cornelio Coſſ. anno vrbis 451. Arpinatibus Trebulaniſque ciuitas data. Vt autem ſine ſuffragio intelligi debeat, idem facit, qui lib. 38. refert Arpinatibus ciuitatem cum ſuffragio datam fuiſſe. De municipio Arpino meminit Cicero pro Plancio, & de claris oratoribus. Feſtus Arpinum inter eas præfecturas enumerat, in quas prætor vrbanus ſin-

gulis annis præfectos mittebant. Itemque inter ea municipia, quæ ſui *iuris* erant. Atque hæc ſunt omnia municipia, quibus ciuitatem cum ſuffragio *datam* fuiſſe, apud Liuium inueni. Adiicit Velleius lib. 1 M Curio & Cornelio Rufino Coſſ. anno vrbis 464. Sabinis ſine ſuffragio data ciuitas, Sempronio vero Sopho & Appio Cæci filio Coſſ anno vrbis 468. ſuffragia ferendi ius Sabinis datum. Quod ſi hoc verum eſt, Sabini primi fuerunt, quibus integræ prouinciæ ciuitas data ſit, quod tamen creditu difficile eſt, nam iis poſt legem Iuliam cum Latinis, Vmbris & Gallis Ciſpadanis datam fuiſſe exiſtimo,

MVNICIPIVM ATELLA.

HOc municipium etiam à Feſto refertur inter ea, quibus ciuitas poſtea cum iure ſuffragii data eſt, & in lib. 14. id vnum ex his præfecturis ſcribit, in quas præfecti populi ſuffragiis creati mittebantur. Vtrumque enim eſſe poteſt, vt primo municipium poſt bello Punico ſecundo, cum reliquis, quæ ſupra enumeraui, præfectura facta ſit. Illud Auguſtus, vt pleraque alia coloniam deduxit.

MVNICIPIVM SVESSVLA.

SVeſſulam & Trebulam, quanquam vetuſta municipia, poſt omnia tamen collocaui, quod iis ante legem Iuliam ciuitatem cum ſuffragio datam fuiſſe non inuenerim, quod eo honore, illa quæ ſupra retuli, affecta, vel aperte intelligatur, vel ex ſcriptorum verbis elicitur. De municipio porro Sueſſula Liuius lib. 8. bello Latino finito, Cumanos, Sueſſulanoſque eiuſdem iuris conditioniſque, cuius Capuam eſſe placuit. Hanc præfecturam refert Feſtus ex his, in qua populos Romanus præfectos quotannis mittebat. Quod Sylla Coloniam, vt ſupra vidimus, militarem deduxit.

MVNICIPIVM TREBVLA.

L. Genutio, Ser. Cornelio Coſſ Arpinatibus Trebulaniſque ciuitas data. Ita Liuius lib. 10. Eam autem ſine ſuffragio iis conceſſam fuiſſe ex eo patet, quod multo tempore poſt Liuius refert, Arpinates, cum ſuffragio ciuitatem adeptos fuiſſe, de Trebulanis autem nullam mentionem facit.

ALIA QVÆDAM MVNICIPIA.

FEſtus lib. 11. Tertio municipium definitur, quum id genus hominum, qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipia eſſent, vt ſua cuiuſque ciuitatis & coloniæ iura eſſent vt Tiburtes, Præneſtini, Piſani, Arpinates, Nolani, Bononienſes, Placentini, Nepuſini, Sutrini, Lacenſes. Ex his Tibur & Præneſte. quæ ciuitates fœderatæ Latinæ erant, & Arpinum municipium ſuis legibus relictæ ſunt. Piſæ, Nola, Bononia, Placentia, Nepet, Sutrium Luca coloniæ deductæ. Memorantur à Cicerone municipia aliquot præter ea quæ dixi, quæ haud dubie poſt legem Iuliam facta ſunt, vt Aſculum in oratione pro Sylla, Aquinum, Labici, Gabii, Bonillæ in ſecunda Philippica, Larinum in oratione pro Cluentio, Ameria pro Sex Roſcio Tarquinii pro Cæcina & quædam alia.

Tacitus lib. 17. municipia Tranſpadana, Mediolanum, Nouariam, Vercellas & Eporediam nominat. In vetuſtis epigrammatibus municipiorum Tuſcorum, Seguſini, Interamnatis, Nabortis, Caſuentinorum, Vindenatiũ, Ocriculani, Surrentini, Rhegini, Tiburtis, Hidruntini, Sæpinatis, Sueſſani, Feri Sempronii, Corani, Nolani, Aleirinatis, Allifani, Ametini, Blerani Atretini, Cluſini, Tifernatis, Mæuaniæ, & Mæuaniolæ, Capenatis, Vrbini, Saſſinatis, Caſſinatis, Hiſpelli, Foti Flaminii, Numinatis, Aſiſinatis, & aliorũ multorum frequens mentio eſt. Atque haſtenus de municipiis.

Tres

Trans Tyberim habitare] Id quodammodo infame fuiſſe obſeruauit Torneb. lib. 24. Aduerſar. cap. 43 vt id antea annotatum eſt.

Trans Tyberim habitare.

Clarigatio eſſet] Cælius Rhodiginus lib. lection. antiq. 5. cap. 11. per clarigationem taleam nummariorum intelligi poſſe, eſſe qui putent ſcribit Budæus in poſteriorib. anno. ad Pandectas, per clarigationem ἀνδρολη(μ)ψίαν, intelligit, quæ hodie vulgo dicitur pignoratio, ſeu barbaro vocabulo, Repreſſaliæ. Cæterum eorum errorum, qui negant clarigationem eſſe hominum prehenſionem, ſeu ius prehendendi & abducendi hominis, corrigit Tornebus lib. 22. Aduerſar. cap. 1. oſtendens in Antiquo Lexico ita clarigationem exponi nimirum ἐνεχυρασίαν, ἐνεχυρασμὸν, ἀρπαγὴν. Seruius lib. 9. & 10. Clarigationem dictam eſſe exiſtimat à clara voce, qua vtebatur pater patratus, aut ἀπὸ τῆς κλήρου, hoc eſt, à ſorte. Nam per bellicam ſortem inuadebant agros hoſtium.

Clarigatio.
Repreſſalia.

Ciuitas ſine ſuffragio data.] Ea diſtinctio ciuium apud veteres ſeruari ſolita eſt. vt alii ciuitatem haberent ſine ſuffragio, alii ius ſuffragii vna cum ciuitate. Parum vero, vel nihil ab iis ciuibus Romanis, qui vrbem agrumve incolerent, differebat hoc ciuium Romanorum genus, qui in municipiis, quibus cum ſuffragii latione ciuitas data erat commorabantur. Hi enim omnibus ciuium Romanorum priuilegiis potiebantur, imo & exiſtimo excepto quod in curias Romanas deſcripti non erant, atque ob eam cauſam Curiatis comitiis, in quibus tamen parum momenti erat excludebantur. Curiæ enim tantum eorum qui vrbem incolerent, erant. Nam qui in municipiis vel coloniis ciues Romani habitabant, ſua quædam in ſuis vrbibus ſacra habebant, quæ municipalia dicebantur, eranrque iis perinde ac Romanis Curiæ. Quod vel inde apparet, quod Milo legitur ad prodendum flaminem Lanuuium profectus fuiſſe, pridie quam Clodium occidit, nec erat neceſſe ſua ſacra eos relinquere, qui ciuitate donabantur, niſi in vrbem migrarent. Nam quos ſub regibus migraſſe Romam reperimus; vt Sabinos, Tuſcos, Latinos & Albanos, eos ſimul per curias Romanas deſcriptos fuiſſe, ex Dionyſio aperte intelligitur. Qui vero ad vrbem non migrabant, ſuis ſacris vacare opus erat, quæ vt dixit, municipalia ſacra vocantur. De quibus ſic ſcribit Feſtus: Municipalia ſacra vocantur, quæ ab initio habuerunt ante ciuitatem Romanam acceptam, quæ obſeruare eos voluerunt Pontifices, & eo more facere quod feciſſent antiquitus.

Ius municipiorum cum ſuffragio.
Municipiorum ſacra.

Primum vero omnium qui municipes facti ſunt, ſine ſuffragii latione fuerunt. Hi fuerunt Cærites. Hoc illis (inquit Gellius) conceſſum, vt ciuitatis Romanæ honorem quidem caperent, ſed negotiis tamen atque oneribus vacarent, pro ſacris bello Gallico receptis cuſtoditiſque. Hinc tabulæ Cærites appellatæ verſa vice, in quas cenſores referri iubebant, quos notæ cauſa ſuffragio priuabant. Idem tradit Aſconius de municipiis loquens. Sex. Pompeius ita ſcribit: Municipes, erant qui, quum ex aliis ciuitatibus Romam veniſſent, hoc eſt (vt ego interpretror) ciuitate donati eſſent eis nō licebat magiſtratum capere, ſed tantū muneris partem. At Seruius aiebat, initio fuiſſe, qui eo conditione ciues Romani fuiſſent, vt ſemper Remp. ſeparatim à populo Romano haberent, qui æque ciues Romani erant, & in legione merebant, ſed dignitates non accipiebant.

Municipes ſine ſuffragio.
Tabulæ Cærites.

Municipium id genus hominum dicitur, qui cum Romam veniſſent, neq; ciues Romani eſſent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum, vna cum Romanis ciuibus, præter quam de ſuffragio ferendo, & magiſtratu capiendo. Hi omnia ciuitatis priuilegia, præter ſuffragii lationem, & magiſtratus capeſſendi poteſtatem habebant. Municipes vero cum ſuffragii iure, omnia priuilegia ciuium Romanorum vrbem incolentium ha-

bebant præter curias, in quas, quemadmodum qui Romæ habitabant d[iſ]tributi non erant, ac per hoc curiatis comitiis excluſi.

De municipibus ſic ſcribit Vlpian. lib. 1. Municipes aut natiuitas fa[cit] aut manumiſſio aut adoptio, & proprie quidem municipes appellantur muneris participes, aut recepti in ciuitatem, vt munera nobiſcum facerent. Cæterum omnium municipiorum cum iure ſuffragii primum fuit Tuſculum

Connubiorum ius. *Connubia commerciaque* [Ius connubiorum olim ciuibus Romanis erat proprium, quia tantum ciues cum ciuibus matrimonium contrahere potuerunt ita vt ſi pater & mater peregrini eſſent, non legitimæ erant nuptiæ. Lex enim erat, vt nuptiæ tantum eſſent inter ciues Romanos, inter quos ſolos connubii ius erat: Filii ex eo matrimonio nati ſoli iuſti ſunt, & in poteſtate parentum, & hi ſuccedunt parentibus. *Commerciũ.* Commercium vero eſt emendi vendendiq; inuicem ius, ſub hoc priuilegio continentur omnia commerciorum genera, vt nexa, ſtipulationes, mancipationes, Sacramenti contentiones, in[ter]ceſſiones & alia, quibus perfecto iure poſſeſſio rei acquirebatur, vel quibus iure ciuium Romanorum dominus fiebat.

Roſtra nauium. *Roſtriſque earum*] Roſtra, vt exiſtimat Bayſius de re nauali, Latinis ſunt, quæ Græcis dicuntur Acroſtolia. Sunt autem acroſtolia extremæ nauis partes, quæ facile euellebantur cum collibitum fuerat, vt Bayſius ibidem ex Diodoro aliiſque auctoribus tradit.

Veſtalium ſtupri cõpertarũ pœna. *Viua ſub terram*] Veſtales ſtupri compertas, viuas à Romanis defoſſas hiſtoriei paſſim tradiderunt. Panem tamen & lac ſub terra, ne fame necari viderentur, appoſuiſſe addunt, id quod ex Græco ritu fuiſſe animaduertit Canterus lib. 7. variar. lect. cap. 6.

Familam in poteſtate habere. *Familiam in poteſtate habere*] Hoc eſt, ne manumitteret. Cum pontifices eos ad confitendum veritatem tormentis cogi volentes, metuerent, ne Minorum ſeruos, à quibus prodi poſſet, manumitteret. Ideo & Pædianus in Comment. oratione pro Milone. Pompeium ad Milonem ſignificat miſiſſe, vt quoſdam ſeruos, quorum opera in occidendo Clodio vſus eſſe dicebatur, in poteſtate ſua haberet. Milonem reſpondiſſe, ex iis ſeruis quos nominaſſet, partim neminem ſe vnquam habuiſſe, partim manumiſiſſe, vt annotat ex eo Manutius de legib Romanis.

Opifices à militia repulſi. *Opificum quoque vulgus*] Opifices & ſellularios à militia non lege, ſed conſuetudine repulſos exiſtimat Sigonius lib. 2. de antiquo iure ciuium Romanorum. Dionyſius tamen lib. 2. & 6. huiuſmodi artes operoſas, ſordidas, humileſque à ciuibus Romanis remouet, iiſque ſaltem agriculturam & artem militarem committit. Cæterum non male eius ſententiam Sigonius impugnat, quod non ſolum ſuffragij ius, ſed & honores ampliſſimos habuiſſe legantur.

Caduceum. *Caduceum praferentes*] Caduceum enim geſtantes ab omni violentia tuti erant. Quippe cum pacis inſigue eſſet apud Græcos, & caduceatorum nomen id demonſtret, ſic enim hi vocantur, qui ad pacem mittuntur legati. Qua ro forma caduceum fuerit, ex Græcis auctoribus annotat Cælius lib. 25. c. 16. lect. antiq Plinius lib. 19. nat. hiſtor. & Macrob. lib. 1. Saturnal. Budæus in prioribus annotat. ad Pandect.

Pax ab Imperatoribus petitur, à ſenatu datur. *Senatus de Vitruuio Priuernatibuſque conſultus*] Imperatores ſiquidem Romani hoſtes de pace ſolicitantes ad Senatum relegare ſolebant. Sic Ageſila[us] cum in Lydia Tiſaphernem vertiſſet in fugam, rege Perſarũ per legatos ingentem vim pecuniarum vltro ad illum mittente; ac petente, vt à bello deſiſteret, ei reſpondit, pacis quidem tempore Reip. vigere auctoritatem. Sic Eraſmus. Græce eſt. τῆς μὲν εἰρήνης ἔφη τὴν πόλιν εἶναι κυρίαν. Hoc eſt, ciuitatem ius, auctoritatemque habere pacis dandæ. quibus verbis legatos à ſe Lacedæmonem reiecit, idque ab Imperatoribus Romanis obſeruatum paſſim apud

L[iu]ium

Liuium videre eſt. Sic namque Samnites à Papirio Dictatore pacem petentes ad Senatum ire iubentur, hoc eodem libro, & alias ſæpe.

Bonæ Semoni Sango] Semonis Sangi meminit in Myſtagogorum libro Varro. Auguſtinus de ciuitate diuina Semonem dici Ianum ſentit, quod ſemini præſit, dum concipitur infans. Alij autem, expuncta hac lectione Liuiana, ſubſtituunt Sabino Sangi ex Dionyſio, qui Antiquitatum ſecundo, Sabinorum genti inditum nomen ſcribit, ex Sabino Sangi dini Gentilis, quem Sangum quidam Piſtium vocent. Cælius Rodiginus lib. 2. lect. antiq. cap. 3. Alexander verò legit Semoni Sango: alij Sabino Sango, vel Sancto legunt, vt annotat Gyraldus hiſtoriæ Deorum Syntagm. 1. Sunt qui Semones interpretentur, quaſi ſemi homines, quæ interpretatio ſpecioſa eſt. Alii hos & paceſſarios vocant, quorum mentio apud Plautum, de quo Gyraldus hiſtoriæ Deor. Syntagm. 1. *Semon Sangus.*

Viſceratio data in funere matris] Viſceratio erat crudæ carnis diſtributio, quæ fieri ſolebat, vel in ſolenni feſtiuitate, vel in funeribus magnatum & potentum, in quibus carnes, ſiue crudæ ſiue coctæ, quandoque etiam panis vinumque domum perferentibus præbebatur. Vide ea de re Blondum libro ſecundo Romæ triumphant. Meminit obiter Cicero libro 2. officiorum, titulo, de duplici liberalitatis genere. Alexand. quoque ab Alexand. lib. 5. cap. 7. & lib. 3. cap. 7. *Viſceratio.*

Ineunte nocte ſilentio diceret Dictatorem] Tam Dictatorem, qui tenore belli audito dicebatur, quam qui comitiorum cauſa creabatur, noctu dici moris fuiſſe, ex illo Liuiano lib. ſeq. intelligitur. Nocte deinde ſilentio, vt mos eſt, L. Papirium Dictatorem dixit. *Dictator nocte dici ſolitus.*

Dodonæi Iouis] Sic dicti à Dodona Epiri: Pompon. Mela lib. 2. Plin. in princip. quarti libri, Strabo lib. 5. Stephanus in Dodona. *Dodonæus Iupiter.*

Caueret Acheruſiam aquam] Oraculi verba ex Græcorum Commentariis ita reddidit Victorius lib. 15. c. 15. variarum lect. *Acheruſia aqua.*

Αἰακίδη, προφύλαξο μολεῖν Ἀχερούσιον ὕδωρ
Πανδοσίην θ', ὅθι τοι θάνατος πεπρωμένος ἐστί.

Æs alienum paternum nexum dediſſet] Budæus in annotationibus prioribus, nexum iniſſet, legendum putat. Eſt enim inire nexum, lege nexus addici. Nexu verò obligati ſunt, quorum corpus vt pignus capi poteſt, obligationis iure atque conditione. Vocabatur autem nexus etiam neruus. Hinc Terentius in Phormione: Cæterum cum argentum repetent, noſtra cauſa ſcilicet in neruum potius ibit. *Nexum inire.*

Acto honore triumphus] Nam qui triumphare volebat, neceſſe erat, vt imperium intra vrbis mœnia habere poſſet. Proconſules enim & Proprætores intra vrbis mœnia cum imperio eſſe non poterant. Hinc M. Marcello ob captas Syracuſas, P. Scipioni, ob recuperatas Hiſpanias ius triumphandi denegatum, quod ad eas res gerendas cum imperio tantum ſine vllo miſſi eſſent magiſtratu, vt ſuo loco videbimus.

Fortes fortunam iuuare] Adagium eſt, de quo Eraſmus in Chiliadibus: Admonet autem fortiter periclitandam fortunam, nam iis plerunque res proſpere cedere, cui ſententiæ accinit & alia Homerica Odyſſeæ. *Fortes fortuna iuuat.*

Θαρσαλέος γὰρ ἀνὴρ ἐν πᾶσιν ἀμείνων
Ἔργοισιν τελέθει, εἰ καί ποθεν ἄλλοθεν ἔλθοι.

L. Papirium Curſorem] Curſor dictus, à velocitate pedum, qua victor omnium ſuæ ætatis æqualium fuit, annotante Alexand. ab Alex. lib. 1. cap. 9. ex Liuij lib. 9.

Ad auſpicium repetendum] Tanta enim apud Romanos auguria & auſpicia in auctoritate fuerunt, vt nihil eorum, quæ ad publica & priuata nego-

tia pertinerent, in auſpicato perfecerint. Teſtis Cicero de Diuinatione Alex. lib.2.c.26.in fin.& lib.5 c.53.

Occaſio non temere dimittenda.

Occaſione bene gerendæ rei] Occaſio, vt Cicero de Diuinatione ait, eſt tempus in ſe alicuius rei idoneum faciendi aut non faciendi dexteritatem habens. Hæc autem ſemel arrepta non temere, & præſertim ducibus dimittenda eſt. Cuius rei manifeſtiſſimum ſemper exemplum Hannibal Pœnorum dux præbuit, qui vbique attentus, nec quam minimas occaſiones ſibi oblatas fruſtra labi paſſus eſt. De cuius in ea re ſolertia conſule Pontanum libro 4. de Prudentia, cap.7.

Exauctorare quid.

Se exauctorent] Exauctorantur, qui ſoluuntur ſtipendio, nec tamen dimittuntur. ſed habentur ſub vexillo, non ſub aquila, aut ſignis legionis, neque iam legionarii ſunt, retinentur tamen, donec emerita ſoluantur, aut agri aſſignentur. Miſſio vero ijs datur, qui penitus dimittuntur. Tornebus libro 3. Aduerſariorum, cap.3.

Noxa eximi.

Non noxa eximitur] Eximere noxæ eſt gratiam criminis facere, hoc eſt, remiſſionem dare, vt Budæus in priorib. annot. interpretatur.

Ire ad Senatum iuſſi] Pax enim, vt ſuperius annotauimus, ab Imperatoribus petebatur, à Senatu dabatur. De quo etiam Nannius lib.8. συμμίκτων.

Dictator variis de cauſis dici ſolitus.

Belli ne gerendi cauſa] Variis etenim de cauſis Dictatores dici ſoliti ſunt. Vel ſi belli externi, ſeditionisve domeſticæ vis quædam maior incidiſſet, quæ videretur maiori imperio, quam conſulari indigere, aut ſi adeſſe non poſſent comitiis Conſules, nec vellet Senatus rem ad interregnum redire, at ſi figendus eſſet clauus religionis cauſa, aut ludi faciendi, quæſtiones exercendæ, vel feriæ Latinæ conſtituendæ, aut Senatus legendus. Hæ itaque præcipuæ Dictatoris creandi cauſæ fuere.

IN TITI LIVII LIBRVM IX.

ANNOTATIONES.

TIt. Veturio] Alij C. Veturium legunt Conſtat tamen ex Liuio & alijs, Titum Veturium eo tempore cum Poſthumio Conſulem fuiſſe, licet Val. Max lib.6.cap.1. Veturium eius Veturij filium fuiſſe dicat, qui in conſulatu ſuo Samnitibus deditus eſt.

Veturio] Veturium vocat Oroſius lib.3.c.15. qui hanc hiſtoriam quoque deſcribit, vt & Val.Max.lib.7.c.2 Florus l.1.c.16. Plutarch. in Paral c. 6. Auguſt. lib 3.c.17. Ciuitatis Dei. Eutropius lib.2.c.2. Sabell. lib.5. Ennead.4. Rapſod. Volat.lib 28.c.2.vrb.cond.

Caudium.

Circa Caudium] Duo fuerunt ſaltus alti, anguſti, & ſyluoſi, montibus perpetuis inter ſe iuncti, qui furculæ Caudinæ nomen habuerunt, in medio campus herbidus, aquoſuſq; per quem medium iter erat, non tam arduum, quam periculoſum Harum furcularum meminit Volat lib.1.cap 6. Geograph Sunt autem Caudinæ furcæ appellatæ, quod non longe ſint ab oppido Samnii, quod Caudis dicitur.

Luceria.

Luceriam omnibus copiis] Apuliæ vrbem, & olim Auſonum coloniam, de qua Strabo lib 6.& Plinius lib.3.c.11.

Prætorium quid.

Prætoria conſulum] Per prætorium nihil aliud intelligit niſi tabernaculum conſulis Antiquitus enim omnem magiſtratum, cui paret exercitus, prætorem appellauerunt, prout ſuperius annotatum eſt, & late oſtendit Budæus in priorib. annotat quas vide ſub tit. de offic. præf. prætor.

Montes moliri] Id eſt, demoliri, vt ſimplex pro compoſito accipiatur.

Media via.

Media via conſilium caperetur] Media via conſilium capiendum, non ſolum Politici, ſed & iureconſulti tradiderunt in l. adeo. de acquir. rerum. dom. vbi Caius & ipſe hanc diſtinctionem ſequitur. Accurſius in §. quum ex aliena

iuſti-

ſtitut. de rerum diuiſion. At non tam eam ſententiam, quæ media eſt, ſed ex grauioribus & melioribus rationibus nitatur, iuris pontificii interpretes ctè ſcribunt in cap. 1. de conſtit. Verum ſi media ſententia iuſtior & æquior erit, in eam ibimus, vt Iuſtinianus dicto §. quum ex aliena. Sic & apud Liuium libro 26 P. Valerii Flacci ſententia contra P. Cornelij Aſinæ, & Q. Fabij Maximi, quod media eſſet, præualuit. Sic & apud eundem libro 36 in Medeoniorum conſilio Cyri ſententia, quæ media fuit, accepta eſt. Vt & Senatus lib. 31. Conſulibus diſſentientibus, de tertia illius pecuniæ penſione, quam priuati M. Valerio, & M. Claudio Coſſ. in bellum Punicum mutuum dederat, quod medium inter vtile & æquum erat decreuit. Qua de re non contemnēda notauit Ferrandus Abduenſis in dicto §. quum ex aliena. Inſtitut. de rerum diuiſione.

Mortem pro patria præclaram eſſe] Sic Horatius lib. 3. carm. Ode 2. *Mors pro patria.*

Dulce & decorum eſt pro patria mori,
Mors & fugacem perſequitur virum.

Sententiam vero hanc Pindarus in Iſth. paulo vberius exprimit: ἴσω γδ σαφές, ὅσις ἐν ταύτᾳ νεφέλᾳ χάλαζαν αἵματος πρὸς φίλας πάτρας ἀμαύνεται, λοιγὸν ἀμμύνων ἐναντίῳ στρατῷ ἀστῶν γενεᾷ μέγιστον κλέος αὔξων ζώων τε καὶ θανών. Lucianus in Encomio patriæ ſcribit, hanc in præliis cohortationem plurimum valere, ſi quis dicat, bellum pro patria ſuſceptum, neminemque eſſe, qui hac voce audita mortem extimeſcat, aut periculum metuat. Efficit enim (inquit) nomen & commemoratio ipſa patriæ, vt qui alioqui eſt timidiſſimus, ignauiſſimuſque natura, fortiſſimus exiſtat. Tyrteus autem, qui mares animos (vt ait Horatius libro de arte poetica) verſibus exacuit, hanc eandem ſententiam duobus verſiculis ita complexus eſt:

Τεθνάμεναι γδ καλὸν ἐπὶ προμάχοισι πεσόντα,
Ἄνδρ᾽ ἀγαθὸν περὶ ᾗ πατρίδι μαρνάμενον.

Et M. Tullius offic. 1. Sed omnes omnium charitates patria vna complexa eſt. pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere?

Parcatur neceſſitati] Hæc ſententia Simonidi tribuitur: Ἀνάγκῃ οὐδὲ θεοὶ μάχονται, id eſt, Neceſſitati ne Dii quidem reſiſtunt. Sumpta autem eſt ex Homero, vt tradit Eraſmus in prouerb. Aduerſum neceſſitatem ne Dii quidem reſiſtunt. *Neceſſitati parendum.*

Non fœdere ſed per ſponſionem] Notandus hic Liuij locus, quo fœdus à ſponſione & pactione diſtinguitur. Nam non eſſe idem ſponſionem, pactionem, & fœdus ex eo intelligi licet, quod fœdus pactione, pactio ſponſione firmior atque ſtabilior fuit. Nam ſponſio neque populi iuſſu, neque Senatus auctoritate, quod in fœdere accidebat, ſed arbitrio magiſtratuum & Imperatorum fiebat, atque deditione eorum, per quos facta erat, infirmabatur. Sæpe tamen euenit, vt quod Imperator iniuſſu populi, & ſine auctoritate Senatus pepigerit, id fœdus vocatum illud quidem ſit, ſed tamen non ſeruatum, quod oſtendit princeps quidam Carthaginenſium apud Liuium, cum ad Romanos legatos de fœderis ratione ſecum agentes verba ita fecit: Vos quod C. Luctatius conſul primo nobiſcum fœdus fecit, quia neque auctoritate patrum, nec populi iuſſu ictum erat, negaſtis vos eo teneri. Tale autem fuiſſe etiam Numantinum, facile inde apparet, quod id C. Mancini conſulis deditione diſſolutum ſit. Numantinum autem fœdus, vt Caudinum, ſponſionem appellari poſſe, niſi Ancias libro 12. prodidiſſet, calamitatis certæ ſimilitudo id nos doceret, vt enim ad Caudinum quæſtores, qui ſpoponderunt, dediti ſunt, ſic ad Numantium Tyberium Gracchum Mancini quæſtorem fœderis eius auctorem, dedere voluerunt. Pactionem præterea aliud eſſe à fœdere, demonſtrat ſatis, vt opinor, Cicero in defenſione Cæcinnæ cum inquit: Quod edictum *Sponſio quid.* *Pactio à fœdere differt.*

magi.

Digitized by Google

magiſtratus, quod fœdus aut pactum Nam pactionis nomine etſi omnia quæ cum hoſtibus paciſcerentur, continebantur, quo etiam modo fœdus pactio nominari poteſt, tamen hoc in loco præcipuam aliquam paciſcendæ amicitiæ rationem ſignificatam exiſtimo, vt inducias. De induciis porro elegans illud eſt Varronis, inducias pacem caſtrenſem paucorum dierum, vel belli ferias eſſe, quas tamen deſcriptiones Gellius lepidas magis atque iucundas, quam plenas, aut probas eſſe arbitratur. Probabilius enim multo illud eſſe, inducias ſic dictas, quaſi inde vti iam, etenim pactum induciarum eſſe eiuſmodi, vt in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi detur, ſed ex eo die poſtea vti iam omnia belli iure agantur. Laudo induciis enim pax non in perpetuum, vt fœdere, ſed in certum temporis ſpacium dabatur, aut dierum, aut menſium aut annorum. Quare ſæpe factum animaduertimus, vt populus Romanus hoſtibus fœdus petentibus, inducias dederit, hinc enim illa Liui à Peruſia, Cortona & Aretio, quæ ferme capita Etruriæ populorum erant, legati pacem petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Item, Faliſci, cum in induciis eſſent, fœdus à Senatu petierunt. Induciarum ergo ratio fuit, vt eo tempore, quo præfinitæ erant, nihil hoſtile gereretur, ſed ſumma à bello quies eſſet, atque aliqua etiam ſocietatis cum iis, quibus cum pactę erant, ſpecies & imago, quas qui violaſſet, ius gentium violaſſe exiſtimabatur, vnde illud eſt apud eundem: Omnes portas concionabundus ipſe Imperator circumiit, & quibuſcunque irritamentis poterat, & iras militum acuebat, nunc fraudem hoſtium incuſans, qui pace petita, induciis datis, per ipſum induciarum tempus contra ius gentium, ad caſtra oppugnanda veniſſent. Itaque eodem etiam à Cicerone iure vituperare videmus in primo de Officiis, cum ait: Exiſtere iniurias ſæpe calumnia quadam, & nimis callida, ſed malitioſa iuris interpretatione, vt ille, qui cum triginta dierum eſſent cum hoſte pactæ induciæ, noctu populabatur agros, quod dierum eſſent pactæ, non noctium induciæ. quæ cum ita ſint, non dubium eſt, quin fœdus (iam enim ad hoc oratio mea delabitur) pactio quædam ſit ſocietatis, non ex Imperatoris arbitrio, ſed iuſſu populi, aut Senatus auctoritate firmata, neq; ad tempus, ſed in perpetuum, neque per ſponſores, datis obſidibus, ſed per fecialem publicum pop. Rom. nuncium, ſolenni precatione adhibita, per quem populum fiat, quo minus dictis legibus ſtetur, vt eum Iuppiter ita feriat, quemadmodum à fecialibus porcus feriatur. Quod extremum ex formula etiam fœderum feriendorum, nobis à Liuio tradita poteſt cognoſci, lib. 1. de fœdere Albano: Ad hunc etiam priſcum feriendi porci ritum prope alluſit Virgilius, cum dixit: Et cæſa iungebant fœdera porca, & Suetonius, cum ſcripſit. Imperat. Claudium cum regibus in foro fœdus iciſſe, porca cæſa, ac vetere fecialium precatione adhibita, nam illatam poſt aliam eſſe feriendi fœderis rationem, vt ſæpe non porcus feriretur, ſed lapis abiiceretur, exiſtimo. Siquidem Polybius auctor valde bonus, cum Pœnis hoc modo ictum fœdus exponit: Fecialis lapidem tenens ita ait, ſi ſine dolo malo ago, bonis afficiar: ſi ſciens falſo, cæteris omnibus ſaluis in ſuis ciuitatibus, legibus, laribus, delubris, ſepulcris, ſolus ego concidam, vt lapis è manib meis decidet, nec plura locutus, manu lapidem abiicit. Cuius iuriſiurandi video poſt etiam Plutarchum in Sylla meminiſſe, & eiuſdem *Lapis ſilex.* Feſtum etiam antiquam formulam adiunxiſſe, cum ſcripſit, lapidem ſilicem tenuiſſe iuraturos per Iouem, hęc verba dicentes: Si ſciens fallo, tum me Dieſpiter, ſalua vrbe, arceque bonis eiiciat, vti ego hunc lapidem. Atq; hoc illo eſſe arbitror, quod legis obteſtatio à Cicerone in Corneliana vocatur, cum ait, ſanctiones ſacrandas eſſe aut obteſtatione & conſecratione legis, aut pœna, cum caput eius, qui contra facit, conſecratur Hæc ita explicata ſunt à Sigonio, & lib. 1. de antiquo iure Italiæ, quæ quoniam non parum ad huius loci illuſtrationem faciunt, ea ſcribere libuit.

Superbiam ingenitam Campanis] Campanorum ſuperbiam tantam fuiſſe, vt prouerbium exrerit, docet Eraſmus in prouerbio, Campana ſuperbia, & minit eius aliquoties Cicero pro Rullo. *Superbia ingenita Campanis.*

Exoluamus religione] Religione exoluere, id eſt, ſcrupulum & anxietates am adimere: Budæus in priorib. annotat ad Pandect. *Exoluere religione.*

L. Liuio, & Q. Melio tribunis] Recte, meo iudicio, Manutius de legib. Rom. notat, Tribunos quidem plebis hos duos fuiſſe, anno, quo de ſponſoribus is populo Samnitium dedendis actum eſt, non autem ſuperiore, quo pax ſponſionem fuerit facta. Nam vt Gell lib 3. c. 2. ſcribit: Lex vetuit Tribu- plebis integrum diem ab vrbe abeſſe, & cum commemorantur hic, qui ponderunt, nulla Tribunorum plebis mentio fit. Ergo quia nulli Tribuni bis memorantur eos ſponſioni non interfuiſſe, veriſimile eſt. *Trib. pl. integrum diem ab vrbe abeſſe non licuit.*

Pila emittenda] Pilum genus haſtæ Romanæ breuius. Itaq; cum de propinquo agitur, ad pila ventum dicitur. Eraſ. in prouerb. Ad pila vbi ventum. *Pilum quid.*

Pullarius nuntiat] Pullarius erat, qui caueæ pullorum curam agebat, è quorum paſtu auguria augures captare ſolebant. Meminit huius aliquoties Liuius & Cicero 2. de diuination. Attulit in cauea pullos, qui ex eo nominatur Pullarius. *Pullarius.*

Ne deſperata venia] Vetus enim prouerbium eſt, non eſſe cum deſperatis decertandum: de quo ſuis locis videas: nec ſunt diſſona ea, quæ tradit Eraſm. in prouerbio: Phocenſium deſperatio. Plurima in hanc ſententiam commemorantur à Frontino lib 2. Stratag. c 6. Maxime vero memorabile eſt, quod Pyrrhus inter cætera præcepta imperatoria memoriæ prodidit, non eſſe pertinaciter inſtandum hoſti fugienti, ne non ſolum à ſe fortius ex neceſſitate reſiſteret, ſed vt poſtea quoque facilius acie cederet, &c.

Septem millia ſub iugum miſſa] Nimirum vt par pari referret, vt eſt apud Oroſium & Eutropium. Quomodo vero milites ſub iugum miſſi ſint, nullibi melius leges, quam hic apud Liuium, & lib. 1. Decad. 1. vbi Horatius ſub tigillum mittitur, hoc eſt, ſub iugum, hac forma, vt duo recte tiglla defixa ſtarent, tertium que ſuperne duobus illis tranſuerſum imponeretur. *Sub iugum mitti.*

Præneſtinus prætor] Hic nullibi ſuo nomine appellatur Omnes autem vulgo magiſtratus, quibus pareret exercitus, Prætores vocabāt. De quorum electione, officio, & dignitate. vide notata ſuperius Fuit autem Præneſte Latij vrbs, quæ, vt Feſtus ait, quod locus, in quo ſita eſt, montibus præſtet, dicta eſt. Seruius Grammaticus ἀπὸ τοῦ πρίνου, ab ilice, quæ ibi abundet, reducit. Solinus c. 8. à Præneſte Vlyſſis nepote, & Latini regis filio appellatam putauit. Strabo lib. 5. olim Polyſtephanum, id eſt, multarum coronarum Plin. lib. 3. cap. 5. Stephanum olim vocatam dicit, ob Lentiſci copiām. *Præneſte.*

Lictorem expedire] Lictorum enim munus & officium erat, ex iuſſu magiſtratuum delinquentes vincire, nudatos virgis cædere, & ſi crimen expoſceret, ſecuri percutere. Vide Gellium lib. 12. c. 3. Alexandrum ab Alexandro libro 2. cap. 27. *Lictorum munus.*

Excide radicem hanc] Huius radicis meminit Plinius de transferendis ſeminariis, lib. 17. c. 11.

Metu perfuſum] Clementiæ exemplum Optandum enim eſt (vt Cicero l. 1. Officiorum ait) vt hi, qui præſunt Reipub. legum ſimiles ſint, quæ ad puniendum non iracundia, ſed æquitate ducuntur.

Vini amor indies fieret acrior] In hac collatione Alexandri cum Imperatoribus Romanis, nihil quod annotetur, neceſſe eſſe exiſtimo: Pleraque enim hinc inde apud auctores inueniuntur. Cæterum quam hic vinolentiam Liuius in eo vituperat, nemo non nouit Arrianus conatur tueri, Q. Curtius approbat, ita vt & ipſi Alexandri adulatores videantur: de quo Cælius libro 9. c. 11. Et ruſus de vinolentia Alex. lib. 28. cap. 30. Atque adeo quidem vinolen- *Alexandri vinolentia.*

tiæ

Digitized by Google

tiæ ſuccubuiſſe ſcribitur, vt inde Alexandri poculum viſendæ capacitatis etiam prouerbio vſurpetur. Idem Cælius lib. 29. c. 17.

Præfecturæ quæ.

Capua primum præfecti creari cæpti] Vt ſuperius, quæ municipia, & quæ coloniæ fuerint, oſtendimus, ſic nunc videndum erit quæ præfecturæ fuerint. In his enim commorantes, aliud ciuium genus conſtituebat, deteriori quam municipia & coloniæ iure vtentium. Erant igitur præfecturæ oppida Italiæ in quibus qui habitabant, nec ſuis legibus vt municipes viuebant, nec vllos de ſuo corpore magiſtratus creare poterant, vt coloni, ſed à magiſtratibus Roma miſſis regebantur iis legibus, quas Romanus magiſtratus dixiſſet, qui, quoniam præfectus vocabatur, præfecturæ dicebantur. De hiſce ſcribit Sextus Pompeius: Præfecturæ hæ appellantur in Italia, in quibus & ius dicebatur, & nundinæ agebantur, & erat quædam earum Reſpubl. neque tamen magiſtratus ſuos habebant. In quas legibus præfecti mittebantur quotannis, qui ius dicerent. Illud porro ſcitu dignum, ex præfecturis quaſdam fuiſſe, quæ ius ciuitatis & ferendi ſuffragii haberent, quaſdam non, quemadmodum de municipiis & coloniis dixi. Sextus Pompeius libro decimoquarto, duas & viginti præfecturas enumerat. In his decem fuiſſe ſcribit, in quas præfecti populi ſuffragiis creati mittebantur, vt hæ, Capua, Cumæ, Caſilinum, Vulturnum, Linternum, Puteoli, Acerræ, Sueſſula, Atellæ & Calatia: duodecim vero in quas vrbanus prætor pro ſuo arbitrio præfectos mittebat, hæ fuerunt. Fundi, Formiæ, Cære, Venafrum, Alliſe, Priuernum, Anagnia, Fruſino, Reate, Saturnia, Nurſia, & Arpinum. Quæ fere omnes aut ex colonis, & municipiis præfecturæ factæ ſunt, aut ex præfecturis in colonias, & municipia redactæ. Ex his Capua præfectura fuit, à bello Punico ſecundo ad conſulatum C. Cæſaris, à quo colonia deducta eſt. Cumæ, Acerræ, Sueſſula, Atella, Formiæ, Priuernum & Anagnia, tum municipia, tum coloniæ: Fundi vero, Cære, & Arpinum municipia tantum aliquando fuere Caſilinum, Vulturnum, Lenternum, Puteoli, & Saturnia coloniæ. Calatia vero, Venafrum, Alliſe, Fruſino, Reate, & Nurſia præfecturæ, dum libertas populi Rom. ſtetit, ſemper fuere. Nam quum poſt legem Iuliam æquatis omnium ſuffragiis, ciuitas Italiæ omni data fuiſſet, municipiorum, coloniarum, & præfecturarum iure oblitterata ſunt, nominaque hæc confundi cæpta, vt & colonia pro municipio, & municipium pro colonia & profectura aliquando accepta ſunt. Cicero enim Placentiam in L. Piſonem, Sotam, & Caſſinum pro Plancio, Calenum in Rullum, Sueſſam in epiſt. ad Atticum, Coſſam in Verrem, municipia vocat, quas colonias deductas fuiſſe oſtendi. Ad hæc præfecturæ ipſæ, & municipia, itemque veteres coloniæ, deductis militibus. coloniæ omnes denuo à Sylla primi, deinde à Cæſare, Triumuiris & Auguſto factæ ſunt, præter eas præfecturas, quas ex Feſto digeſſi. Ceteræ præfecturæ Strabo libro quinto, Claudiæ Plinius libro tertio, capite quinto, Atinatis Cicero pro Plancio, Reatinæ idem de natura Deorum, mentionem faciunt. Cætera vero omnia Italiæ oppida, quæ coloniæ, municipia, & præfecturæ non erant, fœderatæ ciuitates vocabantur vt

Fœderatæ ciuitates.

Tibur, Præneſte, Neapolis, & pleræque aliæ, quæ ſuis legibus & magiſtratibus viuebant, diuerſiſque fœderibus, aut ſponſione, aut pactione, vario iure cum populo Romano amicitiam contraxerunt. Aliquæ enim erant omnino liberæ, aliquæ vectigales, aliquæ ſtipendiariæ, aut plus vel minus grauatæ vt populo Romano viſum fuiſſet. Atque Italia omnis in hæc genera municipiorum. coloniarum, & præfecturarum ante legem Iuliam & bellum Marſicum diuiſa fuit, vnum præterea ſupererat ciuium & oppidorum genus, quorum

Fundi populi.

quædam dicebantur Fundi populi. Quod quidem nomen diſcriminis non eſt, quemadmodum liberorum & ſtipendiariorum, ſed hi Fundi populi dicebantur, auctore Cicerone, qui quotieſcunque lex aliqua Romæ fieret, quæ de iure publico non eſſet, ſed de rebus priuatis, vt de teſtamentis, vel de mancipiis,

ius, eam ſuſcepiſſent tanquam propriam, tuncque eius legis fundus populus dicebatur, perinde ac ſi diceretur: Is populus eam legem tanquam propriam ſuſcepit, hoc idem de municipiis dicit Gellius, prout annotat Onuphrius in libello de Imperio Romano, ſub titulo de præfecturis. Plura de populo fundo vide apud Tornebum lib 4. cap. 12. vbi non ineruditam de harum vocum ſignificatione adfert.

Neque tamen æquo fœdere, ſed in ditione] Quid ſit æquo fœdere, vel in ditione populi Romani eſſe, ſuperius lib. 7. oſtenſum eſt, vbi vide.

Interneciuũ bellum.

Internecino bello] Internecidij ſignificatio eſt, quaſi hominis quædam enecatio, vox deriuata ab internecida, qui, vt inquit Iſidorus, eſt, qui falſum teſtamentum fecit, & ob id hominem occidit, hinc internecinum bellum, quod ita geritur, vt omnes occidantur. De quo Torneb. lib 11. aduerſ. c. 5.

Viam munire.

Viam muniuit] Id eſt, lapidibus ſtrauit, vt Plinius cap. 34. loquitur: Dicta vero eſt hæc via Appia: & vt Lælius ait, à Conſtantini via incipiens, inter Tuſculum & Albam ad Algidum tendit, & inde porro ad Caſſilinum progreſſa, vndeuiginti ſtadiis à Capua Latinæ viæ iungitur. Vide Pomponium Lætum titulo 79 de antiquitatibus vrbis. Volat. lib. 6. c. 8. vrb. comment. Alexand. ab Alex. lib. 3 c. 13. Hæc via à Caracalla poſtmodum munita, Nouæ deinceps nomen accepit.

Aqua Claudia.

Aquam in vrbem duxit] Anienem nimirum, vt Plinius capite 34. teſtatur, de viris illuſtribus. Vnde hæc quoque ab auctore aqua Claudia dicta eſt deinceps. Vide Marlianum libro 4 cap. 21. Cæterum ab vrbe condita 608. cum hic fons Anio vetuſtate conſumptus eſſet, datum eſt à Senatu negotium Marco Titio prætori, vt hunc fontem reficeret, vnde ab auctore Martia aqua poſtea appellata eſt. cuius rei quoque meminit Plinius lib. 31. cap. 3. Frontinus de aquæductibus.

Marcia.

Solus cenſuram obtinuit] Hoc eſt, ſine collega. Caius enim Plautius magiſtratu ſe abdicauerat. Eſt autem hoc notandum, apud Romanos inſtitutum fuiſſe, vt altero ex cenſoribus morte ſubducto, duo de integro cenſores crearentur

Herculis familiare] Herculis ſcilicet Victoris, cuius templum rotundum in foro Boario tantæ fuit venerationis, vt neque muſcæ, neque canes, eius tecta ſubintrarent, lege Marlianum lib. 4. c. 6. Topographiæ, qui eius rei rationem reddit.

Nomen Potitiorum interiiſſe] Hercule nimirum detractæ religionis ſuæ, & grauem & manifeſtam pœnam exigente. Id vero quando factum fuerit, præter Liuium hoc in loco docet Valer. lib. 1. c. 2.

Tribuni ſenideni militum] Romul. primus in exercitu tres Tribunos militum inſtituit, hi mille hominibus præerant, cum non niſi 3. millia peditum exercitum haberet, poſt auctis Rom. Imperij opibus, Tribuni plures quam tres, & diuerſi generis eſſe cœperunt. Nam cum hoc tempore nimirum ab vrbe condita 443 exercitus Romanus, vt ſcribit Polyb. ex quatuor tantum legionibus legio non niſi 4. millium peditum eſſet, poſt cum legiones ipſæ ad ſena millia hominum auctæ fuiſſent, 24 Tribuni à populo fieri cœpti, ſexque in ſingulas legiones diſtributi, quod poſtea ſemper obſeruatum, vt tradit Onuph. in Faſt.

Duumuiri nauales.

Duumuiros nauales] Hunc non fuiſſe ordinarium magiſtratum, inde colligi poteſt, quod Liuius lib. 40. & 41. cum rurſum huius magiſtratus meminit, certam cauſam creationis aſſignat, nec ſimul creari facit, cum ordinarius magiſtratus, ſed prout neceſſitas requirebat. Nam ſi ordinarius magiſtratus eſſet, non ita pro neceſſitate ſubita, ſed cum reliquis magiſtratibus eum creari oportuiſſet.

Tibicines ſacris adhiberi ſoliti.

Tibicines quia prohibiti] Nam Tibicines tibia concinentes ſacris populi Romani intereſſe ſolebant Varro lib. 4. de lingua Latina, & Sext. Pompeius

de

de quinquatribus, Ouid. 6. Faſt. Valer. Max. lib 2. de inſtitutis antiqu[illegible] Idem quoque propemodum in problematibus à Plutarcho refertur.

In ade veſcendi tus] Epulum olim exhibebatur ciuibus in dedicatio[illegible]ibus templorum, in triumpho, in ſpectaculis, & funere, qua de re copioſiſſim[illegible] Blondus lib. 2. Rom. triumph. Cic. lib. 3. de Oratore. Auguſtin lib. 3. de ciuitat[illegible] Dei. Alex. ab Alex. lib. 6. c. 7.

Sylua Cyminia. *Syluam Cyminiam*] De Sylua Cyminia vide Plinium lib. 96. vbi dicit in [illegible]lo. a eſſe, in quibus in terram depacta extrahi nequeant, de cuius rei fabul[illegible] ortu lege Seruij annotata in 7. Æneidos. Meminit & Frontinus cap. 2. 1. &[illegible] ſecundi.

Hetruſcis inde literis eruditus] Nam vetere Romanorum inſtituto, vt & [illegible]rius annotatum eſt, ſex principum filij, ſex ſingulis Hetruriæ populis in [illegible]plinam tradebantur. Valerius tamen ait, decem principum filios dari ſ[illegible]s Hetruriæ populis, ad percipiendam ſacrorum diſciplinam. Hinc Cic. lib [illegible] de legibus: Hetruriæque princeps diſciplinam doceto.

Telum pro conſilio. *Telum aliud occultum*] Telum pro conſilio, ac ratione, & via gerendi po[illegible] prout ſuperius etiam annotatum eſt, & Eraſmus admonuit in prouerbio. I[illegible]gens telum neceſſitas.

Omen diem diffidit] Id eſt in poſterum diem reiecit. Ita enim interpreta[illegible] Budæus in priorib ex Gellij lib. 13 cap. 1. Ex eo & hoc Liuij loco coniicie[illegible], diffindere diem olim id fuiſſe, quod nos rem in craſtinum continuatam [illegible]el remiſſam dicimus.

Vir virum legit. *Cum vir virum legiſſet*] Quid ſit apud veteres auctores: Vir virum legit, declarat Petrus Victorius lib. 18 c. 19. variarum lectionum, id referens ad mo[illegible] veteris militiæ, quo videntur aliquando in delectu habendo poteſtatem fa[illegible]re militibus, vt ſinguli ſingulos notos ſibi, quorumque virtute confider[illegible] legerent, atque id potiſſimum, cum periculum aliquod maius inſtaret. N[illegible]

Soldurij qui: diſſimile genus Soldutiorum fuiſſe videtur, de quibus Cæſar libro 3. de [illegible] Gallico, quorum hæc fuit conditio, vt omnib. in vita commodis vna c[illegible]m fruantur, quorum amicitiæ ſe dediderint. Si quid iis per vim accidat, aut e[illegible] dem caſum vna ferant, aut ſibi mortem conſciſcant. Hoc genus amicitiæ [illegible]ci συναποθνησκόντων, id eſt, commorientium vocarunt.

Thenſa quid. *Thenſæ ducerentur*] Thenſæ ſacra vehicula erant, auctoribus Seruio & F[illegible] Tranquillus in Cæſare. Ampliora etiam humano faſtigio ſibi decerni p[illegible] eſt, ſedem auream in curia, & pro tribunali, thenſam, & Ferculum C[illegible] pompa. Budæus in priorib. ad Pandect.

Salentini hoſtes] Hoc bellum ſcribunt Flor. 15. abbreuiat. Eutro. c. 2. ſec[illegible]

Magiſtratibus interdici quid. *Salentinum bellum.* *Magiſtratibus interdictum*] Videri poſſet pugnare inter ſe, ciuitate dona[illegible] magiſtratibus interdici. Verum hæc neutiquam inter ſe pugnãt, cum al[illegible] ad municipii, alterum ad præfecturæ ius pertineat, quorum hoc inter [illegible]tiones Italicarum ciuitatum duriſſimum fuit, cum formula præfecturæ longe à prouinciæ formula videatur abfuiſſe. Vt enim quotannis in p[illegible]cias Prætores Roma mitti ſolit: ſic in præfecturas præfecti, qui eas a[illegible]ſtrarent ac ius dicerent, cum municipia ſuos magiſtratus, decuriones, D[illegible]uiros, Quatuoruiros, Cenſores, Ædiles, & Quæſtores haberent. Por[illegible] Connubia ijs adempta ait, ideo referendum, quod cum omnibus fer[illegible] Romanis connubia fuerint, niſi ſi qua forte de cauſa nonnullis id iuris [illegible]pium eſſet, vt late tradit Sigon. lib 1. c. 9. de antiq. iur. ciuium Rom.

Præterquam ſacrorum curatione] Nam licet aliqui ciuitate donarentu[illegible] tamen ob id ſacra ſua deſerere, & eadem cum Romanis ciuibus obſer[illegible]gebantur, quod Feſtus oſtendit, cum ait: Municipalia ſacra dicta ſunt [illegible] ab initio habebant ante ciuitatem Rom. acceptam, quæ obſeruare eos [illegible]runt pontifices, & eo more facere, quo feciſſet antiquitus.

ſcommeio præfecti vigilum. Apud vetuſtiores inquit incendiis arcendis Triumuiri præerant, qui ab eo quod excubias agebant etiam nocturn. dicti ſunt. Et Tacit. Triumuiri, quod ad incendium in ſacra via ortum tarde venerant, à Tribuno plebis die dicta damnati ſunt. Ex quibus verbis apparet eum fuiſſe ordinarium magiſtratum, cuius eſſet annua poteſtas. *nocturni.*

Ciuile ius euulgauit.] Non tam ius ciuile à Flauio, quam formulas actionum, quæ teſte Pomponio, magna iuris ciuilis pars erant, euulgatas ex Cicerone intelligi poteſt. Sic enim de Flauio ad Attic. lib 6 ſcribit: Quid ergo profecit, quod protulit Faſtos? occultatam putant quod in tempore tabulam, vt dies agendi peterentur à paucis nec vero pauci ſunt auctores, Cn. Flauium ſcribã Faſtos protuliſſe actioneſque compoſuiſſe. Quo loco quibuſdam pro compoſuiſſe, propoſuiſſe legendum non male videtur, ita enim Pomponius lib. ff. de orig. iur. ſcribit. Idem Cicero pro Muræna auctor eſt, cognita iam & promulgata à Cn. Flauio dierum ratione, Iuriſprudentes veritos ne ſine ſua opera lege agi poſſet, notas quaſdam compoſuiſſe, vt omnibus in rebus ipſi intereſſent. Id quod quomodo intelligendum ſit, docet Renardus de auctoritate prudentum c. ., de legis actionibus. *Flauius ſcriba ius vnde euulgauit.*

Forenſis factio] Sic Libertinos vocat prout Zaſius in Catalogo legum antiquatum exſtimat, quod cum multi eſſent, aſſidueque in foro verſarentur, in comitiis plane dominabantur, ſtatumque ciuitatis turbabant inania dando infimis quibuſque honores, plebe ingenua agriculturæ operam nauante ac raro ciuilibus negotiis interueniente. Sigonius libro ſecundo, capite decimotertio, de iure ciuium Romanorum, per eam intelligit eam partem plebis, quam Cicero peculiari nomine vrbanam plebẽ ſolet nominare, in qua homines verſati ſunt, non ſolum egentes & reb. domeſticis impediti, ſed nocentes etiam & furioſi, cuius de comodis lege ſua agraria Tiberius Gracchus tulit, cum diceret feras quidem ac beſtias luſtrum & tectum quo ſe reciperẽt in Italia habere, qui v. aſſidue pro libertate pugnarent, præter aerem lucemq; nihil in Italia poſſidere, ſed ſine lare ſine ſede, cum liberis, coniugibuſq; vagari, quin etiam hæc illa plebs fuit, cuius ſtudio P Claudius Trib. pleb Ciceronẽ ex vrbe expulit, de qua Cicero pro domo, pro Milone; Saluſtius in C. Cicero ad Attic. hanc eandem factionem ſordem & fæcem vrbis appellat *Forenſis factio.*

Vrbanaſque eas appellant] Dionyſius Halicarnaſſæus quatuor illas tribus à SeruioTullio inſtitutas fuiſſe tradit. Itaq; Quintus Fabius non tam auctor huius rei fuiſſe videtur, quam renouator, quaſique reſtaurator. Vrbanæ vero tribus dictæ ſunt libertinorum, cum Ruſticæ proprie eſſent ingenuorum, vt inquit Plinius, multoque tempore nemo libertinus in tribu ruſtica cenſus fuit præter Vindicium, cui ob coniurationem Aquiliorum detectam optio à Valerio conſule data eſt, vt in qua tribu vellet, ſuffragium ferret, vt ſcribit Plutarchus in vita Publicolæ. Cæterum multis poſt hanc ſegregationem à Fabio factam annis, Cneus Manlius libertinorum ac ſeruorum manu ſubnixus, legem tulit, vt libertinis in omnibus tribubus ſuffragium eſſet, idq; per tumultum egit, & Cliuum Capitolinum obſedit, hunc autem cætum L. Domitius Ænobarbus quæſtor perrupit, atq; diiecit, & quibuſdam Manlianis interfectis, libertinos omnes ipſumque Maulium à ſpe ferendæ legis remouit. Cuius Cicero meminit pro Milone. *Vrbanæ trib.* *Ruſticæ tribus.*

Equites tranſueherentur] Hanc equitum tranſuectionem, Valerius equitum probationem vocat. Equeſtris inquiens, ordinis iuuentus omnibus annis bis vrbem ſpectaculo ſub magnis auctoribus celebrabat die Lupercalium, & equitum probatione. A Græcis ὀχὴ Ἱππ... τῆς ἀγορᾶς dicebant, hodie monſtra vocant: vt annotat Budæus in prioribus ad Pandectas. *Tranſuectio equitum.*

LL IN X. LI.

Digitized by Google

IN X. LIBRVM LIVII, ANNOTATIONES.

Salutis ædes.

A*Edem ſalutis*] Hanc P. Victor. in ſexta vrbis regione ; hoc eſt in Quirinal ſtatuit Scribit Sext. Pomp. Salutarem portam Romæ appellatam, quod prope ædem Salutis eſſet. Salus vero Dea à Romanis, vt à Græcis Hygeia cu ta fuit, inde vocari Salutigeri Dei ab Apuleio, qui Græce σωτῆρες dicunt Nonnulli pro Bubulco Bibaculum literis mandarunt, ſed male vt annotat Gyraldus hiſtoriæ Deorum ſyntag.1.

Liuius patriæ ſtudioſus.

Patauii monumentum] Hæc nimio amore ornandi patriā magis à Liuio ſ ,quam quod digna eſſent memoria,exiſtimat Victorius.lib.18 cap.4. va a lect.

Tunica palmata. Latus clauus.

Tunica palmata] Palmatam tunicam Perionius vna cum Budæo dic ſtimat, à palma in ea intexta. At Feſtus palmatam dici tradidit à latitud clauorum,qui fere palmæ orbem æquarent. Eſt enim tunica palmata & la clauus idem. Græci tunicam hanc palmatam, ſiue latum clauum Platy appellabant quaſi latis ſignis aut clauis ſignatam. Atque hæc lati clau petuo geſtandi auctoritas inter primas dignitates habebatur, vt Herod lib.5 auctor eſt. Quinetiam ſæpenumero latus clauus pro ſenatoria dign te ponitur,ſicut ius annuli aurei pro equeſtri ordine. Plin. in epiſt. Ego Sex latum clauum à Cæſare noſtro impetraui. Hæc vero tunica in luctu pu deponebatur,vt ſupra lib.9.vbi de Caudina clade verba facit. Cum vtroque vero loco coniunge eum,qui eſt l.30. Vbi Scipio Maſaniſſam veſtib.triump libus ornat.

Toga picta.

Toga picta] Toga picta eadem quæ & purpurea erat , vt Bayſius ſcrip Liu.infra lib.1 de bell.Maced. Dona inquit, ampla data , quæ ferrent reg aurea argenteaque togaque purpurea , & toga prætexta. Meminit & Cic 2 Philipp.

Appii Claudii vnde.

Ap. Clauſum ſeu Ap. Claudium] Ex Sabinis Claudios ab auctore Ap Clauſo gentis principe qui cum multitudine clientum Romam commig uit, deductos ferunt. qui ſibi etiam Druſi cognomina vſurparunt. Cu teſtis eſt Dionyſius Halicarnaſſ. Sabell.lib.8 Ennead.2. Volaterra.lib 1 vrb.comment.

Patrem ciere.
Eupatridæ.

Patrem ciere] Id eſt, cum honore appellare , vt autem apud Rom. p appellabantur,qui ab antiquis ſenatorib eſſent oriundi, ſic apud Athen Eupatridæ vocabantur, quaſi à bonis patribus geniti,quod etiam Plut in problematibus affirmat.

Porcia lex.

Porcia tamen lex] Meminit huius legis Cicero in oratione pro Rabir duellionis reo.Saluſtius in oratione Cæſ. Tulit vero eam legem M. Por Cato ille Cenſorius,cæterum an in tribunatu vel conſulatu,compertum eſt, eamq; pro ſcapulis appellauit. Sic enim ſcribit Feſt. pro ſcapulis , cit: M. Cato ſignificat pro iniuria verberum. Nam conſulares leges era ciues rogatæ,quib. ſanciebātur pœnæ verberum Plin lib.7.c.43.de tur go. exiſtimat, virgarum vocauit, cum dixit L. Cornel. Balbum Gadit accuſatum.& de iure virgarum in eum in conſilium miſſum, quibus accuſatum Balbum ſignificet, quod falſo ciuitatem R. vſurparet , cum pe grinus eſſet. In peregrinum enim erat ius virgarum, non in ciuem. Hinc pro Rabir.perduel.reo:Porcia,inquit, lex virgas ab omnium ciuium R.c pore amouit. Et Saluſt.Ciceroni grauiter obiicit , quod ciues Rom. Ca ſocios indicta cauſa contra leg.Porciam necaſſet.

Pro ſcapulis lex.

Nunc vix ſeruo ita minetur] Pitheus lib.aduerſar. cap. 2. Pro ſeruo ſetio poſſe exiſtimat, ſed non incommode vſitata lectio retinetur : Cu gurus

grauius multo & ſeuerius ſeruis minari conueniat, quam liberis & ingenuis hominibus.

Impedimentis in locum tutum remotis] Impedimenta in re militari dicuntur, quæcunq; ad iter ſeu expeditionem neceſſaria conducuntur, vt ſunt ſarcinæ, vtenſilia & iumenta, Græci ἀποσκευὴν vocant. *Impedimenta quæ.*

Eumque & prærogatiua] Quæ hæ prærogatiuæ fuerint, ſuperius libro primo oſtendimus, docet vero id Aſconius his verbis in 2. Verrinam: Prærogatiuæ tribus ſunt, quæ primæ ſuffragium ferunt, ante iure vocatas. Mos enim fuerat, quo facilius in comitiis concordia populi firmaretur, bina omnino de iiſdem candidatis comitia fieri, quorum tribus prærogatiuæ dicebantur, quod primæ rogarentur, quos vellent Coſſ. fieri. Secundæ iure vocatæ, quod in his ſequente populo, vt ſæpe contigit, prærogatiuarum voluntatem, iure omnia complerentur: Harum centuriarum meminit Liuius, & infra lib. 26. & lib. 27. *Prærogatiua.* *Iure vocata.*

Pecuariis damnatis] Pecuarii qui fuerint, docet Aſconius in diuinationem. Mancipes, inquiens, ſunt publicanorum principes, qui quæſtus ſui cauſa, ſi decumas redimunt, decumani appellantur, ſi portum aut paſcua publica portitores aut pecuarii, quorum ratio ſcriptura dicitur. Hi omnes exigenda à ſociis ſuo periculo exigunt: & Reipublicæ repræſentant, prouidentes tamen in illa redemptione commodis ſuis, vt publicani erant, qui vero decumas redimebant, decumani, qui paſcua pecuarii, ſic ii, à quibus decumas exigebant, aratores atque agricolæ, eum quibus paſcuorum rationem conficiebant, paſtores appellati ſunt. *Pecuarii qui. Mancipes qui. Decumani. Portitores.*

Sub ea legere fructum] Sic & Theognis; Οὔτι γὰρ αὖ πεκαμών, ἄλλοι κέματον μετίδοιμι, Ante tibi exhauſtos alii ne trade labores. Vide prouerbia; Alii ſementem faciunt, alii metent & alienam metis meſſem.

Gallorum corpora] Vide ad hunc Liuii locum facientia, apud Cælium lib. 18, cap. 21.

Eſſedis carriſque inſtans] Ex carris Gallos pugnare, vt Liuius hic teſtatur, ſic eoſdem munimento valloque carrorum obducere caſtra ſolitos, Marcellinus tradit, vnde & Carthago vocata eſt, quo verbo cenſet tui eorum caſtra carris circumdata, prout annotat Torneb. lib. 18. cap. 19. Cæterum quod ad Eſſedarios attinet: meminit eorum Cæſar libro quarto. de bello Gallico, quod genus equitum ſit, & quomodo pugnent ita ſcribit: Genus hoc eſt ex eſſedis pugnæ. Primo per omnes partes obequitant, & tela obiiciunt, atque ipſo terrore equorum, & ſtrepitu rotarum ordines plerumque perturbant, & cum ſe inter equitum turmas inſinuauere, & ex eſſedis diſſiliunt, & pedites præliantur. &c. Vide apud Cæſarem. *Eſſedarii qui.* *Carthago.*

Patrem P. Decium] Gognomento Murem: qui in bello aduerſus Latinos, vel vt Plutarchus c. 37. Paral. ait, Albanos pro exercitu & ſalute patriæ diis infernalibus ſe deuouit, vt ſupra viſum eſt.

Diis manibus dabo] Cicero Tuſculanarum quæſt. lib. 1 ait tres Decios fuiſſe, qui pro ſalute patriæ vitam amitterent, magno virtutis edito exemplo voluerint, ex quibus pater bell. Gall. filius Hetruſco, nepos in bello Pyrrhi, quod pro Tarentinis geſſit, diis manibus ſeſe deuouerunt. Sunt autem manes boni dii appellati, teſte Feſto Pompeio, ex Aurelij ſententia, quod pe: hos omnia manere putarent, quib. aram non à terra ſublimem, ſed ſub effoſſa humo ſtatuebant veteres, ad quã ex præcepto Sibyllini carminis, altero & quinquageſimo anno ab vrbe condita, ſacra & ludi inſtituti mentorauit. Quibus autem victimis, quibuſve ceremoniis manibus diis ac infernalibus ſacra fecerint, lege copioſe Alex ab Alex. lib. 5. c. 24. *Dii manes.*

Infeſtis telis interfectus eſt] De hoc Decii memorabili facto, quo ſalutem pa-

trix peperit, leges quoq; apud Val.Max.lib.5.c.6.Sabel lib 7.Enn.4 lib.2.c.
Exemp.Ethnic.Volater lib.15.c.1.Oroſium lib.3.c 21. Eutrop lib.2.c.4.

Defunctos conſulis fato] Id eſt, conſulis ſeſe deuouentis ſpontanea morte, ab imminentibus periculis exemptos & liberatos. Budæus in Pandect.

Teſtudo. *Teſtudinem hoſtium coniecta*] De qua teſtudine intelligit Torneb.lib.9.aduerſ. c.8. quam faciebat exercitus ſe tegumentis ſcutorum vndique operiens, vt teſtudo ſuo obducta eſt putamine, eaque ſpecie referebat tectum ædificiorum, ſic autem ſe operiebant crate perpetua clypeorum aduerſus ſagittas hoſtium & aduerſus omnia miſſilia ſuperne cadentia, cum vrbem oppugnabāt. hinc Maro ſcribit:

Obſeſſumque acta teſtudine limen.

Laudibuſque meritu celebrat] inter præclara enim veterum inſtituta illud imprimis commendatione dignum, quod quorum vita fuiſſet perſpectior, eorum quoque funera magnificentius proſequeretur. Lege Alex. ab Alex. lib. 6.c.14.Ioui.Pont.de magnific. c.13. Dionyſium Halicarnaſ.lib 5.Blond.l.1.Romæ triumph.Alex.ab Alex lib 3.c.7.& lib.4.c.8.

Adulterii pœna lege Romulea. *Matronas ſtupri damnatas*] Adulterium namque lege Romulea capitale fuit, ſic vt pœna mors eſſet. Tulit enim Romulus legem his verbis: Adulterii conuictum virum cognati vti volent necanto: quod item lege Iulia confirmatum eſt, qua adulterium ſupplicio afficiebatur eodem. Stupri autem pœna, ſi eſſent honeſti, erat publicatio partis dimidiæ bonorum.

Quæ ferri agique potuerunt] More militari hæc dixit, quo homines & iumenta aguntur, ſarcinæ feruntur. Plato in libris de legib. τῶν ἀλλοτρίων μηδένα μηδὲν φέρειν μηδὲ ἄγειν: Id eſt, Ne quis quicquam alienarum rerum ferat agat. Vide Eraſm. in prouerb. Agi ferrique.

Decumana porta. *Decumana porta impetus factus*] Boni auctores Decumanum appellant, quod eſt maximum. Vnde Decumana porta olim in caſtris dicebatur, quæ erat omnium maxima, per quam delinquentes milites ad pœnam educebantur, vt eſt apud Vegetium.

Fanum vnde dictum. *Fanum tantum, id eſt, locus templo effatus*] Alii Fanum dictum putant à Fatuis, qui diuina oracula, vt Martianus Capella ait, edere ſolebant. Vel à Fauno, qui auctore Probo, primus horum locorum conditor fuit, teſte quoque Mulino lib.7.cap.6.Topograph.

Plutei. *Pluteiſque contectus*] Vegetio Plutei è vimine contexuntur, cratibuſque & ciliciis proteguntur formamque abſidis habent. De quo latius Torneb. lib. aduerſ.11.cap.24.

Deteſtatio quid. *Deteſtatione*] Id eſt, dira execratione, vt paulo poſt ſequitur.

Tripudium quid. Siniſtimum quid. *Tripudium nunciatum*] Id de Tripudio Soliſtimo intelligendum Tornebus exiſtimat, cum pullarius offam auibus daret. Nam ſi paſcerentur, bonum augurium erat, ſi non paſcerentur, malum. Siniſtræ enim aues proſperæ ſunt & auſpicatæ. Nam ſiniſtrum quaſi ſiniſtimum dicitur, nimirum auſpicium quod ſinat. Sinunt autem hæ aues plerunque ab ortu, quæ pars ſiniſtra in auſpiciis eſt, volant. Satis autem erat ad rem gerendam ſilentium eſſe. Nam aliud eſt ſiniſtrum auſpicium, aliud ſilentium: ſiniſtrum auſpicium hortatur ad agendum, ſilentium vitio caret, & agendum non impedit. Silentioque ſurgere dicebatur, qui quo minus rem gereret, non impediebatur auſpicio. Huius verò hiſtoriæ præter alios meminit & Val.lib. 7 & Eraſ.in prouerb. Malum conſilium conſultori peſſimum.

Pullarii qui. Qui autem pullarii hic dicantur dubium non eſt. Etenim ex auibus tria auſpiciorum genera captabant, ex occentu, volatu, & ex tripudio. Tripudium autem augurium accipiebant ex pullis gallinaceis, quos in cauea incluſos aſſeruabant pullarii, quibus coactis obiiciebatur paſtus, tumque ex paſcendi ratione augurium capiebat. pullarium

larius, idque ad magiſtratum deferebat eum quo iuſſus erat captare augurium. Cæterum de pullario & ſuperius dictum eſt.

Pocillum mulſi priuſquam temetum biberet] Veteres Romani mulſum in delitiis habebant, & in triumpho milites ab Imperatore donabātur. Vnde Plaut[9]: *Mulſum.*

Sed ſpectatores vos nunc ne miremini,
Quod non triumpho peruulgatum eſt, nihil moror,
Veruntamen accipientur mulſo milites

Mulſum vero ex aqua pluuia fieri tradit Cælius l.23.c.35. Temetum autem priſca lingua vinum appellabatur, teſte Gellio l.10 c.24. Idque ad imitationem Græcorum Hi enim ebrietatem μέθυν vocant, vnde & temulentiam dictam ſcribit Plinius lib.24 c.24. *Temetum.*

Cohortibus alaribus] Alæ dictæ exercitus equitum ordines, quod circum legiones dextra ſiniſtraque tanquam alæ in auium corporibus locabantur, auctore Gellio l.6.c.4. *Alares cohortes.*

Corniculis armillisque argenteis] Donorum militarium varia fuerant genera, quæ militibus ſingulis virtutis ergo ab Imperatore triumphaturo dabantur, vt coronæ, quarum multa erant genera, ciuicæ, murales, obſidionales, caſtrenſes, aureæ, torques, armillæ, haſtæ, puræ phaleræ, cornicula. De quibus Polybius l.6. Gellius l.5 Zonaras lib.2. tradiderunt. Et poſt hos Sigonius lib.2.c.15. De antiq iure ciuium Romanorum. *Cornicula quid.*

Ædem Quirini] Sic Romulum dictum, antea eſt annotatum, ſiue quod haſta Quiris Sabinorum lingua dicebatur, ſiue quod Romanis iunxerat ille Cures. Siue ſuo regi nomen poſuere Quirites, non deſunt tamen, qui Quirinum vocatum dicant, quaſi κοίρανον, id eſt, dominum.

Ædem fortis fortunæ] Fortis fortunæ ædes trans Tyberim fuit, vt Donatus ait, eiuſdem diem feſtum colebant, qui ſine arte viuebant, ei etiam grates agebant, quibus aliquid ſucceſſerat. Terentius. *Fors fortuna.*

O fortuna, O fors fortuna. Columella.
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes.

Eo igitur vocabulo ſignificat ut magna vis fortunæ & incerti caſus. Dies autem fortis fortunæ feſtus 8. Cal. Quintiles agebatur, vt in antiquis Faſtis, & apud Ouidium ſexto faſtorum legitur. Apud Nonium Marcellum, Actius Poeta in Actianactæ fortunam à forte diſtinguit. Hanc Græci φορτικὴν τύχην dixere, & à Tullio rege primum dedicatam fuiſſe, tum & ab aliis poſtea legimus.

De manubiis] Manubias à præda hoc diſtare veteres exiſtimarunt, vt ſit præda corpora ipſarum rerum, quæ capiuntur: Manubiæ vero pecuniæ ex præda vendita redactæ, & ſic apud plurimos. Nam & M. Tullium de lege agraria ita ſenſiſſe voluerunt, prædam manubias, ſectionem caſtra denique Cn. Pompeij ſedente Imperatore vendent. Vide Gellium lib.13.c.23. *Manubia.*

Palma primum victoribus data] Propterea, inquit Plutarch. in certaminib palmam ſignum placuit victoriæ, quoniam ingenium eiuſmodi ligni eſt, vt vrgentibus opprimentibuſque non cedat, Gel. lib 3.c.6. Plin. lib.26. cap.42 Eraſmus in Prou. Palmam ferre.

Æſculapium ab Epidauro] Fuit hic Podalirij & Machaonis parens, & omnium, qui vnquam vixerunt, medicorum peritiſſimus, qua de re Higynus lib. 2. de ſignorum cœleſtium hiſtoria cap. 14. Diodorus Siculus lib.5. de fabuloſis antiquorum geſtis: Plin. lib.29. cap. 4. Blondus lib.1. Romæ triumph. Plinius de viris illuſtribus cap. 22. Epidaurus autem ciuitas eſt, ſita in receſſu Saronici ſinus, natura munita, montibus circumdata, & ob huius Æſculapii templum quam plurimum nobilis. Vide Strabonem lib. 8. Ioachimum Vadianum in Pomponio Mela lib.2 cap.3. *Æſculapius.* *Epidaurus.*

IN LIBRVM, XXI. HISTORIÆ LIVIANÆ, QVEM ALII DECADIS TERTIÆ LIBRVM PRIMVM VOCANT,

Annotationes ex variis hinc inde auctoribus collectæ.

A*Nnorum ferme nouem*] Florus libro ſecundo puerum habet. Probus in vita Annibalis Liuio aſtipulatur, & puerum nouem annorum vocat. Vt & Polybius lib.2. & 3. Solus auctor de viris illuſtribus.cap. 24. non nouem tunc annos natum Hannibalem ſcribit, ſed vndecim, non ſine mendi ſuſpicione vt Magius ibi recte annotauit.

Pœnorum in iurando mos.

Altaribus admotum] Videlicet vt deos huius rei teſtes faceret, facta autem hæc ſunt eo tempore, quo in Hiſpaniam profectionem parabat Hamilcar. Notabis autem Pœnorum morem qui iuraturi per Iouem, modo ad Deorum aras ſacrificio peracto aram & ſacra tangentes, vel agnum læua, dextra ſilicem tenentes, Deos homineſque conteſtabantur, ſi ſcientes fallerent, itaque Iupiter eos quoque feriret, quemadmodum ipſi agnum percuterent. Vide Alex. ab Alex.lib.5.c.10.

Tactu ſacru] Nam veteri more à iurantibus & ſacrificantibus aræ tenebantur. Vnde Virgil.4.Æneid.

Talibus orantem dictis, araſque tenentem,
Audiit omnipotens.

Varro rerum diuinarum lib. 5. aras dicit primum anſas dictas, quod eſſet neceſſarium eas à ſacrificantibus teneri, vide Macrob. lib.3. cap.2. Ab iis, qui ad aras confugiebant aræ tenebantur apud Hebræos. Solebant etiam, qui ad aras confugiebant, aras amplecti, vt apud Plutarchum in Timoleonte animaduertere licet.

Hoſtem vero populo Romano] Odium in Romanos perenne iurauit, vt inquit auctor de viris illuſtribus, cap. 42. & vt odium ſuum perpetuum in Romanos fore ſignificaret, inflicto in terram pede, ſuſcitatoque puluere, tunc demum inter Carthaginenſes & Romanos belli finem fore dixit cum alterutra pars in habitum vulneris eſſet redacta. Vide Valerium Maximum lib.9. cap. Silium Italicum lib.1

Romanos terra atque vndis vbi competet armis,
Ferro igniqueſequar, Rheteaque fata reſoluam,
Non ſuperi mihi, non Martem cohibentia pacta.

Hamilcar Hannibalis pater.

Amilcari] Cognomento Barchæ. Fuit vero is vir præſtantiſſimus, & militaris peritiſſimus, cuius facta leges apud Plutarch in Hannibale. Val. Maxim.lib.1.c.7. Front lib.3.c.16. Item lib.1.c.1 & l.2.c.4. Volater. lib.14.c 3. vrban.comment. Oroſium lib.4 c.9.

Sicilia Sardiniaque amiſſa] Quintus enim Luctatius Catulus trecentis nauibus aduerſus Carthaginenſes profectus, ſexcentis eorum nauibus apud Ægates inſulas depreſſis, pacē petentibus, hac conditioe conceſſit, vt amicitia tandem Romanis & Carthaginenſibus eſſet, Pœni prorſus tota Sicilia abſtinerent, neque deinceps bellum Hieroni inferrent, neque contra Syracuſanos eorumque ſocios arma mouerent, captiuos omnes ſine pretio redderent, talenta argenti Euboica duo millia & 200. Romanis annos 20. penderent. quas tamen conditiones Romani admittere noluerunt, niſi præterea ab omnibus inſulis, quę inter Siciliam & Italiam eſſent, abſtinerent, milleque talenta priori ſummæ adderent.

Hoſpitale vinculum.

Auſpiciis regulorum] Adrianus Tornebus lib.13. aduerſ. cap.18 pro auſpiciis hoſpitiis legendum eſſe cenſet, quod hoſpitium apud antiquos arctiſſima ne

ceſſitudin

ceſſitudinis lege homines deuincire, & pro ſanctiſſimo fœdere inuiolatoque cenſeretur. Cum enim multæ ſint neceſſitudines & vincula quib. homo homini iungitur, nullum tamen propemodum maiore religione ſibi ſanxit vita, quam hoc, quod hoſpitale vocatur, de quo tanta ab initio recepta opinio, vt ad illud vindicandum Iouem è cœlo lapſum vetuſtas fabulata ſit, vnde & Virgil. Æneid. I.

Iupiter, hoſpitibus nam te dare iura loquuntur.

Et Ouid in 10 Metamorph.

Ante fores horum ſtabat Iouis hoſpitis ara.

Et profecto perfacile fuit in tam vicinam vocem deerrare, vna tantum eaq; eiuſdem ſoni ſyllaba differentem.

Barbarus enim quidam] Iuſtinus libro vltimo à ſeruo Hiſpani cuiuſdam vlciſcente iniuſtam domini necem interfectum ſcribit, Polybius vero lib. 2. ſcriptum reliquit Haſdrubalem cum ſpatio annorum 8. in Hiſpania manſiſſet, tandem noctu per inſidias à Gallo quodam priuatarum inimicitiarum cauſa fuiſſe interfectum.

Iberus amnis] Hiſpaniæ fluuius, qui nauigabili commercio diues, ortus in Cantabris, haud procul oppido Iuliobrica nauium per 260. paſſuum millia capax. propter quem vniuerſam Hiſpaniam Græci Iberiam appellarunt, hodie Ebron vocatur Oliuario teſte: *Iberus amnis.*

Paruus ignis] Ex minimis initiis maxima, & ſæpe paruæ res magnarum rerum momenta trahunt, vt Liuius alibi loquitur. Sic & Thucydides, ἐξ ὀλίγου τὰ πολλά.

Maior pars meliorem vicit] Plurimum calculus vincit, Sic & Plinius in epiſtolis queritur, numerari ſententias, non expendi.

Ingentia vitia aequabant] Vitia namque magna, vt virtutes à magna indole proferri conſueuere. Prout Plato ſcriptum reliquit, referente Plutarcho in procemio in Demetrium & Antonium. Vnde & Seneca ſcripſit, nullum eſſe magnum ingenium ſine mixtura dementiæ.

Hermandica] Eam Torneb. lib. 13. aduerſ. cap. 18 eſſe putat, quæ hodie Salmantica vocatur, gymnaſioque floret in Hiſpania. *Hermandica.*

Saguntum oppugnari] Saguntum à Sagunto Herculis filio nomen accipiens, quod Silius Italicus lib 1. Zazyntum appellat. De hoc Strabo lib. 3. cap. 3 Plin. lib. 3. cap. 3. lib. 7. cap. 3. lib. 13. cap. 18. & lib 35. cap. 12. Mela lib. 2. cap. 7. Volaterran. libro 2. cap. 3. Geographiæ. Nunc autem eius loci ciuitas, teſte Oliuario, Moruedre eſt. *Saguntus.*

Tragula grauiter ictus] Tragula dicitur tanquam trabula, vt tradit Tornebus lib. 22. aduerſ. c. 13. Erant vero tragulæ duplicis generis, quædam enim tormentis mittebantur, quædam vero manu, vt idem Torneb. lib 7. c. 12. tradit. Illæ atrociter ſauciabant, ac plerumque ſcutum aut corpus tranſuerberabant, vnde & tragularii dicti, qui eas è tormentis iaciunt. Vide etiam prouerbium: Tragulam iniicere. *Tragula.*

Catapultis baliſtiſque] Catapulta non tantum tormentum erat, ſed & telum, vt tradit Torneb. lib. 13. aduerſ. cap. 1. Et eadem quoque ratione baliſtam vſurpari idem monſtrat, lib eod cap. 6 *Catapulta. Baliſta.*

Octauo menſe] Variant hic auctores, Plutarchus, Oroſius, & Eutropius, Liuio aſtipulantur. Florus lib. 2. c. 6 nono demum menſe deditum Saguntum ſcribit. Auctor de viris illuſtribus cap. 42. Intra ſex menſes euerſum ſcribit. Qua de re leges quoq; Auguſtinum l. 3. c 20 Val. Max lib. 7. c. 6. Ciceronem in Philipp Silium Italic. 2. l 1. Et prouerbium apud Eraſmum: Saguntina fames.

Cetratos miſit in Africam] Liuius infra l. b. 8. Peltam cetræ haud diſſimilem eſſe ait: Et lib. 1. belli Macedonici, Cetratos Peltiſtas vocatos teſtatur. Eſt autem cetra, vt omnibus notum eſt, ſcutum paruum, licet Probus in vita Iphi- *Cetrati. Peltiſtæ.*

Cetra Pelia. cratis palmam ſcutum, ſiue clypeum maius ſignificare videtur, peltam vero minus.

Cum præcipites deruptaque] Torneb l.13.aduerſ.cap.18.deruptæ legendam eſſe putat: nam multis locis inoleuit error iſte, vt di pro de vicaria quadam operæ ſubierit per obreptionem, Deruptæ autem ſunt deorſum ruptæ.

Promontorium. *In promontorio quodam*] Promontorium hic eminens & editiſſimũ in alpib. iugum appellatur, cùm alias promontoria ſint prominentes in mare rupes, Torneb.lib.13.aduerſ.cap.18

Necabantur interdum] Tornebus loco prædallegato ſecabant legit, pro necabantur. Hoc enim eſt, quod διακοπτὸν Polybius dicit, & pro infimam infi[mam]. Nam & firmam illam niuem dicit Polybius.

Munire viam quid? *Inde ad rupem minuendam*] Tornebus muniendam legit, Polybius enim ſcribit, τὸν κρημνὸν ἐξῳκοδύμει, & mox οἰκοδομίαν vocat. Interpretatur autẽ munire, & per rupem viam aperire viamque in ea munire, & tanquã ſtruere, eam cædere & in ea opere laboreque militari complanare, & æquare iter aut

Munitores. deorſum deprimere & decliue reddere molli anfractu. Itaque qui aggeres iaciunt, foſſas aperiunt, vias muniunt, militiæ munitores vocantur. Eſſe autem ita legendum ex eo etiam apparet, quod longe hinc ſcribitur: Et quies muniendo feſſis hominibus triduo data.

Putrefacere ſaxa. *Saxa putrefaciunt*] Saxa putrefacere aceto eſt, ſaxa ſoluere & frangere. Saxorum n. torridorum & candentium infuſum acetum compages & nexus reſoluit & laxat quod putrefacere appellat Tornebus loco prællegato.

Alpibus ſuperatis] Sunt qui Hannibalem per cauam quandam viam ac manu factam, ad ſaltus Auguſtæ Cæſareæ peruenisse putent, cum tamen ex al[iis] auctoribus miro artificio Alpes fregiſſe conſtet. Vnde recentiores ſcribun[t] per montem Iouis veniſſe, quæ vulgo Ciniſum vocant, Gebennas verſus tendentem. Ad huius autem rei pleniorem intellectum lege quæ ſcribit Ægidius Tſchudus cap.32. De priſca ac vera Alpina Rhetia, & apud veteres Polybius l.3.vbi, quæ de incredibili Alpium aſperitate & itinere, nulli ante Hannibalem præterquam Herculi tentato narrantur, mendacio non carere ait. Satis enim conſtare Gallos Rheni accolas, non ſemel neque bis ante id tempus in Italiam veniſſe, &c. Plin vero lib 36.c.1. Hannibalis per alpes tranſitum in portento prope à maioribus habitum ſcripſit.

Plures tradidere auctores] Liuio aſtipulatur Plutarchus. Iidem Oroſius lib 4.c.14. Eutropius lib.3.c.2. Plin.lib.16.cap.5. Val.Max.lib.5.c.4. Florus lib. 2.c. 6. Sabel.lib 2. Ennead.5.

Iouem lapidem iurare. *Agnum lana*] De hac iuriſiurandi formula ante dictum eſt: Vide tamen & ea quæ ſcribit Cæl lib.21.c.15.vbi explicat, quid ſit Iouem lapidem iurare.

Luna pernox erat] De variis Lunæ permutationib. quas phaſes vocant, Cælius l 20.c.7.lection.antiq. Horatius Noctilucam lunam vocat, nocte lucentem, lib.4.carminum, Ode 5.

Præconium quid? *Præconium miſſum*] Id eſt, miſſi præcones, qui delectos citarent. Alias vero præconium eſt præconis merces, vt ex Catone oſtendit Torneb.lib.10.aduerſ. cap.18.

Haſtarum cultus. *Lanuuii haſtam ſe commouiſſe*] Haſtas in veteribus memoriis regii faſtigii inſigne diadematis loco fuiſſe, & à rerum origine deorum immortalium vice cultas: Ex cuius ritus memoria diu quoque cuſtoditum, vt deorum ſimulachris adderentur. Hinc haſtas motas toties prodigii loco habetur, vt hic, & [lib.] 40. vide Cælium lib.21.c.16.lect antiq.

Procurare prodigia. *Aliis procurandis*] Solitos eſſe veteres plerumque prodigia & portenta ſic procurare vt exurerent lignis infelicibus, tradit Macrobius. Solebant etiam ea in vltimas terras dicere deportanda eſſe, & in mare deferenda, vt legimus

ſemi

animares delatos & demerſos, quod & prodigiis aliis faciebant, Torneb. lib. aduerſar. cap. 11. Sacrificium itaque, quod fit ad depulſionem & expiationem portentorum, procuratio dicitur, & ea gratia rem diuinam facere, eſt monſtra procurare.

Ciuitas operata fuit] Peculiaria ſacrorum verba fuerunt, inter quæ & verbum, operor. recenſet Gyraldus hiſtoriæ Deorum, ſyntag 17. Ac idem fere ſignificat, quod rite ſacrificate: vnde Virgil *Operari in ſacris quid.*

Sarta refert Cereri, lætis operatus in herbis. Et alibi:

---operata iuuentus.

Sic & Plautus: *Vt iſthac operatio crimen expiet.*

Maritimam nauem haberet] De hac lege loquitur etiam Cicero actione 7. in Verrem: Eam autem poſtea in Iuliam de repetundis Cæſar dictator tranſtulit. Nam ex lege Iulia repetundarum Senatoribus naues habere non licuit. vt inquit Scæuola l. his qui naues, ff. de vac. & excuſat. muner. Lex vero Iulia interdicit tantum naue maritima, non fluuiatili, vt enim ex initio leg. 3. ff. de vacat. muner. liquet, tota ea lex de nauibus maritimis accipienda eſt. Idque ideo conſtitutum eſt, vt quæſtus & prædationes cohibeantur, quemadmodum M. Tullius indicat. Nam Senatoribus fundos maritimos habentibus ad fructus deportandos capacem nauem in Italia habere licuit, prout annotat Cuiacius lib. 6. obſeruat. c. 38. *Nauem quibus habere non liceret.*

Paludatus] Conſules enim paludatos vrbe exire ſolitos, ſupra quoque annotauimus. Paludamenti autem picturam ad viuum ex Romanorum marmoribus expreſſam inuenies apud Lazarum Bayfium in fin. cap. 11. in l. veſtis ff. de auro & argent. leg. Paludamentum vero veſtem Imperatorum eſſe, ſcribit Tranquil. in Cæſare. Blondus lib. 9. Rom. triumph. Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 3. & lib. 5. cap. 18. *Paludamentum.*

IN LIBRVM XII. QVI AB ALIIS DECADIS TERTIÆ SECVNDVS dicitur, Annotationes.

Thraſimenumq; lacum] Lacum in Peruſino, qui à Thraſimeno puero, quem Ægedam Nympham rapuiſſe Poetæ finxerunt, dictus eſt *Thraſimenus lacus.*

Quindecim millia Romanorum] Oroſius libro 4. cap. 15. & Eutropius viginti millia Romanorum cum conſule cæſa, & ſex millia capta ſcribit: iuxta Valer. autem Max lib. 1. cap. 6. quindecim tantum millia cæſa, ſex capta, 20. vero fugata dicuntur. De quo etiam Cicero lib. 1. de diuinat. Plin. lib. 2. c. 85. Frontin. lib. 2. c. 5. lib. 2. cap. 6. & lib. 4. cap. 7. Valerius lib. 3. cap. 7. Ouid. lib. 6. Faſt. Silius Italicus lib. 5. per totum, &c. *Clades ad lacum Thraſimenum.*

Per occupatam armis Punicis] His verbis Liuius clare oſtendit, non ſemper neceſſariam fuiſſe eius, qui Dictator diceretur, præſentiam. Idque apertius docet ſuperius lib. 8. vbi ſcribit L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium ingreſſum reuocari ab impetu belli placebat, literæ miſſæ, vt Dictatorem comitiorum cauſa diceret. *Præſentia eius, qui Dictator diceretur, minime neceſſaria.*

Prodictatorem] Propterea quod legitime creatus non eſſet. Nam eius dicendi poteſtas penes Conſules, non autem penes populum erat, vt Liuius ſæpe commemorat. Vnde quoque Prodictator dictus, L. etiam Sylla, & C. Cæſar poſt hæc tempora præter patriæ morem, primi à populo Dictatores, alter Interrege L. Valerio Flacco, alter vero M. Lepido Prætore comitia habentibus creati. Reliqui omnes Dictatores à Conſulibus creati ſunt. *Prodictator.*

M. Minutium Rufum] Hominem ferocem, importunum, temerarium, lingua immodicum, ſtudium, auramque exercitus ſemper quærentem, & Fa- *Minutius Rufus.*

blidicta ſemper contemnentem, quem ſuis coloribus depingit Plutarch. in Fab. Max.

Fatales libri.

Fatalibus libris] Fatales libros vocat Sibyllinos, vt hoc ipſo libro annotabimus paulo poſt.

Venus Erycina.

Veneri Erycina] Venus Erycina cognominata ab Eryce monte Siciliæ, in quo Æneas matri templum conſtruxerat, vt Virgil canit:

Mens. Dea.

Erycino in vertice ſedem
Fundabat Veneri Italia.

Meminit & Polybius in primo. Diodorus Siculus Erycem ait Veneris & Butæ filium fuiſſe, qui monti, vt etiam Seruius teſtatur, nomen dederit, & matri templum. Plura de hac Gyraldus hiſtoriæ Deorum Syntag. 13.

Menti vouendas] Mens à Romanis conſecrata, Cicerone quoque auctore, vt mentem ea bonam concederet, quod & Diuus Auguſtinus non ſemel aſſeruit & ante eum Lactantius Ouid.

Mens quoque numen habet: Menti delubra videmus
Vota metu belli perfide Pœne tui.

Ver ſacrum quid.

Ver ſacrum vouendum] Veris ſacri mentio quoque fit infra lib 34. vbi ſ[illegible]bitur: Ver ſacrum videri pecus, quod natum eſſet inter Kal. Martias, & pridie Kalen. Maias. Verum Feſtus id ſic explicat: Ver ſacrum vouendi mos fuit Italis. Magnis enim periculis adducti vouebant, quæcunque Vere proximo nata eſſent apud ſe animalia, immolaturos. Sed cum crudele videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam ætatem velabant, atque ita extra fines ſuos exigebant. Idem Sextus Pompeius in Mamertino, viſi vellent (inquit) eo malo liberari, Ver ſacrum vouerent, id eſt, quæcunque Vere proximo nata eſſent, immolaturos. Plura de hoc Pitheus aduerſariorum ſubſ. lib. cap. 6.

Æris 333.] Alia æris ſumma eſt apud Plutarch. in Fabio, qui totidem denarios addit. Liuius vero pro 300. millibus nummûm, id eſt, totidem ſeſtertium millia æris dicit, & de denariis tacuit. Trientem autem tertiam partem aſſis intellexit, qui genus nummi fuit, vt tradit Budæus lib. 3 de aſſe.

Faſceſque virgarum] Frontinus ſarmentorum in faſciculos vnitorum meminit.

Omnibus circa ſolo æquatis] Simili ſtratagemate vſus eſſe legitur Archidamus bello Peloponneſiaco contra Periclem, quare is, antequam Atticam a curſaret, denunciauit Athenienſibus, ſi deuaſtatis cæteris à ſuis prædiis Archidamus abſtineret, propter ius hoſpitij, aut quo maleuolis ſuis anſam calumniandi præberet, agrum ſe & villas reipublicæ donare. Plutarchus in vita Periclis.

De æquando iure magiſtri equitum] Id eſt, quod dictatori magiſter equitum æqualis eſſe deberet, id quod antea inauditum erat.

De æquato imperio] Magnum clementiæ & manſuetudinis exemplum. Vide Silium Italicum lib. 12.

Opifices ad dignitates Romæ admiſſi.

Patrem lanium fuiſſe ferunt] Indicat hic locus etiam hos, qui artes operoſas, ſordidas, humileſque tractarunt, & ciues Romanos fuiſſe, & poſtremis temporibus, & ad ſuffragia & honores admiſſos. Licet Dionyſius libro 2. & libro 6. ſcribat, tales numero ciuium excluſos. Sic P. Rupilius ex operis publicanorum conſulatum adeptus, imperiū in Sicilia geſſit, idemque triumphauit. Sic M. Scaurus qui conſul & cenſor fuit, patrem habuit, qui carbonariam, Octauius, qui poſtea Auguſtus appellatus eſt, auum, qui argentariam fecit.

Deprehendit fortuna temeritatem] Hiſtoriam lege apud Frontinum lib. 2. cap. 1. Meminit quoque Eraſmus libro 5. Apophtheg. Sabell. lib. 9. cap. 1. Ethic. exempl.

Iiſdem

Iiſdem ſacris initiatos] Scite admodum atque concinne iiſdem ſactis initiari dicuntur, qui vnanimiter & conſpirantes ad ſcopum nituntur eundem ſymbolicum, & ſic hoc loco Liuij verba accipienda cenſet Cælius lib. 12. cap 12. *Iiſdem ſacris initiati.*

Iureiurando à tribunis militum adacti] Differentiam inter iuſiurandum & ſacramentum militare eſſe, non obſcure hoc loco Liuius innuit. Quæ vero ea ſit inter doctos diſceptatur: Quidam enim exiſtimant, cum ante certa formula iuriſiurandi comprehenſa fuiſſet, de qua Gellius lib. 16. ex lib. 5. Cincij de re militari, hoc tempore, quod nunquam antea factum fuerat, eam additam acceſſione harum clauſularum fuiſſe, de quo Sigonius non ſolum in ſcholiis Liuianis ſed & de antiquo iure ciuium Roman. lib. 1. cap. 15. Verum non obſcure Liuius hic oſtendit, ſacramentum voluntarium, iuriſiurandum neceſſarium fuiſſe. Dionyſius ait, ſacramentum Romanis gentilium fuiſſe, iurare per bonam ſuam fidem. *Iuſiurãdum & ſacramentum differunt.*

Collega eius Pauli] L. Æmilium Paulum conſulem intelligit de cuius animi & corporis dotibus Plutarchus in eius vita, & in Hannibale, Valer. Max. lib. 1. cap. 10 lib. 2. c. 5. lib. 4. cap. 3 Sabell. lib. 2. cap. 1. lib. 4. cap. 3. Frontinus lib. 4. cap 5 lib. 2. cap. 3. & lib. 4. cap. 7. *L. Æmilius Paulus.*

Varronis multæ ac feroces voces fuere] De C. Terentii Varronis moribus Plutarchus in Fab. Max. & Hannibale. Valer. Max. lib. 4. cap. 5. lib. 8. cap. 7. Frontinus lib. 4. cap. 5

Conſilia magis res dent hominibus] Innuit è re nata capienda & mutanda conſilia, & tempori, quod aiunt, ſeruiendum: ſimilis fere ſententia apud Senecam lib. epiſt. ad Lucilium 3. quam retulit Eraſmus in prouerbio: Gladiator in harena conſilium capit.

Infelicem ad id locorum fuiſſe] Hinc vulgo dicitur: ὀλέθρου οὐδεὶς λόγος, Exitii nulla ratio.

Euentus ſtultorum magiſter] Videtur reſpexiſſe ad illud Heſiodeum: παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω, Id eſt, paſſuſque ſapit tum denique ſtultus, de quo plura Eraſmus in prouerbijs: Malo accepto ſtultus ſapit: & in prou. Piſcator ictus ſapiet. *Euentus ſtultorum magiſter.*

A veritate laborare nimis ſæpe aiunt] Antonius Muretus lib. 8. variarum lectionum cap. 20. auctoritate veteris Codicis (quis tamen ille ſit non indicat legendum eſſe putat, veritatem laborare nimis ſe aiunt. Et porro ſic legendum: Gloriam vanam qui ſpreuerit, veram habebit. Sic enim & veriorem futuram ſententiam, & illa contrariorum relatione ornatiorem. Id quod indicandi magis, quam approbandi gratia aſcribere libuit. Lector de ea emendatione, quæ placuerint, ſtatuat.

Cannas vrgente fato] Apuliæ vicum hac vna Romanorum clade ſatis nobilitatum. *Cannæ.*

Hiſpanis linteis prætextis] Sic & Polybius lib. 3. τῶν δ' ἰβήρων λινοῖς περὶ πορφύροις χιτωνίσκοις κεκοσμημένων κατὰ τὰ πάτρια. Quem locum ad verbum à Liuio verſum obſeruauit Bayfius de re veſtiaria *Hiſpanorum armatura.*

Quadraginta millia peditum] Cum Liuio conſentit Plutarchus. Polybius annotem longe maiorem cæſorum numerum adfert. Cæterum de hoc prælio videeundem Polybium lib. 5. cap. 18. lib. 33. cap. 1. Strabonem in fine lib. 6. Lactantium lib. 2. cap. 7. Silium Italicum lib. 9. per totum, Auguſtinum lib. 3. cap. 19. ciuitatis Dei. Valerium Max lib. 1. cap. 1. & lib. 1. cap. 2. lib. 2. cap. 2. lib. 5. cap. 4. lib. 4 cap. 5. lib. 7. cap. 4. lib. 8. cap. 6. Frontinum lib. 2. cap. 5. Oroſium lib. 4. cap. 16. & alios. *Clades Romanorum ad Cannas.*

Non omnia Dii eidem dedere] Petrus Victorius lib. 10. cap. 4. variar. lection. *Dii non*

Liuium

omnia eidem dedere.

Liuium hanc ſententiam ab Homero accepiſſe tradit, qui libro penultimo Iliados ita ſcribit:

οὐδ᾽ ἄρα πως ἦν
Ἐν πάντεσσ᾽ ἔργοισι δαήμονα φῶτα γενέσθαι.

Sed & ante eum Eraſmus id annotauit in prouerbio: Non omnia poſſumus omnes.

Quadrigati nummi.

Nummis quadrigatis] A notis quadrigarum ſic dictis, qui ante Victoriales in vſu fuere, de quibus Plin lib.33.c.2.

Iurant omnes] Idem Oroſ.lib.4.cap.16. Valer.Max.lib.5.c.6 Sabel lib.1.c.4. Ethnic.exempl.

Fatales libri.

Fatalibus libris] Per fatales libros Sibyllinos intelligit, vt & ante annotauimus. Patet id ex Plutarchi Marcello, vbi & ipſe huius ſacrificij extraordinarij meminit: δύο μὲν (inquiens) Ἕλληνας ἄνδρα καὶ γυναῖκα, δύο δὲ Γαλάτας ὁμοίως ἐν τῇ καλουμένῃ βοῶν ἀγορᾷ κατορύξαι ζῶντας.

Pyrrhi in remittendis captiuis humanitas.

Remiſsi a Pyrrho gratis] Horum ſecundum quoſdam mille & octingenti numero, ſecundum Trogum autem ducenti tantum fuiſſe referuntur. Coram legatis vero Romanis aperte teſtatus eſt Pyrrhus, ſe non mangonum more cum Romanis negotiari, ſed certare tantum de gloria & imperio. Cuius tam generoſam, ita magno principe dignam ſententiam Ennius apud Ciceronem libro primo Officiorum carmine expreſſit. Cæterum de horum captiuorum pœnis & expiatione lege Eutropium libro 3. Alexandrum ab Alexandro lib. 4.cap.7.

Prædibus, prædiiſque cauere.

Prædibuſque ac prædiis cauendum] Quid ſit prædibus ac prædiis cauere, docet Aſconius Pædianus in prætura vrbana, de ſartis tectis loquens: Bona (inquiens) prædia dicuntur, bona ſatiſdationibus obnoxia, ſiue ſint in mancipiis, ſiue in pecunia numerata, prædia vero, domus & agri. Hæc autem omnia venduntur, ſi rationi pub. locator ſartorum tectorum non reſponderit. Tu autem Verres (inquit) cum ego ſim obnoxius, & prædibus, id eſt, fideiuſſoribus, & prædiis appoſitis, non mihi exactores operis, ſed dominus voluntatis, qui non ſinis me optima mea conditione, id quod volo, de redemptione agere, cum periculum ſit meum, non Reipubl. Prædes igitur homines ſunt fideiuſſores, quorum res, bona, prædia nunc vno nomine dicuntur.

Quia nec ærarium exhaurire] De conſilio Romanorum, ob quam cauſam captiuos minime redimendos eſſe cenſuerunt, vide Polybium præ cæteris libro 6.

Carthaginenſium ſeuera in duces res male geſta animaduerſio.

Nil recuſandum ſupplicii foret] Notanda hoc loco Carthaginenſium ſeuera diſciplina, apud quos, ſi quis Imperator aut dux, prauo conſilio, licet felici euentu pugnaſſet, fœdo ſupplicio in crucem elatus, morte pœnas dabat. Hinc Himilco dux Carthaginenſium à Cn. Duilio ſuperatus, Carthaginem fugit, & à Senatu quæſiuit, quid faciendum cenſerent? Omnibus, vt pugnaret, acclamantibus: Feci, inquit, & victus ſum. Hac ratione pœnam crucis effugit, auctor de viris illuſtribus, cap 38. Valerius vero Maximus lib.7. cap.4. Hæc non Himilconem, ſed Hannibalem feciſſe, ſed paulo aliter ſcribit, ait enim, ex infelici illa pugna, priuſquam cladis nuntius domum perueniret, quendam ex amicis compoſitum & ornatum Carthaginem miſiſſe, vt interrogaret an cum hoſte confligere debeat, quod vbi conceſſum eſſet, tum ille; Conflixit, inquit, & ſuperatus eſt: Romani vero duces, qui temeritate vel inſcitia exercitus amiſiſſent, aut fugæ, & pauoris inſimulati eſſent pecunia aut exilio ſæpe mulctari ſunt, teſte Alexandro ab Alexand. lib.4.c.7.

IN

IN LIBRVM XXIII. LIVII, QVI AB ALIIS TERTIVS DECADIS TERTIÆ dicitur, Annotationes.

Notiſſimum quodque malum] Videtur reſpexiſſe ad illud Plautinum: Nota res mala optima. Quæ ſententia deterret, ne temere nouandis rebus ſtudeamus, viteműſque vitium quod Græci φιλόκαινον vocant. *Nota res mala optima.*

Veſci humanis corporibus] Diuerſum Porphyrius Tyrius in 2. lib περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων; tradit. Aut igitur Romanis conſul mendacio illi tempori apto augere fer tatem hoſtium volunt, aut Porphyrius in ea re tradenda, quæ falſa forte, propoſito illi ſuo ſeruiunt. De quo Victor, lib. 13. var. lect. c. 20.

Rem diuinam thure & vino] Vino ſacrificabant eoque mero, ſignificantes mentis integritatem à dolo & mendacio ſeiungendam. Thure hoc ipſo ſuauiſſimæ cognitionis diuinæ diſtributionem complectentes, vt annotat Cæl. lib. 22 c. 9. *Thure & vino ſit ſacrificatum.*

Ipſorum primores id inſigne gerere] Primores intellexit, qui equo publico militarent, vt Sigonius exiſtimat de iure ciuium Romanorum libro 2. Annulos autem equitum fuiſſe ornamentum, quo diſtinguerentur à plebe, idem ibidem docet.

Vt equum aſcendere liceret] Lege enim, quam nominat Plutarchus in Fabio: ſancitum erat, ne Dictator equo poſſet vti, idque vel ob eam cauſam, quod cum plus ineſſe roboris in pedeſtribus copiis putaretur, propterea in legione permanere, nec locum deſerere deberet Imperator, vel quod cum ad alia omnia Dictatoris eſſet ſingularis poteſtas, in hoc vno voluerunt eum inferiorem videri. Senatus tamen petenti Fabio Maximo Verrucoſo contra veterem legem conceſſit, vt equo vehi poſſet, datumque id hominis virtuti & tempori, cum cæſis ad Cannas Romanis, in vno Fabio Dictatore creato, melioris fortunæ ſpes repoſita videretur. Manutius de legib. Rom. *Dictatori equum aſcendere vetitum.*

Bigatoſque quingentos] Nummos intellige: Nam nota argenti fuere bigæ atq; quadrigæ. Et inde bigati quadrigatique dicti, auctore Plinio lib. 33. prout annotauit Budæus lib. 5 de aſſe. *Bigati qui.*

Voluptates immodicæ] Voluptatis & luxuriæ effectus, verum de Hannibalis voluptatibus præter Liuium, vide Valer Maxim. lib 9. cap. 1 Silium Italicum lib. 15. copioſiſſ. Simile autem de Phrygibus exemplum apud Virgilium lib. 9. Deſidiæ cordi. *Voluptas corruptrix rerũ omniũ.*

Sub pellibus haberi cœpti ſunt] Id eſt, in tentoriis degere inceperunt. Quoniam militum tentoria pellibus obtegebantur: & inde ſub pellibus eſſe dicebantur. De quo Cælius libro 27. cap. 14. Iacobus Rænaldus lib 4. Varior. cap. 3. *Sub pellibus eſſe.*

Non tolerantes famem] Fames omnium ſuppliciorum vltimum. Et ſententia cantionibus apud veteres celebrata, teſte Platone: Miſerrimum mortis genus fame mori. Sumpta autem ex Homer. Odyſſ. μ. *Famis vehementia.*

> Πάντες μὲν στυγεροὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι,
> Λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν καὶ πότμον ἐπισπεῖν. Id eſt:
>
> *Dura quidem miſeris mors eſt mortalibus omnis.*
> *At periiſſe fame res vna miſerrima longe eſt.*

Dictatorem qui Senatum legeret] Senatus legendi auctoritas, exactis regibus, penes Conſules fuit. Deinde hoc munus & officium ad Cenſores delatum eſt, qui quinto quoque anno, & eos, quos tanto honore dignos eſſe iudicarent, in Senatum admitterent, & eos, qui aliquid offendiſſent, è Senatu eiicerent. Interdum tamen etiam Dictatorem & Triumuiros legendi Se- *Senatum legere qui conſueuerit.*

natus

natus gratia creatos legimus, prout annotat Maioragius cap. 14. de *Senatu* Romano.

Curulem magiſtratum cepiſſent, nec dum in Senatum lecti eſſent] Nam per gradus ad ampliſſimum & altiſſimum ciuitatis ordinem omnes fere Romæ perueniebant. Id quod præter Liuium & Dion. lib. 54. teſtatur cum ait, *Senatus* conſultum quoddam fuiſſe factum, vt XXuiri ex equitibus crearentur, quorum deinde (inquit) nullus in *Senatum* allectus eſt, niſi quem etiam alium magiſtratum geſſiſſet, ex quo in *Senatum* legi ius eſſet. Zamoſcius lib. 1. de *Senatu* Romano.

Qui ſpolia ex Romano hoſte] Quod ſcribit eos lectos qui ſpolia hoſtium domi fixa haberent, id ita obſeruatum ſcribit Plinius lib 35. ab antiquis, vt foris & circum limina maiorum ſuorum fortiſſimorum virorum imagines diſponerent affixis hoſtium ſpoliis: Nec mirum eorum qui ciuem conſeruaſſent habitam rationem, cum vt idem auctor tradit lib. 16. iis ineuntibus ludos & ſenatu aſſurgi in more eſſet, ſedentiq; ius in proximo *Senatu* haberent. Zamoſcius lib. 1. de *Senatu* Romano.

Soſpita Iuno. *Lanuuii ad Iunonis Soſpitæ*] Soſpita Iuno in primis colebatur Lanuuii magno cultu, cuius ſimulachrum fingebatur cum pelle caprina, & haſta & ſcutulo, & cum calceolis repandis, vt de natura Deorum ſcribit Cicero. Soſpitam Iunonem, inquit Feſtus, quam vulgo Soſpitem vocant, antiqui vſurpabant cum ea vox à Græco videatur ſumpta, quod eſt σώζω.

Volones qui. *Volonum quod fuerat*] Volones ſerui erant in militiam admiſſi, inde ſic dicti, quod prius interrogarentur, vellentne militare. Idque vt apud Romanos poſt Cannēſem cladem eſt factum, ſic Pauſanias auctor eſt Perſico bello, quod in Marathoniis campis eſt geſtum, primum ſeruos apud Græcis in militiam fuiſſe admiſſos. Cælius lib. 25. cap. 23. Macrobius libro 1. Saturnal. cap. 11.

Vadimoniũ quid. *Vadimonia fieri*] Id eſt, ſponſiones ſiſtendi in iudicio. Nam id vadimonium eſſe, M. Varro libro tertio de Lingua Latina docet. Etſi forte non male etiam de citatione perſonali intelligi poſſet: vacari namque pro citare Perſonaliter affuturum vſurpari, docet Budæus in annotationibus prioribus ad Pandect.

Lacinia Iuno. *Lacinia Iunonis templum*] Lacinia Iuno ſic cognominata ab Italiæ promontorio. Virus attulit ſe diua Lacinia contra. Quo loco Seruius ſcribit, Lacinium templum à rege conditore dictum: ſecundum quoſdam à latrone Lacinio, quem illic Hercules occidit, & hoc loco expiato iuueni templum conſtruit. Meminit templi Iouis Lacinii Liuius infra lib. 4. & lib. 2. Decad. 5. vbi vide.

Sublica. *Subiectis validis ſublicis*] Sublicæ quæ dicantur ſuperius lib. 2. vide

Luſtra. *Omnibuſque luſtris*] Luſtra hic poſuit pro lupanaribus: Veteres enim luſtrari pro ſcortari dixerunt, vt ſæpius videre eſt apud Plautum.

Canterius in foſſa. *Canterium in foſſa*] De Canterio, eiuſque notione multiplici, Cælius lib. 1. cap. 4. Cæterum ad prouerbium quod attinet, licebat eo vti, quoties quis ad id negotij trahitur, in quo nequaquam valeat, aut vbi res vehementer eſt impedita, periculoſave. Eraſm. in Chil.

Locare & conducere. *Conducerentque ex lege præbenda*] De horum verborum ſignificatione Budæus in annotationibus prioribus ad Pandectas. Quanquam enim locator ſit plerumque, qui pretium accipit, & conductor qui dat, vt ſit locator dominus, conductor inquilinus, tamen nonnunquam vice verſa euenit, vt locator pretium det, conductor accipiat.

IN

IN LIBRVM XXIV. QVI DECADIS TERTIÆ QVARTVS dicitur, Annotationes.

E*X occaſione aut opportunitate*] Opportunitas temporis eſt, quam & occaſionem licet appellare, niſi quod in tempore occaſio, in re ipſa opportunitas videtur dici. *Occaſio, opportunitas.*

Conſpexere purpuram ac diadema] Nulla re magis quam veſtitus mutatione ſubditi offenduntur, plerumque enim veſtitus mutatio, mutationem regni portendere ſolet. Hinc ſcribunt, Magos aliquando Perſis prædixiſſe, breui ipſis Macedones imperaturos, quod eo anno qui proxime præcedebat, pugnam commiſſam inter Darium & Alexãdrum Magnum, Darius gladium quem geſtare ſolitus erat, Macedonum more ornaſſet. Et ſolet plerumque gens, quæ alterius gentis habitum aſſumit, in eius poteſtatem concedere, vt inquit Curtius. Quid itaque nobis ſperandum? qui noſtros in habitu Turcico & Moſcouitico, & alibi Hiſpanico incedere videmus. Deus nobis adſit, & auguria, ſeu potius omina auertat. *Veſtitus mutati.*

Quadrigiſque etiam alborum equorum] Equorum alborum vſus valde inuidioſus fuit, prout & ſuperius annotatum eſt. Sic etenim Camillus in inuidiam venit, quod in triumpho curru equis albis iuncto, vrbem inuectus eſſet, quod humano faſtigio ampliorem honorem, paremque ſupremo Ioui ſibi vendicare videretur. Vide Tornebum lib. aduerſ. 24. cap. 31. *Albi equi.*

Tarenti potiundi] De huius vrbis origine & potentia ex Ephoro leges apud Strabonem lib. 6. Item Plinium lib. 3. cap. 20. Florum lib. 1. cap. 18. Iuſtinum lib. 3. Silium Italicum lib. 12. Melam lib. 2. cap. 4. Volater. lib. 6. cap. 8. *Tarentum.*

Stantes cibum potumque] De variis animaduerſionum militarium ſpeciebus præter alios Sigonius de antiq. iure ciuium Rom. lib. 1. cap. 15.

Qui haſtæ huius generis aſſueuerant] Haſta non de auctionibus venditionibuſque modo, ſed & de locationibus, quæ publice fiunt, dici conſueuit. Vnde aſſueti haſtæ appellati eleganter, qui eam conducere conſueuerunt, vt annotauit Cœlius lib. 21. c. 17. *Haſtæ locatæ. Aſſueti haſtæ.*

Hæreditatem regni creuerit] Cretio (inquit Vlpianus) certorum dierum ſpatium quod dabatur inſtituto hæredi ad deliberandum, vtrum expediret ei adire hæreditatem necne. De quo vlterius Rænardus de auctor. pend. cap. 8. Et Vlpianus in inſtitut. 22. Cernere eſt verba cretionis dicere ad hunc modum: Cum me Mæuius hæredem inſtituerit, eam hæreditatem adeo cernoque. Varro lib. 7. de ling. Latina illud Plauti interpretans; Hanc mihi amicam eſſe creui, id eſt, conſtitui. Itaque hæres cum conſtituit ſe hæredem eſſe, dicitur cernere, & cum hoc fecerit creuiſſe. Sic accipienda Cretio in L. 17. C. de iure delib. & in L. 1 & 3. de bonis maternis in Cod. Theodoſiano. *Cretio hæreditatis quid.*

Cubitis cubitalibus] Cubital idem eſt, quod brachiale, Græcis τὸ ἀβραχιόνιον appellatum, vt enim faſciolæ crurum ſunt, ita cubitalia tegumenta ſunt brachiorum. Horat. Satyr. 2. Ponas inſignia morbi. *Cubitalia.*

Faſciolas, cubitas, focalia, vide Torneb. lib. 7. aduerſar. cap. 10. Lambinum in ſuis ad Horatium annotationibus; Cubital puluinum eſſe ſcribit, cui inniterentur veteres inter cœnandum.

Scorpionibus medicis] Scorpio tormentum eſt bellicum, ſed telum etiam illius tormenti, id eſt, quod eo tormento mittitur. Oppius lib. 5. belli ciuilis, Scorpione accuratius miſſo, atque eorum decurione percuſſo, videtur enim potius telum quam tormentum ſignificari, auctore Tornebo lib. 15. aduerſarior. cap. 1. *Scorpio.*

Corni-

Cornicines in via] Tubicines ad bellum vocant milites, & rurſum receptui canentes reuocant. Cornicines buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingreſſu conflictus, & eius reditu, & quotieſcunque ad aliquod opus exituri ſunt, ſoli milites tubicines canunt, & ſoli milites ad ſigna eorum obtemperant, quotieſcunque ſigna mouenda ſunt, cornicines canunt claſſicum. Vegetius.

Signa Romanorum triplicia.

Signa efferri Conſul iubet] Auctore Vegetio libro de re militari 2. tria Romani in exercitu ſignorum genera habebant, Aquilam, Draconem, & Vexilla. Aquila totius legionis ſignum eſt, quam portat Aquilifer: Dracones ſi[illegible] ſingulatum cohortium. Legio enim in decem cohortes diuiditur. quos [illegible] ferunt, Draconarii dicuntur. Cohortes vero in centurias diuidebantur, ſingulis centurijs ſuum erat vexillum, in vexillis ſingulis notatum erat ex qua cohorte, quota centuria eſſet, ne qui milites à ſigno aberrarent, quod & Dionyſius lib 41. declarat.

Septemuirale iudicium.

Proditio pro Septemuirali iudicio eſſet] Id eſt, cenſeretur hæc proditio, non[illegible]cus ac ſi Septemuirali iudicio de ea cognitum eſſet. Septemuirale iudic[illegible] vero dicebatur, quod à Septemuiris qui è Septemuirorum ordine erant, c[illegible]ceretur: De Septemuiralibus iudiciis Paulus Iureconſultus ſingularem [illegible]brum ſcripſit, vt teſtantur inſcriptiones legis 31. & legis 28 Pandectarum [illegible]rentinarum, ff. de inoffic. teſtament. Ex quibus colligere licet, Septemuiros de teſtamentis cognouiſſe, aliiſque rebus, quæ commemorantur à Cicerone libro 1. de Oratore. Cæterum ſi forma iudiciorum centumuiralium conſideretur, quorum ordine ſeptemuiralia continebantur, iis etiam capitales cauſas cognoſci ſolitas apparet, eamque magis ad publicorum quam ad priuatorum iudiciorum ordinem inclinare. Eaque ratione priuatis iudiciis cauſas centumuirales viſus eſt Plinius diſtinxiſſe Epiſtolarum lib. 6. Interuenit, inquit, acribus illis & erectis frequens neceſſitas computandi, ac pene calculos tabulamque poſcendi, vt repente in priuati iudicii formam centumuirale vertatur. Et Quintilianus lib. 5. cap. 10. Proprium eſt inquit, illud cauſæ quod Amphictyones indicant, vt alia apud centumuiros: alia apud iudicem priuatum in iiſdem quæſtionibus ratio ſit. Nec id etiam ignoraſſe viſus eſt Iuſtinianus, cum ita ſcribit: Magnitudo & auctoritas centumuiralis iudicij non patiebatur per alios tramites viam hæreditatis petitionis infringi. L. ſui. C. de petit. hæred. Per magnitudinem haud dubie magnificam intelligens centumuiralis iudicii formam. Quo etiam referri debet, quod Cicero pro Cæcinna ſic ſcribit: Ornate & copioſe L. Craſſus eloquentiſſimus, paulo antequam nos in forum venimus, iudicio centumuirali hanc ſententiam defendit. Nec alio referendum eſt, quod ad hunc modum ſcribit Quintilianus lib. 4. c. 1. Quibuſdam in iudiciis maximeque capitalibus, vt apud Centumuiros ipſi iudices exigunt ſolicitas & accuratas actiones, contemnique ſe niſi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt, nec doceri tantum, ſed etiam delectari volunt. Cæterum de centumuiralibus iudiciis præ cæteris erudite & late differit Iacobus Rænardus libro ſingul. pro tribunalium, cap. 20. Franciſcus tamen Hotomannus, vbi in ſua deſcriptione magiſtratuum Romanorum de Centumuiris tractat, apud Quintil. lib. 4. cap. 1. Capitalia dici putat non publica, ſed ea, in quibus de capite ciuis R. ageretur, vt in cauſis liberalibus. Verum quam recte, ipſe viderit.

Pyrrhi ve proditorem] Pyrrho namque bellum contra Romanos in Italia gerente, eius medicus ad Fabricium Conſulem ſcripſit, offerēs ſi præmium ſibi oſtenderetur à Romanis, veneno ſe regem necaturum, cuius ſcelus Fabricius auerſatus, cum in eandem ſententiam collegam adduxiſſet, literas propere ad Pyrrhum miſit. monens caueret inſidias. Pyrrhus itaque perlecta Conſulis epiſtola, deprehenſiſque inſidiis, medicum affecit ſupplicio, Fabricio &

o & populo Romano gratiæ referendæ cauſa gratis captiuos donauit, vt ſcribit Plutarchus in vita Pyrrhi. Huc vero pertinent Octauiani, Auguſti & Antigoni quoque apophthegmata, qui dicebant, proditores quidem, dum proderent amandos, poſt factum vero ſummo odio proſequendos eſſe. Significantes, his qui proditione profuerunt, nihil deberi gratiæ, licet officium, quod præſtant, pro tempore gratum ſit.

Proditio amatur, non proditores.

IN LIBRVM XXV. LIVII, QVI AB ALIIS DECADIS TERTIÆ LIB. V. dicitur, annotationes.

T*Riumuiri capitales*] Hi poſt quæſtores patricidij creati de omnibus cognoſcebant, quæ prius iudicare ſolebant quæſtores parricidij. At poſt conſtitutas quæſtiones perpetuas (quod L. Cenſorino, & M. Manilio factum fuiſſe, ſcribit Cicero, quum prætores, qui de eis quærerent, inſtituti ſunt. tunc Triumuiri ad columnam Mœniam in foro tantum cognoſcere cœperunt, de ſeruis & cæteris extremæ ſortis hominibus, itemque de eorum ſceleribus, qui, cum ciues Romani non eſſent, in vrbe habitabant, carcerisque cuſtodes erant, eorumque interuentu in eos animaduertebatur, qui extremo ſupplicio damnati eſſent, vt annotat Onuphrius in comment. lib. 1. Faſt.

Huic petenti ædilitatem] Magiſtratuum enim gerendorum ordinem Romani obſeruabant: primo enim gerebatur quæſtura, poſt ædilitas, ædilitatem ſequebatur prætura, poſt præturam gerebatur conſulatus, poſtrema erat cenſura. Multos autem hac lege annaria ſolutos fuiſſe legimus, ex quibus primus fuit Africanus, qui quum iuuenis ædilitatem peteret, non ſine maxima contentione Senatus & plebis conſul creatus eſt, vt ſcribit Appianus in Libyco.

Ciſtellaque allata eſt] Cum enim comitiria haberentur, erat, qui ciſtam deferebat colligendis per tribus ſuffragiis, iſque Rogator dicebatur. Ex multis vero locis apertum eſt, ciſtam deferre ſolitum eum ipſum, qui habebat tributa comitia, prout oſtendit Gruchius lib. 2. de comitiis Roman. In ciſtas autem populus tabellas ſui ſuffragii mittebat per pontes tranſiens. Ciſtellæ vero in ſortiendo mentio eſt in Caſina Plauti, de quo vide Turnebum libro aduerſar. 13. cap. 13.

Rogator qui.

Latini ſuffragium ferrent] Latini enim non tam iure, ab legum neceſſitate, quam beneficio & benignitate Romanorum magiſtratuum ius ſuffragiorum Romæ habuiſſe leguntur: idque non modo tributis comitijs, ſed etiam centuriatis. Etſi enim Romæ non cenſerentur Latini, ſed in ſuis ciuitatibus, poterant tamen ita ſe adiungere ad centurias vniuſcuiuſdam tribus, cui ſorte obtigiſſet, vt Latini in ea ſuffragium dicerent, vt cum primæ claſſis centuriis ii ſuffragium ferrent, qui erant primi cenſus apud Latinos, cum centuriis ſecundæ claſſis, qui erant apud eos ſecundi cenſus, & ita deinceps. De quo Gruchius de comitiis populi Rom. lib. 2. c. 3. circa fin.

Latini ius ſuffragiorũ Romæ habuerunt.

In ordinem coactos eſſe] In ordinem redacti, inquit Priſcianus lib. 18. dicuntur, qui contempti ſunt, inter viles numerati & abiectos: id quod & Liuius infra lib. 43. teſtari videtur: Tribuni plebis, inquiens, in ordinem redacti pro contemptiſſimis ſunt habiti. Hos Græci Encyclios appellare videntur, vt annotat Cælius lib. 25. c. 18.

In ordinem redigi.

Vades daret] Vades ſponſores in re capitali dicuntur, auctore Feſto: idem confirmat Cicero libro 3. de duobus Pythagoreis loquens. Vide Budæum in priorib. annotat. ad Pandect.

Vades qui.

Multam certare.

Omiſſa multa certatione] His verbis apparet, moris fuiſſe, vt Tribuni *plebis* multam dicerent, vel vt alii loquuntur, infigerent, quæ poſtea populi ſuffragiis in comitio vel irrogaretur, vel abrogaretur, vel etiam remitteretur, quo tempore multa certari dicebatur. Non enim tribum damnare multæ poterant, ſed tantum rogare populum, apud quem cum reus non iure multatum ſe contenderet, lis illa multatitia diſceptabatur. Hæc Budæus.

Exilium triplex.

Videri enim in exilio eſſe] Exilium triplex eſt (inquit Marcellus) aut certorum locorum interdictio, vt lata fuga, aut vt omnium locorum interdicatur præter certum locum, aut inſulæ vinculum, id eſt, relegatio in inſulam, L. exilium, ff. de interdict. & relegatis. Quibus verbis triplicem exilii ſpeciem conſtituere videtur, vt eius vocabuli ſignificatione, relegationis & deportationis pœna includatur. De quo vide latius differentes, Franciſcum Duarenum lib. 1. anniuerſariarum diſputat. cap. 37. Ioannem Robertum Aurelium ſententiarum lib. 4. cap. 11.

Aquæ & ignis interdictio.

Quia vero ſolo exilii nomine aquæ & ignis interdictio rarius intelligitur, ideo Liuius adiicit ipſi aqua & igni placere interdici. Qua pœna ius ciuitatis penitus ademptum fuit, quaſi earum rerum vſu interdicto, ſine quibus hominum vita conſtare non poſſet. Quia hæ duæ ita humanam vitam maxime continent, de quo quam plura erudititiſſime congeſſit, L. 2. ff. de pœnis, in ſuis annotationibus ad Pandectas. Notat quoque ex hoc Liuii loco Blondus Romæ triumphantis lib. 4. quod licet inter exilium, & aquæ & ignis interdictionem omnium maximam animaduerſionem plurimum interfuerit, aliquando tamen coniunctioni fuiſſe exilium aquæ & ignis interdictioni.

Fora, conciliabula.

Foris conciliabuliſque] Liuius per fora, & conciliabula, omnia quæ extra vrbem erant, maiora & minora oppida, caſtella, & loca intellexiſſe videtur, in quibus eſſent conuentus aliqui iuridici, prout annotat Turnebus libro 1. aduerſar. c. 11. Alias vero forum locus erat nundinationis, & negotiationis, vbi etiam ius dicebatur, vt forum Flaminii, forum Iulii, forum Licinii, de eorum nominibus, qui ea conſtituenda curarunt. Conciliabula vero cum loca eſſent, in quibus ius diceretur, & in concilium conueniretur, tamen foris inferiora erant, interdum tamen in municipij ius aſcendebant.

Triumuiri.

Triumuiri] Triumuiri ædibus ſacris incendio conſumptis reficiendis & ſacris conquirendis inſtituti. Hi an extraordinarii ſacerdotes vel prophani fuerint, Onuphrius dubitat.

Æditui.

Corruptis æditui duobus] De huius nominis etymologia Gellius lib. 2. cap. 6. Quidam æditumum dictum arbitrantur, quod ædes ſacras tueatur & curet.

Concubia nox.

Concubia nocte monit] Concubiam noctem hic vocat Liuius, cum contenebrauit, ſecus atque Varro in lib. 6. de lingua Latina, qui concubiam vocat noctem intempeſtam, cum tempus agendi nullum eſt. Victorius lib. 8. variar. lectio. cap. 3.

Ex carminibus Martianis] Hæc carmina Martii Alciatus lib. 5. Parergon cap. 18. ita in pedes digerenda putat.

Amnem Troiugena Cannam Romane fuge,
Ne te alienigenæ in Campo cogant Diomedis,
Conſeruiſſe manus pugnando: Sed neque credes
Tu mihi tunc, donec compleris ſanguine campum,
Multaque millia caſa tuorum deferat amnis,
In pontum magnum terrai frugiferai,
Piſcibus atque auibuſque feriſque colentibus terras,
Vt fuat eſca caro tua, nam mi ita Iupiter orſus.

Hoc modo Syracuſa capta] De expugnatione Syracuſæ præter Liuium Florus lib. 2. cap. 6. Silius Italicus lib. 14. Val. Max. lib. 8. cap. 7. lib. 1. cap. 6. & lib. 5. c. 1.

Sabel-

abell. lib. 4. Ennead. 5. Facta eſt autem ſecundum pleroſque anno ab vrbe condita 543.

Sed in rebus aſperis] Hæc ſententia ab Herodoto mutuata eſſe videtur, qui in πλύμνια, inquit, μεγάλα γὰρ πρήγματα μεγάλοισι κινδύνοισι ἐθέλει καταιρέεσθαι.

IN LIBRVM XXVI. QVI ALIIS SEXTVS DECADOS TERTIÆ DICITUR, ANNOTATIONES.

Capite anquirendum] Anquirere priſco verbo Liuius dicit, quod Cicero quærere, vnde ſæpe apud eum pecunia anquiſitum legimus, id eſt, concluſum pro multa vel emenda, & anquirere capite, pro criminaliter contra aliquem procedere. Hoc idem Cicero vocat æſtimare litem capitis, hoc eſt actione rei perſecutoria non vti, ſed criminaliter intendere, & vt vulgo loquimur, concluſiones capitales concipere. Sic & perduellionis iudicare antiquo more dictum eſt ex imitatione Græcorum, qui κρίνειν dicunt, pro diem dicere, & vadimonio capitali obſtringere, Budæus in annotat. ad Pand. Cæterum, Anquiro & anquiſitiones, vocabula eſſe Romana & honeſta, tradit etiam Petrus Crinitus lib. 1. de honeſta diſciplina, cap. 14. *Anquirere.* *Perduellionis iudicare.*

Haſtis velitaribus inſt] Haſtæ velitares erant iaculatoriæ, id eſt, quibus eminus iaculabantur, proinde aliis leuiores: de his Ouidius ita ſcribit: *Haſta velitares.*

Vtque petit primo plenam flauentis arenæ,
Nondum calfacti velitis haſta ſolum.

Haſtam velitarem Polybius videtur γρόσφον appellare, de quo plura Turnebus lib. 14 aduerſ. cap. 11.

Qualis in defectu Lunæ ſilenti nocte] Æs in ſacris & excantationibus magnam habuiſſe vim & auctoritatem, ex Scholiaſte Theocriti in pharmaceutria, præterea que in Lunæ deliquiis adhiberi ſolitum tradit Cælius lib. lect. antiq. 9 capite 10. & rurſus lib. 28. cap. 6. Hinc Ouidius libro Metamorph. 4. videtur ceciniſſe:

Cum fruſtra reſonant æra auxiliaria Lunæ. Et lib. 7.
Te quoque Luna traho, quamuis temerata labores
Æratos minuant.

Media P. Valerii] Mediam ſententiam ſequendam ſupra oſtendimus, vide etiam de eo Ferrandum Adunenſem lib. 2. explicationum in Ius ciuile, ad paragraph. cum ex aliena.

In religionem ea res] Id eſt, Pœni interpretati ſunt, id diis non placere, vt pro vrbe Roma capienda confligeretur, vel vt vrbs Roma armis oppugnaretur: Budæus in prioribus annotat. ad Pandect.

Lictorem lege agere iuberet] Id eſt, vt ex officio ſuo ageret, & ſententiam in damnatos exſequeretur, τὸ νόμῳ χρῆσθαι ὀκέλλειν. Valerius lib. 3. aliter accepit, Deligatis ad palum hoſtibus, literas à patribus conſcriptis ne quicquam Capuanis ſalutares accepit. In ſiniſtra enim manu, ſicuti erant traditæ, repoſuit ac iuſſo lictore lege agere, tum demum aperuit. Lege agere pro vinctos virgis cædere, & deinde ſecuri ferire poſuit exequendo ſcilicet ſententiam, quam eis tulerat. Budæus in prioribus annotat. *Lege agere.*

Intre ſuffragium] Budæus in prioribus annotat. in Pandect. legit conſuſum ſuffragium, per id intelligens, cum turbæ quaſi turmatim ſuffragantur.

Profeſſus ſe petere] Profiteri eſt in concione publice dato nomine voluntatem ſuam de aliquo magiſtratu populi ſuffragio obtinendo declarare, vt quidam Budæus *Profiteri quid.*

Budæus interpretatur. At Grucchius lib.1.de comitiis Romanis oſtendit profeſſionem nihil aliud fuiſſe, quam publicam ac ſolennem voluntatis ſuæ declarationem, de magiſtratu, ſi populus ita vellet, obtinendo, etiam citra nominationem. Cæterum quod dicit, omnes homines iuſſiſſe Scipioni imperium in Hiſpania eſſe, ſciendum eſt, duo imperii verba apud Liuium alioſque contineri, poteſtatem videlicet exercitum habendi, & belli gerendi. quod Plutarchus in Cicerone, vbi de hac re loquitur, dixit: στρατιώτας τρέφειν καὶ καταλέγειν ὁπόσων δέοιτο.

Imperium quid.

A Deo actionum exordium ſumendum.

Ingreſſuſque ædem] Iouis ſcil. vt iuxta diuini Platonis ſententiam omnium negotiorum exordium à Deo ſumendum eſſe doceret. Quod enim in triremi gubernator, in curru rector, præcantator in choris, dux in vrbe, Imperator in exercitu, hoc eſt, vt Apuleius ait, in mundo Deus, cuius fauor niſi conatibus noſtris aſpiret, manca eſt omnis humana induſtria. Vide notata in hanc ſententiam in proœmio lib.1.ſupra.

Anguis Iouis genius.

Anguis immanis] Quem ſuperſtitioſa antiquitas genium Iouis fuiſſe putauit. Hanc hiſtoriam ex Oppio & Iulio Higyno copioſiſſime leges apud Gellium lib.7.c.1. Val.mox.lib.1.c.3. Plutarch in eius vita &c.

Marcello triumphus denegatur.

Id non impetrauit] Marcellum enim aduerſarii incuſabant, primum, quod non tantum homines, verum etiam Deos, perinde ac captiuos in triumphum duxiſſet. Deinde quod Romanos pulcherrima & mirabilia Græcorum opera, quæ antea incognita fuerunt, venerari atque ſuſpicere docuiſſet. Sed & alia cauſa ſubfuit, nimirum quod ad res gerendas ſine magiſtratu miſſus fuiſſet, qui enim ea conditione erant, etſi res triumpho digniſſimas geſſiſſent, triumphare lege vetabantur. Itaque nec P. Scipioni ob recuperatas Hiſpanias triumphum ſenatus decreuit. Pompeius tamen Magnus Sylla dictatore concedente contra legem eques adhuc Romanus triumphauit. Manutius de legibus Romanis.

Triumphantes in monte Albano.

In monte Albano] *Aduerſante ſenatu Romano populum ſæpe triumphos decreuiſſe legimus, cum res bello geſtæ dignæ viderentur. Item plures, cum Romæ honos negaretur, de ſua ſententia, ſed in Albano tantum monte triumphos egiſſe, Alex ab Alex.lib.6.c.6.

Ouile in comitiis.

Secreto in ouili] Locus, in quo centuriç prærogatiua erat, nominatim appellatur ouile, in quem locum centuriæ ſeniorum ingredi non licuiſſet, niſi poteſtate facta à conſule. Ouile vero dicebatur propter ſimilitudinem, quod vndique cancellis clauſus eſſet, in quo loco cum eſſent, ſuffragium dicebant ita vt interim non liceret aliis in eo loco eſſe. Huius etiam loci meminit Dionyſius lib.10. vbi de comitijs L. Quintij loquitur, & Lucanus, cum ita ſcribit & miſere maculauit ouilia Romæ. Grucchius lib 1. de comitiis Rom.

Obſecratio.

Obſecratio in vnum] Obſecrationem appellat precationem, quam pontifex ipſe præibat populo ſubſequenti verba præeuntis, vt docet Turnebus lib. 22.cap.31.

Quinquatrus.

Quinquatrus fuit] Quinquatrus & quinquatria, vtrumque enim dicitur. feriæ erant in honorem Mineruæ Inſtitutæ, ſic dictæ, quod quinque diebus fierent, vt Ouidio etiam placet, dum ſcribit:

Vna dies media eſt, & fiunt ſacra Mineruæ,
Nomina quæ à iunctu quinque diebus habent.
Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro,
Cauſa quod eſt illa nata Minerua die.

Iniuſſu populi R. de ciue Romano nihil agere licuit.

Per ſenatum agi] Etſi enim ordinis ſenatorii poteſtas maxima eſſet, nihil tamen de ciuibus Romanis iniuſſu populi Romani decernere vel ſtatuere poterat, prout Budæus in prioribus annotationibus, & Maioragius cap.11. de ſenatu Romano annotarunt.

Siquid

Si quid iniungere inferiori velis] Huc haud dubie reſpexit Claudianus, cum ad Honorium inter cætera ſcripſit:

> *In commune iubes ſi quid, cenſeſue tenendum,*
> *Primus iuſſa ſubi, tunc obſeruantior æqui*
> *Fit populus, nec ferre vetat, cum viderit ipſum*
> *Auctorem parere ſibi, componitur orbis*
> *Regis ad exemplum, nec ſic inflectere ſenſus*
> *Humanos edicta valent, quam vita regentis.*

Reſpublica incolumis] Thucydidis hæc ſententia eſt, apud quem Pericles l. 2 in oratione dicit: ἐγὼ γὰρ ἡγοῦμαι πόλιν πλείω ξύμπασαν ὀρθουμένην ὠφελεῖν τοὺς ἰδιώτας, ἢ καθ' ἕκαστον τῶν εὐπραγοῦσαν ἀθρόαν δὲ σφαλλομένην, cum aliis, quæ ibi ſequuntur. Et alibi exiſtimat, æque bonum ciuem eſſe, & illum, qui partem aliquam corporis, & qui poſſeſſionis aliquid pro ciuitate amittere non dubitat. Et apud Stobæum ſer. 41. (ni fallor) Polydicus inquit: πόλις εὖ ἀγομένη, μεγίστη ὄρθωσίς ἐστι καὶ ἐν τούτῳ πάντα ἔνι, καὶ τούτου σωζομένου πάντα σώζεται, καὶ τούτου φθειρομένου, τὰ πάντα διαφθείρεται, id eſt, Ciuitas proſpere agens felicitas eſt maxima. In hac inſunt omnia: hac ſalua cuncta ſeruantur hac pereunte, nihil non peſſum it.

Ferrea iniecta manu] De manibus ferreis curuiſque nihil dicere neceſſe eſt, *Ferrea manus.*
vide Bayfium de re nauali de hiſce.

Carthaginem Nouam] De hac copioſe Strabo libro tertio, Plinius libro ter- *Carthago*
tio, capite tertio, Pomponius Mela libro ſecundo, cap. 6. Volaterranus libro 6. *Noua.*
cap. 5.

Tres recuperatores] Recuperatores, vt ait Feſtus, primum dicti ſunt, qui *Recuperatores.*
inter populum Romanum, & ciuitates peregrinas de rebus priuatis reddendis recipiendiſque cognoſcebant, ea enim recuperatio dicebatur. Poſtea vero etiam iudices à prætore poſt iudicium conſtitutum dati, ita appellari cœpti ſunt, vt libro quadrageſimo tertio, vbi eorum quoque mentio fit, annotauimus. Meminit eorum quoque Gellius libro vigeſimo, capite primo.

Scipio percunctatus patriam] Alij ad ſe adduci vetuiſſe ſcribunt: ne viſa vir- *Scipionis*
gine animus ad libidinem pelliceretur. In oculis enim non exiguam natura *continentia.*
poſuit motuum declarationem. Quamobrem ab eorum motionibus omnis eſt abiicienda leuitas, & impudentia, & cum nulla pars corporis vacare debeat continentia, oculos maxime oportet habere homines continentes: quos Seneca de remediis fortuitorum vitiorum omnium irritamenta & ſcelerum duces vocat.

Si frui liceret ludo ætatis] Plutarchus in Apophthegmat. ait, Scipionem dixiſſe, libenter ſe accipere puellam, ſi homo priuatus, non Imperator eſſet. Quo dicto docuit, ſe iuuenem formâ puellæ corrumpi non potuiſſe, quo minus meminiſſet, quid Imperatorem deceret, qui in omni vita virtutis & honeſtatis debet ſuis exhibere exemplum. Vide Valerium Maximum lib. 4. cap. 3. Eutropium lib. 3. cap. vlt. Gellium lib. 6. cap. 8. Sabellicum lib. 1. cap. 4. Ethnic exempl.

Cui Allucio nomen erat] Plutarchus in vita Africani hunc ſponſum Luceium vocat.

Præpilatiſque miſſilibus] Præpilatas inuenimus haſtas dici, quæ ferreas ha- *Præpilata*
bent cuſpides, quaſi præferratas, quanquam & præpilatum ſit quoque, quod *miſſilia.*
ferro vtique caret, ſed in mucronem tamen eſt exacutum, vt locuſtarum cornua, prout Cælius annotat lib. 21. cap 16. Atque in hac quidem ſignificatione præpilata miſſilia accipienda eſſe videntur.

IN LIBRVM XXVII. QVI AB ALIIS VII. DECADIS TERTIÆ dicitur, annotationes.

Galeria tribus nomen.

GAlteria iuniorum] Galeria hic nomen tribus eſt, ex qua erat ea iuniorum cēturia, quæ fuit prærogatiua, vt annotat Grucchius lib. de comitiis Rom. & lib. 2. Meminit eius & Plinius lib. 7. cap. 49. Vide ea quæ ſupra de Galeria tribu annotata ſunt de Tribubus Rom.

Maximus Curio.

Maximi curionis] Curiones erant, qui curiis præſidebant à Romulo inſtituti, curiarumque ſuffragiis creati, de quibus lib. 2. in Numa Dionyſius. His qui præſidebat, Curio Maximus dictus, cuius auctoritate, vt inquit Feſtus, cæteri curiones regebantur. Hic curiatis comitiis ſemper creatus eſt.

Aurum viceſimarium.

Aurum viceſimarium] Id optimum fuiſſe ex Liuii loco apparet. Hodie autē aurifices aurum Vaſclarium & Vſuale fere vicenarium dicunt, vt Budæus annotauit lib. 5. de aſſe. Vaſa enim raro ex auro puro & molliſſime fiunt, ideo quod illum aurum vſuram non fert, atque attrectationem ſine magno intertrimento.

Ærarium ſanctius.

Sanctiore ærario] Sanctius ærarium in intima parte ærarii erat. Erat autem ærarium in arce munitiſſima Capitolii in æde Saturni conſtitutum. Vbi non tantum pecuniæ publicæ, ſed etiam leges & Senatuſconſulta & acta omnia diligentiſſime ſeruabantur. Ædem enim Saturni potiſſimum ad hæc officia delegerant, quoniam Saturni tempore nullam in hominibus, neque auaritiam, neque improbitatem fuiſſe, memoriæ proditum eſt, vt Maioragius cap. 11. de ſenatu Romano tradit. Cæterum diligentius veterum annalium verba conſideranti, tria æraria fuiſſe patebit: Vnum, in quo ciuium tributa ac ſociorum vectigalia & prēda Imperatorum aſſeruabatur, quo ſumptus bellorum ordinarii ſuſtinebantur. Alterum ſanctius, de quo hic Liuius. Id quod

Æraria tria.

à Pompeio apertum tradit Cicero lib. 7. Epiſtolarum ad Atticum: Tertium fuit in quo pecunia Gallici belli cauſſa ſeruabatur, quam Gallico bello collatam refert Appianus lib 2. cum execrationibus eam motum non iri, niſi bellum Gallicum impenderet, ex hoc pecuniam Cæſarem abſtuliſſe idem Appianus teſtatur, quod diceret, nihil eſſe quod amplius de Gallis metuerent, quos ipſe funditus ſuſtuliſſet. Dion. vero & Plutarchus ærarium in vniuerſum ab eo expilatum ſcribunt. Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum, lib. 2. cap. 16.

Ludi Apollinares.

Ludos Apollinis ſicuti his annis voti] Ex vaticinio Martii vatis, carmineque Sibyllino, cum repentino hoſtis aduentu plebis ad arma conciтata, hoſti occurreret, & nubes ſagittarum in aduerſos viſa feriret, hoſtes fugarit. Vnde Macrobius exiſtimat, victoriæ non peſtilentiæ cauſa ludos inſtitutos. Hi vero prius incerto tempore celebrari ſueruot, poſt à Licinio Varrone prætore lege lata 4. Nonas Quintilis celebrati, boue aurato, capris duabus albis auratis. Seruius in 6. Æneid. Feſtus hos ludos laureatum populum ſpectaſſe ſcribit, illis data pro cuiuſque copia.

Crepido.

Altera crepido] Crepido proprie eſt prærupti ſaxi altitudo & moles, Virg.

Forte ratis celſi coniuncta crepidine ſaxi
Expoſita ſtabat ſcalis

Supercilium.

Infimo ſtantem ſupercilio] Supercilium hic vocatur elatior pars collis, quæ emineat. Sic Virgil. 1. Georg.

Ecce ſupercilio cliuoſi tramitis vndam,

Victorius lib. 22. cap. 14. var lect.

Seruum poſt malerum] Probabile hoc eſt: de cuius origine Eraſmus in prouerb. poſt bellum triumphium. Simil. huic eſt, Machinas poſt bellum adferre.

Nega,

Negabant iure] Nam pro dignitate magiſtratuum inter cæteros illa lex fuit, ne is cuius pater in poteſtate hoſtium eſſet, magiſtratum caperet. Videlicet hoc iudicarunt ſapientiſſimi viri, hominis non liberi filium Remp. adminiſtrare nimis indecorum eſſe, vt annotat Manutius de legib. Rom. atque hinc quæſtio illa de prætura Barbarii Philippi apud iureconſultos nata: de qua præter Vlpianum Torneb. lib 7. aduerſat. cap 7.

Hoſtiæ maiores ſine litatione cæſa] Litare ſacrificiorum verbum eſt deſumptum à Græco λιτανεύω. Eſt vero litare, rite ſacrificare, & impetrare. Nihil enim ſacris mancum, nihil monſtruoſum conueniebat, nam ſi viſcera pallere, tetriſq; maculis ſuffuſa apparuiſſent, ſi iecur tabidum, ſi pulmonum fibræ defuiſſent, non litandum veteres gentium ſacerdotes exiſtimarunt. Hic Martialis:

Litare quid.

Non quæcunque cadit hoſtia cæſa litat.

Transfixum lancea] Lancea, quam Græci λογχὴν vocant. De huius morte lege Oroſium lib. 4 cap. 18. Eutrop. lib. 3. cap. 2. & Plutarchum in eius vita. Qua autem fraude Hannibal clariſſimum ducem vicerit, præter Liuium exponit Plutarch. in Marcello. Front. lib. 2. cap. 2, Stratag. Val. Max. lib. 1. cap. 6. meminit Plin. lib. 11. cap. 37.

Marcelli conſulis more.

Corpus ſepelit] Hannibal vbi Marcellum cecidiſſe ſenſit, corpus ſplendide & magnifice ornatum cremauit: deinde reliquiis argentea in vrna conditis, coronam imponens auream filio miſit, quæ dum ferrentur interuenere Numidæ, portanteſq; adorti ſunt: & hinc inde tumultuantes ſparſerunt. De qua re plura apud Plutarchum & Valerium lib. 5. cap. 1. Vnde & auctor de viris illuſtrib. in eis vita: Inſidiis Hannibalis deceptus occubuit & magnifice ſepultus, oſſa Romam remiſſa, à prædonibus intercepta perierunt.

Marcelli conſulis ſepultura.

Latine omnes loquentes excitant vigiles] Hic locus ſatis oſtendit, populum Romanum ſemper Latine locutum fuiſſe, & vnicam eius linguam, qua patritij, equites, plebeij, ruſtici, militeſque & alij omnes loquerentur. De qua re vide diſceptationem Franciſci Floridi, Sabini lib. 2. ſucciſ. lect. cap. 1.

Solenni Nemeorum] Sunt autem ludi Nemei, à Nemea ſylua in Achemori honorem inſtituti, tametſi à Molorcho, qui Herculem ſuſcepit, cuius filius à leone interemptus fuerat, eo enecato primum inſtitutos dicant, in quibus maiorum imagines, ſicut in funebri pompa, longo ordine repræſentare, atque equorum curſu, ſimul diſco, ceſtu & palæſtra dimicare, victoreſque apio coronare ſolebant. Lege Alexan. ab Alexan. lib. 8. cap. 8. Blond. lib. 2, Cælium Rhodig. lib. 13 cap. 17.

Nemea.

Olympia ludicrum] Quatuor in Græcia certamina fuerunt, quos Agonas appellant, Nemea, Pythia, Iſthmia, Olympia, quæ & qualia fuerint, tradit Lactantius Placidus in princip. 6. Thebaidos apud Statium: De Olympicorum autem inſtitutione & ſucceſſu docte Cælius Rhodig. c. 38. lib. 7. antiq. lect.

Olympia ludicra.

Poſitu ſimulachrum] Simultatem inter Reip adminiſtratores alienam eſſe debere, hoc exemplo docemur: Quemadmodum enim concordia paruæ res creſcunt, ita quoque, vt veriſſime Saluſtius dixit, diſcordia maximę dilabuntur, & tum maxime, ſi ipſi inter ſe principes parum conſentiant. Vnde Ariſtides cognomento Iuſtus, qui feliciſſime ſemper Rempubl. adminiſtrauit, è concione quadam, in qua fruſtra Themiſtocli obſtiterat, diſcedens, clara voce teſtatus eſt, res Athenienſium incolumes eſſe non poſſe, niſi & ipſum & Themiſtoclem in barathrum coniicerent. Satius eſſe multo exiſtimans ire in carcerem, quam ob duorum ſimultatem minus recte conſuli publicis commodis, Plutarchus in vita Ariſtidis.

Simultas inter Reipubl. adminiſtratores, aliena eſſe debet.

Lucum Marica] Marcia Dea Minturnenſium, Auguſtinus lib. 2. de ciuitate Dei, cap. 23. Meminit eius Plutarchus in Mario Seruius in 7. Æneid. Marciam dicit Deam littoris Minturnenſium iuxta Lirim fluuium. Sunt alii qui per

Marcia Dea.

Maticam Venetem intelligant,cuius ſacellum fuit iuxta Maricam,in quo erat ſcriptum νηὸν ἀφροδίτης.

Armiluſtrum.

In Armiluſtro] Armiluſtrum, vt Feſtns ait, feſtum erat,in quo res diuinas armati faciebant,a e dum ſacrificabant,tubis canebant. Hunc vero luſtrandi morem Seruium regem primo inſtituiſſe ferunt,& Armiluſtrum nuncupaſſe. In hoc illud maxime obſeruare conſueuiſſe accepimus, vt ij, qui hoſtias ducerent, bonis & fauſtis nominibus appellati eligerentur. Ex hac enim re certa omnia proſperi vel ſiniſtri euentus veteres captabant. Alij hanc exercitus luſtrationem ita peragebant, ſuem, ouem, taurum, qui puri eſſent, ter circum acies inſtructas præcedente pompa ducebant, Martique Deo immolabant.

Colons quidã militia.

Aruſpices ex Etruria acciti] Aruſpices ex Hetrutia cur acciti ſoliti,ſupra annotatum eſt,vbi vide.

Colonos maritimos] Vel hic Liuij locus teſtimonio eſt, colonias aliquas militiæ vacationem habuiſſe. Sic & bello Antiochino, cum eędem maritimæ coloniæ, Liuio teſte,in claſſem cogerentur, Tribunos plebis appellarunt, à quibus ad Senatum reiectis, Senatus decreuit, vacationem rei naualis non eſſe. De qua re Sigonius lib.2.c.3 de antiquo iure Italiæ.

Senam oppidum] Inclytam Tuſciæ ciuitatem, quam Brennum Callorum ducem pro ſenibus, valetudinarijſque & armentis extruxiſſe, anno ante Chriſtum natum 362 quidam ferunt. Polybius autem Senones pulſos à Romanis, aliam coloniam eius nomine Senæ, quam apud Adriaticum reliquerunt condidiſſe prodidit, vide Plinium lib.3.cap.5. Volaterranum lib.5.cap 2. Geograph.

Metaurum flumen] Scilicet Vmbriæ,de quo Strabo lib.6. Plinius lib.13.cap.3. & lib.3.c 5. Pompon. Mela lib.2.c 4. Volater.lib.6.c.7.

Scalprum.

Fabrile ſcalprum] Scalpto malleo & veru, Romanos olim in Elephantis perimendis vſos fuiſſe annotat Robortellus lib.2 Emendationum.cap.53. Scalprum autem inſtrumentum notius eſt,quam vt indicari debeat.

Quinquaginta ſex millia] Oroſius numerum amplificans,ſexaginta tria millia occiſa,capta quinque millia quadringenti referuntur.

Caput Haſdrubalis] Vide hac de re quoque Frontinum libro 2. cap.9. Silium Italicum lib.15.qui hanc hiſtoriam graphice depingit.

IN LIBRVM XXIIX. QVI IIX.

TERTIÆ DECADOS AB ALIIS DIcitur, Annotationes.

Lupi quid.

L*Vpi ſuperne inſecti*] Lupos ſertulas manubriatas agreſtium vſibus accommodatas, interpretatur Cælius lib 21. cap.24. lect. antiq. Tornebus libro 11. cap. 28. Aduerſar. Lupus, inquit, ferreum eſt inſtrumentum, vncum, ſimile dentium lupinorum. Et ita potius hic intelligendum, quam iuxta Cælij interpretationem crediderim, licet & Tornebus loco prææallegato lupi nominatione ſerrulam manubriatam apud Palladium intelligi poſſe confiteatur.

Dolabra.

Dolabriſque cædebantur] Dolabra ruſticum inſtrumentum quo in oblaqueationibus vtuntur ruſtici, atque item glebis diſſipandis inter arandum. Sed & dolabris ſubruta Saguntinorum mœnia ſcribit T.Liuius,vide Cælium lib. 19.c.2 antiq.lect.

Pelta.

Pelta cetra haud diſſimilis] Pelta Amazonum propria fuit, quam Xenophon ſcribit hæderæ folio fuiſſe conſimilem Virg.

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

[illegible] præmittere.

Præmiſſo edicto] Conſuetum erat, vt ſuis hoſtium copiis, rediens in vrbem Imperator,edictum præmitteret,vt Senatus conueniret. Siquidem Imperator,

Google

perator, qui ex bello rediret, nemini eorum, qui in vrbe adeſſent, imperio &
poteſtate cederet. Nam minoribus magiſtratu vrbano ſenatus dabatur. Id *II. Portam*
vero fiebat vel ad ædem Bellonæ, vel Apollinis, quam extra portam Carmen- *Carmentalē.*
talem fuiſſe Pedianus refert in orationis in toga candida commentario. Nam
rerum audiendarum cauſa ſenatum extra vrbem haberi ideo cuſtoditum eſt
quod vt Appianus l. 12. & Plutarchus in Cæſare ſcribunt, lege cautum eſſet,
ne quis vrbem ingreſſus iterum triumphans iniret. Zamoſcius libro 2. de ſe-
natu Rom.

C. Claudius equo] Elegantiſſimum animi moderationis in Nerone exemplū, *Claudii Ne-*
vt qui licet Liuii Salinatoris in Haſdrubale opprimendo particeps gloriæ fue- *ronis mode-*
rit, tamen triumphantem equo ſequi, quam triumpho (quem ſenatus ei æque *ratio.*
decreuerat) vti maluerit, vide Val. Max. lib. 4. c. 1. Vide de oratione Alex. ab
Alex. lib. 6. c. 17.

Iura reddere in principiis] Aciei ad pugnam inſtruendæ hic fere ordo erat: In *Principia*
prima acie leuis armatura, id eſt, velites ſiue rorarii ſiue ferentarii, item fun- *quæ.*
ditores & ſagittarii, hi leuibus certaminibus pugnam inchoabant, in ſecun-
da acie principia ſiue principes locabantur, ſic dicti, quod à principio gladiis *Subſidia.*
pugnabant, vt ait Varro. In tertia acie ſubſidia ſtatuebantur, qui milites ſub-
ſidiarii dicebantur, qui ſubſidium ferebant principiis feſſis & fatigatis. Sed
hic ordo pro loco & tempore mutabatur, vel ex toto vel ex parte.

Vnde orta culpa eſſet, conſiſteret pœna] Sic Imperatores Arcadius & Honorius *Pœna ſuos*
benigniſſime Entythiano præfecto prætorio reſcripſerunt, peccata ſuos tene- *auctores te-*
ant auctores, nec vlterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum ſin- *nere debet.*
gulis hoc iudicibus intimari præcipientes, L. Sancimus. C. de pœnis. Et inde
ſumpti ſunt verſiculi vſitati:

Auctores proprios ſua crimina iure tenebunt,
Nullus plectatur, niſi qui peccator habetur.

Gloſſa c. quæ ſunt:

De his quæ fiunt à maiore parte capit.

Sicut natura maris] Sic Cicero pro Plancio, quod fretum, quem Euripum, *Vulgus*
tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, *Euripus.*
fluctus, quantas perturbationes & quantos æſtus habet ratio comitiorum.
Vide Eraſmum in prouerbio: Euripus homo. Vide etiam de Euripo notata
infra lib. 45.

Scelus nullam rationem habet] Sic Quintilianus lib. 5. De coniectura loquens, *Scelus nul-*
præterea inquit, cur potiſſimum illo loco illo modo aggreſſus ſit. Qui & i- *lam rationē*
pſe diligentiſſime tractatur pro eodem locus, an etiamſi nulla ratione ductus *habet.*
eſt, impetu raptus ſit, & abſque ſententia. Nam vulgo dicitur, Scelera non ha-
bere conſilium.

Locus inde lautiaque] Quæ legatis hoſpitii gratia dabantur. Lautia diceban- *Lautia.*
tur, auctore Feſto. Sic infr. l. 42. Quæſitum & quid non ita adiſſent magiſtra-
tum, vt ex inſtituto, loca, lautia acciperent.

Rem actam hodierno die agi] A iudiciorum conſuetudine ſumptum, qua fas *Rem actam*
non erat, iterum agere cauſam de qua iam pronuntiatum eſſet. Plautus, a- *agere.*
ctam rem agis, id eſt, incaſſum laboras.

Ludus & iocus Hiſpania tua] Ludum iocumque intellexit rem abiectam ac *Ludus io-*
parui pretii, quæ merito contemni ludibrioque haberi poſſit. Phraſis Latinis *cuſque.*
auctoribus vſitata, ſicut Græcis ὕθλος καὶ φλυαρία. De quo loquendi modo
Petrus Victorius lib. 6. variar. lectionum, c. 19.

Fortunam publicam & maieſtatem Imperii] Maieſtas imperii variis modis *Maieſtas*
minuitur, vt Zaſius in Catalogo de lege Iulia maieſtatis erudite explicat. In- *imperii.*
ter cæteros vero & hoc modo minuebatur, ſi quis imperio atque poteſtate
præditus exercitum extra ſuam prouinciam iniuſſu populi abduxiſſet, au-

ſtore Cicerone in Piſonem. Maieſtatem autem Victorinus, Ciceronis in-
pres, amplitudinem & magnificentiam eſſe ait, in qua vis totius ciuita
conſiſtit.

Rutrum. *Rutra Falces*] Rutris ruimus & iacimus, à ruendo nomen habent. Nonius
radendo putat. vide Tornebum lib.8. aduerſ.cap.6. Cælius vero Rhodiginus
Mola. lib.6. cap.30. Rutta (inquit) alueoli, molæ bellicæ ſunt, claſſium inſtrument
Alueoli. Liuio.

IN LIBRVM XXIX. QVI A
ALIIS DECADIS III. LIB. IX. DI-
citur, Annotationes.

Vicarii qui. V*Icarium tibi expediam*] Id eſt, qui pro te ſeruiat. Sic Vlpianus ff. de pecu
vicarios ſeruos eos intelligit, qui ordinariis ſeruiunt. Si ſeruus (inquit) or-
dinarius ſeruos habeat, id quod vicarii mihi debent, an deducam? Lactant
Grammaticus explicans illud Papinii: Succiduaſque apportat matrib. ag
Succiduas inquit, pro vicarias, vt annotat Cælius lib.21. cap.23. Vicarii eti
interdum ſunt, qui in vicem aliorum exitio peſtique deuouentur, vt in ea
caput expetant ea mala, quæ aliis erant euentura, vt in carmine deuotion
De quo Torneb. lib.17 aduerſ. cap.4.

Hexeris. *Locros hexeri aduectus*] Hexerim intelligit ſex ordinum nauem, eſtque
eius crebra mentio apud hunc eundem, vt infra libro 37. Vide Bayfium de r
nauali.

Vir optimus. *Virum optimum*] Plato lib. de leg. 2. eum virum bonum appellandum exiſti-
mat, qui omnia, quæcunque bona dicuntur, poſſideat atque diſponat. Quem
copioſius deſcribit Cicero lib 3 offic. Platina in Dialogo de vera hominis no-
bilitate. Cæterum de hac hiſtoria Plutarchus in vita Scipionis Africani; Soli-
nus c.7. Plin. lib.7. c.34. Val. Max. lib 8. cap.15. Florus lib.29 Epitom. Blondus
lib 1 Romæ triumph. Sabell. l 5. Ennead 5. Reſpōd. Alexan. ab Alex. lib.2. c.10.
Ouid. l. b. 5. Faſt. Silius Italicus lib.7.

Scipio Naſica Corculum dictus. *Nondum quæſtorium*] Fuit vera eloquentia primus, iuris ſcientia conſultiſſi-
mus, ingenio ſapientiſſimus. Eum Corculum ob morum excellentiam dicti
Cicero teſtatur in Bruto, & in Tuſculanis quæſtionibus bis, item. Alex ab A-
lex. lib.1. c 9.

Megaleſia. *Megaleſia appellata*] Hi ludi magnæ matri nonis Aprilibus agebantur. Oui
Varro ait, quod ipſa accerſita ex libris Sibyllinis ab Attalo rege Pergami pro-
pe murum Magaleſion. in templum eius deæ, vnde Romam aduecta: De his
præter alios Cælius lib.8. c.7.

Argi. *Argos*] Florentiſſimam Achaiæ ciuitatem, non longe ab Athenis ſitam
quam olim Hippium cognominarunt, quod nobilibus equis abundaret. Vi-
de de hac vrbe Strabonem lib.8. Plinium lib.3. c.21. Melam lib.1. cap.4. & Ste-
phanum de vrbibus, qui decem huius nominis ciuitates deſcribit, quas ex eo
recitat Volaterranus lib.8. c.8. Geograph.

Pyrrhi obitus. *Occubuit*] Ictu tegulæ proſtratur ab anicula Argiui cuiuſdam matre, vt
periculo liberaret filium, quo cum congrediebatur Pyrrhus. De huius mor-
te vide Oroſium, Eutropium, Plutarchum, Iuſtinum lib.25. in fin. Strabonem
libro 8.

Cauſam dicere ex vinculis. *Ex vinculis cauſſam dicere*] Id eſt, interim dum quæſtio criminis peragitur, in
carcere eſſe. Cauſam enim dicere interdum eſt reum eſſe, & criminis alicuius
publici poſtulatum. Budæus in poſt annot.

Piaculare ſacrum. *Piaculare ſacrum*] Id eſt, quo tantum ſcelus Pleminij expietur, hinc & pia-
cularis Romæ porta appellata fuit, propter piacula quæ ibi fiebant, vel vt

Cloacina

Cloacius ait, quod ibi piaculum ſolueretur piãdi vel propitiandi cauſa. Lege Feſtum, à quo & illud proditum eſt. Piatrix dicebatur ſacerdos, quæ expiare erat ſolita, quam alii vocabant ſimulatricem, alii ſagam, alii expiatricem. Cæterum, vt & illud obiter adiiciamus, Piacularia auſpicia Romani appellarunt, quæ ſacrificantibus triſtia portenderent, vt ſi hoſtia ab ara profugiſſet, aut percuſſa mugitum dediſſet, aut in aliam partem corporis, quam oportet, decidiſſet, Torneb. lib 6. aduerſ. cap. 21. *Piacularis porta. Piatrix. Piacularia auſpicia.*

Pallio crepidiſque] Pallium ſiquidem Græcorum fuit, vnde minime Romano imperatori conueniens. Sic & Cicero pro Rabirio: Conſularis homo ſoccos habuit, & pallium. Ad huius autem loci intellectum faciunt ea, quæ extant apud Gel. lib. 13 c. 20. vbi Caſtritius Rhetor de veſtitu mutato grauiſſime ſuos diſcipulos increpat. *Pallium.*

Libellis etiam] Non libellos ſupplices intelligit, de quibus Martialis in illo hendecaſyllabo. Idem ſupplicibus vocat libellis, vel epiſtolam: aliudue quid, quod ſub ſignificatione huius vocis polyſimæ continetur: ſed minutorum librorum, qui venderentur inſpectionem: qui Græcis γραμμάτια καὶ βίβλια dicuntur. A quibus Statius in Syluis Libellionem vocanit minutorum libellorum venditorem, qui & librariolus dici poteſt. Tales autem non in taberna aut pila, ſed in capſa totam ſuorum libellorum ſuppellectilem circumgeſtaſſe, annotat Torneb. lib. aduerſ. 20. c. 23. Apud Siculos vero huiuſmodi genus hominum contemptum fuiſſe, indicio eſt Hermidorus neſcio quis, qui ab ipſis irriſus eſt, quod Platonis libros ſolitus eſſet eis vendicare, quaſi pro mercibus verba importaret.

In prætoria naue] Prætoriam nauem Græci ναυαρχίδα Galli vulgo Capitaneam. Diodorus aliquando, στρατηγίδα vocat, annotante Bayſio in libro de re nauali. *Prætoria nauis.*

Quæſtiones minime ambitioſe habuit] Id eſt, ita vt gratiam ex iis aucuparetur. Ambitio enim pro aucupatione gratiæ & vitioſa emerendæ famæ cupiditate ponitur, vt docet Budæus in priorib annotat ad Pandectas. *Ambitioſa quæſtio.*

Sexta tecta acriter] Sarta tecta exigendi cura ad cenſores ſpectabat, interdum etiam ad ædiles, raro ad prætores, nec niſi cum ſenatus decreuerat vt apparet ex prætura vrbana Ciceronis. Sarta vero tecta eo modo locari, exigique ſolebant, vt redemptores ſuo lapide, ſua calce, ac ſua materia ædes ſartas tectas præberent certo pretio in ſingulos annos addicto, quod fieri ſolebat Romæ minimo licitantibus. Budæus in annotat. priorib in Pandect. *Sarta tecta exigere.*

Vectigal nouum ex ſalaria annona] Salinarium vectigal explo ſis regibus ſublatum fuerat, quod primus inſtituerat Ancus Marcius Romanorum regum quartus, cuius rei meminit Plinius libro 31. c. 7. Cum itaque Liuius in cenſura ſua hæc vectigalia reſtituiſſet, & quaſi ex Salaria annona nouum vectigal ſtatuiſſet, Salinator cognominatus eſt. Vide præter Liuium Alex. ab Alex. lib. 1. Volater. lib 16. vrb. comment. *Salinarium vectigal.*

Equum vendere iuſſit] Equites vbi magiſtratus cœpiſſent, equites eſſe aut vocari deſiiſſe, Cicero in Cluentina oſtendit, hos vero retinuiſſe equum propter robur ætatis docet Val. eum de eiſdem ſcribit. Cum equitum Centurias recognoſcerẽt, & ipſi propter robur ætatis etiamnum eorum numero eſſent, alter alterum equum vendere iuſſit. Sigon. eos in ſenatum iure magiſtratus non lectione cenſoria veniſſe exiſtimat, lib. 2. de antiquo iure Quitit cap. 1. *Equites equum vendere iuſſi.*

Ærarios reliquit] Hoc eſt, tribuli nomine omnes tribus adeoque omnem populum Romanum æra pendere, & pecuniam multam exponere coegit præter Mæciam, quæ crimine peculatus eum abſoluerat. In quo vindictæ & vltionis exemplum notandum. Ærarium namque facere, auctore Pædiano erat nullum aliud ius ciuitatis in centuria atq; adeo in tribu relinquere, quam *Ærarium facere.*

vt

vt pro capite ſuo tributi nomine æra penderet, ita, vt qui ærarius factus eſſet, is non ſolum ſuffragio vrbano, ſed etiam ſtipendiis militaribus ſpoliaretur eſſet. De qua re copioſe Sigon lib.2.de antiq. iure ciuium R.cap.16 Petrus Crinitus lib.4.c.3.de honeſta diſciplina. Bud.in annotat. priorib.ad Pandect. Inter ærarios relati apud Græcos ſimiles erant, qui ἐγγεγραμμένοι ἐν ἀκροπόλει ideo dicebantur ex more Athenienſium, quia in arcem eorum nomina relata eſſent, vt enim Latine in ærarios relati dicuntur; ſic illi in arcem relati erāt, qui & ὀφλόντες dicuntur, & καταδίκοι. Qui ignominia interim notati erant, quod ad iudicatum facerent, hoc eſt; omnia ex ſententia perſoluerent.

IN LIBRVM XXX. QVI
DECADIS TERTIÆ LIBER X.
dicitur, Annotationes.

F*Acundiſſimus habebatur*] Laus P. Sempronii Tuditani, cuius tamen nulla Cicerone in Bruto facta eſt mentio. Id quod Franciſcus Floridus Sabinus miratur l.1.ſuceiſ.lect.c.14. vbi vide.

Magni campi.

Magnos (ita vocant) campos] Sic & Polybius vocat μεγάλα πεδία. Putat autem Victorius Liuium Polybiumque intellexiſſe Latinum Poetam Ennium, vnde diſſerens, de hypallage exemplum ſumpſit Cicero in 3.lib.de oratore. Teſtes ſunt magni campi. Vide Victorium lib.10. var. lect.c.2.

Romanus poſt principes haſtatorum] Vict. loco præalleg. legendum cenſet, Roman princeps poſt haſtatorum prima ſigna, &c. Primi enim in acie collocabantur haſtati, poſt eos principes, triariis vero acies claudebatur.

Toga picta.

Toga picta] Toga picta triumphantiū erat, vt docet Bayſius ex Liuio. Nec diffitetur prætores & conſules prætextam & togam pictam accipere ſolitos, de templo Iouis, vide eum latius de re veſtiaria.

Palmata tunica. Latus clauus.

Palmata tunica] Palmatam tunicam pro tunica lati claui accipiendā docet Bayſius c.12. de re veſtiaria. Tunica ſiquidem lati claui, ſiue latus clauus, antea dicebatur tunica palmata à latitudine clauorum, quæ nunc à genere picturæ appellatur. Verba ſunt Sex. Pompeii in vocabulo picta, paucis additis. Cum vero ait, quæ nunc à genere picturæ appellatur, accipe ab ipſis clauis purpureis, qui tunicis inſeruntur, appellari tunicam lati claui. Vide latius Bayſium loco præallegato.

Adorare.

More adorantium] Id eſt, ſupplicantium, vt vulgo interpretantur, ſed apud Gentiles permiſerunt ſe vere adorari, primum Perſæ ac Medi & Babylonii, deinde eum diabolicum honorem appetiuit Alexander, poſtremo & Romani tyranni. Hinc Dion. de victo Decebalo. Mox ad Traianum deductus illum humi procumbens ſuppliciter adorauit. Hodie Germani vocant den Fuſſal. Vt annotat Glareanus ad Eutropium.

Militaris ſuppellex.

Qualem præberi conſuli mos eſt] Magiſtratus vaſis argenteis inſtrui ſolitos, & annulis aureis publice præbitis, auctor eſt Val Max. Cic. in Verrina. Adiicit à Catone ſeniore Plutarch. tabernacula, lectos, indumenta, ſeruos, amicorum multitudinem, apparatum numeroſiorem. Cæl. lib.27.c.14.

Fabius Maximi nomen vnde habuerit.

Detractus] Flens Italiam reliquiſſe dicitur, Oroſius l.4.c.19.

Vel ſi nouum ab eo inciperet] Parens etenim eius Q. Fabius Rutilianus primus ex ea familia Maximi nomen obtinuit, eo quod omnem forenſem actionem, poſtea excretam coegiſſet, rem populo adeo gratam hoc faciens, vt ei Maximi nomen indiderint. Quem honorem præterea nulli niſi Valerio, qui patres à plebe diſſidentes reconciliauit, tribuerint. De qua re Plutarch. in Fabio Maximo, Pompeio: Volateran. lib.16.c.1. vrban. comment. Plutarchus

tamen

tamen à corporis habitu ita cognominatum putauit. Cæterum cur Verrucoſus Cornicula,& Cunctator Fab. appellatus eſt,leges etiam apud Alex ab Alex lib.1.c.9. Meminit Plin.lib.34 c 7. *Fabius Verrucoſus Cornicula.*

Cunctando reſtituiſſe] Et hinc Hannibal dix ſſe fertur, ſe magis formidare Fabium quieſcentem à pugna, quam Marcellum fortiter pugnantem. De cunctatione autem Fabii præter Liuium, leges Flor.lib. 2 c.6. Plutarch. in Fab.Max. Valerium Max lib.7 c.3.Plin.lib.2 .c.5.Oroſium lib.4 e 15.Eutrop lib.3.cap.2. Frontin. lib 2.c.5.& lib 1.c.3 Sabell.lib.1.c.7 lib.7.c.3. Ennium apud Ciceronem in libello de ſenectute. Silium Italicum lib.6. & lib.7 Ouid.l.2.Faſt. Vide etiam Eraſ.in prouerb Romanus cedendo vincit. *Fabius Cunctator.*

Probe manu conſerta reſiſtantem] Budæus in priorib. annot. melius legi exiſtimat,cum prope manu conſertum. Quorum verborum huiuſmodi eſt ſenſus: non ante tu Hannibal ad pacem, quam nunc petis,adduci potuiſti, quam ego te ex Italia reuocatum de patria tua in Africa dimicare coegi,& quaſi te in Africa manu conſertū vocaui, quam ſcilicet ita nunc mihi Romaniſque vindico, vt tu dudum Italiam tibi & populo Carthaginenſi vindicabas. Quid autē ſit manu conſertum,Gell.lib 6 docet. *Manu conſertum.*

Congruens clamor à Romanis] Sic & Hom Iliad 4. Præſtitiſſe Græcos modeſtia Troianis canit: cuius ſignum vult eſſe ſilentium, quo cum in certamen prodirent, vterentur, cum contra magnus diſſonuſque clamor in exercitu Troianorum eſſet Quod teſtimonium Homeri cùm à Polybio lib. 13. excerptorum in deſcriptione huius rei citetur, doctiſ. vir Petrus Victor.lib 10.c.4.var. lect. exiſtimat, ad hiſtoriam potius Polybij, quam fontem ipſum Liuium reſpexiſſe. Sæpius enim,quam videri velit, Polybium ſequitur.

Receptui canere] Id eſt, in locum tutiorem redire. Milites ſiquidem cum caſtra tenuerint, priuſquam exirent in aciem, cum ſigno dato in eadem redeunt,ſeſe recipere dicuntur. Inde canere receptui,eſt tubarum, lituorum, aut cornuum ſeu tibiarum cantu ſignificare militibus, vt à pugna in caſtra aut mœnia redeant. *Receptui canere.*

Rarò bonam fortunam] Hanc ſententiam à Demoſthene mutuatam eſſe annotat Petrus Victorius lib.25.c.3.vbi hoc videre eſt.

Ex inſolentia] Vt priorem ſententiam à Demoſthene, ſic hanc à Thucydide acceptam,tradit Victorius loco præallegato.

Polybius haudquaquam] Locus vbi hoc tradidit,legitur adhuc in excerptis 16 libri,prout id annotat Victorius lib.21 c.1.variar.lectionum.

IN LIBRVM XXXI. HISTORIARVM T. LIVII, QVI DECADIS IV. LIB. I. de bello Macedon. vulgo inſcribitur, annotationes.

Aſſes vectigales] Aſſes vectigales Liuius appellat, qui in iugera impoſiti ſunt teſtandi cauſa publicum agrum eſſe, Cælius lib.10. cap.3. lect. antiquarum. *Aſſes vectigales.*

Trientius,tabuliuſque ager] Trientius ager edictus, quia pro tertia pecuniæ parte datus erat. Ex tabulis autem tabulius, annotante Cælio lib. 12. cap.21. lect.antiq. *Trientius ager.*

Cynoſarges] Cynoſarges quis locus fuerit, præter alios luculenter explicat Eraſmus in prou. ad Cynoſarges: Nonnulla quoque de eo annotat Budæus in priorib.ad Pandect.& Gyraldus in hiſtoria deorum. *Cynoſarges.*

Pagatim inhabitantes] Pagi apud Cæſarem ſunt regiones vniuerſæ, & populi *Pagi.*

A

pnli alicuius partes,de quo latius vide Tornebum lib.9. cap.7. & libr.3. cap.3. aduerſar.

Celeritas inimica conſilium *Quam celeritatem*] Præceps enim conſilium inauſpicatum eſſe ſolere,& vulgato ſermone dicitur, & eleganter admonuit Sophocles apud Plutarchum in libello de garrulitate:

> Οὐ γὰρ πιβουλῆς ταυτὸ καὶ δρόμου τέλος.

Vide Eraſmum in prouerbio: In nocte conſilium.

Tendere in re militari quid? *Tendentium ordine*] Tendere in re militari,tentoria figere,ſeu papiliones erigere ſignificat, Virgil.lib.1.

> *Hic Dolopum manus,hic ſæuus tendebat Achilles.*

Sedentem Romanum debellaturum] Alludit ad prouerbium:Romanus ſedendo vincit, quod competit in eos, qui tranquilli atque otioſi, tamen quæ volunt, efficiunt, aut qui non viribus, ſed arte rem gerunt. Eraſmus ex hiſtoria Fabij Cunctatoris natum arbitratur,qui Hannibalem iuueniliter exultantem ſua patientia fregit.

Romphea. *Romphea*] Romphea framea ſeu teli longioris genus; Flaccus lib. 6. Argonaut.

> *Aequaque* (inquit) *nec ferro breuior,nec Romphea ligno.*

Piſiſtratidæ. *Piſiſtratidas*] Id eſt, Piſiſtratum eiuſque filios, hi etenim ad 34 annos tyrannidem Athenis tenuerant,de qua vide Ariſtot.lib.5.c.3.Politic.Plutarchum in Solone. Iuſtin. lib.2. Ciceronem in epiſt. ad Attic. Clementem tyrannum Piſiſtratum vocat: vt & Probus in vita Miltiadis eum non tyrannum, ſed iuſtum appellatum fuiſſe,ſcriptum reliquit.

Athenienſium maledicentia. *Athenienſes literis verbiſque*] Reſpexiſſe videtur ad locum Demoſthenis qui Athenienſes excitans ad ea,quæ plebiſcitis complexi eſſent, peragenda, adiunxit: ἵνα μὴ μόνον ἐν τοῖς ψηφίσμασι καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς πολεμῆτε Φιλίππῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις, prout annotauit Victorius. Nonnulla quoque ad loci huius illuſtrationem facientia annotat Eraſmus in prouerbio: Canes timidi vehementius latrant, & in prouerbio, Lingua bellare. Vera autem fortitudo, neque maledica, neque minax eſt, quod innuit Homerus libro quinto Illiados.

> Τὸν δ᾽ οὔτι προσέφη κορυθαίολος ἕκτωρ,
> Ἀλλὰ παρήϊξεν λελιημένος.

Traiecturumque incendium] Hoc ſimile de periculo ardentis vicinæ domus frequens fuiſſe,& apud Latinos & Græcos ſcriptores, docet Victorius lib. 16 variarum lectionum,cap.13.

IN LIBRVM XXXIII. DECADIS QVARTÆ; QVI ALIAS EST Lib. II. Obſeruationes.

Decoquere quid. P*Ars quarta decocta erat*] Decocta,id eſt, diminuta. Decoquere enim paulatim diminuere ſignificat, & coquendo abſumere, vt annotat Budæus in priorib.ad Pandect.

Intertrimentum. *Intertrimentum ſupplenerunt*] Intertrimentum pro euanita argenti parte accepit,quæ in ex coctione deperit,Budæus vbi ſupra.

Aliphira. *Aliphiram contendentibus*] Aliphira vrbs fuit Arcadiæ, quæ vt Polyb.tradit, in ſummitate collis arcem,& æneam Mineruæ ſtatuã,longe à cæteris ſpecie ac magnitudine differentem habuit,quæ à quo,aut cuius ſumptibus, quoq; tempore erecta fuerit etiam apud eius loci incolas in dubio fuit. Hinc Minerua Alipheræa vocata eſt, vt Stephanus & Polybius tradunt.

Trabea-

Trabeatus ad hostem] Trabeati à trabeatis veſtibus dicuntur, quæ tanquam quaſdam diſcolores habent pannorum trabes. Cæterum trabearum tria ſunt genera, vt ſcribit Suetonius, vnum quod diis ſacratur, & eſt totum purpureũ. Alterum quod eſt regum, quod etiam purpureum eſt, ſed albo infectum: tertium eſt augurale, purpura & cocta mixtis infectum, Bayfius lib. 1. de re veſtiaria cap. 10. *Trabeati.*

Purgato loco] Quis purgandi ritus fuerit, explicat Cælius lib. 11. cap. 22. quem vide. *Purificatio nis ritus.*

Iunonis quam vocant Acream] Iunonis Acreæ meminit in 9. Strabo. Pauſanias in 2. Euripides quoque in fabula Medeam induceit, filios cæſos ad ædem Iunonis Acreæ deferre. Meminit eius itidem Tertullianus in libro ad vxorem. *Iuno Acrea.*

Satis exemplorum] Feliciter is ſapit, qui alieno periculo ſapit, inquit Plautus in Mercatore. In eandem ſententiam Tibullus Elegiarum lib. 3.

Felix quicunque dolore
Alterius diſces poſſe cauere tuo.

Et eiuſdem ſententiæ eſt illud Græcum:

ἐξ ἀι τηγλετοῖ τινῶμιν κακὸν ἄλλοι ἴχοντα.

Nec ſæpe nec diu eadem] Reſpexit ad ſimulachrum Occaſionis, quam antiquitas ſic fingebat: Volubili rotis pennatis inſiſtentem pedibus, vertigine quam citatiſſima ſemel in orbem circumagentem, priore capitis parte capillis hirſutam, poſteriore glabram, vt illa facile prehendi queat, hac nequaquã, vnde dictum eſt occaſionem accipere. Ad quod erudite & eleganter alluſit is, qui verſiculum hunc conſcripſit: *Occaſio non temere dimittenda.*

Fronte capillata eſt, poſt hæc Occaſio calua.

Triumuiri carceris lautumiarum rationem] Latomiæ proprie loca ſunt, in quibus lapides ad aliquod opus excinduntur, vt conſtat ex Plauto in captiuis. Quia vero in iis locis, poſtquam vis magna lapidum exciſa fuerat, carceres conſtituebantur, ideo interdum pro carceribus accipitur. Earum quoque mentionem facit Liuius lib. 37. & 41. Seneca declamationum lib. 9. & controuerſiarum lib. Tales etiam fuere Latomiæ Syracuſanæ toto orbe celebres, quas Cicero deſcribit actione in Verrem 7. *Latomiæ.*

Porcius Cato] Cognomen hoc indicat, ſatis obſcuris parentibus, vt qui porcos paſceret, natum eſſe virum clariſſimum, de cuius genere & familia Gellius quoque lib. 13. c. 18. *Porcius vnde.*

Vrbibus parcere quantum poſſent] Tranſſumpta hæc ſententia videtur à Polybio, qui lib. Epit. 17 inquit: Etenim ea dſperdere, quorum gratia bellum inſtituitur, & bellum ipſum relinquere, eſſe validiſſimæ inſaniæ opus. *Vrbibus parcendum.*

Cæco etiam appare] Hunc locum ex libro 16. hiſtoriarum Polybii deceptum, Victorius libro 11. cap. 3. variar. lect. oſtendit. Simulque annotat. Polybium non vitio dare Philippo, quod illo tempore luſerit, vt hic facit Liuius, ſed potius laudi, quod quamuis malis oppreſſus, proprium animi bonorum oblitus non ſit, inſulſamque vocem contumacis hominis ioco riuſque confutarit.

Nicephorium] Venerem νικοφόρον habuiſſe templum apud Argos, idque ab Hypermeſtra iudicio liberata; conditum, quod intenderat Danaus, quia ex præſcripto Lynceum non peremiſſet, ex Pauſania annotauit Cælius lib. 11. cap. 13. lect. antiq. *Venus Nicephorea.*

Compedes eas Græciæ appellare] Diſſentit aliquantulum à Liuio, Strabo Geographię lib. 8. 9. cum duas ex his tantum πέδας ipſum vocare conſueuiſſe affirmat. Chalcidem Eubœæ, ac Corinthum, cuius contumelioſi etiam dicti rationem affert, oſtendens reſpexiſſe illum ad earum opportunitatem, quod inde *Compedes Græciæ.*

Inde in Græciam commode incurri poſſet è Macedonia, vide Petrum Victorium lib 12.c.19. Var.lect.

Fiducia quid?

Velut fiduciarum dare] Fiduciam, inquit Bœthius in Topica Ciceronis, accipit, cuicunque aliqua res mancipatur, vt eam mancipanti remancipet, veluti ſi quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipet, vt ei cũ tempus, quod ſuſpectum eſt, prætetierit, reddat. Hæc mancipatio fiduciaria nominatur, idcirco quod reſtituendi fides interponitur.

Tabulæ nouæ.

Vnam de tabulis nouis] Tabulæ nouæ dicuntur, cum pecuniæ creditæ obæratis condonantur, & nouæ mox conficiuntur tabulæ, quibus nomina continentur noua. Apud Athenienſes, ſtatuente Solone, σεισάχθεια dicta quam ad Ægyptiorum imitationem Diodorus inſtitutam ſcribit, apud quos inſtitutum erat vt eorum corpora, qui ciuitatibus bellico vſu addicti forent, à creditorũ violentia tuti eſſent, nec ob vſuras corpora ciuium necterentur. De quo plura Cæl.l.12, c.20 lect antiq.

IN LIBRVM XXXIII. HISTORIARVM LIVII, QVI AB ALIIS DECADIS IV. Lib. III. dicitur, Annotationes.

Cercuri Lembi.

CErcuriſque ac Lembis] Cercuros inter actuaria nauigia recenſet Bayfius de re nauali, ſicut & Lembos, auctoritate Liuii Decadis 4.l.4. Virgilius autem 1. Georgicor. Lembos ponit inter fluuialia, his verſibus.

Non aliter quam qui aduerſo vix flumine Lembum
Remigiis ſubigit, ſi brachia forte remiſit,
Atque illum in præceps prono rapit alueus amnẽ.

Libera.

Cereri Liberoque & Liberæ] Arnob. l 5. de Cerere à Ioue deluſa in Tauri forma: Parit, inquit, menſem poſt 7. luculenti filiam corporis, quam ætas mortalium conſequens modo Liberam, modo Proſerpinam nuncupauit, vide Ciceronem in 6 in Verrem actione, vbi ſcribit, raptam eſſe Liberam, quam eandem Proſerpinam vocant, ex Ennenſium nemore, qui locus quod eſt in media inſula ſitus, vmbilicus Siciliæ nominatur

Argentum in Zonis] In Zona viri nummos deferre ſolebant. Hinc Gracchus in oratione, quam ad populum habuit. Itaque Quirites, cum Roma profectus zonas quas plenas argenti extuli, eas ex prouincia inanes retuli. De hoc latius Bayfius de re veſtiaria, c.16. Cæl. lib. 22. c. 19.

Acrocorinthus.

In Acrocorintho] Acrocorinthus arx fuit in vrbe Corintho excelſo monti applicata, vt ſcribit Plin. tanta altitudine, vt in vtrunque mare Ionium & Ægæum vmbra iaculetur. Plutarchus in Arato Acrocorinthum montem excelſum in media aſſurgere Græcia refert, quem Stephan. ἱππαπλῶ, Volaterranus ἰσόπεδον nominat. Papinius l.7. Thebaidos:

Iam pronis gradiuus equis Ephyrea premebat
Littora, qua ſummas caput Acrocorinthus in auras
Tollit & alterna geminum mare protegit vmbra.

Iſthmia.

Iſthmiorum ſtatum ludicrum] Quatuor agones ſeu ludos Græcia celebrare eſt ſolita, Olympia, Nemea, Iſthmia, Pythia. Quorum tres priores in Peloponneſo, Pythia apud Delphos peragebantur, Olympia quidem & Nemea in honorem Iouis, Iſthmia Neptuni, Pythia Apollinis. Inter hos Iſthmii à Theſeo in honorem Neptuni inſtituti ſunt. Deinde Melicertæ (quem Palæmonem Deum vocauere ab Sipylo Æoli filio conſecrati, hiſtoriam omnem diligenter in Atticis ſcribit Pauſanias, & in Mythologiis ſuis Higynus, Ouid. libro 6. Faſt. Cur autem quinto anno celebrati fuerint, Solinus cap.12. pluribus

ex-

explanat, videlicet propter quinque partes, in quas diſtributa erat, Peloponneſus, quarum etiam Thucydides lib. 1. meminit, & eius Scholiaſtes late proſequitur. De Iſthimiis Alex. ab Alex. lib. 5. c. 8. Blondus lib. 2. Cælius lib. 13. c. 17. Lactantius lib. 6. c. 20.

Flaminius Græciæ ſaluator ita pronuntiat] Vide copioſiſſime Plutarchum in Flaminio. Valer Max. lib. 4. c. 8. Hic autem, quod Flaminius Græcos liberos pronuntiarit Græciæ ſaluator & defenſor eſt dictus, teſte Plutarcho. Valerius autem Maximus lib. 7. c. 2. mercatorem potius, quam victorem Græciæ Flaminium diei putauit.

Lemniſcoſque iacientium] Sic & Plutarchus ſcribit ſacrificanti Syllæ oblatum, κλάδον, laureæ coronæ ſpeciem, λημνίσκων δύο κατηρτημένων, id eſt, lemniſcis duobus propendentibus. Interpres vero pro lemniſcis corymbos reddere maluit. Quid autem de lemniſco ſtatuendum ſit, docet Feſt. & Cælius lib. 27. cap. 26 lect. antiq. Turneb. lib. aduerſar. 18. cap. 3. Ex Athenæo tradit lemniſcum eſſe Syracuſanum verbum, quo ſtricta anguſtaque tænia ſignificatum, hinc à Cicer. dicitur, palma lemniſcata pro Roſcio, & ab Auſonio ſcriptum eſt:

Et quæ iam dudum tibi palma poetica floret,
Lemniſco ornata eſt, quo mea palma caret.

Pylaicum] Quod pylis celebraretur. Pyli enim, teſte Herodoto, mons inuius eſt præruptus atque præceps, præterea excelſus, cuius aditu[s] muro munitus erat, quia vero calidæ aquæ in ipſis faucibus, primoque aditu ſunt Thermopylæ totus locus cognominatus eſt. *Thermopyla.*

Triumuiri Epulones] De his triumuiris Cicero lib. 3. de oratore ita ſcribit. Sed vt pontifices veteres propter Sacrificiorum multitudinem tres viros epulones eſſe voluerunt, cum eſſent ipſi à Numa, vt etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti. At poſterioribus temporibus ſeptemuiros epulones fuiſſe, intelligi poteſt ex Gellii libro 1. cap. 12. Meminit etiam ſeptemuirorum epulonum Plin. lib. 2. epiſt. ad Arrianum, & Lucan. lib. 1. cum canit: *Triumuiri epulones.*

Septemuirque epulis feſtus Titijque ſodales.

Curio maximus] Curiones erant qui curiis præſidebant, à Romulo inſtituti, curiarumque ſuffragiis creati, de quibus lib. 2. in Numa Dionyſius: Aſſumpta itaque Numa omnis diuini cultus Inſtitutione, atque conſcripta, eam in octo diuiſit partes, quod erant etiam ſacrorum ordines, tradidit autem primam ſacrorum inſtitutionem triginta curionibus. His omnibus vnus præſidebat Curio maximus dictus, cuius auctoritate, vt inquit Feſtus, cæteri Curiones regebantur. *Curiones qui.*

Omnibus reſiduis pecuniis] Reſiduas pecunias Liuius vocat eas, quas per peculatum tum primores ciuitatis ad ſuos vſus detinebant. Nam pecuniæ reſiduæ dicuntur, quæ delegatæ in vſum publicum, nec in eum vſum conſumptæ apud aliquem reſederunt. Hinc crimen de reſiduis apud Iureconſultos, adeo peculatui ſimile, vt nonnunquam pro eodem accipiantur. Zaſius in Catalogo legum ad legem Iuliam peculatus. *Reſidua pecunia.*

Præparatis omnibus ante adfugam] Hannibal deſperatis rebus, ad Antiochum quaſi ad ſacram anchoram confugit, à quo tam humaniter exceptus eſt, vt ſtatim publicis pariter & priuatis negotiis adhibitus ſit: Qua de re copioſe leges Plutarchum in Hannibale, Sabellicum lib. 7. cap. 6. Meminit etiam Frontinus lib. 1. cap. 8. Iuuenalis Satyra 6. Iuſtinus lib. 31. à principio. *Hannibalis fuga ad Antiochum.*

A conditoribus Carthaginis] De Carthaginis Africæ conditoribus plurimum variant ſcriptorum ſententiæ. Philiſtus (vt refert Euſebius) ſcribit. Azaro & Carthagine Tyrijs circa annum mundi 3980. hoc eſt, annis fere 470. ante Romam Carthaginem fuiſſe conditam à Xoro & Carchedone. Phœnicibus au- *Carthaginis conditores.*

nis quinquaginta ante Ilii captiuitatem: Romani & Carthaginenſes ipſi tradunt, eam à Didone Tyro profecta fuiſſe conſtructam, annis 72. ante Romam. Virgilius Ouidius & Silius poetæ, eo tempore à Didone conditam, quo *Æneas* capto Ilio, mox in Africam nauigauit. Vide Solinum in Polyhiſt. c. 40.

IN LIBRVM XXXIV. LIVII, QVI AB ALIIS DICITVR DECADIS IV. LIBER IV. De bello Macedonico, Annotationes.

Lex Cincia de donis.

LEgem Cinciam de donis & muneribus] Quæ ſententia legis Cinciæ fuerit Tacitus lib. 13. expreſſius commonſtrat: Patres (inquit) legem Cinciam flagitant, qua cauetur antiquitus, ne quis ob cauſam orandam pecuniam, donumve accipiat, libro autem 15. Oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus leges Iulias, magiſtratuum auaritis, Calpurnia ſcita pepererunt. Quidam eandem eſſe putant eum Titia, de qua Auſonius:

Iuriſconſulto cui nubit adultera coniunx,
Papia lex placuit, Iulia diſplicuit
Quaritis unde hac ſit diſtantia ſemiuir ipſe
Scantiniam metuens, non metuit Titiam.

M Porcius Cato Orator.

Oratorem non ſolum grauem] Et hinc Plinius libro 7. cap. 27. Optimum Oratorem optimum Imperatorem, & optimum quoque ſenatorem. Sabell. autem ex Neotericis l. 7. cap. 3. virum iuſtum & æquitatis ſtudioſiſſimum Catonem vocat.

Argentum factum & ſignatum quid differant.

Auri & argenti facti quo ne plus ſignati] Argentum factum in hiſtoriis ſæpiuſcule lectitamus, id eſſe videtur paratum, non rude, ſed elaboratum cœlatumque. Nam quæ abſoluta parataque ſunt, facta eruditiorib dici ſolent, ſicut apud Martialem.

Tu factam tibi rem ſtatim putaſti.

Diſtinguitur tamen à ſignato, quod ex Liuii hoc loco cognoſcimus, & Seneca, qui de beneficiis primo inquit, Libentius donabo argentum factum quam ſignatum. Vide Cælium lib. 10. cap. 2. lect. antiq.

Purpura quib. conceſſa Romæ.

Prætextati in magiſtratibus] Quid prætexta fuerit ſupra l. 1. ex Bayſio notatum eſt. Cæterum quinque generibus hominum apud Romanos purpuram olim conceſſam fuiſſe legimus. Primo ipſis magiſtratibus, deinde pueris, tum ſenatoribus, quarto Sacerdotibus in ſacrificiis peragendis, poſtremo triumphantibus, teſte Plinio, quin etiam viri clariſſimi, rebuſque geſtis inſignes ac nobilitate, cum purpuratis veſtibus ad ſepulturam deferebantur, & ex etiam veſtes non eorum corporibus cremabantur, vt ex hoc Liuii loco apparet, & ad hanc conſuetudinem reſpexiſſe Virgilius in 6. Æneid. videtur, cum de Miſeno mortuo ſic ait:

Purpureaſque ſuper veſtes, velamina nota
Coniiciunt.

Reprehendere.

Manu ipſe reprehenderit] Li eſt, retraxerit, Cæl. lib. 25. c. 24. lect. antiq.

Soliferrea.

Emiſit ſoliferreum] Soliferrearum & Phalaricarum Gellius lib. 10. cap. 25. facit mentionem, Annotator eiuſdem ſoliferreas genus teli interpretatur ex ſolido ferro factum.

Sparus.

Sparo percutit] Spari meminit Gellius loco præallegato, interpres in pro ſpara accipit Laurentius Vallenſis in ſuis annotationibus ad Saluſtius de bello Catilinario, Sparus, inquit, eſt genus teli quo vtuntur ruſtici ad putandas arbores, & eſt oblongum & in extremo incuruum, in modum pedis. Sunt qui

qui lanceam ſine ferro putent, aut lanceas, alij ſudes, id eſt, hoſtilia non fer-
rara, Virgilius Æneidos 10.

Agreſteſque manus armat ſparus.

Spara auctore Feſto paruiſſimi generis ſunt iacula, à ſpargendo dicta, quod
paſſim pugnando ſpargerentur.

Ad ſe vocari iuſſit] Alij ſcripſiſſe eum ſingulis vno eodemque die tradunt,
vt vrbium munimenta diruerent, bellum minitantem, niſi confeſtim obtem-
perarent. Et ſic vnamquamq; vrbium cum ſibi ſoli hoc crederet imperatum,
omnium vrbium munitiones, quæ intra Betin fuerunt, vno (vt apud Polybi-
um legimus) die ſolo æquatas. Vide Frontinum lib. 1. cap. 1. Volaterranum l.
14. cap. 2. vrban. comment.

Vineis & pluteis] Pluteum turriculæ inſtar in ariete fuiſſe ex Matroculis He- *Pluteus.*
getoris Byzantii tradit Torneb lib 21. aduerſ. cap. 32.

Caſtellanis agreſtibus] Helotas intelligi recte exiſtimat Cæl. lib. 25. cap. 19. Id
enim ſequentia in Liuio teſtantur. Helotæ vero dicebantur Lacedæmonio-
rum ſerui, ducto nomine, vt ſcribit Thucydidis interpres, à Laconiæ ciuitate,
quam Helos vocant. Cæterum de Helotis lege quæ ſcripſerunt Ariſtoteles
politic. lib. 2. cap. 8. Plato Dialogo 6. de legibus Plutarchus in Lycurgo & De-
metrio Strab. lib. 6. Athenæus lib. 6. cap. 7. Suidas & Iacobus Conſtantinus
Famenſis Collectaneorum cap. 77.

Nunc Tyrannum vocari video] Omnes (inquit Prob. in vita Miltiadis) & ha- *Tyrannus.*
bentur & dicuntur Tyranni, qui poteſtate ſunt perpetua in ea ciuitate, quæ
libertate eſt vſa. Cui Ariſtoteles conſentire videtur, qui politicorum libro 3.
cap. 3. in hanc de tyrannide loquitur ſententiam. Nos Tyrannidem eſſe dici-
mus dominatum vnius, qui ciuili præſit ſocietati. Illud tamen addit, infra c.
10. Tyrannos inuitis imperare & lib. 4. c. 10. tyrannidem illam eſſe affirmat,
quæ vi imperat, legi nulli non ſubeſt, & non eorum quibus præeſt, ſed propriã
præ oculis ac ſibi propoſitam habet vtilitatem. Plato quoque Tyrannum prin-
cipem eum eſſe cenſuit, qui in adminiſtranda Repub. ſuæ non ciuium vtilita-
tis rationem habeat. Polyb. lib. 5. tyrannum à rege diſcriminans, quippe (in-
quit) Tyranni opus eſt malefaciendo ſuis cum terrore inuitis imperare, in
mutuo ſemper odio cum ſubditis verſantis: Regis vero contra, benefaciendo
vniuerſis cum liberalitate atq; clementia ſponte ſubiectos gubernare, in mu-
tua ſemper beneuolentia ac charitate cum ciuibus viuentis, Apud antiquio-
res reges tyranni ſunt nuncupati, quamobrem Virgil.

Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni

Et Ouid. Metamorph. 11. Laomedontem Phrygiæ Tyrannum vocat, nomi-
ne priſcis non inuiſo, & vt quidam exiſtimant, à Syris Chaldæiſque orto. De
quo vide Cælium libro 22. cap. 12. & Scholiaſtem Sophoclis in Oedipo Ty-
ranno.

Quam pro patria ſermone] Vide Eraſmum in prouerbio Laconiſmus. *Laconica*
Sic ad ſecreta tegenda] De ſecretis tegendis vide multa præclare notata per *breuitas.*
Cælium lib. 13. cap. 5. lect. antiq.

Fuerant ſine muro Sparta] Idque lege Lycurgi, qui præclare dixit οὐκ εἶναι ἀ- *Sparta ſine*
τείχιστον πόλιν ἥτις ἀνδράσι κ̀ οὐ πλίνθοις ἐστεφάνωται, nequaquam ſine mœnib. *muris.*
ciuitatem dici, quæ viris, non lateribus præcincta ſit. & Ageſilaus ciues oſten-
dens armatos: Hæc ſunt, inquit, Spartæ mœnia, in quam ſententiam plura
annotauit Cælius lib. 16. cap. 12.

Ludicrum Nemeorum] Ludi Nemei à Nemea ſylua in Archemori hono- *Nemea.*
rem inſtituti, tametſi à Molorcho qui Herculem ſuſcepit hoſpitio, cuius fi-
lius à leone interemptus fuerat, eo enecato, primum inſtitutos dicunt, in qui-
bus malorum imagines ſicuti in funebri pompa, longo ordine repræſentare,

NN 2 atque

atque equorum curſu, ſimul diſco, ceſtu, & Palæſtra dimicare, victoreſque ſ[illegible] pro certare ſolebant.

Orcheſtra. *Loca ſenatoria*] Spectabant autem Senatores & Orcheſtra, qui locus etiam exterarum nationum legatis honoratioribus ſpectandi gratia dabatur, vt auctor eſt Tacitus. Dicta autem eſt Orcheſtra ἀπὸ τοῦ ὀρχέομαι, hoc eſt, à ſaltando, quod in eo geſticulatores, hiſtrionibus in ſcenam abditis, populum ſaltando detinerent.

Oſcenſe aurum. *Oſcenſis quingentis*] Oſcenſe aurum, ab Oſca ciuitate Hiſpaniæ, quam nonnulli quam vel Oſcos Italiæ populos, vel ipſam Italiam, feraciorem eſſe conſtat, dictum eſſe videtur. Eius ciuitatis meminit Plutarch. in vita Sertorii: amplam eam eſſe vrbem aſſerens, & poſt eum Ptolomæus lib. 2. cap. 6.

Polybius ſcribit] Hunc locum Priſcian. de figuris & nominibus numerorum citat, vt oſtendat talentum ſex millia denariorum habere. Nam cum quingeni denarii pro mille ducentis captiuis dare colligantur, ſexcenta millia denariorum, centum ea oſtendit fuiſſe talenta Liu. Cæterum Elias Vinetus idem annotat, hic legi eſt, pro ſit, quingenos, & pro quingentos, & ea ratione pro ex ratione.

Tetradrachma. *Tetradrachmam*] Ita legendum eſſe, & non tetrachiam annotauit Budæus libro ſecundo de aſſe, ex Cicerone & Polluce, lib. 9. de vocabulis rerum ad Commodum Cæſarem, qui auctor ditrachmum & tetratrachmum olim numiſmata fuiſſe tradit, eumque nummum ab Athenienſibus bouem appellatum eſſe, ab eius pecudis nota, indeque facta ab Homero arma Hecatombæa & Enneabœa: Cæterum quod hic Liuius ait tetradrachmam trium denariorum eſſe, id quoque emendandum cenſet Budæus, ac pro trium legendum eſſe quatuor, quod denarij & drachmæ promiſcuam appellationem habeat, fretus auctoritate Plutarchi & Plinij, aliorumque ſcribentium concordia. Porro vero tetradrachmum pro tetradrachma ſcribi admonet Elias Vinetus loco præallegato. Nam neutrius generis nomen eſt, τετράδραχμον, quod quatuor drachmas ſignificat.

Demetrius. *Demetrius regis Philippi filius*] Hunc obſidem ſuſceptum Romam miſit, qui quidem facto, ipſum commodiſſime vſum tempore & impendentibus occurriſſe periculis liquet. Vide Valter. lib. 38. cap. 8.

Fortuna primigenia. *Fortuna primigenia*] Meminit huius eiuſdem & infra Liuius lib. 43. Plutarchus. Primigeniam ait, Fortunam Romani coluerunt, & cauſam hanc affert an (inquit) Seruio ex ſerua nato Romæ ſumma cum laude & ſplendore imperare contigit, vt plerique ex Romanis exiſtimant. An illud magis quod fortuna vrbi & imperium & originem præſtitit, an altior quædam (inquit) ratio & magis à natura ex media deprompta philoſophia.

Cauea. *Immiſceri in cauea*] De eodem inſtituto Pædianus in Cornellianum, atque ipſe etiam Cic. in oratione. Vt autem tum Senatores ab equitibus & plebe ſic poſtea equites à plebe ſecreti ſunt. Spectabant enim ſenatores in cauea qui locus ad theatri radices ſcenæ proximus erat, inde proximi quatuordecim theatri gradus, vt commodiores, ſic honeſtiores habebantur, in iis autem in cæteris plebs cum equitibus ſpectare ſolita erat. Poſt autem lata lex vt in iis equites vtique conſiderent confuſe tamen, Tacito auctore, cum plebe. Hanc autem legem tulit L. Roſcius Otho Tribunus plebis, vt eſt apud Dionem, alienauit autem à ſe plebem, equites ſibi adiunxit, hac lege Roſcia, quo factum eſt, vt eum quinquennio poſt Cicerone conſule dum ludi [illegible]rentur, in theatrum veniret, à plebe maximo ſtrepitu, ab equitibus ingenti plauſu exceptus ſit.

Fœderum tria genera. *Tria fœderum genera*] De hiſce ſuperius annotata vide.

Byrſam ſedem ſuam] Dido cum fratrem ſuum Pygmaglionem, qui maritum eius

eius Sichæum interfecerat, fugeret, collecta ingenti multitudine de Tyro, quę pars eſt Phœniciæ regionis claſſe in Africam venit, vnde cum ab Hierba regepelleretur, callide petiit, vt ei venderet tantum terræ, quãtum poſſet corium bouis tenere. Quod cum ille promiſiſſet, corium in tenuiſſimas corrigias ſectum tetendit, occupauitque ſtadia 23. quæ tria milliaria conficiunt. Atque ita vrbem condidit, quæ primo Byrſa appellata eſt, à corio bouis. Nam byrſa ſignificat corium bouis. Poſtea autem Tyros dicta eſt, poſtremo Carthago vocata eſt, à Cartha oppido, vnde fuit Dido. Huius hiſtoriæ meminit Virgil. lib. 1. Æneid. vbi vide eum & Seruium in annotat. *Carthaginis origo & nomen vnde.* *Byrſa Carthago.*

In re præſenti] In rem præſentem olim tum veniebant, cum locum oculo ac digito deſignare volebant, vt hodie cum aut iudex pronuntiat, aut inter litigantes conuenit, agrum quem controuerſum facere volumus, aut reo deſignari, aut teſtibus per inquiſitorem demonſtrari certis finibus circumſcriptum: Vide Budæum in prioribus ad Pandectas. *In rem præſentem venire.*

IN LIBRVM XXXV. QVI AB ALIIS DECADIS IV. LIB. V. DIcitur, Annotationes.

Nomina tranſcriberent] Tranſcribere, inquit Budęus in libris cenſualibus dici debet, cum res cenſualis ab vno nomine in aliud transfertur, quod vulgo ſuper alium onerare dicunt. *Tranſcribere nomina.*

Feralia] Feralia dicta, cum ferebant epulas ad ſepulcra, Var. *Feralia*

Profiterentur] Id eſt, faterentur. Eſt enim profiteri inter cætera quoque fateri, vt profiteor me Grammaticum & philoſophum, dicimus. Alias vero profiteri eſt iubere nomen ſuum inſcribi. Nam mos erat, vt qui magiſtratum peterent, omnes ante profiterentur, id eſt, iuberent nomen ſuum inſcribi, vt in comitiis magiſtratum petere poſſent, qua in ſignificatione vſus eſt Cicero pro Plancio. *profiteri.*

Aſſiduus in oculis hominum fuerat] Rara admirationi ſunt. Hinc Lucretius lib. 2 præclare ſcripſit: *Rara admirationi ſunt.*

Nil adeo magnum, neque tam mirabile quicquam,
Quod non paulatim minuant mirarier omnes.

Vnde & vulgo dicitur:

Contemptum frequentia parit.

Quos Tarentinos vocant] Qui Tarentini equites fuerint, accurate docet Ælianus non longe à principio libri de inſtruendis aciebus, oſtendens duo genera Tarentinorum eſſe, quorum alii longius iaculentur, & ob eam rem equites iaculatores dicũtur, alii vero cum ſemel aut bis iaculum miſerint, quo leuiore vtuntur, manus de cætero cum aduerſario conſerant. Plura de his annotauit Victorius lib. 9. var. lect. c. 3. *Tarentini equites qui.*

Conſilia callida & audacia] Alii legunt calida, per vnicum l. & ſententia quidem Eraſmi rectius, licet vtraque lectio retineri poſſit, vt hoc ad feſtinatũ conſilium, illud ad nimis aſtutum referatur. Siquidem vtraque parum feliciter euenire ſolent, vel quæ nimium calent, i. quæ præcipitantius inſtituuntur vel quæ nimium audacibus aguntur dolis. Porro qui calidum legunt, Græcam figuram agnoſcunt, quoniam θερμὸν Ariſtophanis interpres in Pluto exponit παράδοξον, τολμηρὸν, ἐυκίνητον Eraſmus in prouerbio, Ne nimium calidum hoc ſit modo. *Callida conſilia.*

Laniſtis Aetolis] Laniſtæ gladiatorum magiſtri atque inſtitutores dicebantur vt annotat Budæus in prioribus. *Laniſta.*

Chalcioecus. *Chalcioecon*] Ita legendum eſſe admonuit Cæl. lect. antiq. libro 19. capite 2. Chalcioecus autem, vt Suidas ſcribit: Minerua à Spartanis appellata eſt, quod οἶκον χαλκοῦν, hoc eſt, ædem æream haberet, vel quod Chalcidenſes exules ex Eubœa eam conſtruxerant, meminit eius in primo Thucydides. Ælianus in varia hiſtoria. Æmilius Probus in vita Pauſaniæ.

Amarynthis Diana. *Amarynthidis Diana*] Dicta eſt Diana Amarynthis ab Amaryntho vico apud Eretriam, vt Strabo libro nono teſtatur. Stephanus vero Amarynthum Eubœę inſulam prodit à venatore Amaryntho nuncupatam. Hinc Amarynthia feſta, quæ in Eubœa celebrari ſolita, ex Græcorum lectione animaduertit Cælius lib. 21 cap 14.

Cataphracti. *Loricatos quos cataphractos vocant*] Cælius l. 21 cap. 31. Cataphractos intelligi vult, qui non ſolum ſua corpora, ſed etiam equos lorica vndiq; muniunt. Hos ſcribit Vegetius eſſe quidem à vulneribus tutos, ſed propter armorum impedimenta & pondus capi ſumma facilitate.

Eſt autem res ſimillima] Narratio illius generis quod ab Ariſtotele λόγος vocatur vt annotat Victorius lib. 17. c. 10.

Aſyla. *Aſyla Græci*] Aſyla ſic dicta quod ex iis nullus poſſet extrahi. De hiſce ſuperius dictum eſt, ad quæ te remitto lector.

IN LIBRVM XXXVI. QVI AB ALIIS DECADIS IV. LIBER VI. dicitur, Annotationes.

Præſidium. PRæſidium aliquod] Præſidium eſt, quod pro ſalute & vtilitate alicuius auxilii gratia proponitur. Sed & electa militum multitudo ad cuſtodiam alicuius vrbis vel arcis, vel, caſtelli, vel alterius cuiuſpiam loci muniti poſita dicta à præſidendo.

Edicendi ſenatus formula. *Coſ. edixit*] Formula edicendi Senatum quaſi ſolennibus verbis concepta. Ab initio autem ſtatim poſt annuos magiſtratus inſtitutos Senatores citabantur hoc modo, qui patres, quique conſcripti eſſent. Bello vero Punico ita edixerunt, vt Liuius ſupra lib 23 teſtatur. Quoties ſenatum vocaſſent, vt ſenatores quibuſque in ſenatu ſententiam dicere liceret, ad portam Capenam conuenirent. Qui autem hi fuerint quibus ſententiam dicere licuerit, Gellius libro 3. explicat. quem ſequitur Maioragius cap. 8. de ſenatu Rom. & Zamoſcius lib. 1.

Fremere Philippum] Illuſtris deſcriptio indignationis, ſtomachique generoſi animi quam cum Demoſthenica confert Victorius lib. 20. c. 1.

Amore captus virginis] Quæ de amore Antiochi hic receſentur, eadem ferque à Polybio deſcripta fuere, cuius locus indicatur ex Athenæo à Victorio libro 24. cap. 11. var. lect. vbi pro adlegando, legit ablegando. Cæterum hic luxuriæ & voluptatis fructus notandus eſt, qui tam aperte exprimitur, vt veriſſime Platonem dixiſſe intelliges, qui voluptatem omnium malorum eſcam appellauit, quod ea videlicet homines non aliter capiantur quam hamo piſces, quod Hannibalis quoque exemplo ſupra comprobatum eſt. Sed copioſius hunc luxum Antiochi deſcribit Iuſtinus lib. 38. Val. Max. lib. 9. cap. 1. Florus l. 2. c. 8. Alex ab Alex. l. 2. c. 29.

Numerus Spartanorũ qui ad Thermopylas occubuerunt. *Morte magis quam pugna*] Nam qui cum Leonida Thermopylas occuparunt, omnes ibi cæſi ad vnum: Iuſtin. lib. 2. ſexcentos tantum Spartanos fuiſſe ſcribit, cui Oroſius conſentit. Iſocrates autem in Panegyrico mille fuiſſe ſcribit, ex confœderatis vero non multos. Plutarch. in Paralellis Leonidam à Lacedæmoniis contra Xerxem cum quingentis militib. miſſum dicit, quam grat um Græci habuerint Leonidæ factum, quæque laus illi & memoria facinoris di-

ta ſit, M. Catonis verbis ex Orig. libris eſt manifeſtum, apud Gel. lib. 3. c. 7. Huius quoque præclari facinoris à Leonida cõfecti l. 1. Tuſcul. quæſt. magno cum decore meminit Cic. citatis duobus verſibus Simonidis, ab eoque Latine redditis.

Dic hoſpes Sparta, nos te hic vidiſſe iacentes,
Dum ſanctis patriæ legibus obſequimur.

Leuiſsima genera hominum] Hinc illud in Aureliano Flauij Vopiſci, rarum eſt vt fidem ſeruent Syri, imo difficile, alia vero ad hoc pertinentia notat Cælius lib. 18. c. 54. lect. antiq. *Syri leuiſsimi.*

Sariſſophori] Sariſſas vocant Macedones prælongas haſtas, vnde Sariſſophori nuncupantur Cælius lib. 21. c. 18. *Sariſſophori.*

Minerua Itonea] Mineruæ Itoneæ meminit Callimachus in Cereris hymno, Apollon. in primo Argonaut. Suidas & Pauſanias in Attica, vbi de Pyrrhi regis victoria contra Antigonum ait, Armenidas vero in Thebaicis ſcripſit Itonon Amphictyonis filium in Theſſalia natum fuiſſe, à quo ſit ἴτων ciuitas & ἰτωνὶς, ἀθηνᾶ, id eſt, Itonis Minerua. *Minerua Itonea.*

Sita eſt Heraclea] Heraclea ſcilicet Macedoniæ: quæ Heraclea Trachina dicta eſt, vt refert Plinius. Quare & apud Strabonem quotieſcunque Heracleæ fit mentio. Heraclea Trachina nominatur, à locorum, vt credibile eſt, aſperitate, ſubterranearumque aquarum fiſtulis. Stephanus hanc ab Hercule conditam & nominatam aſſerere videtur ſed Strabo à Lacedæmoniis lib. 9. fuerunt & aliæ ciuitates hoc nomine, vt Heraclea Phthiotidis, Thraciæ, Cariæ, Ponti, Themiſonij, de quibus Geographi conſulendi. *Heraclea.*

Lamia poſita] Iuxta Sperchium fluuium, dicta ſic à Lamio Herculis filio, vel (vt alii volunt) à Lamia muliere, quæ tum quidem in Troichiniis rerum potiebatur: Ab hac Lamia bellum illud ingens, quod Athenienſes cum Antipatro & Macedonibus, Laoſthene duce geſſerunt, Lamiacum eſt appellatum, in quo totius fere Græciæ, maxime vero Athenienſum, vires grauiter fuere labefactatæ. *Lamia.*

Herculique ſacrificium fecit] De Hercule ſi plura ſcire voles, Poe. adi, inprimis Senecam, qui eius argumenti tragœdiam ſcripſit, atq; Nicandri Oetiaca. Illud etiam conſiderandum, auctores ita inter ſe coniunxiſſe Othryn, Oetam Calledromum Coracem, vt Gerbellio in ſua Græcia annotante, ſolum nominibus differant, reipſa vnus mons eſſe videantur. *Oetam m.*

Ieiunium inſtituendum] Vide notata de ieiunio per Cælium lib. 27 cap. 20. lectionum antiquarum.

Sed & ante hæc tempora ieiunia in vſu fuiſſe inde apparet. quod Ouid. in faſtis dicit: Numam Pompilium, quando orationem fecit pro frugibus, vſu Venereorum carniumque eſu abſtinuiſſe: idque & alii imperatores ſunt imitati, Helius Spartianus de Iuliano Imperatore. Sæpe autem nulla exiſtente religione, oleribus, leguminibuſque contenti ſine carnibus cœnarunt: Ex quibus origo ieiunii in Eccleſiam à pontificibus Romanis introducti facile colligitur. Vide etiam de hoc Blondum lib 10. Romæ triumph. *Ieiunium etiam ab Ethnicis celebrari ſolitum.*

Luſtrata claſſe] Vt certis ſacrificiis exercitus luſtrari ſolebat, de quib. in prioribus libris dixi, ſic morem luſtrãdi claſſem fuiſſe legimus. Nã in littore maris altaria poſita marinis vndis alluebantur, omniſque circumſtabat multitudo, linguis fauens, dum ſacerdotes in mari ſtantes ſacrum faciebant, terque per claſſem ſcaphis circumuecti ſacra piamina ferebant, ducibus & nauarchis vna annauigantibus, ipſaque piamina attollentibus, vt ab exercitu, totaque claſſe infelicia cuncta auerterentur ac depellerentur. *Luſtrat e claſſis.*

Dolonibus erectis] Dolon minus eſt velum in naui: Budæus ex Polluce & Suida. *Dolo..*

præturam geſſiſſe, & in ea conſequenda, à Circei patris ſcriba adiutum fuiſſe. Cæterum vtrum Scipionis filius exploratus, hoſtiumq; inſidiis vel in prælio captus ſit, incertum eſſe, ſcribunt Oroſius & Eutropius. Huius autem Scipionis meminere præterea Val. Max. lib.3.cap.5. Alex ab Alex lib 3.c.22. Plutarchus in Africano. Plinius lib.35.cap.4. Sabell.lib.7. Ennead. 5. Volaterran. lib.19.cap.3 vrban.comment.

Legatos qui filium] Inſigne moderationis animi exemplum eſt Antiochus, qui Scipioni captum remiſit filium, à quo tum maxime finibus imperij pellebatur, & laceſſitus, maieſtatem Scipionis Africani excellentiſſimi viri venerari, quam dolorem ſuum vlciſci maluit. Cuius rei quoque glorioſæ meminit Plinius de viris illuſtrib. cap.29.

Referre aliam gratiam nunc non poſſe] Sapiens enim, vt ad Lucillium Seneca ſcribit, omnia ſecum examinabit, quantum acceperit, à quo, quando, vbi, quemadmodum. Cuius rei ſpeculum hoc loco eſt Africanus, qui cum intelligeret, quam magnum beneficium eſſet, accipere filium captum ab hoſte, qui pro ſuo iure ſæuire potuiſſet in victum, vt in ſumma corporis debilitate aſpectu filij recrearetur, non facile aliquid præclarius vel excellentius Antiocho pro reddenda gratia dare potuit, quam quod dedit, cum ſuaderet, vt cum Romanis rerum dominis amicitiam contraheret, quos aliâs perpetuos hoſtes & inimicos habiturus eſſet.

Sipylum] Aſiæ montem, non procul ab amne Mæandro, de quo Strabo lib. 1. & lib.12. *Sipylus.*

Phalangitæ] Phalangem Macedonicam, quam Latine cuneum Liuius vocat prædenſi ordinis; excogitaſſe omnium princeps dicitur Philippus Alexandri Magni pater, ducto ab heroibus exemplo, quos clypeis clypeos innixiſſe cecinit Poeta nobilis. Quo ritu qui armantur, Phalangitæ dicuntur. Cælius libro 21.cap 18. *Phalangitæ.*

Falcata quadrigæ] Deſcriptio falcatarum quadrigarum, qualis & apud Curtium in hiſtoria Darij exſtat. A Lucretio vero falciferi currus vocantur, lib.5. cum inquit: *Falcata quadriga.*

Et byugo prius eſt, quam bis coniungere binos.
Et quam falciferos armatum aſcendere currus.

Iaculorum amenta] Lucius Scipio, cum die ac nocte Antiochi exercitum imbre continuo vexatum, & arcus quoque madentibus neruis inhabiles factos eſſe intellexiſſet, prælium aſtute iniit. Frontinus lib.4.c 5. Cæterum Amentum lorum eſt, quo media religatur haſta, vt longius iaci poſſit, hinc amentatæ haſtæ Ciceroni lib.1.de oratore: & amentare apud Lucanum pro iacere, aut amento munire. Vide Eraſmum in Prouerbio: Amentatæ haſtæ: & infra lib. ſequenti: haſta amentata & velitaris. *Amentum.*

Cis Taurum montem] Qui progredienti ab Hircano mari ad auroram eſt ad dextrum, vſque ad Indicum mare protenditur, de cuius magnitudine leges Strab.lib.11. Melam lib.19. in deſcriptione Lyciæ. Volat.lib 10.cap.1. Geograph. copioſe Plin.lib.5.c.27. & Solin. in deſcriptione Ciliciæ. *Taurus mons.*

XV. Millia talentûm Euboicorum] Quid ſit talentum Euboicum, docet Feſtus his verbis: Euboicum talentum nummo Græco ſeptem millium & quingentorum ciſtophorum eſt, noſtro quatuor millium denariorum, de quo plura Budæus lib.2. de aſſe, vbi annotat dictum Feſti minime conuenire cum ratione Liuiana, quæ talentum ſex millium denariûm facit. *Talentum Euboicum.*

Ciſtophorum 248.] Ita legendum eſſe, & non ciſtophori, vt nec tetracina, ſed tetradrachmum genitiuo caſu, admonuit Budæus loco prædallegato. Erat autem ciſtophorus nummus Aſianorum, ſic appellatus, quod in eo ciſtiferi eſſent ſculpti, qui ſacrorum myſticorum ciſtis incluſorum arcana ferebant, vt in Cybeles myſteriis, Bacchi Orgiis, Cereris initiis. Vide Turneb. lib.3. aduer. cap.5. & lib.eod.cap.21. *Ciſtophorus.*

Nec terra mutata mutauit mores] Mutatione regionis animus non mutatur, ſed in diuerſo cælo eadem mens eſt, proinde recte ab Horatio dicitur:

In culpa eſt animus qui ſe non effugit vſquam. & alibi:

Cœlum non animum mutat, qui trans mare currit.

Cardo. *Intra eum cardinem*] Cardinem à forma vocauit, quaſi limitem imperii Romani à Septentrione ad Meridiem, Budæus in poſterioribus annot.

Congiaria. *Multa congiaria habuerat*] Erat inter vaſa vel menſuras quoque congius, vnde congiarium certæ rationis dicebatur munus. At donatiuum ex dantis erat arbitrio, præſcriptione nulla. Sunt qui militibus conferri modo donatiuum putent, populo congiarium, Cælius lib. 27. cap. 27.

Tenor. *Perpetuo tenore vitæ*] Tenorem rei progreſſum vocant, vnde quæ ſui ſimilia ſibique veluti perpetua quadam ſuccedunt ſerie, horum eundem tenorem eſſe dicimus. Eraſmus in prouerbio: Vno tenore.

L. Æmilio Regillo] Hunc Æmilium Appianus Liuium, Iuſtinus nunc Lucium Neuium, nunc Menenium appellat. Liuius autem & Florus Æmilium quoque Regillum vocant.

Scipio Aſiaticus. *Aſiaticum ſe appellari voluit*] Quemadmodum enim P. Cornelius Scipio, qui dux fatalis contra Hannibalem fuit, Africa ſuperata, & Carthaginenſibus bello deuictis, Africani nomen, ita etiam L. Scipio, deuicto Antiocho, & ſubacta Aſia, Aſiatici adeptus eſt. Vide Plutarchum in Scipione Africano. Valer. Max lib. 3. c. 3. Alex. ab Alex lib. 2. c. 31.

Philippei. *Nummos aureos Philippeos*] Sic dictos, quod Philippus Alexandri Magni pater eos cudi iuſſerit, vt tradit Diodorus, poſteaquam Crenidas inſtaurauit, & Philippus maluit appellari, compertis imbri fodinis, quas ſic demum excoluit, vt talenta inde redirent annua mille & amplius, Cæl. lib. 10. c. 2.

IN LIB. XXXIIX. QVI ALIAS DECADIS IV. LIBER VIII. DICITVR,

Annotationes.

Paucitate parum freti] Hinc Euripides in Heraclidis: μιᾶς γὰρ χειρὸς ἀσθενὴς μάχη, id eſt:

Inualida pugna eſt vnius tantum manus.

Et Homerus Iliados μ.

Ἀλλ' ἐφομαρτεῖτον πλεόνων δέ τοι ἔργον ἄμεινον: id eſt,

Addatu comites, multorum induſtria namque

Plus pollet quam paucorum.

In quam ſententiam plura apud Eraſmum in prouerbio; Multæ manus onus reddunt leuius.

Ambracia. *Ambracia tumulo*] Hæc Pyrrhi regia poſtea ab Auguſti victoria Nicopolis dicta eſt. Ptolomæus tamen duas ciuitates Ambraciã & Nicopolim fecit. Ambraciamque ponit intra ſinum Ambracium & Nicopolim, extra ſinum in Epiro, Vide Strabonem lib. 9. cap. 1. Melam lib. 2. cap. 3. Hanc Lartem nunc dici Oliuarius ait.

Pinnas detergere. *Detergebat pinnas*] Id eſt, auferebat vel confringebat ſummitatas murorum: Pinnæ enim murorum ſunt ſummitates eorum, & detergere per tranſlationem eſt auferre: Ac remos detergere idem eſt, quod remos confringere: Cæſar lib. 1 de bello ciuili.

Tolleno. *Tollenonibus*] Tolleno quid ſit, Glareanus antea expoſuit. Eſt vero κηλώνειον, vt ait Torneb. lib. 6. aduerſ. cap. 18. quod ſurſum deorſum hinc inde tollitur, more oſcilli, & alterius hic & inde ſuſpicit & deſpicit. Vide etiam Petrum Crinitum de honeſta diſciplina lib. 19. cap. 2.

Formula

Formula ſui iuris] Vt formula in iure prætorio & ciuili dicitur, cum certa quadam actione & forma, & verborum certa conceptione aliquid comprehenditur, ita in ciuitatum imperio & fœderibus, iuriſdictioneque & ditione formulam inde traductam poſuit, ſane quam eleganter, cum etiam iſta certa cautione & lege, certoque iure conſtent non minus quam priuata, Tornebus lib.14.aduerſ.cap.11. *Formula.*

Signa anea & tabula picta] Id eſt, ſtatuæ & picturæ: Romani quippe expugnatis oppidis, quicquid ornamentorum inueniſſent, triumphantes maximo apparatu ferebant, atque vrbem nouis ſtatuis, picturis & tabulis ab hoſtibus translatis magnifice ornabant, qua de re copioſe Alex. ab Alex. lib.6. c.6. De tabulis autem à Fuluio Romam translatis Plinius lib.35.cap.7. *Tabula picta.*

Argos Amphilicum] ita legendum eſſe tradit Torneb. loco prꝏallegato.

Vulgata ſimilitudine] Quam crebro vſurpari ſoleret ſimile hoc ab Oratoribus, vt mare ſui natura tranquillum commouetur ventis ac tempeſtatibus, ita Rempublicam ſua ſponte quietam agitari ſtimulis vocibuſque improborum ac turbulentorum ciuium ex Cicerone & Liuio indicauit Petrus Victorius lib.7.cap.1.

Terra proprietas cœlique] ἐ τῶν συνφυτῶν τὰ σπέρματα ἐ τῶν ἀνθρώπων οἱ βίοι ταῖς χώραις συνεξομοιοῦνται, de quo plura Eraſmus in prouerbio: Mores hominum regioni reſpondent.

Ab re nomen habet] Recte id adiicit, nam alias ἄξυλοι ὕλω apud Homerum, peritiores interpretantur polyxylon κτ̃ στηρσιν τ̃ ξυλίσαγω, vt in quam nemo lignatum pertexerit, vt annotat Cælius libro 25. cap.18.& lib, 18 cap.23. *Axylos ſyua.*

Velitarium haſtarum] Velitares haſtæ erant iaculatoriæ, id eſt, quibus eminus iaculabantur, proinde aliis leuiores. De his Ouidius: *Velitares haſta.*

> *Vtque petit primo plenum flauentia arena,*
> *Nondum calfacti velitis haſta ſolum.*

Haſtam velitarem Polybius videtur γρόσφον appellare, vt enim de Velitibus ſic ſcribit Liuius, eos tripedalem parmam habere, & in dextra haſtas, quibus eminus vtuntur, ita Polybio haſta velitaris τὸ τῶν γρόσφων βέλος, longitudine eſt duorum cubitorum, craſſitudine digitali, fero dotrantali ita in tenuitatem & gracilitatem ducto, vt primo ſtatim iactu neceſſario inflectatur. A velitari manipulari haſta differebat amentata, quæ, vt ſuperius dictum eſt, grauior erat & maior, & vt maiore impetu torqueretur, habena vel amento media vinciebatur, cui digitus inſerebatur ad conatum iactus adiuuandum Torneb.lib.14.aduerſ.cap.11. *Amentata haſta.*

Orgiagontis reguli vxor] Chiomara nomine, quæ ex Galatię finibus nata erat, vt auctor eſt Plutarchus, qui copioſe præſentem hiſtoriam de claris mulieribus cap.21.deſcribit. *Chiomara*

Centurio] Tribunum vocat Plutarchus quem Chiomaram in diuidenda præda ſortitum ait:

Cuſtodia] Hoſtium enim curiarum inſigniores in cuſtodiam tradebantur, vt currum triumphantium præcederent poſtea, cuius rei teſtis eſt Alexan. ab Alex.lib.6.cap.6. *Stupri per vim illati pœna*

Stringerent gladium] Iuxta legem Platonis, quæ libro de Legib. 9. hunc in modum lata eſt. Qui mulierem liberam ad rem Veneream vi adigit, non ab eo ſolum, cui vis illata eſt, ſed à patre marito, fratribus, filiiſque vita priuetur, & ſic D. Adrianus, vt ait Meianus ad L. Corneliam de ſicat. reſcripſit, cum qui ſtuprum ſibi vel ſuis per vim inferentem occidit, dimittendum.

Velut deſtinatum petentibus] Deſtinatum hic videtur eſſe ſcopus, & deſtinare ſcopum deſignare eſt, quem petas. Eſt & deſignare, quod peris, attingere *Deſtinare ſcopum.*

& pren-

& prendere. Cæſar: Nam laqueis falces auertebant, quas cum deſtinauerant, tormenta retrorſus reducebant. Torneb. lib. 14. c. 11.

Princeps Senatus. *Princeps in ſenatu*] De Senatus Romani principis dignitate Plutarchus in Scipione Africano hunc in modum ſcribit: Principem Senatus Africanum legerunt, quod honoris genus iis tantùm deferri conſueuit, qui auctoritatem & gloriam maximis in remp. meritis, præſtantiſſimiſque rebus geſtis eſſet antea conſecutus. Neminem autem in Senatus principis locum eligi ſolitum accepimus, niſi qui vel ex Cenſoriis viris natu maximus eſſet, vel qui cum eſſet conſularis aut triumphalis, ſenatui populoq; Romano gratiſſimus eſſet. Quod vero Cenſorum hoc officium ac munus eſſet, vt ſenatus principem eligeret, præter Liuium docet etiam Plutarchus, dum in Paulo Æmilio ſcribit, ab censore principem in ſenatu lectum fuiſſe M. Æmilium Lepidum, qui quater antea iam Senatus princeps fuerat. Maiorag. de Senatu Rom. c. 12.

Scutale. *Triplex ſcutale*] Hunc locum annotat Priſcianus in 6. libri fine, ſed codicibus præcipue interpellatis, & Cælius lib. 14. c. 7. Torneb. lib. 14. cap. 11. exiſtimat ſcutale corium eſſe, cuius loris habena conſutis, facta erat, ſic appellatum, quod ex eo genere corij ſcuta conficerentur.

Damiurgi. *Damiurgi ciuitatum*] Apud Dorienſes, inquit Heſychius, qui publica negotia reſque ciuitatis adminiſtrant, Damiurgi vocantur, qui ſimiles ſunt iis, qui

Demarchi. ab Athenienſibus Demarchi vocantur, id eſt, Tribuni. Peloponneſij autem Dorici ſunt generis, quo factum eſt, vt Damiurgi Dorice Liuius diceret, Turnebus loco præallegato.

Senatum conſulere. *De Republica Senatum conſuluerunt*] Torneb. lib. 14 cap. 11. arbitratur de Rep. referre, eſſe ſenatum conſulere, quomodo Reſp. in annum adminiſtranda ſit, qui in prouincias mittendi, qui reuocandi, qui exercitus conſcribendi, qui dimittendi, quid domi militiæque agendum, &c.

Tanais pro Halys. *Vſque ad Tanaim amnem*] Budæus lib. 4. de aſſe, mendoſe hic Tanaim legi putat, & pro eo, reſtituendum eſſe Halym. Notum enim eſt ex Herodoti primo, Halym fluuium confinium fuiſſe Lydorum & Medorum imperij. Meminit etiam Halyos Plinius in 6. à radicibus Tauri per Cataoniam Cappadociamque decurrentis.

Atticum talentum. *Attica talenta dato*] Budæus non Attica talenta, ſed Euboicorum talentum legendum exiſtimat lib. 2. de aſſe: niſi intelligamus Atticum magnum & Euboicum idem fuiſſe, vt vtrumque Liuius pro eodem vſurparit. Superiore namq; libro de conditionibus propoſitis Liuius loquens, Euboicorum talentorum, non Atticorum meminit. Talentum autem Atticum nemo minus dixit eſſe 40. minis centenarum drachmarum, vt idem Budæus tradidit.

Bendidium templum. *Circa templum Bendidium*] Bendis, vt ſcribit Heſychius, lingua Thracum Diana appellatur, vnde & Bendidia eius feriæ Athenis vocabantur. Nam eius ſacra è Thracia aſcita Athenienſes receperant, illiſq; ferijs diſſeruit in Pyræo de optimo Reſp. ſtatu Socrates, vt à Platone refertur. Deam hanc eandem iidem Thraces βύβατον vocabant, Heſychio auctore, βένδις vero cognominata eſt δίλογχος, à Cratino poeta in fabula Thrachum, ſiue quod ea Dea duos honores ſortita eſt, cæleſtem videlicet & terreſtrem, vel quod duas lanceas, id eſt, λόγχας, cum eſſet venatrix, ferre conſueuit. Sunt qui dicant, quod duo lumina habeat, proprium quidem Lunæ & Solis. De Bendidijs etiam Strabo in 10. & Xenophon lib. 2. Ἑλληνικῶν meminere.

Fixeris in poſtibus ſuis] Solebant enim Romani poſtes ſpoliis hoſtium ornare, teſte Polybio: ὅτι ταῖς οἰκίαις κατὰ τοὺς ἐπιφανεστάτους τιθέασι τὰ σκῦλα. Hinc Maro:

Barbarico poſtes auro ſpoliiſque ſuperbi.

Sed

Sed ne ea quidem ædibus abalienatis licebat emptoribus refigere aut tollere, vt ex Plinio obſeruauit Tornebus lib. 14. aduerſ. c. 11.

Ad diuortia aquarum caſtra] Diuortia aquarum iuga ſunt, vnde in diuerſa aquæ cœleſtes & perennes diuertunt. Lucanus:

Fontibus hic vaſtis immenſos concipit amnes,
Fluminaque in geminos ſpargit diuortia ponti.

Torneb. lib. 14 aduerſar. cap. 11.

Etiam Delphos communes] Reprehenduntur leuiter à Varrone quidam, quod vmbilicum dicerent Delphos, ab vmbilico noſtro dictum, quod is medius locus terrarum ſit, vt vmbilicus in nobis, quod vtrumq; Varro ait falſum eſſe, quod neque is locus medius terrarum ſit, neque noſter vmbilicus hominis medius. Sed Delphis in æde ad latus foraminis eſſe quiddam, vt theſauri ſpecie, quod Græci ὀμφαλὸν dixerunt, id eſt, vmbilicum. Attamen vt verum ſit, quod Varro aut vetuſtas credidit, Delphos eſſe terrarum medium, ex qua opinione ab Ouidio ſcriptum eſt: *— Et orbe*

In medio poſiti corruerunt præſide Delphi.

Delphi commune humani generis oraculum, & vmbilicus orbis.

Huic famę accedit fabula, quam interpres Pindari refert: Ioui inceſſiſſe cupiditatem medium terrarum metiendi, itaque eum dimiſiſſe duas aquilas paris celeritatis (alij, quemadmodum Strabo ſcribit, coruos dixerunt) vnam ab ortu, alteram ab occaſu, quæ Pythona concurrerint, in eiuſque rei argumentum aureas duas aquilas illic poſtea dicatas eſſe Pauſanias ſcribit, qui à Delphis appellatur vmbilicus, eum è lapide candido eſſe factum, & à Delphis medium terræ cenſeri, ita veteres vmbilicum Delphos dicebant, & locum quendam in vetere poeta, qui ſcripſit: O ſancte Apollo, qui vmbilicum certum terrarum obtines.

Hoc, inquit, die] Hoc eſt, quo quaſſata ab hoſtibus Romanorum Republ. ego ſolus contra Hannibalem populi Romani antea inuictiſſimum hoſtem feliciter pugnaui, & ſalutem patriæ peperi, &c.

Vitam Linterni] Vbi villam habebat, cuius meminit Plinius lib. 14. c. 14.

In ingrata patria fieret] De morte Scipionis diuerſa tradiderunt auctores. Alii namque Romæ mortuum elatumque ſcribunt, & ad fidem huius rei monumentum ad portam Capenam ei factum, & tres ſtatuas ſuperlocatas ferunt. Alij autem, quod probabilius eſt, Linterni, vel Aminturni, in exilio conſenuiſſe, & vita defunctum eſſe tradiderunt: vbi ſepulchro ſuo inſcribi iuſſit: Ingrata patria, ne oſſa quidem mea habes, vt refert Valer. Maxim. lib. 5. cap. 3. Oroſius lib. 4. cap. 20. Hic vero annotandum, hoc vere accidere viris de Rep. bene meritis, vt pro benefactis peſſimam gratiam à populo tulerint, vnde Pyndarus in Pythijs hymno 4. φαντὶ δ᾽ ἔμμεν τοῦτ᾽ ἀνιαρότατον καλὰ γινώσκοντ᾽ ἀνάγκᾳ ἐκτὸς ἔχειν πόδα, id eſt, aiunt hoc eſſe moleſtiſſimum, qui norit honeſta, foris habere pedem, hoc eſt, non frui bonis, eum ipſe bene meritus ſit de aliis, ſed pro benefactis male audire. Hinc vulgo dicitur: Pro beneficentia Agamemnonem vlti ſunt Achiui.

Scipionis African mors.

Mulſum proſecutis funus dediſſe] Veteres Romani mulſum in delitiis habebant, & in triumpho milites ab Imperatore eo damnabantur. Plautus:

Mulſum.

Sed ſpectatores vos nunc ne miremini.
Quod non triumpho, peruulgatum eſt, nihil moror,
Veruntamen accipientur mulſo milites.

Ita eo exemplo & more tum Liuius ſignificat, Culleonem in Africani funere, renouata memoria triumphi eius, pileatum dediſſe mulſum, aut triumphi imitatum liberalitatem, & imaginem hoc feciſſe, vt Tornebus explicat lib. 14. aduerſ. cap. 11. Mulſum vero ex pluuia aqua fieri ſolitum, ex Galeni lib. 4. tuendæ ſanitatis annotat Cælius lib. 23. cap. vlt. Sed & ex vino vetere

factum

factum ad appetentiam & auiditatem cibi reuocandam auctor eſt Plinius lib. 22. de natura mellis. Vide etiam de hoc Petrum Crinitum de honeſta diſciplina lib.4.cap.8.vbi tradit,veteres mulſo etiam in ſacris vſos.

Librarii. *Librarii mendum quam mendacium*] De computatione & æſtimatione huius ſummæ vide annotata à Budæo lib. 3. de aſſe eiuſque partibus. Librarij autem,quorum hic fit mentio, apud Romanos erant,qui libros tranſcribebant, eoſque vendebant,ij Romæ in Argileto tabernas habebant,Martialis:

Argiletanas mauis habitare tabernas,
Cum tibi parue liber ſcrinia noſtra vacent.

IN LIBRVM XXXIX. QVI AB ALIIS DECADIS IV. LIBER IX. DICItur, Annotationes.

Petilia lex. L*Ege Petilia*] De peculatu intellige, quam tulit Q. Petilius tribunus plebis Æmilio & Flaminio Coſſ.ſupra lib. 38. Eſt & alia Petilia de ambitu, de qua Liuius ſupra lib.7.

Luxus Aſiaticus. *Luxuria peregrina*] De luxu Aſiatico multa annotata videbis apud Cælium lib.6.cap.10.& rurſus lib.18.cap.18.& lib.23.cap. 28.lect.antiq.

Stragula. *Veſtem ſtragulam*] Vlpianus ſtragulam accipit pro veſte exteriore, quæ aliquis iniicitur, quale fuit Græcorum pallium. Stragulas item veſtes ſiue ſtragulæ pro aulæis ſiue peripetaſmatibus accipiebant veteres, quod iis aulæ & triclinia,nonnunquam etiam lecti inſternebantur, Tibullus lib.1.eleg.2.

Nam neque tunc pluma,nec ſtragula picta ſoporem. &c.

Plagula. *Plagulas*] Plagulæ auctore Tornebo lib.1. cap.29. aduerſariorum, vela ſunt & textilia quibus lecticæ & lecti intendebantur, aut inuoluebantur, vt apud Tranquillum in Tit. Lectica dimotis plagulis. Nonius plagas interpretatur grandia lintea & toral & lecticariam ſindonem, vnde per diminutionem plagulæ dicuntur inquit. Meminit plagularum etiam Vlpianus,vt annotat Bayfius de re veſtiaria, cap.29. Budæus in prioribus annotat. Per plagas & ſtragulam tapetia ſeu aulæa intelligi exiſtimat.

Monopodia. *Monopodio*] Monopodia. Tornebo præallegato loco auctore, menſæ ſunt, quæ vno pede ſuſtinentur, quæ ea tempeſtate pulcherrimæ laudatiſſimæque cenſebantur.Idem ante eum annotauit Bayfius in lib.de vaſculis.

Sambuciſtria] Mulieres ſambuca canentes.Erat autem ſambuca inſtrumenti Muſici genus trianguli,teſte Porphyrio,in Ptolomæi Harmonica.

Purelautum] Veteres enim non niſi puros, beneque lotos ſacra acceſſiſſe, ſuperius annotauimus.

Patronorum tutela. *Poſt patroni mortem*] Si cui enim nullus omnino tutor eſſet, ei dabatur in vrbe quidam à prætore vrbano, L. ſi quis ſub conditione, ff.de teſtam. tutel. & maiore parte Tribunorum plebis ex lege Attilia, Inſtit. de Attiliano tutore,& L. XII. tabularum libertorum & libertarum tutela ad patronos liberoſque eorum pertinebat, eo enim ipſo, quod hæreditates libertorum libertarumque ſi inteſtati deceſſiſſent, iuſſerat lex ad patronos liberoſve eorum pertinere, crediderunt veteres voluiſſe legem, etiam tutelas ad eos pertinere. Quia plerunque vbi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe debet inſt.1. de legit. pat. tutela. Ac etſi Iureconſulti tradiderint, mulieres anno duodecimo tutela liberari, L. fin. C. quando tutor vel curator eſſe deſinat, inſtit. quibus modis tutel. fin. tamen moris olim fuit, vt fin. teſtamentis pupillaribus tutores onere tutelæ defuncti, tutelam alteri in iure cederent, eaque tutela Ceſſitia dicebatur, quod fœminas, quas ob infirmitatem conſilii, rebus proprijs ſupereſſe non poſſe ſtatuebant,nihil ſine auctoritate agere vole-

volebant, vt ſupra lib.21. Porcius Cato legem Oppiam ſuadens, & Cicero pro Muræna teſtatur. De quo plura Rænardus variorum lib.1.cap.10.

Excetra.

Illius excetra] Singularis in hac voce emphaſis ineſt, ſignificat namque eum ita illecebris meretriciis irretitum, vt etſi Ebucius abſit, amor tamen minime extinguatur, ſed ſemper viſa Hiſpala, magis magiſque inflammetur & adaugeatur. Excetra enim dicta eſt hydra Lernæa, quod vno cæſo capite tria excreſcebant. Plautus in Perſa.

Nam cum leone & excetra, & cum pro Ætolico, cum auibus Stymphalycis, cum Antæo deluctari malim, quam cum amore.

Baccha.

Baccharum habitu] Bacchæ ſacrificulæ Bacchi, & mulieres Orchia Bacchi celebrantes dicebantur. Hinc Ouidius 2 Metamorph.

Vtque tuo nota proles Semeleia thyrſo,
Iſmaria celebrat repetita triennia Baccha.

Viuum ſulphur.

Viuum ſulphur] Viuum ſulphur, vt Tornebus lib.1.aduerſ. cap.29. explicat auctore Plinio, quod ignem non eſt expertum, ἄπυρον Græcis vocatum, nam reliqua genera coctione parantur, hoc gleboſum, ſolidumque effoditur, auidiſſimeque flammam corripit.

Maritorum in vxores poteſtas.

In quorum manu eſſent] Satis hic Liuii locus indicat, morem olim apud Romanos fuiſſe, vt maritis in vxores animaduertere liceret, non minus atque in ſeruos, maxime in eas, quæ in munus maritorum tranſiſſent vt notat Budæus In annotat ad Pandect. Et literis proditum eſt, adulterium lege Romulea capitale fuiſſe, ſic inquam capitale, vt pœna mors eſſet. Tulit enim Romulus legem his verbis: Adulterii conuictam vir & cognati vti velint necanto.

Equus publicus.

Neue Cenſor ei publicum equum aſſignaret] Equus enim, quo equites Romani merebant, eis à Cenſore aſſignari eſt ſolitus. Quid autem fuerit equus publicus parum compertum eſt. Var. in libris de lingua Latina: Equum publicum mille aſſarium vocat, quibus verbis, vt Sigonius lib. 2. de antiquo iure Quiritum putat ſtipendium fortaſſe aliquod vel alendi, vel emendi equi cauſſa de publico conſtitutum ſignificat. Plinius lib.33. equum publicum militarem vocauit, cum de ordine equeſtri verba faceret: Annuli, inquit, plane medium ordinem tertiumque plebi & patribus inſeruere, & quod antea militares equi nomen dederant, hoc nunc pecuniæ iudices tribuunt. Item equitum nomen ſubſtitit in turmis equorum publicorum: intelligit enim equites primum ab equis publicis, poſt à cenſu iudices dictos.

Datio nexi.

Datio] Per dationem haud dubie nexi dationem intelligit. Nam nexum, vt apud Feſtum ait Gallus Ælius quodcunque per æs & libram geritur, quo in genere ſunt hæc, teſtamenti factio, nexi datio, nexi liberatio, vt hoc loco per dationem nihil aliud intelligere videatur Liuius, quam ius transferendi rerum dominii. De quo præter Boethium in Topicis Ciceronis, Budæum in prioribus annotationibus, vide etiam Tornebum lib 20. aduerſarior. cap.19. oſtendit, quid inter mancipium & nexum interſit.

Diminutio.

Diminutio] Scilicet vt familiam aliquam intrare, vel exire ea liceret ei. Hæc etenim infima capitis diminutio eſt, vt tradit Iuſtinianus Inſtitut. de capitis diminutione.

Gentu enuptio.

Gentu enuptio] Quid per hanc enuptionem intelligatur, colligi poteſt ex lib.10 ſupra, vbi matronæ patritiæ Virginiam, Auli filiam, L. Volumnio conſuli plebeio nuptam, quod è patribus enupſiſſet ſacris arcuerunt. Erat enim enubere nihil aliud, quam è patris domo tranſire, patriaque ſacra relinquere. Hinc illæ voces conſulum ſup. lib 4. connubio patrum cum plebeiis conceſſo, ignorare non poſſe, qui natus ſit, cuius ſanguinis, quorum ſacrorum ſit, dimidius patrum ſit, dimidius plebis. De hoc Iureconſulti reſpicientes, matrimonium dixere communionem humanorum & ſacrorum, L. aduerſus C. de crimine expil. hæred. Et plebeia vxor per matrimonium nobilitatem adipiſci-

Enubere quid.

Digitized by Google

piſcitur, ſicut è contrario nobilis, ſi nubat plebeio, eam amittit & tranſit ad plebem: Id itaque minime Hiſpalæ metuendum eſſe, ius enuptionis conceſſum ei tribuit.

Optio. *Optio tutoris*] Optio, id eſt, optatio: nimirum vt quem vellent, tutorem ſibi optare poſſet. Nam vt teſtamento patris filiofamilias tutor dari poteſt, ita teſtamento viri matrifamilias optio tutoris dari poteſt, vt ipſa ſibi tutorem eligat, quem velit. & hic tutor is eſt, quem pro Murena M. Tullius ait poteſtate mulieris contineri. De quo vide notata per Cuiacium lib. 7 obſer. c. 11. In re vero militari optio appellatur is, quem Decurio aut Centurio optat ſibi rerum priuatarum miniſtrũ, quo facilius obeat officia publica. Eius quidem optionis poteſtas initio penes ipſos Decuriones erat, poſtea vero propter ambitionem ad Tribunos tranſijt, vt docet Varro lib. 4. de ling. Lat.

Ingenuo nubere licet] Nam libertinis non ſolum cum Senatoribus connubia non erant, ſed ne cum ingenuis quidem de plebe. Inde Cicero obiicit vt probrum in Philipp. Antonio, & in Sextij cauſa Gellio, quod libertinas in matrimonio haberent, vt tradit Zamoſcius lib. 1. de Senat. Rom. Poſtea tamen lege Papia cautum eſt, vt omnib. Ingenuis, præter Senatores, eorumq; liberos, vxores libertinas habere liceret: hoc Iulianus. Addit Vlpianus: Si Senator libertinam habuerit vxorem, quamuis interim vxor non ſit, attamen in ea conditione eſt, vt ſi amiſerit dignitatem, vxor eſſe incipiat.

Taurilia. *Ludi Taurilia*] Taurilia ludi ſic appellati ab immolatione taurorum, vt docet Torneb. lib. aduerſ. 13. c. 4.

Semimares androgyni. *Semimarem*] Per ſemimarem intelligit eos, quos ſuperius aliquoties androgynos ambiguo inter marem & fœminam ſermone Græco vocari ſcribit Cælius lib. 15. c. 10.

Thebæ Phthioticus. *Thebas Phthias*] Thebæ Phthiotidis in intimo Maliaci ſinus angulo non longe à Sperchio fluuio ſitæ. Strabo circa finem 9. lib. Thebas Phthioticas ſub Crocio campo, qui in Thebarum mediterraneis eſt poſitus, ſcribit.

In cuneum hoſtium] Phalangem Macedonicam cuneo intelligi, annotat Cælius lib. 21. c. 18. lect. antiq. quam prædenſi ordinis excogitaſſe omnium princeps dicitur Philippus, Alexandri Magni pater, vt ſuperius annotauimus.

Nullo iure Theſſalorum formula factam] Id eſt, inique Theſſalorum iuris ſed à formulis iuris tranſlatione ducta, aut formulis fœderum, ſocietatum, pactionum, vt exiſtimat Torneb. lib. 1. c. 29. aduerſ.

Toga candida. *Sine toga candida*] Moris ſiquidem erat, vt poſt edicta comitia profeſſi togam candidam induerent, vnde & candidati dicuntur magiſtratum ambientes. Neque vero in profeſſione ſatis erat togam candidam induere, ſed etiam ſolenni ad populum nominatione, quæ in concione ab aliquo magiſtratu fieret. Nam ſi præſens Q. Fuluius Flaccus profeſſus eſt, ſe petere præturam abſque toga candida, quia prætextam ferre eum ædilem oportebat, relinquitur, profiteri aliud fuiſſe, quam toga candida petere magiſtratum, de quo Grucchius de comitijs Rom. lib. 1. Candida ergo toga petitionis ſignum erat, vt à populo dignoſceretur, qui ambirent magiſtratus. Quamdiu enim manebant toga candida, tamdiu perſtare in petitione, de depoſita, & petendi voluntatem depoſuiſſe, candidati cenſebantur.

Nomen candidati recipere. *Nomen eius acciperet*] Nominis ſiquidem editione in petitione magiſtratuum opus erat: eo vero ab hoc, qui comitiis præſidebat, non recepto, eius rationem haberi non oportebat: ſecus vero eo recepto. Sic C. Martium Rutilum Liuius ſcribit, Cenſuram petere profeſſum, & tamen ſubijcit, Conſules negaſſe, ſe eius rationem habituros, & apud Valerium Maximum lib. 3. vlt ſcribitur: M. Palicanum petitionem conſulatus profeſſum fuiſſe, Calpurnium tamen Piſonem Conſulem in concione populi negaſſe, rationem eius ſe habiturum fuiſſe.

Ferin-

Fortunam ſibi ipſe facturus] Nam vt Plautus in Trinum. ait: Sapiens ipſe ſibi fingit fortunam, & ſui cuique mores fingunt fortunam. In quam ſententiam vide notata ab Eraſmo in prouerbio. Si cui mores &c.

Summus Imperator] Hinc Plin. lib. 7. c. 27. Optimum Oratorem, & optimum quoque ſenatorem vocat. Sabellic. autem ex Neotericis lib. 7. cap. 3. Ethnic. exempl. virum iuſtum & æquitatis ſtudioſiſſimum vocat. *Porcij Catonus laus.*

Cauſam dicendo] Sæpiſſime enim accuſatus eſt, ſed quoties auctores diſſentiunt. Quadragies quater accuſatum ſcribit auctor de viris illuſtribus cap. 47. Solinus c. 7. quibus aſtipulantur Lothardus de Syricho, & Cælius Rhodiginus lib. 11. c. 14. Quadragies ter Plinius lib. 7. cap. 27. Valerius Maximus ſæpenumero accuſatum ait lib. 3. cap. 7. Sexies & quadragies Sabell. lib. 1. cap. 7. Sic quoque Ariſtophontes apud Athenienſes nonagies quinquies accuſatus ſemper euaſit, vt teſtis eſt Æſchines in celeber. oratione in Demoſthenem, Alex. ab Alex. lib. 2. c. 5. *Ariſtophontes.*

Nonageſimo anno] Sic & Plutarch. nonagenarium legit. Verum cum Cato, vt hiſtoriæ oſtendunt, 85. ætatis anno obierit, nonagenarius iam Galbam accuſare non potuit, niſi poſt mortem à manibus eius accuſatum velis. Verum huius rei veritatem apud Ciceronem de claris oratoribus inuenies.

Nouum hominem] Nam genere Tuſculanus, parentibus obſcuris natus fuit, vt qui porcos paſceret. De eius vero familia & genere præter alios Gellius quoque lib. 13. c. 18.

L. Quintium Flaminium] Titij Quintij fratrem, qui ſeptem ante annos Conſul fuerat.

Galbam] Sergium Galbam virum conſularem eloquentiſſimum. De quo Suetonius, Cicero in Oratore. Volater. lib. 16. c. 1. Alex. ab Alex. lib. 1. c. 9. *Galba.*

Motis ſenatu notas aſſcriberent] Notam aſſcribere nihil aliud fuit, quam cauſã infamem & ignominioſam edere, vnde perſpicuum eſt differre notare, & ordine mouere. Ob leuiores ſiquidem cauſas mouebant tantum Cenſores, ſicuti ſuperius l. 14. Fabricius P. Cornelium Ruffinũ conſularem mouet. Grauioribus autẽ pollutos ſceleribus notabant, & notatos quoſdam tribu etiam motos & ærarios factos infra l. 42. Liuius commemorat. Veruntamen ſciendum, quod Cenſoriæ animaduerſiones & notæ non vere iudicia, ſed præiudicia quædam fuerint, itaque qui notatus fuerat, poſtea in iudicium vocabatur, vt Cicero ſcribit lib. 4. de Rep. Cenſoris iudicium nihil aliud fere damnato affert, præter ruborem. Itaque quod omnis ea iudicatio verſatur tantum in nomine, animaduerſio illa ignominia dicta eſt. Adeo vero ſeuerus in delinquentes Cato Cenſor fuit, vt inde Cenſorij nomen adeptus ſit. Plinius lib. 19. c. 1. & lib. 14. c. 4. Sabell. lib. 2. c. 8. Fulgoſ. lib. 2. c. 4. *Notam aſſcribere.* *Ignominia.*

Facinus ſiue eo modo] Meminit quoque huius Cicero in Catone, & Valerius Max. lib. 2. c. 4. Plutarchus non ſcortum ſed adoleſcentem fuiſſe ſcribit, liberali forma, quem ſemper comitem habuerit, & interfectum vnum ex ijs fuiſſe, qui rei capitalis crimine damnati erant. Ex neotericis autem Sabellicus libro 7. Ennead. 5. Rapſod. Gallum vocat, quem à ſuis ad Romanos cum liberis transfugiſſe ait. *Cato Cenſorius.*

Sponſione defenderet] Sponſione certæ pecuniæ aut æſtimationis aduerſarium prouocaret, quam amitteret, qui in lite ſuccumberet, vt Aſconius interpretatur, & poſt eum Budæus in priorib. annot. Rænardus ait, Leges XII. tab. c. 6. de priſco iure vindiciarum.

In millia æris attribuerentur] Attribuerẽtur hoc loco ſignificat, tributi nomine ſtatueretur, vt annotauit Budæ. de aſſe lib. 4. Ergo Cato deterrere volens homines à luxu, pluris decies delicatam veſtem, & venuſta mancipia, quam quanti vendi poſſent, æſtimauit, & in æris ſingula millia ternos aſſes tributi conſtituit. Idem quoque Cælius annotauit l. 10. lect. antiq. c. 2. *Attribuerẽtur*

Inædificata.

Inædificata immolitave] Inædificata ſunt, auctore Tornebo lib.1 aduerſar.c.29. quæ aliquo in loco ædificata ſunt, ſed cum in loca dixit, ſignificat ædificia è priuato in publicum procurrentia, & aliquid loci publici occupantia, Plutarcho teſte, cuius verba ſunt: ἀνατρέπειν δὲ κατέβαλλον ὅσα προὔβαινεν εἰς τὸ δημόσιον οἰκοδομήματα. Immolita autem ſunt, quæ quis vſpiam molitus eſt, ſi quis igitur priuatus ante ædes ſuas in publico podium poſuiſſet, aut menianum proieciſſet, eum id demoliri & diruere, tollereque Cato iubebat.

Immolita quæ.

Baſilica.

Baſilicam] Ex pecunia publica, fuit vero ea vicina foro, magnoque ſumptu conſtructa. Porcia appellata, ob æternam nominis ſui gloriam, teſte Plutarcho & Martiano, lib. 3.cap.26. & Blondo, qui de Roma triumphante etiam hodie huius Baſilicæ veſtigia nonnulla extare ſcribit. Erat autem Baſilica domus ampla & ſpacioſa, templo perſimilis, ambulationibus ampliſſimis inſtructa cauſarum cognitioni deſtinata, ad quam multi tota ex vrbe, alii cauſas agendi, alii conſultandi, alii aliud agendi gratia confluebant: dicta Baſilica ἀπὸ τοῦ βασιλέως, cuius appellatione Græci etiam iudicem intelligerent, aſtipulante Heſiodo, qui βασιλῆας δωροφάγους vocat, hoc eſt, donivoros iudices, interprete Budæo.

Vltro tributa.

Vectigalia ſummis pretiis, vltro tributa infimis locauerunt] Hic ambigitur, quid iſta inter ſe differant. Nam eadem ſi eſſent, iiſdem pretiis locata oportuit. Ac vectigalia omnibus quidem nota ſunt, vltro tributorum ignoratio ſententiæ cognitioni officit, Tornebus lib.1 aduerſ cap.29. Vltro tributa eſſe putat, impenſas & attributiones operum publicorum faciendorum, & ſartorum tectorum præſtandorum, mancipibus & redemptionibus certa mercede locatorum: ita vectigalia, quibus redditus & fructus populi Romani conſtabat, quantum potuerunt Cenſores auxerunt. Vltro tributa, quibus impenſæ ſumptuſque & erogationes pecuniæ publicæ ex ærario hauriebantur, quantum potuerunt, pretiis diminuerunt, & ad minimam ſummam produxerunt. Cui interpretationi Plutarchus aſtipulatur, qui de eadem cenſura Liuium ſequutus, ita ſcribit: συστέλλων δὲ τοὺς μισθοὺς τοῖς ἐργολάβοις, τὰ δὲ τέλη τοῖς πριάσιν ἐπὶ τὰς ἐσχάτας ἐλαύνων τιμάς. Itaque iſtud lib.43 Qui publica vectigalia aut vltro tributa conduxiſſent, in eandem ſententiam accipiendum erit.

Haſta.

Semotis ab haſta] Quid per haſtam hic intelligatur, ſuperius lib.24 expoſitum eſt, de auctionum haſta & magiſtris Cælius late, lib.21.c.17.

Defungi fato.

Defuncto ſque vulgo ferebant] Senſus horum verborum eſt, vulgo ita dictitatum populum Romanum eiuſmodi caſtrorum imagine, quæ in foro fuerat videri cum ſatis decidiſſe, quæ diram olim caſtrorum metationem in medio foro meditari credebantur. Defunctos igitur fato, id eſt, ſolutos & exemptos, nec vltro illi fato obnoxios, ita Budæus in prioribus ad Pandectas.

Corone.

Præoccupandum Coronem] Hæc enim in ipſo fere Meſſeniaci ſinus altero cornu ſita eſt, de qua Stephanus & Pauſanias in Meſſeniacis.

Pruſiam regem] Bithyniæ regem, de qua legatione vide Plutarchum in vita Flaminii & Hannibalis. Debellato autem Antiocho, Romani præter alias conditiones, quas impoſuerunt regi, Hannibalem perpetuum ſuæ Reip. hoſtem ſibi tradi poſtulabant, quo intellecto Hannibal, ne in hoſtium veniret manus ad Pruſiam regem confugit. Qua de re lege Plutarchum in Hannibale, & Fregoſium lib 7.cap.3.

Nihil inexploratum] Hinc prouerbium: Multæ regum aures atque oculi, quo Eraſmus in adagiis. Meminit & eius Ariſtoteles lib.3.Politicorum.

Hannibalis exitus.

Hic vita exitus] De Hannibalis morte diuerſas hiſtoricorum opiniones, lege apud Plutarchum in eius & Quinti Flaminii vita, Iuuenalem Satyra 10. Sabellicum lib. 6. Ennead.5. Iulium Obſeq. c.3. Prodigiorum. Volaterranum lib.14.c.3. Vrban.comment. Annibalis vero mortui corpus poſitum fuit apud

Lybiſſam

Lybiſſam Bithyniæ vicum, in arca lapidea, in qua inſcriptum erat: Annibal hic ſitus eſt. Auctor Plinius de viris illuſtribus. Petrus Bellonius Cenomanus de admirabili operum antiquorum, & rerum ſuſpiciendarum præſtantia, lib. 1. cap. 33. de loco ſepulchri Hannibalis, quem ſe vidiſſe ait hęc ſcripta reliquit. Monumentorum (inquit) etiamnum circa Nicomediam, infinitus fere cernitur numerus, in queis Hannibalis ſepulchrum vidi in Lybiſſ. Bithyniæ vrbe, quæ nunc Diacibe vocatur, & mari alluitur. Vrbis huius ruinæ ſuperſunt, in quibus tamen nemo habitat. Colliculus illic eſt mœnibus circundatus, item in iugo ſitam habens in qua Hannibalem ſepultum ſcribunt. Hæc Bellonius. Meminit eius ſepulchri Plinius lib. 5. cap. 32. *Lybiſſa Hannibalis ſepulchro clara.*

Mortem ſenis] Annum ſiquidem ſeptuageſimum tunc egit, vt Æmylius Probus in eius vita teſtatur.

Funere ſuo exilium indixit] Nam vt & ſuperius vidimus, Literni, vel Aminturni, vt Antonius vocat, moriens ab vxore petiit, ne corpus ſuum referretur Romam, & ſepulchro ſuo inſcribi iuſſit: Ingrata patria ne oſſa quidem mea habes, vt refert Valerius lib. 5. cap. 3. Oroſius lib. 4. cap. 20.

IN LIBRVM XL. QVI ALIIS
DECADIS IV. LIBER X. DICITVR.
Annotationes.

Pridie parilia] Palilia vel Parilia, Palis deæ ſolennitas. Dies vrbis Romæ natalis fuit 12. C. Maij. Palilia vero, vt Varro ſcribit, dicta a Pale, vt Cerealia a Cerere. Parilia vero, vt alii volunt, quoniam pro partu pecorum Pali Deæ ſacra fiebant. *Palilia.*

Liberos eorum tolleret] Reſpexit ad vulgatum prouerbium. Νήπιος ὃς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει. De quo Eraſmus in prouerbio: Stultus, qui patre cæſo, liberis pepercit.

Ad hortationem remigum] Hortationem vocat, quam & Latini Græca voce celeuſma dicunt. Hoc vero in nauibus claſſiariis alta voce interdum, interdum tibia canebatur, ita vt remiges pro modulorum atque harmoniæ ratione concitarent, vel inhiberent remos. Hinc Celeuſtes eſt, qui remiges hortatur, quaſi nauigationis moderator, qui à Plauto Latine dicitur hortator. Budæus in priorib. annotat. *Celeuſma.*

Libitina tunc vix ſufficeret] Cælius lib. 29 cap. 18 notat. Libitinam non ſufficere diei, cum morientium vis magna eſt. Ac idem lib. 5. c. 25. notat, Libitinam defunctorum præſidem, licet Acron Horatianus interpres ſcribi ſecit, Libitinā lectum, quo mortui efferantur. Sed de Venere Epitymbia Libitinam dici, auctor eſt Plutarchus, prout Cælius latius docet lib. 29. c. 28 Vota Libitinariorum leguntur apud Senecam lib de beneficiis 6. Ea vero ſunt, vt complures moriantur. Hinc apud Horatium Libitinam vitare dicuntur, qui ſe immortalitati vendicant. Fuit quoque Romæ Libitinenſis porta, qua efferebantur cadauera, quoniam lege cautum erat, ne quis in vrbe ſepeliretur. Huius Libitinenſis portæ meminit in Commodo Lampridius. *Libitina.*

Scribam eum quæſtor] Quæſtoribus enim, ædilib. atque prætoribus hanc facultatem fuiſſe, vt ſcribas legerent, eoſque in decuriam vel quæſtoriorum, vel ædilitiorum, vel prætoriorum, prout lecti eſſent, transferrent, non obſcure innuit Cicero in Cluentiana, vbi de Matrinio ſcriba loquitur.

Per tabem tot annorum] Tempus enim omnia conſumit. Hinc Plato:

Αἰὼν πάντα φέρει, δολιχὸς χρόνος οἶδεν ἀμείβειν,
Οὔνομα καὶ μορφὴν καὶ φύσιν, ἠδὲ τύχην.

Tempus omnia conſumit.

A victimariis] Victimarii ſacerdotum miniſtri erant, qui victimas ligabant, *Victimarii.*

Digitized by Google

bant, & cultrum, aquam, & molam parabant, & reliqua, quæ ſacris neceſſaria erant. Meminit eorum & Valerius lib.1.c.1.

Suas ornari prouincias] Non ſolum enim decernebantur à ſenatu prouinciæ, ſed etiam poſt legem curiatam ornabantur, hoc eſt, ſummum conſilium ſtatuebat, quo viatico, quo comitatu de publico inſtructi magiſtratus in prouincias proficiſci, & ſi prouinciæ tuendæ armis eſſent, quot legionibus rem gerere deberent. Poſtremo, Senatus de alimentis, veſtibus, & ſtipendio exercitus prouidebat. Argumento eſt epiſtola Cn. Pompeii lib.3. hiſtoriarum Saluſtij, qua ſuis legionibus frumentum, ſtipendium à Senatu poſcit & flagitat. Extat item huius antiquitatis memoria in Epiſtola Cælij, vt annotat Zamoſcius lib.11. de Senatu Romano.

Fortuna equeſtris.

Fortunæ equeſtri] Meminit huius libri & infra lib ab hoc ſecũdo. Huius etiã ædem ſyſtylon ad theatrum lapideum fuiſſe Vetruuius in tertio ſcribit. Quare mirum, quod Cornelius Tacitus, alias antiquitatis diligentiſſimus, in [illegible] ſcribit, Romæ fortunam equeſtrem non fuiſſe.

Rex ſacrificus.

Rege ſacrifico] Rex ſacrorum, qui & rex ſacrificulus dictus eſt, à Romanis inſtitutus, Iunio Bruto & M. Valerio primis conſulibus, cum Roma reges eiecti eſſent, vt Plutarch in quæſtionib. tradit, propter ſacra quædam, quæ per regem tantum celebrari decebat. Rex tamen iſte pontifici maximo ſubiectus erat. Huius vxor regina ſacrorum dicebatur, quę quoties ſacra faceret, ex malo Punico virgam, quam Inarculum vocabant, infulæ loco deferebat.

Publice Latine loquerentur] An de Latino ſermone, qui paucis doctoribus erat in vſu, aut de eo, qui omnibus erat promiſcuus, Liuius intelligit. Sic & Iuuenalis Satyra 11.

Plebeios calices, & paucis aſſibus emptos
Porriget incultus puer, atque à frigore tutus,
Non Phryx, aut Lycius, non à mangone petitus
Quiſquam erit, & magno cum poſcis poſce Latine.

Non mediocrem Romanis iniuriam feciſſent Cumani, ſi ea lingua publica loqui voluiſſent, quam illi non omnibus ſuis impertirent ſed primi ciuium priuatim ſibi vendicarent. De qua re vide late diſſerentem Franciſcum Floridum, Sabinum cap.1. lib.2. ſucciſiuarum lectionum.

Corona aurea. *Aurum coronarium.*

Coronas aureas] Gellius lib.5. cap.6 Triumphales, inquit, coronæ ſunt aureæ, quę imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur, id vulgo dicitur aurum coronarium. Seruius autem lib.8. Æneid. aurum coronarium eſſe ait, quod victis gentibus ob conceſſam vitam imponebatur. Quæ ſententia Z. [illegible] in catalogo legum antiquarum minime placet, quod aurum coronarium non tam à victis ciuitatibus, quam ſociis atque liberis dabatur. De hoc titulus eſt circiter finem lib.10. Codicis, vbi vide Cuiacium de auro coronario. Meminit eius & Gellius lib.13. c.23. & vide Scholiaſten.

Annaria lex.

Quot annos nati] Ante hanc legem frequenter etiam iuuenes, in quibus maxima virtus enituiſſet, populo Romano concedente conſulatum, & alios magiſtratus aſſequebantur, vt id Cicero 5. Philippica affirmat. Certum quia quisque magiſtratui petendo legitimus annus eſſet, nominatim hac lege expreſſum non inuenitur. Quid Manutius legendo obſeruarit, vide apud eum in lib. de legibus Romanis. Appellatur autem hæc lex etiam annaria, auctore Feſto, vnde Lampridius in Commodo: Poſt hæc venia legis annariæ impetrata Conſul factus eſt. Vnde de lege annaria Petrum Crinitum lib.8. cap. 13. de honeſta diſciplina, Maioragium cap.4 de Senat. Romano & Zamoſcium de Senatorum ætate quam plurima diſputantem lib.1. de Senatu Romano.

Amicitias immortales] Prouerbij loco hanc ſententiam citat Eraſmus in prouerbio: Amicitias immortales eſſe oportet.

Pro-

Proſcenium] Proſcenium locus erat, auctore Budæo, ante ſcenam porrectus, vbi pulpitum exeitatum erat, quo auctores fabularum prodirent, ita vt ſcena altior pulpito eſſet, pulpitum altius Orcheſtra Sunt, qui proſcenium dictum eſſe putant à Nannio Proſcenio meretricula, ea ſiquidem cultius exquiſitiuſque aureis fulta ornamentis, formoſæ grataeque puellæ ſpeciem præferebat, verum extra turpiſſima nota non caruit. De quo vide notata per Cæl. lib. 16. c.5. lect. antiq.

Larium permarinum] Qui ſunt, vt vetus Lexicon interpretatur, ϑεοὶ ἁλιπόντιοι, vt annotat Torneb. lib 20 aduerſ. c.15. Gyraldus hiſtoriæ Deorum, Syntagmate 15. putat, quod vt antiqui domibus publicis priuatiſque ac compitis Lares, ita etiam nauibus attribuiſſent, vnde ſint permarini lares. *Lares permarini.*

IN LIBRVM XLI. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER I. DICITVR,

Annotationes.

Q*Vintanam*] Scilicet portam, quæ & Quintanis dicitur.

Quaſtorium] Tabernaculum Quæſtoris, ſicuti prætorium, tabernaculum prætoris. *Quaſtoriũ.*

Sanqualem] Quam quidam oſſifragam vocant. Sanqualem autem atque Immuſſulum augures Romanos in magna quæſtione habuiſſe, auctor eſt Plinius l.10.c.7. *Sanquali.*

Prytaneum] Prytaneum proprie dicebatur, quod in ea triticum ſeruaretur, quod Græci πυρὸν dicunt, quaſi πυρῶν ταμεῖον, auctor eſt plutarchus, Cimonem Athenienſem liberalitatis animi prælati domum ſuam ciuibus feciſſe πρυτανεῖον κοινόν. Vide Cælium lib. 13.c 32. *Prytaneum.*

Iouis Olympii] Sic Iouem cognominatum eſſe, auctor eſt Diodor. ab Olympo præfecto, abs quo ingenii cultum acceperit Cæl lib.20.c.15. lect. antiq. *Iupiter. Olympius.*

Non laqueatum auro] Id eſt, non tantum habens laquearia aurata, ſed etiam ipſos parietes auro incruſtatos: Laquearia enim ſuperiores ædificij partes connexæ dicuntur, à nomine lacus, propterea quod lignorum interualla quandam lacuum ſpeciem præbere videantur. Cicer. lib.2. de legibus: Magnificaſque villas & pauimenta marmorea & laqueata tecta contemno. Vbi Torneb. laqueata tecta eleganti lacunari ornata tecta exponit, quod pingebatur inaurabaturque. Lucretius: Non Cytheræ reboant laqueata aurataque templa.

Glarea extra] Id eſt, minutiſſimis lapillis, qui in fluuiorum ripis vel maris littoribus reperiuntur. *Glarea.*

Ianos tres faciendos] Iani plurali numero vocantur ædificia quadriformia & peruia, ſeu ſtrata illa & lapidea, ſeu ex materia pro tempore excitata Sic Suetonius in Domitiano: Et forum (inquit) porticibus taberniſq; claudendum, & Ianos tres faciendos. Huc referenda quæ & Cicero lib. 2. de natura Deor. ſcripſit: Cumque (inquit) in rebus omnibus vim haberent maximam, prima & extrema principem in ſacrificando Ianum eſſe voluerunt, quod ab eundo nomen ductum eſt, ex quo tranſitiones peruię Iani, foreſque in liminibus profanarum ædium ianuæ nominantur. Hæc Cicero. *Iani.*

Marginandaſque] Id eſt, vt viarum margines & extremitates integræ, ſartæ tectæque conſeruarentur, vel dilapſæ reficerentur. Sic marginata tabula apud Plin. lib.35.c.12. quæ marginem habet ampl. *Marginare.*

Caſa aut capta] Tantum captiuorum Gracchus adduxiſſe ſcribitur, auctore Plinio de viris illuſtribus, vt longa venditione res in prouerbium veniret: Sardi venales. Cuius prouerbii rationem Plutarchus in Romanorum problematibus aliam tamen adfert. Nimirum olim inoleuiſſe morem apud Roma- *Sardi venales.*

manos ſolennem, vt qui ludos in Capitolio ederent, Sardos venales pronunciarent, proderetque puer quiſpiam per ludibrium monili einctus, quam bullam vocant, eúmque morem hinc ortum putat, quod Veientes olim diu cum Romanis bellum geſſiſſent, quodque vrbem horum poſtremam Romulus expugnaſſet, vnde & regem ipſum & multos captiuos Romam deductos, venales pronunt auit. Porro eum Lydi ab initio fuerint Hetruſci, Lydorum autem caput erat Sardis inde factum vt Hetruſcos Sardorum nomine pronuntiarit venales. Huius autem prouerbii meminit Cicero quoq; l. 4. Epiſt. fam. & explicat Eraſmus in Chiliadib.

Sardinia inſula forma erat] Inſulæ eius longitudinem Strabo lib. 5. facit milliarium 22. latitudinem 98. Ptolem. autem multo longiorem fecit quam ſit lata. Eorum enim huius 188. mille paſſuum longitudinis habet. Max. latitudine 121. in mille paſſuum exiſtente, in cuius ſententia quoque eſt Mela lib. 2. cap 7 circa finem Eſt autem hæc inſula à Sardo Herculis filio ita dicta, vt Silius Italicus lib. 12. & Solinus cap. 10. tradunt.

IN LIBRVM XLII. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER II. DICITUR, Annotat.

Pulla Lana. INſtrumento militari ornabatur] Vide notata ſuperius lib. quadrageſimo.

Laba pulla] Id eſt, Fuſca in nigrum vergens, cuiuſmodi eſt, & terræ color qui piceus dicitur, Vergil. lib 3. Georgic. Ne maculis infuſcent vellera pullis, id eſt, nigris, vt inquit Seruius.

Pomptina palus. *Pomptinum omne*] Paludem Pomptinam intelligit quam alii Satyram appellant, alii vero Pontinam ſcribunt, de qua Virgilius Æneidos 7.

Qua Satyra iacet atra Palus gelidusq; per imas
Quarit iter valles atque in mare conditur Vfens.

De hac palude vide Cælium lib. 19. c. 25.

Iuno Moneta. *Aedem Iunonis Monetæ*] Iuno Moneta vnde dicta ſit, vide ſupra lib. 7. ab vrbe condita

Mars communis. *Matrem communem*] Homericum hoc eſt: Is ſiquidem Iliados 6. inquit.

Ξυνὸς ἐνυάλιος· καί τε κτανέοντα κατέκτα.

id eſt.

Communis Mars: inq; vicem perimit perimentem.

Vide Eraſmum in prouerbio: Omnium rerum viciſſitudo eſt, & in Prouerbio: Mars communis.

Cyrrha. *A Cyrrha*] Cyrrha vrbs eſt in Phocide, ad radicem Parnaſſi montis, Plinius lib 4 cap. 1.

Latrones. *Latrones*] Conuenienti eos nomine appellat. Latrones ſiquidem illi ſunt, qui ſpe prædæ hominum vitæ inſidiantur, quales ſunt graſſatores & viarum obſeſſores.

Lautia. *Loca, lautia acciperent*] Lautia quæ dicantur ſuperius dictum eſt, & ſunt Plutarcho in quæſtionibus Romanis interpretata, hoc verbo priori, adiiciendum à Græcis ea Xenia appellata, vt fit à Demoſthene in oratione de legatione.

Xenia. Xenia enim Philippi regis legatis Athenienſium data ſic vocauit, id quod & alicubi Plutarchus, quin & eodem modo vſus eſt App. cum ſcribit Phineam, qui cum Scipione nauigauerat, à Senatu ſuſceptum, xeniiſque quam plurimis donatum.

Pella. *Pella in vetere regia*] Huius ſitum inſra l 45 Liuius deſcribit. Strabonis Epitome, Pellam initio paruulum oppidum fuiſſe aſtruit, ſed in ea enutritus Philippus, & ampliorem & illuſtriorem reddidit. Hæc Alexandri quoque Magni patria

Patria fuit. Vnde Iuuenalis:

Vnus Pellæo iuueni non ſufficit orbis,

Clara quoque eſt Euripidis ſepulchro, cuius Politianus vno verſu elegantiſſime meminit in Nutricia ſua.

Quemque tegit rabidis lacerum pia Pella moloſsis.

Alcidam] Minerua Alcides à Macedonibus cognominata eſt, haud dubie ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, id eſt, robore, virtute, & fortitudine, ſicut & Hercules ab ea dictus eſſe putatur. *Minerua Alcides.*

Duo erant agemata] Arrianus quoſdam equites in Alexandri exercitu ſariſophoros appellatos tradit, ſicuti & nonnullos qui dicerentur amici. Nec non alam equitum quæ dicatur agema, quanquam & de peditibus dici ἄγημα teſtatur idem Arrianus, vt notat Cælius libro 22. cap. 31. Qui vero hic cetrati dicuntur Græcis ſunt Peltaſtæ, Cælius libro 10. cap. 4. Scuto protecti modico, & lanceas proferentes haud ita longas; idem lib. 21. cap. 18. De his etiam ſuperius nonnulla annotauimus. *Agemata. Cetrati.*

Equitumque ſacra ala] Sic Cælius l. 9. c. 25. annotat, Thebis fuiſſe ἱερὸν λόχον, id eſt, ſacram cohortem, quam Gorgidas inſtituerit primus ex electiſſimis viris, hoc eſt, amatoribus, amatiſque vt voluere nonnulli, quando hic eſt ad robur nexus potens. *Sacra ala.*

Equites ſeminarium Senatus] Equeſter enim ordo quaſi gradus ad Senatoriũ erat. Ælius quoque Lampridius multis poſt annis euerſa Rep. idem Alexandrum Seuerum imperatorem dixiſſe narrat. Nunquam (inquiens) libertinos in equeſtrem locum redegit, aſſerens Senatorum ſeminarium equeſtrem locum eſſe. Hinc & Feſtus. Adlecti dicebantur, qui ob inopiam ex equeſtri ordine in Senatorium numerum aſſumpti ſunt *Equeſter ordo. Adlecti.*

Ceſtroſphendonis] Ceſtron miſſilis genus, quod Itali, auctore Cælio l. 27. c. 4. culum vocant. Id Perſico bel. inuentum arbitratur Suidas, de quo & aliis generib. telorum Petrus Crinitus l. 13. c. 6. de honeſta diſcip. Torneb. lib. aduerſ. 20. c. 31. Ceſtro Græcis verutum ſignificari tradit. *Ceſtro.*

Iouis quem Nicæum vocant] An Nicæus à victoria, id eſt, νίκης dicatur, an à loco dubitat Gyraldus. Idem tamen cum Ioue victore eſſe videtur, qui ita cognominatus eſt, quod omnia vincere putaretur, vt Liu. ſub l. 10. ſcribit Papyrium in ipſo diſcrimine, quo templa deis immortalibus voueri mos erat, vouiſſe Ioui Victori, ſi legiones hoſtium fudiſſet. Ioui vero Victori diem feſtum Romani celebrarunt id. Aprilis, qua de re Ouid. in Faſtis. *Iupiter Nicæus.*

Occupat Aprilis Idus cognomine Victor
Iupiter, hac illi ſunt data templa die.

IN LIBRVM XLIII. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER III. dicitur.

Quinos recuperatores] Hi ſunt qui poſtea iudices delegati à recentioribus appellari cœpti ſunt. Dabantur autem à prætore, poſt iudicium conſtitutum vt annotat Budæus in poſterioribus ad pandectas. *Recuperatores.*

Patronoſque] Qui eos defenderent. Qui defendit alterum inquit Aſconius, aut patronus dicitur, ſi orator eſt, aut aduocatus, ſi aut ius ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amico, aut procurator, ſi negocium ſuſcepit, aut cognitor ſi præſentis cauſam nouit, & ſic tuetur vt ſuam. *Patroni qui.*

Viceſimas vendere Hiſpanos] Variæ viceſimæ hinc inde ab auctoribus memorantur. Erat enim viceſima rerum venditarum, quæ ad fiſcum pertinebat, de qua Plinius lib. 7. epiſtolarum, & Iacobus Rænardus lib. 3. Variorum c. 16. *Viceſima*

Digitized by Google

manos ſolennem, vt qui ludos in Capitolio ederent, Sardos venales pronunciarent, prodiretque puer quiſpiam per ludibrium monili cinctus, quam bullam vocant, eúmque morem hinc ortum putat, quod Veientes olim diu cum Romanis bellum geſſiſſent, quodque vrbem horum poſtremam Romulus expugnaſſet, vnde & regem ipſum & multos captiuos Romam deductos, venales pronunciauit. Porro cum Lydi ab initio fuerint Hetruſci, Lydorum autem caput erat Sardis inde factum vt Hetruſcos Sardorum nomine pronunciarit venales. Huius autem prouerbii meminit Cicero quoq; l. 4. Epiſt. fam. & explicat Eraſmus in Chiliadib.

Sardinia inſula forma erat] Inſulæ eius longitudinem Strabo lib. 5. facit milliarium 22 latitudinem 98. Ptolem. autem multo longiorem fecit quam ſit lata. Eorum enim litus 188. mille paſſuum longitudinis habet. Max. latitudine 121. in mille paſſuum exiſtente, in cuius ſententia quoque eſt Mela lib. 2. cap 7 circa finem. Eſt autem hæc inſula à Sardo Herculis filio ita dicta, vt Silius Italicus lib. 12. & Solinus cap. 10. tradunt.

IN LIBRVM XLII. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER II. DICItur, Annotat.

Pulla Lana.

INſtrumento militari ornabatur] Vide notata ſuperius lib. quadrageſimo.

Laba pulla] Id eſt, Fuſca in nigrum vergens, cuiuſmodi eſt, & terræ color qui perticus dicitur, Vergil. lib 3. Georgic. Ne maculis infuſcent vellera pullis, id eſt, nigris, vt inquit Seruius.

Pomptina palus.

Pomptinum omne] Paludem Pomptinam intelligit quam alii Satyram appellant, alii vero Pontinam ſcribunt, de qua Virgilius Æneidos 7.

Qua Satyra iacet atra Palus gelidusq; per imas
Quærit iter valles atque in mare tenditur Vfens.

De hac palude vide Cælium lib. 19. c. 25.

Iuno Moneta.

Aedem Iunonis Monetæ] Iuno Moneta vnde dicta ſit, vide ſupra lib. 7. ab vrbe condita

Mars communis.

Matrem communem] Homericum hoc eſt: Is ſiquidem Iliados 6. inquit.

Ξυνὸς ἐνυάλιος ϗ τε κτανέοντα κατέκτα.

id eſt:

Communis Mars: inq; vicem perimit perimentem.

Vide Eraſmum in prouerbio: Omnium rerum viciſſitudo eſt, & in Prouerbio: Mars communis.

Cyrrha.

A Cyrrha] Cyrrha vrbs eſt in Phocide, ad radicem Parnaſſi montis, Plinius lib 4. cap. 1.

Latrones.

Latrones] Conuenienti eos nomine appellat. Latrones ſiquidem illi ſunt, qui ſpe prædæ hominum vitæ inſidiantur, quales ſunt graſſatores & viarum obſeſſores.

Lautia.

Loca, lautia acciperent] Lautia quæ dicantur ſuperius dictum eſt, & ſunt à Plutarcho in quæſtionibus Romanis interpretata, hoc verbo priori, adiiciendum à Græcis ea Xenia appellata, vt ſit à Demoſthene in oratione de legatione.

Xenia.

Xenia enim Philippi regis legatis Athenienſium data ſic vocauit, id quod & alicubi Plutarchus, quin & eodem modo vſus eſt App. cum ſcribit Phaneam, qui cum Scipione nauigauerat, à Senatu ſuſceptum, xeniiſque quam plurimis donatum.

Pella.

Pella in vetere regia] Huius ſitum infra l 45 Liuius deſcribit. Strabonis Epitome, Pellam initio paruulum oppidum fuiſſe aſtruit, ſed in ea enutritus Philippus, & ampliorem & illuſtriorem reddidit. Hæc Alexandri quoque Magni

patria

Patria fuit. Vnde Iuuenalis:

Vnus Pellæo iuueni non ſufficit orbis,

Clara quoque eſt Euripidis ſepulchro, cuius Politianus vno verſu elegantiſſime meminit in Nutria ſua.

Quemque tegit rabidis lacerum pia Pella moloſſis.

Alcidam] Minerua Alcides à Macedonibus cognominata eſt, haud dubie *Minerua* ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, id eſt, robore, virtute, & fortitudine, ſicut & Hercules ab ea *Alcides.* dictus eſſe putatur.

Duo erant agemata] Arrianus quoſdam equites in Alexandri exercitu ſariſ- *Agemata.* ſophoros appellatos tradit, ſicuti & nonnullos qui dicerentur amici. Nec non alam equitum quæ dicatur agema, quanquam & de peditibus dici ἄγημα, re ſtatur idem Arrianus, vt notat Cælius libro 22. cap. 31 Qui vero hic cetrati *Cetrati.* dicuntur Græcis ſunt Peltaſtæ, Cælius libro 10. cap. 4. Scuto protecti modico, & lanceas proferentes haud ita longas; idem lib. 21. cap. 18. De his etiam ſuperius nonnulla annotauimus.

Equitumque ſacra ala] Sic Cælius l. 9. c. 23. annotat, Thebis fuiſſe ἱερὸν λόχον, *Sacra ala.* id eſt, ſacram cohortem, quam Gorgidas inſtituerit primus ex electiſſimis viris, hoc eſt, amatoribus, amatiſque vt voluere nonnulli, quando hic eſt ad robur nexus potens.

Equites ſeminarium Senatus] Equeſter enim ordo quaſi gradus ad Senatoriũ *Equeſter* erat Ælius quoque Lampridius multis poſt annis euerſa Rep. idem Alexan- *ordo.* drum Seuerum imperatorem dixiſſe narrat. Nunquam (inquiens) libertinos in equeſtrem locum redegit, aſſerens Senatorum ſeminarium equeſtrem locum eſſe. Hinc & Feſtus, Adlecti dicebantur, qui ob inopiam ex equeſtri or- *Adlecti.* dine in Senatorium numerum aſſumpti ſunt

Ceſtroſphendonis] Ceſtron miſſilis genus, quod Itali, auctore Cælio l. 27. c. 4. *Ceſtro.* culum vocant. Id Perſico bel. inuentum arbitratur Suidas, de quo & aliis generib. telorum Petrus Crinitus l. 13. c. 6. de honeſta diſcip Torneb. lib. aduerſ. 20. c. 31. Ceſtro Græcis verutum ſignificari tradit.

Iouis quem Nicæum vocant] An Nicæus à victoria, id eſt, νίκης dicatur, an à *Iupiter* loco dubitat Gyraldus. Idem tamen eum Ioue victore eſſe videtur, qui ita co- *Nicæus.* gnominatus eſt, quod omnia vincere putaretur, vt Liu. ſub l. 10. ſcribit Papyrium in ipſo diſcrimine, quo templa deis immortalibus voueri mos erat vouiſſe Ioui Victori, ſi legiones hoſtium fudiſſet. Ioui vero Victori diem feſtum Romani celebrarunt idib. Aprilis, qua de re Ouid. in Faſtis.

Occupat Aprilis Idus cognomine Victor
Iupiter, hac illi ſunt data templa die.

IN LIBRVM XLIII. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER III. dicitur.

QVinos recuperatores] Hi ſunt qui poſtea iudices delegati à recentioribus *Recuperatores.* appellari cœpti ſunt. Dabantur autem à prætore, poſt iudicium conſtitutum vt annotat Budæus in poſterioribus ad pandectas.

Patronoſque] Qui eos defenderent. Qui defendit alterum inquit Aſconius, *Patroni qui.* aut patronus dicitur, ſi orator eſt, aut aduocatus, ſi aut ius ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amico, aut procurator, ſi negocium ſuſcepit, aut cognitor ſi præſentis cauſam nouit, & ſic tuetur vt ſuam.

Viceſimas vendere Hiſpanos] Variæ viceſimæ hinc inde ab auctoribus me- *Viceſima* morantur. Erat enim viceſima rerum venditarum, quæ ad fiſcum pertinebat, de qua Plinius lib. 7. epiſtolarum, & Iacobus Rænardus lib. 3. Variorum c. 16.

Fuit & vicesſima eorum, qui manumitterentur, introducta ex lege Manlia, de qua ſupra lib.7. Huius meminit & Cicero ad Atticum lib.2 quamuis Blondus in ſua Roma triumphante, vbi de vectigalibus diſputat, neſcio cuius auctoritate fretus, Ciceronem in eo loco de viceſima quadam loqui, ſcribat, quam ex re frumentaria Latini Romanis præſtiterint. Fuit & viceſima hæreditatum, introducta lege Iulia vel Papia, qua cautum erat, vt ſi quis heres extraneus inſtitutus fuiſſet, is, priuſquã hæreditatem adiret, viceſimam eius partem fiſco daret, qua lege filij & proximiores hæredes non tenebantur. De qua Alciatus lib. diſputationum 3 cap. 6. Zaſius in catalogo legum antiq. de lege Iulia vel Papia de maritandis ordinib. Hanc Gratianus Imperator, vt tradit in gratiarum actione Auſonius, penitus ſuſtulit, De legib autem viceſimæ primus ſcripſit Iuriſconſ. A. Offilius, auctore Pomponio de origine iuris.

Ampliati qui.

Bis Ampliatus] Ampliati ſunt rei, quorum damnatio vel abſolutio differtur, aut quia coram ſiſtendi ſunt teſtes, aut quod nondum plane liquet, aut de crimine, aut de pœnæ modo De quo late Bud. in priorib. annotat. Magna vero diſputatio eſt, de ampliatis & comperendinatis: de qua vide Manutium in lib. de legib. Rom. Robortellum lib 2. emendationum, cap. 25. 26. & 27. Nec contemnenda ſunt ea, quæ annotauit Tornebus libro 1. aduerſ. cap. 3. quæ & ſuperius retulimus.

Furius Praneſte Matienus Tybur] Id propemodum eſt, Exquilias à ferentati migrare ſuburra. Sed n. vrbes erant aliquot Latinorum, in quas exilij cauſa ſolum vertere ius erat, iam inde ab vltima prope antiquitate, in quib hæ duæ numerabantur, vt ex Halicarnaſſeo tradit Torneb. aduerſ. lib 16. c. 21.

Potentes compellare] Compellare pro accuſare hoc loco poni, Torneb. eodem loco annotat.

Compellare pro accuſare.

Cum quibus connubium non eſſet] Hos quidam Latinæ conditionis fuiſſe credunt. At ſeruorum in numero fuiſſe Tornebus exiſtimat, quod hic Liuius eos manumitti Senatui placuiſſe ſcribat, quo ſignificat ingenuos non fuiſſe, & quod ea colonia Latinorum Libertinorumque appellata ſit.

Sagulum.

Sagula] Veſtes militares. Virg. Virgatis lucent ſagulis. Tacit. de morib Germanorum. Nudi aut ſagulo leues, nulla cultus iactatio. Et paulo poſt: Tegmen omnibus ſagum, fibula, aut ſi deſit, ſpina conſertum.

Terminalia.

Poſt Terminalia] Terminalia feriæ in honorem Termini Dei, finium cuſtodis inſtitutæ, quæ poſtridie Chariſtiorum celebrabantur, de quibus Ouidius in Faſt. Varro dicit, hoc feſtum celebratum fuiſſe pridie Cal. Martias, niſi cum intercalaretur Februarius, tum enim 6. à fine die ſolitum fieri ſcribit, quanquam ait, tum quinque inferiores dies menſi demi ſolitos.

Sors cernit.

Priuſquam id ſors cerneret ei] Sors cernere dicitur, cum eius aleæ aliquid permittitur, vt id diſceptet, vt euentus ſit, quem dijudicauerit. Tornebus lib 16. aduerſ cap. 21.

Prætorum poteſtas.

Prætores quibus & vis imperii minor] Conſules enim duodecim faſces præferebant, prætores vrbani binos, prouinciales ſenos: Hinc prouincialem prætorem Polybius ἑξαπέλεκυν ſolet vocare, quaſi cui ſex ſecures præferantur. & imperium proprie conſulum fuit, prætorum iuriſdictio. Verum qui, quod vtriuſque ius fuerit, latius ſcire volet, leget Commentaria Onuphrij libro faſtorum.

Cenſui cenſendo legem dicere.

Cenſui cenſendo] Legem cenſui cenſendo dicere, pro cenſu agendo, æſtimandiſque ciuium fortunis & facultatibus, vetere dicendi formula vſurpauit, annotante Tornebo lib. & cap. præallegato.

Adiurare.

Hæc adiurarent] Id eſt, hæc iurarent, aut præterea iurarent. Id enim eſt adiurare Cic. pro Flacco: Illud quæro, ſintne iſta prædia cenſui cenſendo.

Gratioſa miſſio.

Gratioſa miſſio] Id eſt, per ambitionem & gratiam impetrata. vt Torneb. eodem loco exponit.

Nam

Digitized by Google

Nam conſulibus ſed ambitioſis conſulibus,] Id eſt, qui vel fauore vel accepta mercede agerent. Sic & ambitioſa decreta dicuntur, tam quæ gratis quam ea quæ accepta mercede contra ius & æquũ in alicuius fauorem à iudicibus interponuntur, l. 65. §. 2. ff ad S. C. Trebel. Sic ambitioſas ſententias accepiſſe videri poteſt in Domitiano Suetonius Ambitioſas (inquiens) centumuirorum ſententias reſcidit. Vide Rænardum lib. 5. varior. cap. 6. *Ambitioſi conſules. Ambitioſa decreta.*

Vltro tributa] Hæc quæ fuerint ſuperius explicatum eſt, vt & quid ſit inædificata, quæ hic repetas.

Auocatam à ſe concionem] Auocare concionem eſt concionem à magiſtratu, qui eam aduocauit abducere, quod vt apud Gellium eſt, ius erat aliquibus magiſtratibus facere. Sed à tribuno auocare, vt ex Liuio auguramur, nefas erat. Torneb. lib. 16. aduerſ. cap. 21. *Auocare concionem.*

In ordinem ſe coactum] In ordinem redigi quid ſit, ſupra lib. 25. explicatum eſt ex Cælij lib. 25. cap. 18.

Bona conſecrauit] Id eſt, deuouit & deteſtabilia decreuit eſſe, ita vt cuiuslibet direptioni expoſita eſſent. Hoc enim hic eſt conſecrare, licet & ita intelligi poſſit vt conſecrare ſit à priuato cultu, ſacro aliquo carmine vindicare vt Romæ Sp. Melii & M. Ciceronis area conſecrata eſt, & Scipio Carthaginem conſecrauit ad æternam hominum memoriam, vt Cicero in 1. agraria contra Rullum. Appianus in Lybica & lib. 1. de bellis ciuilib. teſtantur. Alia eſt conſecratio, quam Apotheoſim dixerunt, de qua nominatim locutus eſt Herodianus, vbi de Seueri morte agit, de qua vide Cælium lib. 31. cap. 33. *Bona alicuius conſecrare.*

Vtrique cenſori perduellionem ſe iudicare] Tribunus non tantum mulctam irrogat, ſed etiam crimen iudicat, cum quem de crimine condemnat, qua de re apud populum poſtea certabatur ex prouocatione, vt Torneb. præallegato loco annotat. Cæterum quod Tribunus cenſoribus diem perduellionis dicit, id inde fit, quod ſi quis interceſſioni Tribunitiæ non paruiſſet, aut concionem à Tribunis auocaſſet, is male crimen commiſiſſe cenſeretur, vt & ſi quis concilium plebis vi atque audacia turbaſſet, Tribunoſve in ordinẽ coegiſſet, maieſtatis in eum iudicium exercebatur, quale hoc libro deſcribitur. Sed & ſi quis tribuno plebis de via non deceſſiſſet, in hoc crimen, quaſi ſcopulum quendam impingebat. Scribit enim Plutarch. in Gracchis C. Veturium ciuem Rom. vltimo ſupplicio affectum, quod tribuno plebis in foro ambulanti de via non deceſſiſſet, cum more maiorum omnes ei cedere tenerentur. Porro hoc crimen antiqui perduellionem vocabant, ex ea nimirum cauſa quod huius criminis conuicti, hoſtili animo aduerſus Remp. eſſe viderentur. Nam antiqui hoſtes perduelles vocabant, itaque ea differentia eſt inter perduell. & maieſtatis crimen quod omnia perduellionis delicta ſub nomine maieſtatis cadunt, non autem omnia, quæ crimina maieſtatis dicuntur, perduellionis ſunt, vt ſin. ff ad l. Iul. maieſt. Vide quæ de hoc annotauimus ſup lib. 1. *Tribunorum plebis ſacroſancta authoritas. Perduellionis crimen.*

Clauſeque tabulario] Tabularium locus erat Romæ refertus omnibus inſtrumentis tabulis literiſque publicis, in quibus omnia paſcua, prædia, vectigalia, portoria, ciuitates, redemptioneſque publicanorum perſcripta erant. De eo Maro ſcripſit. *Tabularium quid.*

Inſanumque forum, & populi tabularia vidit.

Tornebus loco præallegato.

Si collega damnatus eſſet] Veræ & infucatæ amicitiæ exemplum. Lætari enim & dolore affici ex his, quæ in vtramque fortunam amico contingunt, vt in Lælio ait Cicero, ea demum vera eſt amicitia, & hinc Demetrius Phalereus veros amicos in rebus lætis & proſperis vocatos, in aduerſis inuocatos, & vltro adeſſe ſolitus eſt dicere. Cæterum aliam cauſſam ob quam hi cenſores rei facti ſunt, refert Plinius de viris illuſtribus. cap. 57 quem vide.

Comitem exilii] Pro magno enim & inſigni amici commodo, tenuis, vt

Theophraſtus ait) infamia interdum ſubeunda eſt, quandoquidem honeſtatis & famæ iactura maiore honeſtate plerunque, & cum maximo fœnore compenſatur.

Conceptis verbis iurare.

Conceptis verbis iurauit] Quid ſit conceptis verbis iurare, oſtenditur ſupra. & tradit Torneb.lib.3.aduerſ.cap.10.

Aſquileienſium legatis] Certus enim videtur in colonis familiarium numerus, cui iniuſſu Senatus adiicere non licebat.

Epidamni magis celebre] Epidamnũ ab Epidamno barbarorum rege conditore dictum eſſe Appian. lib.bel.ciuium 2.ſcribit, eiuſque portum poſt Dyrrachium dictum à Dyrracho Epidamni ex filia nepote. Tandem Corcyrenſis appellationẽ vt infauſtam mutaſſe, portumque ab vrbe quæ deſuper imminet Epidamnum dixiſſe. Hactenus ille. At Romani, quia velut in damnum ituris omen id viſum eſt, Epidamni nomine, vt magis infauſto, expuncto, Dyrracchii vocabulum reſtituerunt, vt meminit Pomponius Mela l.2. de Macedonia, fere circiter finem.

Iupiter Nicæus. Νίκη victoria vnde Græcis dicta.

Templum Iouis, quem Nicæum vocant] Huc transferenda ſunt ea, quæ de Ioue Nicæo circiter lib.42. finem annotauimus : Victoria vero Græcis νίκη dicta eſt, παρὰ τὸ μὴ εἴκειν, id eſt, à non cedendo: vt Cæl. annotat lib.5.6. Ita Nycæus non incommode ἀπὸ τῆς νίκης, id eſt, victoria dictus eſſe videatur.

IN LIBRVM XLIV. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER IV. DICItur, Annotationes.

Actium.

A*ctium Acarnaniæ portum*] Vbi & Actii Apollinis templum erat, atque Nicopolis Auguſti Imperatoris opus. Cum enim Octauius, cognomento Auguſtus, ante fauces Ambracii ſinus, Antonium cum Cleopatra Ægypti regina nauali bello viciſſet, pro huius inſignis victoriæ gloria Nicopoli nomen impoſuit. Hoc vero bellum poſt Velleium Paterculum Oroſius lib.6. diligentiſſime proſequitur, & ſub finem lib.8. elegantiſſime Virgil. deſcribit, in Æneæ clypeo. Nec minus erudite Flaccus, Horat. in lib. ἐπῳδῶν, Ode 9. lib.4. Propertius.

Diuortium itinerum] Huc transfer ea, quæ ſupra lib. 38. de diuortiis aquarum dicta ſunt ex Tornebi ſententia.

Dium.

Circa Dium caſtra habuit] Dium Ptolomæus Pieriæ attribuit, Stephanus Macedoniæ, in qua olim Olympica certamina celebrare conſueuerant. Pauſanias in Bœoticis auctor eſt, in his locis Orphea à mulieribus Thraciis diſcerptum fuiſſe. Polybius lib.4 auctor eſt, Dium vrbem, ædificiis, gymnaſiis, porticibus, templis, donariis, imaginibus, veterum Macedon. regum eximie fuiſſe adornatam.

Enipeus.

Enipei amnis] Celebris hic eſt amnis victoria Cæſaris contra Pompeium, vnde Lucanus lib.7.

Sanguine Romani quam turbidus ibit Enipeus.

Circenſes ludi.

Ludicro Circenſi] Quod Græcis Olympici, hoc Romanis Circenſes ludi fuiſſe videntur. Quippe Agonici Circenſes apud Elidem in honorem Iouis Olympici pariter iouenti inſtitutique ſunt. Inde Romam aduocatos quidam exiſtimarunt, vbi Neptuno & Cereti tribuerunt, quorum memoria quotannis celebrabatur iuxta fluminis ripam anguſto tramite, altero latere vrgente flumine, altero poſitis gladiis, vt vtrinque præſens exitium eſſet, bigarum curſu certabatur dimicatione periculoſa, adeo vt intra præſcriptum illas coercere neceſſe eſſet, vnde Circenſes dicti. De quibus præter Liuium hic Blondus libro 2. Romæ triumph. Marlianus lib 4. cap.10. Topog. Ouid. lib.4. Faſt. Alexan,

Alexan. ab Alex. lib. 5. c. 8. Cæl. lib. 8. c. 7. Leon. lib. 2. c. 57. & lib. 1. c. 68. & lib. 2. cap. 16 de var. hiſtor.

Lingua] Linguam vocat terram in mare protenſam ſpecie linguæ. Nam lingua ſiue lingula interdum promontorium, vel alia quæuis terra longa & anguſta dicitur, quæ in modum linguæ exactæ in mare excurrit. Cæſar. lib. 3. de bello Gal. Erant eiuſmodi fere ſitus oppidorum, vt poſita in extremis lingulis promontoriiſque neque pedibus aditum haberent, &c. *Lingua.*

Ceruis etiam obiectis] Cerui hic ſunt furcæ ligna ve cornuta, ad ſimilitudinem ceruorum cornuum. Sic Cæſar lib. 7. de bello Gallico, poſt eas aggerem, & vallum duodecim pedum extruxit, huic loricam pinnaſque adiecit grandibus ceruis, &c. *Cerui.*

Iiſdem caſtris tenderet] Tendere in re militari tentoria figere, ſeu papiliones erigere ſignificat, ſic Cæſar. lib. 6. de bello Gallico, vſque eo, vt qui ſub vallo tenderent mercatores, recipiendi ſui non haberent facultatem, & Virgil. lib. 1.

Hic Dolopum manus, hic ſæuus tendebat Achilles.

Eumenem claſſemque eius, tanquam vento allatas naues] Videtur ſignificare claſſem illam, cum ſociis opem non tulerit, paruoque temporis ſpatio illic manſerit, videri potuiſſe, non conſilio eo veniſſe, ſed tempeſtate delatam. Naues enim cum vi ventorum aliquo appelluntur, ſtatim ceſſantibus illis abeunt. Victorius lib. 17. c. 22. var. lect.

Natura inter ſe inimica] Demoſthenicum hoc eſſe videtur. Sic namque ille: βασιλεὺς γὰρ ἢ τύραννος ἅπας, ἐχθρὸν ἐλευθερίᾳ ἢ νόμοις ἐναντίον.

Naues quas hippagogos vocant] Hæ aliter hippagines vocantur, Polybius ἱππηγοὺς vocat in 1. De quo genere nauium vide Bayſium in lib. de re nauali. Tractat etiam de eo nonnulla Franciſ. Robortelius lib. 1. emendat. c. 2. *Hippagogi naues.*

Sanctitas templi] In cuius limine inſcriptos fuiſſe verſus legimus, quibus edocerentur homines, qua herbarum compoſitione aduerſus omnia venena vterentur. Ab hac vero inſula Delo Apollo Delius vocatus, quod in ea natus & cultus eſſet, & oracula certiſſima redderet, vt licet Macrobius Delium cognominatum tradat, quod Sol luce ſua cuncta τὰ δῆλα, id eſt, clara & manifeſta faciat. *Delius Apollo.*

Per Cyclades] Sic inſulæ, circa Delon in orbem ſitæ, auctore Plinio, dictæ ſunt, cui & Strabo accedit, vt mirari liceat, qua cauſſa motus Seruius Cycladas dictas ſcripſerit, non quod in circuitu ſint, ſed potius quod longo ordine eas circuire neceſſe eſt. De his vide Molam lib. 2. de inſulis Mediterra. maris. *Cyclades.*

Vtrarios ad mare] Vtrarii dicebantur, qui vtribus & aliis eiuſdem generis pellibus aquam in caſtra deferre ſolebant. *Vtrarii.*

Bucculaſque] Bucculæ ex caſſidis partes, per quam mittitur ſpiritus, ita dictæ quod buccam tegant. Hinc buccularii in iure ciuili dicuntur, qui galeas faciunt, vt annotat Turneb. lib. 9. aduerſ. c. 16. *Buccula.*

Macedonas vt triſte prodigium] Sic & Galatas Lunæ defectu conſpecto perterritos, nec cum Attalo rege vlterius procedere voluiſſe narrat Polybius lib. 5. Et Germanos ante nouam lunam prælio minime contendere ſolitos refert Cæſar lib. 1. de bello Gallico. Cæterum de hac Eclipſi Lunæ vide ſcripta à Plutarcho in vita Æmilii, qui tradit milites Romanos pro ſua conſuetudine ſplendorem Lunæ æris percuſſi tinnitu reuocaſſe, & conſulem Æmilium, vbi primum à tenebris Lunam expurgatam viderit, vndecim ei vitulos immolaſſe. Hinc Polyb. lib. 9. tradit cognitione Mathematum, & maxime aſtrologiæ & Geometriæ, Imper. opus eſſe, de quo ipſum latius vide.

Diana quam Tauropolon vocant] Dianam Tauropolon vocant, ſicuti in Periegeſi ſcribit Dionyſius Afer, non ab gente ſolum, ſed ab animali, vt probat Euſtathius, quia armentis præſit. Cælius lib. 7. cap. 15. Tauropoliæ Dianæ *Diana Tauropolos.*

meminit & Diodotus lib. 5. Idem & Tauropolia ſacrificia Dianæ & Martis apud Amazones vocari ſcribit Phauorinus. Tauropolon (inquit) Dianam dixerunt, quoniam vt Taurus περιέπει omnia, vel quod Taurum Neptunus immiſerit Hippolyto furente œſtro per omnem fere terram, vel quod Iphigenia è Scythia fugiens in Attica ſimulachrum Dianæ conſtituerit & Tauropolon Dianam appellauit.

Samothraca.

Samothracum traieciſſe] De hac inſula leges Strabonem lib. 10. Diodorum Siculum lib. 6. Plinium lib. 4. cap. 12. lib. 36. cap. 5. lib. 36. cap. 10. Pomp. Melam l. 2. c. 7. Volater. lib. 6. cap. 4. Geograph.

IN LIBRVM XLV. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER V. DICItur, Annotatiunculæ.

AD *quadrigas mittendas exſcendenti*] Eſcendenti non exſcendenti legendum, nam veteres eſcendo pro aſcendo dixiſſe annotat Torneb lib. aduerſ. 20. cap. 30. Sic Varro, è vinea in arbores eſcendit vitis: & rurſus in carnarium eſcendit.

Laureata tabella.

Laureatas tabellas] Literas laureatas intelligit, quæ quid fuerint ſuperius oſtendimus: & vide de hiſce Brodæum lib 1. Miſcell. c. 33.

Tullo amictus illo] Torneb. lib. 16. aduerſ. cap. 10. legit, pullo amictus villo. Villus autem pilus eſt. Martialis: Calfaciunt villi pallia noſtra mei. Si quis tamen filo legere malit, nec ipſe contradicit.

Exemplum mutationis rerum humanarum] κύκλος τὰ ἀνθρώπινα, id eſt, Circulus res mortalium ſcilicet ſunt, quod circumagantur, & velut in orbem recurrant fortuna verſante rotam, de quo Eraſmus in prouerbio, omnium rerum viciſſitudo eſt. Et in prouerb. Fortunæ æſtuaria.

Fortuna æſtuaria.

Quid veſper ferat] Vide Eraſmum in prouerbio: Neſcis quid veſper vehat, & huc alluſit Philippus ſupra lib. 39. cum Theſſalis reſpondens, minacem clauſulam adiecit, nondum omnium dierum ſolem occubuiſſe.

Conſurrexit conſul] Quia & conſulem hoſtis crudeliſſimi aduerſa fortuna motum, lacrymas multas effudiſſe alii ſcribunt, virtus ſiquidem cadentium magnam reuerentiæ partem etiam apud hoſtes habere debet. Vide Plutarchi in vita Æmilii. Sabel. lib. 7. Ennead. 5. Florum lib. 2. c. 12. & Sabel. lib. 4. cap. 7. Ethnic. exempl. Platinam lib. 2. de optimo ciue.

Romanorũ mos in tractandis & audiendis legatis.

Maſgaba regis] Romana conſuetudine, ſi quando reges aut legati venire nuntiarentur primo quid vellent ab exploratoribus cognoſcebatur, poſtea ad eos egrediebantur minores magiſtratus. Quod ſi eſſent legati hoſtium, non admittebantur in vrbem, ſed iis & hoſpitium & ſenatus extra vrbem dabatur, vt ſupra lib. 30. de Carthaginenſium legatis. Et poſt Nicoſtratus in lib. quem inſcripſit de ſenatu habendo, tertium ſenaculum circa ædem Bellonæ fuiſſe memoriæ prodidit, in quo exterarum gentium legatis, quos in vrbem admittere nolebant, Senatus dabatur. Legationes autem ſociorum & amicorum regum aut populorum non excludebantur vrbe. Varro etiam prodit locum prope curiam Hoſtiliam ſubſtructum, vbi nationum ſubſiſterent legati qui ad Senatum eſſent miſſi, eumque Græcoſtaſium appellatum vt tradit Zamoſcius lib. 2 de ſenatu Rom.

Vrbana tribus.

In quatuor urbanas tribus] Suburbanam videlicet, Palatinam, Exquilinam & Collinam, quas Seruius Tullius ſextus Romanorum Rex primo inſtituit, & in has manumiſſos, ſi Reip Romanæ participes eſſe vellent, vt vna ciuibus cenſe-

cenſerentur diſtribuit. In hac deinde Q. Fabius Rullus omnem forenſem factionem poſtea exercitam Cenſor coegit.

E tribu mouere] Eſt itaque tribu mouere, vt ex hoc Liuii loco apparet, ex honeſtiore tribu in minus honeſtam transferre, vt ex ruſtica in vrbanam, aut ex ruſtica in ruſticam, vnde dixit Plinius in vrbanas tribus transferri, vt annotat Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum lib. 2. c. 16. Porro ruſticæ tribus apud Romanos omnium laudatiſſimæ erant, & eorum quidem qui agros colerent, è quibus in vrbanas transferri ignominioſum & turpe erat. Qua de re Plin. l. 18. c. 3. Alex. ab Alex lib. 8 c. 18. *E tribu mouere.* *Ruſtica trib.*

In oppido Mineruio] Partem quandam Romæ Torneb. videtur intelligere, in qua templum Mineruæ fuerit, quod Mineruium dicebatur, vt Dianium, de quo ipſe lib. 16. aduerſ. c. 29. *Mineruium.*

Quam tandem titulum] Titulum hic accipe pro cauſſa, ſicut Aſconius in oratione Cicer. pro Milone, manumiſerat eos Milo ſub hoc titulo, quod caput ſuum vlti eſſent. Sic & Ambroſius in ſerm. 90. Et quia erant nobiles, inquit, titulum Chriſtianitatis oppoſuit. Rænard. de auctorit prudent. c 7. *Titulus.*

Lebadia templum Iouis Trophonii adiit] Lebadia, velut reliquæ Græciæ ciuitates, rebus aliis multis ornata felixque fuit, tum Trophonii nemore. Quo loco ferunt Hercynnam Trophonii filiam, vna cum Proſerpina Cereris filia, quandoque colludentem anſerem habuiſſe. Qui cum inuita Hercynna euolaſſet, in ſubterraneum antrum ſe recepit, atq; ſub lapide ſe abſcondit. Puella antrum ingreſſa anſerem ſub lapide deliteſcentem recuperauit, confeſtim eo loci, vbi lapidem puella ſuſtulerat, aqua ſcaturiuit, quæ in fluuium excreſcens Hercynna fuit nominata: ad cuius ripas Hercynnæ templum exſtruxerant, in eo templo virginis ſimulachrum in manibus anſerem geſtantis erectum. Hæc ex Pauſaniæ Bœoticis & Ztezis in Lycophronem commentariis. De ſpecu vero Trophonio complura notauit Eraſ. in prouerb in antro Trophonii vaticinatus eſt. Meminit eius & M. Tullius in Tuſculanis: Herodotus in Cho. Philoſtratus in Apollonii Thyænei vita: Origenes lib. 3. contra Celſum: Phauorinus & Ariſtophanis interpres in Nubib. *Iupiter Trophonius.*

Spectaculum Euripi] De huius Euripi Euboici ſtrictura, quæ ſtatis aliquibus diebus, temporibuſque fluere atque refluere dicitur, Liuius lib. 27. Cic. lib 3. de diuinatione. Pomponius Mela lib. 2. At diuerſum ab iis Ioannes Tortellius prodere non dubitauit: vt ibi Ioachimus Vadianus in ſuis annotationibus ad Melam refert, quæ omnino videnda ſunt, nec contemnenda, quæ Nicolaus Gerbelius libro 5. in deſcriptione Græciæ Sophiani de hoc ſcripta reliquit. *Euripus.*

Amphilochus vates] Meminit huius & Strabo & Pauſanias, qui & eius aram Athenis deſcribit. Thucydides lib. 2. hiſtor. Amphilochum ſcribit Amphiarai filium, poſt bellum Troianum cum domum reuerſus eſſet, Argos exoſum domicilium condidiſſe in ſinu Ambraciotico vrbem, quam de nomine primæ vrbis & ſuo Argos Amphilochicum appellarit. *Amphilochus.*

Quinque millibus paſſuum] Cur Æſculapii templum extra vrbem fuerit, Plutarch. in problem. rationem reddit, quod ægri plerunque extra pomœria verſari ſoliti fuerint, ne vrbs horum fœtore contagioneve contaminaretur. *Æſculapii templum extra Epidaurum.*

Summoto aditu] Lictorem intelligit, eorum namq; erat, vt populum ſummouerent, ſontes virgis cæderent. Sic Liuius: Et ſummouete populum lictores iuſſit. Et alio loco: Lictor apparuit, ſummouente eo, inceſſerunt Accenſos porro hoc loco intelligit magiſtratuum miniſtros, ſic dictos ab acciendo, id eſt, vocando. Nam accenſus inſtar præconis acciebat iuſſu conſulis Quirites ad concionem, de his & ſuperius nonnulla annotauimus, quæ vide. *Summoto aditu.* *Accenſi.*

Lunamque matrem] Romanorum conſuetudo erat arma de hoſtibus capta interdum cremare Vulcano, aut Marti, aut Mineruæ, idque ab Imperat. factum *Luna Dea.*